

એક યાદ
રોજના ઉધોળી ન કીમતી
વાસણો ગળતા થાય ત્યારે નકામા
ભણી નાખતા ના.
કારણ

MEND ALL LEAKS INSTANTLY.

શ. ૧૦૦ ચારની ડબીનો. ને શ. ૧ બારની ડબીનો.

હોતવોટર બેગસ, ટાંકીઓ, બોર્ડ
કર, બાલ્કની, તામરી ગીન્ની
(ચોરા બેશીન) તપેચી, શેરા,
હાકી, નાહવાના ટબો,
ટોંગી, વાટી, લંગડી
વગેરે વપરાસના
વાસણો,

ગળતાં થયેલાં તે સેજાસણી
ખંડે રસી નથી લેવા
જોઈ છે.

દીન, ત્રાંબુ, લોહું, કાચ
ને કોડી કામ, પીત
બ, કાંસુ, રણરનાં
વાસણો વગેરે.

વાપરવાની વીગત માથેજ છે.

એજન્ટો જોઈએ છે.

મેનડેટ્સ એજન્સી.

૩૪, નાનાલાઈ લેન, હોર્નબીરોડ, કોટ મુબઈ.
નીચેલે ઠેકાણે વેચાય છે.

તશરૂવનંત ન. નવા, આં પી૦
મારપટ સામે ધોખીતળાન,
જેહાંગીર મીરજાની કું, ૦,
૧૬૪, હોર્નબી રોડ-કોટ,
XL સ્ટેશનરી માર્ટ-પારસી બગીચા,
યુનીયન પ્રેસ, મીરજાનરોડ, ધોખીતળાવ

નવરંગ ત્રિસા, બગીચોટ, કોટ. આર. એન. નવાની કું કાવમાટેવી ગા.

ડા. વામન ગોપાળનુ

આયોડાઈઝડ

સાર્સા પરિલા.

સાર્સાપરિલા આજ સાડ વર્ષથી પ્રખ્યાત અને લોખો દરદી-
ઓએ એનો ઉપયોગ કરી પોતાની નીરાશા દુર કરી છે.

અમદાવાદ એન્ડ—ગોકળદાસ મોતીવંશ પાણી

મળશે અમદાવાદ ધાંચીની પેળ.

શોહી એ ગુપ્ત જીવન છે. તે ખગડયું હોય
તો અનેક રાગ ઉત્પન્ન થાય છે માટે તે સુધા-
રવા દરેક માણસને કાળજી લેવી જોઈએ, તેને
માટે આ સાર્સાપરિલા વીના બીજી એક
પણ દવા લેવાની જરૂર નથી. વળી આ દવા
ખીવાથી ઉપદ્રવ ઓટલે ગરમી અને તેમા વડે
યતા રાગો—તેમજ લકવા, સંધીવા, આમડીપર
કાળા ડાઘા પડવા, આંખનું સુજ આંખનું,
શરીરમાં બળતરા થવી, શરીરની ઉપર ફેવી
સરખા ફેલા થઈ આવવા વીગેરે
વીકારો ઉપર આ દવા અકસીર થઈ ચુકી છે.
શીશી ૧ ના ૩. શાક્ર ચાર શીશી
ખીવાથી સારો ગુણ આવે છે પો. જીહ્વા.
ચાર શીશી એકદમ મંગાવનારને ખચ
સહીત ૩. ૪-૧૩-૦ પડશે.

સુરત એન્ડ—મીં. પ્રભુદાસ પાનાવંદ સરધય

૬૦—ભુવનપુર ભાગળ

ડા. ગૌતમરાવ કેશવ એન્ડ સન ઠાકુરદ્વાર-મુખઈ.

નવરંગ.

વાંચવાલાયક વાર્તાઓ ને વિષયોથી ભરપુર. માસિક.

માલેક અને અધિપતિ—અરદેશર ખરશેદજી - દેશાધ.

ઑફિસ—૨૩૭, ખજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

વાર્ષિક લવાજમ હિન્દુસ્તાનમાં રૂ. ૪. છુટક નકલ ૧ રૂપિયા.

પ્રદેશમાં રૂ. ૫.

૮ માં સાલના આઠકોને મીઠા કાબરાજીની 'દલજગ દલેર'ની વારતાનું પુસ્તક ભેટ.

પુસ્તક ૮ મું.

સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૨.

અંક ૧ લો.

અનુક્રમણિકા.

બાળ નવરંગને આઠમું સાલ મુબારક.

આમીન.

નિરાશ્રીત પાલન. (કવિતા)

'પારસીઓને મારી નાખો.'

શાહ જગશેદ.

આવાં ઑફિસર બાબુ.—

સાલ મુબારક. (ગદ્ય)

પરવર પસંદ વચન અનુસાર વરતન.

ગુલાબ ચંબેશીની શાદી! (એક રકબ.)

આનંદ કાકાનો દંપતી. (કુંકી વાર્તા)

સાલ મુબારક. (પીપુ લાવણી.)

સ્વભોગ. (કુંકી વારતા.)

નવજનનનાં આવાહન. (કવિતા)

ફૂલ. (કુંકી વાર્તા.)

'નવરંગ'ને નવું સાલ મુબારક! (કવિતા)

પ્રેમ.

એઝોરસ તરફની હમારી મુસાફરી

"નવરંગ મ્યુઝીક ગ્રાઇડ."

મહોબ્બતનો મુલક.

સંભોગનો ભોગ! (કુંકી વાર્તા)

બુધરેલી હિંદવાણીઓ. (કવિતા)

પૈસાને ખાતર! (કુંકી વાર્તા)

નવિન વધુ મુબારક! (કવિતા)

ફુલ કાં સુકાયું? (કવિતા)

"કાચુને ખાતર?" (કુંકી વાર્તા.)

નાળીએરના ઝાડ (નાળીએરી)નો બહોળો ઉપોગ. દીનશાહ દાદાભાઈ દોરડી.

ધરતી હકીકી. (કવિતા)

આદીલ.

અધીપતી.

કવિ ભાઈશંકર વિ. પંડીત.

શાં મંદ દેશાધ.

પાં બંદ દેશાધ.

Mr. J. M. Hormusji.

પાદરાકર.

માણેકશાહ દીનશાહ મીસ્ત્રી.

"મશરેફ."

સોરાબ ખી. તાતા.

ર.ર.ભ કવિ દા. એ. તારાપોરવાલા.

Nicbo.

અરદેશર ફરામજી ખખરદાર.

પાદરાકર.

પાદરાકર.

મધુકર.

જંરેખાનું મહેરવાનજી કોથાવાળા.

દીનશાહ એ. સંજાણા.

C. A. B.

મીસ સુના કાવસશાહ ધરાની.

નગીનદાસ પુરષોત્તમદાસ સંઘવી.

'સમન.'

પાદરાકર.

નલિનીકાન્ત.

મીસ ઝીણી એરચશાહ વડીલ.

દીનશાહ દાદાભાઈ દોરડી.

ચીમનલાલજી ભાઈશંકરજી પંડીત.

પાટણ રાજ્યના માજી ચીફ ડેપુટી મેજિસ્ટ્રેટ શ્રીમતી સુલેખાબી રામલાલ
બે. સુલેખાબી રામલાલ શાં, પ્રમાણ
બનાવેલી દેશી દવાઓ.

એક અદ્વિતીય અને મહાન શોધ

કચ્છાટરાકટાઈન

એટલે વાઢ કાપ કર્યા પછી અને આંખમાં દવા નાખ્યા પછી

કાચો મોતિયો મટાડનાર દવા

કાનોની આંખ આંધુ અને મરદન ઉપર દરોજ યોગ્ય દીપાં દીપાં ચોળવાથી પંદર દીવસમાં
યોગ્ય દવાથી જાણી છે. અને લગભગ પ્રભુ ગામમાં આંખમાં મોતિયો મટી જાય છે.
આ દવાથી આંખમાંની ખીલ કપાઈ જાય છે. વધુ દરિયાઈ નીચેના ડેકાણેથી મળીને અથવા
લખીને મેળવો.

બે ઝોંસની શીશીની કીં ૩. ૨)

(૨૭૨૮૬) મુંદમેલ (૨૭૨૮૬)

આ દવા (૧) ધામાંથી વહેવું લોહી તરત બંધ કરે છે. (૨) ધાને પાકવા નથી દેતી
અને ઝટ રહે છે. (૩) દાંડેલાને આરામ આપે છે. (૪) દાંડ અને મરદનમાં મેસાડી
દે છે. (૫) ખુબલી, ખાસ વગેરેને મટાડે છે. (૬) ખીલને જડમાંથી ઉખાડી દે છે. (૭)
મોચ અને ડેકરના દરદને દૂર કરે છે. (૮) સોજને ઉતારી પાડે છે. (૯) સંધીવાને નાણુક
કરે છે. (૧૦) દાંત, લાઠ તથા કાનના દરદને ઝડપથી સારાં કરે છે. (૧૧) ગામડીના ચોપી
રોગો ચાંડાં ચાંદીમાંથી દરદને ચુકત કરે છે. (૧૨) ઘોડાની પીઠ બળદની ખાંધ
અને કુતરાના ધા ચમત્કારીક રીતે સારાં કરે છે.

બે ઝોંસની શીશીની કીંમત રૂ. ૧૦૦

મીસ્ટ્રો, કારખાતાઓ તથા દરખીતાલો માટે પચીસ ઝોંસની બારલી રૂ. ૭.

સમગ્ર દવા વેચનારાઓને ત્યાંથી મળશે.

દેખાડું:—મુંદમેલ ડેપો.

નં. ૩૧૬, અમદાવાદ રહેમાન શ્રીમતી કાદંબી મારફતે નજીક રંગારી આલેશી,

મુંબઈ નં. ૩.

બંદારગમના ઝોડેશ રંગભણપુર્વક પેક કરી વેચુપેચકથી મોકલવા માં આવે છે.

નવરંગ.

પુસ્તક ૮ મું.

સપ્ટેમ્બર, ૧૯૨૨.

અંક ૧ લો.

બાળ નવરંગ ને આઠમું સાલ મુબારક !

નવરંગ માટે બામ રચનાર—કવિ આદીલ.

(બચ્ચેત.)

‘મુખી આ નવું’ સાલ તુજ સંગ રહો,
મુબારક તું નવરંગે નવરંગ રહો.
મુબારક તુને આઠમું આજ સાલ,
અમનમાં અમનથી રહો ખુશ ખુશાલ.
વધો વૃદ્ધિ જરની, ને જાહે જલાલ,
મળો મન મનોરથના મોતીને લાલ.
રહો જ્ઞાનનો તુજ ઘટમાં ગુલાલ,
મળો તુજને માલિકની મમતાનો માલ.
અકલના અકીકોળી તુજ સંગ રહો,
મુબારક તું નવરંગે નવરંગ રહો.

(દોહરા)

તાનવું મનવું દ્રવ્યનું—જરૂર પામો જ્ઞાન,
તેજસ્વી રહો જ્ઞાતમાં—જેમ રવી ને સોમ.

મનશનીની માળાઓ તુજને મળે,
ગવશનીનાં ગોહર પડે તુંજ ગળે.
કુનશની ભરી તુજ કળા કેળુ કળે ?
અળક તારી કીર્તિ તણી અળગળે
ટકે ટેક તાહારો, કદી ના ટળે,
પરમ પ્રેમ ધરિનો મળે પળપળે.

મથાતું તુજ હાથોમાં મૃદંગ રહો,
મુખારક તું નવરંગે નવરંગ રહો.

(દોહરા)

સાગરમાં સાહિત્યના—બેડા તાહરે પારે,
કરે સદા સૃષ્ટિ તણો—સાચો સરજનહાર.

ઉમીદો લલી તુજ ફળી ને ફળો,
પ્રીકર તાહારી સર્વે ટળી ને ટળો.
હું નરની કળા તે કળી ને કળો,
કમાઈ લલી તે રળી ને રળો.
તાહારં દીલ તણી કળ વળી ને વળો,
ફેટેલ કામે હર એક મળી ને મળો.
સુખન તાહારે એકેએક અમુલ નંગ રહો,
મુખારક તું નવરંગે નવરંગ રહો.

(દોહરા.)

જરૂર પામે જગતમાં—જાહોજલાલી જશે,
વાંચન દે એવું, જાને—વાંચક તાહારે વશ.

પ્રુદા તુને હસ્તું ને રમતું કરે,
સાહિત્યનું લોજનળી જમતું કરે.
ધરોધર કદમ તાહારું જમતું કરે,
શુભી જાનીને મનથી ગમતું કરે.
નહીં નેક વાતોમાં કમ તું કરે,
નમનતર્ધતું પદ્ધતું નમતું કરે.
સદા રાહે આદીલ ઉપર ચંગ રહો,
મુખારક તું નવરંગે નવરંગ રહો.

(દોહરા.)

સાલ કીધાં સાહિત્યમાં—પુરાં તુંએ સાલ,
જેહું આંજે આકમું—સાલ મુખારક હાલ.

આમીન! આમીન!! આમીન!!!

આમીન !

શુક તે પાકપરવરદીગારના હુઝારો હુઝાર કે આ અદના માસિક એક વધુ સાલ સુખમય પસાર કરી આઠમા વર્ષની પનોતી સાલગીરેહ ઉજવવા લાગ્યશાળી થયું છે. આઠ વર્ષો—એક બે કરતાં આઠ વર્ષો પસાર થઈ ગયાં છે અને એ વર્ષો દરમ્યાન શુજ્જર સાહિત્યની સેવા નવરંગે યથાશક્તિ ખાતવી છે—એ તો એક વગર “તકરારની વાત છે. સાહિત્યની સેવા કરવાનાજ એકલા મનોરથથી આ માસિકને અમેએ હિન્દુસ્તામાં આણ્યું હતું અને અમેએ તે મનોરથ સિદ્ધ કરવા ને ને પ્રયત્નો કર્યા છે તે કેટલે દરજ્જે સફળ થયા છે તે આજનો આ અંક પુરવાર કરે છે. પાછલા સંખ્યાબંધ સફળો વાંચી જોવા પછી વાંચક મહેરબાનોની ખાતરી થશે કે ‘નવરંગ’ના સાહિત્ય વિકાસના પ્રયત્નો પ્રત્યે શુજ્જર લેખકોનો એક મોટો ભાગ સંગીન ટેકો આપી રહ્યો છે. નવરંગ વગર અપવાદે એકલુંજ નશીળવંતુ માસિક છે કે જેમાં હિન્દુ અને પારસી કલમકશો કશા પણ ભેદ વિના લખે છે. પારસી શુજરાતી કે હિન્દુ શુજરાતીનો વગર અર્થનો ભેદ નવરંગે કદી રાખ્યો નથી અને તે રાખવા ઈચ્છતું નથી. શુજ્જર લાખા તમામ શુજરાતીઓની, હિન્દુ, પારસી, મુસ્લિમોની એક બને એ નવરંગની અંતરની ઇચ્છા છે, અને તેને એક બનાવવાનો પ્રયત્ન નવરંગ આજ વર્ષોથી કરી રહ્યું છે. એક ભુમી અને એક આકાશ વચ્ચે વસતા અને એક લાખાનો ઉપયોગ કરતાઓ વચ્ચેનો આ ભેદ ખચ્ચીતજ શોચનીય છે, પણ—પણ આ તળકે એ ભેદની મૂળ તકરારો કરતી અમે વાસ્તવિક વિચારતા નથી. નવરંગ એ ભેદને દૂર કરવા કોશીશ કરે રહ્યું છે, અને ઇશ્વર ઇચ્છા છે તો સમયના વીતવા રાત્ર સારી, સાદી અને સાચી સમજદારીથી એ ભેદ અવશ્ય નિર્મૂલ થશે અને શુષ્કવંતી શુજરાત જેમ હિન્દુ, પારસી અને મુસ્લિમોની એકજ છે. તેમ શુજરાતી લાખા પણ સર્વ કોમોની એકજ થશે.

‘નવરંગ’ના આજના નૌરોઝી અંકમાં ને ને વિદ્વાન કલમકશોએ લાગ આપ્યો છે તે સર્વનો અંતકરણપુર્વક આલાર માનવાની અમે રત્ન લઇએ છીએ. અમે હીલગીર છીએ કે કેટલાક લેખક લાઇઓ અને બહેનોના લખાણો જગ્યાની તંગાસને લીધે આ અંકમાં પ્રકટ કરી શક્યાં નથી.

‘નવરંગ’ની છેટની ચોપડી ‘દેવજંગ દલેર’ આ આગમચની અમારા સર્વ માહુક મહેરબાનોને મળી ચુકી હશે અને એ મોટો દળદાર પોઠો તેમને સાનંદા-શ્વર્થમાજ નિમગ્ન કરી મેલનારો નિવડ્યો હશે નવરંગ પ્રત્યેનો તેમનો પ્રેમ એ પોઠો અચુક રીતે સૂચવી રહ્યો છે અને દેવ ઇચ્છા છે તો એવાંજ સુંદર દળદાર પુસ્તકો લાવિખ્યના વર્ષોગાં અમારા શુભચક્ષુ આહુકોના સુખારક હસ્તોમાં સુકવાની અમારી અભિલાષા છે.

ગત સાલ દરમ્યાન અમને બહેર ખબરોથી સહાય થનારા તમામ સજ્જનોનો તેમજ નવરંગની શુજ્જાતથીજ નિસ્વાર્થી સેવા ખાતવ્યા આવતા લાઇ એદલત હોરમસજ દેશાઈનો અમે ખરાં જીગરદી આલાર માન્યે છીએ.

છેવટમાં, નવુ જોરતું સાલ તમામ પારસી આલમને, લાઇખંધ કેમોને અને કુલ ખલકતને તમામ પ્રકારે સુખરૂપ અને આળાદ નીવડો એવી સાચાં અંતઃકરણથી ઈશ્વર સમક્ષ હુવા ગુનારયે છીએ. આમીન!

નિરાશ્રીત પાલન.

હુરિગીત છંદ.

૧

હિત ચિંતકો ઓઃ હિંદના, શુભ વર્ષની શરૂઆતમાં,
કરજો પ્રતિજ્ઞા કંઈ નિરાશ્રીત પાળવાની પ્રભાતમાં;
કલ્યાણકારક એ સદા, કુળવાન જનનું કર્મ છે,
દીન દુર્ગંજોને પોષવા, ધનવાનનો એ ધર્મ છે.

૨

જેવો તપે સ્ત્રી શ્રીખમાં, વરશા તણી તેવી વંકી,
ધરનાર ત્યમ દીનની દયા, પ્રભુની કયા પામે નકી;
અમરીય! ધ્રુવ! પ્રદક્ષાદ, જે જે નારીજન જગમાં થયા,
તે સહુ નિરાશ્રીત સેવના કરી, સ્વર્ગને પામી ગયા.

૩

સત્તાં ભુમીને સાધરે, એહી પછોડો આલનો,
પ્રભુના પદોણા સમજી કરવો, લક્ષ તેના લાલનો;
સહુ દાન ધર્મ દયા થકી, ઉત્તમ જંગે ઉપકારે છે,
અંજલ પુરાણ કુરાન, સઘળાં શાસ્ત્રનો એ સાર છે.

૪

પ્રભુને રીઝવવા હોય તો, પ્રભુના હોવોને પાળવા,
ખરી એજ પુણ્ય કર્મછ, તત્તના ત્રાસ સઘળા ટાળવા;
દીપુ એક અહીં, તરખાથી, મળશે સ્વર્ગમાં ભરીને ઘડો,
કવિ ભાઈશંકરજી કયે એ, સ્વર્ગનો સંદેશડો.

કવિ ભાઈશંકરજી વિદ્યારામ ખંડીત.

‘પારસીઓને મારી નાખો!’

પછી ?

પારસી બેટેલ્યનો.

[લખનાર—શોભ મંડેશાઈ]

“I am very glad of it, and I should like to see all the Parsees killed, and I will tell the Governor not to help the Parsees, and I will remove all the police force”—F. H. Souter.

આને પારસી બેટેલ્યનો ઉભી થઈ છે તેમનો જન્મ આજથી અરબી સદી ઉપર થયેલો હતી શકાય એ બેટેલ્યનોએ જન્મ આપનારા પિતાઓ ચાર ઠહી શકાય આજની બેટેલ્યનોને ચાર માતાઓની કુળે જન્મ ધારણ કર્યો હતી શકાય. ઇતિહાસ આપણને કહે છે કે, ઉપરા ઉપરી હુલ્લડો જાગ્યા, અને અરબી સદી ઉપર પારસી બેટેલ્યનનું બુદ્ધ પડ્યું હતું, તે પોષાઈ પોષાઈને પચાસ વર્ષે તેણે જન્મ લીધો.

૧—મુઘલમાં પ્રગટ થતા “ચીનાર ગનેઆન દરપણુ” (ચિત્ર જ્ઞાન દર્પણ) નામના ન્યુસપેપરના તા. ૨૩ મપ્ટેબર ૧૮૫૧ ના અંકમાં સાઈમન ઓકલીની રચેલી ચોપડી ઉપરથી પેગમ્બર હજરત મોહમ્મદની છત્રી છાપી, તેજ સાથે સાથે કેટલીક હકીકત છપાયાથી, તા. ૧૭ અક્ટોબર ૧૮૫૧ ના દિવસે મુસલમાન લાઈઓએ પારસીઓ સામે હુલ્લડ ઉઠાવ્યું ત્યારથીજ “પારસીઓની એક વોલન્ટિયર પલટણ” ઉભી કરવાના પડઘા નિકળવા લાગ્યા હતા, પરંતુ કાંઈ પણ ફળ નિપજ્યું નોતું.

૨—લડખમાં બેજનજી શેહેરીયારજી લખ્યા ઉર્દૂ “ગાંડા પારસી” એ ત્યાંની એક મસજિદમાં બ્લિચાર (જનાકારી) કરવાથી મુસલમાન લાઈઓએ પારસીઓ સામે હુલ્લડ જગાડ્યું. તે વેળાના ત્યાના કલેક્ટર મી. ડેવીસ, અને પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ કેમટન બેલની નજાણાઈને લીધે પારસીઓએ ઘણું ખમ્યું, ત્યારે પણ પારસીઓએ હવે કાંઈ કરવું બેઈએ, એવો પોષાર થઈ સમાસમી ગયો.

૩—મુઘલમાં ૧૮૭૩ માં ગી. રૂતમજી હોરમજી બલમખાઈ ઉર્દૂ “શરી પેડ કાહુ” એ “પ્રસિદ્ધ પેગમ્બરો અને મસો” એ નામનું પુસ્તક પ્રગટ કર્યું, જેમાં વોર્થિંગટન ઇર્વીંગ, બેન લુઇસ ગર્ક હાઉસ્ટ વીગેરેના પુસ્તકો ઉપરથી હજરત મોહમ્મદનું

જીવન ચરિત્ર પ્રગટ કર્યું, અને અપમાનભર્યા શબ્દો લખ્યાથી તા. ૧૩ ફેબ્રુઆરી ૧૮૭૪ ના દિને મુસલમાન લામ્પઓએ પારસીઓ સામે હુલ્લડ જંગાડ્યું. તે વેળાના પોલીસ કમીશનર ફ્રેંક સુતરે પારસીઓ માટે ઉચ્ચારેલા દિલ ઉશ્કેરનારા શબ્દો મથાળે મુકેલા છે. આ એક તરફી જખુન ધા પારસીઓની છાતીમાં લાગ્યો, અને તે વેળાના ગવર્નર સર ફીલીપ વુડહાઉસે પારસીઓની બહાર ચઢી તેમને ઠપકો પણ આપ્યો હતો કે; “તેઓએ હુલ્લડે ખેરો સામે પોતાના બચાવને માટે તઈયાર રહેવું જોઈતું હતું.” એ હુલ્લડ પછી ચાર વરસ રહીને નવસારીમાં તા. ૮ માર્ચ ૧૮૭૮ ના દિને શેઠ નસરવાનજી ૨. દાટાએ દોષમુજબાવી પરચાવ્યું, તે જોવાને મુખર્મના તે વેળાના ગવર્નર સર રીચર્ડ ટેમ્પલ પધાર્યા હતા, અને લુનશી કુઈ ઉપરના ખંગલા આગળ હજારો પારસીઓ સમક્ષ ભાષણ કરતાં ૪ વર્ષ ઉપર પારસીઓએ ખાધેલા મારને ઉદ્દેશીને પારસીઓની આગલી બહાદુરીઓ, ઈરાની વડવાઓની લડાયક શક્તિ, વિગેરેની યાદ આપી પારસીઓએ પોતાનું જુલુ પ્લંડ સતેજ કરવાની ઉશ્કેરણીનું ભાષણ કર્યું હતું. તે દિલ ઉશ્કેરનારું ભાષણ તા. ૧૭ માર્ચ ૧૮૭૮ ના રાત્રી ગોક્તારના અંકમાં તે વેળાના અધીપતી મી. કેમ્પ્સફોર્ડે ન. કાપ્પાલોએ છાપીને વળી “પારસીઓની એક વાંતરીઅર પંચતન” (A Proposed Parsee Volunteer Corps) એ ગદ્યાનાં હેતુ નીચે મુજબ આટીકલ લખ્યો હતો:—

“પારસીઓની એક વાંતરીઅર પંચતન જાણી કરવાની ઘણી તરફથી માંગણી અને ભલામણો થાય છે. શ્રી નવસારી ખાતે આપણા ગવર્નરે તેઓ ધીરે કરેલું હેલ્થ ભાષણ, જે અને આજે સઘણરૂં પ્રગટ કર્યું છે, તેમાં તે નામદારે પારસીઓને એવો તાણો માર્યો છે કે તેઓમાં આજે હથથાર જાંબીને ફરતો હોય એવો એક પણ પારસી નથી. આ તાણો તદન વાજબી છે. ઈરાન છોડીને આ દેશમાં આવ્યા તોહાં સુધી પારસીઓ સીપાહીગીરી કરતા હતા. શુજરાતના પાદશાહ મહેમુદ બેગડાનો સરદાર અલફખાન સંબળુના તે વખતના હીંદુ રાજા ઉપર ચઢાઈ લાગ્યો ત્યારે રાજા તરફથી હથથાર લીડીને એકથી વધુ લડાઈઓમાં અલફખાનને હરાવનારા પારસીઓ હતા, જેમના સરદાર અંરદેશરતું નામ મુઠ મુસલમાન તવારીખ લખનારોએ ભારે શકસાધાત સાથે આપી ગયાં છે. વળી વેરિઆવની પારસણોએ એજ પાદશાહના એક લશકરને પ્રથમ મારી કાઢાડવા પછે તેઓમાંની એકના બાલ ખુલ્લા પડવાથી તે સઘલીઓને કતલ કરવામાં આવી હતી, તે વાત સ્વાયતોમાં મશહુર છે. * નવસારીના આગલા મોટા દેસાઈઓની નોકરી કરનારા પારસી સીપાહીઓ હમણા સુધી હથથાર જાંબીને ફરતા હતા. પારસીઓનું આ સઘળું શુરાતન દાહાડે દાહાડે દેતાહ થતું જાય છે. તેઓમાં હથથાર વાપરી જાણનારા મુખર્મમાં સેકંડે એક જણ મળશે નહીં. ઘણાઓને તો હથથાર કેમ

* વરિઆવનો આ બતાવ મહેમુદ બેગડાના વખતમાં નહીં, પણ સેકંડે વર્ષે એક ૧૪ મી. સદીની આખેરી પછી બનેલા પામ્યો હતા.— શા. મં. દે.

પકડવું તેનીમી ખળાર નથી, તેમનું અસહી ઇરાની લોહી સુકાવું ચાલ્યું છે. તેમનું એ લોહી આજે નીરળળ અને તદ્દન મુદ્દાલ થતું જાય છે.”

ઉપર સુજળ પારસી બુદ્ધ-બલ્ડના નરમ પડવા ઉપર વિવેચન કરીને તે પાછું સતેજ કરવા માફ મીં કાપ્પાણ ઉપાય મુચવતાં ટીકા કરે છે કે:-

“પણ એ મુદ્દાલ લોહીને પાછું સજીવન અને તાજું કરવાનું પારસીઓના પોતાના હાથમાં છે. આગલા ઇરાનીઓની તેમના દુશ્મનો વઠેકે કબુલ રાખેલી બહાદુરીની આપણા ગવરનરને મોહોડેથી તારીફ માંભળયા પછે આજના વખતના પારસીઓ સીપાહગીરીમાં પછાત પડે એ તેમને ઇચ્છતું નથી. સીપાહગીરીને ધંધો કાંઈ હલકો-નથી. પણ તેઓની-વસ્તી પ્રમાણે ઘણા પારસીઓ એ ધંધો કરી શકે એમ નથી. તેઓ, તેવા ધંધામાં પડે તેની આગમ્ય તેઓમાં વાલનટીયર પલટણે ઉભી થવી ઘટે છે.”

આ પ્રમાણે સર ફ્રીડીપ વુડકાઉસની ઇં સં ૧૮૭૪ માં મુકાયલી દરખાસ્તને ઇં સં ૧૮૭૮ માં ગીં કાપ્પાણએ ઉચ્છેદી લઈ નીચલા શબ્દોમાં ઉશકેરણી ચલાવવાનું શરૂ કરીધું હતું.—

“દુનીયામાં પોતાના બહાદુર આપણાની મીશાલે તેઓ મોટી ફતેહ મેળવ્યાં જાય એ તો કોઈ લાંબી વાત છે. પણ પોતાના, પોતાના કુટુંબ પરીવારના, પોતાના વતનના અને પોતાના ધરમના જગ્યાવ સાફ તેઓ હથીઆર વાપરી જાણે એ તો તેમની હૃદયગાત્રીને માટે જરૂરનું છે. વાલનટીયર થવાના ઘણા સાંધનો હાલ સારાં ભાયગે પારસીઓને મલયાં છે. ગવરનર સાહેબ પોતે ચોળાનુથી પોકારે ઉઠ્યો છે તેમ પારસીઓ તરફ રહેમ નજરથી જુએ છે, તેઓમાં કોઈ ચુનદા સીપાહો નથી તે માટે પોતાની દલગીરી જણાવે છે, તેઓને સીપાહ થવાની લલામણ કરે છે, અને લવીશમાં સીપાહગીરી તેમને ઉપયોગી થઈ પડશે એવો તે નામદાર ભરમમાં ઇશારો વટીક કરે છે.”

આજે પારસી એટેલ્યનો ઉભી થઈ છે, તે કાંઈ અનાયાસે ઉભી થઈ નથી; પરંતુ વારંવાર આવા ઠોકા પડતાજ રહ્યાથી, ગઈ સદીને કપડો ચાલુ સદીને લાગ્યો છે. સરત ગોફતારના તાં ૧૭ માર્ચ ૧૮૭૮ ના અંક ઉપરથી ખીજું પણ હાલ નવું જાણવાનું મળે છે કે; ૧૮૭૪ ના હુલ્લક પછી, એકલા યુરોપીયનોને માટે વાલનટીયર પલટણ ઉભી કરવા થકી ટાઉન હોલમાં ગજેટી સભામાં કેટલાક દેશીઓ તરફથી લેવાયલા બાંધાઓના જવાબમાં સર રીચર્ડ ટેમ્પલે કબુલાત આપી હતી કે; “જો દેશીઓની ખી એક વાલનટીયર પલટણ ઉભી થાય તો તેઓ મદદ આપશે. દેશીઓની સામટી યા જુદી જુદી પલટણો ઉભી થયલી જોવાને અમે પહેલા ખુશી થઈશું, પણ તેટલા માટે હિંદુ યા મુસલમાનોની પલટણો ઉભી થાય ત્યાં સુધી પારસીઓએ ખી થામવાની કશી જરૂર નથી.” તેઓની પલટણ ઉભી કરવાનો આજ વખત છે, માટે પારસી શાઈઓને અમારી મજબુત લલામણ છે કે, તેઓએ પોતાના જેરખાહ હાકમનો

બોધ ધ્યાનમાં લઈને તેનો બોલ ઉઠાવી લેવા માટે જલદીથી એક પારસી વાલનટીયર પહોંચી ગયો હતો.”

આપણા પારસીઓ એટલા બધા ઉજમારા થયા, કે ૪૪ વર્ષ પેર ઠંડા ગાર થઈને ખેસી રહ્યા. કુંભકરણ તો છ મહિને પણ ઉધમાંથી નબત થતો હતો, પરંતુ પારસી ભાઈઓની ચુમો-તેરમાં પણ આંખ ઉઘડી નહીં. છેવટે

૪—તા. ૧૭ નવેમ્બર ૧૯૨૧ ના દિવસે નામદાર પ્રીન્સ ઓફ વેલ્સનો સત્કાર કરવામાં પારસીઓએ આગેવાનીભર્યો લાગ લીધાથી કેટલાક અસહકારી ભાઈઓને પારસીઓ સામે ક્રોધ ચઢવાથી વિના પ્રયોજને કેટલાક મવાળીઓએ બખેડો જમાવ્યો, અને ત્યારેજ સ્વરક્ષણ સારૂ પારસી બેટેલિયન ઉભી કરવાની આંખ ઉઘડી. પારસીઓ સિપાહગીરી કરવાને લાયક અસલથીજ ઠરી ચુકેલા હતા, પરંતુ એ કોમનું લક્ષ બીજીજ દિશાએ કંઈક સદીઓથી ખેંચાયલું રહ્યું હોવાથી, પોતાના અસલી ધરની વડવાઓનો એ હુન્નર વિસરી ગયા હતા. જરજેરનામા, ફરામર્જનામા શાહનામા વિગેરે શુરાતન ઉચકેરનારાં સૈનિક પુસ્તકો વાંચવા વંચાવવાને બદલે, વિર્ય બલિત-ગાયલા હીચકારા બનવાનાં ખ્યારના બાયલાં પુસ્તકો વાંચવાથી ખુબ-ખુબ ગુમ થઈને ખલે-ખલડનો જમાન થતો ગયો હતો. આઉધના પ્રખ્યાત હુડારાઓને ઠંકણે લાવનાર કેવલરી રિસાલદાર નસરવાનજી નવરોજી મોદીને ગીલીટરી પોલીસવાળા લેફ્ટેનન્ટ દખલ્યુ. એલ. દ્રમન્દે જે લાંબું પ્રમાણ પત્ર લખી આપ્યું હતું, તેણે ૪૦ સં ૧૮૫૯ માં બહેર ક્યું હતું કે -

“He is a striking exception to the character generally borne by his class regarding their qualification for soldiering”

આપણા પારસીઓનું ખુબ-ખુબ સતેજ કરનારા કર્નલ લેવીને ધન્યવાદ ઘટે છે કે, તે બહાદુર સિપાહ બચ્ચાએ પારસીઓની નાહ પરખી લીધી, લોહી તપાસીને. એ ઠોકરે ખુબ-ખુબનો કટરો હજીએ પારસી રંગોમાં રહેલો બહેર કોપો, અને પારસીઓને કુલકરણની ઉધમાંથી જગાડ્યા. જ્યારે નવસારીમાં પારસી બેટેલિયન ઉભી કરવાને એ નામનો ઉઠાવનાર જેહાં પહેલવાન આવ્યો, ત્યારે કેટલાક લક્ષ મીત્રોએ સેવકની ઓળખાણ કરાવતા, તેના હાથમાં હાથ પડતાંજ મુદારા મનમાંથી એવાજ વીચારોનો પ્રવાહ નિકળ્યો હતો કે, પારસીઓનો આ ચોથો અરદેશર બહાદુર આજે મહેને શેકહેન્ડ કરે છે. અરદેશર બાબકાને ધરાનીઓનું શુભ થયેલું ખુબ-ખુબ ૧૨૦૦ વર્ષે ઉશકેર્યું હતું. પછી સંબંધવાળી અલફખાનની લડાઈ વેળાએ પારસી સરદાર અરદેશરે ધરાની બહાદુરીનું નામ રાખ્યું હતું. અને ગઈ સદીમાં સુરતવાળા કોટવાલ અરદેશર બહાદુરે ૩ સદીએ વરીયાવના જગતું પેર લઈ નામ કાઢ્યું હતું. અને છેલ્લો અરદેશર બહાદુર તે આપણો ખેરબાહ કર્નલ લેવી, પારસીઓની હવે પછી થનારી બહાદુર પ્રજામાં પણ પોતાનું નામ યાદગાર રાખશે, એવાં લલાં કામો તેણે આરંભ્યા છે. કર્નલ લેવીની નવસારીની પધરામણી વેળાએ નવસારીના

સુખા સાહેબ ગી૦ સત્યવ્રત મુકરજીએ બારસો વર્ષે જીલ્લા છે, કે મંત્રાવુના જયદેવ રાણાએ ધ્રાનથી નાશી આવેલા પારસીઓ પાસેથી હથીયાર છોડાવવાનો કોલ લેવામા મોટી જીલ્લા કરેલી કહી શકાયે મરહુમ કેપ્ટનશરે કાબાજીએ કરેલી આગાહી ૪૪ વર્ષે ખરી પડી છે. જેથી તે મરહુમનુ રૂઢ પછુ પુરાનુ થયું હશે મરહુમ કેની દલપતરામ પારસીઓના ખેરખાહ અને સાહસ ઉશકેરનારાજ હતા, અને તેમના ચિરંજીવી કવી મોહનલાલે નવરગમાં ગરબી ગાઇ છે કે -

“પારશિ વીરો, વૃદ્ધ કવિ સુતની આ મુજીને વિનતી,
છો શુરવીરો, કોમો ખીજી તમ જેવી કોયે નથી.

મુજ રાજવશીઓ છો રૂઢ, પરમારથ કામે રહો ખુડયા,
મધના તો કેવળ મધપુડા, પારશિ વીરો ”

અર્થાત, પારસી ગેટેલિયન પારસીઓનું રક્ષણ કરવા સ્થપાયેલી હોય એવો ખ્યાલ ન કરતાં પોતાની કોમ ઉપરાંત ભાઈબંધ હિંદુઓ અને મુસલમાની ભાઈઓનું રક્ષણ પણ કરવાનો સમય આવે ત્યારે કરવોજ, એવો ઉચ્ચ આદેશ રાખીને, લડવાને માટે ગેટેલિયનની સ્થાપના થયાનો ખ્યાલ દુર રાખીને, આખા દેશના રક્ષણ વગરના ભાઈબંધોનું અડીલિડીએ રક્ષણ કરવાનો હેતુ રાખવો. તોણા! તોણા! આપણા પારસી ભાઈઓ આંધર પોતાનું બગ અને શુગતન હરેક કોનના સંરક્ષણમાં નહીં વાપરે, એવું ખીજી કોમે મનમાંથી કાઢીજ નાખવું. તોણા! તોણા! આંધર આપણી તમામ ભાઈબંધ કોમો દિલમાં કહેર, વેર, અને ઝેર શા સાડે રાખે? ભવિષ્યમા આપણું બધા એક થઇ જઇએ, બ્રિટિશ તાલે તપ્તને સર્વદા રાજનિષ્ટ રદયે, અને હવે આપણા વચ્ચે પાચમું પચક પ્રહુ નહીં દેખાડે, એવી આજે આપણુ સર્વ ભેગા મળીને પ્રાર્થના કર્યે- આમીન થાવ!

બહાર પડી ચુકી છે

મી૦ દારાં કાપડીયાની એક કાંકડી નવી નોવેલ -

એક લોહીનાં!

કીમત રૂ. દોઢ

પોસ્ટેજ જુદું.

લખો — મી૦ દારાં કાપડયા,

C/o “નવરંગ” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, બહાર ગેટ, કોટ, સુળઇ નં૦ ૧.

રક્ત શુદ્ધ માટે.
ખાદશાહી આયોડાઈઝડ.

સારસા પરેલા.

આ સારસા 'પરેલાનું' સેવન કરવાથી લેહીના વિકાર જેવા કે વીત્ર પ્રમેહ, ગંદમીથી શરીર ઉપર ટુટી નીકળવું, સંધીવા, ખસ ખસવું, દરાજ, હાડકાંમાં કળેતરો, દુખાવો વિગેરે નહીં મટાડી લોહી સ્વચ્છ કરી શક્તિ વધારે છે, ખોરાક પચાવે છે, પારાનું સીસાનું ઝેર, કંઠમાળ, હાડ ગંભીર, જુની ખાંસી, શરીરની શીકાસ, ધાતુની નળખાઇ વિગેરે ઉપર ઘણો સારો ફાયદો કરે છે. તમેજે બીજાં ઘણી જાતના સારસા પરેલા જ્યાં હશે અને વાપર્યાં હશે પણ એક વખત આનું સેવન કરી જુઓ ને ખાતરી કરો કે ખાદશાહી સારસા પરેલા કેવી શરીરને ખાદશાહી આપે છે, મળવાનું કેકાણું નીચે જણાવ્યું છે.

મહાજનનું વનસ્પતીમાંથી તૈયાર કરેલું

ખાદશાહી પેનક્યુરર.

૨૨૨૨૨૨ નંબર હેલ્થ.

(ખાદશાહી પેનક્યુરર શબ્દ અમારા લેખારીનો મારકો સરકારમાં રજીસ્ટર કરાવ્યો છે.)

આ દવા પીવાથી અને ખહાર લગાડવાથી સર્વે રોગ મટી જાય છે. જેવાં કે સાધારણ ઝેરી જંતુઓ તથા વીંછીના ડંખ, છાતીમાંનો દુખાવો, કંઠ વિકાર, કફ, દમ, સળેખમ, સરદી, ગળાની નળા ઉપર આવતો સોજો, બંધી જાતના પેટના દુખાવા મટે. અગ્નિનો ડાગ અને ચાંદા મટે, પ્રમેહ, આંટણુ, ટેસ, ચામડી છોલાછ હોય તે મટે, બસમગવાલી ખાંસી, ચાકુ છરીના ઘાવ, અડદિ, સંગ્રહણી, કાસેરા, મરડા, અતિસાર, શરીરનો કોઇપણ ભાગ ગરડાઇ જાય, હાડકું ઉતરી જાય તે મટે. સાધારણ ગળાનો દુખાવો, કાકડાનું આવી જવું. માયાનો દુખાવો, આંધો શીશી, છાતીમાં દાહ બળતી, તાવ, તાલીઓ તાવ, અંટણું, વાથી અટકી જવું, ગળું તથા પેટ એમાં પડતો સળો, ખદ્દંજમી, હાંફણુ, શુરદાના રોગ, હરસ, દરીયામાં પ્રવાસ કીધાથી લાગુ પડતો ઉસડીનો ગરજ, કરમ, દાઝવું, જળવું, ટાઢથી શરીરનું ફાટવું, વાળનોડ, ફાદના ગમકરણ, નળજગ, ગોવર, જુની ગાંઠ, દંતજુળ, માથું દુખવું, માથા તથા મોઢાંના તંતુઓનો દુખાવો, સંધીવા, પ્રેર નંકાર, માકડ, નપુરકતા, પીલહા, વગેરે વગેરે તમામ રોગ મટે છે.

સી. સી. મહાજન એન્ડ કંપની.

માલીક જી. સી. ગાંધી,

જેમ મેમ્બર સ્ક્રીટ—મુંબઈ નં ૦ ૨.

શાહ જમશેદ:

તે એક હતો કે અનેક ?

(લખનાર-પાં ૫૦ દેશાઈ.)

કદીમ ઇરાનની તવારીખમાં ભે કોઈ પણ નામીયા શાહનું નામ વહાલ અને માન સાથે આજ સુધી યાદ રહી ગયું હોય તો તે મહાન શાહ જમશેદ છે. “જમ-શેદી નવરોજ”ને નામે ઓળખાતા રાત્ર અને દિવસ એકસરખી લ’ખાઈના થવાના દુદ્ધની ણનાવના મુમારક જશને પ્રણ આ નામચીન શાહનું નામ આજ સુધી આપણુ વચ્ચે માનીતુ અને ‘પ્યાડ’ રાખ્યું છે. આ નવરોજની સ્થાપના જમશેદ શાહે કીધી હતી કે નહિ તે સુકરર કરવાનું કામ મુશ્કેલ છે, કારણ કે વહીદાદ પ્રમાણે ભે આ પાદશાહ “ઇંગનવેજ” મુદ્દનો શાહ હોય તો તે કદીમ મુદ્દ ઉત્તર દરૂવ તરફની કોઈ એવી ભૂમિમાં આવેલો હોવો ભેધયે કે જ્યાં રાત્ર અને દિવસ એકસરખી લ’ખાઈનાં કવચિત હોઈ શકે નહિ ગમે તેમ હોય, પણ ફરેદુન કે કયખુસરો, શુશતરૂપ કે નોશીરવાન, યા એવાજ ખીજ અનેક નામચીન ઇરાની કે પારસી પાદશાહોમાં સર્વેથી માન પામેલો, સર્વેથી ગ્રહવાયલો, સર્વેથી ખુલ’દીઓ પોંહચેલો શાહ ભેશે તો તે વહીદાદને આધારે શહ જમશેદ એકલોજ જણાશે. જમશેદ શાહને લગતી સહી અને વિગતવાર તવારીખ આપણી કને નથી-ફરૂશ અને દારયવુશ, કે અર્દશીર જાએકાન અને નોશીરવાન અને ખુમરો પર્વીઝ જેવા યાદગાર શાહે જેવાં મહાભારત કામે જમશેદે બળબ્યા હતા એવું કશું બયાન આપનારી એક પણ તવારીખ, એક પણ શહાદત આપણી કને નથી, તો પણ તેવી વાસ્તવિક તવારીખની ગેરહાજરી છતાં આપણુ આજ સુધી જમશેદ પાદશાહને મગરૂરી સાથે, માન સાથે, મોહળત માથે યાદ કરવાને લલચાઈયે છિયે. તેનું કાગલુ શું ?

કારણ એકે, વહીદાદ જેવા પુરાતન અવસ્તાઈ લાણુતરમાં જણાવ્યા પ્રમાણે જમશેદ અશો હોરમજ્દનો પસંદ કીધેલો પાદશાહ હતો બાઈબલ મુજબ યહૂદીઓના ખુદા છોકોવાહે પોતાની પસંદ કીધેલી આ કોમને બેળીલો ન્યન જેવી બુદ્ધમી કોમની શુલામગીરીમાંથી છોડવા માટે પારસી પાદશાહ ખોરેશ (ફરૂશ) ને ખાસ પસંદ કીધો હતો, અથવા બેળીલોન્યન સ્થલો ઉપરના લેખો મુજબ તે પ્રજાના શુદ્ધ મર્દુકે પોતાનાં લોકોને નખુનીહીદ જેવા નાસ્તિક અને અધર્મી બાણુલી રાજાના

ળાંમાંથી છોડવવા માટે કુરશ. (કુરશ) જેવા ઉપલાજ પારસી શાહને પસંદ કીધો હતો, તેમ દાદાર હોરમજદે કોઈ બુદ્ધિની રાજનો દોર તોડવ માટે નહીં પોતાની હોરમજદી દીનનો દુનીયામાં ફેલાવો કરવા માટે જન્મશેદને પોતાના પેગમ્બર તરીકે પસંદ કીધો હતો. પણ પેગમ્બરીનું સુશકેલ કામ જન્મશેદ જેવા રાજદવારી મહા પુરુષને જરૂર નહીં હોવાથી તેણે તે સ્વીકારવાની ના પાડી ને ઇરાન વેજનો અમલ ચલાવવાનું જ કામ જાળવ્યું.

આ ઇરાનવેજ-તે કયો મુલક ? આજનું ઇરાન દેશ કે જે ઇરાની અખાતને માથે આવેલું તે તો નહીંજ હોય; તેમજ વંદીદાદમાં પુરાણા આર્યોની વસ્તીવાળા શેહેરો મધ્ય એશીયાવાળા જે કુળદુષ ઉંચા પ્રદેશમાં આવેલાં છે તે પણ નહિજ હોય. આજનાં ઇરાનમાં તો રૂતુનો કંઈ ભરસો નથી. મધ્યમ એશીયાવાળા પ્રદેશમાં તો સાત મહીનાનો શીયાળો અને પાંચ મહીનાની ગરમી હોય છે; પણ વંદીદાદવાળાં ઇરાનવેજમાં દશ મહીનાની થંડી અને બે મહીનાની ગરમી હોવાથી તેજ જન્મશેદ શાહનું ઇરાનવેજ સંભવે છે. પણ જન્મશેદનું આ ઇરાનવેજ તેના નવસો શીયાળા (વરસો) જેટલા લાંબા અમલના છેવટના ભાગે વેળાનું હતું; કારણકે જન્મશેદનું પ્રથમ ઇરાનવેજ તો બાગે બહેસ્ત જેવું સુખદાયક અને સદા વસંત જેવું હતું.

જન્મશેદના વખતમાં એક દાહડો આપણાં આજનાં એક આખાં વરસ જેટલો લાંબો હતો, આવો બેનાવ પૃથ્વીનાં એકજ ભાગમાં અનુભવી શકાય છે અને તે ઉત્તર ધ્રુવનો મુલક છે. ત્યાં આખું વરસ છ મહીનાની રાત અને છ મહીનાનાં દીવસ વચ્ચે વેહચાયલું હતું. ત્યાંની આબો હવા બધા દાહડા લગભગ એક સરખી અને તરોતાજગી વાળી હતી. પણ એ સઘળી ખુણી પાછળથી મદદાતી ચાલી. પાછળથી થંડી અને ગરમી એક સરખી નહીં રહેતાં થંડીનું જોર વધવા માંડ્યું, તે અહીં સુધી કે ૧૦ મહીના સુધી તે ચાલુ રહ્યું. આ પછી ઇરાનવેજનો અસલ મુલક બદલાયો. ઉત્તર ધ્રુવ તરફ જઈને જમાવ વેધી પડયો અને ત્યાં ઇનસાનથી વસી શકાયું નહીં. પછી તો ત્યાં એ બાબુએ બર્ફની રેલ ફરી વળી અને ઘરખાર ખેતર, અડપાન સર્વે બર્ફમાં દટાઈ ગયાં હોય તેમ દેખાઈ ગયાં. મંબાદા ઇનસાનોના જીન પણ મોટી સંખ્યામાં ગયા હોય.

આ રેલ બાબે જન્મશેદને હોરમજદ તરફથી ખગર મળવાની નોંધ વંદીદાદમાં છે, અને તે ઉપરથી મગફરી સાથે કહી શકાય કે પૃથ્વી પાણીમાં ડુબી જવાના બાબે જન્મશેદ અથવા મહા પ્રલયના જે ઇશારા બાઈબલમાં, ખ્રીસ્તીય લોકોની દંતકથામાં અને હીંદુઓનાં પુરાણાં લખાણોમાં છે, તે સર્વેમાં વંદીદાદની આ નોંધ મળી છે, અને તે વળી ખીજી બંધી કરતાં વાસ્તવીક એમ છે કે જ્યારે ખીજી સઘળી પ્રજાઓનાં લખાણમાં પાણીની રેલ ફરી વળવાનું બયન છે ત્યારે આપણાં ભણતરમાં તે બર્ફ ફરી વળવાને લગતું છે. એ ખીના સાબેત કરે છે કે જન્મશેદ શાહનું ઇરાનવેજ છેક ઉત્તર ધ્રુવ ભણી હતું, અને બર્ફના આસ્તે આસ્તે ફરી વળવાને લીધેજ તે શાહને ઉત્તર તરફથી બીજે ફેરે નહીં પણ દક્ષિણ

તરફ ઉત્તરવું પડ્યું હતું. દક્ષિણ તરફ જમશેદને આમ જોવાનું મરતો ઉત્તરવું પડ્યું હતું, તે ઝિનાળાવા છે કે તે શાહ કોઈ દક્ષિણ જાણના મુજબનો નહિ પણ ઉત્તર ભણીના એવા મુદ્દાનો શાહ હતો, કે જ્યાંની ઉત્તમમાં ઉત્તમ આગોડવા આસ્તે આસ્તે બર્ફના ઉતરી આવવાથી એવી થંડી અને કાતેલ બની ગઈ કે ઇન-સાન કે હેવાન કે આડપાનથી ત્યાં તકી શકાયું નહિ.

હવે આ વિષય લખવાની મારી મતલબ જમશેદ શાહનાં ઇરાનવેજતું ગયાન કરવાની નથી. તે ગયાન તો અનેક ઠેકાણે હું આપી ચુકેલો છું. પણ આજે આ વિષયમાં એક અગત્યનો સવાલ થઈવાનો મારો હેતુ છે, અને તે એ કે જે જમશેદ શાહને નવસો વરસ સુધી અમલ ચલાવનાર વંદીદાદ જણાવે છે તે એકજ મહાપુરુષ હતો કે એ નામના અનેક જમશેદો હતા ? જે તે એકલો એકજ શાહ હોય તો વંદીદાદમાં નવસો વરસ સુધી તેને અમલ ચલાવતો જણાવ્યો છે તે શું બનવાજોગ છે ? હા-દલીલ કરવામાં આવશે કે અસલી હાઈપરબોયન લોકો કે જેઓ પણ ઉત્તર ભણી વસીને મુળવારી છ'દગી ગુજરી ગયલા દંતકથામાં જણાય છે તેઓને માટે એમ પણ નોંધાયું છે કે તેઓ ૧૦૦૦ વરસની છ'દગી ભોગવતા હતા ! અને જાવા આદમ તથા તુહ પેગમ્બરને માટે તથા વેદિકકૃષિઓને માટે પણ લાંબી ઉમરની ઈર્ષીજ નોંધો થયેલી છે. પણ ત્યારે સવાલ ઉઠે છે કે જમશેદ શાહની આગમજ તેના ભાઈ તેહમુરસે, તથા પેશદાદ હોશંગે માત્ર ૩૦ થી ૪૦ વરસ રાજ્ય ભોગવ્યું હતું તેવું કારણ શું ? શું તેઓ દુકી ઉમરના હતા ? એજ રીતે જમશેદ પછી પરદેશી શાહ જોડાકે ઇરાનમાં એક હજાર વરસ અને તેને મારીને ઇરાની શાહ ફરેદુને ૫૦૦ વરસ રાજ્ય ભોગવ્યું હતું. તો તેમની પછીના શાહોનો અમલ અથવા તેમની ઉમર દુકાં કેમ થઈ ગયાં ?

આપણી મતલબ જમશેદ કે જોડાક કે ફરેદુનને કલ્પિત પુરુષો એવા લેખવાની નથી. કલ્પિત કથા કાહણીઓમાં અશક્ય બનાવો અને વાતો ચાલી શકે, પણ આ શાહોને જે તમારે તવારીખી પુરુષો કબુલ રાખવા હોય તો બનવા જોગ વાતો સાથેજ તાલુકો રાખતા તેમને બતાવવા જોઈએ. કદીમ લોકોમાં અને તેમને માટે લખી જનારાઓમાં અલંકારીક ભાષા વાપરવાની રૂઢી હતી જેમ હોરમજદની આકાશી અંબુમન ઇરાનવેજમાં જમશેદની ઇરાની અંબુમનને મળવા આવવાની વાત અલંકારીક છે, તેમ જમશેદ નવસો વરસ અમલ ભોગવવાની વાતમાં અલંકાર કે અતીશયોક્તિ નથી. પણ શાહી અકલથી ચીચાર કરતાં જણાશે કે એકજ શાહ એક હજાર વરસ રાજ્ય ભોગવે નહી, પણ તેજ શાહનું નામ ધરાવનારા અનેક શાહો અથવા તેજ શાહનાં ઇરાનવાનતું નામ ધરાવનારા અનેક શાહોના અમલનો સરવાળો મોટો બની શકે. અશકાની વંશના ઇરાનના શાહોએ ૫૦૦ વરસ રાજ્ય ભોગવ્યું હતું, તે વાતને તવારીખો દેકો છે; પણ શાગર ફિર્કુસી એ વાતની જોખણરીઠી આ વંશના શાહોનો એકંદર અમલ બમોથી હડીસો વરસનોજ જણાવી ગયો છે. આ અશકાની શાહોનો વંશ અશક નામના પુરુષ ઉપરથી ચાલુ થયો હતો, પણ જે એ

વંશના સંબંધમાં શાહિતાં નામે આપણને મળેલાં છે તે નહીં મળ્યાં હોત, પણ તેમના વંશના અમલનો સરવાળો જ જણાયેલો હોત તો કોઈ લખનાર સહેલથી એમ જણાવી શકે કે અરક નામના રાજાએ ૫૦૦ વરસ રાજ્ય લોગવ્યું હતું.

જમશેદ, જોડાક અને ફરેદુનના સંબંધમાં પણ એમજ સમજવાતું છે. જમશેદને માટે અવસ્તાનાં પાછળાં લઘુતરમાં જણાવ્યું છે કે તે એવું જુહુ જોડ્યો કે “હું ખુદ છું;” તે તેની તકસીરને ધરી તેનું રાજ્ય તેના હાથમાંથી જતું રહ્યું. રાજ્ય જતું રહ્યું હશે અને તે પરદેશી ચઢાઈ લાવનાર બેખીલોન્યન જોડાકના હાથમાં ગયું હશે તે આપણુ બેધકક કબુલ રાખીશું, પણ પોતાના જ બાઈને હાથે પકડાઈને જોડાકના હાથ ઉપર માર્યો જનાર જમશેદ તેજ વંદીદાદવાળો નામીયા શાહ જમશેદ હતો એમ કબુલ રાખતાં આપણને મોટી આંચકી લાગશે. મને લાગે છે કે કોઈ જુદો જ જમશેદ નામનો શાહ હશે, કદીમ જમશેદના જમશેદી વંશનો તે છેલ્લો શાહ હશે, અને તેજ જમશેદે ખુદાઈ દાવો કરીને રાત્રુના હાથ ઉપર જન તથા મુલક ખોયાં હશે.

આગળા જમાનાઓમાં એકજ નામે અમલ ચલાવનારા રાજાઓના દાખલા ઘણાં છે. બેખીલન દેશની તવારીખમાં નોંધાયું હતું કે આઠ મીદ પાદશાહોએ તે દેશમાં ૨૨૪ વરસ સુધી અમલ લોગવ્યો હતો, અને તેઓ “જરતોસ્ત” જેવાં એકજ નામે ઓળખાયા હતા. જો આ દાખલો માટેજર હોય તો તેથી મારી તકરારને ટેકો મળે છે કે જમશેદ નામના એક નહિ પણ અનેક શાહો થઈ ગયા હતા, અને તેઓ મંથેના છેલ્લાનાં કામોને લીધે તેને પોતાનો જન ખોવો પડ્યો હતો.

જમશેદને મારનાર જોડાકે ઇરાનમાં એક હજાર વરસ રાજ કરીયું પાછલા લખનારાઓ જણાવે છે. પણ યુનદેહશ નામની અનેક વાતોમાં ભરૂસેદાર પેહલવી કેતાબમાં જણાવ્યા પ્રમાણે જમશેદ અને ફરેદુન વચ્ચે નવ પેઢી જેટલો અંતર હતો, માટે આશરે ૩૦૦ વરસ સુધી જોડાકી વંશનો અમલ ઇરાનમાં ચાલ્યો હોય. જોડાક બેખીલોન્યન રાજા હતો, જેનું બેખીલોન્યન નામ શું હશે તે હું કહી કે કલ્પી શકતો નથી. પણ જુનામાં જુના બેખીલોન્યન રાજાઓનાં નામે મળી આવ્યાં છે તેમજ તેમના અમલનાં વરસો જણાયાં છે તે જોતાં એક પણ બેખીલોન્યન રાજા એવો જણાતો નથી કે જેણે ૧૦૦૦ વરસ જેટલો લાંબો અમલ પરદેશમાં તો શું પણ પોતાનાં વતનમાં પણ લોગવ્યો હોય.

આપણુ જો ત્રીશ વરસ ફરેક પેઢીનાં ગણિયે તો ફરેદુનથી જમશેદ સુધી ગણતાં આશરે ૩૦૦ વરસ થાય. જો જમશેદ પછી પરદેશી રાજા જોડાકનો વંશ ઇરાનમાં ચાલ્યો હોય તો તેના અમલની મુદત એટલીજ હોઈ શકે. એજ રીતે જોડાકની આગમચ જમશેદ અથવા જમશેદી વંશનો અમલ ૬૦૦ વરસનો લઈયે તો તેટલા અરસામાં આસરે ૩૦ શાહોએ અમલ ચલાવેલો ગણી શકાય. આ ઉપરથી સમજ-પડશે કે જો જમશેદ “જુહુ જોડ્યો” હતો માટે તેનું “જોરેહ” (રાજ્ય) ઉડી ગયું હતું, તો તે વંદીદાદવાળા નામીયા જમશેદ પછી ઘણે-ઘણે વરસે સહથી છેલ્લા “જમશેદ” અથવા જમશેદી વંશના છેલ્લા શાહના વખતમાં જનનું નેધિ.

જોડાકે બાંધેલા યાને બાબુલનો શાહ હોતો માટે જમશેદી રાજ્ય ગયું તે વેળા જમશેદી વંશના શાહો ઉત્તરથી દક્ષિણ ઉતરતા ઉતરતા છેક મધ્ય એશિયાવાળા પામીરના પાહડ અને કેસ્પીયન સમુદ્ર વચ્ચેના પ્રદેશમાં આવી વસેલા હોવા જોઈએ. આમ અનુમાન કરવાનું એક મુખ્ય કારણ આ છે કે જોડાકેને મારનાર ફરેદુનનું મુખ્ય મથક ધીલાનમાં હતું, અને ધીલાન બાબુલ તથા કેસ્પીયન સમુદ્રવાળા પ્રદેશની વચ્ચે આવેલું હતું. જોડાકેને કે-ફરેદુનને આપણ કદીમ ઇરાન જેવામાં અમલ ચલાવતા બેતા નથી, તેનું કારણ એજ છે તે કદીમ મુલક, બર્કની રેલના ધસારાને લીધે છોડી દેવો પડ્યો હતો.

અગર જો વંદીદાદર્વાળાજ શાહ જમશેદે ખુદાઈ દાવો કીધો હોય અને તેનેજ બાંધના જોડાકે માર્યો હોય તો દાદાર હોરમઝદ કે જે સર્વજ્ઞ છે તેણે એજ શાહને પોતાની દીનનો ફલાવો કરવા માટે પસંદ કરવામાં ભુલ બાધેલી ગણાય ! પણ તેમ તો કાંઈ બનેજ નહિ. દાદાર હોરમઝદે પાછળથી જેમ જરથોશ્ટ્રને પોતાના પેગમ્બર દાખલ પસંદ કીધો અને તેમ કરવામાં તે સાહેબે ભુલ બાધી ન હતી, તેમ જમશેદને પસંદ કરવામાં તે ભુલ ખાય એમ હતુંજ નહી. તેની પસંદગીનો જમશેદ ભુલોજ હતો, કે જેના અમલ દરમીયાન ઇરાનવેજમાં રહ્યતો સુખી હતી; જોડાકના હાથ ઉપર માર ખાનાર જમશેદ ભુલોજ હતો કે જેણે પોતાનાં રાજ્યની આબાદી જોઈને અહુંકાર કીધો હતો, અને સર્વે નીચામતો અને સુખોનો સરજનાર પોતાને બંહેર કરવાનો પાપી ખ્યાલ બંહેર કીધો હતો. આ બે “જમશેદો”ની વચ્ચે એજ નામના ખીજ અનેક “જમશેદો” થઈ ગયા હશે, જેઓમાંના કોઈના વખતમાં બર્કની રેલની આબાદી ગળી હશે (યાને તે માટેની પેહલી ચીજ ઉત્પન્ન થઈ હશે), કોઈના વખતમાં ઉચી જગા ઉપર “વર” યાને સંસ્થાનો વસાવવામાં આવ્યાં હશે, ખીજ કોઈના સમયમાં વધારે દક્ષિણે ઉતરવું પડ્યું હશે, અને છેલ્લે સુખી શાહાનશાહતની ખરાબી થઈ હશે.

જમશેદ નામના એકજ શાહે નવસો વરસ સુધી ઇરાનવેજમાં રાજ્ય લોગવવાની કલ્પના અથવા માન્યતા ગમે તેટલી માનીતી હોવા છતાં તે ખરી સાબેત થતી નથી. દુનીયાની પ્રાચીન કે અર્વાચીન તવારીખમાં કોઈ પણ શાહ, એક હજાર વરસ રાજ્ય લોગવી ગયેલો જણાયો નથી.

ઝાડપાન.

ધરની અંદર રોડમાં મુકવાના શોભાયમાન પામસ ઘણા કીકાયતે મલી શકશે.

સોહરાબ શહેરિયાર ઇરાની,

માલેક, “શહેરિયાર ઇરાની ગારડન,”

કાફડે મારશીટની અંદર, મુંબઈ.

આવાં અદ્વિસૂર બાનુ.—

તેનો ગ્રીક આર્ટેમિસ અને હિંદુ ગંગા સાથે મુકાબલો.

લખનાર:—Mr. J. M. Hormusji.

જરતોસ્તી ગઝલખતો સર્વોત્કૃષ્ટ નારી ફરેસ્તો આવાં અદ્વિસૂર છે જેણી પાણી ઉપર મુવકલ છે. તેણીને દૈવી ફરેસ્તાઓમાં અગ્ર સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે અને તેણીને અવસ્તાનાં ભણતરોમાં જ્ઞ-ગ-જ્ઞ વખાણવામાં આવે છે, કારણ કે તેણી મનુષ્યની અભિજ્ઞાપાઓ પરિપૂર્ણ કરે છે, આજ મોતેબર સળગ્યાર તેણીને ઇરાન ઝમીનના અનેકોનેક પાદશાહો, પહેલવાનો, તેમજ દસ્તૂર ઘવરાએ આરાધી છે, જે તેણીનાં માનમાં રચવામાં આવેલી “આવાં યસ્ત” પરથી દૃષ્ટિગોચર થાય છે. તેણીની સ્તુતિ કરનારાઓમાં મુખ્ય હુશંગ, જમશીદ, ફરીડુન, કયખૂશરો, અશો જરથોસ્ત, જામાસ્પ આદિ ઇરાની નરથીરો છે જેઓની નેકનિષ્ઠાપૂર્વક ભક્તી મરાદો તેણીએ હંમેશાં પાર પાડી છે, જ્યારે દુષ્ટતો અને પ્રત્યેકવધમાં નિત્ય મર્યા પમ્યા અને મર્યા રહેતા અઝીદઝાક, અફસિઆગ, અર્જસ્પાદિ દુરાત્માઓની મનોવાંચના તેણીએ સંતુષ્ટ કરી નથી, કારણ કે તેઓએ ખુરી લાલસાથી તેણીની આરાધના કરી હતી. “આવાં યસ્ત” પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તેણીની બંદગી ઠેક પરાપૂર્વેથી—કહો કે આ ક્ષણવંસિન સંજિના પ્રારંભથીજ—કોષપણ અન્ય ફરેસ્તાની પ્રાર્થના પહેલાંથી આલતી આવે છે, જે ઉપરથી તેણીને એક ઉત્તમોત્તમ દૈવી શક્તિ ગણતી અતિશયોક્તિ નહીં કહેવાય. હવે “આવાં-અદ્વિસૂર બાનુ” એ શબ્દો શું રહસ્ય ધરાવે છે તે જોઈએ: “આવાં-આવાં” એ ફાર્સી “આખૂ”=અવસ્તા-સંસ્કૃત “આપ્”=પાણીનો અર્થ ધરાવે છે, જે ઉપરથી તેણી પાણીનો ફરેસ્તો સિદ્ધ થાય છે. “અરેદ્વિ” એ ઉક્ત નારી ફરીસ્તાનું આ દુનિયાપરનું લૌકિક સ્વરૂપ-યાને એક વિસ્તિર્ણુ નદી—જે જે ઇરાનના હુકૈર્થ પહાડમાંથી નીકળી વોહરકશ (Caspian) સમુદ્રમાં પડે છે. આ પૂરાતન નદીને આધુનિક વિદ્વાનો આખૂ દરીઆ કિંવા ઓક્સસ (Oxus) નદી સાથે સરખાવે છે જે ત્યાંન શાહ (Tian Shah) અને હિંદુ કુશ પર્વતોમાંથી નીકળી એરલ સમુદ્રમાં પડે છે, આ નદીને આપણાં ધાર્મિક ગ્રંથોમાં “ચુર”=સ, ચૂર=મહાદૂર કહેવામાં આવે છે કારણ કે તેનાંઝરણાં અતિ વેગથી વહન કરે છે, વળી વધુમાં તેણીને “અનાહિત” (“અન”=નહી, અને “આહિત” આસિત=હા. “આહુ”=મેહુ)પણ કહેવામાં આવે છે, સમર્થ કે તેણી નિર્મળ અને પવિત્ર છે. હવે અવસ્તાની આ નદી સાથે ગ્રીક દેવતાશાસ્ત્રની આર્ટેમિસ નદીની તુલના કરવામાં આવે છે, “આર્ટેમિસ” નો શબ્દસઃ અર્થ અઘાપિપર્થત કોષ સંતોષકારકપણે

ફરી શક્યું નથી, પરંતુ તેના બે અર્થ આ પ્રમાણે આપવામાં આવે છે: (૧) વિદ્વાન બટ્ટમાન (Buttmann) તેને ગ્રીક શબ્દ “Artemus” પરથી લે છે જેનો શબ્દાર્થ “સંપૂર્ણ”-“પવિત્ર” એવો થાય છે, જે અર્થ ધરાવી નહીં પણ ધરાવે છે; [૨] બાપ્તિસ્ટ કીટલી (Keightley) તેનું અર્થ મૂળ “આર્ટેમિસ” ક્રિયા “આર્ટેમિસ” ધારે છે, જેના ધાતુ ગ્રીક “Althaimo” પાળવું, ઉગતું કરવું, તેમજ “Aido” પાણી પાવું, ફળદ્રુપ બનાવવું, એવા છે. જે ઉપરથી આર્ટેમિસ ફળદ્રુપતાની દેવી હરે છે. હવે અર્દિસૂર બાનુ પણ ફળદ્રુપતા ઉપર મુલકલ છે એમ આપા યસ્ત પરથી જણાય છે, ૨૧માં કર્ત્ત્વ પ્રમાણે આવાં અર્દિસૂર અશો નરથોસ્તને કહે છે: “એરેઝનો અપાઉમ સ્પિતમ! ધ્યાંગ દ્યેત અદુરે મઝદ્યઓ રતૂમ અસ્ત વૈયથો મઝેયયાઓ માંમ દ્યત્ અદુરે મઝદ્યઓ નિપદ્યીમ્ પીરપયાઓ અપઓનો સ્તેદ્યથ; મન રય ખરેનધદય પસ્વસ્ય સ્તઓરાય ઉપધરિ ઝાંમ્ વીયરેન્તિ મધ્યાય મિઝંથ. અઝમ્ બોધત્ તૂમતા નિપયેમિ પીરપ વોહુ મઝદ્યાત અપયિથ માંનયેન્ અહે યથ પસમ્ પસુવસ્ત્રેમ્.”—“અપ ખાલેસ પવિત્ર નરતોસ્ત! દાદાર અદુરમઝદે તને આ હાડમંદ હુનિયાના સરદાર તરીકે પેદા કીધો જ્યારે મને પોતાની તમામ પેદાયશના રક્ષણ કરનાર તરીકે ઉત્પન્ન કીધો. મારા તેજ તથા પ્રતાપને લીધે પશુઓ, ઢોરો તથા બે પગવાળાં માણસો પૃથ્વી ઉપર પોતાની ઝીંદગી જાસર કરે છે. જે પ્રમાણે પશુનું વસ્ત્ર (ઉન?) પશુનું રક્ષણ કરે છે તેમ ધર્મિયની પૈદા કીધેલી અશોધનાં તોખમવાળાં તમામ ન્યામતનું હું નિઃસંશય સંરક્ષણ કરે છું, તેમજ તુ પણ તેજ પ્રમાણે કરે છે!” ગ્રીક અને ઈરાની જાને નહીંઓનાં રહસ્યાયોમાં જેમ મળતાપણું છે. તેમ તેઓનાં કાર્યોમાં છે કે નહીં તે જોઈએ:

અર્દિસૂર અને આર્ટેમિસ.

ગ્રીક દંતકથા પ્રમાણે આર્ટેમિસ ગ્રેષ્ઠ દેવતા ઝીઅસ (Zeus) અને તેની સ્ત્રી લૅટો (Leto)ની પુત્રી અને સૂર્યદેવતા ઍપોલોની બહેન થતી હતી. તેણી વિશેષે કરીને શિકારની દેવી હતી, તેજાન આરોગ્યતા ઉપર મુલકલ હતી, આ છેલ્લા વિષયમાં તેણી અર્દિસૂર સાથે મળતાપણું ધરાવે છે જેણીને પણ આરોગ્યતામાં આવે છે કે: “હાપન્ વધહુશ આપો! અહાધ તન્વો દ્રવતાતેમ્ અહાધ તન્વો વઝદરે!”—“ઓ જાણાં પાણી! તમે મને તનની દરસ્તી તેમજ તનનું સ્ત્રાપ આપો!” આર્ટેમિસની મુખ્ય ક્રીડા ટેકડીઓ ઉપરથી, દારીઓ સાથે આવેગસહિત શિકારની પાછળ દોડી જવાની હતી. વળી તેણીને એક પરમપવિત્ર કન્યાના રૂપમાં ચિતારવામાં આવે છે; આવાં અર્દિસૂરને માટે પણ એમજ કહેવામાં આવે છે કે: “કમ્નીન સ્રીર”=પુખ્તરત કન્યા. કેલીમૅકસ (Kallimachos)નાં જ્ઞાતાં પ્રમાણે આર્ટેમિસ ચારે હરજીવી હંકાની ગાડીમાં મુસાફરી કરે છે, જેણીનાં વાહનોનું જીન સુવર્ણમંથી છે, હવે આ સંબંધમાં જણાવવાની આવશ્યકતા છે કે આર્ટેમિસને અનેકવાર સંદ્રેલી સંધીની (Selono) સાથે જોળી નાંખવામાં આવે છે, અને સંધીનીનું વર્ણન આપતાં થીઓફીટસ અને ઍલિફ તેણીને ચાર પવેત અને પ્રકાશિત ઘોડાવાળી એક સુંદર ગાડીમાં બેઠેલી ચિતારે છે: આવાં અર્દિસૂર માટે પણ ઉલ્લેખ મળે છે કે: “યા પઓહર્વ વાષેમ્ વઝદતે આંખાઓ દ્રઝદતે વાપહે,.....ચેંયહે ચથારો વસ્તાર સ્પએત પીરપ હમગઓનાઓંધહો દમ નાફએની બેરેઝન્ત,” ઇંઠ યાને તેણી ગાડીની લગામ હાથગા પકડીને ગાડીને આગળ ચલાવે છે, જેણીના ચાર ઘોડા

સફેદ તમામ એકજ રંગના, એકજ બુન્યાદના, તથા બુદ્ધિ કદના છે ! વળી સંલીનીને સુંદર બાબૂવાળી શુગાર પામેલી પણ જણાવવામાં આવે છે: અર્ધિસુર બાબૂ માટે પણ કહેવામાં આવે છે કે: “સીર વા, અંધહેનું બાજવ અહિં અરપો-રતઓપેહીરા, ક્રા સીરે બૂપ સિરપત અહિં ઇતિ બાબુ-સ્તઓપેહિ,”... “તેણીની બાબૂ સુંદર, ગેરી અને ઘોડાનાં જેવાં મોઢાં કદની હતી: તે બહાદૂર જોરેગંદ બાબૂવાળી અર્ધિસુરે સુંદર પહોંચીથી શુગાર કર્યો હતો !” પાછલા ઓક લેખકો પ્રમાણે આર્ટેમિસ ત્રણ આકૃતિવાળી દેવી હતી: આકાશમાં તેણી સંલીની-હતી, પૃથ્વીપર આર્ટેમિસ, અને પાતાળ (Erebus)માં તેણી પર્સેફોની (Persephone) હતી, જે વિષયોમાં પણ તેણી ધરાની નદી સાથે સામ્ય ધરાવે છે. વેદકરના કહેવા પ્રમાણે આર્ટેમિસ ઇલિથિયા (Eileithyia) દેવીનાં સ્વરૂપમાં સ્ત્રીઓને પ્રસવવેદના વખતે મદદ આપી તેઓને પ્રસૂતિનું કષ્ટ નિવર્ત કરે છે. આવાં અર્ધિસુરનું પણ એજ કાર્જ જણાવવામાં આવે છે: “વીરપનાં દાહરિપિનાં જાયાધ ગરેવાન યએઝદધાઝત, યા વીરપાઓ દાહરિપિશ દૂઝગિતો દધાઈ યા વીરપનાં દાહરિપિનાં જાયાધ ગરવાન યએઝદધાઝત, યા વીરપાઓ દાહરિપિશ દૂઝગિતો દધાઈ યા વીરપનાં દાહરિપિનાં દાહરિપિનાં દાહરિપિનાં રચીનું પએમ અવઅરપતિ,”-“જેણી સંચળી જનેતા ઓના જન્મ આપવા માટેનાં ગર્ભસ્થાનને પવિત્ર કરે છે, જેણી તમામ માતાઓને સહેલાઈથી જન્મ આપવાનું જાણે છે, તથા જેણી માતાઓને લાયક અને વખતસરનું દુધ આપે છે !” હવે આર્ટેમિસ ભિન્ન ભિન્ન ટેકાણે કેવા આધારમાં પૂજાતી હતી તે જોઈએ.

ક્રીટ દ્વિપના રહિશો (Cretaus) ઉપરોક્ત દેવી આર્ટેમિસની પૂજા છ્રીટામાર્ટિસ (Britomartis)ના નામ હેઠળ કરતા હતા, અને એજાજ્ઞેના અર્થ “સુંદર કન્યા” થતો હતો જે અર્ધિસુરને પણ અક્ષરશઃ લાગ્યું પડે છે. એલીસ ટાપુમાં તેણી આલ્ફાઈઆ (Alphaios) અને સાઈરેક્યુઝમાં તેણી અરેયુસાનાં નામે પૂજાતી: જન્મે ચબ્દનું રહસ્ય. દર્શામાં પડતી નહ એવું જણાય છે, પેલોપોનેસસનિવાસીઓ લિગનાટિસ અને હેલિખાના નામથી તેણીને સંબોધતા અને તેણીનાં દેવળમાં તેણીની સંગ્રાહ્યે ન્દાના પુવારાઓ રાખતા. અવસ્તામાં પણ અર્ધિસુર માટે એજ ઇચારો મળે છે: “યેંધહે અવવન અસ્તાઅત્ય ક્ષદનાઅત્ય તાતાઓ આપો અવઅરેન્તે ચથ વીરપાઓ ઇમાઓ આપો વાઓ હેમા પધતિ, કૃતચિન્તિ યા અમવપતિ કૃતચધતિ,”-“જેણીનાં વહેતાં પાણી અહેબિસ એટલા વેગથી વહે છે કે જેટલા વેગથી પૃથ્વીપરની તમામ નદીઓનાં પાણી વહન કરે !” એજ મૂંઝવણ આર્ટેમિસ પણ આર્ગે (Arge) કિંવા ઝડપી અર્થે લોક્સો (Loxo) થાને પ્રકાશિત (અર્થ “ક્ષોધચનીમ”) પણ કહેવાય છે ! વળી મેન્દેશીઆ ખાતે તેણી શ્વેત ભૂકૃટિવાળી (Leukophryne) આર્ટેમિસનાં નામે આરાધના પામતી, જે કંઈજ નહીં પણ તેણીનાં અનુપમ સૌંદર્ય માટે હતું: આજ અર્ધિસુરને પણ “હુરઓષ”=ખૂબસૂરત કહેવામાં આવે છે. ત્રીઝન શહેર (Troezen)માં તેણીને લીક્યા (Lykea) કહેવામાં આવે છે જેનો અર્થ પ્રતિભાશાળી થાય છે. ધરાની નદી માટે પણ એ નામ “મસો ક્ષપતે જરેન’ધ હે”=ખેરેહતી મોઢાઈ ભૌગવનાર તરીકે મળે છે ! ઓરિયન દેવી તત્ત્વજ્ઞાન (Theogony) પ્રમાણે આર્ટેમિસને ચંદ્રદેવી હિંકાટે (Hecate) સાથે પણ સમાનતા ધરાવતી જણાવવામાં આવે છે. હિંકાટેને માટે કહેવામાં આવે છે કે તેણીને ચર્પવામાં આવતી આહુતિ અને પ્રાર્થનાના બદલામાં તેણી મનુષ્યોને વિપ્રલતા અને આત્માદીથી નવાઝતી હતી, અને એમ આપણુ. અર્ધિસુરના બાળમાં પણ બનતું જોઈએ.

છીએ: તેણી પાસે હુશંગ, જમશીદ, કેરશાસ્પ, કુપકાહિસ, કૈબૂશરો, તૂસ, વફ્રેનવાઝ, જામા
સ્પ, ગાસ્તહમ, થોષરતક્યાન, અઝા જરતોસ્ત, કુમ વિશતાસ્પ, ઝરીર, આદિ ઈરાની શેર
નરોએ તેમજ અઝી દલાક, અમ્રાસિઆમ, હોમાન અને બારમાન વેમે, અમર્ગસ્પાદિ તુરાની
ઓએ વિષવિધ પ્રકારની અપેક્ષા કરી હતી, અને જે થોગ્ય હતી તે પરિપૂર્ણ કરવામાં આવી
હતી! હવે હિંદુઓને તો અનેકાનેક ભોગોથી સંતુષ્ટ કરવામાં આવતી, ત્યારે આવાં અર્ધિસર
રના બાબમાં કેમ હતું? તત્સંબંધે આ ફકરો પ્રસંગોપાત ગણાશે: “તામ્ પત્રત હઝોઅધ્વદ્દો,
પરધાતો ઉપ ઉપખદે દરયાઓ, સતેમ્ અસ્પનામ્ અર્પનામ્ હઝધરેમ્ ગવાંગ બઝેવરે અનુમય
નામ્,”--“તેણીને પેશદાદીઆન હુરાશગે અથ્યુર્જ પહાડનાં તલ્લાં આગળ સો ઘોડા, હઝાર
બંબદ, તથા દશ હઝાર ન્દાનાં ગોસ્પદોથી આરાધી!” આ ફકરો શું પ્રત્યક્ષ કરે છે? શું
અર્ધિસરને આટલાં અસંખ્ય પ્રાણીઓનો ભોગ આપવામાં આવતો હતો? તેમ બનવું સર્વથા
અશક્ય છે, કારણકે જરતોસ્તી મઝહબમાં કોઈપણ દિવ્ય શક્તિને કંઈપણ ખૂની હવિસ સગ
ર્પણ કરવાનો ઉત્સેખ ક્યાંએ પણ દૃષ્યમાન થતો નથી. શાબદ એમ હોય કે આ સઘળાં
પ્રાણીઓને અર્ધિસર બાનું ગાત્ર હદીઆ તરીકે નઝર કરવામાં આવતાં હોય અને પાછળથી
સુસલમાનોની હાલતની “બક્ર”ની રીતે અનુસાર અકિંચન લોકોમાં ખેરાત કરવામાં આવતાં
હોય! આ સિવાય એનો અન્ય ખૂસરો શું હોઈ શકે? વળી હિંદુઓને ક્ષાયદો કરનાર, અને
બળાગત દૂર કરનાર પણ કહેવામાં આવે છે: ઈરાની વ્યક્તિને પણ “વંધુદુષ્ટ સેવિસ્ત”=પ્રણો
લાભ કરનાર અને “વિદ્યોવ”=દેવથી જુદી, રોગોનું નિકંદન કરનારની સંગ્રાંથી
ઓળખવામાં આવે છે. વળી આ ઝીક દેવીને સ્વાદિષ્ટ ગિષ્ટાનો પણ નઝર
કરવામાં આવતાં જે હિંદુ “કૈવેચ” તો ભાગ આવે છે। તેણી સામાજિક
જરત ઉપર, લગાઈ ઉપર અને ન્યાય ઉપર મૂલકક્ષ હતી, બ્યાયાગ અને ઘોડાની
જરતની દેવી પણ તેણીજ હતી; એમાંનાં કેટલાંક ગુણવત્ત્વો અર્ધિસરમાં પણ માલૂમ પડે છે:
“આસુ અસ્પ”: ઘોડાની તેઝી, “ગસ્ત”: મોટાઈ, “સ્પાન”: ડહાપણ, “વેરેશ્વરન”: વિજ્ય એ
સઘળું બખ્શવાને ઈરાની નદી સાગર્થવાન છે। હવે આર્ટેમિસનું નિવાસસ્થાન ક્યાં આવ્યું
તે સ્પર્શપદ છે. હોમર પ્રમાણે સૈરંકયુઝનો ઓર્ટાઈઆ (Ortygia) ટાપુ જ્યાં તેણીએ
ઑરીઅનનો નાશ કીધો હતો તે સ્થળ તેણીનું રહેવાનું મ્થક હતું આ દ્વિપ પશ્ચિમ સમુદ્રમાં
સ્થાપી થયેલો જણાવવામાં આવે છે જ્યાંના અવર્ણનિય સૈદર્પનું વર્ણન ઝીક કલ્પનાશક્તિએ
અક્ષમ્મ હદ સુધી અત્યુક્તિમયું કર્યું છે। અરેદિનાં જુદાથમ માટે કહેવામાં આવ્યું--છે કે:
“કંધહે કંધહે અપધઝાધરે આનેમ દિસ્તધને હુષાતેમ સનોરઓયનેમ બામીમ્ હઝધરો સ્તુનેમ
હુકરેનેમ બઝેવરે-ફસ્કેએમ્ સરેમ્.”--“તેણીનાં પ્રતેક નાળાં ઉપર તેણીનું મજાસુત બાધેલું
સો બારી વાળું, બપકાદાર, એક હઝાર મોટા સ્થંભવાળું, સુંદર બનાવેલું, દશહઝાર ન્દાના
સ્તંભવાળું મોટું રહેવાનું મકાન આવેલું છે!” છેવટે આર્ટેમિસનાં પ્રાદરત્રાપી કૃત્યો વર્ણવવાં
અસ્થાને નહીં ગણાય. અવગત કરવા માટે તેણીએ ઑરીઅનનો ક્ષય કીધો, એક વાર તેણીને
ન્દાતાં ઍકટીઅને (Actaeon) નેષ્ટ હતી જેથી તેણીએ તેનું હરણમાં રૂપાંતર કીધું।
તેણીને અપવિત્ર કરવાથી કૈલીરો (Callisto) ને તેણીએ રીંછમાં ફેરવી નાખ્યો હતો।
ઈરાની આર્ટેમિસનાં પરાક્રમે એ હતાં કે દરેક ભક્ષી જરાદ તેણી પાર પાડતી હતી। સ્પાર્ટામાં
તેણીના યજુકુંડ આગળ હોકરાઓને લોહી નીકળે ત્યાં સુધી આજુકથી ફટકાવવામાં આવતા,

ઑરીકામાં તેણી “Brauronia” ને નામે પ્રસિદ્ધિ પામી હતી, ઑરીસસ ખાતે તેણી ચંદ્રદેવી ડાયના (Diana) ને નામે પૂજતી જે માટે બ્રાઇઝલમાં કહે છે: “Great is Diana of the Ephesians” (Vide Acts XIX) ગ્રીક કાવ્યમાં તેણીનું વર્ણન આપતી કહેવામાં આવે છે કે: તેણી એક નિરાગમ, શક્તિસંપન્ન, સાદાક અને લાવણ્યમયી કન્યા છે; તેણીએ શિકારના જોડા પહેર્યા છે અને ત્વરિત દોડવા માટે ઝમ્મો તંગ બાંધ્યા છે; તેણીની પીઠ પર ધનુષ્ય નાખેલું છે અને હાથમાં બાણ છે ! તેણીનો સોબતી એક કૂતરો છે !

As arrow-joying Artemis along
A mountain moves, either Taygetos high,
Or Erymanthos, in the chase rejoiced
Of boars and nimble deer; and with her sport
The country-haunting nymphs, the daughters fair
Of Ægis-holding Zeus, while Leto joys;
O'er all she high her head and forehead holds
Easy to know, though beautiful are all.

આવાં અર્દિસુરનો પહેરવેશ વર્ણવામાં આવે છે કે: “ઉપતચત અરેદિસુર અનાહિત, કષ્ઠનિનો કેઢપ્ સીરયાઓ, અશ અમ્પાઓ હુરઓધયાઓ, ઉરકાત્ ચારતયાઓ એરેઝધેઓ, રજોચત્ વિધેમ્ આઝાતયાઓ અરન્ય અએથ પધતિસ્પુપ્ત યા વીરપો પએસ બામ્..... બાધ યથ મામ બરેસમોઝસ્ત ફા ગઓપાવર સીરપેમ્ન ચધ્ કરન અરનએનિ, મિનૂમ બરત્ હવાઝાત અરેદિસુર અનાહિત, ઉપતાંમ સીરાંમ મનોઘ્રીમ. ઉપધરિ પુસાંમ બંધયત્ અરેદિસુર અનાહીન, સતોસ્ત્રંધદાંમ અરનએનિમ અસ્તકઓઝદાંમ રધેયોંમ દ્રક્ષ કવધંતિમ સીરાંમ અનુપોઝવધંતીમ હુરેતાંમ,”—“નિર્મળ અરેદિ સુશોભિત, ધણી હાંમતયાળી, સૌંદર્યયુક્ત, ઉએ વેરથી કપડાં પહેરેલી, સીધાં કદવાળી, જ્યોતિમય, કુલીન, સોનેરી જોડા પહેરેલી, સોજો શણગારવાળી ઉત્તમ કન્યાના રૂપમાં આગળ આવી.....જોષતા પ્રમાણની બરસમ હાથમાં પકડીને ચતુર્કોણી જૂલની સોનેરી કાનની બાલી સાથે તેણી ખચીત આવે છે. તે ઉચ્ચ કુળની નિર્મળ અર્દિસુર પોતાની ગૌરવર્ણી ઝીવામાં કંદમાળા રાખે છે. તેણીએ શિરપર સો સેતારાથી નેડેલું, સુવર્ણમયી, આઠખૂણવાળું, રચકૃતિનું, જૂલતી બારીક ઝાલરવાળું, સુશોભિત, અધેગેસ્ટું તથા અનુપમ કરીગીરીનું તાજ ગોઠવેલું છે !” આ ઉપરથી બાલુમ પડે છે કે આવાં અર્દિસુર અને આટેમિસનાં લગભગ સઘળાં ગુણલક્ષણો સમાન છે—માત્ર અરેદિ એક શિકારી નથી—અરેદિ તે ઉપરથી આપણ એજ અનુમાન કરી શકાય કે ગ્રીકદેવી આટેમિસની ઘટના ઈરાની અરેદિસુર ઉપરથી થયેલી હોવી જોઈએ.

અર્દિસુર અને ગંગા.

ઈરાની નદી અરેદિને ભારતવર્ષની પરમપૂજ્યમાન ગંગા નદી સાથે સરસાવતું ઝાંઝું દુર્ધટ નથી, “ગંગા” નો સમ્પ્રદાય અર્થ સ્પષ્ટ બાલુમ પડતો નથી, અને ગો. મેક્ષમુલર તેને સં “ગમ્”=આવતું-જતું ધાતું બેવડું રૂપ ધારે છે જે આપણી નાકેસ સમજશક્તિમાં ઉતરી

શકવ નથી ! ગંગાતું ખીજું ઉપનામ “જન-હવી” છે જેનો ધાતુ સં. “જન્”=અવસ્તા “અન”
 ક્રમી “જાન”=લેડીન “gano”=પેદા કરવું-ઉગાડવું જે હોય તો અવસ્તાની નદી મુલાદેક
 તે રૂળદુપતાની દેવી કરી શકે, આપાં યસ્ત પ્રમાણે દુન્યવી અરેદિસરતું મૂળ આકાશમાં છે:
 “યદમ્ય અધુરે મજદાઓ હવેપો નિવએધયન્ આષધિ પદતિ અવજસ, અરેદિસુરે અનાહિતે,
 હય અવનખ્યો સ્તેરેખ્યો, અવી ઝાંમ્ અદુરધાતામ,”-“જેણીને બક્ષા અધુરમઝદે જણાવ્યું કે:
 ‘અય નિર્મજ અર્દિસુર ! આ સેતારાઓ આગળથી (યાને આકાશ પરથી) તું જા, અને મારી
 પેદા કીધેલી ઝમીનપર તું પહોંચ !” ગંગાને માટે પણ કહેવાય છે કે તે આકાશમાંથી
 પૃથ્વી ઉપર ઉતરી છે. એ માટે “ગંગા લહરી”માં શ્લોક મળે છે કે:-

સ્વલ્લતી સ્વલોકાદવનિતલસૌકાપહતયે
 જટાજૂટમથૌ યદસિ વિનિવધ્દા પુરમિદા ।
 અયે નિલેંભાનામપિ મનસિ લોમ જનયતાં
 ગુણાનમેવાય તત્ત્વ જનનિ દોષઃ પરિણતઃ ॥

અર્થાત્ હે મા ! દુનિયાની અંતરે શોક દ્રવ્યવાને માટે સ્વર્ગલોકમાંથી પૃથ્વીપર પડતાં
 તને જટાની અદર શકરે બાધી લીધી. અહો ! નિર્લેખીનાં મનમાં પણ લોભ ઉત્પન્ન કરનાર
 તારા ગુણોને આ છેવટે દોષ છે !-તેમજ અન્યત્ર.

સ્વભાવસ્વચ્છાના સહજશિશિરાણામવમપા-
 મપારસ્તે માતર્જયતિ મહિમા કોઽપિ જગતિ ।
 મુદા ય ગાયતિ શુતલમનવત્રતુતિમૃતઃ
 સમાસાત્રાણાપિ સ્ફુટપુલ્કચાદ્રાઃ સગરજાઃ ॥

કુદ્રતી રીતે તારાં સ્વચ્છ અને શિતળ જળનો અપાર ગદિમા જમતમાં વર્ણવી ન શકાય
 તેટલો વિજ્ય પામે છે, સગર રાજના પુત્રો દિવ્યરેહ ધારણ કરીને સ્વર્ગ મેળવતાં જેનાં રૂવાં
 ખડાં થયાં છે એવા તેઓ દહી સુધી તે મહીમાનું ગાન કરે છે. ઉક્ત બે શ્લોક શા સંબં-
 ધના છે તેમજ ગંગાતું પૃથ્વી પર કેમ આગમન થયું તે જોઇએ.

હિંદુશાસ્ત્ર પ્રમાણે રાગચંદ્રના કુળમાં પૂર્વે સગર નામે ચક્રવર્તી નૃપતિ થઇ ગયો છે,
 જેને બે રાણીઓ હતી મોટી કેશિની અને ન્દાની સુમતિ. રાજને હુત્ર ન હોવાથી મનોદ્વેગથી
 તે વ્યાકુળ થઇ ગયો હતો, જેથી અતે ચોતાની ઉત્તરારાણીઓને લઇ તે વનમાં જતો રહ્યો
 અને ભૃગુઋષિના આશ્રમમાં તેઓએ સો વર્ષ પર્યન્ત ઉઝ તપશ્વર્ધા કરી, જેથી પ્રસન્ન થઇ
 ઋષિએ દર્શન દીધા અને રાજરાણીની વાચના પ્રમાણે કેશિનીને એક અને સુમતિને ૬૦૦૦૦
 પુત્રો થવાનું વરદાન આપી અંતર્ધ્યાન થઇ ગયા. આ પછી રાજરાણી પુનઃ નગરમાં ગયાં જ્યાં
 કમેકમે કેશિનીએ અસમજસ નામે પુત્રને અને સુમતિએ સાકેહઝાર પુત્રોને જન્મ આપ્યો.
 અસમજસ મોટો થયો અને એકવાર અયોધ્યાની ઉત્તરે આવેલી સરથુ નદી આગળ જઈ
 લાગ્યો જ્યાં નગરનાં ન્દાના બાળકો ન્દાવા આવ્યાં હતાં. અસમજસની મંસ્તીથી ટેટલાક બાળકો હુખી
 મરણ પામ્યાં જેથી નગરમાં હાહાકાર વર્તી રહ્યો, જેનાં પરિણામે સગર રાજ્યે નિઃપુત્રને દેશનિકાલ
 કર્યો અને તેના કુંવર અંશુમાનને યુવરાજ બનાવ્યો. રાજ વૃદ્ધ થયો ત્યારે રાજ્યાસન ત્યાગ્યા

પહેલાં એક અશ્વમેધ યજ્ઞ કર્યો. એક વેગવાન અશ્વને 'હોડી મૂક્યો', અને પાછળ યોધાઓને દોડાવ્યા. સગર રાજાના આ યજ્ઞના બળવાન પશુના બચથી રાજ્યત્રોભી ધ્વજના મનમાં ચિંતા પેડી, જેથી તેણે તે દોડતા અશ્વને તે યોધાઓથી અટકાવી કંપિલ મુનિની પાસે મૂકી દીધો. ઘોડાને ગુમ થયેલા જોઈ સર્વે દોષ સભયાશ્ચર્ય પામી સગર આગળ ગયા અને સંધર્ષી હકીકત નિવેદન કરી. આ શ્રવણ કરતાં રાજાનું મન આનંદ પામ્યું, અને પોતાના ૬૦,૦૦૦ પુત્રોને તે ઘોડાની શોધ માટે દોડાવ્યા. આ બળિષ્ઠ નરવીરોએ અથાગ પરિશ્રમ કરી ઘોડાની તલાશ માટે પૃથ્વીને ચારે દિશાથી ખોદી નાખી, અને છેવટે કંપિલ મુનિના આશ્રમ આગળ આવતાં તેઓએ પેલા અશ્વને ત્યાં બંધેલા દોડો. આ જોઈ તેઓએ કોણાહસ્ય કરી મૂક્યો જેથી મુનીશ્વર જેઓ ઉપ તપમાં તદાકાર યજ્ઞ ગયા હતા તેઓનું ધ્યાન છૂટી ગયું, જેથી ક્રોધપુરક યજ્ઞ તેઓએ શાપ દેતાં સાડે હજાર પુત્રો બળીને બરમ થઈ ગયા. આણી બાબત પુત્રોને ગયાને ધણું વર્ષ થયાં જોઈ સગર રાજાનું ચિત્ત સંકટપલિકાવતું બનેલું થયું, અને તેણે પોતાના પ્રતાપી પૈત્ર અશ્વમાનને તે સાડે હજાર પુત્રોની ભાજ દાદવા રવાના કર્યો. —એ વિષ્ણુનો પરમ ભક્ત હતો જેથી મુનિઓનાં સ્થાન જોતો અને આશિર્વાદ મેળવતો તે આગળ વધ્યો. માર્ગે રીંચે તેને વિષ્ણુના વાહન ગરુડ સાથે કુલાહલ યતાં ગરુડે તે સાડે હજાર પુત્રોની કેવી અસદ્ગતિ થઈ હતી તે કહ્યું, અને છેવટે જણાવ્યું કે ગંગાજીને પૃથ્વીપર આવે તોજ તે ૬૦,૦૦૦નો ઉધ્ધાર થવાનો સંભવ રહે. આ પછી તેઓ બંને કંપિલ મુનિ પાસે આવ્યા જેઓએ યજ્ઞનો ઘોડો અશ્વમાનને સ્થાપિત કરી વિદાય કર્યો. સગર રાજાને ઘોડો મળવાથી અત્યાનંદ થયો, પરંતુ પુત્રોના મરણથી શોક જોઈ ન થયો. આથી નિજ પુત્રોનો ઉદ્ધાર કરવા માટે અને ગંગાજીને પ્રસન્ન કરી ધર્તીપર લાવવા માટે અશ્વમાનને રાજ્યગાદી સોંપી પોતે તપશ્ચર્યામાં તદુપ થઈ ગયો. અશ્વમાને પણ ધણું વર્ષો રાજ્ય ભોગવી છેવટે પોતાના પુત્ર દિલ્લિપને ગાદી સોંપી પોતે તપ કરવા માટે એકાંતવાસ શોધ્યો, અને દિલ્લિપે પણ તેજ પ્રમાણે કયું; તેણે પુત્ર ભગીરથને રાજ્યની લગામ આપી અને કંઠે તપ કરી ગંગાજીને સ્પર્શ પર લાવવાની અથવા પ્રાપ્ત્યમાન કરવાની નિષ્ફળપ્રતિજ્ઞા લઈ વનવાસ કર્યો. તેણે વર્ષો સુધી દહનિર્ધાર કરી કંઠે તપશ્ચર્યા કરી પણ ગંગાજી પ્રગટ ન થયાં, જેથી તે દેહ તજી સ્વર્ગમાં સિધાવ્યો. તેના પુત્ર ભગીરથે પણ એજ નિશ્ચય કરી પોતાના પુત્ર કાકુત્સ્થને રાજ્યાસન આપી વનમાં જઈ એક પગ અને બે હાથ ઉઠાવી સૂઈ સામે ઉભા રહી અત્યુત્તમ તપ કર્યું. —એકની એક સ્થિતિમાં એક હજાર વર્ષ સુધી —જેથી અંતે બ્રહ્માજી પ્રસન્ન થયા અને તેની આગળ પ્રગટ થઈ તેને વરદાન માગવાનું કહ્યું, જેથી ભગીરથે ગંગાજીનું પૃથ્વીપર આવાગમન માંગતા બ્રહ્માજીએ કહ્યું: એવમરતુ! પણ ગંગાને ઝીલી કોણ સકશે? તે તો છૂટાંજ તરત પાતાળમાં ચલી જશે, માટે પરમકૃપણ શંકરની પ્રાર્થના કરો કે તેઓ ગંગાજીને ધારણ કરે! આથી મહાપ્રયત્નશીલ ભગીરથે દેવતાઓના એક વર્ષ સુધી શુદ્ધ નિષ્ઠાથી માત્ર એક અંગુલ ઉપર ઉભા રહી શંકરનાં નામનું રટણ કર્યું, જેથી શંકરે આનંદ પામી ભગીરથની મનોવાંચના પૂર્ણ કરી. બ્યારે ગંગાજીએ આ સંધર્ષોની માહિતિ મેળવી ત્યારે પાતાળમાં ચલી જતાનો વિચાર કરી બ્રહ્માને આદેશ થતાં આકાશમાંથી નીકળ્યા પણ શંકરે પોતાની સુંદર જટાનુટનો વધારો કરી દીધો, જેથી ગંગાજી શંકરના ચિરપર પડતાંજ જટાનુટમાં સમાઈ ગયાં આ કોણ જોઈ દેવતાઓ પ્રસન્ન થઈ ગંગાજીની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા કે:

જે ગંગા જે જે જગ જનની જે સંતન સુખદાઇ !
 ભક્ત ભૂપ ભગીરથકે હિત પ્રગટ અવનિપર આપ !
 ચરન કમળ અનુરાગ બાગ કરી લઇ બ્રહ્મા હર લાઇ !
 પ્રખળ પ્રતાપ કહાં લગિ જરનો શકેર શાસ ચલાઇ !
 ચારિ ખાનિ જગજીવન ઉધારણ વેદ વિભળ જશ ગાઇ,
 તરલ તરંગ પાપ ખલ ખડન મહિમા જરનિ ન જાઇ !
 ગન ગાધર્વ અમર કિન્નર મુનિ રહત સય લો લાઇ,
 ધારે ધાર ગજિર વિગળ જળ છુવટ અધમ તહિ જાઇ !
 કનક સિખર સિર લલિત મનોહર હર જે માલ સુકાઇ,
 તાકિ કાંતિ દેખી જમ કિંકર કરનાકર, કિર જાઇ !
 રામ નામ ગંગા કલિ કેવળ ઓર ન કહૂ ઉપાઇ !
 કાન્દરદાસ ધન્ય જે જગમે વસત સદા સરનાઇ !

કિંતુ ભગીરથ રાજ પોતાના અગાધ પ્રયત્નનું આવું પરિણામ જોઇ અતિ ખિન્ન થયા. શકેરની નાનાપ્રકારે પ્રાર્થના કરી ત્યારે શકેરે માત્ર એક ટીપું નાખ્યું, જેમાથી ત્રણ ધારા પ્રગટી જેમાની એકે નભોમંડળ પ્રત્યે મગન કરવા માડ્યું, બીજી પાતાળ મણી વહન કરવા લાગી, અને ત્રીજીનું પૃથ્વીને ચિરે પતન થયું. જે આકાશમણી ગઇ તે “મહાકિન્ની” કહેવાઇ, રસાતળમાં જનાર “પ્રભાવતિ”ની સંસારી ઓળખાઇ, જ્યારે માનુષિક સૃષ્ટિ પ્રત્યે વહેનાર “ગંગા”ને નામે જણાઇ. ભગીરથના ભગીરથ ભક્તિભાવથી પ્રદુષિત થઇ ગંગાજીએ મનોદ્વાર કાઢ્યા કે: “હે રાજ ! પવન સમાન મનિયાન ઘોડાવાળો સૂર્યના રથ સમાન એક રથ પર ચવારી કરી તમે ભારી આગળ આગળ આવો-હું તમારી પૂઠે આવીશ !” આ પ્રમાણે પર્વટો કરતાં તેઓ પર્વતો અને દેશોને વટાવતાં અગળ ચાલ્યાં. હરિદ્વાર પહોંચતાં ત્યાં તિર્થનું સુંદર સ્થાન જોઇ ગંગાજી હર્ષ પામ્યાં, ત્યાંથી પ્રયાગ અને કાશીપૂરી થઇ ગંગાજી છેવટે સમુદ્રને જઇ મળ્યાં, જેથી ગંગાના સયોગથી પાવન થઇ મધુકે પણ ભગીરથનો આભાર માન્યો ! પછી બ્રહ્માએ સર્વદેવો સાથે આવી રાગને કહ્યું: હે ભગીરથ ! ધન્ય છે તમને ! તમારી પ્રતિજ્ઞા સત્ય કરી સકળ વેદજ્ઞતાઓને સુખ આપ્યું છે, માટે આ પરમપવિત્ર નદી ભાગીરથી પણ કહેવાશે ! તમારું કલ્યાણ હો ! કહી બ્રહ્મા અંતર્ધર્માન થઇ ગયા ! એવી રીતે ગંગાજીનું સ્વગંગાંથી અત્રે કેમ આવાગમન થયું તે ઉક્ત કથા પરથી જણાય છે.

મજ્જત વિરુધાસિધુ સાધવો લોકનન્દુ

હરહિતતરંગ શરણાર્પણસમુદ્ર !

દલિતભવમુજક્ષ સ્વાતમાવાવિભગ

• નિરિપલમુવનનય સર્વતથિનિવન્યમ્ ॥ •

યમમૃતમમૃતાના મગરગમ્પસગ-

પ્રકટિતરસનત્તપૈમય પીતમુચ્ચૈઃ !

દલ્પતિ કલિદોષાસ્તાં મુપર્વસ્તવન્તી

કિમિતિ ન મજ્જતાર્વા નસલ્લેકાન્ત્રોર્ણમ્ ॥

એ સંજયમાં ભગ્નહરી કહે છે: હે સત્યુચ્ચોના તમે દેવી નદી ગંગાનું સેવન કરો. તે સંસારમાંથી લોકોનો ઉદ્ધાર કરનારા હોવાથી બધું સમાન છે, શંકરના હાથ જેવા તેના તરંગો શ્વેત છે, શંકરના જટામૂટમાં વિરાજી રહ્યાં છે, સંસારરૂપી સર્પના નાશ કરનારાં છે, માયાનો ભંગ કરનારાં છે, ત્રણે ભુવનને વંદન કરવા યોગ્ય છે અને સર્વે તીર્થોમાં શ્રેષ્ઠ છે ૧- જે ગંગા અમૃતોત્તું પણ અમૃત છે, જે ઉછળતા તરંગોથી પોતાના રસિક વૈભવને પ્રકટ કરી રહ્યાં છે અને પાન કરવાથી જે કળિના દોષોનું દહન કરે છે, તે દેવનદી ગંગા બ્રહ્મલોકમાંથી આ મૃત્યુલોકમાં ઉતર્યા છે, તે ગંગાનું, હે આર્તજનો! શાં માટે સેવન કરતા નથી? અર્થાત્ તેનું સ્નાન તેમજ પાન કરી પાવન થાવ! વળી ગીતામાં તો શ્રી કૃષ્ણને કહેતા ચિતાર્થો છે કે: “લેતસામસિ જાન્હવી!” અર્થાત્ નદીઓમાં ગંગા એ મારું સ્વરૂપ છે. હવે આવાં અદ્વિસુરને અહુરમઝદની આતિ પ્રિય ગણી કહેવામાં આવે છે કે: “યઝ્દએષ મે હિમ્ સ્પતમ્ જરથુસ્ત્ર, યામ્ અરેદિસુરામ્ અનાદિતામ્, પેરેથુ-ક્રાકામ બએપઝ્દામ્ વીદએવામ્ અહુરાકએવામ્ યેસ્નામ્ અંધહુએ અસ્તવધતે વહમ્યામ્ અંધઉહે અસ્ત વધતે આધુ ક્રાધનામ્ અપઓનીમ્ વાંથેઽ ક્રાધનામ્ અપઓનીમ્ ગએયેઽ ક્રાધનામ્ અપઓનીમ્ પએતેઽ ક્રાધનામ્ અપઓનીમ્ દંધહુ ક્રાધનામ્ અપઓનીમ્;” — “અય જરતેસ્ત! મારી અદ્વિસુર જે નિર્મળ, બહોળી વહેતી, આરોગ્યમય, દુષ્ટતાવિનાશક, દુનીઆને પવિત્ર કરનાર, મનુષ્યોને સ્તુતિ કરવા લાયક, છંદગીની વૃદ્ધિ કરનારી અને પવિત્ર, પશુધનની વૃદ્ધિ કરનારી સૃષ્ટિને આપાદ કરનારી, રિદ્ધિસિદ્ધિનો વિકાસ કરનારી, દેશોન્નતિ કરનારી, એવી અરેદિને તું વખાણુ!” — અને એજ ભાવના નીચલા શ્લોકોમાં પણ દૃષ્ય થાય છે:

યસ્યા: સંગતિવચ્ચતિં વિતનુતે વારામગીયાં જનૈ—

ચત્રીતા કવિભિર્મદેશ્વરમનોમીષા મહીમણ્ડલે ।

સા સન્ત: શરદિન્દુસોદરપય: પૂરામિરામા નદ—

લ્કોકત્રેણિમનોરુપુણ્યપુલિના ભાગીરથી સેવ્યતામ્ ॥

સંસારો વિવિધાધિવાધવિધુર: સારાયતે માનસે

નિસ્સારોપિ વપુમતાં કલિત્વક્રાસીકૃતાનાં ચિરમ્ ।

દૃષ્ટાયાં ઘનસારપાથસિ મહાપુણ્યેન યસ્યાં સતાં

સા સેવ્યા ન કુતો મવેત્સુરધુની સ્વર્ગપવર્ગોદયા ॥

યત્તોરે ઘસતાં સસામપિ જલૈર્મુલૈ: ફલૈર્જોયતાં

મુક્તાહંસમભાયશુદ્ધમનસામાન્ધાસવિચાવતામ્ ।

કૈવલ્યં કરવિત્ત્વતુલ્યમમલં સંપચતે હૈલયા

સા ગંગા હ્યતુલામલોર્મિપતલ્લ સદ્ધિ: કુતો નેશ્યતે ॥

ભાવાર્થ—કે: જે ગંગા નદીમાં સ્નાન કરવાથી મનુષ્યોની સદગતિ થાય છે, કવિઓ પણ જેનાં પવિત્ર જળનું વર્ણન કરે છે, વળી આ પૃથ્વીપર ખિરાજેતાં જે ગંગા મહાદેવને ઘણાંજ પ્રિય છે, તે શરદના ચન્દ્ર સમાન શ્વેત જળવડે સુંદર દેખાતાં અને હારમય બેસીને શયન કરતા કોઈ પક્ષીઓ વડે જેનાં પવિત્ર નીરોં મનોહર લાગે છે એવી ભાગીરથી નદીને

હે સંત પુરુષો! તમે સેવો! કવીરૂપી નદારથી ગળાવણા દેહધારી પુરુષો પણ મોટા પુરુષના થોગે કપૂરનાં જોવાં શ્વેત રંગના ગંગાદેવીનાં દર્શન કરીને અનેક પ્રકારની આધિન તથા વ્યાધિથી દુઃખદાયક અને એટલા માટે જ નિઃસાર એવા સસારને પણ મનમાં સારરૂપ માને છે! આવાં સ્વર્ગ તથા મોક્ષને આપનારાં ગંગાદે સત્પુરુષોએ શા માટે ન સેવ્યાં? સદચારસંપન્ન વિવેકી પુરુષો જો ગંગાના તીર ઉપર નિવાસ કરી ગંગાજળનાં પાનથી તથા ફળ અને ઝેણેથી આજીવિકા કરે છે તો તેઓની અહંતામતા હજી નબ છે, અંતઃકરણ વિશુદ્ધ થાય છે અને રમતમાત્રમાં હાથમાં રહેલાં ખીવાંની પેઠે નિર્ગળ એવા મોક્ષને મેળવે છે, આવાં અનુપમ નિર્મળ તરંગોથી ભરપૂર ગંગાની સત્પુરુષો શા માટે સેવા કરતા નથી? વળી ધરાની નદીને નહુ આરાધનામાં આવે છે કે: “યોમ અગ્રમ યો અહુરે મઝદાએ. હુઝવારેન ઉગન-રે ક્વદ્યાધ નમાનહેય વીસસ્ય ઝતે ઉચ્ય, દધે હેઉચ્ય.....” યા અહાત્ સ્તએત યસ્ય આવગેનિ આહુતેમ્ય પૈરિમ આવગેનિ અપેમ્ય મહિસ્તેમ હુઝવાનિ અપસ્ય વધુહુધ્ય વયોઝઘ્યાને; હથ અન માપવ્ય વચ ગરોનમાને અહુરહે મઝદાએ. જસત પયોઝધી. દ્યન્ અહાત્ તત્ અપતઃ” — “જ અરેદિને હું જ અહુરમઝદ તેણે ધરની, મહોદ્ધાની, કસ્પાની, તથા દેશની આખાદી માટે સારાં કોવતે ઉત્પન્ન કરીધા.” (ભજુનાર કહે છે): “જેણીને માટે સારી રીતે રામ કાઢીને “સ્તએત યસ્ય” તથા “અહુનવર” હું ગાઉ તથા “અપેમ વોહુ” ભણુ તથા બસા પારુંઓને હું પાક કરું!” આ ગાથાને સગતા કલામો બપડાથી તે ભજુનાર અહુરમઝદનાં “ગરોધમાન” બહેસ્તમાં પઢોએ છે: તે કલામ ભજુવા માટે અહુરમઝદે તેને ફાવદો આપ્યો!” હિંદી નદીના ધરીગાન ગાતાં કહેવામાં આવે છે કે:

ગંગા ગોતિ યસ્યાઃ શ્રુતમપિ પઠિતે કેનચિત્તમમાનમ્

દૂરસ્થસ્યાપિ પુણે દલયતિ હુરિત પ્રીદમિત્યાહુરેકે ।

સા ગંગા કસ્ય સંવ્યા ન મયતિ ભુવને સજનસ્યાતિમવ્યા

મ્લાષ્ટ વ્યાવયન્તી ત્રિપુરહરજગમ્બલ મખ્ડયન્તી ॥

અર્થાત મનુષ્યો હર બેઠાં બેઠાં પણ ગંગા ગંગા એમ ગંગાનાં નામનું શ્રવણ કરે અથવા તો મુખે કરીને ગંગા નામનું ઉચ્ચારણ કરે તો પણ તેનાં પ્રચંદ પાપનો ગંગા નાશ કરે છે, એમ મુનિઓ કહે છે. આવી મહા ઉત્તમ, શંકરની જટાજૂટને શોભા આપનારાં અને બ્રહ્માંડને આપઘાવન કરનારાં ગંગાને જગતમાં કયો સત્પુરુષ સેવે નહીં? હવે આવાં અદ્વિતીય આન ગંગાનાં શુભસંસ્કૃતિમાં એક બિનનતા વિશેષ કરીને આપણું લક્ષ જોએ છે. જુઓ: આવાં અદ્વિતીય ખામીપૂર્ણ અને રોગીષ મનુષ્યોની પ્રાર્થનાને અસ્વીકર કરતાં કહે છે: “નોમત્ અવાઓ ઝમોધાઓ પદ્ધતિવીસે માઓ માવેલ ફંધઉદરેન્તિ અન્દાએસ્ય કરે નાઓસ્ય દવાઓસ્ય મૂરાઓસ્ય ચદાઓસ્ય રંધહાઓસ્ય અવધ્દન દ્દતવન્ત, મા નોન્ત પોઉર-મિર ફદ્દલ વીરુપનીંમ અનુ માગ્રેમ મા મે અએતયાઓરિયત ઝમોધયાઓ ફંધઉદરેન્તુ ફરેવે. યા અપકવે મા દવાઓ વીગીતે.દન્તનો. મા મે અએતયાઓ ઝમોધયાઓ ફંધઉદરેન્તુ હરેને. મત્દતો, મદુશતો, મસચિય, મ કરવીય, મરનો મલ્હા અઆવપત ગાથો, મ પએસેયો વીતે. રેતોતનુશ;..... ફંધ ઉદરોષ્ઠા આધવતો પરસ્તો વચંધહો પદ્ધતિ પરસ્તો સ્તવંધહો મોઝહોદધ ફુરો તનુગઝો;—“ખીગતએને પીડા કરનાર, ક્રોધશુક્રત, પ્રપંચી, કાવર, કનિદ, ઓ, ગાયા

ગાથા વગર ભંજુનાર અંધર્માઓ, સર્વાંગે રક્તપિત્તાઓ—એઓમાના કોષએ પણ મારી આ ક્રિયાની રૂએ ધજેલી બેઠતી ચાશની કરવી નહીં। મારે માટે આ બેટા અન્ધ, અધિર, દુષ્ટ, નિષ્કર્ણ, કૃપણ, વ્યભિચારી, તથા સર્થળા માંથન! કોષપણ માંથને અનુસરતી પુરંતી હોશિયારી વાળી ખાસત તથા શુશુ નહીં રાખનારા—એઓમાંથી કોષ ખારો તો તે કુકૃષ્ણ રાખતી નથી। નહીં આગળથી ખુધવાળાએ, નહીં પાછળથી ખુધવાળાએ, નહીં કોયા દાંતવાળાએ મારી આ ચાશની કરવી.....દીનનો અંદ્ર શિખેલા, દીનના દ્રરમાનોથી વાકેફાર, માંથા ભંજુનારા, સદ્ગુણી, તથા માંથનાં તનવાળા અધોરનાને તે બેઠતી ચાશની કરવી!” જ્યારે ગંગાના પાપમાં પ્રતિકૂળ શુશુ જણાય છે. “પિયુષ લહરી”માં કહ્યું છે:

સ્મૃતિં યાતા પુસામકૃતસુકૃતાનામપિ વ યા
હરત્યંતસ્તંદ્રાં તિમિરમિવ ચંદ્રાંશુસરણિઃ ।
इयं सा ते मूर्तिः सकलमुरखैर्व्यसलिला
भ्रमांतः संतापं त्रिविधमपिपापं च हरताम् ॥

વિનિંદ્યાન્યુન્મત્તૈરપિ ચ પરિહાર્યાણિ પતિતૈ-
રવાચ્યાનિ માતૈઃ સપુલકમપાસ્વાનિ પિશુનૈઃ ।
हरति लोकानामनवरतमेनांति कियताम्
कदाप्यभ्रान्ता त्वं जगति पुनरेका विजयसे ॥

અપિ પ્નંતો વિપ્રાનવિરતમુંશંતો ગુરુચતીઃ
પિવંતો મૈરેયં પુનરપિ હરંતથ કનકમ્ ।
विहाय त्वय्यंते तनुमत्तबुदानाप्सरजुषा-
मुपयैव क्रीडंत्यखिलमुरसंभावितपदाः ॥ -
भवत्या हि ब्राह्मधमपतितपाखंडपरिपत्-
परित्राणक्षेहः श्रुथयितुमशक्यः खलु यथा ।
ममाप्येवं प्रेमा दुरितनिवहेष्वं व जगति
स्वभावोऽयं सर्वैरपि खलु यतो दुष्परिहरः ॥ -

અવિશ્રાન્તં જન્મવાધિ સુકૃતજન્માર્જનકૃતામ્
સતાં શ્રેયઃ કર્તું કતિ ન કૃતિનઃ સંતિ વિબુધાઃ ।
निरस्तालंबानामकृतसुकृतानां तु भयती
विनामुष्मिल्लोके न परमवलोके हितकरम् ॥

સાતપેય કૈઃ કદિ પુણ્ય કથું નથી એવા પાપીઓને તારા રમરણ થતાં ચંદ્રનાં કિરણથી જેમ અધારાંનો નાશ થાય છે તેમ તેઓની તંદ્રાનો નાશ થાય છે. આપું આ તારાં જળ જે બધા દેવતાને સેવવાં યોગ્ય છે તે મારાં અંતઃકરણના સંતાપને અને ત્રણ પ્રકારનાં પાપને ટાળે। ગાંધી માણસો પણ જે પાપની નિંદા કરે, પતિત પણ જે પાપનો ત્યાગ કરે, ચાંડાળ પણ જે પાપનું નામ ન લે અને આડિયા પણ જે પાપથી પરહરે, તેવા લોકોનાં પાપને અનેકવાર હરતાં

જે કદાપિ થાકતી નથી એવી એક તું જગતમાં વિજય પામે છે ! બ્રહ્મહત્યા કરનાર, સુરપતિની ઇચ્છા કરનાર, ગદિરાતુ પાન કરનાર અને દ્રવ્ય હરણ કરનાર અંતઃકાળે તારી અંદર પોતાનાં શરીરને છોડીને બધા દેવોથી પૂજાતા પણુ ઘન અને યજ્ઞ કરનારાને જે પદ મળે તેનાં કરતાં પણુ અધિક પદ્ધિ પ્રાપ્ત કરીને આનંદ મળે છે ! આંડાળ, અધમ, પતિત અને પાપાંડી જનોનું સંરક્ષણ કરવાનો તારો સ્નેહ જેમ નરમ કરવો ખરેખર અશક્ય છે તેમ હું અંગા ! મારો સ્નેહ આ જગતમાં પાપના હગ્ગામાં છે ! વસ્તુતઃ પોતપોતાનાં સ્વભાવનો કાંઈથી પણુ પરિભાગ કરી શકાતો નથી ! જન્યથી આરંભીને જેણે કાયમનાં પુણ્યનાં કામો કરેલાં છે તેવા સન્નજનોનું કથ્યાણ કરવાને તો કુશળ દેવો કયાં યોગ છે ? પરંતુ હું મા ! નિરાધાર અને ધાતકી પુરુષોને આ પૃથ્વીમાં તારા સિવાય બીજુ કોઈ દિતકર નથી ! આ ઉપરથી ગાલૂમ પડે છે કે જ્યારે અર્દિસુરનાતુ પતિત અને ઉપાધિયુક્ત પુરુષોની બંદગી નાકસુલ કરે છે, ત્યારે જંગા તેઓને તારે છે. આ વિષયમાં જંગા ધરાની નદી દરતાં એક દરે છે, કારણ કે મહા ધાતકી અને રોગી પુરુષોનેજ દેવી સાક્ષતાની અવસ્થ કરીને જરૂર પડે છે ! આપણે આગળ આવાં અર્દિસુરનાં શરીરનું વર્ણન અધ્યુ તેજ પ્રમાણે ગગાને માટે પણુ કહેવામાં આવે છે.

શરચ્ચદ્રશ્વેતાં શશિરાકલચોમાલમુહુર્તાં

કરૈઃ કુમાંમેજે વરભવનિરાસી ચ દમતીમ્ ।

સુધાધારાકારાભરણવસનાં દ્યુમ્નમકર-

સિતાં ત્વા યે ધ્યાયત્યુદયતિ ન તેવાં પરિમયઃ ॥

જન્યનાં અંદ્રના જેવી અને શ્વેત કાન્તિવાળી, બાળ ચંદ્ર ધોળા સર્પ જેમાં છે તેવા ઇન્દ્રાણી, તથા આર હાથમાં કુંભ, કમળ, વર તથા અમય જેણે પારણ કરેલાં છે, તેની, અમૃતની ધારા સમાન સદૈવ વસ્ત્રાલંકાર જેણે પહેલાં છે, તથા જે શુદ્ધચેત મગર ઉપર સ્વારી કરે છે, એવી જે તું તેતું જે ધ્યાન કરે છે તેનો કદિ પરાજય થતો નથી ! જંગ ધરાની-અંને ગ્રીક નદીઓનાં મહાપરાક્રમે આપણે જોયાં તેમ હિંદુ નદીએ પણુ અનેક અમત્કારો કરેલા કહેવાય છે. અને માત્ર એકજ દ્રષ્ટાંત આપોઃ દિશ્વીના બાદશાહ અકબરના સમયમાં ક્વીથર જગન્નાથ પંડીત નામે એક સાદિત્ય વિદ્યારી વિદ્યારત્ર યજ્ઞ ગમે છે. તેના સમયમાં બાદશાહની દરમારના એક વિદ્વાન કાઝીએ પોતાની વિદ્યાશક્તિથી "ઇસ્લામજ ખરો ધર્મ છે" એ સિદ્ધાંતનું પ્રતિપાદન કરવા દેશપરદેશ જઈ ઉપદેશ કરવા માંડ્યો. આ વાતથી પંડીત જગન્નાથ સુગાત બનતાં તેઓએ કાઝી પાસે દિશ્વી જઈ મુસલમાની ધર્મ ના વડા મેયોતું એક વર્ષ પર્યંત અધ્યયન કર્યું અને પોતાની જ્ઞાનસંપત્તિકારા એ ધર્મનું ખરું રહસ્ય જણી-લીધું, અને છેવટે વાદવિવાદમાં તે કાઝીને પરાજય કર્યો. એકવાર અકબર બાદશાહ સાથે જગન્નાથરામ શેરજી રમતા હતા તેવામાં તથા સાગવાથી રાજકન્યા લવંગી માથાપર સુવર્ણ કળશ ! લઈને પિતાને જળ પાવા આવી. બાદશાહે જગન્નાથને કહ્યુંઃ તમે કવિ છો તો આ કન્યા વિશે શ્લોક રચો ! જેથી યોગજ સમયમાં તે પંડીને તેણીની સ્વરૂપયજ્ઞસંપન્નતા માટે એક શ્લોક સંસ્કૃતમાં રચી બાદશાહને સંભળાવ્યો, જેથી પ્રસન્ન યજ્ઞ બાદશાહે કંઈ પારિતોષિક માગવા કહેતાં તેઓએ લવંગી કન્યાને માગી, જેથી બાદશાહે નિરૂપાયે પોતાનું મત પુરું કરવુંજ પડ્યું ! રાજકન્યા સાથે લગ્ન કર્યા પછી જગન્નાથજી ધણું વર્ષો સુધી બાદશાહના આશ્રમમાં વૈભવ

સહિત રહ્યા, અને પછી વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી કાશી તરફ પ્રયાણ કર્યું. તેઓને યવન સાથે બચકાર કરવા માટે શાંતિબદ્ધ મુકદ્દમામાં આવ્યા હતા, પણ કાશી ગયા પછી બ્રાહ્મણોએ પ્રાયશ્ચિત કરાવી તેમને ન્યાતમાં લેવા કીધા ભારે પોતાની પત્નીને પણ હાંદુ ન્નતિમાં લેવા તેઓએ હા કરી, જેમ બનતું અચક્ય હતું. તેમની સ્ત્રીએ પિતાને વિશ્વસ્તિ કરવાથી અકબરે બ્રાહ્મણોને સમજાવ્યા, જેથી તેઓએ જગન્નાથ પાસે અચક્ય અને અકલ્પ્ય પ્રાયશ્ચિત કરાવવાનો નિશ્ચય કરી શાહને કહ્યું; બે પડીત ગંગાના ધાટ પર એસી ભગવતી ભાગીરથીની સ્તુતિ કરે, અને ગંગા છ ધાટ પર આવી તેમને સ્નાન કરાવે તો અમે તેમને શાંતિમાં લેઈએ. જગન્નાથ રાય પવિત્ર અંતઃકરણવાળા તથા ગંગાના પરમમકત હોવાથી તેમણે પોતાની યવનપત્ની સાથે ધાટ ઉપર એસી ગંગાની સ્તુતિ કરવા માડી, એટલે દર શ્લોક ગંગા પાણી એકેક પગથું ઉપર ચઢવા માડ્યું, અને અંતે સર્વનાં દેખતાં ગંગાએ તેમને સ્નાન કરાવી ઉભય દંપતિનો ઉધ્ધાર કર્યો! ગંગાના ભક્તો તેણીની આરાધના કરતાં કહે છે:

સમૃદ્ધ સૌભાગ્યં સકલવસુધાયા કિમપિ તન્.

મહેશ્વર્યે લીલાજનિતજગતઃ સંકપરયોઃ ।

શ્રુતીનાં સર્વસ્યં સુકૃતમથ મૂર્તે સુમનસાં
સુધાસૌદર્યે તે સ્તિલમશિવં ન શમયતુ ॥

સ્મૃત સદ્ય સ્વાંતે વિરચયતિ શાંતે સુકૃદપિ
પ્રગીર્તં યત્પાપં શટિતિ ભવતાપં ચ હરતિ ।

इदं तद्रंगेति भवणरमणीयं खलुपदम्

मम प्राणप्राप्ते वदनकमलांतर्विलसतु ॥

जटानंधेन्यंगूनप्रकृतिवधिरानुक्तिविकलान्

ग्रहमस्तानस्तापिलदुस्तिनिस्तारसरणीन् ।

निलिपैर्નિमुक्तानपि च निरयांतर्निषतितान्

नरानંવ ત્રાતું સ્મિહ પરમં મેખજમશિ ॥

अनाथः सेहद्रां विगलितगतिः पुण्यगतिदाम्

पतन् विश्वोदरौ गदविगलितः सिद्धमिषजम् ॥

સુધાસિધું તુષ્ણકુલિતહૃદયો માતરમયમ્

दिष्टः संप्राप्तस्त्वामहमिह विदध्याः समुचितम् ॥

વિશાલાભ્યામાભ્યાં કિમિહ નયનાભ્યાં સહ ફલં

न याभ्यामालिढा परमरमणीया तव तनुः ।

અયં હિ ન્યક્તરો જનનિ મનુજસ્ય ભવણયો-

रयोनोर्तयावस्तव लहरिलीलाकलकलः ॥

વિધાન ધર્મોણાં કિમપિ ચ વિધાન નવમુદાં

પ્રધાન તીર્થોનામમલપરિધાન ત્રિજગતઃ ।

સમાધાનં વુદેરથ સદ્ધ તિરોધાનમાધિયામ્

શ્રિયામાધાન નઃ પરિહરતુ તાપ તવ વપુઃ ॥

હે ગંગે ! તારૂં જળ આખી પૃથ્વીનું સમૃદ્ધિવાળું અને અનિર્વચનિય અલંકાર છે, જેની લીલાથી આ જગત ઉત્પન્ન થયું છે એવા શંકરની મોટાધરૂપ છે, પુણ્યરૂપ છે, તેવા દેવતાઓનું સ્વરૂપ છે. આવું તારૂં સુધારૂપ જળ અમારાં પાપને શાન્ત કરે ! જેનું સ્મરણ કરવાથી ચિત્તમાં એકદમ શાંતિ થાય છે તથા એકવાર પણ જેનું ગાન કરવાથી પાપ તથા સંસારના તાપ દૂર થાય છે, એવું કાનને ખરેખર પ્રિય લાગે તેવું “ગંગા” નામ ગરણ્ય સમયે મારાં મુખકમળમાં ગાણ રહો ! હે જનની ! જડ, આધળાં, પાંગળાં, જન્મથી બહેરાં, મૂંગાં, ગ્રહથી પીડાતાં તથા જેનાં પાપ દૂર કરવાને કંઈ પણ પ્રાપ્તિ નથી તેવાં તથા દેવતાઓથી તમવલાં નકંમાં પડેલાં માણસોનું રક્ષણ કરવાને આ કુનિયામાં તું મોટું ઔપધ છે ! હે માતા ! હું અનાથ બાળક છું-તું દયાળુ છેઃ પાપથી મને ઉત્તમગતિ મળે તેમ નથી-તું પરિત્રગતિ દેનારી છે, હું પતિત છું-તું વિશ્વોદ્ધાર કરનારી છે, હું રોગીષ્ટ છું-તું નિદ્રવેદ છે, હું તપા પીડિત છું-તું અમૃતસાગર છેઃ હે મા ! આવે એક બાળક તારે શરણે આવ્યો છું, માટે તને થોડ્ય લાગે તેમ કર ! આ વિશાળ મોટાં નયનવડે જો તારૂં ધૃણું સુદર જળ ન અપાયું, તો તે નેત્રાનું અહીં શું ફળ છે ? જે માણસનાં કાનની અંદર તારાં મોગની લીલાનો અવાજ ગયો નથી તેવા માણસને ધિક્કાર છે ! તારૂં જળરૂપી શરીર જે ધર્મનું સ્થાન છે, નવીન આનંદને આપનારૂં છે, સર્વ તીર્થોમાં મુખ્ય છે, ત્રણ લોકનું અગત્યસ્થ છે, યુદ્ધિને સુધારે છે, અને કુમતિનો દાય કરે છે, તથા જે સર્વ સંપત્તિને દેનારૂં છે. તે અમારાં તાપને દૂર કરે ! તેજ પ્રમાણે ધરાની નદીનું મહાત્મ્ય જણાવતાં કહેવામાં આવે છે કેઃ “યદમ્ય અદુરોમઝદાઓ હવપો, નિવએધયત આધધિ-પદ્ધતિ અવજસ, અરેદ્વિસૂરે અનાહિને, હય અવનુખ્યો સ્નેરેખ્યો અવિઝાંમ અદુરધાતાંમ, સ્વાંગ યઝાએન્તે ઔર્વાએંધહો અદુરએંધહો દંધહુ પત્યો પુથાએંધહો દંધહુ પદ્ધતનાંમ સ્વાંગ નરચિત યોષ તપ્મ જઘધ્યાએન્તે આસુ અરપીમ ખરેનં પુદસ્ય ઉપરતાતો, સ્વાંમ આથવનો મરેમ્નો આથવનો ધ્રાવએનો મસ્તીમ જઘધ્યાએન્તે સ્પાનેમ્ય વેરેશ્વનેમ્ય અદુરધાતેમ વનધન્તીમય ઉપર તાતેમ. સ્વાંગ કઠનિનો વધ્રે યએન દાય હવાપાઓ જઘધ્યાએન્તે તપ્મેમ્ય ન્માનોપદ્ધતિમ. સ્વાંમ યરાષ્ઠતિશ ઝિઝનાષ્ઠતિશ જઘધ્યાએન્તે હુઝામીમ તૂમ તા અએધખ્યો દાયમ્ન નિસિરિનવાહિ અરેદ્વિસૂરે અનાહિને”-“તેણીને બધા અહુમઝદે જણાવ્યું કેઃ અથ નિર્મળ અરેદ્વિ ! આ તારામય ભૂવનપરથી તું જા અને મારી પેદા કીધેલી ઝમીન તરફ તું પહોંચ, કે જેથી બહાર સરારો, દેશપતિઓ, તથા શાહઝાદાઓ તને આરાધશે. નરરીરો તારી પાસેથી ઘોડાની તેઝી તથા ખોરેહનું ઉત્તમપણું મંગાશે; અવસ્તા બણનારા અયોનીનો-ત્રણ પંચવાળા અયોનીનો તારી પાસેથી મેટાષ, હાપણ, કૂતેહ તેમજ શ્રેષ્ઠ ગાંમશે; પ્રતિષ્ઠિત પરણવાને લાયક કન્યા તારી પાસેથી પાદચાહી મુકામ તથા બળવાન ભર્તાર માગશે; વળી જનેતાઓ તારી પાસેથી રહેલ પ્રસૂતિની ઇચ્છા કરશેઃ એ સઘળું. અથ નિર્મળ અદ્વિતીયર ! તું શક્તિવાન હોવાથી તેઓને બક્ષશે !” આવાં અરેદ્વિસૂરની મહત્વનાની પરાકાષ્ટા તો આ ફક્ત ગરથી દ્રખમાન થાય છે, કેઃ “તાંમ

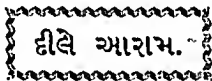
યજ્ઞત યો દધુવાઓ અહુરે મઝ્ઞાઓ એવેને વએએહી ! વંધ હુવાઓ દાદત્યવાઓ, હઓમ યો ગવ બરેસ્મન*હિઝવો દંધહંધહ માંધ્રય વચય બ્યઓયત્તસય ઝઓથ્રાબ્યસ્થ અપુંધએધબ્યસ્થ વાપઝિબ્યોઃ” —“તેણીને દાદાર અહુરમઝદે વેહેદાતી નદી આગળનાં ધરાનવેજામાં હોમ ને છવાંમ તથા બરસમ સાયનો, તથા ને મન, વચન તથા કરણી સાયની ઝયાનની દાનેશવટે, તથા ક્રિયાનાં બેરને માટે રાસ્ત બોલેલા સખુનોથી તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે તે વટે આરાધી!” આ ફકરાપરથી એજ સિદ્ધ થાય છે કે સર્વ શક્તિવાન દાદાર અહુરમઝદે પોતાનીજ પેદા કીધેલી વ્યક્તિથી સાલ્વતા માગી ! ને એમજ હોય તો અહુરમઝદની અપાર શક્તિ અને પરિપૂર્ણતા ક્યાં રહી ? પરંતુ એ પરથી કંઈ પણ ને સ્પષ્ટ થતું હોય તો એજ છે કે અર્દિસુરતુ મહાત્મ્ય એટલું બધું છે કે ખુદ તેનો કર્તા પણ તેની મદદ માગે છે ! ગ્રીક શ્રેષ્ઠ દેવ ઝીયસ શું અન્ય દેવતાઓની મદદ નથી માગે ? હિંદુ પરમાત્મા બ્રહ્માણ શું બીજા દિવ્ય શક્તિઓની મદદ વગરજ સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ, લપ અને લાક્ષનપાલન કરે છે ! સ્કેન્ડીનેવિયન ઓડીનના બાજમાં પણ આપણુ શું બનતું જોઈએ છીએ ? કુદ્રતાનો અચુક અને અતુલ્લંઘનીય નિયમજ એ છે કે સહકાર વગર—અન્યેન્ય સાલ્વના વિના—ખુદ ધર્મર પણ જગનતુ પ્રગટીકરણ કરી શકતો નથી. અને ઉક્ત ફકરો માત્ર પરસ્પર મદદનાં દ્રષ્ટાંતરૂપે છે ! ગંગાને માટે પણ એવાજ શ્લોકો મળે છે તેથી શું બ્રહ્માણની શ્રેષ્ઠતાને કલંક લાગે છે ? જુઓ :

ન ઘરવાક્ષાદેદૈરપિગાલિતમેદૈરવાસિત્મ્
 ન યસિન્ જીવાના પ્રસરતિ મનોવાગવસરઃ ॥
 નિરાકાર નિત્ય નિજમહિમનિર્વાસિતતમો
 વિશુદ્ધ યત્તત્વ સુરતદિનિ તત્ત્વ ન વિપ્રયઃ ॥
 વિષત્તા નિઃશક્ત નિરવધિસમાર્ધિ વિધિરહો .
 સુપ્ત શેપે શેતાં હરિરવિરત નૃત્યતુ હરઃ ।
 કૃત પ્રાયશ્ચિત્તૈરલમથ તપોદાનયજનૈઃ
 સાવિત્રી કામાનાંયદિ જગતિ જાગર્તિ મવતિ ॥

હે ગંગા ! શંકા વગરના સાક્ષાત વેદથી પણ ને કળી શકાયું નથી અને જેમાં માણસોનાં મન અને વાણી પહોચી શકના નથી, તથા ને નિરાકાર છે, નિત્ય છે, અને પોતાના મહિમાથી જોણે અહંકારનો નાશ કર્યો છે એવું વિશુદ્ધ બ્રહ્મત્વ તે તુંજ છે—બીજો કોઈ વિષય તું નથી ! માણસોની ઇચ્છા પૂર્ણ કરનારી તું એક જગતમાં જાગે છે તો બ્રહ્મા બહે શંકારહિત યદ્યને અંત વગરની સમાધિ ધારણ કરે, વિષ્ણુ ભયે સુખેથી શેષ ઉપર સુઈ રહે, શકર બહે નિત્ય નૃત્ય કરે, વળી પ્રાયશ્ચીન અને તપદાન કે યજ્ઞ કરવાની પણ જરૂર નથી, કારણ કે એ બરાતુ કામ તું એકલીજ કરે છે એ આશ્ચર્યની વાત છે ! “આ પ્રતણે આપા અર્દિસુરનો આરોમિસ તેમજ ગંગા સાથે કેવી રીતે મૂકાયેલો થઈ શકે તે આપણુ જોઈએ છીએ, તેણીના માનમાં ફિરાજતુ એક સુંદર ગાયન આપી આ વિષય સંગાન કરેશુ,

સિઝદો કરો પવિત્ર આતું અર્દિસૂરને,
 હરખી નમુઝ પરવરનાં નેક વરને ।
 આખાદ જે કરી સુખ મહુ દેહ જુહાનને,
 અર્પણ કરેછ તનમન તું પાક પૂરને !
 મરકી ખૂરાં દર્દ બદખો તું દર્દ કરે,
 બક્ષેછ તાઝખી નિન રૂઝાં શહરને ।
 તું દેહ જુહાનને ફળફૂલો અનાજ બહુ,
 લાયક સદા કરેછ સર્જાન કુટિલ કુરને ।
 પીએછ આગ તેતું-ચોલી સફા કરે,
 દે માતને બહુ દૂધ પૂર શકિત શરને ।
 રે શાન્તિ પામવા તનમનથી ખુદાયથી,
 સર ઝૂકવી કરેછ અર્જ હું હમૂરને ।
 આવાં અર્દિસૂર જે, જુહાન કરે આખાદ;
 નમુઝ હું દેખી તેને, કરેછ ખુદાની યાદ ।

વાંચણના શોખીનોએ

વાંચવા તો ખીલકુલ સુકતુંજ નહીં. વાર્ષિક લવાજમ માત્ર રૂ. ૪) (વી. પી. થી. ૪૫) નાં લવાજમમાં બારે માસ નિયમીત ચોપાનું મેકલવા ઉપરાંત પટેડી ડબલ અંક તથા નીચલાં — પુસ્તકોમાંથી કોઈપણ એક ભેટ તરીકે વહેંચવામાં આવે છે.

અમારાં શોખીન વાંચકોનાં જુદા જુદા ટેસ્ટને અનુસરતી જુદી જુદી પણ નોંધેલો રાખવામાં આવી છે, જેથી જોને ગમે એવી પેશ પડતી ભેટની ચોપડી મળી શકશે. જોછામાં જોછી ત્રણની પસંદગી કરી મેકલવે એક ખલાસ થઇ હશે તો ખીજી યા ત્રીજી ભેટ તરીકે મેકલી શકારો.

૧. "ખુરીઆ ખંજર" (હો. ૫૦ માદન કૃત પારસી સંસારી ૨૦૦ પેજની નોંધેલ.)
૨. "રજપુત વીરસ કથા" મરહુમ કવી રસતમ ઇરાનીની ૨૫૦ પેજ પોકેટ નોંધેલ.
૩. "બાપ કે સાપ"—મી. મેહરવાન ખી. ઘડમાલીની લખેલી પાકાં પુકાંની ૨૨૫ પેજની પારસી સંસારી નવલકથા.
૪. "અકલનો ખખનો"—મી. મલરેકની લખાણથી ૧૫૦ પેજ ટુકડી વાર્તાઓની ચોપડી.
૫. "સરોદે-ઇ-તેફાક"—મી. મેહરામજી મે. મલગારી કૃત પાકાં પુકાંની ૭૫ પેજ કીતાબી ચોપડી—ખાસ બએનનાં શોખીનો માટે ઉત્તમ સ્વચ્ચ.

આજેજ લખો:—મેનેજર, દીલે આરામ, કાફર મારફિટ, મુંબઇ.

સાલ મુખારક.

ગઝલ.

અહોહો ! આજતું ંહાણું,	પતેતીતું નવું ટાણું.
લલિત લાલિત્ય ભર દહાણું,	મુખારક હો ! મુખારક હો ! !
ઉવારસ રેલતી આવી,	શુભાશિત કુલડાં લાવી !
કહે નવું વય ખતલાવી,	મુખારક સર્વને હોજે ! !
વધો કીર્તિ અને કાન્તિ,	સરસ્વતિ, લક્ષ્મિ આખાદિ !
સ્થળે 'સ્થળ સંપને શાન્તિ,	મુખારક હિન્દને હોજે ! !
ઉદય ઉદ્યોગથી થાજે,	કળાઓ હિન્દ ઉભરાજે !
નીતિજળ નિતયાં નહાજે !	મુખારક મુલકને હોજે ! !
નવાં ચેતન જગાવાને,	પ્રેમ પરિમળ ખડાવાને !
સ્વધર્મે સૌ સુહાવાને,	મુખારક હો ! મુખારક રહો ! !
મધુરાં બાળકો ગાજે !	પ્રિયાઓ પ્રેમથી રાજે !
અનેરાં મુખડાં છાજે !	મુખારક ખલકને હોજે !
કર્મયોગી મહા ત્યાગી,	કર્મવીરોય ખડભાગી !
પ્રભુ ને દેશના રાગી,	મુખારક સર્વને હોજે !
સુદર્શન ચક્રના યોગી,	માતૃશુભિ સેવના લોગી !
સત્ય સ્વરાજ્યના જોગી,	મુખારક તેમને હોજે !
જીવન નવરંગ ભર બહાલે !	અને, રસ સાગરે મહાલે !
મણિમય કળકુલે ફાલે !	મુખારક હો ! મુખારક હો ! ! !

પાદસાકર.

પરવર પસંદ વચન અનુસાર વર્તન.

લખનાર:-માણેકશાહ દીનશાહ મીસ્ત્રી.

Lo Harischandra, India's ancient king,
Whoso praise even now throughout doth ring,
For plighted word with indignation spurned
Whate'er he had on earth, and cheerful turned
A Common sweeper in the grave-yard old,
And nobly bore calamities untold.
So too Prince Shiavax of Kayanian fame,
For plighted truth has left a lasting name.
He lost his right to crown of great Iran,
His home and country, for uncouth Turan.
He left his friends and kingly father's care,
His princely honour great, beyond compare.
For years lived in a distant alien land,
And last he lost his life by a tyrant's hand.

(R. B. P.)

કૌલપર ઇનસાન રહેતે હય જે અપને ઉસ્તવાર,
જાતો માલ અપના વહ કર દેતે હય વચદેવર નિસાર.
દેવતાવોને બદોસે રંજ ખાયા ગો દગ્ગર,
કૌલને ફિરમી નહિ અપને ફિરે વહ છનહાર.
મર્દ હય જે, કય વહ અપની ફેર લેતે હય જુગાન ?
જાન દેકર જાત રખતે હય, જે દેતે હય જુગાન.

(તાલિખ.)

જરથોસ્તી ધર્મ પ્રમાણે કૌલ તોડવો એ ગુનાહ છે, પણ કૌલને આપેલો કૌલ પાળવાને ભુલી જવું એ કાંઈ બોલો અપરાધ નથી. ગમે એવા હયકા આદમીને પણ આપેલો કૌલ પુરેપુરો અને વખતસર આદર કરવો જોઈએ. કૌલ પાલ નહીં રહેવાનું બ્રહ્માનું ઇશ્વરી ઇનસાફ લઈ ચલાવતો નથી. સ્વર્ગથી શક્તિ સારી ન હોય તો, વાયદો દેતી વખતે કાગળ ઉપર નેની નોંધ રાખવી, અને મુકરર મુદતે તે પાળવાને તત્પર રહેવું. ઘરની બાહર આહો ઓછું સમ્પત્તિ તોફાન ચાલતું હોય તોએ મનખુત મકાનમાં વસ્તાં માણસોને કશેડર રહેતો નથી. તેમ એક ઇસમનું અંતઃકરણ કૌલ ઉપર ઓસ્તવાર હોય તો, તેની આમપાસ બીટું જોર ઉઠાળા મારતું રહેવા છતાં તે બીના વમળમાં નહિ સપડાતાં, સંપૂર્ણ શાંતિ વચ્ચે સુખના માર્ગ ઉપર આગળ વધે જાય.

છે. ખરો બાગ્યશાળી તો, કે જે જોયે તે જન્મવે! ધરાનમાં પારસી પાદશાહ ત સમાપ્ત થતાં, દિન દુશ્મનોથી જરથોસ્તીઓ ઉપર અનેક દુઃખ પડવા લાગ્યાં. આ ઉપરથી તેઓ પોતાના પવિત્ર મહાગ્રંથની જાળવણી અર્થે સર્વે માલ મિલકત તથા દઈ દેશનિકાલ થઈ હિંદુસ્તાન તરફ ન્હાસી આવતા હતા ત્યારે સમુદ્રમાં તોફાન થવાથી તેઓએ તે પાક પરવરની આરાધના કરી તથા “અહુનવર”ના એજમતી કલામ પઢી તેની સાક્ષી સાથે એવો એકરાર કરીધો કે; “અમે સહિસલામત હિંદના કીનારા ઉપર ઉતરીને જ્યાં રહેણાણ કરી ઠર પડીશું ત્યાં બહેરામ યજ્ઞની નૈયતે આતશની સ્થાપના કરીશું.” આ પ્રમાણે વગર હાનીએ સંજ્ઞન બંદરે આવી ઉતરતાં ત્યાં ફરેસ્તા બહેરામ યજ્ઞની નૈયતે તેઓએ પોતાના કોલ મુજબ આતશ પરધ્યા જે આતશ બહેરામ સાહેબ હાથે “ધરાનશાહ”ના નામથી શ્રી ઉદવાડમાં મોજુદ છે.

વચન પાળે તે રાખ, બાકી તો રાંડી રાંડી;
વચન પાળે તે શાહ, બાકી તો ગુણુ દિણુ ગાડો.
વચન પાળે તે શેઠ, ધર્મ સડ ધાર્યો તેણે;
વચન પાળે તે વિર, જગત જશ લીધો જેણે.
વચન પાળે વખણાય છે, નાના મોટા પારસી;
બંદો કહે બદખખત તે, જેને ફરી જતાં વાર શી?

થોડાં વર્ષની વાત ઉપર ન્યુ યૉર્કની એક દુકાનમાં એક ગખર બાધના માણસે દાખલ થઈ તેના માલેક પાસે નોકરી આહી. માલેક બોલ્યો, “તમે શું કામ કરી શકશો?”

“આપ જે ફર્માવશો તે.”

“મને તો સખત મહેનત કરનારો ચાલક આદમી જોઈએ છે. દાખલા તરીકે, આ સામે પડેલી ભારી ગુણુ ખભે ભારીને તે કંઈ પણ મુકવા વગર દુકાનમાં બે બાંટા મારે એવા જોરેમંદ ધસમતો મને ખપ છે. તમે તેમ કરી શકતા હો તો, હું તમોને સારા પગારે રાખીશ.” પેલાએ તે કબુલ કરીધું. દુકાનના તમામ નોકરો પોતાનાં કામ પડનાં મૂકી તેના રકાસ જેવા ત્યાં આગળ એકઠા થયા, અને આપસ આપસમાં તેની મસ્કરી કરવા માંડી. તે તો જાણે કશું જાણતો કે સાંભળતો ન હોય તેમ બેફિકર-પેશી ગુણુ આગળ ગયો, અને તેને સહેલથી ઉચ્ચારીને સપાટામાં બે બાંટા માર્યા. જાદુ દુકાનની દિવાલ ઉપરના એક છુકમાં ગુણુ ખુશાલ ઝાળવી ને બોલ્યો, “ખસ, એ લાંબ રહેશો! હવે ક્યાંએ હું તે મુકવાનો નથી.” તેના ફરેસ્તો જેવા આવનારાઓ પોતેજ ફરેસ્ત થઈ ચાલતા થયા, અને માલેકે પોતાનો બોલેલો બોલ પાળી તેને નોકરીએ રાખ્યો. આજે તે આદમી દુકાનનો એક ભાગ્યો થયો છે. ગુણુ કંઈ મુકવા વગર બે બાંટા મારવાની માલેકની અલંકારિક માંગણી તે પાળી ગયેલો હોવાથી, જમિનપરનો બોલો ભીંતને હસ્તક સોંપવાની દુરગદેશી તેને સુઝ પડી.

શાહ ગુસ્તાસપને “બહેરાદ” નામક ઘેડો હતો. તે રજે કાળો હોવાનાં કારણે “અસ્પેસિકા” દાખલ ઝાળખાતો. તેજ ઝડપ સાથે લડવામાં હિંમતવાન હોવાથી શાહનો તેના ઉપર સારો ચાહ હતો.

નજર એક બામદાદે પડતાં વાર,
દિલો ન રખેવાલે પગ તેના ચાર.

ખબર આ બનાવની કીધી શાહને ઝટ,
ખરેખર અજબ આ હતી ચટપટ.
સાંભળી જવારે શાહે આ નાખુશ ખબર,
ધાસ્તીમાં આવી યથો નાસખર.
હકીમોળી આવીને હાજર થયા,
ને તેગના ઉપાધ સઉ રદ ગયા.
થયો શાહ ગમગીન ને ખોલો કરાર,
ફેલાઇ રહી સધળે તેની ચકચાર.

આ વાતથી હઝરત જરથોસ્ત સાહેબને વાકેફ કરવામાં આવતાં તેવણે શાહ શુસ્તારપ આગળ જઈ કહ્યું કે તેવણની નિયતી ચાર શત પાંખવાનો કોલ શાહ આપે તો, સદરહુ ઘોડાના ચારે પગ તેવણ આહેર આણે:-૧) ખુબંદ જરથોસ્તી દિન શાહ અંગિકાર કરે. ૨) શાહનો સાહેબનદો અસફ દેવાર પોતાની જમાનથી, જવાંમદીથી અને મકિનથી જરથોસ્તી દિન ફાગેશ કરવાનાં કામમાં ગદદ આપે. ૩) શાહની રાખી, કેતાયુન જરથોસ્તી ધર્મ ધારણ કરે. ૪) તેવણ (જરથોસ્ત)ની સામે કાવનર રચનારાઓને શોધી કાઢીને શાહ તેઓને સજા ફર્માવે શાહે આ કોલકરાર કમુલ કીધા. નખી સાહેબે પોતાનું તન પાક કરી જોનાજીગર દાદારની યાદ ચાહી, અને પોતાની બંદગીનાં બળે ઘોડાના ચરે પગ ખેંચી કાઢ્યા. આ કરામત જોઈ આખું બદખ શહેર નખી સાહેબ ઉપર કુરમાન થયું. હઝરો નગરવામીઓએ તેવણને પરવરનો સાચો પ્યારો પયગમ્બર ગણીને, તથા તેવણના મહજબનાં વખાણ કરીને, માન અને મોહજતથી ભરી જરથોસ્તી દીનનો સ્વીકાર કીધો. કહેવાની જરૂર નથી કે શાહ શુસ્તારપ ચારે શત આધિન બોલેબોલ ચાલ્યો. ઉપરાંત મિજલસીઓ હજુર તેણે બેખાક સખુન ઉચાર્યા કે—

દિન ખુલંદ જરથોસ્તી ખુદની જોષ ને માની હવે,
બહેતરી દુનીઆની છે એ દિનમા જણી હવે,
ખાવર કરો આ દિન ભલી તમ કુવ ધરાની હવે,
એ દિન ભલીમાં જોષ છે હકની નિશાણી હવે.

એક વેળા ચિનની મુસાફરી દરમ્યાન નેક નામગર સર જમશેદજી જીજીમાઇ પહેલા બેરા-નેટવાળી સ્ટેમર ખડક સાથે અડકીને બાંગી ગઇ. સર્વેને દોડાદોડીમાં “લાઇફ-બોટ”માં ઉતારવામાં આવતા હતા તે વખતે સર જમશેદજીના એક વફાદાર પારંગી મદદનીશ હોરમસજી ખર શેદજી બરણીએ પોતાના પ્રાણની પરવા ન કરતા સર જમશેદજીનાં કીમતી મોતીઓ બચાવવાનો પ્રયાસ કર્યો. આ જોષ મર જમશેદજીએ તેની સેવાની કદર ખુશવાનો પોતાનાં જીગરને છુપો કોલ આપ્યો. મોતીઓ મજવામાં આખરે સહિયચામત લઈ જવામાં આવ્યાં. સર જમશેદજીએ તેનાં મરણ તુલિક તેને પુર સુખચેનમા રાખ્યો. મુબઇ પોતાની પત્નીની પેટી આગળ એક ધર પથુ જમશેદજી શેડે પોતાના વચનની વાદગારીમા હોરમસજીને બાંધી આપ્યું. આ ટુકે લેખનો તાત્પર્ય એક દોહરામાં વાંચકને આપી શકાશે કે—

કોલ રૂપ ને ચમ પડે, બોલ ન તેવો બોલ,
બોલી બદવાવું નહિ, બોલ એજ તુમ કોલ.

અમારા સાયુના ઉપરથી નીકળેલી નકલોથી ડગાતા નહિ.
કંઈ પણ મહેનત વગર વાળ કાઢવા માટે

બાદશાહી સાયુ.

બાદશાહી સાયુ રજીસ્ટર નંબર પરદ.

બાદશાહી સાયુ—સફાઈથી વાળ દુર કરવા મૂળ છે.

બાદશાહી સાયુ—ચામડીના અસલી રંગ રાખે છે, કાળી પડતી નથી.

બાદશાહી સાયુ—હિંદુસ્તાનમાં હજારો દુકાનોપર મળે છે.

બાદશાહી સાયુ—વાપરનારાઓ સંપૂર્ણ સતોષ પામ્યા છે.

બાદશાહી સાયુ—ચામડીના તુમામ દરદા નાબુદ કરે છે.

બાદશાહી સાયુ—હર વખતે વાપરવાથી તુકશાન ચતુર્ન નથી.

બાદશાહી સાયુ—ગુપ્ત ભાગોના વાળ સારી રીતે કાઢે છે.

બાદશાહી સાયુ—ત્રણ સાયુના બાકસ એકનો રૂ. ૧૫ પોસ્ટ ચાર આના.

હિંદુસ્તાનમાં જગેજગ બાદશાહી સાયુ વેચવા માટે એજન્ટો જોઈએ છે.

સી. સી. મહાજન એન્ડ કંપની,

ગ્રોપરાયટર એ. સી. ગાંધી.

સ્વતંત્ર વેપાર—હજારોની કમાઈ.

કાર્ડ વીઝીટ સાર્વજનિક—ક્રીમત માત્ર રૂ. ૧૫.

ફોટોગ્રાફ ઉતારવાના

છુપા કમેરા

કમેરાથી નાનું બચ્ચું પણ સહેલાઈથી ફોટોગ્રાફ ઉતારી શકે છે. દોડતી રેલ્વે, ઉડતું પક્ષી, દશ વીથ, પગીસ માણસોનો ગ્રુપ વીઝેરેનો ફોટા સહેલાઈથી ઉતારી શકાય છે. દરેકને ફોટોગ્રાફ ઉતારવાનું કામ ઘેર જોઈ શીખાવી શકીએ છીએ. કમેરા લાકડાની પેટીના એ બ્યુક્કાઇડર, છ હાઈસ્પીડ, લેન્સ, સટર, ડાયફ્રામ, ટાઇમ પ્લેટ રીકાર્ડિંગ, સંપૂર્ણ ગાલીટી સહ ક્રીમત રૂ. ૧૫૫ પોસ્ટેજ પંદર આના, દરરોજ દશ, રૂપીઆ સહેલાઈથી કમાઈ કરી શકાય છે.

સી. સી. મહાજન એન્ડ કંપની,

ગ્રોપરાયટર એ. સી. ગાંધી.

શેખ નેમણ સ્ટીટ—મુંબઈ નં ૦ ૨.

ગુલાબ-ચંબેલીની શાંદી!

યાને

પારસી નવા વરસને દીવસે નવી જાતનાં લગન !

(એક સ્કેચ.)

લખનાર—“મશરેફ.”

ધરરરર ધુમ તરરરર તુમ, ધુમ ધર ધુમ ધર તુમ તર તુમ તર, ધુમ ધુમ ધુમ
તુમ તુમ તુમ । શું છે ભાઈ ? પારસીઓની પતેતી છે, અને નવા વરસની ખુશીમાં
ઢાલ તાસા વાળનો એ અવાજ છે । હું જાગી ઉઠ્યો—કુસ્તી કરી પાક પરવરદીગા-
રની ખેંદગીમાં શામીલ થઈ—આ નાશતાને ઈન્સાફ આપવા લાગ્યો.

ધધાપર તો સારે સળકતે દીવસે જલુજ જોઈએ તેથી નવા કપડાં પહેરી
ધધે જવાની અગાઉ આતશ બેહેરામ પાદશાહની મુલાકાત લીધી. મુખડ ચઢાવી
પાદશાહને નમી-રૂબસત આહી.

ધધાપર ગયો—બેઠો—ચાર દારતો મળ્યા—“ શાલ મુખારક ” ઇચ્છી સ્વીકારી
તેટલાં બપોર થઈ એટલે ધાન દાલ પાટીયો સગનની સેવ ને દહીપર હાથ ચલાવ્યો,
અને પછી “ પાક ખુદા રહારી મદદ ” કરીને હાથ પગ લાંબા કરીને પાંકડાપર
આરામ લેતો પડ્યો.

બાગમાં બાબ શું જોઈ છું કે જાણે ચંબેલીના લગન થવાના છે । લગનને
લાયકની થઈ છે. તેનો જાપ મોટો માણસ નથી, નહાની એક વેલ છે—જેને અનેક
ખીલ જોડીઓ છે । પહેલાં તો ઘણે ઠેકાણે વાતચીત થઈ, પણ લગન કોઈ સાથે
નહી થાયજ નહીં; બાગનો રાજા ગુલાબ તે તો મોટે ઘેરનો પડ્યો ભાઈ, એટલે તે કેમ
દરજજેથી ઉતરીને પરણી શકે ?—“પેશન ફલાવર” નામની વેલના પુલ સાથે
લગનની વાત થઈ, ઈનકાર તો નહીં હતો, મગર પુલ એકદમ લાલ ગુરસાળાજ
હોવાથી ચંબેલી સાથે કાશી સંઘ કેમ જશે તેની ફીકર પડી ગઈ !—કેવડા તરફ
ધ્યાન ગયું પછુ તેનું તો દીમાગજ નહીં, પતા નહારક ! આખરે એક ભમરાએ
કાજ વસતારા કરવા માંડ્યા, અને લગન કરાવી આપવા માટે તે વચ્ચે પડ્યો,
ધુઈ-ધુઈ-ધુઈ કરતો તે પુછવા પડ્યો, “ છોકરી છે ? ”

ચંબેલીના ઝાડે પાંદડાં હીલવીને જવાણ દીધો “ હા.”

ભમરાએ પાંદડાંપર બેસીને પુછ્યું “છોકરીને ભેઈ શકીશ?”

ચંબેલીના જાડે ડાહી બુકાવીને; સંકોચથી-આંખો બંધ કરતા કરતા, છોકરીના ચહેરાપરથી ધુંધટ હટાવવા માંડ્યું પણ છોકરી શરમાળ હતી-એટલે ચહેરા અતાવ્યો નહીં!

ભમરા જે ચહેરા ભેળા માટે ઉડતો રહ્યો હતો તેણે એક ચક્કર ફરીથી ફરી લઇને કહ્યું; “છોકરીનો ચહેરા મને ભેળોજ ભેઈશે-માટે ધુંધટ ખેલો.”

લાજવાળી છોકરીએ ચહેરાપરથી પરદો દુર નહીં કીધો! જાડે ભમરાને કહ્યું, “મ્હારી છોકરીઓ બહુ શરમાલ છે! તમ્હે જસ થોભી જાઓ, હું બેટીને સ્હમજાવી સ્હમજાવીને સીધે રસ્તે ઉતારીશ.”

ભમરા તે સાંભળીને ઉડી ગયો, અને શુભાળની પાસે જઈ યાહેલાં ચલાવવા લાગ્યો! યહાં ચંબેલીની બીજી બહેનો તેને સ્હમજાવવા લાગી “બહેન, જરા ધુંધટ તો ખેલ, નહીં તો વર નહીં આવશે-મ્હારી પ્યારી, મ્હારી વ્હાલી, મ્હારી અઝીઝ, એમ નહીં શરમા.” ચંબેલી કળી બોલી, “તું જાયા બહેન, ચાકી જ, હું શરમાઉ છું.”-મગર ઘણી સ્હમજાવત-પછી આખરે ચંબેલીની કળીએ ચહેરા ખેલ્યો. ભમરા શુભાળના રાજ મહેલથી ઉતરીને પાછો આવ્યો, છોકરીને ભેઈ; ખુશી થયો, જેવું રૂપ હતું તેવીજ સુગંધ હતી! ભમરા બોલ્યો “છોકરી શુભાળી છે. પણ ઘરમાં મધ કેટલું છે; મધ?”

છોકરીના બાપ તે ચંબેલીના જાડે કહ્યું, “જેટલાનો કરાર હશે તેટલો આપીશ, એક રતીભારની કમતી નહીં.”

ભમરા બોલ્યો “ઠીક! ત્યારે હું કાજ કરી આપું તો મ્હારી મહેનતનું શું?” જાડે ડાળી હીલવીને કહ્યું “તેળી આપીશ.”

“આપીશ આપીશે નહીં.” ભમરા બર્લદ થયો, “મહેનતની રકમ થોડી પેશગી આપવી પડશે. ત્હને પેલી કહેવત તો જાણો છે કે ‘નગદ દાન, મહા કલ્યાણ!’ એ શુભ રાખશે તો બહુ સારું.”

ત્યારે જાડે બધી ડાહીઓને હીલવીને પુછ્યું “ભમરાજી, વર કોણ છે તે તો પહેલા જાતોવો, તેના ઘરનો હાથ તો સુનાવો.”

“વર સારો છે. તેનામાં ઘણા શુભ છે.”

“પણ તેનું નામ?”

“મીસતર શુભાળજી ખુશખુદારજી એસકવાયર, બો. દી., બી., એસ.”

“એ બી. દી. અને બી. એસ. તે શું?”

“બી. દી. એટલે બહુ દેખાવલો અને બી. એસ. એટલે બહુ સોહરમવાલો,” ભમરાએ ખુલાસો કીધો, “મ્હારો જમાઈ શુભાળ બહુજ દેખાવલો અને બહુજ સોહરમવાલો છે.”

આખરે ચંબેલીનું ઝાડ પોતાની સુઠર કલીને શુલાળ સાથે પરણાવવા તઈયાર થયું અને લમરો તે ખુશ ખળર લઈને શુલાળ તરફ ઉડયો ! તે વળતે શુલાળજી તો હવાની સાથે નાચી નાચી હમી હસી કુદી કુદીને ગેલ ગમ્મત કરતા હતા. શુલાળે તો ખુશ ખળરી સાંભળીને છોકરોની ઉંમર પુછી. લમરોએ તેના જવાબમાં કહ્યું, “આજ કાલમાં ખીલી ઉડવાની ઉમર છે.”

લગનનો દીવસ નક્કી થયો અને શુલાળ પોતાને હાથેજ લગનની ગાંધી તઈયારી કરવા લાગ્યો. લમરો ણીંત લમરોએને લઈ આવ્યો અને તેઓએ ગાયણોની તાણ અલાપ જેવવાનું શુરૂ કીધું ! લમરો ગાતા થાકી જાય કે મધમાખીઓ નવા નવા સુરે નવા નવા ગાયણો ગાઈને લગનમાં આવેલાં પહરોણાંઓના જીવને ખુશી રાખે !

જાઈ-જુઈ અને શુલછડીએ છોકરી ચંબેલી તરફથી છોકરીના લગનનો વાગો ધર્યો અને ગળે લગાડી તેને આશીર્વાદ દેવા લાગી !—સીંગત અને દગલ મોઢરાએ અને તગરના પુલોએ છોકરા શુલાળ તરફથી ફરજ બજાવી તેની સાથેના સાથે ફર્યા કીધા ! સફેદ, લાલ, અને પીળી કનેરના કુલોએ રહાજનને પોતાના ઉંચા ઢબાખથી આગરૂ આપી ! પીલો ચંપો જો કે સાધુ સંત થઈને પીલાં કપડાં પહેરી લગનમાં આવ્યો હતો પણ રહાજનીજ તેણે “કેનતીન” ના ખુલવા સાથ “નાંખ, નાંખ, નાંખ” કરીને ખુણ ગેરન્ડી લીધેલો એટલે તેના મોંઢામાંથી ખુણ ગંધ આવતી હતી ! કેવડો રહાજનમાં ભરત બનીને ફરતો હતો ! રહાજના “બાર” ખોલવોજ નહીં જોઈએ કેમ જે અચોક્ષી શરાણના નશાથી લાલ લાલ બની ગયો હતો ! કાળ શાહુજદો પાણીની શરદીથી પટકાઈ પડ્યો હતો અને તે જો કે લગનમાં આવી શક્યો નહીં હતો પણ તેણે તલાવની આસપાસ ઉગેલી સદાપુલીને પોતાને જાહેર લગનમાં મોકલી હતી ! મગર, લગનમાં ધાઈ માડુઓ જેમ હાડમાર થાય છે તેમ વગર તેડાંએ લગનમાં ધાઈ આવેલી સદાકુલી ત્યાં પોતાની સફેદ અને લાલ રંગની સાડી ખતાવવા સીવાય કોઈની જાતની ખુશખુ ફેલાવી શકી નહીં !

શુલાળાસ, જામુદી, જાટકવેલ, પેચનફાવર, અને અલામેનદાના પુલોએ ધાંધલ ધરપચ કરીને ગાંધાં લગનનાં પહરોણાંઓને સાથે લઈ શુલાળવરને એટલેથી છોકરી ચંબેલીનાં એટલા તરફ આવુ મુક્યું. ત્યાં જઈને ગાંધાંએ જોયું તો છોકરી ખુશીથી ખીલી રહી છે, ચહેરાપરથી સાડીનો સોડ દુર કરી નાંખીને સુગંધ ફેલાવતી સુખનું હરવું હસી રહી છે. ચંબેલીના ઝાડનીખી ખુશી કાંઈ કમી નથી, કેમજે એકેક પાંદડું એક બીજાન ગળે વળગીને ખુશી મનાવે છે ! આખરે સાત પડી અને આગીયા કીડાઓએ ઉડીને ત્યાં લાઈટ કીધી ! તે લાઈટ તળે લગનની કીયા શુરૂ થઈ-મંદ મંદ પવનની ખુશ લહેકી લાગવા માંડી ! પીલા મેઘનોલીયાએ છોકરી અને છોકરાના હાથ પકડી તેમના લગનના ગાંડ જોડી આપ્યા, અને સફેદ મેઘનોલીયાએ આશીર્વાદ છાંટ્યા !

એવી રીતે શુલાળ અને ચંબેલીના લગન થઈ ગયાં અને હવે સામા એટલાખર સાડા સાત ફીયાનું “પાંતરૂ” જમવા જવાનું હશે કરીને મેં તો હાંત ધમી લીધા, તેટલાં જોઉં છું કે કોઈ રહને હીલવી દોલવી નાંખે છે !

“સોરાબજી, ઉઠો. મશરૂક, ઉઠો. સારે સપરમે દંડાડે મુઘ સાના રહયાછ!”

કોણુ છં કરીને હું ઉંઘમાંથી ગળકી ઉઠ્યો! ઉઠીને જોઉં છ તો મહારા મીત્ર મીં જોડેરામજી મોઢી આવેલા. સાલ મુળારક કરીને પછી મેં કહ્યું, “હું તો સમજ્યો કે કોઈ ઘરાક પામના જાડ લેવા આયું હોસે!”

“ઘરાકળી આવેલું છે.” મીં મોઢી જોડ્યા, “આએ શું પેલો ગુલાબના જાડ જોયછ તે?”

“એમા” મેં કહ્યું, અને પછી વધાયું, “હું એટલો ગધો ઉંઘમાં પડ્યો તેનું એજ કારણ છે કે ઉંઘમાં મેં ગુલાબ અને ચંચેલીના લગન જોયાં!”

અને તે ગુલાબ-ચંચેલીના લગનની વાતનો ખુલાસો તેવણુ આગલ કરી રહ્યો કે મહારો આગલો એક જુનો માલી “પપેતીની પોસ” લેવા આવેલો, અને તેના હાથમાં એક તુરો ને ગજરો હતો જે મહારે માટે લેટમાં લાવેલો.

મેં તે ગજરા તરફ જોયું તો તેમાં મહારાં વર અને વહુ જોઉં ખીરાજેલાં ગુલાબની પાસેજ ચંચેલી દળાધ રહેલી!

પાક પરવરદેગાર એ મુલ લગન સદા કાયમ રાખે, અને એવાં ખુશખબતી ભરેલાં લગનો આજથી અનેક થાય!

મુંબઈની જાણીતી ડેરી

પેરીશીયન ડેરી કું.

વગર ભેલનું ચોખ્ખું દુધ, માખણ, સ્વચ્છ

શ્રેષ્ઠ કીમ, મેળવવાનું તમામ ભરૂંશાપાત્ર

એકલું મથક છે. એકવાર ત્રાયલ લેશોજી?

ટેમ્પરીસ લેન, કોટ મુંબઈ.

આનંદ કાકાનો દહો !

લાખનાર:-સોશાળી, તાતા.

“કમ, નરી ?” પોતાનું શુંકવાનું એકદમ જાણુ મુકી મનોહર નાનું જસાવાસા નરી-માને મોદીને દુકાનમાં આવતાં સમેટ પુછના લાગી, “કેસનો સુકાદો શુ આવ્યો ?”

“હું કેસ હારી ગયો, નાણુ,” ગમખવાર અદાથી મોદીના નરીમાને જવાબ કયો, “એક અર્ધાંચી મળી નહી.”

“ઓ, નરી !” ચીંતાથી તે બસી છોકરી ખુરશી ઉપરથી ઉભી થઈ પુકારી ઉઠી, જે વેળા તેના શિક્ષક શુભાષી રૂપસારો ઉપરનો રંગ ગોળા શિક્ષકો માર્યો. તે દીવજીવ અમળા ગમીથી જખ્ખાએલા નરીનો દાખો હાથ પોતાના હાથમાં લઈ હેટથી દાખી પુછવા લાગી. “નરી ડીવર, એમ કંઈ ? મુલાઓ આવો આંધળો ધનસાફ કરેલ કે ?”

“એ હવે થયું તે થયું,” એક ઉઠા નિશ્વાસ ફેકી નરીમાન મોદી.

“તું જાણેલ કે પૈસાના પ્રતાપે ખુનીઓની ફાંસીને લાકડેથી છટકી જાયેલ. મારા જેવા ગરીબની હાલ લેવાઈ નહીં. કોર્ટમાં બેસીસરો વચે જમરી રીકજી ચાલી, ને આખરે જડજે મારી વીરૂધ સુકાદો આપ્યો. નેકેમે દો જુટયાં જેવો મારો અયુતુરુ થયો. મારો જમનો હાથ સદાનો રહ બાતલ થયો તે માટે મારી પેટી કાઢખી રવેમે જોખમનાર નથી, જેથી વીસ હજારની કમીજ મેં મારેલી તે ગેરવાજખી છે એમ જણાવી કેસ ઉઠારી મુકયો. એ મારી ફર્મના સાહેબોએ પૈસાના લાગવમથી કેસ ઉઠટાવી નાખ્યો.”

“ખયુ, નરી ડીવર, તમે અપીલ કાંઈ કરતા ? તમારા સોલીસીટર—”

“એર કાકવાની અર્ધી નહોં ને અપીલ ચાલ કયાથી ?” તે ગમજતે સાહાદે બોલ્યો. “સોલીસીટર ને કાઉનસલનો ખર્ચ માયે પડયોલ તે સુકવનાં હું બીખારી થવાનો. અફસોસ ! હહાડો વપડતો આવે ત્યારે મોગમથી આફત દુશમનના લશકર મીસાલ દલ્લેલા લાવે. મારો જમનો હાથ ભાગો, મેં દુઃખ ખમ્યું ને પૈસાની બરખાદી થઈ, ને હવે નોકરી વગર કોણુ જાણુ મારું હવે શું થશે ? મારો ભાઈ થતો બપકમાં વાડી ખંગલે રહેલ, ને મોટરો દફરાવેલ ને મારા હાથમોનો કાકાનો દહો અંકડો કરી મેજયાં મારેલ, તે મારા જેવા ગરીબને પુછતો નથી ને—” અને ગમીથી દયાલું ખાઈ તે કમનશીજ જુવાન બે અખત્યાર રડવા પડ્યો.

“ના, રડ નહીં,” દીવસો દેતાં નાનું તેને પસવાડતી બોલી, “બોયે પડ્યાં કંઈ સદાનાં બોયે નથી પડી રહેવાનાં. અધારી રાત પછી ક્લકતી બાગદાદ હમેશ રોશન થાયલ. મોટી ધરમ બરેલી વાત છે કે આશીસનાં કામમાં તમારો હાથ—”

“ખુદનો ઉપકાર મારુંલ કે ખેલ હાથ અકસમાટમાં નથી કાંગી ગયા, નાનું.” નરી બોલ્યો.

પણનાર નથી, પણ ગમે તેવી આફટ કે દુઃખના હાંડેલા પડે છતાંની મુશ્કેલી નરીમાન મોદી સાથેજ શાદીના ગાંડથી એક થયાના તે દીલછટ અને સાચી છોકરીએ ચીવટાઇ વચે, ખુદને આર કસગ નોંધાવ્યા.

આ બાબુ હારેલો મોરેલો રડમસ ચેહેરે અને તુટેલાં જીગરે કંમનશીળ નરીમાન મોદી પોતાને ઘરે ગયો. આરણ્ય બંધ કરી તે અમાગ્યો માંચે હાથ દઇ અફસોસીમાં ગરકાવ ગએલો બેઠો, જેવાંમાં આરણ્ય ઉપર લાકડીના ટકોરાના અવાજથી તે ચોકચો. તેની ઉપરના કાટથી ઉપર રહેતા ચાનજીએ આરણ્ય ઠોકરું એમ તે અવાજથી સમજી ગયો; તેણે આરણ્ય ઉંઘાડ્યું. અને જડી મોદી ડાંગ અફાકતો ચાનજી હાંસતો હાંસતો અંદર આવ્યો. તે ખીચારો બુકો હાલહવાલ ચીઠડેલા સખસ હતો, અને નરીમાન ખીચારો પોતાની ગીરથી બાજુ વેધા તેને ખવાડતો પીવાડતો હતો. તેને અત્રેયાની ટોપી છેક નીદર વેર દાખીને પેહેડી હતી. અને તદન શીકકો પડી ગએલો ઠીંગડાં ઠાંગડી મારેલો જુનો પુરાણો લીલી સકલાટનો દગલો સદરા ઉપર હંમેશ પેહેડી રાખતો, અને તેની હમેશની માનીતી જડી મોદી ડાંગ તેની સાથેની સાથેજ ટેકાને માટે રાખતો.

“કેમ, ચાનજી કાકા ?” તેને જોઇ નરી હસીને પુછવા લાગો. “તખીએટ કેમ છે ? છાંતી નરમ લાગેછ કે ?”

“બેએએટા ! તારી બરકટથી બેટર છે !” ખુરસી ઉપર બેસી ડાંગ ઠોકતો ચાનજી બોલ્યો. “જોડ બ્લેસ યુ ! રાને તેં મને બ્રાન્ડી આપ્યો કેની ને કરારે ઉંઘ આવી; એ તો હવે કયારે હાટ બંધ થઈ જશે તેનો ભરસો નહીંજો. વાહ, તારા કેસતું સું થયું ? ડાખીજી મલી કે ?”

“કેમ હું હારી ગયો, ચાનજી કાકા” ગમીથી નરીએ જવાબ વાલ્યો. “મારે ખર્ચ માંચે પડ્યો તે ખાખાવર્યો થયો.”

“હું એ શું બોલેય !” ચાનજી લાકડી ઠોકી બોલ્યો. “હારી ગીયો ! જોલામના ખાધાએ આવો ધનસાફ કરેછ ! હું બહુ દલગીર છેઉં, દીકરા.”

“એ તો મારાં ઉંઘા બાપગને.” નરીએ હાથ મારી બલાપો કાઢ્યો.

“જોડ બ્લેસ યુ ! તું ફકર નો કર, દીકરા ! ધીરજનાં ફળ મોહાં છે !” ચાનજી બોલ્યો.

“પણ, દીકરા, છે તે કે જરા બ્રાન્ડી પીવાડ કે મારો જવં ફુસ્યાર રહે !”

નરીમાન ગજવે ગરીબ હતો, મગર જગરો પરાપકારી હતો, અને આ ખીચારો મુશ્કેલી ખુદાને બાજુ વખત પૈસાની મદદ કરતો. તેને કજટ ઉધાડી; આટલી કાઢી, પછી પાછો આવી ગ્લાસ કાઢ્યું. તેને એક હાંચે કામ કરતું પડતું હોવાથી બહુ તકલીફ પડતી હતી. ચાનજીએ ગ્લાસમાં બ્રાન્ડી રેડ્યો અને પાણી નાખી તે ગઢવી ગયો, અને ખુલાસાથી છાતી પસવાડવા લાગો.

“દીકરા, રાતતું ખાધા વગરજ સુઇ ગએલો તે જુબ લાગીછ તે કાંઇ ચારેક આના આપ કે નાકેની ધરાનીની દુકાનમા બુક બાયક જોમરી આઉં.”

“વળી તીખુ ખાતા ના, કાકા, નહીં તો છાતીમાં બાંકરાં આવશે.” નરીમાને સલાહ આપી. “નહીં તો જરા થોભો; માફ બેલું આવે હું આપશ,”

“તું”ને બી બીયારાને પૈમાની બહુ આપણ પડશે. એક તો કેમ હારી ગીયો. હાથ નકામો થયો ને નકીય જારીસ્તનો ખચો ખચે પડે.” દીનસોજીથી આનંદ બોલ્યો, “પણ ખુદા પર સમર રાખ, બેએએગ! મારી દુનથી તારો દહાડો સુધરશે. તું મારા જેવા બુદ્ધા ગરીબને મદદ કરેય, તેનો મદદો મળશેજ.”

નરીએ તેને આઠ આના આપ્યા જે વધને તે બુદ્ધા આશીય દેતો ત્યાંથી બહાર પડ્યો. બે દીન પછી સાજો નરીમાન બહાર ગયો હતો, જેવામા સામે તેને સાનક દીવેયા મળ્યો.

“દાસ્ત, તું કેસ હારી ગીયો તેથી દયગીર છેલ્લું,” સાવકે દીવસોજી ખતાવી, બે કે ખાતેનથી તે હુસ્તે તો ખુશી હતો. “તુંને વીસ હજાર મળશે તો નાજુ સાથે પરણીને પાર પડી જશે એવી તારી ઉમેદનો ભગ થઇ ગયો.” તે બાગર તો તે માટે ધણો રાજી હતો, કાંયકે હવે તેનો રસ્તો ખુલ્યો થયો હતો.

“કેસ મારી ફેરમા હતો ને ચુકદો ઉવટો આવ્યો;” નરીએ બળાપો કીધો,
 “એ તો બા લાગે લાકડાં ગાગે તો,” સાવક બોલ્યો “પણ અપીલ કર, તેમાં કાનશે”
 “મારી પાસ પૈમા નથી તે શું કરે?” નરીએ અફસોમથી કહ્યું.
 “વાર, તું જે બોલીમાં રહેજ ત્યા કાટમાં પર કાઢ આનંદમાઇ રહેજની!” સાવકે પુછ્યું, અને નરીમાને હાનો જવાબ આપ્યો.

“એ ડોકરો તો મારો કાકો થાય બે, નરીમાન,” સાવકે ખુવાસો કીધો. “મે” આજ લગીન તુંને જશુવેલું નહીં, કાપ કે મને ચોડા દીવમ પરજ એ બુદ્ધાજની ખમર પડી કે તારે ત્યા રહેજ.”

“પણ ત્યારે એ બીયારા મુસ્લેમ કાકાની જતન કાપ નથી લેતો?” નરીએ પુછ્યું.
 “બીયારો ડોસોં તદનજ હાથહવાય છે ને ખાવાના બી વાખા પડેજ તે તારી સાથે રાખતો કાંય નહી”

“તું”જાણુરો નહી ત્યારે, એ આનંદ કાકો તદનજ ચકરમ છે, એની પાસે પચાસેક હજાર હોજે, પણ કમમખત તદન કંજુમ ને મખીચુસ છે, કમમખત છટે પૈસે અવો કગાલ ફરેજ. એ ડોકરો બહુ ગમ્મર છે ને એને બેકનો બી કે કોષનો વીશ્વાસ નથી તેથી દોલત પોતાની પામેજ રાખી ફરેજ. તું મને માનતો નહી, નરી પણ એ ડોકરો મખીચુસ મુવેલો છે. હું એને કાંઠાં લઇ જાઉં, એ મતારાને મારે નામની અબીતરી ધણી છે. બે અહીં આવ; તારા ફાયદાની વાત છે” અને તેના કાન આગળ મોઢ કરી અલકસે સાવક બોલ્યો. “માર એક કામ કરી આપે તો તુંને હજાર રૂપા મારે આપવા. માર કામ કરજે? તુંને બી ફાયદો ને મને બી તીયોરી, અચ્ચા, એક કાકરે બે પક્કી મરાશે.”

નરીમાને હા કહ્યું જેથી ધીમેથી સાવક બોલ્યો. “એ મારો આનંદ કાકો પોતાની પાસેજ પચાસ પચોતેર હજાર લઇને ફરેજ. એ એક રાતે હું તારે ત્યા આવું, ત્યારે એ ડોક ગના કાટમાંતું જાતણું તું અવગુજ રહેના દે, હું નવરે બેઠને આઉં ને પછી મારા હાથમા દેનો આવો કે તુંને એકના દમય આપસ. બોલ, કયુલ વ મંજુર? આપતું બેઠનું કામ થશે.”

“એ ભરમમાં શું બકેય. સાવક ?”

“બારણું એ ચાનછ કાકાનાં કાટયાંનું ઉધાડું રહે તો હું ચાવી તદ્દાસ કરું. એ બુદ્ધો ક’જીસ પોતાની પાસેજ દલ્લો રાખેછ; વળી હું એનો ભત્રીજો થાઉં, એટલે મને મોટો હક છે, કેમ સમજ્યોની.”

“હું તારાં પરાક્રમ સમજ્યો, રાસકલ.” નરી ગુસ્સાથી બોલ્યો. “તું એમ માનેછ કે એ ગરીબ જઈક ડોસા પાસે દોલત છે, ને તે કાટયાં પર સંતેલી છે, ને તે તું ચોરી કરવા આવેછ, ને તેવી લુચ્છાઈમાં મને ખી શરીક બનાવેછ. હું બુખે મરું પણ તારી એવી હરામની અરધી કદીખી લેવશ નહીં. જ નીકલ અદાથી શરમ છે તારી પર.” એમ બોલી, - ગુસ્સામાં નરીમાન ત્યાંથી ચાલી ગયો.

ખીજે દીને સાંજ તે ફરીને ઘરે આવ્યો અને નીચે રહેતો કેશવ હાંફેલો હાંફેલો તેને સાંબેજ મળ્યો. કેશવ નરીમાનના માલપર અને ચાનછ કાકાના કાટયાં ઉપર રોજ સાફસફ કરવા આવતો હતો, અને રોજ હોટેલમાંથી નરીને માટે ભોજન લાવતો હતો.

“નરીમાન શેઠ ! આ બુદ્ધાજી મરી ગયા,” તે ફાટેલે ડાળે બોલ્યો. “એકદમ ઢાટ બધ પડી મરી ગયા.”

નરીમાન ચાનછનાં મરણની ખબર સાંભળી ચોક્યો. ઢાટમાં આંકરાં આવવાની તે બુદ્ધો ચાલુ કર્યો કરતોજ હતો.

“આ જોવાની, શેઠ, કાગજ પર કાંઈ લખ્યુંછ તે,” કેશવ બોલ્યો. “હું તમારા માર પર તુછતો હતો, ને કાટયાં પર જીમ પાડવાનો અવાજ યથા તે હું દોરી ગયો. ધોલકા પર બુદ્ધો શેઠ હાંફતોતો. મને કાગજ પેન લાવવા કહ્યું, ને તમારા આરડામાંથી હું લઈ ગયો. મને બેસાડવા કહ્યું ને મેં પકડીને શેઠને બેસાડ્યો ને ધુન્નતે હાથે કાગજ પર કાંઈ લખ્યું. એમ બોલી તેને તે કાગજ આપ્યું. નરીમાને તે ઉખેડ્યું, જે ઉપર વાંકાટીકા અક્ષરે નીચલી લીટી લખી હતી; “મારું જે છે તે બધું નરીમાન મોદીને આપુંછ, ચાનછ દીવેચા. તારીખ ૨૦-૮-૨૧.”

તે ઉપર એક કેસની સહી હતી ને ખીજ નીચે ચોખાની દુકાનનાં દેવચંદની સહી હતી. “શેઠ મને કોઇને બોલાવી લાવવા કહ્યું ને હું પાસેનાં ચોખાવાલાને લાવ્યો કે બુદ્ધો શેઠને કાંઈ મરતી વખતે કેહેવાનું હોશે, પણ અસારટ કરીને હમુને સહી કરવા કેહીને પોતેખી કાઢી ને તે પછી શેઠ તમારું નામ દેતા અર્ધો કલાક પછી મરી ગયા.”

“ડોસાજી બધું મને આપી ગયા, કેસવ,” અંબીર અદાથી તે બોલ્યો. “જા, ખીચારો ક’ગાથ્યેમાંથી છુટો.”

“નરીમાન શેઠ, તમે બુદ્ધ શેઠને મદદ કીધી તેના બદલામાં તમને બધું આપી ગયા. એક નેતરની જીતી ધોલકા, બે ભાંગેલી ખુરસી ને પરચુરણ ચીજો છે, શેઠ,” કેસવ હસી પડ્યો.

નરીમાન ચાનછ કાકાના દલ્લા ઉપર તાંપી રહેલા બદમાસ ભત્રીજા સાવકને ખબર કરવા ગયો, પણ તે તો પુના ચુલપો રમવા ચાલી ગયેલો હોવાથી, દીલસોજ નરીમાનેજ પોતાની ગીરતથી તેને ઠેકાણું પાડ્યો.

કાટ્યાં ઉપર જમને નરીએ બધી તપાસ કીધી, ઇસકોટરીમાંથી પંદરેક શેકડા રૂપ્યા અને
પરચુટણ મથ્યુ, બાકી બે ભાગેલી ખુરસી, ઘેલણી કપડાં ને વાસણો રીવાય કાંઈ ન હતું.
દીવસ પછી તે બધું જરીપુરાનોવાલાને વેચી નાખવાનો નરીએ વિચાર કીધો.

યાનજી કાકાના મરી જવા પછી ત્રીજે દીને નરી બાહારથી આવી પોતાના ઓરડામાં જવા
યો, અને કેસવ સાંભો મથ્યો.

“કાંઈ શેક ઉપર કાટ્યાં પર છે જે તમને ઓલખેછ, શેક” તે બોલ્યો.

“તેને નામ કહ્યું હોશેની?” નરીએ પુછ્યું.

“નહીં—મને ખબર નથી. તે યાનજી શેકની ખબર પુછોતો, ને મઠારો મરી ગયો તે
જાણી શેક અજાય થયો. પછી મને જાણાયું કે યાનજી શેક તો એ શેકનો કાકો થાય.”

“યેયો સાવકજ હોયો જોઇએ,” નરીમાન બખડ્યો. “એ કમખખત કાકાને મરી ગયો
જાણી દલ્લો ચોરવા આયો હોશે. પણ દલ્લો હોય શું જે એ લેવાનો.”

કેસવ નીચે ગયો, બ્યારે નરીમાન ઉપર ગયો, તેને આચીટ ત્યાં જુદાં લુચ્છો સાવક
મમરાઇ ગયો. “અલ્લો, નરી, બીયારા કાકા ચુજરી ગીયા, તે બેહેસ્તી પોતાના બત્રીજાને
વાસ્તે કાંઈ લખી ગીવાય કે નહીં તે જોવા હું આયોછ.”

બને એક બીજાને જોવા પડ્યા. સાવકનો દાબો હાથ ઓવરકોટની અંદર સંતોડો હતો.
નરીને વેહમ પડ્યો.

“આ ઓવરકોટની અંદર શું સંતોડું છે, સાવક?” નરીએ ઠંડાવી નાખનારા સાહાદે
પુછ્યું. “ખતાવ જોઉ.”

“કાંઈથી નહીં દે,” સાવક ફગલાઇ બોલ્યો. “હોય શું!” અને એમ બોલી ઓવરકોટની
અંદર કાંઈ છુપાવતો દાબો હાથ અંદર રાખીને તે બારણું તરફ ધસી ગયો, જેથી નરીને
વધારે શક પડ્યો. નરીનો એક હાથ કાગરીથી બાંધેલો હતો, જેથી દાબો હાથે સાવકને જોરથી
ખેંચી બારણુંની બહાર જતાં અટકાવી અંદર ખેંચ્યો. આંચકા સમેટ એક બંદ્ય તેના ઓવર-
કોટમાંથી જમીન પર પડ્યું. તે તો યાનજીકાકા જે જુનો પુરાનો લીલો સકલાટનો દગલો પેહે-
ડતો હતો તે ધડીવાલીને સંતોડો જમીનપર પડ્યો. લુચ્છા સાવકે તે પાછો ઉચક્યો ને નરીએ
તે ખુંટાવવાની એક હાથે કોશિશ કીધી, જેમ કરતાં અંદરનાં અસતરમાં કાંઈ કાગળનો કરકર
અવાજ થતો સંભળાયો. નરીમાન ચેડી ગયો. તેને સાવકની વાત યાદ આવી; યાનજીકાકાએ
લીલા સકલાટના દગલાના અંદરનાં અસતરમાં નોટો રીવી લીધી હોશે એમ તેને શક ગયો.

“છોડી દે, રાસકલ ચોર” નરીમાન ગુસ્સાથી દગલો ખેંચતાં બોલ્યો, “એ મારો માલ
છે—બેહેસ્તીએ બધું મને આપ્યુંછ.”

બદમાસ સાવકેથી તે ડગલો અંદર કાગળનો અવાજ ચવાથીજ સાંટ્યો હતો, અને તે
દગલામાંજ યાનજીકાકાની પયાસ હજારની નોટોની દોલત હોશે એમ ધારી સાવકે ખુબ ખેંચ
તાણ કીધી; નરીમાનનું એક હાથે કાંઈ વલું નહીં; તેને તોખી જીવ ઉપર આવી જમરી હોવા.
તોજ કીધી, પણ દગલામાંજ સાવકે તે બીયારાને ખુબ ખોખરો કરી જમીન ઉપર પટક્યો,
અને કાકાનો જુનો દલ્લાવાલો દગલો લઇને તે નાકો બાહાર આવી તે કસરેવજો બારણું બંધ

સાલ મુખારક.

(પીલુ લાવણી)

[“ અરે હો જગવાલી, સુન અરજી ”—રહા.]

થાલો આ મુખારક, સાલ ખરે—ટેક
નવું સાલ આ ધજદેજરદી, હો સુખદાયક સઘલે,
તજ ખુરી-ખાદકાર બદીને, સહ ચાલે શુભ પગલે;
જસ જગમાં સઉજનને મલલો, ખીલલો શુભ વેપારે,
દરે થલો તે ઘઠ દુશ્મન સહ, કરમ કરે બદકારે,
અમર છાંયો તારો કરે. ૧.

નહાનાં-મોટાં-રાય-રંક સહ, સુખી રહો સંસારે,
પુરો આસ સહ દીલ ચાહી નિજ, ખુદા રહો તમ વારે;
શુભ જરથોસ્તી દીનની જગમાં, જય અંતે જયકારે,
એજ દુવા હું દઉં જીગરથી, સત્ય તણાજ પુકારે—
ખુદા! રહી તુંજ આસરે. ૨.

નેક મનસ્વી-નેક જવરની, ને કુનસ્વી નેકે,
રાખી ભરસો ખુદા ઉપર બેસો, ચેકીન ધરો સત એકે;
સુખ-સંપત્તી છાંયે રહેલો, સદા કુટુંબ-પરિવારે,
દીસ ન ભુલ્યો દુઃખ તણો એક, ખુદા સિતમ તમ ટારે.
સુશુષ્ક ને સુનીતી ધરે. ૩.

હવે ચાહે ‘દિલબ્બન’ મારો, ચરણ મડી સત ચીતે,
ખુદા કદીખી તુંજ સરજ્યું તો, એક રજે નવ મીટે;
તો પણ નીજ બંધુઓ કાજે, શુભ દુવા સહ ચાહે,
ઓ પ્રતિપાળા! હયા કર દીલમાં, તુંજ વીનાં કયાં જાએ?
આમીન એ દુવા સુજ કરે. ૪

(મરહુમ કવિ દા. એ. તારાપોરવાળા.)

“સ્વભોગ.”

એક દુઃખી વાર્તા.

લખનાર--Niobe.

એક ધણીનું લકઝરસડી સીણુમારેલા ક્ષોભમરમમાં જર હાવર પોતાની હમેશાની ધણીનું મનોહર ને ખેંચાણુકારક અદબઅદા ને દીસ લોભાવનારી એસથી ફેરા ખાતી નેવામાં આવતી હતી.

“અરે, કેવું અગમ્યમ જેવું !” તે એક ધણી રોણુકદાર મૈનતન-પીસ ઉપર પોતાનાં નાણુક આગળાં તેકવી, ઉપરની આરસીના તખતામાં ડોકાવી નેતાં બેઠી, “રીડીકમુલસ, તે છતાં ખરું, કે આજે હું એક રકુય-ગર્લની પેઠે ખસ્યા યાઉં છું.”

તેણીએ પોતાનાં ગોરાં કપાલ ઉપર જુભી પડેલાં એક સુંદર સોનેરી કર્કને ઉઠાવી સેહેજ જાગે પીન કરી. તે સોનેરી માથાં ઉપર ગોઠવાયલાં એક તેવાંજ ગોઠવન સર્કસેન ઉપર એક ઝીની સુંદર કક્ષીપ અતેય કરતાં, એક ઝીતું દીલગીરીભર્યું હરણું હતી.

“માઠ ડીવર, ખરી વાત તો એ છે કે, હવે દીવસે દીવસ તું ધરડી થતી જાય છે,” તે પોતાનાંજ સુંદર પડખા બેઠે વાત કરતાં ધીમે ધીમે પડપડી. “અને તોખી મારે કહેવું નેધમે કે, તીસની ઉપર તો તને કોઇ કદી ધારસે નહિં. આવા ફેસ, ને આવી લાઇટમાં--”

હયાં તે બોલતી ચોખી, અને સામી ટીપોય ઉપર મેચેલી એક સીત્તર ટૂંમાંથી, તે સાંકળનાં આવેશે એક ટેલીઆગ ઉંચકી, પાછો અને પાછો વાંચવા માંડ્યો.

“તમને પાછાં ફરેલાં જાણી ધણો ખુશી છું. આજ રાતનાં આઠ કલાકે હું આવશ, કાંઈ ઘણુંજ અગમ્યનું મને તમને કહેવું છે. શરિઅ.”

એક ધીમે નિશ્વાસ મુકી, તેણીએ ઘડયાલ તરફ જોયું, જેનાં કાંટાઓ આંડમાં પાંચ કમ દેખાડતા હતા.

હવે તે પોતાની આંખો બંધ કરી એક સોહોવાગની ખુરસીમાં અટલાકને બેઠી. સીતે-મન કલરના નરમ કુશનઓમાં પોતાનું ઝળકતું સુનેરી માથું છુપાવ્યું. ડલ ગોઠવન કલરનાં ધણીનું ચિત્રમય પોશાકમાં તે રાતના ફેસ થઇ હતી--તેણીની ગોરી ઉઘાડી ગરદન, અને મારબસ જેવા સફેદ ગોલ અને ભરેલા હાથો પર, એકથી ધરેણું હતું નહિ. એક વર્ડોંગ રીંગ વડીક નહિ. ફક્ત એક ધણી અગમ્યમ જેવી તરાંહની ધીળા, સાંકળા જેવી વીંટી, તેણીના

હાથા હાથનાં પેહેલાં આંગળા ઉપર પેહેરાયેલી હતી. જે ઉપર એક એમરેડઝ ઝીંકતું જણાતું હતું. જ્યારે તેણીની સાડી અને બ્રાડક્રાસ સુન્નેરી ફોલ્ડસમાં છુપાયેલાં, તેણીની નાજુક કમરે ખોસેલાં બે સીનેમન ક્રિસેનથીમમસ તેણીની ખુણસુરતીમાં ઓરખી વધારે કરતાં હતાં. તે તે રાત્રે તમામ પરદેકત હતી—ખુણસુરતી-શીગર, અને ગ્રેસની સામટી હારમની રજુ કરતી એક પરદેકત પીકચર. આસા અને ઉશકેરણીનાં ગોઝાળો તેણીનાં ગાલ ઉપર ઝગમગ રહેલા હતાં.

બધે આંખોએ તે વરસો ઉપરનાં પોતાનાં ગુમાવેલા પ્યાર, દુઃખ અને નિરાશીનો ખ્યાલ કરવા લાગી. અરેરે! યોડાંક વરસો ઉપર તો તેણીની જીંદગી આ ધર્તી ઉપરનું એક સ્વર્ગ હતું. એક સૌથી હેતવંતો ગર્થાર, અને એક ન્હાનું બહાનું ભુળકું તેણીનું હતું. સર્વેથી મોજશી, સૌથી સુખી, સર્વેથી ખુણસુરત તે હતી. અને આજે-ઝમત તો તે ને તેજ હતી. તેજ ખુણસુરતી, તેવોજ અજકાત સર્વે પસરી રહેલો નગર આવતો હતો. પણ તેણીનું જીગર તો ભાંગીને ભુકા થઇ ગયું હતું. તેણીનું અંતઃકરણ તો તેજ પ્યારની યાદમાં, દજુન પી નરસું હતું, તેણીનો આત્મા, તેણીની જીંદગી એ સર્વ તે બાળીને ખાક કરનારી દુષ્ટી સંસારની અગ્નિમાં કેદારનું બળી જળીને બરમ થઇ ગયું હતું.

પીસ વરસની ઉમરે તે અહંગીરે ઘવરને પરણી હતી. તેણીનો પ્યાર તે તેણીનું બહેસ્ત હતું. આંધળા વિશ્વાસ, હડી શીઘગીરીથી તે માહયુખ તેને આહતી હતી. તેની એકએક મરજી, તેનો એકેક ખોસ આ જીંદગીનું સર્વેથી શીરીન, સૌથી મધુર મ્યુઝીક હતું. તેણીની ત્રણ વરસની પરણેલી જીંદગી, તેણીનાં ખોસોમાં લખ્યે તો “એક. ઓરીયસ-હનીમન” માત્ર હતી, અને ત્યાર પછી તેણીની જીંદગીમાં, તેણીની ખુશાલીમાં હરકત નાખતી એક-ળીજી ઓરત આવી-એકઅચ્ચાં કરતાં શેહેજજ ઉંમરમાં મોટી-તે આવી, અને તે પ્યાર જે તેની જીંદગીનું બહેસ્ત, તેણીનાં આત્માની સચળા ખુશાલી, રોશણી હતી, તે હુડી લેવામાં આવ્યો.

તે છાકરી (જેણે ધણી પાછકથી માત્ર એકજ વાર તે જોયા પામી.) તેણીને જોતાં સાચ તે સાચો અને હેતવંતો કહેવાતો ગર્થાર તમામ બેદીલ અને બેવફા બન્યો, અને પોતાનું ધરપ્યાર, પૈસાતકાં, અને છેવટે તે મધુરી મોહોરદાર, અને ન્હાનું ભુળકું વટીક છોડી, તે ગયો-અને સદા સુધી માટેજ ગયો.

મહીનાઓ સુધી પોતાનાં ન્હાનાં ભુળકામાંજ સંચુરી અને-શાંતી સોધતી, પુટેલાં દીવે તે બહાલાનાં પાઠાં ફરવાની રાહ જોતી તે મોખતવંતી માહયુખ થઇ. અને જ્યારે-ખરે બેઠ તે બરોબર-સમજી શકે; ત્યારે તે નાજુક-જીગરે દુઃખ અને નાહમેદીથી આરગાર વીંધાઇ ગયું. આ જગત ઉપર તમામ અધકાર પંથરાયેલા હતા. રોશણીનું એકળી કારણ નહિ-એક શેહેજ-શેહેજ માત્ર રૂનેકણ વટીક નહી-મીઝાઓ માટે કદાચ હોય-પણ તે બાપડી માટે તો નહિ.

તે કરલી બાળ વોલો ન્હાનો દીકરો દીવસે દીવસ મોટા થતો ગયો. તે કાળો અંજકતી આંખો, ને મીઠો ખુશુમાં ચેહરો તે કમનસિખ માતાનાં હુડી જતાં જીગરને કાંઈક દરજ્જે રાહાટ આપી શક્યાં. પણ આતે એક કમનસીખ સહવારે, જ્યારે સુરજનું કુમળું તડકું-દરેક ઝાડો અને ટુલો ઉપર સોનેરી પ્રકાશ પાથરતું હતું, અને પછીઓ પોતાનાં મધુર ગાયણ ગાતાં રીઝી રહેલાં હતાં-ત્યારે-તે વૈળાએ સ્વર્ગનાં ફિરેસ્તાઓ આ ધર્તી ઉપર ઉતરી, આ દુન્યાનાં તે ન્હાના ફિરેસ્તાને, પોતાનાં અસક્તા હાથોમાં ઉઠાવી આલતા થયા.

ઉચે અને ઉચે ઉપર અને ઉપર તેજો વધતાજ ગયા-અને છેવટે સુર્યના સર્વેથી સુંદર પ્રકાશથી ટીપાયનાં ઝગઝગતાં સોનેરી, અને બહુ તેમજ પોખરાજી વાદળાંઓ તરફ તેઓ યોખ્યા અને સુર્યનાં સોનેરી કીરણો, અને તારાઓનાં ઝગઝગાતથી ઝબકી રહેલા સ્વર્ગનાં તે સોનેરી દરવાજાઓ આગળ તે ન્હાના ફિરેસ્તાને લાવી મેળવ્યા-તે કમનસિખ માતાનો એકલો ખળશો-છગરની રોશણી !

આ દુન્યાની તે એકળવાઈ ઓરતની એકલી ખુશાલી, એકલો આરામ તે માહાન ફિર તારના હોઠમથી ખુચી લેવામાં આવ્યો. અને હવે તે મિયારી એક મોટી માંદગીને બિછાણે પડી, તે માંદગી-જેમાંથી પાછી સાઝી ધધ ઉડાને શેહેજખી ઉમંગ કે ધમ્મ તે ધરાવતી હતી નહિ. ખીચું એક વરસ એવીજ રીતે પસાર થઈ ગયું, જે અરસામાં તેણીનો બેવકા ખાવીદ, આ દુન્યાની એક ખરી સાચી અને વફાદાર ઓરત તરફની પોતાની ડગાઇનો હીસામ આપવા ફિરતારને ખાર જઈ પોહોંચવાનાં સમાચાર તેણીને મળ્યા. અને નવેસરનાં દુઃખ અને રોઝથી તે રડી. તેણીનો સખજો ધીકકાર, સખજો ક્રોધ તે ઓરત માટે હતો. તે મરણ પામેલા બર્ખાર તરફનો, તેણીનો આધજો ખાર, અને વિચાર હજુનખી તેવાંજ હતાં, જો તે ક્રોધ અંજણી તેઓ વચ્ચે આવી ન હોતે-તો અરે!—કદીખી—કદીખી તે તેણીનાં ખારને જુકડે નહિ નીવડતે !

ત્યાર પછીનાં વરસોમાં તે શીરાજને મળી. ઉંચો, અતી ખુમસુરત અને બરોડા અને તેણીની કાળી એક પડછાયા જેવી ધગધોર છંદગીમા રોશણીનાં ફિરણો, અને આશા ને ઉક્તવું અજવાળું પાંચરતો તે આવ્યો. તેને અજબજ જેવો માયાયુ હસમુખો ખવાસ, અને તેણી માટેની ગરમ દીઘસોજ, ને ગરજ પામેલાં છગરમાં કાંઈ નીન પ્રકારની ઉચત, અને જુસ્સો ઉત્પન્ન કરી શક્યાં.

“આપ દુન્યામાં પાછાં ભાગ લેતા ચાઓ, જર, અને હસો,” તેણે તેણીને કહ્યું હતું. “આપણી છંદગી એક સીધી મોટી રમુજ છે. તમારી જેખી કાંઈ દીવગીરી કે દુઃખ હોય, જર, તેને મારી હકાવો, અને હસો ! અને છંદગી પોતાના ખુશનુમાં ચગકાતથી તમને પાછાં નવાજસે !” આપ-તેનાં બોલોથી ઉત્તર પામી, તે પછી દુન્યામા ભેળાતી થઈ. તેને ખુસી કરવા જેખી કાંઈ ઝળકાત અને પ્રકાશથી ભરપુર હોય, તે તરફ તે ખેંચાવા લાગી. તેની સલાહથીજ ને દુખી યાદો જુલવા, મહીનાઓ સુધી તે બાહરગામ જઈ રહી હતી. અને ડારજીંગીની અજબજ જેવી ખુશનુમાં મોજ ભોગવી તે મુઆજ પાછી ફરી હતી. અને હવે-આજ, તે તેણીને મલવા આવતો હતો.

તેણીએ ત્યાંનું આરજું ઉધડું સાંભળ્યું. ત્યાંનાં નરમ કારપેન ઉપર કોઇનાં આવતાં પગલાં સંબળાયાં, શીરાજ તે કુચોથી ગરમથી રહેવા સુંદર કોઈગ-રમમાં દાખલ થયો. તે શેહેજખી હાળી નહી. તે તેણીની ખુસી પાસે આવી ઉભો. ઘણી નાજુકીથી પોતાના સુંદર પાપજો ઉઠાવી તેણીએ ઉંચું જોયું. પોતાનો નાજુક, સુંદર, સફેદ હાથ લંબાવતાં તે બોલી :

“તમે !”

“જર !” તે બોલ્યો, “તમને પાછું મળવાનું કેવું ખુશકારક છે ! આજ, હવે મીસ્ડુ, ખુ ઓપુલી ! મારે કહેવું જોઈએ કે અમારી મોહન બટરફલાઇ, આપ લાંબા ચેંજથી વધારે ઝળકતી, વધની સુંદર ધધ આવી છે !”

એક ઝીનું દીલગીરીનયું હરયું, તે સુંદર હોડો વાટે બાહર પડ્યું.

“હું કષ્ટલ કરું છું.” તે ધીમેથી બોલી, “તમારી સલાહ માનીને હું બાહરગામ રહી આવી છું, શીરોઝ, અને હું હસી છું, તે વરસો ને વરસોની દીલગીરી મારી અંદગીમાંથી હું હસી કાઢી શકી છું. ડીવર બાપ, જાણે મને લાગે છે કે તમે આગળ કરતાંથી વધુ ઉંચા, ને કદાવર થયા છો, તમે માનસો હું કહું છું તે! પણ ઘણી વેળા મને લાગ્યું છે કે, તમારા જવા સ્પર્શનડીદ ને તોલ ધણાં યોગ્યાં આસામીઓ હશે!”

તે ખડખડાત હર્યો; “અને તમારાં જેવાં લવલી ને ઉમદા ખવાસનાં લેડીને હું હજુનું સુધી કદી મળવા પ્રાપ્તો નથી, એમ હું કહું તો તે તમેથી માનસો?”

“ઈન્ડીડ, માધ ડીવર શીરોઝ, ક્વાઈટ ઇન્ડીડ!” તે મીઠાસથી હસી. “હું ખુશી છું કે તમે મને આજે મલવા આપ્યા. મેં ધાર્યું કે તમે આજે રાતનાં કેરો રોકાયલા રહેશો!”

“મીસીસ મોદીના ઇવર્નિંગ ક્રશમાં લેટર ઓન જવનો મારો વિચાર છે, ખરો! અને હું તમને મારી સાથે લઈ જવા ઇચ્છું છું,” તેણે કહ્યું. “પણ જવાની પહેલાં જરૂર, મારે તમને કાંઈ કહેવું છે—મારાં મનમાં રમી રહેલી તે બાબત મારે તમને કહેવી જોઈએ. હું તમને, લખવાનો હતો, જરૂર, તમે જ્યારે ડારઅર્લિંગ હતો ત્યારે! પણ પાછળથી મેં ચોક્કસવામાં ડહાપણ વિચાર્યું.”

જરૂર કાવરની છાતી ખુશાલીથી ધડકતી હતી. ઓહ! તે શું કહેવા માંગતો હતો? આહ! શું અતિ તે વખત આવી લાગ્યો હતો—કે જ્યારે તે તેણીને—

“જરૂર! આપ મારી આવી લાઈફથી હું કંટાળી ગયો છું! કદમસ અને હોટેલ મને વધુ વાત જોઈતાં નથી. મને હવે મારું પોતાનું એક ઘેર જોઈએ છે! જરૂર, તમે સમજી શકો છો કે જલદીજલ પાછાવાનો વિચાર રાખું છું.”

તે ચોખ્ખો, અને આતુરતાથી તેણીની તરફ જોવા લાગ્યો. તેની ખુશસૂરત આંખો ખાર અને ખુશાલીથી ચમકતી. તેણીને લખ્યું કે, તે તેણીનાં જવાબ માટે બોલી હતો, આથી બની શકતી શાંતી, અને બેદરકારીથી તેણીએ સવાલ કર્યો.

“તે નસિગવંતી છોકરી કાણ છે, તે મને જણાવશો?”

“અલખત,” તેણે ઘણી ખુશાલીથી કહ્યું. “આપ દુન્યાની સ્વીનેસ્ટ ગર્લ, તે મારી ચાહસ છે; તેણીનાં બાળ લગનનગ સુન્નેરી, અને સુનેરી લાઈટ સાથની તેણીની આંખો મારું સ્વપ્ન છે. અને તેણીનું નામ—પણ કાઈમી નામ તે ધરાવતી હોય, તે સાથ આપણને શું કામ છે, તે બસ આપ દુન્યાની સૌથી વ્હાલી, સૌથી સુંદર એક સ્ટીટ-હાઉસ મારે માટે છે!”

“પણ તેણીનું નામ?” અધીરાઈથી યરચર ધુનતાં તેણીએ ફરી પાછો તેજ સવાલ કર્યો.

“મની અને એ શું સૌથી સુંદર, ને મીઠું એક નામ નથી? મીના વડોડયા!”

“હા! ધણુંજ, ધણુંજ સ્વીટ” તેણીએ ધીમેથી જવાબ આપ્યો.

“અને તેણીની સાથ મીલકાત કરવા, મીસીસ મોદીને ત્યાં તમને લઈ જવા માંયું છું, જરૂર, તેણીને જોયા પછી તમે શું મત આપશો, તે જાણવા હું ટીંગાઈ રહ્યો છું અને તોથી

મારે કહેવું જોઈએ કે આપ દુન્યાની કાંઈમી ચીજ મારાં તેણી માટેનાં હોવા, મતને કદી ફેરવી શકશે નહીં.”

અંધીરાઈથી ફેરા ખાતો તે બારી તરફ ગયો, અને એસના પરદા હઠાવી, રસ્તા ઉપરની જાતી ગાડીઓ જોવા લાગ્યો અને ખુજસુરત અળખાઓનાં પોશાક, ને ઝળકતાં ઝવાંકીર પરથી તે જોઈ શક્યો કે પાર્ટીમા જવાને વખત થઈ ચુક્યો હતો.

“તમે મને હજીન કાનઝેચ્યુયેત નથી કર્યો, જર. તમે શું ખુશી યાં નથી? કોઈ રીતે તમે દીવસેથી કે ગુસ્સે તો યાં નથી? જર, હું પરણું કે કુંવારો રહું પણ આપણી ફેન્ડ-શીપ તો જેવી ને તેવીજ રહેશે! એ વિશે તો સદા તમે ખાતરી પુર્વકજ રહેશો!”

“નહિ, હું ગુસ્સે નથી થઈ. શા વારને હું દલગીર થાઉં?” તે બોલી, સ્વપનાં જોતાં એક માણુમની પેઠે “અર્ધ” બોલાણુ હાલે. “ફક્ત-ફક્ત હું ધણી અજાણ થઈ ગઈ છું. અત્યાર સુધી કોઈ દીવસેથી તમે તમારી એ સ્ટીટહાઉસ” વિશે બોલ્યા હતા નહિ. તમારાં કાગળોમાં વટીક નહિ. પણ હું તમને મીમીમ મોહીને ત્યાં જતાં બોટી કરૂં છું. એક મીનીટ થોમસો, હું મારો કચોક, ને ફર્સ લઈ હમણાં પાછી ફરશ.”

ઘણાં માનથી આગળ વધી તેને તેણીને ત્યાંથી પાસ થવા, તે બારણુ બોલી આપ્યું. અને તેણીનાં ગયા પછી વિચારવંત હાલે, કાંઈક ગમરાય્યો, ને ગુન્વાય્યો ત્યાંજ ઉભો.

“અને મેં ધાર્યું” કે, તે એ સાંભળી ધણી ખુશી થશે. તે ધણો અજાણ થતાં મનસે પટપટ્યો. “મને હમેશાં પરેણી ને સંઠલ થઈ જવા તે કહેતી હતી. અને હવે-ખમીત-ખમીત-લીમન આર સેન્ન.”

પોતાના રૂમમાં જોડેલા હાથો, ને ચાદર જેવાં સફેદ ચેદેરા સાથ જર દાવર, દુઃખ અને નિરામીના એક પુટળાં પેરે ઉભી.

“અરે, ઓ બોહા!” નિરાસીથી ચાક ચાક યનાં છગરે તે મનથી બોલી, “કિવા કારણો સર મેં આવી ઉમેદો મારાં દીવે વસાવી. અરે, હું કેવી ખાતરી પુર્વક હતી. અને તો પણ એવી આસાઓ રાખવાને મને શું કારણ હતું? એક ફેન્ડ સિવાય વધુ કોઈ દીવસેથી તે હોનાજ નહિ. એક બક્ષો હેતરતો ફેન્ડ; અને આહ!” હયાં તે આરસી તરફ ફરી, અને પોતાનાં પડછાયા તરફ જોતાં, ધીકકારથી, ધણી કુર રવેશે હસી. “આહા! અને તે ધાર્યું” કે તે ઘુને ચાહે છે! આહ! માઇ દીવર, તારી આતી ખુજસુરતી, ને ભપકાદાર પોશાક છતાં તું પચાસ વરસ જેવી લાગે છે! એક દીવમણી-એક કલાકથી જોઈ નહીં!”

તેણીએ પોતાનું ગોઠડ સ્ત્રીપર ઘણાં જોસથી આશ્ચર્ય. અને તે મોત જેવા શીકા ચેહેરા ઉપર લાંબી લાવવાળી એક વ્યર્થ કેલેસ કરતાં, પાઉડર પણ મોહ ઉપર ધસડ્યું. અને ખુરસી ઉપર મેજેયો પોતાનો કાજો સેતીનનો ઓપેશ કસોક ઉઠાવતાં તે બારણુ તરફ ગઈ.

“હું હમણાં આપું છું, શીરોજ!” તે મીઠા મધુર અવાજે બોલી. અને બીજાં મીનીટ પોતાની દુખથી નીસ્તેજ અનેલી આંખોમાં હીમતને પ્રકાશ, અને રાતા સુંદર હોઠો પર એક મધુરાં હરવાં સાથ, ધીમેથી લલકારતી તે હોઠમાં દાખલ થઈ.

“જર” તેણીને ત્યાં આવી ઉભેલી જોઈ શીએ પાછું કહ્યું. “મેં આપ કહેલી ખમ-રથી તું કોઈ રીતે દીવગીર તો પછ નથીની?”

“દીવગીર! શા વસ્તે હું દીવગીર થાઉં, સીધી? હું તો સાંગી જમ અને તેમ જોઈ મીસીસ મોદીને ત્યાં જઈ, મારી ‘રાધવલ’ને જોવા ને મલવા અંધીરી પડી છું.” એમ કહેતાં તેણીએ પોતાનો સુંદર ને સફેદ હાથ તેની ગમ લખાવ્યો, જે ઘણું પ્યાર અને માનથી તેણે પોતાના હાથોમાં લઈ હોડે લગાડ્યો.

“કદી કોઈ માણસની આવી બધી અને સાચી મિત્ર થઈ હોશે નહિ.” દાદર પરથી ઉતરતાં તે ધાગણીઓથી બોલ્યો.

કેટલોક વખત સુધી તે શોભાવમાન મોટરમાં બેસી તેણે તેની રીટ-હાર્ટ વિષે પ્યાર અને હેતથી વાત કરતો તે કમનસિખ માહત્યુએ સાંભળ્યો. અને ત્યાર પછી રંગેરંગ દુઃખથી ધ્વજતી તે પોકારી ઉઠી.

“શીરોઝ,” તે ઘણી નરમાસથી બોલી, “મારું તમે સાંભળશો? તમારી મીનાને જોયા અગાઉ હું કોઈ પણ મત બાંધવા માંગતી નથી. તમે એની વાત બંધ કરી, કોઈ તમારા વિષે બોલશો?”

“પણ તે મારાં જીગર અને મનમા તેજ રમી રહી છે,” તેણે જવાબ વાળ્યો.

“ત્યારે આપણે કોઈ મારે લગતી વાત કરશું.” એક છુપો નિશ્વાસ મુકતાં તે કમનસિખ સુંદરી બોલી. અને તેણીએ પોતાની મુસાફરીને લગતી અણેક વાતો કરવા માંડી. જ્યારે મનથી તો તે તે બિચારી સારી રીતે સમજતી હતી, કે તે પ્યારમાં લીન અનેલા આરાકતું સંઘળું ધ્યાન તેની વાત ઉપર નહિ, પણ રીસેપશન રૂમમાં ખેટી થતી, તે ન્હાની મધુરીમાં જઈ બસતું હતું.

મીસીસ મોદી સોસાયટીની એક ઘણી જાણીતી બાતું હતી. અને તેણીના ઘરની મેહેમાનદારી આખવામાં લોકો મોજ સમજતાં હોવાથી તેણીનો રીસેપશન રૂમ લોકોથી ચીકાર બરાઈ ગયો હતો. લોકોનાં ધસારાથી ઘણુંએ પાછી ફરેલી જરનો જન જાણે ગંભીર આગ્યો. અને જ્યારે સર્વે લોકોથી દુર એક એકાંત કોનકરવેતરીમાં તેઓ આવી યોગ્યાં, ત્યારે તેણીએ છુટકારાનો એક દમ ખેંચ્યો.

“ત્રિશયસ, શીરોઝ, આજે કેઈ રીતનું લોક છે. પણ જુઓ, ત્યાં સામે ફેડન કોમા ઉભેલા જણાય છે. એવળુને બોલાવસો!”

“હા, એ તમારી આગળ બેસસે, જર, તેટલામાં હું મારી મીનાને સોંપી લાવી શકશ.”

“ગીજુ” તો કોઈ નહિ પણ એક લવરજ પોતાની પ્રીયાને આવી ગીરદીમાં સોંપી લઈ આવવાની હીમત કરી શકે.” અને તેણીનું હસ્તું સૌથી ખુસ્તુમાં હતું. ગરીબ બિચારી તો જાંદગીનાં તે સ્તેજ ઉપર, આ કોઈ પેહેલી વારજ આવું અધકું પાત્ર તે બિચારી બાજ બતાવતી હતી નહિ.

“ફેડન, અહીં આવો, ને આપ ઇજાજતથી પાછી ફરેલી જોડકન બટરફ્લાઈ સાથ મેલાપ કરો!” શીરોઝ તેને બોલાવતાં ખુશાલીથી હસ્યો.

ફેડન કામા તેઓની સામે આવી ઉભો.

“આહ ! મીસીસ દાવર !” તે ધણી ગંભીરતાથી બોલ્યો. “આખરે પાછાં ફર્યા ! કેમ છેઓ તમે ! આગળ કરતાંથી વધુ રેડયન્ટ બોલો તમે યમ આપ્યો છો !”

“ઓહ ! આપ એમ સ્પર્ચનડીઠ, યેંન્સ !” તેણીએ જવાબ વાળ્યો. “વધુ હું જરા યાકેથી, કંટાળેથી છું. મને લાગે છે કે લામે વખતે ઘરે પાછા ફરતા એમજ લાગતું હશે :”

“મીસીસ દાવર, આપ મીટ ઉપર તમે જગ્યા લેશો ? લોકોની ગડગડાટી દુર હવા ધણું ખુશ્તુમાં એકાંત છે.”

“શીરોઝ, હવે તમે જાઓ, ને તમારી મીનાને બહેની લઈ આવો. વીનસની પંજરામણીની રાહ જોતી હું હવાં ખોટી રહેવશ !” એક સફેદ નાશ્તુક હાથ તેની તરફ લખાવતાં મસ્કરી કરતાં તે બોલી. —

“પારમાં પડવું એ બી એક ધણી બંધકાર ચીજ છે, નહિ ?” તેણીએ મીઠાસથી સવાળ કર્યો.

“હોતુંજ નેમધે !” તેણીના સાથીએ ધણી ગંભીરતાથી ઉત્તર દીધો. “કલકત્તામાં આપણે છેલ્લાં મળ્યાં પછી, તમે ડારશ્શીંગ ગયાં, મીસીસ દાવર અને મે તમને ધણું ‘મીસ’ કીધા.”

“ડારશ્શીંગમાં મેં ધણો સુખી વખત પસાર કીધો છે, ફેડન,” તેણીએ ધણી નરમાસથી કહ્યું. “હું ઇચ્છું છું કે હવેનુબી હું ત્યાજ રહી હતે ! હું શુ કામ હવાં પાછી આવી છું, તે હું ખોતેથી જાણતી નથી.”

“અને તોથી તમે કમુશરો કે ડર્ટી, બહાનું, બોમ્બે એક સૌથી મરસ જગ્યા છે. કેટલી તમે જશો, ને ગમે એટલાં દુર તમે રહેશો, પણ મારા મત પ્રમાણે તો આવું અગવી, આટલું હવેજ શહેર તમે કોઇ જગ્યાએ જોશો નહિ આજ વખત તો મીસીસ દાવર, તમે લામે વખત અડિયાં રહેશો કેની ?”

“હા, હમણા તો—” હવાં તે બોલતી અચકા ગઈ, તેણીની નજર શીરોઝનાં હાથમાં હાથ લઈ ચાળતી એક ન્હાની ઊંઠરી ઉપર ખેંચાઇ. કાળા રોકનાં પોરાકમાં સજ થયેલો એક ન્હાનો રોકજનક આકાર. “હું જાણતી નથી.” તેણીએ ઝડપથી વધાર્યું. “હું કહી શકતી નથી, હું કેઇ મીનોટીથી પાછી જાઉં; હું તદ્દન રેન્ડલેસ, બેકરાર—અરે, હું જાણતી નથી, હું હવે શું કરસ તે !”

જો ફેડન કામાએ તેણીની ધપજામા કાઇ ધણું વીચીત્ર જોયું હોય, તો પણ તેને કાઇથી બોલવાનો વખત કે ચાન્સ મળી શક્યો નહિ. તે જ મીનોટી શીરોઝ, મીડી એક સ્વપના જેવી ન્હાની ને ઉઝામ ઊંઠરી સંગાય તેઓ સામે આવી ઉભો.

“જર, મીસીસ બહાડપા માથ તમારી બોલખાણ કરાવાની રજા આપશે ? મીમીસ બહાડપા, મીસીસ દાવર ફેડનને તો તું જાણ્યો છેની ડારશીંગ ?”

—એક ધણો નાશ્તુક ન્હાનો, લગભગ એક જગ્યા જેવો આકાર જરે પેતાની સામે ઉભેલો જોયો. તે ન્હાનો નાશ્તુક મજમજ જેવો મુંઘલો કર તેણીએ મમતાથી જાણ્યો. તે મોટી

ખુબ અસરકારક આંખોમાં તેણીએ જોવાથી જોયું. એક મોટી કંદનામય કહાણી દરસાવતા તે મીઠા ચેહરા તરફ જોતાં નહિ ખમી શકાય એવાં દુખનો એક ઝટકો તેણીને લાગ્યો.

મીનાં બહાડયાની મોટી અસરકારક આંખો, શરમ અને દીલગીરીથી નીચે ઝુમી પડી. એક અંગારનો ઝટકો લાગ્યો હોય તેમ ખુબસુરત સફેદ હાથ તેણીએ છોડી દીધો.

તેની ખુબસુરત ફેન્ડ, અને મધુરી સ્પીટ-હાટ એ બેઠ વચ્ચેની વર્તણૂક ધણી અસાધારણ, લગભગ બેઠી શીરાઝને માણુમ પડી. તેણે ધણું ગુંચવાડતે ગુસ્સા અને ઉત્કેષણીની તાવથી ઝળકતા તે ઝલેહદાર જોવાખી ચેહરા તરફ અને ત્યાર પછી તેટલુંજ વિસ્મય પામી દુખ અને શરમીલગીમાં ઝુમી રહેલા સફેદ એક કમળ જવા તે મીઠા મધુર ચેહરા તરફ જોયું.

એક-ધીકકાર દરસાવતી-ઝહલેવંતી-ગેરમનસાઈ પામેલી રાણી-ખીલ-પરતાવા, અને શરમીલગીનો એક કંદનામય ચિતાર !

તે એક હૃદયભેદક ત્રેજોડી હતી. તે મગરર ખુબસુરતી--એક રાજ કરતી શેહેનશાહ્યાતુ જોવી દખ્ખાવાલી તોરવંતી-તેણીની ખુબસુરત હરીફ-એક હૃદયભેદક નીરાસીમાં હુબેલી ત્રેજીક પ્રીતસેસ !

“જર ! મીના ! તમને શું છે ? શું આગળ કોઈ દીવસ તમે બેઠું મલેલાં છેઓ ?”

એક સુનેરી તાજ પેરે ઝળકતું તે મગરર સર ઝોરખી વધારે દમામથી ઉચુ ચધું. તે સફેદ નાજુક હાથ લંબાવે, અને બાળી નાખનારા પ્રકાશથી ચમકતી તે આંખો શીરાઝ બણી ફરી.

“મેં એટલાં બધાં માણુસો જોયાં છે, શીરાઝ, કે હું કહી શકતી નથી કે મીરાસ બહાડયાને હું આગળ મળેલી છેઈ કે નહિ ! બટ યુ મસ્ત ઐકસકયુઝ મી નાહિ, હું તદન-હાકી મધ છું, ફેદુન મને મારી મોટર તરફ લઇ જશો, ખીલ ?”

એક જોવાખી વધુ જોવા વિનાં જર દાવર ફેદુન કામાનો લંગાવેલો હાથ લાઇ ત્યાંથી ચાલતી યધ. બ્યારે તેઓ તેણીની મોતર આગળ આવી ચોખ્યાં કે તેણીએ એક છુટકારાનો દમ જોગ્યો.

“ઠેકયું ફેદુન !” તેણીએ ધણી મમતાથી કહયું. “પણ હું હવે એકલુંજ જવાનું વધુ પસંદ કરશા !”

તે ચેહરેનસુન સુખડાની શોકાતુર ખુબસુરતી, અને તારા સંગોન ઝલકતી આંખોનો હૃદયભેદક પ્રકાશ જોનો ફેદુન કામાત્યાંજ ઉભો.

પાણીના એક ટેળાની પેઠે સડસડાત તે મોતર આગળ વધી. પણ હઠારો ચવાળે તેણીનાં કાનમાં પડ્યા પાડી રહ્યા હતા. હયોડીના સેહેકડો ચોકાઓ તેણીનાં માયામાં વાગતા હતા. આખી જગત તેણીને કહેતી હતી. તારાઓનો ઝગઝગાત તે ભેદ ઉકળાવેનો હતો. ચંદ્રની શાણી તેણીને સમજાવતી હતી.

“તારા ભયારને લુટી લેનાર આ ! તારા ફેન્ડની સ્પીટ-હાટ ! તારા ફેન્ડની સ્પીટ-હાટ !” આખી તે રાત, છેક પરાઈયાં સુધી, એકબી આંસુ વિનાની સુકકી તસ જળતી આંખો સાંચ

જર ઘનર પોતાના મિછાણામાં પડી રહી. આહ! તેણીનાં જીવનમાં કેષ રીતના શોહાળા ઉડી રહ્યા હતા, તે રૂઝ આવેલો જામ પાછો ઉડાવ્યો જોતો. તેણીનું મનજ તે નાનરસે ખ્યાલોની અમિમાં આતસી બબુકાથી ફરી એક વાર સળગી ઉઠેલું! અરે, ઓ ખોદા! કેષ રીતે ને પાપડીનું હૃદય બાંગીને ભુકો યધ જતું હતું. “હેવનસ! હાહ છત એકસ!” પોતાનો ન્હાનો નાનુક હાય ફાડી જાતી છાતી ઉપર નેશથી દાખી તે તુડી જતાં જીવે અખડી.

પરોઢયાની ઠંડી લેહેડા સાથ દુઃખથી તે ભારી બનેલાં પાપણો ઠંકાયા. દુઃખથી તે, શોકાતુર બનેલા એહેગ ઉપર ખુશુદી બરી સાંતી ફેલાઇ. અને સ્વપનામાં તેણીએ ફરી એકવાર તે ન્હાનો નાનુક લગભગ એક બચ્ચાં જેવો આકાર જોયો. તે એક બેખીનાં એહેરાની હરોફ! તેણીનાં ભરથારને લુડી લેનાર! તેના ફેન્ડની રીટ-હાર્ટ! એક નાહનકડી ડોલી!

દુન્યા બરનાં દુઃખથી કંટાળેલો તે અત્યંત શોકાતુર શીકડો ઉઠાસ એહેરા-જેની શોકાતુર હૃદયએક સુંદરતા, ખુદા શીસ્તાએતેની અંખવાણા પાડતી હતી.

લાંબેલા હાથો, તે મોટી અર્જ કરતી આખોમાં જગકતા, એક મીતેલ પ્રકાશ સંગાથ! સ્વપનામાંથી ધીકકાર, અને કમકમાતથી તે ફરી ગઇ. અને જ્યારે આંખો ઉઠાવી તેણીએ પાછું તે તરફ જોયું, ત્યારે તે મનોહારીણી એકલી હતી નહિ. તેણીની પડખે એક ન્હાનો શીરેસ્તાઈ આકાર તેણીએ ઉભેલો જોયો! એક બાળક ફરેસ્તો, તેણીનો પોતાનો. બુમાવેલો-ગરણ પ્રામેશો બેટા! સ્વપનામાં તે બચ્ચાંએ પોતાની માતા તરફ જોયું. એક મીઠું મનહરણ હસું, તે બાળક એહેરા ઉપર પથરાયું. અને તે જોના બધી એક ખુબ સમેત તે કમનસીમ માહખુખ પોતાની હાંધગાથી ખીદાર યધ.

સુરજનાં રૂપાળાં આનંદી ફિરજો તેણીના ચીખરાઇ પડેલા સોનેરી બાંધો, અને તે ઓરડા-ગાદીથી સધળી મોતેરી જણ્યો ઉપર આંખ આંજ નાંખે એવો રમણીય, તે ચિત્રમેય સચુગાર ફેળાવી રહ્યાં હતાં તે ઝડપથી પોતાના મિછાણામાંથી બહાર આવી અને બારીની બેર ઉપર હાય તેકવી ગઇ રાત્રીના બનાવો ઉપર વિચાર કરતી ચોખી. અને પોતાની ગત્તક કરતાં ફિરમત ઉપર આંસુઓનો એક દરયાવ રડતી તે ગિયારી ક્યાં સુધી ઉભી.

જ્યારે એકબી આંસુ તે પાડી રાકી નહિ, ત્યારે તે રડતી ચોખી. એક અજબ જેવી ધીમી, દીલકોતરી ખાનારી પેન તેનાં હૃદય માંહે ચલી હતી. તેણીને તે વેળાએ એમ લાગ્યું કે, મોત કરતાંબી એ કાલીય દુઃખ ખમવાની હવે તેણીમાં વધુ વાર સક્તિ હતી નહિ.

ત્યાર પછી વધુ વિચાર કરતાં તે જરાક સાંત યધ. અને કાંઈબી કરીને તેજ સદવારે મીના બાડાયતે મલી, જે તે નકકા નિર્ણય ઉપર આવવાના કસદથી પોતાનાં દેસીંગ-રમમાં તે ગઇ. અને સર્વથી સાદો છતાં પલ્લોજ દીનપત્રીર, એવો એક કાળો પોશાક કઢાડી તેણીએ દેસ યથા માંડ્યું. તે વેળાએ તેણીની નજર સામે નેજા બરી નુરાણી ધરાવેલો, તે શીકડો અલેહવતો મુખેડો ફરી એકવાર ખડો યયો. અને તે ન્હાનકડી હરીફની કરનામય મીઠાસથી બરપુર, જાડુ બરી સુંદરતાનો ખ્યાલ યતાં, તીરસ્કારથી તે હરી.

“મરદોને ફસાવનારા એ ઠગારા ચેહેરા ઉપર આવી એક હવનલી લાઇટ ખુદાએ પાથરવી નહિ હતી! આપ કીશમની એન્જલીક બુડીથી આપ ઠગારો અંતઃકરણને નવાજવું નોંધવું હતું નહિ!”

જ્યારે તેણીની મોતર મીસીસ વ્હાડયા રહેતી હતી, તે બીલડીંગ આગળ આવી યોભી, ત્યારે આસરે નવજો સુમાર થયો હશે! સારાં બાયગે શીરાઝ સાથની વાતચીત દરમ્યાન તે ન્હાની રવીટ-હાર્ટનું રહેથાણ તે જાણવા પામી હતી. જર દાવરને એક ન્હાનાં પણુ ટેન્તી રમમાં દાખલ કરવામાં આવી. મોવ કલરનાં શેડમથી તે ન્હાનો ઝોરડો શોભી રહ્યો હતો, અને વાયોલેતસથી ભરેલાં સુંદર મોઢાં બોલસ તે નાહનકડા સીતીંગ રમની રમણીય સુંદરતા, અને તાજગીમાં ઉમેરો કરતાં જણાતાં હતાં.

જર દાવર એ વેળા તમાગ શાંત હતી. ખુશ્મરત, નરમાસમરી અને પ્રકાશીત-એક મીઠી મનમહોન ગાહખુબ! તે પોતાનાં મનથી અમ્મયમ થતી હતી કે, મીનાં તેને મળવા બ્હાર આવશે કે નહિ? મીનાં સોડમદાર વાયોલેતસનાં બોલ તરફ જોતી વિચારવંત હાલે તે ત્યાં બેઠી એવામાં દોડતાં બચ્ચાંનાં નાહનકડાં પગલાંઓ તેણીને સંભળાયાં. એક વાણન જેવો મીઠો હરવાનો અવાજ! અને બીજા પહે ત્યાંનો મોવ કરતન હાંવી, કાળા કરચલીયા બાળો વાળું એક ન્હાનું ખુશ્તુમાં બાળક દાખલ થયું. હસ્તું, રમતું, રંગીલું! સુંદર એક તાલે ન્હાનો ગોલાખ! તે ઝળકતો ન્હાનો ચેહેરો, અને હરતી કાળી આંખો તરફ જોતાં, અસલ દુખથી તે કમનસીમ માહખુજ પોતાની બેઠક ઉપરથી ચમકી ઉઠી. મીનાનો દીકરો! મીના અને જાંબ ગીરતું ન્હાનું મુળયું!

મિહતું, મિહતું તે બચ્ચું આગળે પગલે તેણીની સનમુખ ચાલી આવ્યું. એક ઝીની આંમલી તેનાં નાક ઉપર મુકેલી, ઝીના ઝીનાં સફેદ દાંતો દેખાડી તે હસ્તું!-

“હરા!” તે બચ્ચાંએ મીઠા ધીમા અવાજે કહ્યું. “મમીને કહેતાં નાં! હું હાં ખુરસીની પછવાડે છુપાવું છું!” અને જરની બરોબર સામે મુકેલી એક ખુરસીની પછવાડે છુપાતાં તે મીઠો ગોલાખી ચેહેરો તેણીની તરફ ચીખાંધને જોતો હતો. તે કરચલીદાર બાળો, તે ચમકતા ચેહેરા ઉપર પડતા! તે ઝીના ઝીના ગોલાખી હોડો, તે હરતી આંખો આ દુન્યાનું અમૃત બહેર કરતા!

તે કમનસીમ અપ્પળા એક મારગલનાં પુટળાં મિસાળ ત્યાં બેસી રહી. એક શબ્દની બોલવાની કે તે જગ્યા ઉપરથી હાલવાની તેણીમાં શક્તિ હતી નહિ. નસીબ જણે તેના ઉપર રહ્યું હતું. સર્વેથી પેહેલાં તેણીનો ભર્યો, પાછળથી તેણીનો દીકરો, અને હવે તેણીનો ભવર! એ સઘળું તેણી પાસથી છુટી લેવામાં આવ્યું હતું. જ્યારે તેણીનાં મરણ પામેલાં બેબીની એક દુખક્રુ મુર્તિ, તે ન્હાના બેબીનાં ચેહેરાની હરીફ પોતાનાં દીકરામાં ધરાવતી હતી. અરે! તે કેટલું ઘાટકી, કેવું દરણામય હતું. તે ન્હાની કરણમય સુંદરતા ઉપર કુદરત પોતાની સઘળી નવાજેસ ઉતારતી હતી. જ્યારે તેને બિચારી સૌથી નિરદોષ, સર્વેથી પવિત્ર હતી, તેણીની જીંદગી ખાલી-તમામ ખાલી હતી. એમ શું કરવા જનવું નોંધયે? જ્યારે તે આપડી આપ-જીંદગીની દરેક ખુશાલી અને ખ્યારી ખાકાન રહે, ત્યારે તે બીજાએ શું કરવા સઘળું ધરાવવું નોંધયે, તે ફરેતલ ચેહેરાની ન્હાની ડાહીએ?

કાંઈ ઘણું ગંભીર અનેકું હોવાનો ખટકો થતાં, તે બચ્ચું પોતાની છુપાવાની જગ્યાએથી બહાર આવ્યું. તે પ્યારો ન્હાનો ચેહરો કાંઈક વિચારવંત, તે હરતી આંખો વધતી ડાકે, તેણીની મોટી ચોકાતુર આંખોમાં પ્યાર અને હેબતથી જોતી ।

“તમે શું કરવા એટલાં દલગીર છેઓ ?” ને બાળક તેણીની પાસે- આવી, હીરાઓથી ઝળઝળી રહેલા, તે ગારા દુધ જેવા હાથ ઉપર, પોતાનો ન્હાનો ભુરો નરમ હાથ ગોઠવી મમતાથી બોલ્યું, “તમે શું સીક છેઓ ? તમને કંઈ દુખે છે ? કોઈ વખતે મને હંધાં દુખે છે.” એક ઝીની ગોલાખી આંગળી પોતાની છાતી તરફ કરતા તે બોલ્યું. “અને ત્યારે મંમી મને જલદીથી સુવારી દેજી ! તમારંબી કોઈ ન્હાલ્યું બેબી ઘેરે છે ? અને મારી મમી મને જેમ કીસી કરીને રરેચ, તેમ તમેબી રરેચ ?”

હજીનખી એકબી સખ્દ તે કમનસિખ ગાહણુખ ચોચરી સંકી નહિ, પોતાનો આરસપહાણુ જેવો સફેદ એક હાથ તે ન્હાનાં ગળાં આસપાસ વીંટળી તે બેસી રહી. તે ડાકે કહીં માયાં ઉપર તેણીએ પોતાનાં ઝીનાં ગોલાખી હોઠો દાખ્યા. અને તે વ્હાલાં મરણુ પામેલાં બાળકની હેતવંતી યાદ તાજી કરાવતી તે પ્યારી કાળી આંખોમાં એક દીવાનીની અદાએ તે વાપડી જોતી બેઠી.

“તમે જાણોછો મારં નામ શું છે તે ?” તેણે પાછુ જરા યોખીને આગળ વધાણું. “મારં નામ જાંહનુ છે. જાંહનુ વ્હાડયા ! તમને એ નામ ગમેજ ? પણ તમે શું મારી સાથે વાત કરવાના નથી. તમે શુ ગુરસે છેઓ ? તમે કાંઈ બોલતાં નહિ ?”

તેજ મીનીટ પાસેનાં ઓરડાનું બારણું ઉઘાડું સંભળાયું, અને ‘મમી’નાં મીઠા પોકારો કરતું તે બાળક જરનાં પાસામાંથી ઉઠી, તે તરફ દોડ્યું

“મમી, જાહ, મમી, તાંહ કોઈ લેડી તમને મલવા—”

“મારં ડારલીંગ, હું તે જાણું છું.” જરે એક તીણાં મીઠા અવાજને બોલતો સાંભળ્યો. “મમીને કીસ આંખો ડીપર, ને તમારી આંખો આગલ જાઓ. હું બોલાઉં ત્યાં સુધી હવે હંધાં આવતા નાં !”

તે મોવ કરતન પાછો એક વખત ઉઘડ્યો. અને તે ત્યાં આવી ઉઠી. ન્હાની નાજુક કચ્છામય, અસરકારક મધુર એક કવિતા, સુદેદ એક કમલનો માપ કરાવતી, આ જાંદગીનું સુંદર સ્વપ્ન ! તે આવી અને ત્યાં ઉઠી । ફરેસ્તાનાં ચેહરાની તે ન્હાની હરીફ । તે ન્હાનો સફેદ ચેહરો દીલમાં સુધાઇ આવે એવો કચ્છામય ઉડાસ-તે જીતા હોઠો, આખી દુન્યાથી રીસાયલા, એક દયાજલુક રીશનામાં સુપ મમખવાર ।

જર તેણીને જોતાં સાથ લેડી.

“ગુડ-મારનીંગ, મીસ વ્હાડયા ! હું તમને મળવા બોલી છું.”

એક તીક્ષણ કતારીથી જખમી યદ હેય, એ મિશાલ તે છોકરી ચમંકી, આખાં તન-બદને કંપી રહી. એક હૃદયભેદક નિરાસી તેણીના સુંદર ચેહરા ઉપર પંચરાઇ. તે મોટી અસરકારક આંખો ભયનાં ત્રાસથી ઝળકી રહી. તે છનાં તે આગળ વધી. ઘણી દીંમત અને દમાં મથી । તે ન્હાનું સુન્નેરી ગાયુ મગરૂરીથી ઉચે ઉચકાયલું ।

“મેંદેરખાતી ફરી અને જાણ્યો કે હયાં આવવાની તમેએ શું કામ તરફી લીધી છે?” એ ખરે તેણીએ સવાલ કર્યો, તે મીડો અવાજ, આખી દુન્યાથી ફટાએલો, કહણાગય એક વાંસડી જેવો!

“હું આવી છું, કારણ કે હું જાણુવા માંગું છું, કે તમારો શું વિચાર છે? શીરોજ મારા ફેન્ડ છે—આપ દુન્યાનાં માન સૈયી ગણ્યા. બન્ના મિત્ર અને તેવણ તમારી છાંદગીના સધળા બનાવોથી મારા ધારક પ્રમાણે જાણીત થવા નથી—ત્યારે હવે મને કહેશો કે તમે તેવણને જાણાવો છો, કે હું કહું?” તેણીએ ધીમેથી—કહણાધથી મન પર અસર થાય એવી રવેરી સમજાવ્યું.

“અને—તેણે શું જાણવું જોઈએ?” તે બોલે એક મરનાં આસામીનાં ખુખમાંથી નીકળતા શબ્દો જેટલા ઝાંખા, અને નિસ્તેજ સજાળાયા.

“મારા વિચાર પ્રમાણે તો સધળો મન જાણ્યા અગાઉ એવણ દીધી પરખી શકવાના નથી!”

“તે તમારો વિચાર હોય, પણ, તે મારો વિચાર નથી!” તે છોકરીએ એક ચીસ પાડી કહ્યું. તેણીના નાજુક અવાજ છગરનાં સધળા જોસથી ધ્રુણ રહેલો, આખી દુન્યા સામે જાણે હાલત ચક્રાવતારી હોય એટલી બધી તે બાવરી બનેલી, ઉસ્કેરાયલી. “શા વાસ્તે તમે એ બરમ નહિ સાચવો? શા વાસ્તે મને મારી છાંદગીને એકલો ચાન્સ મળતાં અટકાવો જોઈએ? મારી છાંદગીના કોઈ કાળા પડછાયાને લીધે, દીયાં કારણોસર મારાં બચ્ચાંની છાંદગી બરગાદ થવી જોઈએ? એક બેવફા બરચારે જો પોતાની પરણેતર કરતાં મને વધું ખારથી ચાલી હોય તો તેમાં મારો શું વાંક છે? એક મરદના દગાને ખાતર શા વાસ્તે એક સ્ત્રીએજ સધળો ભોગ આપવો જોઈએ? અરે જો, મેડમ! જુઓ! હું તમારા પગ પાસ પડી તમને અર્જ કરું છું કે આપ એક ચાન્સ મને મલતો અટકાવો ના! મારા દીકરાના કુખ—મારા દીકરાના બલિયને ખાતર! કાંઈથી જો વાંક થયો હોય તો તે મારો છે, તેનો નહિ! એક ગાયના પાપને ખાતર તમે એક બચ્ચાંની છાંદગી બીગાડી શકશો નહિ! એક બચ્ચું! યાદ કરો! અરે, જો બાતુ! યાદ કરો! કે એક વખત એ કીમતી બચ્ચો તમેએથી ધરાવ્યો હતો! તમારો એક દીકરો હતો, બાતુ, અને તમે તેને ચાહતાં હતાં તે પ્યારને ખાતર—તે મરણ પામેલાં બચ્ચાંની મીડો યાદને ખાતર, મેડમ, હું તમને અર્જ કરું છું, કે મારી ઉપર દયા કરો!”

રડતી અને તવળતી તે છોકરી, તે માદયુજના પગ પાસ ફસગઈ પડી તોફાણી વટેા બનામાં સપડાયલું, પોતાની છાંદગી માટે હાલત ચક્રાવતું, એક સુંદર સફેદ મેડોના લીલી!

પોતાના બચ્ચાંની જોરાવર યાદ આપી અર્જ કરતી તે ન્હાની છોકરી ગ્રેમ જર દાંવર પોતાની નજર યેડવી શકી નહી. અજાણ જેવી ધીમી એક મંદ રોશણીથી ઝગમગી રહેલો તે મીડો ફરેસ્તાઈ અહેરો—અને કહણારસ એક કવિતાથી બરપુર તે ગોટી બહુ, અસરકારક આંખો તેણીનાં દીલમાં એક નહી સગલ શકાય એવી લાગણી ઉશકેરતાં હતાં.

“હું એનાં એ ઢોંગ ને ચરતથી એટલી વહેલી કઠાઈ શકવાની નથી. એની એ સ્વીટ, એકસમેસીવે આંખો ને ત્રેહક એકદીગથી એ મને કદીથી મનાવી શકવાની નથી.” પોતાનાં બચ્ચાંની વાદથી નરમ પડેલાં અંતરણને ફરી પાછું કહણ બનાવતાં તે મનસે બગડી.

“એકનાર તમે મારા ધણીને લુટી લીધો હતો-અને હવે મારા ફેન્ડને ખુશીથી લેવા આવ્યા છો,” તેણીએ ધીક્કારથી તે ન્હાની લુગટી છોકરી ગમ ફરી કહ્યું. તે વખતે તે તમારી હસ્તીની મને ખબર હોતે તો હું મારા ભર્યારને બચાવતે ! પણ હવે બ્યારે હું બાકું છું, ત્યારે મારે ફેન્ડનો મારે બચાવ કરવો જોઈએ ! નહીં કે—”

‘મીસીસ દાવર, તમે મને ખોટી રીતે બહાણ કરો છો ! તમે મને શું મરદાની જાહેરી નામ કરવારી એવી વેગપાવર ‘સમજો છો ?’

“મારા ભર્યારની જાહેરીનો તો તમે નાશ કરી દીધો છે, તમે તેને લુટી લીધો, ઠગાવ્યો આજી નાખ્યો !”

“અરે, ઓ, મેડમ ! તમારી આવી ખુશદુરતી, આટલી બાહોશી છતાં, તમને કોઈ દીવસે એમ લાગ્યું નથી કે કોઈ વેળા મરદાની ઠગાઈથી બેરાની જાહેરીનો નાશ થાય છે ?”

“હું માનીતર શકતી નથી ! એમાં એક સ્ત્રીનો વાંક હોવો જ જોઈએ ! જે તમે વચ્ચે આવ્યા ન હોતે તો મારી ખાતરી છે, કે જાહેરી મારા પ્યારને સાચવો જ નીવડતે ! તમારી જાહેરી મોઢીનીએ જ તેને બેવડા બતાવ્યો !”

“અરે ! હું ધમ્મું છું કે એ તમારો વિશ્વાસ, તમારા મરણ પામેલા ધણી તરફની તમારી શ્રદ્ધાગીરી હું કાપમ રાખી શકતી હોતે ! મારાં બચ્ચાંની જાહેરીનો જે મને વિચાર ન હોતે તો કદીથી-અરે કદીથી હું એ બેદ તમે સતમુખ ખુશો કરતે નહિ. ફક્ત એક વખત આપણે મળ્યાં હતાં, મીસીસ દાવર, અને તેથી ફક્ત પાચજ મીનીટ. તે વખતે તમે મને ધીક્કારી-તમારા ભર્યારને નિર્દોષ, ને મને એક દુઃખ પાપણી ધારી, તે વખતે હું ચુપ રહી. તમારો વીશ્વાસ, તમારું જીવન નોડી નાખ્યા અને ગમ્યું નહીં. અરે હમણાંથી હું કહેતે નહીં, બાત, શીરોઝને જે કે હું ચાહું છું. છતાંથી હું કદી તમને અર્જ કરતે નહીં. ફક્ત મારાં બચ્ચાંના પ્યારને જ ખાતર હું તમારી આગળ ચાલું પડી અર્જ ચુમતું છું. એક વેળા તમે જોખી એવું જ એક બચ્ચું મરાણું હતું. ઓ મેડમ, એટલું જ નીર્દોષ એવું જ સુંદર, એટલું જ જોખાર ! અને તેની પરીત્ર યાદને ખાતર હું ખાતરીથી કહું છું કે તમે મારાં બચ્ચાંની જાહેરીનો નાશ કરશો નહીં. હવે હું જે કહું છું, મેડમ, તે સમજો, ધયાં ધ્યાનથી-અરે, હજુન ધ્યાનથી, યાકાં વચો, મેડમ, હજુન વાંકાં વચો ! તમારું સુંદર ચાલું હજુન નીચે નમારો, હું જે કહું છું, તે હું જાણું છું કે તમારાં જીવનમાં તીરની પેઠે ધા કરશે, તે છતાં-અરે, તે છતાં બાત, મારે સધળું તમને કહેવું જ પડશે !”

તે શીરીન, મોટો હલક બોલતો જ રહ્યો, તે આખા આરડાને સાંતી બરી ખુશદુદીથી બરી નાખતો. અને મેસેરાઈઝ થયેલાં એક પુતળાંની બાજુએ જ દાવર તેને સાંભળતી બેસી રહી.

“યાદ રાખજો, બાત કે જે હું તમને સધળું કહું છું, તે સાચું છે, એકેએક શબ્દ સાચો ! ધયાં વરસોની વાત ઉપર બ્યારે તમારા ભર્યાર મને પહેલા મળ્યો, બાત, ત્યારે મદ રાખજો કે હું ફક્ત પંદર, કે સો વરસની હતી. મારાં માંબના પાસાંમાંથી એક દીવસ બી છુટી પડેલી નહીં. તેવળુ આવ્યા, અને મારી ઉપર પ્યાર કર્યો. અને થોડા વખતમાં

મને પરણવાની માંગણી કરી. કોઈ રીતે એક ઢોંગી લગનથી મારાં મગાંને તેમજ મને ઘણી શેહેલથી દગી તથા અને મેં કદી બી જાણ્યું નહીં કે, તેની એક હકદાર-પરણેતર જીગર તોડી નાખનારી નિરાસી સાથે તેની રહે જોતી, ખોટી હતી.

“તેનાં મરણના ગિઝાણાં ઉપર જ્યારે તેણે મને ખરો ભેદ કહ્યો, ત્યારે મારું હૃદય, જે બંધક નિરાસીથી વીધાઈ ગયું, તે હું વર્ણવી શકતી નથી. મારાં બધાંને ખાતરજ હું જીતી. ને મારી આ નામોશી જાણવા મારાં મગાં આપ દુન્યામાં વધુ વાર ફતાં નહિ. એ ખ્યાલથી મેં ખોદાનાં શુકર કર્યા. ત્યાર પછી તે નામ જે મારું હતું નહિ, તે બદલી મારું ‘મેડમ’ નામ મેં પાછું ધારણ કર્યું. અને તેની એક યાદને ખાતર મારા દીકરાને મેં તેનું નામ જાકર્યું.

“હવે જાનુ, વધુ કશું કહેવાનું રહ્યું નથી. તમારી દયા, અને દીક્ષસોજ માંગવા સિવાય ! અને હું જાણું છું કે તે મને મળશેજ ! તમારા ચોહેરા જેવો ખુશસરત છે, મેડમ, તેટલુંજ તમારું જીગર સફેદ અને જળકર્તું હું જોઈ શકું છું. તમારા આત્મા પવિત્રાઈથી ભરપૂર ! અને હવે તે બધું જોટલું તમને, તેટલુંજ મને વહાલું છે, તેની યાદને ખાતર, તમે જે ભોગ આપશો ! હું જાણું છું, હું શું માગું છું તે ! આ દુન્યાને સર્વેથી મોટા સર્વેથી સર્વોત્તમ એક સ્વભોગ ! તમારા ખ્યારને, તમારી જીંદગીને તમારી સર્વેથી મધુર, ઉત્તમ ધૃષ્ટાને છેલ્લી સલામ :રાવનારો એક ખુલ્લું સ્વભોગ ! અને તોળી હું. તે માગું છું ! મેડમ મારી આંખો તરફ જોઓ, અને માનો કે તમારા બર્થારને ફસાવવાના દગાથી હું તમામ નિરદોષ છું !”

એક લાંબી દુઃખદાયક નજરથી તે અનેની આંખો એક યજ. અને તે એક નજરમાં જર દાવરે આ દુન્યાની સઘળી ખુશાલીને પોતાના હાથોમાંથી સરી હેડે પડતાં જોઈ. તેણીએ તે આંખો તરફ જોયું-તે મોટી કરુણાગય આંખો-જેની પાછળ, આપ દુન્યાના સર્વેથી બંધકાર દગાનો ભોગ થયલું, એક શાંતિલું અંતકરણ તેણીએ જોયું. જે ન્હાના અને નિર્દોષ આત્માને ભાંગીને છુટકા કરનાર તેણીને પોતાનો ભરધાર હતો.

એક જળરક્ત આંધકો તેણીએ ખાંધો, અને મુરત્ત જેવા સફેદ ચોહેરા, ને જદ યજ ગયલી આંખો સાથે તે ઉડી.

“અરે ! શું હું આંધળી હતી ?” એક મરતાં આસામીની કાહેલી આદા, તે યાકથી નખળા બનેલા અવાજે તેણીએ પુછ્યું.

“જોહ ! જે તમે તેમજ રહી શક્યાં હો તે !” તે ન્હાંની છોકરીએ તેટલીજ ઉંડી ઉદાસીથી જવાબ વાળ્યો.

“મીના, ચાહદ ! મને તું ગાફ કરજે ! હું જોઉં છું કે તારી તરફ હું ધણી ગરમનસારી, ધણી સખ્ખત યજ હતી. આજે મેં કાંઈ એવું સમજ્યું છે, ચાહદ, કે આપ ધડીએ મારાં દીકરાં શું માગ છે, તે હું કદી શકતી નથી. હમણાં તો નહિ, પણ ધણી વખત પછી કદાચ તું સમજી શકશે કે તારાં બધાંના પવિત્ર નામ, અને સુંખને ખાતર મેં કેટલું બધું છે. કેવો મોટો એક ભોગ મેં આપ્યો છે. અને ચાહદ, હવે તારી તરફથી હું એક મેહેરબાની માંગણ. હમણાં તો હું જાઉં છું, ધણી વખત માટે, હયાંથી ધણે દુર ! પણ કોઈ વખત કદાચ હું પાછી ફરશ, ત્યારે મારાં મરણ પામેલાં જાણકનાં

એહેરાના તમારા દીકરા સાથે, મારો મેળાવકરાવશે? અને હવે હું તમને ઘણું સુખ ધન્ય હું, કીધર એકબી કળા વળાં વિનાનું રળીયામણું, ઝળકતું બનીયો! જે મેળાવનાને હવે મારી ખાતરી થઇ છે કે, તમે તદન લાયક છો! અને એ તમારાં સુખમાં કાંઈ વખત મને યાદ કરતાં રહેશે, એવી હું આપા રાખું તો કાંઈ ખોટું ગણાશે?"

"અરે, ઓ, મેડમ! ખુદના ખુદમાં ખુદ આશીરવાદ તમે ઉપર ઉતરજો! કદીખી એમ માનતા ના, કે આપ દુન્યાનાં સર્વથી ખુશસુરત, સર્વથી ઉગ્રા હાગરની યાદ મારાં મનમાંથી એક ઘડીની રિસારી શકસા અને મારૂં ખચ્ચુ તો આજ પછીથી, ઓ, બહુ દેનડ, સદા તમારું રહેશે! તમારું માથું મારા સીર ઉપર નમાવે, બહાનાં બહાનાં જર. એક પવિત્ર ક્રીસથી મને નવાંજો, કે તમારી શીરેસ્તાઈ મેહેરખાની માટે હું સદા ખુશી નચીત રહી શકું! અને જ્યાંની તમે જાઓ, સાચાં બહાનાં મિત્ર, ત્યાં એક માતાનાં આભારી હાગરમાંથી વરસતા સર્વથી સર્વોત્તમ આશીરવાદો, તમે ઉપર ઉતરજો!"

તે ન્હાની છોકરી, ઝળકતા ખુશસુરત એક પુટલાં જેવી તે માહખુશના પગ પાસે ફરડાઇને બેઠી પોતાના ન્હાનાં નાનુક ગરમ હાથો વડી, તે થડા સફેદ હાથ પસરાર્યા, ઉડી ગરગ દીવસેહાથી તે અને હરીફ એકમેક સાથે જોઇ રહી તે ઝળકતું મુન્નેરી માથું, તે નરમ જુરાં જુમડાંઓ ઉપર વાંકું વળ્યું. તે પરવળા સમ હોડો, તે ન્હાની મધુરીના થડા સફેદ ગાલ સાથે જઈ અપડાયો. તે મુંદર સફેદ હાથો એકમેકનાં ગળામા બેરવાયા અને હેતવંતા એક આશીર્વાજ સાથે એકવારની તે બે હરીફ સોખો-હામમા હેતવતી બે સફીયરો, સદા માટે છુટી પડી.

તે રાતના, તે સોનેરી આરડામાં જર દાવર પોતાનાં ખચ્ચાની સળી પાસે શુંકણીએ પડેલી હતી. "કાંઈ નીતે જે ઓ ફિરતાર, મારા આપ બિનરવાથી કાર્યથી મારાં ખચ્ચાની હજુરમાં જવા જે હું વધુ લાયક બની શકી હોડ તો મારા આ તરફના હાગરમા, એક સ્વર્ગીય શાંતી, રાહત ફેલાયથી હું જોઈ શકું છું! અને હવે તે દીવમ, ઓ, જોદા, બહેસોજ પાસે લાવ, કે જ્યારે મેહેરસ્તા સોનેરી દરવાજાઓ પર ખોટી થતા મારા તે દીકરાને આપ જાની હાથોમા લઇ, મારી છાતીએ આપી શકું!" તે અમીરી ખનાશની સ્વભોગી નારે ખુદા પામ અર્જી શુખરી, અને એક મેશાફુમ ખુસ્તુદી બરી ગેશમી, ને ખચ્ચાતા નુરખંદ એહેરા ઉપર પંચગ-યની, તે શુંકણી પડેલી માહખુએ જોઇ. અને ત્યારે-તેજ સર્વોત્તમ રોશણીથી તે ઉત્તમ સ્વભોગી નાર પોતે પણ ઝળકી રહી!

એક લામી મુસાફરીએ જવાની તૈયારી કરતા જર દાવર તે બોલે પાગ યાદ કરતી હતી. "જીંદગી એક મોટી રમુજ છે, જર, અને તેથી તમારી દીલગીરી અને દુખ જેખી કાંઈ હોય તેને મારી હટાવો, અને હસો! અને જીંદગી પોતાનાં ખુશનુમાં અજાકાતથી તમને પાછાં નવાજશે!"

ખચીત! ખચીત! જીંદગી આપ દુન્યાની એક કોમીડી હોય, યા ત્રેજીડી! પણ તે તેમાં ભાગ લેજો તો ખરીજ, અને ફરી એક વર પોતાનું તે મિકટ પાત્ર તે બજવરો! પણ હમશે, -તો હવે-કદીખી નહિજ!

ઉદ્ભાત પ્રેમ.

એક અસરકારક અને બોધદાયક રસીલી વાર્તા.

રોયલ ૧૬ પેજ કદની ભેટ પુષ્ટ ૧૨૦)

જેઓ પોતાના શહેરમાંતા યોગ્યા યોગ્ય ગૃહસ્થો જેવાં કે—વેપારી, વકીલ, અમલદારો વગેરે યોગ્ય વયના આસામીઓનાં ૨૫૦ નામનું તેમના ઠેકાણા સહીત લીસ્ટ મોકલે તેને અમારે ખરચે ભેટ મોકલવામાં આવશે.

વૈવશાસ્ત્રી મણીશંકર ગોવીંદજી.

આતંકનિગ્રહ ઓપધાલય—જામનગર (કાઠીયાવાડ.)

આતંકનિગ્રહ અમૃતખિંદુ

૨૭૨૨૬-૧.૮૪૧-૧૦

સખતમાં સખત માથાનો દુખાવો માત્ર એકજ મીનીટમાં દુર થઈ જાય છે. માત્ર પેટની ઉપર ચોળવાથી પણ પેટમાંનો દુઃખાવો મટી જાય છે. પવન છુટવા માંડે છે. અને ગાદી-બદલુજી મી દુર થાય છે. દાંત અને દાઢતું કળતર એકજ મીનીટમાં શાંત પડી જાય છે. વીંછીના ડાળ ઉપર તો તેનો ચમત્કાર એલોડીકજ છે. ઉંચાંમાં ઉંચી જાતના કોઈ પણ પેનકીલર કરતાં અમૃતખિંદુ ઘણી ઉંચી જાતની દવા છે. વિલાયતી દવાની દરેક દુકાન ઉપર તે વેચાય છે. હાલમાં તેની કમિત ૧ સીસી રૂ. ૧૧૮ ત્રણ સીસીના રૂ. ૧૨૮ તથા ૬ સીસીના રૂ. ૧૭૮ છે. પોસ્ટેજ હમારે માથે છે બધા દવાવાળા વેચે છે:—કેટલોગ મફત મળે છે:

લખો:—“અમૃતખિંદુ” ઝાક્રીસ સુકામ પોષ્ટ-નડીઆદ (ગુજરાત.)

નવજીવનનાં આવાહન

(વાનલી.)

રણશિંગાં પુંકાય, બધે હો ! હરહર હરહર થાય !
બર આકાશે શબ્દ પડે ને ધધલી ઊઠે કાય ;

ધુમી રહ્યા એ શબ્દ ગગનમાં,
અગન અગન ઊઠે તનતનમાં;
કોણુ જ સૂશે એ ગર્જનમાં ?
ઓ વીરા ! રે આવી જાઓ !—(પ્રવ).

રંગ રંગ છે રંગ, મચે હો ! જીવનજયનું જંગ :
અ્યાં પ્રભાત પનોતાં, વીરા ! અંગેશજ ઉમંગ :

એ રંગે રાખાવા રસમાં,
અંતરની કો તીવ્ર તરસમાં
કુદે રક્ત ન કોનું નસમાં ?—
ઓ વીરા ! રે આવી જાઓ !—રણશિંગાં ૧

હાલક હલક હાક પડે હો ! ચુડે પલક મન ચાક !
દિશદિશ ડાલી રહે ડગમગતી, વધે અજળ ઉરછાક :

દિશદિશ આ ઉંચકાય નજરમાં,
શત્રુતિમિર સપડાય સમરમાં;
હીર અંકાવા આજ અમરમાં,
ઓ વીરા ! રે આવી જાઓ !—રણશિંગાં ૨

શુર ! સ્વર્ગની વાટ પડી હો ! એ જ સમરને પાટ;
શુરાકેરે આનંદલું હો ! એજ રૂધિરને ઘાટ !

કાયરતાનાં વશ ઉતરશે,
કુણું કુણું કહેતાં તરશે,
તરતાં હલ્ય ગમે શી ભરશે !—
ઓ વીરા ! રે આવી જાઓ !—રણશિંગાં ૩

‘આર ઘડીનો શ્વાસ કરે હો ! લાખ વરસની આશ’;
પણ મળવાર જીવન શુરાનુ પાડે લાખ પ્રકાશ !

જીવનસિદ્ધિ જ છે એ પળમાં,
આત્મ ખરો પરનાય પ્રબળમાં:
એ પળ ધન્ય મળી આ સ્થળમાં:
ઓ વીરા ! રે આવી જાઓ !—રણશિંગાં ૪

કેક વરસના કોડ રલા હો ! અંતર ત્રીશ-કરોડ !
તીર્થ તીર્થને પ્રાણે પ્રગટે પ્રેમસૌર્યની જોડ !

નવયૌવનના રાસે રચાયા,
નવચેતનના વાયુ કુંકાયા:
હવે પ્રકાશે ભારતજાયા !
ઓ વીરા ! રે આવી જાઓ !—રણશિંગાં ૫

ઠાર ઠાર રણકાર, કરો હો ! ઉઠ્ય વિજયટંકાર !
કેસરિયા તે જોય ન પૂઠે, શૂર ન સમજે હાર ;

આવો, ધડથી શીશ ઉતારી,
રણગર્જનની ઓર ખુમારી !
વાટ જુઓ છે કીર્તિ તમારી !—
ઓ વીરા ! રે આવી જાઓ !—રણશિંગાં ૬

રણશિંગાં કુંકાય : નહીં હો ! શુરધકી રહેવાય :
સ્વર્ગજ ઉઘડ્યાં શુરા કાળે : ધસો, ધસો રણભાંય !

જીત કર્યે નવજીવન જડશે,
ભારતના સહસ્રાગ્ર્ય ઉઘડશે,
કે રણ પડતાં પ્રભુ સાંપડશે !—
ઓ વીરા ! રે આવી જાઓ !—રણશિંગાં ૭

અરદેશર ફરામજી ખખરદાર

એક અતિહાસીક ટુંકી વાર્તા.

(લેખક:-પાદરાકરે.)

કરકી મકતબેમેં, મેરી આજ બિસમીલાહ હય ।
મુદસે દહેતા હું અલદ-દિલસે નીકલતી આહ-હય ।
તાલસે મંજુરયા-સો પહેલે હમને કહે દિયા ।
કયા કરેગા ફાલ-તે યક વખત હમને દે દીયા ? ॥

“સાચુન કહો છો મુઆરક ! આ તમીરમાં ચીત્રેલી બાતુ જીવતી છે ? શું આદમખત આરહું બધું સુન્દર હોઇ શકે છે ? મુબાનઅલાહ ?”

“નહાંપનાહ ! ગુમ્તાખી માફ ! આ બાતુ” અત્યારે દિલ્લીના અંદનીચીકને પોતાના પ્રકાશથી ચુકારી રહેલ છે ?”

“કહે ! કહે ! મુઆરક ! એ કયા ઉમરાવની બેઠી છે ? ચોતો દિલ્લીના બાદશાહની કાઇ માનીતી બેગમ છે ? યા ખુદા ! આતુ” રૂપ ! આતી શાખીલ જુઆખ ?”

“નવાબ સાહેબ ! આ બાતુ દિલ્લીની મસલુર તવાયફ ફેજાનન છે । શુલાગને તેની થોડીક પહિચાન છે. આખું દિલ્લી તેની પાછળ ગુલતાન છે ।”

“મહારા વફાદાર મુઆરક ! ત્યારે નો એ પરિવેષર બુખબુકને મેળવવાનો મહારો અરમાન છે; ગમે તે ઉપાયે પણ મારા રંગમહેલમાં તે આવવીજ” લેખએ.”

“અશરોયકમથી, મદારા નામવર ! આપનું ફર્માન ઉઘીચાશ !” અને સર જુકારી વફાદાર મુઆરક ને બગ્ચ ઓડો હોડી ગયો.

ઉતરની વાતચીત મુશિફાયાદના નવાબના અલૌકીક રાજ મહાલયના એક દિવાનખાનામાં ચલી રહી હતી અને તે નવાબ શિરાગુદોલા તથા તેના વફાદાર નોકર મુઆરક વચ્ચે ચલી હતી. નવાબ અલિવર્ધિખાનના મરણ બાદ તેનો પૈન (ફિકરીનો દિકરો) શિરાજ મુશિફાયાદની ગાદીએ બેઠો. શિરાજ જીને યુવાન-ખુશરુત-બળવાન-અને વિભાસી હતો. સુન્દરી અને શિરાજનો પરમ ભક્ત હતો. જાનાનામાં ઉત્તરાતી બેગમો તેને સંતૃપ્ત કરી શકતી નહતી. તેથી આ વિલાસમિય નવાબ લક્ષ્મીની બરબાદી કરી નૂતન રૂપસુન્દરીઓ શોધી મંગાવતો હતો.

આચાર્ય તંત્રીર વેચનાર એક છુદ્ધિયા દિલ્લીથી કેટલીક સુંદર તંત્રીરો વેચવા લાગી હતી, જેમાંની કેટલીક મુજારક પોતાના સુવાન માલિક ગાટે ખરીદી લાવ્યો હતો, ને તે તંત્રીર જેતાંજ ઉપર પ્રમાણે વાતચીત થતા ખમી હતી.

ખસની ટટીઓથી દંડાએલા-શિતળ-સુવાસિન ધુવારાઓમાં અસખ્ય જળધારાઓ વહે શિતળ બનેલા પુષ્પમાળાઓની સુવાસથી તર બનેલા ચારસના એક વિશાળ દિવાનમાં નવાજ બેઠા છે. અંગે બહુ મૂલ્ય ચંદન-મલ્લખ જરાસ આદિનું વિવેપન કર્યું છે. બાંદીઓ યંડ પખાવડે વાયુ દેળી રહી છે. પણ નવાજ આગથી સજગી ઉઠ્યા છે. વ્યથા કેમે શમની નથી:-

ધીમે ધીમે નયન મીચી નવાજ ગણગણવા લાગ્યા:-

ધરક કયા રાય હય-કીસી કામીસકો પૂછા ચાહિયે;
કીસ તરફ જના હય દિલ-બેદિલસે પૂછા ચાહિયે;
કયા તડકને મેં હય મઝા-કતલ હો પ્યારે કે હાથ;
ઉરકી લગ્નતકો કિસી ખિસમિલસે પૂછા ચાહિયે.

શિરાઝ ! શિરાઝ ! બાંદિ શિ--રા--ઝ...

બાંદીઓ ઢળઢળતો શિરાઝનો પ્યાસો બર્ષો. તેની સુવાસથી બધું દિવાન બહેકી ઉઠ્યું. સુલાખી પ્રવાહી તરફ તરસ્યાં નયને જેતાં નવાજે તે પુરા કર્યો-ને પ્યાસો ફેંકી દીધો-ને પકા-ગમાં પટકાતાં કહ્યું-ઉફ-ગરમી બહોત....."

ફેળો પિરહાગિન નવાજને જાણી રહ્યો છે.

૨

ખિમારે ધરક નવાજ.

ખીમારી ધરકની યુરી, બલે હો ! રંક કે રાણા !
અન્યા બેદલ પણ દર્દી, રલાં દિલનાં ન હેઠાણાં !
અને વારાંગતને તો, ખપે કલદાર બસ નાણાં !
લુલે બેમાન યદ અધા, ગણીને મોજનાં ટાણાં !

દિલ્લી ! અલબેલી-મોહમમી-વિદ્યા કળા-કારીગરી ને વિદ્વાસ ખિમચથી ઉમરાઈ જતું દિલ્લી મુગલ આદશાહોના વખતમાં રંગીલું દિલ્લી કોઇ અજળ હાકમાં ખીલી ઉઠ્યું હતું. તેની સમૃદ્ધિ અલકાપુરીના કુબેરના ભંડારની સ્પર્ધા કરતી. નવાજો આસરો રાજ રાણાઓ સિપાહસાહારો અને નવાજોના નિવાસોથી નવરંગી-અનેક દિલ્લી ફુનીઆની નગરે ચઢી રહેલ છે. આદશાહી મહેલોથી દિલ્લી મગર બની ઉઠ્યું હોય એમ જણાતું હતું. વિલાસીઓથી ઉમરાળા ચંદની ચોકમાં એક ધારીલું પણ નહાતું નાણુક ત્રણ મગલી મકાન આવી રહ્યું છે. વચક્ષા ખંડમાં સુંદર અસરાઈ ગાલીચાપર બેસી બે માણસો કાંઈ છૂપી સુફતેય કરી રલાં છે.

“શુ ! સિદ્દ એક લાખ રૂપિયા બહાનનાજ ! મુજારક ! ત્યારે તો આ માલ કાંઈ જવા દેવા જેવો નજ ગણાય ! કેમ ?” કોઠિલ કહે એક તરણી બોલી. આ બોલનાર તો નવાજ શિરાજને ઘેસો કરી મુકનાર ફેળજન છે. આદ્યાવસ્થામાં જ મા આપ વિનાની-ગરીબ હાલતે

ઉઠેલી છાકરી ફેંચ, લોકનાં વહિતરાં કરી મોટી થઇ હતી. શુદ્ધિશાળી અને દેખાવડી હિવાથી આંસે આંસે તેનું નશીબ ખુલ્યું. તેનું સુવાની આવી-તેની અનુપ રૂપસુ-દરતાએ તેને દિલ્લી આણી. રૂપનો કાંઈ મહિમા છે? જેના મામે કોઈ નજર ન કરતું-આજે ફરજના ચરણની ખાખ ચૂંચવા દિલ્લીના અગીર હમરાવો મરી પડે છે. એ સુરિશી તાનપર કંઈક માલેતુઝર શૌકીનો સર ઝુકાવી તેની કદમબોસી કરવા દરિદ્રાઈ કરી રહ્યા છે. હાથ રે રૂપ?

માળાપ વિનાની અનાથ-ન્યાતઝતથી અન્નસુ-હુએ મરની ફેંચ આજે પેતાના સ્વપ્ન આંદની ચેકમા મકાનમાં પુર રજાગમા દાગદારીઓ વચ્ચે વસી રહી છે. ધરેધર તેનું સૌંદર્ય અનુપગ-દિવ્ય હતું, તે ન્યારે મીતાર સણે મળીત મતાં-આજાપ લેતી વખતે ઝુકી પડતું મસ્તક ગદનપર પાછું ટ્યાર થતું ત્યારે સૌંદર્યમીનીને વિસરાવતો બહુમુદ્ધ હીરાનો દાર ચમકી ઉઠેલો. તેનો કંદસ્વર અને વાછંત્રપરનો કાચુ અદિવલીય હતો. દિલ્લી આપ્તુ તેનાં રૂપ અને સંગીતપર મરતું તો મુર્ચ્છિદાઆદના નચાખના શું ભાર?

શિરામુદૈસા આતુરનાથી ફેંચના આગમનની રાહ જોઇ રહ્યો છે. જેના અનિન્દ્ય સૌંદર્યના વખાણુ ઇતિહાસ આજ પોકારી રહ્યો છે. તે મુદ્ધ મશદુર ઇતિહાસ પ્રસીદ્ધ ફરજ નજરે પડે, તેના કોકીઝડકી સંગીત ક્યારે સાંગળવા મળે, એ બેહિસ્તની હુર-તુર-એ-આજગ ક્યારે આ મકાન અન્નયાળી દે-અરે એની કદમબોસી ક્યારે કરે-એવા એવા વીચારો કરી નવાખ તરફડતાં તરફડતાં જોમ તેમ વખત વિતાવતો હતો.

સુચનુર મુઝારકે જોગ તેમ કરી, ધીમે ધીમે ફરજને સીસામાં બનારી તેને નચાખનો હાલ જણાવ્યો, અને બનીખ્યમાં તેનું પ્રારખ્ય કેયું ખોલી ઉઠશે તેપણ વાતવાતમાં કહી દીધું. નવાખની સુંદરતા, તેનો વૈભવ, તેની સત્તા-તેની વિજ્ઞાસ ત્રિયતા સા ગમી ગણીને મુઝારકે ફરજને સંભળાવ્યું. ધનનો લોભ! અરે હાથ! લોભે કોને છોડ્યા? લોભમાં કોણ ન ફર્યું? શ્રીમતો પણ લોભમાં મરી ગયો છે તો ફરજની શું મગદુર?

ઘણીક વારાઘાટ પછી ફરજ નવાખને રોઝાવવા મુર્ચ્છિદાઆદ આવવા કપુચ થઇ. નવાખી હાલમાઝી, નવાખી તોરથી મુર્ચ્છિદાઆદ પહોંચી. નવાખનો આનંદ આજે આતો નથી. તેના મુદ્દર વદનપર આજે ઓર ખુમારી ચઢી-આજે શિરાજી પ્રમાણુ ખેવડાયું. કહો કે નવાખ હર્ષધેસો બની ગયો. આજે સ્વર્ગની રંભા, બેહિસ્તની હુરી, રંગીનુ યુગ્મયુગ્મ, પેતાની દિવ્ય રૂપરાશીથી, અનુપગ સૌંદર્યથી, અદ્ભુત ચમત્કથી નવાખને આનંદસાગરમાં કુમાવશે. હાથરે ધરક? હાથરે રૂપ, તમારી શી મહત્તા?

૩

નવાખની ચિંતાઓ !

સદાયે બહેમી કાગાન્યો ! પીળી કમળા ભરી આંખો !

કુળે ચિંતા મરોવરમાં ! ફરજતી રાખતા પાંખો !

ગણે સૌ વિશ્વને કામી ! નહિં દિશાસ કોઇને !

પછી પત્તાય પરિણામે ! નારી બચિયારી બેઠને ! !

હીરાઝીઝ મહેલ, મુર્ચ્છિદાઆદનું સુખણુ છે. મહેલની નીચે એક મોટી ઝીલ આવી રહી છે, જેમાં નિર્મળ જળ સગમર્વદા ઉગરયા રહે છે અને આ

કાચ જેવાં નિર્મળ પાણી, ચંદ્રની થંડી દવામાં દહેરાતાં દહેરાતાં, ચંદ્રકિરણો સાથે સંતાકુકડી સ્મિતાં ત્યારે, ત્યારે તે પાણીમાં પ્રતિબિંબિત મહેલ નાચી ઉઠે. પાણીમાં જાણે હીરાના ટુકડા વેરાઈ ગયા હોય તેમ પ્રકાશીત થઈ રહેલા દેખાવ પરથી આ મહેલનું નામ હીરાકીલ મહેલ પડ્યું હતું. જાણે આ હીરાકીલમહેલ જળરૂપી આરીસામાં પોતાનું - પ્રતિબિંબ જોઈ ગર્વથી નૃત્ય કરતો ન હોય તેમ લાગતું હતું. ઇતિહાસના કહેવા મુજબ નવાળ અલિ-વદિ ખાનથી અલગ રહી પોતાની વિદ્યાસ વાસનાની તૃપ્તિ કરવા માટે જ શિરગુદોલાએ આ હીરાકીલ મહેલ ખાસ બંધાવ્યો હતો. આ મહેલમાં સદાસવ દા કામ કલાકુશળ કામિનીઓનાં કનકનુપુરના ક્વની સંબળાયા કરતા હતા. મધુર તાલ-સુર-સ્વર-સુશોભિત કમનીય કંઠની સુરોક્તી તાનોથી અને નૂતન વાદના રણકારોથી દિવાનખાનું ગાણું ઉડતું.

ચંદ્રની રાત્રિઓમાં ચંદ્રવદની ચંચળ ચતુરાઓની સાથે શિરગુદોલા હમેશાં આનંદ વિલાસ કર્યા કરતો હતો અને પોતાને ઇંદ્રથી પણ અધિક સુખી ગણતો હતો. સત્તા-સુરાંગનાં-સુરા-સૌંદર્ય, આદિ પર ઐશ્વર્ય યુક્ત નવાળ પોતાને મહાન સુખી ગણે તો તેમાં આશ્ચર્ય પણ શું? જ્ઞાનહીન વિષયી નરપદ્મ પોતાને મહેલ દેવ દુર્લભ નૂતન-માનવદેહ, આમજ વ્યર્થ વિનષ્ટ કરનાર વિષયની પરિ તુષિતે સુખ સમજે છે અને અંતમાં તેમાંજ નષ્ટબ્રષ્ટ બની પાવમાલ યાય છે, તે જ્યારે માલીકની અવાજ વમરની જેમી લાકડીના પ્રહાર યાય છે ત્યારે કાવરા બાવરા બની પસ્તાવાના કુંડમાં ડુબી જાય છે.

આજે એકજ વિચાર નવાળના મગજમાં ઘેળાયા કરે છે કે-દેવદુર્લભ રૂપસોશીની-ફૂલગીળીના અનુપમ નૃત્યનો જસ્સો કેને કેને બનાવે-એ મિજલસમાં કેને કેને નોતરવા? કોઈ બહારના મિજમાનોની નજરે એ અણસુજ ખળતો આવી જાય ને તે પરાયે હાથ જઈ પડે? કદાચ પોતાનાથી વધુ સુંદર યુવન ફૂલગીળી નજરે ચઢી જતાં પોતાને મુઠ્ઠી ફૂલ-અન્ય તરફ આકર્ષાઈ ચાલી જાય? અરે કોઈ બદનજર જદમોશની નજર વખતે સુરસુંદરી ફૂલ જાનને લાગી જાય? હાથ! હાથ! ત્યારે તો પછી સત્યાનાશની પાળી: ફરી કંભાણી ધુળ મળી જાય: જે રૂપસોશીને તે પોતાના હૃદયમાં ભરી રાખવા માગે છે તે લુટાઈ જાય, હાથ! એતો ન ખમાયો બસ! માત્ર એ ત્રણ ખાસ અંગત મિત્રોનીજ મિજલસ રાખવી. જલસામાં ખીજ કોઈનેય ન નોતરવા. એટલે ફૂલગીળા રૂપ-નૃત્ય-સંગીતનો લાભ પોતે એકલાજ લેશે. ફૂલગીળા પોતાનીજ થઈ રહેશે.

કાગાંધ શિરાજ! તું કેમ ભુલ્યો કે "તે તો રહેતો તો આંપડું-જાય તો સગા બાપ સુ." પણ કામાંવો નૈવ પસ્યતિ।

જલસો.

ફૂલગીળી યે જોવાની પર-દિવાના કયું હુઆ બાબા?

અમકલી ચરમસે અંધા-શિયાના કયું હુઆ બાબા?

સખર વારંગના યે તો-હીકાના કયું ભુલા બાબા?

મનિ-માનિકવ દર્શનસે-ખીગનાં કયું હુઆ બાબા?

આજ હિરાકીલ મહેલ નવપરણિતાયુવતીની માફક નવાજ બહારમાં શોભી ઉઠ્યો છે. તેના શણગારમાં કાંઈ ન્યુનતા જણાતી નથી. કુલમાળાઓ અને દિપમાળાઓથી તારા મંડિત

નીલ આકાશની ગોડેમ હીરાઝીરૂં ઇશુ દગી ઉઠ્યો જે. નવાળની સમ્પત આજ્ઞા છે કે ફેલની અઘ્યવનામાં કોર્મ કચુર ને થાય. ખગેવતી માગીરથીના મનનપર્મજન જળ ખિદુઓથી શીતળ બનેયો, અર્થ ચિકરીન પુષ્પનાની મનોદર મહેકમાં મસ્ત બની ઉઠેલ મલય પવન હીરાઝીરૂંમાં મંદમંદ ફરફરી કોઈ અચનવો આનંદ દધ જતો હતો. મણીમાણીકય અને હીરાના પ્રકાશ-દિપ-કમાં ચમકી ઉડી રમ્મીને દીવસ બનાવી રદયા હતા. ટસોમાં ડાળીએ ડાળીએ અને પાને પાને ફાનસો પ્રકટી રૂદયા છે. જળમાં કમળ સાચેજ પાણીમા સળમનરી દીપમાળીકા પ્રકાશ પાડી નવીન દ્રશ્ય બનાવી રહી છે. મોતીની લગ્ની પડતી ઝુલવાળા જર તરીના કિનારીદાર પરડા કોઈ અસંક્રિંક દેખાવ દધ રહયા છે સ્થગે સ્થગે લટકી રહેલી પુષ્પમાળાઓ, અને યુક્તઓથી ઉમ-રાતાં યુક્તમનો અસૌક્રિક પરિમળ પ્રસરાવી રહયાં છે. અરે હુંકમાં આજે નવાળનો મહેલ કોઈ અઘ્ય રૂપ રંગમાં ખીલી ઉઠ્યો છે. મુર્શિદાબાદના નવાળે આટલે સત્કાર કોઈનો કર્યો ન હશે, એમ ઇતિહાસકારો કહે છે.

એક બહુમુલ્ય હીરામોતીની ઝાલરોવાળી આદર પાયરેલી ગાદીપર નવાળ શિરાળુદૈલા બેઠો હતો. થોડે દુર જગણી બાળુએ મહમદખાં, ડાયા હાંચે બે વીશ્વાસુ મુસાહેબો બેઠા હતા. સામેજ કોઈ ઓર નાજ નખરાંની સાથે કટિલ કુટિલ કઠાસોથી કામીઓનાં કક્ષેજ કાપનારી મદમસ્ત-મનવાસી મહોનગત રૂપગવિતા ફેલ પોતાનું ઝુલ્ફાંચાળું માથુ જરા નીચે નમાવી શર્માળ હમે બેઠી હતી. ગોરાગોરા અંગમા તંગ અને બહુમુલ્ય પેશવાજ બેશક લોકોનાં કાળ-જાંના સંહાર માટે જમ હતો બારીક વસ્ત્રમાથી ઉજળી પડતી સૌંદર્ય પ્રભા, અને અંગ પ્રત્યંગ, મુડોળ સિધ્ધ સરોવર જેવું બદન, આરસની કોમી કાઢેની મુર્તિ જેની સુન્દર દેહલતા માનવ હૃદયને હક્તમસાવી દેવાને-અરે ફડકાવી દેવને બસ હતાં,-પણ તે કોને ? તેજ કામીની કિંકર કુમાસી-કુટિલ કામીઓને-તેજ ઇન્દ્રિયલોહુપ અજ્ઞાન અધ જનોનેજ.

લક્ષિત લવંગમના જેની લયકાંથી ફેલ ધીરે ધીરે અપુર્વ શાંતીથી મહાપરિશ્રમે ઉઠતો હોય તેમ ઉડી, એક દસાગાજ દહેકાંથી મર્દન નમાવી રહેજ વળી મુજરો કર્યો અને પછી અપુર્વ હાવભાવથી-ચટક મટક-લટકથી અપૂર્વ નૃત્ય કરયા લાગી, અને નવાળો પોતાનો હાસ અને કૃતકૃત્ય બનાવયા લાગી. જે અપૂર્વ સૌંદર્ય રાશી તેના અંગો અંગમાં છપાઇ રહી હતી તે નૃત્યગાન વખતે રોમેશખમાં ફેલાઇ જેવા લાગી, નૃત્ય કરતી વખતે મુખપરના હાવભાવથી અને વિશ્વાધિન્દીન અસૌક્રિક સંગીતાસાપથી નવાજ દિવાનો બની ગયો; અનુપરૂપ-વિચીત્ર નૃત્ય કૌશલથી વિમોહીત નવાજ મોરલી મુગ્ધ નાગની માફક મસ્ત બની ડોલયા લાગ્યો. નવાળે જોયું કે પ્રાતઃકાલીન બાલ સુર્યનાં કિરણ પડવાથી અર્ધ ચિકરીન કમળ કુસુમની શોભા ધારણ કરનાર, ફેલજાનાં મદિરા મદ વિહવળ વિશાળ ચંચળ નચનો કેવાં સુન્દર છે ? કાળાંકાળાં યુગળાંચળાં કેશનાં ઝુલ્ફાં નાચતી વખતે મુખ પર વિખરાઇ પડી જોનારને વિવશ બનાવી દે છે, તેના પરમસુન્દર, મુડોળ ધારીયા મુખપર પ્રસ્તેદના શિંદુ-મઉકિતક જેવાં ગોઠવાઇ-મુખકમળને કરોડો ધણું સુન્દર બનાવી દે છે. નાચતાં નાચતાં ફેલજાએ વિરામ આવતાં પોતાના વિધુન સમાન ચમકતાં નય મોમાંથી એક એવું કુટિલકટાક શિરામને માથું કે બાનબુધા નવાળથી બોમી જવાયું કે- 'હાવરે ફેલજા ! મારગાવા ! ! હાલ સૌંદર્ય ! !' પણ બાનમાં આવતાંજ બોલ્યો : 'વાહ ! વાહ ! ફેલજા ! સુમાન અદલાહ !' સૌ એ બોલ્યા : 'વાહ ! વાહ ! બહોત ખુશ ! !' જેના જવાબમાં

કુટિલ કટક્ત ફેંકતાં ફૂંચએ ઝુકી સલામ કરી, અને થોડાક વિશ્રામ કરવા બીજા ખંડમાં ચાલી ગઇ, અને જતાં જતાં પણ મનોહર મંદ મુસ્કાન સાથે નવાખ પર એવી નેક નજર ફેંકતી ગઇ કે નવાખ લટકુ બની ગયો. ખરેખર:—

અભિય-હલાહલ મદ મરે, શ્વેત શ્યામ રતનારે.
છયત મસ્ત ઝુકી પરત, જ્યહિં ચિતવત ઇકવારે.

નારીનાં નયનોમાં અમૃત પણ છે-હલાહલ વિષ પણ છે. અને મદપણ છે, આ પ્રણુના શ્વેત-શ્યામ અને અણુવણું પણ તેમાં છે. જેના તરફ તે એકવાર જાય છે તે હવે છે મરે છે યાતો ઝૂકી પડે છે. આવી રીતે અમૃત વિષ અને મદના કાર્ય પણ તેમાં પ્રત્યક્ષ માણુમ પડે છે.

દીર્ઘકાલથી એશઆરામમાં દેવાપક્ષો શિરાજ પોતાના ચિત્તના વેગને રોકી ન શક્યો. તેણે એક વખત પણ વિચાર ન કર્યો કે ફૂંચ તો વાર વનિતા-વારાંગનાં છે; અને હું એક પ્રતિષ્ઠિત નવાખ છું. વેશ્યા કદિ પણ કોઈની ઘડ નથી ને યાય પણ નહિ. તેની પાસેથી દેવદુર્લભ પરમપવિત્ર પ્રેમની કરવી એ કેવળ મુખાધિજ છે. તેણે એ પણ વિચાર ન કર્યો કે વિશ્વમાં કેટલાંક પુષ્પો એવાં પણ હોય છે કે જે દેખાવમાં અતિ સુંદર હોવા છતાં પણ સુવાસ શુન્ય હોય છે. તેણે એવો વિચાર કર્યો કે જે કુલ દેખાવમાં આટલું બધું સુંદર છે તે મુઘવામાં કેવું સુંદર હશે ?

રૂપમાં મસ્ત બનેલા નવાખે મનમાંજ નિશ્ચય કર્યો કે—“આ પુષ્પને હું અવશ્ય ગળાનો હાર બનાવીશ. તેથી ભક્ષે માફ તમામ ફન યાય તો પણ ચિન્તા નહિ.”

૫

સર્પસ્ત્ર સમર્પણ !

ઇસ્કની આગમાં બળનાં—દવા ના કોઇએ આપી

હકીમો-ચોક્કીઆઓએ—જડીબુદિ નથી છાપી !

અરે એ તાપની ગરમી—તળીઓએ નથી માપી !

સમર્પણ સર્વનું એમાં—સનામ શિરપર દીધી રધાપી !!

આજ શિરાજનો આનંદ માથો સમતો નથી. તેની અભિલાષા સફળ થઇ છે. ફૂંચએની નવાખની પ્રણયીની તરીકે હિરાઝીતમાં રહેવાનું કયુલ કયુલ છે. બોળા નવાખની ફૂંચને બેગમ બનાવવાની અભિલાષા ઉપર ફૂંચ ધ્રુમ હસી-ગસ આજથી—આત્મારથીજ હિરાઝીત મહેલની મલિકા બાનુ ફૂંચ બની—હવે તે ફૂંચન નહિ પણ ફૂંચ બેગમ બની ગઇ. નવાખના અંતઃપુરમાં-પરદામાં તે રહેવા-લાગી-હઝારો દાસદાસીઓ, બેગમ તે તાતારી બાંહેઓની તે બેગમ

* ફૂંચના અલૌકિક રૂપ લાવણ્યનું વર્ણન મુતાખરીન નામના ઇતિહાસ ગ્રંથમાં ઠેકઠેકાણે જરૂર છે. ફૂંચની કૃષાંગી અને તેથી પરમ સુંદર હોવાની પ્રસંશા ધણીજ સંભળાય છે. મુતાખરીનનો અંગ્રેજીમાં અનુવાદ કરનાર મુસ્તફાએ ફૂંચનાં અનેક ચિત્રો વિલાયત મોકલ્યાં છે. ફૂંચ કેટલી સુંદર હશે તેનો ખ્યાલ મુતાખરીન વાંચ્યા શિવાય ભાગ્યેજ આવે.

અ. પા. તેનું કમીન હવે કાપદો થયો. અને હમણું તો “રાગને ગમે તે રાણી-છાણી વીણની આણી” એ કહેવત સાચી કરી.

શિરાગુદોલા પણ ધણેજ સુન્દર જવાન હતો. સાંમધુ છે કે બંગાળનો કોઇ પણ નવાજ એટલે સુન્દર નહોતો. એવા જળવાન-સુન્દર-ધુવાન વિહાર-હોસાના નવાજે રૂપ પર મરી પડી એક સાધારણ વેસ્થના ચરણમાં આત્મ સમર્પણ કરી દીધું. પણ તેથી ફરજ બેગમ સંતુષ્ટ ન બની. વનમાં વિચારી જે ચક્ષી આક્રમમાં સ્વતંત્રતાથી હડી-ફગી જુદા જુદા વૃક્ષનાં મંત્રુર ફળને આસ્વાદ લેતી હોય છે, તે શું કદિય સુવર્ણ પિંજરમાં સુખે રહી શકે છે બધા? જે મદમસ્ત હાથીથી ખુદ્દા મહાનમાં વિહાર કર્યા કરે છે, તે શું સેનાની જાંતરથી બંધાઈ રહેવાથી કદી સંતુષ્ટ રહી શકે ખરી? જેમ વેગવતી નદીના પ્રવળ પ્રવાહને વાલુકા (રેતી)ની ખાળ રોકી શકતી નથી તેમજ નર્તકી ફેંટના સ્વાધીન-ચંચળ ચિત્તને નવાજતો ગ્રેમ સંતુષ્ટ કરી ન શક્યો. તેને માટે તન-મન-ધન સર્વસ્વ સમર્પણ કરી મરી શીટનાર નવાજના ગ્રેમને ઠેકરે મારી-તે એક ખીલ્તર મતુષ્યને પોતાનું ચિત્ત અર્પણ કરી ચુકી ચલાયમાન થઇ.

પહેલાજ દોરસની મહેરીલમાં, ફેંટ નવાજના બનેલીને પોતાનું ચિત્ત આપી બેઠી હતી. અમાગિની તેને મળવા જાહુજ ઉદ્દેશિત બની હતી. સૈયદ મહમ્મદખાં બે કે બહુજ સ્વરૂપવાન નહોતો. તેનું બદન ધારીકું અને તે પોતે એક દસ્તાગાજ નીર હતો. ફેંટએ પોતાનો મનોભાવ એક વિશ્વાસુ જાંઠી દ્વારા મહમ્મદખાનને જણાવ્યો. સામે રૂપિયાની બરસાદી કરી નવાજે આણેકું બુલ્લુલ વિના પરીશ્રમેજ પોતાને સ્વાધીન થતું જાણી તેનું ચિત્ત ચંચળ થઇ ગયું અને ચોરી છુંપીથી વખત બેવખત તે ફેંટના મહેલમાં જવા આવવા લાગ્યો. રૂપ ગોઠીત શીરાજ આમ રૂપવતી પણ અસતી યુવતી દ્વારા હમારા લાગ્યો. પોતાનું અનૂપ રૂપ, ચંદની સુવાની, અસાધારણ અર્થ, અનૂપ કામના, સર્વ શીરાગુદોલાએ ફેંટના ચરણમાં અર્પણ કરી દીધું હતું. સુતાં જગતાં-ખાતાં પીતાં, બેસતાં ઉકતાં-કે ક્ષણેય પણ ફેંટ વીના નવાજને એન પડતું નહીં. નવાજને ફેંટના ક્ષેત્રનું બિહાતું કર્યા શિવાય નિદ્રા આવતી ન હતી. ફેંટના હાથથી અપા-ચલા જાગ શિવાય નવાજને ઘેન ન આવતું. ફેંટના પીરસવા શિવાય નવાજને જમવા પર રૂચિ ન થતી. અરે, ફેંટને નવાજે પોતાના હૃદયની માત્રિક બનાવી દીધી-પણ તે પોતે નવા-બની નહતી-ફેંટને સુખી કરવા તે પોતાનું સિંહાસન અરે પોતાને પ્રાણ પણ અર્પણ કરવામાં પાછી પાની કરે તેમ નહતું ફેંટને મનાવત. માટે નવાજ તેના ચરણમાં પોતાનું મસ્તક નગારવામાં પણ સંકાય ન ધરતો. પણ એ મુર્ખ-નાચગજ નવાજને પોતાના એક અદિવ-તીય ગ્રેમના બદલામાં-જવલંત-જવાજ્ઞમાન-જવાનમય વિશ્વની પાતની વિલાદ બધા શિવાય ખીલું કાંઈ પણ ન મળ્યું હાય રે ગ્રેમ!

૬

અમૃતમાં ઝહર.

હળહળ એરે અમૃતમાં—પાપ / સૌંદર્યમાં તરતું.
પશુતા પ્રેમમાં પુરી—પાણી અગ્ની વીધે ઝરતું.
ફેમે જે મોહમાં મરના—“વિલાસે” વેદના—કરતું.
અરે! વારાંગના-વીધયે—તથાપિ માનવી મરતું.

આજ કાગણીમાસની પૂર્ણિમા છે. આત્મજીને-મસ્ત બનાવી દેનાર સુવાસ લંબને વસ-
તનો વાયુ ધીમે ધીમે વાધ રહ્યો છે. હિરાક્ષિના કીનારે એક બુતુ આશ્રયક્ષ પોતાની શાખાઓ
વિસ્તારી રહ્યું છે. તેની ડાબે બેસી કોયલ કુહુ કુહુ ટહુકી રહી છે. જે કોમળ કુહુધ્વની
ધણી લાંબે સુધી ગુંથ હે છે, અનંત આકાશમાં લહેરાતો લંહરાનો લય પામી ન્યપ છે,
મંદમંદ વાતા સગિરની લહેરો ઝીંતના પાણીપર ફરી વળી-તે પાણીને નચાવી રહી છે. મંદ-
નીની બહાર કોઈ એર આનંદ વિસ્તારી રહી છે. નજીકમાં વહેલી ગંગાના જળના કલકલ
શબ્દ, રાત્રીએ પ્રવાસ કરી રહેલા પચિમને સંગીતનું જ્ઞાન કરાવે છે. અગીયામાં પશ્ચિમણુ-કિલ-
કીલાટ કરી રહ્યાં છે. અને દુરદુરથી ખંસીના હૃદયભેદક સ્વર ફેલાઈ રહ્યો છે. આ સૌ
માનવી હૃદયને હલમલાવી નાંખવા શું બસ નથી.

આવા સુંદર સમયે હીનઝીલ મહેલના બાગમાં એક નવયોવના-એક શિલાપર બેઠી છે,
તે નવાજ બેગમ ફેંછ બાતુ છે. થોડી વારમાંજ નવાજ પશુ આવી પહોંચ્યો, આવાજ તેણે
અતી પ્રેમાદર પૂર્વક કહ્યું-“શું બેગમ સાહેબા-આત્માર સુધી અહીં બેઠી બાગની બહાર
જોયાં કરે છે? પશુ રાત ધણી થઈ છે-મહેલમાં ચાલો.” ફેંછ હડી. હમી થઈ ને નવાજ સાથે
આજવા લાગી. ફેંછના મહેલમાં થોડીવાર પ્રેમાલાપ કરી નવાજ પોતાના ખાસ-મહેલમાં માંડ્યો
ગયો. પરંતુ નવાજનો પ્રેમાલાપ ફેંછને બીલકુલ પસંદ ન આવ્યો. તે તે કોઈ અન્યને માટે
તડફટી-મરી રહી છે, તે વ્યાકુળ દૃષ્ટિએ મહેલના એક એર દરવાજા તરફ આતુર-દૃષ્ટીએ
જોઈ રહી છે. તે જેની રાહ જોઈ રહી છે તે હજી ન આવ્યો. અરેરે! તે ચીત્તા ચોરડાએ
કોઈ સદેશો પશુ ન કહાવ્યો. ધીરે ધીરે ફેંછની ધીરજ ખુટી ગઈ. તેના પ્રશ્નન સુંદર મુખ કમળ
પર વીનાદની કાળી છટા છવાઈ રહી. તે પટકાઈ એક કનક રત્ન જડોત વેત્રાસન પર પટકાઈ
પડી. હાથ પ્રેમા તેજ વખતે ચોર દરવાજાનું એક દાર છતની ઝુકી પડ્યું અને તે રસ્તે એક
સુંદર યુવાન ફફળના રંગમહેલમાં દાખલ થયો. ફફળએ તેના તરફ એક તિવ્ર નયન સર
ફેંકી કહ્યું:- ‘વાહ! મહેતા જાણ્યું કે આપ આ બાંદીને ભુલી ગયા!’

પુરુષ-(હસીને) બહા! તને ભુલી શકું? દિશમાં દૂપાઈ છો-બાંબોમાં સમાઈ છો!
તને કેમ વિસરી શકું?

ફેંછ-શું કહો છો? સાચું છે કે પુરુષ બેદર્દ હોય છે-ફોર હોય છે.

પુરુષ-ફાવે ને કહો ફેંછ! તમે સુખ્યાર છે. પશુ જરા વિચાર તો કરો. જે તમારા
સ્મરણમાં-સ્પર્શમાં-દિવાનો ન બન્યો હોત તો હયેલીમાં મસ્તક રાખી અહિં ન આવત!

ફેંછ-તો જનાય ફર્માઈએ! આવતાં આટલી વખત કેમ લાગી ગઈ?

પુરુષ-શું એટલો પશુ ખ્યાલ નથી, ફેંછ! કે મારે કેટલી હેશીયારીથી અહીં આવવું
પડે છે? અને તો વહેમ રહ્યા કરે છે કે નવાજને-આપણી નધી ખમર વપડી ગઈ છે!

ફેંછએ એક-કુટિલ કરાક્ષ ફેંકતાં કહ્યું “પગલ જતી ગયા છે! મદમદા! બાંબણી વાત
કયામન સુધી અંધ નવાજ જાણી-શકનાર નથી.”

એટલામાં મદમદખાંની નજર સામેના તીલાજ સ્વચ્છ ગિરોરી આવતા પર પડી, જેમાં
એક પ્રયંસ પશુ સુંદર યુવાન પુરુષની આકૃતિ હાથમાં તગ્ન તલવાર સાથે વાળની માફક ઘુરકી

રહી છે. તે પુરૂષ તે શિરાશ્વદૈવા હતો. આપનામાં નવાગતું પ્રતિષ્ઠા જોતાં મહામહા
એક હાથે મારી રંગમહાસની પેલી ચોર બારી વાટે છટક્યો-તેજ વખતે તેગેઆમાંથી છૂટેલી
ગોળા દિવાલ પર અપઘાઘ-ધુમાડે પથરાઈ ગયો-પથ મહામહામાં નવાગતું નિશાન ચુકાવી
છટકી ગયો હતો. ફેલ્યે હવે ઉચું નેચું કે એક હાથમાં ખૂટી સમશીર અને બીજા હાથમાં
તમઆ સાથે નવાજ રાતોચોળ નેત્રો કરી ઉભો છે. ફેલ યડીગાર થઈ જમીન માર્ગ આપે તો
સમાધ જના જેવી હાલમાં પડી ગઈ. કોષ-સોમ-ધૂણા સાથે નવાજ યથરી રહ્યો હતો. તેણે
ફેલેના હાથ પકડી પુછ્યું-“આ શું ફેલ?”

લલિત લતાની માફક કાંપતા કાંપતા ફેલ અસ્પષ્ટ સ્વરે બોલી-“શું?” બયથી ફેલનો
કંઠ રૂંધાઈ જતો હતો-પગ પાણી પાણી થઈ જતા હતા-

સિંહની માફક ગર્જના કરતા નવાજ બોલ્યો-“પાંખીણી, તારી આટલી બધી હિમ્મત ?
મને ન હતી ખબર કે તું આટલી બધી નીચ નિમકદરામ હઈશ. હું નહોતો જાણતો કે તું
બહારથી આટલી બધી ખુબસુરત હોય છે તાં પણ અદરથી આટલી બધી ગંદી હઈશ. અય !
બદ્ધવસ બસા ! આવી નીચતા તું કઈ હિમ્મતપર કરી શકી ? ચંડાલ ?”

જીવન બી આશા ત્યાગ કરતાં ફેલ કંપતા સ્વરે બોલી-“કેમ ? મેં શું કયું ?”

હવે નવાજના કોષની પરમાવધિ થઈ. તેણે તે બેશરમ યુવતીનો હાથ રાક્ષસી બળથી
પકડી કહ્યું-“બેશરમ ! તને શું નથી ખબર કે તું શું કયું છે ? જે બંગાળ-વિહાર-ઓડી-
સાના નવાબે તારા જેવી કંગાલ પાછી જીને પોતાનું રૂપ-યુવાની-પદમર્પણ, અરે પોતાનું દિલ-
સર્વસ્વ તને સમર્પણ કરી દીધું તેનો તું આ બદ્ધો આપ્યો ? તેના કલેજામાં કટાર મારી ? આ
દિલીનો આંત્રી એક નથી-આ તો નવાજ શિરાશ્વદૈવાનો મહેલ છે અને અહિં આવા શુનાહની
શું સજા છે તે તું કદાચ જાણતી ન હશે ?”

નવાજની કોષ જવાળા જોઇને ફેલની ખાતરી થઈ કે આજ આ જીવન રહેવું કઠિન છે,
પછી શા સાર હજીયું ? ફેલ ઉત્તરે સ્વરે બોલી-“નવાજ ! કોષના દિલ પર તમારું જોર
નથી ચાલી શકતું. તમે મારી ખુબસુરતીના ખરીદદાર હતા. તમારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરી દીધી. રૂપીઆ
ખર્ચતાં કોષ કોષનું દિલ નથી મળી શકતું ! દિલ તો સ્વનત્ર ચીજ છે. પૈસાથી તો માત્ર
શરીરજ મલી શકે છે. દિલ નહિ.”

નવાજની આજોમાંથી અંગાર વરસવા લાગ્યો. દાંત પીસતાં નવાજ બોલ્યો-“હર યા
કુતરી ! તું એક નીચ-બદ્ધવસ બન્યો ચોર છે !”

ફેલએ કહ્યું-“હા ! મહાપનાહ ! હું તો અવસ્ય એક બન્યો ચોર છે છું-તો પછી જાણી
હુજીને આપ મને શા સાર નેકચલણ કરવા ગયો છે ? અગર જે આપની મા અને માસીને
માટે આટલી તકલીફ ઉઠાવતે તો બહુતર થતે !”

ધૂણા-લગ્ન-કોષ-સોલથી પાગલ બની મથવા નવાબે ફેલને એક લાત મારી હુર ફેંબ
દીધી અને પોતે તુર્ન જ રંગ મહાસમાંથી બહાર નીકળી ગયો. પાંખીણા ફેલ લાતના આઘાતથી
બેંધપર પટકાઈ પડી બેહોશ બની ગઈ.

‘સાંભળ્યું’ છે કે નવાખની મા અને ગારી બંને બધ્યાલની હતી. હુસેન કુલીખાં નામના કોઇ સન્નકર્મચારી સાથે તેઓ બંનેનો અંતુચિત સંબંધ હતો. ફૈઝએ વ્યંગમાં આગ મેલેલું ‘ગારી નવાખના કોધાગ્નિમાં ઘૂત હોય્મું. એ ફૈઝ આમ ન કહેત તો કદાચ નવાખ તેને ધર્મકાવી દયાવી કામા કરત, કારણ તે ફૈઝના રૂપ પર મરતો હતો.

કોધીત નવાખે બરાડ મારી-“મુબારક!” તુર્તજ મુબારક હાઝર થયો. નવાખે કહ્યું-“ફૈઝના દિવાનખાનાના બધા દરવાખ ચણી લેવામાં આવે, શયતાન ગદી અન્ત પાણી વિના બુખે તરશે અને હવા વિના ટળવળી ટળવળીને મરે !”

ફર્માનનો તાણેદાર બંદો-તુર્તજ ચારે તરફથી ફૂંધળના ઓરડાના તમામ દરવાખ ચણી લેવામાં આવ્યાં. જે મુબારક એક વખત જે ફૂંધળને બહુજ કાઠમાઠ આદર સંકાર સાથે દિક્ષીથી લાગ્યો હતો તેણેજ તે કંગાઝને છત્તીજ સમાધિ દઇ દીધી-નીર્જન-વાયુ અને પ્રકાશ, શુન્ય ઓરડામાં-તરફડી તરફડી ફૂંધળ મરણ પામી-જે દેવદુર્લભ સૌંદર્ય-વિશુવિન્દિત કંઠ-સ્વર્ગીય લલિત લાવણ્ય-અરે કુસુમશા વચનામૃતથી નવાખ વીમોહીત બની-ફૂંધળનો શુલામ બન્યો હતો, અરે એકવાર તેને ધડી ન દેખતાં માર્ગે માર્ગે ફરતો-આજ તેનાજ હૃકમે તે સ્વર્ગીય-પલ્લુ મક્કીન પુષ્પ છૂંદાઇ કચરાઇ-નાશ પામ્યું-અરેરે ! રૂપ !

રૂપ ગયું-જયોતી માત્ર રહી; વીણા તુડી-શુન્દરવ રહયો; પુષ્પ કરમણુ સુવાસં રહી-ફૂંધળ ગઇ-તેનું સ્મરણુજ રહ્યું. આમજ જે મરવાનું તો શા માટે પ્રેમ કરવો બસા ? કોઇ પ્રેમ ન કરશો-અનાચાર ન કરશો !

ઉપસંહાર.

સળગશે હાથ સૌદર્યો-વિલાસો વિકૃતી ધરશે.

સુકોમળ પુષ્પશાં એજો-તવઃ આખરે મરશે.

મનોહર મહેલ-કિલ્લા ત્યાં-ગધેડાં ગેધેડાં મરશે.

સુરીલાં તાન સરતાં ત્યાં-કુદઝ-કાગઝ ચરશે.

ત્રણ માસ પછી નવાખનો પ્રચંડ કોધાગ્નિ શાંત પડયો, ને તે પોતાના અમાતુષી કાર્ય માટે ખુબ પરતાયો. નવાખે ફૈઝનો ઓરડો ખોલાવ્યો. ફૈઝનો અપ્સરાએતે લગ્નજીત કરનાર સુંદર માસલ દેહ-સુકાઇ-હાડપોંજર માત્ર રહ્યું હતું. આવો સોયતીવ દેખાવ જોઈ નવાખનાં નેત્ર અશ્રુથી ઉમરાઈ ગયાં ‘હાય ! ફૈઝ ! તારું સ્વર્ગીય સૌંદર્ય’ લઇ પાછી આવ-એકવાર દર્શન દઇ તૃપાતુર નેત્રોથી તૃપા ખુઝાવ. પણ ફૈઝ નુ આવી. નવાખ તે ઓરડામાં બપોરે જતો ત્યારે, જાણે પૃથ્વીના પેદામાંથી એક અસ્પષ્ટ આર્તનાદ નીકળી-ક્ષીણ-ધણેજ ક્ષોણ બનતો બનતો આકાશ મંડળમાં-ઘણે-ઘણે દૂર જઇ લય પામતો હતો. એ અસ્પષ્ટ આર્તનાદ સાંભળી નવાખ શીરાજનું કંઠેનું કંપી ઉઠ્યું. જાણે એક અનુપ-રચિત-આર્ત-આત્મા તે ઓરડામાં એક મિન્દુ જળને માટે આકુળ વ્યાકુળ બની, આકંઠ કરી રહ્યો હોય-તેના કરણ આકંઠનથી જાણે આકાશ શુદ્ધ રહ્યું છે-અને એ શબ્દ તે જાણે સમરત વિશ્વના લોકો. કાન લગાડી સાંભળી રહ્યા હોયને ?

કેટલોક વખત નવાગ બહુજ ખેડેન રહેયો. સાંમજી છે કે ફેબ્રુઆરિયુ આ ફેબ્રુઆરિયુ બેઈ શિરાજને વિશ્વની તમામ સ્ત્રી મતિપર નિરસ્કાર આજ્યો હતો-પણ નવાજને, પોતાની વિવાહિતા સ્ત્રી હુલુનિસ્સાના સંમર્ધમાં-યેથી તમામને અતે પૂર્ણ પતિવ્રતા ગાહુમ પડી હતી. અને તેના પવિત્ર પ્રેમના પ્રવળ પ્રવાહમાં પોતાના સળગતા અંતરાતમાને શાંતિ મળી હતી,

શિરાગુદવસાના મરણ બાદ, તેનો પ્યારો દિરાઝીલ ગહેલ તુટી ગયો, ખડીયેર બની ગયો. ફેબ્રુઆર વર્તાનને કેટલાક “સૌંદર્ય-સમાધિ” કહે છે યા તો “લાલ કોડી” કહે છે જે રથને એકવાર સ્વર્ગની રહેં ફેબ્રુઆર સુકોમળ કંઠની ચુરીવી તાનો રેલાતી હતી, તે જગ્યાએ આજે જગ્યા મનવરના કોર ચીકાર સળગાય છે. શિરાજના મહેલનો થોડાક ભાગ ગંગાજીમાં સમાધી લે છે, અને કેટલાક ભાગપર ખેતી થાય છે. મહેલનાં કેટલાંક ચીન્ટે: હજી પણ બુનસાળના બગ વૈનવની સાક્ષી પુરે છે કે સંસારના તમામ વૈભવ-વીલાસો અને હૃદયી આર દીવસની ચાંદનીજ છે. રૂપ શીટી જવાનું છે-સત્તા સળગી જવાની છે-અને યુવાની જમરાજ હરી જવાનો છે. તો શા સાર આ મહિ છળ-પ્રપંચ-દુરાચાર અને કાપા કાપી?

“ફારી બજ્યો ખુતનો—એ નાચ જગ આઢેર છે.”

“પ્રેમને પથુતા વીરે ઝખી—આસગતિ ફેર છે.”

ફેશનેબલ બાનુઓ કાળે ફાંકડું પ્રદરશન.

ફાઇન આર્ટ નીડળવર્ક ડીપાર્ટમેન્ટ

અલબેટ્ટી મુંબઈ નગરીની તમામ કોમની ફેશનેબલ બાનુઓ અને ભારતની અનેક રાણીઓમાં બેહદ પંકાયલું બાનું.

હીક કસબ, ફેશન, સીકવ-સ, બાલી તથા ચપરીના કામમાં ખીનહરીફ છે.

અમારાં ખાતામાંથી લરાયદી સાડીઓ, અને બ્લાઉઝોનું ઉગલ કામ, તેની

મનખુશ કરનારી ચોરીજીનલ ડીઝાઇનો એક ખાસ સ્પેશીયાલીટી છે.

ખીનઓ અમારી ડીઝાઇનોની નકલ કરવાની ફેક્ટની કોશેશ કરે.

છે એજ હુમાર ઉત્તમ કામગીરી સાબેતી છે. અમારા લાવો અમારી

નાદર કારીગીરી તરફ નેતાં કીફાયત છે. અમારા ખાતાંમાં થયલું

લરત કામ નીચલાં ઠેકાણા સીવાય ખીન કોઇની

દુકાને - મલશે નહીં.

સ્વદેશી ખાદી ઉપર બહુજ ઉગલ લરતકામ કરી આપવામાં આવે છે.

નેવાથી ખાત્રી થશે.

નમુનાઓ તઇયાર છે.

ધનબાઈ ફરદુનજી બનાજી,

નાં ૫, આલનામોંટ રોડ, ખંભાલા હીલ, -મુંબઈ,

ટેલીફોન નાં ૪૩૧૪.

પ્રેમને સ્ત્રીમાન્ય રીતે જુદી જુદી જાતના પ્રેમ કહેવામાં આવે છે અને જુદી જુદી વખતે પ્રેમમાં લક્ષણ તથા તેનું જોછા વધતાપણુપણુ ભિન્ન ભિન્ન હોય છે એમ મનાય છે.

આવા લેહ પડે તે કુદરતી છે. દરેક મનુષ્ય પોતાના વડીલો, સરખા દરમજાનાં માણસો અને પોતાનાથી નાનાં-હલકા માણસોના સંબંધમાં આવે છે. દરેકને એમ લાગે છે કે વડીલો મિત્રો અને જાળકો વિગેરે તરફના પ્રેમની લાગણી જુદા જુદા પ્રકારની છે. આ લેખનો હેતુ આ માન્યતાનો નાશ કરી, પ્રેમ તેનાં આંતર સ્વરૂપમાં એકજ જાતનો છે એમ સિદ્ધ કરવાનો છે. લેહ જેવું જે કંઈ જણાય છે તે સાંસારિક રિવાજોના દાળને લીધે પ્રેમને જે સ્વરૂપમાં ગહાર પાડવામાં આવે છે તે છે. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો એ લેહ પ્રેમના ગહારના રૂપમાં છે-તેનાં મુળ સ્વરૂપમાં નથી.

પ્રેમનું પ્રથમ લક્ષણ આકર્ષણ-જેઆણુ છે અને તેથી જેનાપર પ્રેમ જડાયો હોય તે માનસિક, શારિરિક તથા તાત્વિક દુનિયામાં પણ અતિ નજીક રહે એવી આહુનારને કુદરતીજ ઇચ્છા થાય છે. પ્રેમમાં આ લક્ષણ હોવું જ જોઈએ. જાળકોનાં માળાપર, ચેલાનો શુરૂપર, પતિનો પત્નીપર, મિત્રનો મિત્રપર, શેઠનો નોકરપર કે નોકરનો શેઠપર-ગમે સે જાતનો પ્રેમ હોય તોપણ આકર્ષણના ઉપલો લક્ષણને લીધે એક બીજાને એક બીજાની નજીક જેમ અને તેમ વધુ રહેવાની ઇચ્છા થાય છેજ. કુદરતી જેઆણુ વિના (આવા જેઆણુ માટે કોઈ કારણ આપી શકાતું નથી.) ખરે પ્રેમ જન્મતોજ નથી. માણસ માણસનાજ સંબંધમાં આવું અને છે એમ નથી. પશુઓ તથા પંખીઓ પણ આવાંજ જેઆણુથી બંધાયલાં હોય છે. ઘોડાઓ, કુતરાઓ, બીલાડાઓ અને પક્ષીઓ પણ પોતાના બહાણાંઓની નજીક રહેવાને વલણાં મારે છે અને તેવી ઇચ્છા શા માટે થાય છે તે કોઈ જાણતું નથી.

પ્રેમ ઉત્પન્ન થવાની પ્રથમ નીશાની કુદરતી જેઆણુ છે. આ જેઆણુ થયા પછી આહુનાર પોતાના પ્રિયજન સાથેજ રહેવા ઇચ્છે છે; માનસિક એકતા રાખવા માટે તેનાથી કંઈ છુપાવતો નથી અને આધ્યાત્મિક (Jealousy) એકતાને ખાતર તે પોતાના પ્રિયજનના જેવીજ આશા અલિલાશાં રાખે છે અને ઉલ્લાસના પ્રયાસો એકજ દિશાએ થતા હોય છે. જુદાઈ આહુનારને દુઃખ આપે છે, પ્રિયજનની સલાહ લીધા વિના કંઈક કામ કરવું તે પ્રેમીને મન આરત્ય લાગે છે, પોતાના પ્રિયજનથી જુદી જાતના વિચાર કરવામાં તેને ગ્રાપ દેખાય છે. પ્રેમી જેને આહુતો હોય તે વડીલ હોય, સમાન હોય કે પોતાનાથી નાના હોય તો પણ પ્રેમ પ્રબલ થયા પછી ઉપેક્ષી સ્થિતિ આવ્યા વિના રહેતી નથી. નાદાન જાળક, કુતરો કે પાળેલી મેનાની સલાહ કંઈ કામ આવતી નથી, છતાં બ્યારે તેમનાપર પ્રબલ પ્રેમ જડાય છે ત્યારે ઘણા માણસો તેમની સલાહ લે છે. અલગત તેમને, યોગ્ય જવાબ તો મળતો નથી, છતાં આહુનાર એક જો વાર તેમની પાસે પોતાનું જીવન ખુલ્લું તો કરે છે. કુતરો પોતાનો શેઠથી જુદો પડતાં, નવલકથાનો નાયક પોતાની બહાલીથી

જુદો પડતાં જેટલો દુઃખી થાય છે તેટલોજ દુઃખી થાય છે પ્રણલ પ્રેમના આવેશથી આવી જાતની જ લાગણી થાય છે. પણ જિંદગીને લીધે તેના બહારનાં દેખાવમાં આપણને ફેરફાર જણાય છે દાખલા તરીકે જાળક માળાપના પગે વળગી પડે છે, મિત્ર જોમથી શેકડેડ કરે છે, પત્ની પત્નીને આર્તીગન લે છે, શેક પોતાના માનીતા કુતરને પંપાળે છે—પણ દરેક બનાવમાં પ્રેમનું મુખ્ય લક્ષણ પ્રિયજનની નજીક રહેવાની ઈચ્છા જણાય છે આવી લાગણી જીવતાં પ્રાણીઓ માટે થાય છે એટલું જ નહિ પણ નિર્જીવ વસ્તુ માટે પણ થાય છે. ઘણાને અનુભવ હશે કે તેમના માનીતા ટેબલ પર—પોતાની માનીતા કલમથી જ લખવાનું ગમે છે. ઉપલાં દ્રવ્યોનો પરથી જણાશે કે પ્રેમ ગમે તેના પર રહેડો હોય તો પણ તેનું મુખ સ્વરૂપ એક જ જાતનું છે.

પ્રિય વ્યક્તિ અથવા પ્રિય વસ્તુની રોવા કરવાની આહવારને બહુ ઈચ્છા થાય છે. ગમે તે રીતે પ્રેમી પોતાના મિત્ર, પત્ની, પિતા કે કેઈપણ પ્રિયજનને સજી રાખવા, મદદ કરવા, દુઃખ ઓછું કરવાનો પ્રયત્ન કરે છે માનીતા ટેબલ અથવા કલમ ખીજ ટેબલો અને કલમો કરતા વધુ સ્વચ્છ રણાય છે આવી ઈચ્છાની તીવ્રતાને આધાર પ્રેમની તીવ્રતા પર હોય છે. જેમ પ્રેમ વધુ પ્રણા તેમ પ્રિયજનને ગજી રાખવાની—તેની મેવા કરવાની ઈચ્છા પણ વધુ પ્રણ અને તીવ્ર બની જાય છે.

આ પ્રમાણે વિચાર કરતા મને તો લાગે છે કે પ્રેમ જોગ જાતનો છે—જુદી જુદી જાતનો નથી અલગત, તેના ઓછા વધના પ્રમાણને લીધે અમુક લેહ જણાય છે અને તે જણાવો જોઈએ પરંતુ પ્રેમનું મુખ્ય લક્ષણ તો એક જ છે.

પ્રેમ અધ છે—તે જુદાને સ્વીકારતો નથી આપણી જાતને પણ જુલાવી દે છે જે જીવંતી તે આશા રાખે છે (૧) જેના પર પ્રેમ હોય તેની જેટલા બની શકે તેટલા નજીક રહેવાની ઈચ્છા અને (૨) પ્રિયજન અથવા પ્રિય વસ્તુની મેવા કરવાની—તેમને સજી રાખવાની જેટલી તક મળે તેટલી લઈ લેવાની આતુરતા. કેટલીકવાર આપણે પ્રેમને ઘાતકી જણાવી હું લઈ જઈ એવી કલ્પના કરીએ છીએ કે આપણા બહાલાં દુઃખના છે ને તેને આપણે ગયાવીએ છીએ, બીજા શબ્દોમાં, જોલીએ તો આપણે જીલાન હૃદયે એવું ઈચ્છીએ છીએ કે આપણા બહાલાઓ આફતમાં પડે ને પછી તેમને મદદ કરી, આફતગાથી ગયાવી આપણે આપણા પ્રેમ સાબીત કરી ગતાવીએ

પ્રેમથી શું મળે છે? આનંદ. બીજું કંઈ નહિ બહાલાની નજીક રહેવામાં અને તેની મેવા કરવામાં આનંદ સિવાય બીજું કંઈ મળતું નથી એકમેકની નજીક રહેવા માટે પ્રેમીઓ નિરતર વલણાં મારે છે. પ્રિયજનનું રહે જોતાંજ આપણે અનેક દુઃખો જુવી જઈ કોઈ અગમ્ય આનંદ અનુભવીએ છીએ અને આવા આનંદ માટે આપણે ગમે તેટલી મુશકેલો ખુશીથી ઉપાડીએ છીએ વરસાદની લાગ કર હેલી વરમતી હોય, વીજળીના કડાકા થતા હોય, લયંકર પવન વાઈ રહ્યો હોય છતાં આશક પોતાની માર્શકના દર્શન કરવા. જાય છે—કાલિદાસે વર્ણવેલી અલિસારિકા

પોતાનાં પ્રિયતમને મળવા જાય છે—તે આ આનંદ માટે! પ્રેમ અને તેનાથી ઉપજતો અનંદ વર્ણવી શકાતો નથી તે અનુભવથીજ જણાય છે. પ્રેમ એછો વધતો હોય, તીવ્ર થાયવા મદ હોય પણ તેથી પ્રેમનું સ્વરૂપ બદલાતું નથી. સામાન્ય માણસના સામાન્ય પ્રેમથી માડીને કોઈ પરમશક્તિના પ્રભુ પરના પ્રેમ સુધી નજર ફરે—જાણે એકજ ભાવ મુખ્ય જણાયે. જુદાઈમાં શોક અને સંયોગમાં આનંદ! પ્રેમ જુદી જુદી રીતે વહેંચી શકાતો નથી તે એકજ છે—અવિલકત છે.

કેટલાકેને સ્ત્રી પુરૂષનો પ્રેમ ખીજ પ્રેમો કરતા જુદી જાતનો છે એવી શંકા થશે અને તેવી શંકા થાય તે કુદરતી છે. ઉપર જે કંઈ કહેવામાં આવ્યું છે તે જો કે આ બાબતનો પણ ફરકો કરી દે છે છતાં આપણે માનસશાસ્ત્રની નજરે આ પ્રશ્નની ચર્ચા કરીશું.

પુરૂષ અને સ્ત્રી વચ્ચેના જાતીલોદ જો કે જીવનમાં મહાન ભાગ લજવે છે છતાં પ્રેમમાં—પ્રેમ પેદા કરવામાં જાતિ મુખ્ય ભાગ લજવતી નથી સાચા પ્રેમમાં પ્રેમીને પોતાના પ્રિયજનની જાતી કંઈ છે તેનો પ્રથમ વિચારજ આવતો નથી. બાપ દીકરીને ચાહે, ભાઈ બહેનને ચાહે—તેઓની જાતિ જુદી હોય છે, છતાં તેમના પ્રેમમાં તેથી ઉણપ આવતી નથી પણ સરખી વયના સ્ત્રી પુરૂષોમાં જાતિ ભાગ લજવે છે એ વાત ખરી છે. હું ઉપર કહી ગયો છું કે પ્રેમી પોતાના પ્રિયજનથી કંઈ છુપાવતો નથી અને તેની નજીક વસવાને હમેશ આતુર રહે છે. આ જોજ મુદ્દા આખા લેહનો ઉકેલ સુચવી દે છે. સ્ત્રી અને પુરૂષ ત્યારે એક બીજાને ચાહે ત્યારે નિરંતર એક બીજાની નજીક રહેવા માટે તેઓ લગ્ન કરે છે અને આખી જીંદગી સાથેજ રહે છે. પતિ પત્નીની મૈત્રી એવી પ્રગળ, દર્દવી અને મધુર છે કે કેટલાક લકતો પણ પ્રભુને પોતાની માથુક ગણી ચાહે છે. સુક્રીઓ અને વૈષ્ણવોના સાહિત્યમાંથી આ કથનની અનેક સાળીતીઓ મળી આવે છે. આ પ્રેમ અત્યંત ગાઢ, તીવ્ર અને ઉચ્ચ હોય છે અને તેથી તે સર્વોત્કૃષ્ટ પ્રેમ ગણાય છે પરંતુ તેમાં પણ પ્રેમનું મુખ્ય લક્ષણ તો એકજ જાતનું છે. જાતિ લેહને લીધે પ્રેમનું સ્વરૂપ બદલાતું નથી.

નાનો રૂસી (સીંદના પીજરા આગળ)—“પપા, સીંદો ઘણાજ ખાધરા હોયછ, (અર) કેની?”

પપા—“હા, દીકરા”

રૂસી—“અને આ સીંદો તો માણસનું માસ ખાવાતું વધારે પસંદ કરછ, મહોં પપો?”

પપા—“ખચ્ચીતજ, દીકરા”

રૂસી—“જ્યારે તમો મારી આગળ છેઓ ત્યારે તો મને સીંદાની મુદ્દા ખીંકી લાગવી નથી, પપા”

એઝોરસ તરફની હમારી મુસાફરી.

લખનાર—જરખાનુ મહેરવાનજી કોથાવાળા.

હમે આપું યુરપ કરવા નીકળેલા તે વખતે હમારી સ્ટીમર એઝોરસના ટ્રાપુ આગળ લાધી ગઈ. આઝમાંથી બંદર તરફ જોતાં શહેરનો દેખાવ મણે ખુશનુમા લાગ્યો એટલે આ નવો મુલક કેવોએક છે તે જાણવાને મણે, તેમજ પંદર દિવસો સુધી આકાશ અને પાણી જોતા થાકી ગયેલા હોવાથી હમેએ ત્યાં ઉતરીને થોડા દિવસ રહેવાનું નક્કી કર્યું.

એઝોરસના જેવું પછાત શહેર આજ સુધી મારા જોવામાં આવ્યું નથી. ત્યાંની વસ્તી મુમારે બે લાખ આશીસની બનેલી છે તેઓ જાને પોરચુગીજ છે. પણ એવા સુસ્ત, આમસુ અને આપે હાડકેના કે તેઓના પાંચ પહેડીના દાદા પર દાદાના વખતમાં જે રીતે કામ થતું આવેલું તેમાં જરા એક દગડીમારનો બી સુધારો કરવા તેઓએ ઉલટ ધરી નથી. આખાં શહેરમાં નથી તો એક મીલ, કે એક ચીમની, નથી એક ક્ષીડન કે પુલ; નથી સાંચા કે દારખાના, પત્થરની ધંટી ઉપર દળણા દળાએજ, અને ધાત્રીના બેલ અધારી ઝોરડીમાં ગોલ ગોલ ધુમરી ખાઇ તેલ પીલી આપેજ. મેયુસવાના વળતથી જન ચાલતું આવેલું તેમ જોજો પણ માથેજ ઉડાવવાનો અચના ધણું તો ગધેરાંની પીંડે કે હાથગાંડીમાં. ના કાંઈ છાપખાતું કે ના કાંઈ બીજા શહેર સાથે તાર ટેલીફોનની સગવડ. રતુ સમધારણ અને કુલ દળના બગી-ચા હમાઇ જાએ. ધરેધર ગધેરાં પળાએવાં હમે જોવાં અને અજાણ જેવું તો એ કે ધરના ગાટીડા બૈરાં અને બચ્ચાંઓની સાથોસાથ ગધેરાંની અરડાચાં બચ્ચાં આલસાઈતું રાજ્ય હોય ત્યાં જુહાણું એજ ધરમાં જો કોઇની આખરદાર કપડાંમાં સજ થતું હોય તો તે દેવલના પાદરીઓ અને થોડાક લશકરી સોલજરો જાણવા. ત્યાં એમનો ગવરનર જનરલ અને કૉનસલ બી છે, પણ તેઓના પગારની રકમ કોઇપણ સાધારણ આસામીના એક અડવાડીયાંના ખરચ જેટલી મહામારત જાણવી; તોપણ લોકો ધણાંજ સુખી અને સંતોષી જણાતાં. એક કુટુંબનો માસીક ધર ખરચ એક હઝાર ૧૦૦૦ (રેસ) થયો. પેહલકાંતો હમે ૧૦૦૦ નું ચક્કણ સમજી શકેલા નહીં, પણ જ્યારે હમારો એક માથો એક કોલર વટાવવા ગયો, કારણ હમેને નહાતું પરચુટણ જોઇતું હતું-ત્યારે દુરથી તેને ખુલ્લે માથે હાથમાં ટોપી ધરીને આવતો જોઇ હમેને ઘણી અજાણી લાગી.

“દાર્શના, હું તો આખી બેન્ક લુટી આવેલો હોઉં એમ મને લાગે છે.” એમ કહી તેણે ન્હાના ન્હાના સીકકાઓથી હિચોડીય ભરેલી પોતાની ટોપી ટેંગલ ઉપર સુકી અને પોતાના કાંટના ગળવાં ને પણ સીકકાથી ઉપરની આવેલાં હતાં તેમાંથી મુકે મુકે નાણું કાઢવા માંડીયું.

“આ શું કહેવાય ? આતો જાણે આખી ટંકસાલ ઉઠાવી લાગે છે ?” હમે બોલી ઉઠીયા.

“તેમજ છે. એ ગણી આપનારની ધીરજ ઉપર ધન છે. તેનો આખો દહાડો આ કંગાલ ટુકડાઓ ગણવામાં જ તો હોવો જોઈએ. એક ડોલરના હજાર reals આવતા દેખું. નાહક મારી ટોપી અને ગળવાં ધસાઇ ગયાં.”

હવે હમને સગજ પડી કે ત્યાંના લોક સતોષી કેમ હતાં. મહીને દીવસે બે ડોલરનો પગાર હોય પણ તેના બે હજાર reals કેહેવાય એટલે કાંઈ નહીં તો બોલતાં મોઢાં તો ભરાઇ જાય !

આવાં શેહરમાં વેપાર વણજ તો ક્યાંથીજ હોય. જમીન રેસાલ એટલે દ્રાક્ષનો પાક ઉભાઇ જાય તેમાંથી મુસકેલીલ વાઇન બનાવી પચાસ reals ની એક બાટલી વેચાય, એટલે કે પાંચ આનામા તમોને શેગપેન જેવો ઉત્તમ વાઇન મળે. અહીં નથી કાંઈ બદારગામતું આદમી આવતું કે નથી કાંઈ અહીંનું રેહવાસી દેશવર જતું, એટલે આપણી દુનીયામાં શું વહી વીધી જામે છે તેનો સસારાળી અહીં જાણવાને મળતો નથી. કોનસલ-જેનરલ ને બી એક પોરચુ-ગીસજ હોતો, તેણે મને પુછીયુ “ઇગલ ડમા કોલસાની હડતાળ પડેલી તે હવે કેમ છે ?”

“ઓ, તે વાતને તો બે વરસ વહી ગયા.” મેં કહ્યું. “અને તે તો એકદમ બે મહીનામાં સમાધાની ઉપર આવી ગયેલી.”

“એમ કે ? તે વખતે કાંઈ મુસાફર અહીં આવેલા તેવજુને મોંઢડે હડતાળ માટે સાંભળેલું તેજ.”

બોલો, આવા મુલકના આદમીઓ ખરેખરા સુખી અને સંતોષી હોય તેમાં કાંઈ નવાઇ છે ? દેખવું બી નહીં ને દાઝવું બી નહીં તેવા નીચળે ઇન્દ્રિય વેહતી જાય !

જ્યાં અમલ્ય આદમીઓ હોય ત્યાં ધુતારાઓ લુપ્ત ના મરે. હમે એક દેવળમાં ગયા જે બસો વરસનું કહેવાતું. ત્યાં એક ખાસો પોલીસડ કરેલો લાકડાનો માથરો મુકાએલો હતો જે માટે ત્યાંના પાદરીએ હમેને કહ્યું કે કાઇસ્ટને ફર્સ્ટિસ કાંઈ તે આ માથડા ઉપર. લાકડું જેતાં તો તે અદારસો વરસ ઉપરનું નહીં, પણ અદાર વરસનું ધડાએલું હોય તેવું લાગતું, છતાં, બીચારા અમલો તે ગરમજાટ માનતા અને તેની પુનઃ કરતા અને સુખ દુખ વખતે માનતા કરીને પાદરીઓના ગળવાં પેલાં મુરીયાણા સીકકાઓથી ભરતા. દેવલને માહેથી મલ્ય મલ્ય ધુળના લેપડા ચઢેલા. જે બીચારા ફરેસ્તાઓના ત્યાં પુટળા મુકાએલા તેઓની મને દયા લાગે છે. આપડા સેટપીટરના ત્રણ આંગળા તુટી ગયેલાં, વરજીન મેરીની એક આખ ગેપ, સેંટ પેટ્રીકનું તો નાકબી બાકી રહેલું નહીં, એક દેવળ કરતાં ઓસપીટલને બરનો તે સાગન વધારે લાગતો !

એક વખત અવગત તે ચર્ચની ઝાહોજલાલી હોવી જોઈએ, પણ હાલમાં કસબી પર દાઓ ઉપર ધુળનો નવો રંગ ચઢેલો હતો, દેવાલ ઉપર વળગાડેલાં ચીત્રકામના પેપર કુગાઇ

ફાટીને તેના વાવટા ઉડતા હતા. ખોદાતાવાનું એજાદતમાહ અને તેની ઝાંતી ગીરદેસી, પશુ તે માટે ના કાઢતી દાદ કે કપાંદ.

હમે જેવા કીનારે ઉતર્યા કે લોકો પોતાના ગધેરાંઓ લાદને હમારી એ બાજુ ઉભાઈ ગયા. તેઓની શાંખા સમજની મુશકેલ હોવાથી એક માછડ લેવો પડ્યો. બે કલાકની ગધે-અસવારી માટે એક જણે ત્રીસ રેસ માંગ્યા, એટલે ત્રણ આના. હમે અવધથી કહ્યું “હે એટલા બધા ?” તો જોઈ લેવો પડી એમાં દાગની ફરીકાઈ. એક કેહ કે વીસ રેસ તો બીજો કહે જે કે મારા દસ રેસ અને ત્રણ કલાકની ગધે-અસવારી ! હમે અડધી ડગળ મીત્રો આ નવી મોજ ભોગવવા તક્યાર થયા અને તે બે લાખની વસતીમાં એવું એકબી જણ ન હતું કે જે હમેને હમારાં વરસ વેચતાં જોઈ શકે એટલે હમેએ બે શીકર ચલાવ્યું. તમે શું એમ ધારણ કે હુમક પગલે વંઝોડીઆ બારતા ઠેકડામાં તોરથી હમે ગયા. અથવા ધીરેથી ખુડક ખુડક ચલાવ્યું ? કાંઈ ચીજ નહીં. ગધેજાણાઓના હાથમાં ભાગાં રીનના દાગડા પકડાએલા તેમાં કાંકરા બરીને ખચ્ચરના કાન આગલ લાવી નેરથી હલાવે કે તે બાપડું જણે કાંઈ પીશાય પુડે વળગ્યો હોય એવી છવ લાદને ન્હાસા ન્હાસ કરી મુકે. છતને ઠેકણે શુણપાટનો દુકડો નાખેલો અને કાધાંની દોરી, એ લગભગ જણવી. પડ્યા તો યોડાંજ કાંઈ હાડાં ભાગવાના હતાં ? એમ તો ઘણીમીવાર બચપ જુમાં ખુરસી ઉપર ઘોડાદાવ રમતા છકાએલા તેવોજ આખી મામસો જણવો. હમાર સરધસ જોવાજોગ હતું અને ત્યાંના રહેવાસીઓ બધાંજ પરવારતાં, એટલે ધરની પ્હાર દોડી ગાની આ શું ખેમોન હતું તે જોવાં પડીયાં. મેં બે વાર ગાલાટ ખાધી, પણ માસે મીત્ર એક તો દર પાંચ મીનીટ નીચે ટપકાતો, કારણ તેના ગધેરાંએ એને પોતાનો જાતબાઈ ધારી લીધો કે શું ને ચારે પગે ઉછલીને તેણે પોતાની ખુશાલી જણાવીયા કીધી ! જ્યારેબી એક ફરીયાદ કરવા પોતાનું મોંઘ ખોલતો કે તેના ગધેરાનું ખચ્ચર થાએ ! તે તેખી પોતાનું ડાચું વકારસી પોતાના મેંકારામાં જોડતો અવાજ દુબાડી દેતો. પણ તેટલાં તો તે ગધેરાંના માથેકનુ ધર આવી પુગીયું એટલે પોતાની શેણણીને સલામી બરી આવવાની વફાદરી ધાપ ગાની એટલે ગધેરા-છએ તે નીચાં ખારણાના સુકડામાં એકાલીયુ. જેકનું દોસયું ઉડી ગયું અને તેને પંદરમી વાર જમીન માપી એટલે ફફડી ચટકાને તેણે આ ઉત્તમ મોજ પડતી મુઠી અને હમારાંની પાંસ-રાની પુરતી ખચ્ચર લેવાઈ હતી એટલે હમેબી ત્યાંજ હમારી ચોખમી સેદલધાઈ રમાપ્ત કીધી.

હવે પેલી મહાબારત કિંમત ચુકવવાની રહી. તે વખતે જે કલાખકોર ઉડી રહ્યો તે એક જગી છુશડને પણ બાજુ ખેસાડે તે બી હતી, એક જણ દસ રેસ પોતાના ગધેરાંની અસવારી માટે માંગે તો બીજો રહેશે પાચ મને બાપો કારણ મેં તમને પડ્યા ધરી લીધેલા ! મીત્રએ વીસ માંગીયા કારણ તેના છતમાં યોડો કપિાળી બરેલો અને તેથી મુખ સગરડ કરવા માટે તેને ડબલ દામ ઉપર હક હતો. જ્યારે ચોપાએ કાંકરા અક્ષી પોતાના હાથ દુબાવી નાખેલાં તે માટે મુઠકી રેસની મંગણી કીધી અને ખાસસા કાંઈક વીસેક આસામીઓએ હમારા માછડની ગરજ સારેલી એમ કહી પોતાનાં ખીલ રણ કીધાં ! જેકને પેતું હમાર રેમનું પરચુટણ યાદ આવ્યું એટલે તેણે મુકે મુકે ટાળાંમાં તે ઉરાડવા માંડીયું. એક અડધા કલાકમાંતો આખાં મામને ખચ્ચર ઘડ ગઇ કે વેલાતાના રાજના અંગત

સગા શહિદાદાઓ તેઓનાં આ ગામડાંમાં આવ્યા હતા જેઓ મુઠ્ઠે મુઠ્ઠા ભરીને નાણું કાઢી આપવા જેવા દેશાવર ધર્મી દીલના હતા!

ખાણું ઉપર મોસળી, નારંગી, દ્રાક્ષ, પીચીસના ઢગલા આવે, ઉત્તમ મુશકેલીલ વાહન પાણીની માફક મલે, તાજી માછલી અને મરઘીનાં ચાહો એટલી વાણી પીરસાએ અને બીલ જેવા બને તો બે હજાર રેસ, એટલે બે હજાર. ડેલી છ રૂપિયામાં હમો છ મીત્રો, વેલાતના સેવોય કે મુખાઈના તાઝ હોટેલ કરતાં ઉત્તમ પરોણાગત ભોગવતા હતા.

હમો હવે કોનેસલ-જેનરલને ગલના ગયા.

વચલા ઓરડાની ટેબલ ઉપર, પાના, પાસા, ફાલમાના તેમજ દામના પાટીયાં, મેકેનો, લુડો, સ્ટીપપલ-ચેઝ, સ્નેકસ અને લેડર વગેરે વગેરે જે રૂમનો છાકરવણુ ઉગરમાં હમો રમી ગએલા તે બધાંની સામગ્રી પડેલી અને તેની આબુખાંજુની ત્રણ ખુરસીઓ ઉપર કોનસલ-જેનરલ તેની મોહરદાર અને બેટી બેઠાં બેઠાં અડધી બાંધમાં જુદાં હતાં. કરેળી શું? આ આનડામાન જેવું બીનઉપયોગનું ટાપુ ત્યાં ના કાંઈ ધધો કે વેપાર, ના વેપર કે રાજદા દપાલના કાગલો, ના કલમ કે હાથખાના. દોસ્તીબી કોણુની સાંધે! બીચારાંઓ ઉપલી રમતો પોતા પોતા વચ્ચે રમી રમીને વખત કાઢતાં હતાં અને પોણો ભાગ જુદાંજુમાં ખતમ થતો. બોદા ખમર કરે.

હું મારી સરકારને સુચના કરવાનો હેતુ કે જ્યારે કોઈ આસામી ધણો ગંભીર શુન્દા કરે અને તેને ફાંસીથી સહજ ઉતરતી શિક્ષા કરવી હોય ત્યારે તેની એઝારસના ટાપુ ઉપર કોનસલ-જેનરલના આધ્યા ઉપર નેમણુક કરવી.

તૈયાર છે

બાપના શ્રાપ

‘નવરંગ’માં બે વર્ષ સુધી એક સરખા ઉમંગ ને હેંશથી વંચાયલી અધિપતિની કલમથી લખાયલી સુંદર વારતા. ડેમી આઠ પેજ (મોટી) સાઠઝમાં સુંદર ગલેઝડ વેપરો ઉપર છાપેલાં રરપ પુષ્ટો અને કપડાંનું સુશોભીત પાકું બાયન્ડીંગ. કીમત રૂ. રા. પોષ્ટેજ આના પાંચ વધુ.

લખો,

મેનેજર, ‘નવરંગ,’

૨૩૭, બનરગેટ, કોટ, મુંબઈ નં. ૧.

“નવરંગ મ્યુઝીક ગાઇડ.”

રચનાર—દીનશાહ એ. સળાણા.

રાગ—ભેરવી ત્રીતાલ.

આ દુનીયાં છે જાદુની માયા
 પલ પલ પલટી જાતી કાયા
 ગગને વાહલ રંગ સમાયા સમાયા—છે જાદુની
 દીકરા દીકરી પતીને પ્રેમદા જાહેન બાંધવની જોડી
 એક એકને પકડી પકડી નાખે કાળ વઘોડી
 કોણુ રે કોના છે કહેવાયા કહેવાયા—છે જાદુની
 કાળાં વાદળમાં જેમ વીજળી ઝબકે ને મટી જાય
 એવા સુખના ચમકારામાં મોહ તને કાં થાય
 યાદ કરી લેને તું જગસાયા જગસાયા—છે જાદુની

(એકજ ભુલ.)

આ	દુ	ની	યાં	છે	જા	..	દુ	ની	મા	યા
સા	મ	મ	મ	ગ	ધ	પ	મ	ગ	રે	ગ	ગ	ગ	રે	ની	સા
x	x	x		x	x		x	x		x	x	x	x	x	

પ	લ	પ	લ	પ	લ	તી	...	જા	...	તી	...	કા	યા
ધ	ધ	ધ	ની	સા	રે	સા	સા	ગ	ગ	ગ	ગ	ગ	રે	ની	સા
x	x	x	x			x		x	x	x	x	x	x	x	ખ

ગ	ગ	ને	...	ખા	...	દ	ળ	રં	...	ગ	સ	મા	...	યા	-સ
સા	સા	સા	રે	ની	સા	ની	ધ	પ	ની	ધ	પ	મ	ધ	પ	મ
			x		x	ટી	x	x	x	x		x	x		x

મા ... યા સ	મા ... યા છે	જા ... હુ ની	મા યા
ગ પ મ ગ	રે મ ગ રે	સા રે ગ મ	ગ રે ની સા
x x x	x x x x	x x x	x x x x

ખ

દી ક રા ...	દી ક રી ...	પ તી ... ને	ત્રે ... મ હા
ની ની સા સા	ગ ગ મ મ	પ પ પ પ	પ ધ મ પ
x x	x x x x		x x

ખ

બ હે ન બાં	ધ વ ની ...	જો	ડી
ગ ગ ગ ગ	મ મ મ મ	ગ પ મ ગ	રે સા ની સા
x x x x	x x x x	x x x	x x

ખ

એ ક	એ ક ને ..	પ ક ડી ...	પ ક ડી
સા સા સા સા	સા સા સા સા	ની ની સા ધ	ની ધ પ મ
		x x ટી x	x x x

ટી

ટી

ના ... બે ...	કા ... લ વ	છો	ડી
ગ ગ ગ ગ	મ ગ મ મ	ગ પ મ ગ	રે સા ની સા
x x x x	x x x x	x x x	x x

ખ

કો છુ રે ...	કો ... ના ...	છે કેહ	વા ... યા કેહ
સા સા સા સા	ની સા ની ધ	પ ની ધ પ	મ ધ પ મ
	x ટી x x	x x	x x x

ટી

વા કેહ	વા ... યા છે	જા ... હુ ની	મા યા
ગ પ મ ગ	રે મ ગ રે	સા રે ગ મ	ગ રે ની સા
x x x	x x x x	x x x	x x x

ખ

કાળાં વાહનમાં વાવે અંતરે=દીકરા દીકરીની માફક વગાડવો.

મહોબ્બતનો મુલક:

લેખક-C. A. B.

Loved ones, parted from in anguish,
Your glad eyes again shall see—

ન્યારે દરિયો અને જમીન સુરજના તેજથી બહુકી છાયાં હતાં, એવી એક રહવારે હું મારી મુસાફરીએ નીકળ્યો. મારે મહોબ્બતના મુલકમાં જવું હતું, અને મારાં હૈયામાં હિમત અને ખુશાલીનાં પૂર હતાં.

રસ્તામાં મને એક કવિ મળ્યો. તે હંમેશાં મહોબ્બતની વાતજ કરતો. મેં તેને મારો રાહ પુછ્યો. “મારી સાથે ચાલ” તેણે કહ્યું. તેની મહોબ્બત વિષેની કવિતાઓ ગાતા અને કેટલીક વાર આકાશવારે દુર એક શહેર તેણે બતાવ્યું. તેના સુરજ તેજના ખન્ધા હતા. પણ ત્યાં પુછતા માલમ પડ્યું હતું કે તે મહોબ્બતનો મુલક ન હતો. અફસોસ! તે તો કેવળ ખ્યાલી સ્વપ્નાઓનો દેશ હતો. નિરાશ થઈ કવિ ચાલ્યો ગયો.

આગળ મને એક ખુશદિલ સહેનાઈ મળ્યો. મેં તેને મારો રાહ પુછ્યો. કારણ તે પણ હંમેશા મહોબ્બતનીજ વાતો કરતો. ખુબ સહેલ કરતા, હસતા ગાતા અને કારમીરની કુદરતથી હલકાતી એક ખીલમાં આવી પહોંચ્યા એક મુખ્યાગમાંથી મુલાખ જેવા મહેરાએ આમને હસીને આવકાર આપ્યો.

“લે જવાન” મારા સાથીએ કહ્યું, “આ રહ્યો મહોબ્બતનો મુલક. આદમખત જેની શોધમાં લાગી રહી છે તેજ આ દેશ.” પણ પુછનાં આવને પડ્યું કે તે તો ફત્ત હવસનો મુલક હતો મારો સાથીનો ત્યાજ રહ્યો.

ધીમે ધીમે આગળ વધતો હું કેટલેક દુર ગયો ત્યાં એક બબકાદાર ગાડી મેં જોઈ. તેને ચાર પાણીનાર ઘોડા બેઠ્યા હતા અને ગડીયાન અને સાઈસના કપડાં પર જરી અને મખમલ હતાં. તેમાના એકે કહ્યું “મારી પુકે ચાલ-અમારાં બાઈ મહોબ્બતના મુલકમાંજ રહે છે.” હું ગયો. પણ અફસોસ! તપાસ કરતાં તો કેવળ તે દૈવતનોજ મુલક નીવડ્યો.

નિરાશ થઈ મેં મારી મુસાફરી છોડી દીધી. યાક ખાવા એક ખેડૂની ઝુંપડી બણી થયો. ત્યાં એક મીડી છાકરીને પુછ્યું-તેણે કહ્યું “હા, એ મુલક વિષે મેં સાંભળ્યું છે-પણ હું તો મનવ મહારાં ધરમાજ રહી છું એટલે મને રાહની ખબર નથી.”

ઘોડીવારે મારાં દિલમાંથી અન્ધારું હટી ગયું. કોણે મને કહ્યું “મુરખ! તે ધર છોડ્યું તેજ જીવ કરી; તારૂં પોતાનું ધર તેજ મહોબ્બતનો મુલક છે!”

WHY LOOK
"OLD?"

*Persian
Hair Dye*

RESTORES
"GREY HAIR"

To be had from the Army and Navy
Kemps Phillips Thomson and Tay-
lor Leach and Webster Treacher
and also from all known Chemist
& Druggists **SOLE AGENTS**
HORMUSH DOSABHOY & Co
BO. 217 NO. 4 TEL. NO. 511

સંભેગનો ભોગ !

(લખનાર:-મીસ, મુના કાવસશાહ ઇચિની.)

મેં આલાં દાવરે મનથી નકકી ઠરાવ કીધા કે ગમે તે ભેખમે અને ભોગેળી ભે જેમી વાહાડયા મને પરણવાની ઓફર કરે તો તે કબુલ રાખવી. હું ખાત્રીથી માનતી હતી કે તે મને આહાતો તો હતોજ નહિ, અને આજ સુધીમાં ગમે, કોઈ પણ પુરૂષે ખરાં અંતકરણથી આહીજ નથી. તો ભે કે કંઈ દલનોળાં મારી સાથે શુક્રમંડળે પડી મને આહવાના કસમ લીધા હતા. પહેલાં પહેલાં તો હું તેઓની એ ભુકી રીતભાત ઉપર મારા મનથી ખુબ રમુજ પામતી હતી, કારણ ખાનદાની લુખરી બારસ જવાન્યાઓને મારા જેવી એક સાદી માંદી છોકરીની દોલતને ખાતર તેણીને આહવાના ખોટા ઢાંગ કરી ભુલા ભોગ દો લેતા સમજવું એ લગરીક રમુજ હતું ખરું પણ જ્યારે એવી જોડે મનની ઓફરો દિવસે દિવસે વધવા લાગી ત્યારે મને મારી પોતાની ઉપરખી ઘણો મોટો ધિક્કાર આવવા લાગ્યો.

મારા પપા, મનચેરુજી દાવર વરસ દીવસની એક ગંભીર આવક મેલી જવા સાથ, એક અતિ ઘણો સુદર ખંગલો મારા નામ ઉપર કરી ગયા હતા. અને ભે કે હું મારા પૈસા અને ખુશ સ્વભાવથી સોસાયટીમાં ગંધી ઓધાર મોધાર થતી હતી; પણ મારા મનનો ઝલાપો તો એળલા ખુદાનેજ ખખર હતો !

હું હેન્ડસમ જેમી વાહાડયાને ઘણા ભેસવર ખ્યારે આહાતી થઇ હતી. આખા દીવસમાં, તેનાં મુખમાંથી બાહાર પડેલા શબ્દો પાછા અને પાછા યાદ કરતી, રાત્રે બીછાનામાં હું કલાકોના કલાકો વેર ભગતીજ પડી રહેતી. તે કાંઈ મારી સાથ ઘણો છુટથી વર્તતો હતો નહિ, તો ભે કે તે ખીલઓ સાથે તો તે ઘણાજ જલ-દીથી લેલાઈ જતો.

તે વખતે, મારી ઉમ્મર, સત્તાવીસ વર્ષની હતી. અને જેમીખી મારી બરોખસ્તી ઉમ્મરનો, ઉંચા તન્દરોસ્ત ખાંધાને એક સેલિઈતો ખાનદાની જવાન હતો. તે ભે કે ગજવે ગરીબ હતો, છતાંખી કય કંઈ છોકરીઓ તેની ઉપરથી મરી મરી રીતતી હતી જ્યારે પુરૂષો વખાણની નજરે એ મારા જેમીને ભેતા અને દોસ્તી સોધતા હતાં.

એક સહવારે, મારી વડી મુજબ, ગમે જેમી તરફથી એક પત્ર મળ્યો:-

“મારી બહાલી આહું” તે લખતો હતો, “હું તુને આહું છું” અને તેથી પરણવા માંગું છું. હું જાણું છું કે હું તને એક લીખારી જેવી સ્થીતીને આફમી.

હું, છતાં તુંને સુખી કરવાને હું માફ યતનું કરીશ—તું મને કબુલશે? મને પ્યારની લાંબા લાંબા પીજણો કરતાં આવડતું નથી, અને આપણે એકમેકને સારી રીતે પીછાણ્યે છીએ. મેહેરબાની કરી મને તુરત વલતો જવાબ લખજે. આશા છે જે મારી માંગણી કબુલી તું મને સુખીમાં સુખી આદમી બનાવશે.

ઘણા પ્યાર સાથે

જેમી.”

ઘણા મોટા મોટા અક્ષરોથી, ઘણુ જેદરકારીથી લખાયલું તે કાગલ હતું હતો પણ મેં તે ઉપર ઘણા હેતથી મારા હોઠો દાખ્યા.

તે બહાલા જવાન સાથની મારી પરણી છાંદગી મને કેવી પસાર કરવી પડે તે હું બરાબર સમજતી હતી. કારણ તે તો મને મારા પૈસા ખાતરજ પરણતો હતો કેની?

અલખત, પહેલાં પહેલાં તો તે મને ચાહવાના ઢાંગ ચાલુ તો રાખવાનોજ, પણ તે બધું થોડો વખતજ! એ જેનલતલ્યે પ્યાલજ મારા દીલમાં કમકમાત ઉપજવવા બસ હતો. પણ અરે ખુદ! તેના વગરની છાંદગી મને એવી તો ઝેર સમાન હતી કે કોઈની જોખમે, દાઈની લોગે હું તેની મોહોરદાર થવા મનથી કબુલ થઈ.

તે મને ચાહતો હતો નહિ તેથી શું થયું? મારી મળલખ દોલત, તેના બધા ઉઠાઉ ટેસ્ટો પુરા પાડ્યેના પ્યાલે મેં સતોષ પકડ્યો. તેનું સંધ્યું સુખ તો માત્ર મારી અઠાગ દોલતમાં સમાયલું હતું છતાં, મને ઝાંખી, ઘણીજ ઝાંખી આશા હતી કે વખત જતાં તેનાં ઠાઠા જીગરને, મારા ઉંડા બહાલથી કાંચ નહિ હું મારી તરફ પ્યારથી દલતું કરી શકું?

તે સહવારે જ્યારે હું ને મારી જેહન શીરીન નારતા ઉપર સાથે મળ્યાં ત્યારે તે પત્ર અને મારી ઉમેદ વિષે મેં તેણીને વાકેફ કીધી. મારી શીરીન મારીથી ઉમ્મરમાં, ત્રણ વરસ નાની અને ઘણા સોભણતા દેખાવની હોવાથી આજે જે વરસ થયાં પરણેલી, એક ગરમ્યાની માયબી થયલી છે. એની જેબીની તખ્યતના સુધારા અર્થે, તેણી જેબી સાથ, મારે ત્યાં થોડા દિવસ થયા રહેવા આવી હતી. જેમી વાહાડયા સાથ મને પરણેલી જેવા તેણી ઘણીજ આતુર હતી! જેમી જેવા એક સર્વના માનીતા જવાનને પોતાના બધેલી દાખલ સોસાયટીમાં યોદખાવવો એબી શું મગરૂર થવા જોગ નહિ હતું? પણ મને તો તેવી કીશયારીનો ઘણો મોટો ધિક્કાર હતો!

નાસ્તો લીધા પછી, જેમીના તે કાગળનો મેં એક ઘણેજ દુકો જવાબ લખી નાંખ્યો, જેમાં મેં તેની સાથ પરણવાની ખુશી જાહેર કીધી હતી. આહા! તે લખતી વખતે મને કંઈ થોડી મુશકેલી નહી નહિ! મારાં આંગળાંઓ ફૂળ્યાં અને

મારું જીવન ખુશીભરી લાગણી હેઠળ જોઈતી થઈકવા લાગ્યું ! મેં તે કાગળ મારા “હા”ના જવાબમાં ટુંકમાં જ પૂરું કર્યું.

મારા પોતાના જ હાથે તે કાગળ પોસ્ટ કરવાની મનસૂબે હું જલદીથી તૈયાર થઈ બંગલામાંથી બહાર પડી.

ખરૂટીત તે એક ઘણીજ ખુશનુમા સહવાર હતી. જીવને રાહત બધે તેવી મંદ મંદ વાતી પવનની ધીમી લેહેરી વચ્ચે તે સહવાર મને એવડીજ ખુશનુમા લાગે તેમાં શી નવાઈ !

તે બહાલા જવાન સાથના લાવિબ્યના સુખી સ્વપનાઓ જોતી હું ખુશાલીમાં આગળ વધી. આજના જેવી સુખી પલો, આ આગમન ગુનરેલી મને યાદ નથી.

અને આમ, ખુશ ખ્યાલો વચ્ચે હું બેઘ્યાન આગળ વધતી હતી તેટલાંજ મારું નામ પુકારતાં એક એલખીતા અવાજથી હું મારી ચલનમાં ધીમી પડી અને મેં પાછળ ફરી જોયું તો—

મારા કઝીન બહુમન દાવરને મેં ઘણા ઝડપી પગલે મારી તરફ ચાલી આવતાં જોયો કે હું આગળ વધતી ચોલી ગઈ.

“અલબા! આહુ દીકરા!” શેકહેન્ડસમાં મારો હાથ બધો દાબી નાખતાં તેને હસ્તે ચેહેરે બોલવા માંડ્યું—સહવારના પોહોરમાં ક્યાં ચલાવ્યું? શીરીન ને બેમી કેમ છે? અરે હા ખરા! તેં કંઈ બીજી નવી બજાર સમજી કે! પેલા જેમી વાહાડયા વીણે હા, પણ તું ક્યાંથી સમજે! તેને પોતાનેજ તો આજે સહવારે બજાર પડી!” હમેશ મુજબ મારા કઝીન બહુમને એકકી તગરે બજાર ઉપર બજાર આપવા માંડી.

પણ મારા બહાલા જેમીનું નામ સહુમજતા મારી છાતીમાં મને એક મોટો ધરકો પડ્યો.

“તે નવી વાત શું છે? કેહે મને!” માહા જેઠેમતે મારો જીવ ઠેરવતાં મેં ધીમે અવાજે પૂછ્યું.

“કેહેને તેને કોઈના વારસો મડ્યોછ” બહુમને મારી તરફ નર્નર કર્યા વીનાજ આગળ ચલાવ્યું; “ઘણેજ નસીબવાલો હું! એમ તો કંઈ કેહેછ કે એનો બાહાર ગામમાં એક સાવકો મામો હતો તે હમણું વારસ વગર મરણ પામ્યોછ અને તેની બધી દોલત જેમીને મલીછ! આજે સહવારે એ બજાર મને જેમીએજ પુગાડી. બાહા! જબરો નસીબવાલો! પણ કાંય આહુ ડીયર, કંઈ આજે તું ઘણીજ ચુપ છે! બોલતી કેમ નથી?”

તેને હવે વાતમાંથી થક કહાડી, મારી તરફ ફરતાં સવાલ કીધો.

“હું ઘણીજ ખુશી છું” મન ઉપર જબરો કાણુ ચખતાં મેં ધીમેથી જવાબ કર્યો હું કંઈ જરા જરામાં ગડી પડું યાનો એમુદ્ધ થઈ જઉં તેની ચીખાવલીઓ માંહેલી એક નથી !

“જેમી વાહાડયા પુલોમાંનું એક એવું પુલ છે જે ધરણમ જમીનમાંથી વધુ ખીલી નીકળે.”

હું વધુ જોલી શકી નહિ. આજની સહવારના મારા બધા મુખી સ્વપનાઓ એક જ પલકાસમાં જમીનદોસ્ત થયા! અરે! જેમી તો માત્ર મને પૈસા ખાતરજ પરણવા કહ્યુંલ થયેા હતા અને જ્યારે આઈન ઘડીએ લક્ષ્મીજ તેની ઉપર પ્રસન્ન થઈ હતી ત્યારે મારે માટે હવે આશાજ શી હતી? તે પહે મારી છાતીમાંથી દુઃખનો એક મોટો નિસાસો બાહાર પડયો.

ખીજી જે પલમાં તો હું એક મહત્તમ ઠરાવ ઉપર આવી. મારી નજર ત્યાંના લાલ પીલર બોક્ષ ઉપર પડી, અને મને તે પહે લાગ્યું કે હવે પછી આ ઠાંલલા ઉપરની દરેક નજર, મારી છાતીમાં નવેસરનો દુખનો અટકો લગાડયા વીના રહેશેજ નહિ.

મેં કહ્યું તેમ હું એક મહત્તમ ઠરાવ ઉપર આવી, અને બહુબાન-ભેઈ શકે નહિ તેવી રીતે મેં તે પરખીડું પકડ્યું.

“લાવની આહુ! આય કાગલ પોસ્ત કરવાનું હોય તો હું પેલા સામેનાં ઠાંલ-લાંમાં નાખી આઉ!” તે સ્તેમ્પક થયલાં કાગલ ઉપર તેની નજર પડતાંજ તેને મને પુછ્યું

“નહિ બહુમન હવે મારે વિચાર ફરી ગીયોછ. એમાં તો મે મારી એક ફેન્ડ ને ટી ઉપર આવવાનું તેડું કીધું હતું પણ જ્યારે આજે આવેા ખુશનુમાં દિવસ છે ત્યારે તો હું તે વિચાર માંદી વાલી એક લાંબી મોટર ટ્રાઈવેજ જઈસ.” મોઢાં ઉપરનો કાણુ બળાવવા કરતા અવાજ ઉપરનો કાણુ બળાવવો બહુ મુશ્કેલ છે, તો જો કે આટલું બોલતી વખતે મારે અવાજ સેહેજ લડડયો ખરેા પણ તે કંઈ મારા કઝીને નોટીસ કીધું નહિ.

થોડી ખીજી ત્રીજી બખર આપ લે કીધા પછી તો તે મને ખુશાલ શુડ-બાય કરી ગયો અને હું તેના જતાં આકારને તીકતી ઉભી! આહા! ખુદરત ખી બાજે વળતે કેટલી ઘાટકી થઈ શકે છે તે મેં ત્યારેજ જાણ્યું. તે ખુશનમાં પલોના મારા મુખી સ્વપનાઓ એકકે અટાકે જમીનદોસ્ત થયા અને બમનના મુખમાંથી બાહાર પડેલો દરેક શબ્દ મારા મગજમાં પાછો લમવા લાગ્યો.

થોડો વખત તો શું કરવું તે ખી બાણે મને સુઝ્યું નહિ! અને થોડીક પલ હું એક પત્થરના પૂતલાંની માફક ત્યાંજ થંભ થઈને ઉભી પણ પછી તે જગર કચકી નાખતી નીરાશી ઉપર કાણુ મેલવવાની એક મોટી કોશેશ કરી હું ત્યાંથી ઘર તરફ જવા ફરી.

ઘર પુગતાંજ, બાગનાજ દેરવાજ ઉપર મારા નોકરથી હું જાણી શકી કે જેમી મારે માટે હોલમાં જોડી થતો હતો! પેલું જેમી ઉપર લખાયલું કાગલ જે હજુર મારા હાથમાંજ પકડાયલું હતું તે મેં અડપથી મારા જોગમાં ઠેરની કીધું અને હું ધડકતે જગરે આગળ વધી. હવે પછી તેની સાથ કેવી રીતે કામ લેવુંનાં વિચા-

રમાં હું એકજ મીનીટ તે ચોરડાની બાહાર થાલી. પણ બીજી પલે તો મારાં મન ઉપર જળરો ધાણુ મેલવી લઈ હું એક ધીમાં ઢોંગી હસ્તાં સાથે જો ચોરડામાં દાખલ થઈ. તે ગારી નજદીકની ખુરશી ઉપર બેઠો હતો પણ મારાં પગલાંનો સંસારો થતાંજ તે મારા તરફ ફર્યો. આહા ! શાંત હસ્તો-દેખાવ નલવી રાખવાની એક ઘણી જોરાવર કોશેશ છતાં મારી ખ્યારણી તિક્ષણ આંખોએ જોઈ શકી કે તે ચહેરો ક્રીકકો અને લાખી ખાધેલો હતો અને મારું જીગર તેને માટે ઢ્યાથી દાઝીજ ગયું.

હસ્તું મોઢું રાખવાની એક કોશેશ સાથે મેં મારો હાથ શેકહેન્ડસમાં તેની ગમ લાંબો કીધો.

“ઓ જેમી ! તમે આવ્યા તે હું કેટલી ખુશી થઈ ! કારણ મને હતો તમારી માફી માંગવાની છે.” મેં તેને કંઈ ખુલાસો કરવા કે પુછવાનીબી તક આપ્યા વિના આગળ ચલાવ્યું.

“આજે સહવારે જ્યારે હું નાસ્તા માટે નીચે આવી ત્યારે મારી પેટની બાજુમાં મેં એક તમારી તરફતું કાગળ જોયું-એક મીનીટ હું રૂમમાંથી કંઈ કાઢે બાહાર નીકળી અને પાછી આવી જોઈ છું તો મારી બેઠેનની બેબીએ સ્મત કરતાં તે કાગળ નજદીકની સઘડીમાં ફેંકી દીધું-ઘણી મીસચીવ્યસ છાકરી છે ! મેં તે કાગળને બળી જતાં જથાવવાની એક ફેકકટનીજ કોશેશ કીધી ! શું તેમાં તમારી પેલી ખુધવારવાંસી પાર્ટી વિષે કંઈ લખાયલું હતું ?” એટલું બોલતાંજ હું ધમ કરતી કે એક પાસેની બેઠક ઉપર બેસી ગઈ. મારા હાથમાંથી સરી પડેલી જોગ ઉચકવાને મસે હું વાંકી વલી અને તેમ કરી, કોઈ જોગવર લાગણીથી મારા હોઠોને તેની નજર સામેથી ધાંકી મેથ્યા.

કેટલીક પલો વેર હું તેના ચહેરા સાથે જોવાની હિમ્મત કરી શકી નહિ. અને તે ઘોડીક પળની ચુપકીદી હમો જાંધેને એક લાંબા જમાના જેટલી લાગી.

“હા, તેમાં મેં તે પાર્ટી વીચેજ લખ્યું હતું ? તુંને તારી બેઠેન બંધે આવશે તો હું ઘણેજ ખુશી થઈશ.”

તેનો અવાજ તદ્દન સ્ટેડી હતો નહિ ! મેં છુપા ગભરાત વચ્ચે તેની ઉપર એક ઉડતી નજર ફેંકી તો યા ખુદા ! જાણે એક મોટો પહાડ તેના જીગર ઉપરથી ઉચકઈ ગયો હોય તેમ તેને છુટકારાનો એક લાખો દમ ખેંચ્યો-તેને સુખી બનાવવા, તેનો સોહોમનો ચુખડો હસ્તો નીહાજવા હું મારી તમામ દોલતનો તેની ઉપરથી નીસાર કરવા તયાર હતી તો જો કે વગર માંગવે મેં મારું જીગર તો કેટલા વખતતું તેને અર્પણ કરી દીધું હતું. ઓ પરવરદેગાર ! તું કે જે સઘળાં જીગરાના ભેદનો માહીતગાર છે તો તે પલોતું મારું તે મોઢું ડુઝ, તું, ઓ ! મોટા બાપ ! તું તો જાણી શક્યો હશેજ !

મેં જેમીના એમાં સુદલ વાંક જોયો નહિ. હું ત્યાર પછી કદી જાણી શકી નહિ કે તે-તે દીવસે પોતાની માંગણી પાછી ફેરવવા ચાતો કોઈબી લોગે મને કબુલ

રાખવા આવ્યો હતો! ગમે તે હોય પણ, તેની તરફનો મારો સાચો ખ્યાલ તેને દુખી બેઠક શક્યો નહિ. અને તેથીજ તેને, મારા ઘંઘમાંથી છટકી જવાની તક મેં મારા સુખના ભોગેળી આપી દીધી. ઓ! તેને હું એટલી તો ભેરાવર ખ્યાલે ચઢાતી હતી કે છુટકારાથી ખીની નીકળેલો તેનો ચહેરો ભેતાં, મારા દુખમાંથી હું મોટો સંતોષ લઈ શકી!

પોતાના, તુરતના મળેલા વારસાની ખુશ ખબરથી મને વાકેફ કરતાં તેનાથી હસાઈ હસાઈ જવાતું હતું. તે ખબર પહેલ વહેલીજ તેને મોઢેથી સમજી હોય તેવોજ દેખાવ મેં તો ધારણ કીધો.

“બાહા! આજે ઘડુંજ મને ખુશાલ લાગેછ” ઉલો થઈ મારી રજા ચાહતાં તે બોલ્યો, “લક્ષ્મી દેવીની કેઈ વખત દેવી દાહી અને મેહિરણાન ગની ભયછ? આ સવખતના વારસા માટે હું” મને પોતાને ઘણા ભાગ્યશાળી સમજીછ.”

અલગત! તે ભાગ્યશાળી તો પુરવાર થયો હતોજ!

મેં તેનો જતો આકાર, નજર આગળથી દેખાતો ઘંઘ થયો ત્યાં વેર ઘણા દુઃખી દીલે ભેચા કીધો.

મેં રડી ગળી માફ દુખ ભરેર કીધું નહિ. માફ છગર તે દીવસથી તુટીજ ગયું. પણ તે સાહેબની મરજીને આધીન થયા વિના કાંઈ કોઈનો છુટકો છે!

સંગીન વાંચનના શોખીનો માટે નાદર તક.

નવરંગના પહેલાં સાલની કપ્પીટ ફાઇલ, સુંદર બાઈન્ડીંગ કરેલી. કીંમત રૂ. ૨૫.

નવરંગના બીજાં સાલની કપ્પીટ ફાઇલ, સુંદર બાઈન્ડીંગ કરેલી. કીંમત રૂ. ૧૫.

નવરંગના ત્રીજા, ચોથા, પાંચમા અને છઠ્ઠાં સાલની કપ્પીટ ફાઇલો.

સુંદર બાઈન્ડીંગ કરેલી ફરકના રૂ. ૭.

ગણતરીનીજ ફાઇલો હોવાથી એટલેમાસ કરવામાં આવે છે કે તાકીદે મંગાવી લેશો.

પોસ્ટેજ ભુદું પડશે. સરકયુલેટીંગ સીસ્ટમ ઉપર વાંચવા આપવામાં આવશે નહીં.

લગે!—

મેનેજર,

નવરંગ,

બજારગેટ, કોટ, મુબઇ, નં ૧.

સુધરેલી હિંદવાણીઓ.

દોહરા.

સુધરેલી સધવા અને, વિધવા એક સમાન;
 નહીં આંદલો, લાળમાં, કંઠજીવું નહિં ભાન. ૧
 ખ્રિસ્તજી કાં તો પારસણ, કિંવા યવનની નાર;
 સુધરેલીના તે સમા, પ્રગટ જીઓ શજીગાર. ૨
 ગોરી ગાય જલસા વિષે, ધણી બજાવે ઢાલ;
 વાહા! વાહા! મીત્રો વહે, સુધરીનું એ તોલ. ૩
 ધર ધાલે કેા ધુધટે, એવી વહી દલીલ;
 ભરે ઉધાડા કુદકા, સુધરીનું એ શીલ. ૪
 પતિને પરમેશ્વર ગણે, નારી તેહ શુભામ;
 હજારને હાજર ગણે, એ સુધરેલી ભામ. ૫
 નાગી વરણાગી વિષે, લાગી રે' દીન રાત;
 સુધરેલી નેને ગણી, સુધર્યા રહે રણિયાત. ૬
 ટાપટીપ તનની રચે, ચાપચીપમય ચાંચ;
 સુધરેલી શીર છતરી ન્યમ, પચાળી શીર પાચ. ૭
 હસે લસે આગળ ધસે, વસે પુરૂસમાં વાસ;
 પતિ પાછળ પાછળ ફરે, સુધરેલીના દાસ. ૮
 લાઈ ખેન પદ છોડીને, બને મિસિઝ ને મિસ;
 સુધરેલી સદલાગ્ય લહે, પામિ યવનની કીસ. ૯
 શિષે ગવૈયાની કને, સુધરી ગોરી ગાન;
 જ્ઞાત જ્ઞાત લક્ષ્મીર તે, દેખી ધરે શુભાન. ૧૦
 પુરૂષ અને પ્રેમદા તણા, સરખા હક ગણનાર;
 સુધરેલી તે નીકળી, બન્ને હકથી ખંડાર. ૧૧
 નરહક ને વળી નારહક, એ બે લવજળ નાવ;
 બન્ને પર પગ ધારીને, પડતી ખેડો પાવ. ૧૨
 નરનારી બનવા જતાં;—થાય હીજડો આપ;
 સુધરી નર બનવા જતાં, પામે એવું માપ. ૧૩

જીવાની જાળવવા જીઓ, આયાને દે ખાળ;
 સુધરેલી કાયા રખી, વધી વેશ્યાથી હાલ. ૧૪
 પશુ પણ અતિ માયા ધરી, ધવરાવે નિજ ખાળ;
 સુધરી તેથી અધમ તે, નરહક પર દે ફાળ. ૧૫
 પડદે રે'તી તે તણા, સુત લેતા સમશેર;
 સુધરેલીના સાંપડયા, દમડીના દશ શેર. ૧૬
 પડદે રે'તી તે તણાં, તવારીએ 'જશગાન;
 સુધરેલીનાં નેનશર, બ્રમર ચળેલ કમાન. ૧૭
 યવન હસ્ત અડતાં અવલ, અળખા તજતી પ્રાણ;
 સુધરેલી પતિ જાગતો, વેચી બ્રહે વખાણ. ૧૮
 પતિ વેચે પણ પદમણી, તજતી ન પતિવ્રત ધર્મ;
 ખાય પીયે ખેલતી ફરે, એ સુધરીના કર્મ. ૧૯
 પડદે રે'તી તે તણા, મુત બચાવતા ગાય;
 સુધરેલીની સંતતી. બીફ ખવાડે ખાય. ૨૦
 પડદે રે'તી તે તણા, પુત્રે બચ્ચો સ્વધર્મ;
 પાદરીને પાયે પડે, સુધરી સુત હતકર્મ. ૨૧
 પડદે રે'તી તેમણે, દીધી દેશને શીખ;
 સુધરેલીની સાદાખી, વધી મગાવે લીખ. ૨૨
 પેટ પરાણે ધણી ભરે, મોટીજીને તાન;
 પતી પટાવાળો ગને, ધન્ય સુધારક ધ્યાન. ૨૩
 ઘરઘણી ખુદે ગાર્યને, સુધરી શીખે નૃત્ય;
 શ્રી સુધારણાએ કર્યાં, ઘણે ઘેર એ કૃત્ય. ૨૪
 પડદે રે'નારી તણા, ધરતા નહિ ધનલોભ;
 પણ સ્વદેશને સેવતા, સદા રહી અદ્વૈત. ૨૫
 પણ સુધરેલીના તનય, શીખ્યા છે એ સાન,
 મુખમાં મુકે પણ મુકે, કરમાં કાંઈક નિદાન. ૨૬
 વણુરંગલાં મન હતાં, નારીના આદેશ;
 શ્રી કેળવણી એ કર્યા, રંગી કાળા મે'શ. ૨૭

નગીનદાસ પુરપોત્તમદાસ સંધવી.

પૈસાને ખાતર !

(એક ટુંકી વારતા.)

લખનાર:-‘સમન.’

“તમે શું એમ ધારો, મમા, કે મને લીલીએ ઠગીછા ! તેણીએ મને ગંભીર વચન આપ્યું છે-તેણીએ બાઇબલના સોગંદ લીધા છે-કે તેણી અમો પરણ્યા પછી નાટકનો તખ્તો સદાનો છોડી દેશે; અને હવે મમા, તમે કહો છો કે મારી પરણેનર ફરીથી નાટકના તખ્તમાં જોડાઇ છે—અને તેથી રટજ પર નાચો કરીને મારી તેમજ ખુદ પોતાની ફજેતી કરે છે !”

ડેવીઃ હર્સ્ટ જોખરા અને બેંચાઇવા અવાજે બોલ્યો. તેની આંખો ગુસ્સા અને ગુસ્સાથી ચમકતી જોઇને તેણીની નૈદ માતા દીવાલને ધુમરી બનીને ચઢેલી પડી.

“દીકરા દેવીઃ, તું તારા મનમાં કંઈ ના લાવ !” તેણી ધીમા અવાજે બોલી. “જે કાંઈ લીલીએ કીધું છે તે તેણીના બક્ષાને માટે કીધું છે, જ્યારથી તું હોસ્પીટાલમાં પડેલો હતો ત્યારથી તેણી મારા તેમજ તેણી પોતાના જુમ્પા હોજરાને માટે દાળ રોનની પેદા કરીને સતોશ આપતી હતી. હાલમાં ઉનાળાની રમ હોવાથી તેણી તે નાટકી ધંધામાં જોડાઇ છે, પણ આપ ઉનાળાની રમ પુરી થઇ કે તેણી ફરીથી હવે જોનસનેવેશનમાં જશે નહીં.”

“પણ, મમા, તેણીએ પોતાનું વચન તોડ્યું છે, કારણ કે જ્યારે હમો પરણ્યા ત્યારે તેણીએ એવા સોગંદ લીધા હતા કે તેણી કદીપણ ફરીથી જાહેરમાં નાચવા જશે નહીં. મેં તેણીને તેવા સોગંદ સેનાડવા” તે ગંડાવવા કહ્યું સખશે એક લાગો નીશ્વાસ ફેંક્યો. “કોઇ મુશ્કેલી તેણીને પોતાની જાનમાં સપડાવી-એ વળી કોઇ નાટકકારજ હોશે ! તેણી મને બેવડા નીવડવા માંગે છે; તેણીએ વીચાર્યું કે હું હોસ્પીટાલમાં સહીસલામત હતો. મેં વીચાર્યું કે તેણીએ જાહેરમાં નાચવાનું બંધ પાડ્યું હશે, અને તેણી ધરમાં રહીને મારા પ્યારા બચ્ચાંઓની સંભાલ લેતી હોશે. પણ જોવો, કે શું બનવા પામ્યુંય તે. હું બીમાર પડ્યો, અને તેઓએ મને હોસ્પીટાલમાં ખસેડ્યો. તેઓએ મને ત્યાં રાખી મુક્યો, અને જ્યારે મને તેણીએ વધારે બીમાર ચમકે જોયો, ત્યારે ફરીથી તેણી પોતાના ધંધામાં પાછી પડી. ગુસ્સે ચલાને માટે મારી પાસે કંઈ કારણ તો હોવું જોઇએ, હં મમા ? શું મને લીલીએ અપજશ લગાડ્યું નથી ?”

તેની માતાએ ડોકું ધુણાવ્યું.

“કોઈપણ રીતે તો પૈસા કમાવા જોઈતા હતા, દેવીક તું જાણેછ કે તું એકદમ ખાખા-વરખો થયો હતો તે.”

“જો બધું હળગ છે, મમા. લીલી ખુશીથી તેણીને જોઈએ તેટલા પૈસા જનતન બેંકમાંથી બેચી શકતે, મેં બધા પૈસા તેણીના નામપર તે બેંકમાં એકઠા કરી મુક્યા હતા. અરે, તેણી મોટી ખુશીથી એક સો પૌંડ બેંચી શકતે. મને સમજ નથી પડતી કે તેણીને આવા નીચ ધંધામાં પડીને પૈસા કમાવાનું શું સુર્ પડ્યું ?”

તે જોઈ જાતું જરા વાર થોભી, તેણીએ પોતાના દીકરાને શું જનવા પામ્યું હતું તે કહેવું જોઈએ કે નહીં-તે જનતન બેંકે તો દેવાનું કાઢ્યું હતું તે ખજારથી તેને વાકેફ કરવું કે નહીં તે મારે અજાણ થઈ પછુ જો તેણી તેના દીકરાને એ વીશે વાકેફ કરે તો પછી તેણીએ પોતાના દીકરાને તે વીશે વાકેફ નહીં કરવાનું જ મંબીર વચન તેણીએ લીધીને આપ્યું હતું તેનું પછી શું ? કારણ કે તેણીની વહુએ તેણીને એવી અરજ કીધી હતી કે તેણીએ તે ખજાર પોતાના બીમાર દીકરાથી જોમ અને તેમ છુપી રાખવી, અને જનતન બેંક પડી બાગી હતી તે વીશેનો જરાપણી સંસારો તેને થાય નહીં તેમ કરવું, મગર લીલીએ કદીપણ આશા રાખી હતી નહી કે તેણીનો બરથાર એમ્મીતો હોસ્પિટાલમાંથી રજ લઈને સીધા ઘરે કુટી નીકલશે.

“દેવીક, જરા બેસ. હું હમણા તારે સાઈ મજેની સોજ ચાહેતું એક ગરમાગરમ કપ તૈયાર કરી લાઉંછ, અને બ્યારે લીલી ઘર આવશે ત્યારે તેણી પોતાની વાત તારી આગળ કરશે, પછુ તેણી આવે ત્યાં સુધી તું શાંતીથી આરામ કર.”

તે કદાવર. રાખશે પોતાનું ડોકુ ધુણુવું “નહી, માતાજી” તેને બોખરા અવાજે જવાબ આપ્યો, “હું સીધો કોનસ્ટેબલનમા જાઉંછ. આવ બધુ નજરે નજર જોવા માયુછ.” તે એક મીનીટ થોભ્યો. પછી પોતાના તવાઈને નળળા પડી ગયલા. હાથો તરફ જોવા લાગ્યો “હું મારા ઝોરડામાં જઈને હાથ મોહુ ધોવશ, ત્રાલ સરખા કરશ. અને પછી હું જવશ. હું અજાણ થાઉંછ કે લીલી બ્યારે તેણી મને સ્ટોલમાં બેઠેલી જોશે અને તેણીના નાચો જોવામાં મને મશગુલ જોશે ત્યારે તે દેખાવ જોઈને તેણી શું કહેશે ? કદાચ તેણીને જરા ધરકો પડશે; કદાચ તેણીએ મને આપેલા વચનની તેણીને યાદ ધરે.”

મીસીસ હર્સ્ટ વધુ બોલ્યા નહી. તેણીએ તેની સાથે વધારે પંચાતી કીધી નહી, પછુ તેણીએ જોવા પોતાના દીકરાને તે ઝોરડામાં ચાલી જતાં જોયો કે પોતાના જોઈ હાથો દયાજનક રીતે એકબેક સાથે બેરબ્યા અને એક લાંબો ઉડો નીચાસ ફેંક્યો.

“હું જાણતી નથી કે બ્યારે તેને સત્ય માલમ પડશે ત્યારે તે શું કહેશે અથવા તો શું બોલશે,” તેણી બડબડી.

ત્યાર પછી તેણીએ પોતાના દીકરાને માલપર જતાં જોયો. તેણીનો દીકરો પોતાના માલ-પરના ઝોરડામાં જઈને એક બીજાણુ આગળ મુકણમંડીએ પડ્યો, અને પોતાનો ચહેરો પોતાના હથોમાં છુપાવ્યો.

“હું જાણુછ કે કોઇ મુશ્વળ વચ્યાએ મારી બોલી બારી લીલીને બમાવીછ ફસાવીછ. તેને તેણીને મારી તરફ બેવડા બનાવીછ. મારી ગરીબ લીલી કેઈ મુશ્વળ બમાવ્યા મીવાય આતી

રીતે મને બેવડા નીચકે નહી. તેણીએ જે ખર્ચ દીધથી મને વચન આપ્યું હતું, તે વચનની તેણી દરકાર કરતે.”

તેને એમ બોલતાં પોતાના હાથોની મુઠ્ઠી જતુનથી વળી. ત્યાર પછી તે ત્યાંથી ઉઠ્યો અને જાણે સ્વપ્નામાં આવતો હોય તેમ તે તે ઝોરડાના નાંકેની એક ટેબલ આગળ ગયો, અને તે તેબલનું ખાણું ઉઘાડ્યું.

તે શાની શોધ કરતો હતો તે તેને જટ માલમ પડ્યું. તે એક છ બારની રીવોલ્વરની શોધ કરતો હતો. તે રીવોલ્વર ગોળીથી ભરેલી હતી, અને તે રીવોલ્વર તેને ભરેલી જોઇને તે બેહક ઉઠતથી તે તરફ જોવા લાગ્યો.

દેવીક એક બપોર હસ્યું હત્યો. તે રીવોલ્વર તેને કેટલી બધી કામની હતી? તે સારી રીતે જાણતો હતો—કારણ દેવીક પોતાના મનમાં કહેતો હતો કે જે જ્યારે તે કોનસ્ટે-બ્લેશનમાં જશે અને ત્યાં જતાં તેના વહેમો ખર્ચ પડેલા જોશે—તે પોતાના પરણેતર ત્યાં કોઇ બીજા શબ્દને ખુશી કરવા માટે નાચો કરે છે એમ જ્યારે તેને માલમ પડશે તો પછી કાંચ નહીં તે પોતાની પરણેતરને ગોળીથી જરૂર વીંધી નાંખે.

દેવીકે તે રીવોલ્વર પોતાના ડગલામાં છુપાવી, પછી દાદર ઉતરી તે નીચે આવ્યો, અને ઘરમાંથી બહાર પડ્યો.

તે પોતાના ઘરમાંથી બહાર પડતાં સાથે આખા જાદને ધુજવા લાગ્યો, કારણ કે તેને બેહક નબળાઇ લાગતી હતી; પણ તેને તે બપોરે કોનસ્ટેબલન મ્યુઝીક હોલમાં એક હેસ્તેબરી મુલાકાત આપવાનો ઠરાવ કાપો, અને તે પોતાનો ઠરાવ ફરવે તેવો શબ્દ હતો નહી.

“હું” મને તે જોગે ત્યા જવશ” તે જતુનથી પોતાના મનમાં બોલ્યો, “હું” કોઇની રીતે ત્યાં જવશ”

તેને પોતાના જગવામાંની રીવોલ્વર આંગળા લગાડીને તપાસી જોઇ; તે જાણતો હતો કે તે મોતને પોતાના પંજામાં ખેંચી જતો હતો.

તે કોનસ્ટેબલન મ્યુઝીક હોલ તમાશાખીનાથી મોસોડીસ બરાઇ ગયો હતો. દરેક બેટક રોકાઈ ગઇ હતી, અને દેવીક હર્સ્ટે સ્ટોલમાં બેસીને આજગ થવા લાગ્યો કે જાગવવામાં આવનારો ખેડ એટલો બધો તે શું ખેંચાણુકરક હતો કે આટલી ગંજનર હક જમી હતી.

તે પોતાના હાથમાંની ગ્રોગ્રામ વાંચી ગયો. તે ગ્રોગ્રામની પરેલી આઇતમ એક ગાયણની હતી. અને તે ખાત્રી પુર્વક હતો કે લીલી તે ગાયણમાં દેખાવ દેશે. તેણી નાચ કરતી રોજપર આવશે અને તેણી તે હકમાર તમાશાખીના સામે હસશે; પણ તેણી લાંબો વખત સુધી ખીખી ખાખા કરશે નહી, કારણ કે એક આનરદાર રાજશે પોતાનું ઘરખાર અપજશ-માંથી બચાવવું જોઇએ.

પડદા ધીમે ધીમે ઉઘાડાયે—ધણેજ ધીમે ધીમે અને જ્યારે તે લાસ પડદાની ધડીબો વળી ત્યારે તે બેગાં મહેવાં લોકોના શરીરમાંથી એક ખુશાલીની ધુમરી પસાર થઇ, કારણ કે કેટલાએક મીઠો ગર્જના કરતા સંભવાતા હતા; તે ઉપરાંત, તે સ્ટેજની વચ્ચેવચમાં ઉભો કરવામાં આવેલાં એક મોટાં લોખંડના પોંજશનો પહેલો દેખાવ મનને વ્યાકુળ કરનારો હતો.

એક ઉઝી, પતળી, જવાન સ્ત્રી ઓરીયેતણ પોશાકમાં સજ થઈને અને પોતાનો ચહેરો એક પુરખાથી ઢાંકીને તે વીકરાણ સી હોની વયમાં જહાદુરીથી ઉભી હતી, તેણીની આંખો— મોટી ખુબ આંખો તે તમાશખીનેપર ચીટકાયથી હતી; પણ તે સીંહોનો કેળવનાર તે વીકરાણ જનાવરોને ચાખકો ફફડાવીને અને પોતાની કાળી આંખો એક સીંહપરથી ખીખ સીંહપર ચમકાવીને તેઓને પોતાના દાખમાં રાખતો હતો.

“ધણેજ કુર દેખાવ !” દેવીડે પોતાના હોઠો ચપટ ખીડીયા. તે આપ જવાન સ્ત્રીને જોવાને માટે ધીક્કારતો હતો, કે જે સ્ત્રી પોતાના ઈસ્ટર્ન પોશાકમાં એટલી તો નાનુક અને પતલી દેખાતી હતી, અને જે પોતાની જવાન છાંદગી તે તમાશખીનેમાંથી કાઢીને રાજી કરવાને માટે તે વીકરાણ સીંહોની વચ્ચે ઉભી રહીને બેશક જોખમમાં નાંખતી હતી તે પોતાની બેઠકમાંથી ઉઠીને અને તે “શરગબરેહુ” છે એમ પુકારવાની ઇચ્છા કરતો હતો, અને ત્યારપછી તે જવાન સ્ત્રીપર ટગર ટગરુ જોતાં તેને તે સ્ત્રીનો આકાર દેખાઈતી રીતે જાણીતો લાગ્યો હોય એમ તેને લાગ્યું—કામળી રીતે તેને લીલીની યાદ આવતી હતી.

તે કેળવનારે પોતાના બેહદ જોરથી તે ચાણુક ફફડાવ્યો—તે સીંહો ગર્જના કરવા લાગ્યા અને તે પીંજરાની આસપાસ કુદકા મારવા લાગ્યા. ધીમા અવાજે એક વાગતું હતું પણ તે પુરખાવાલી સ્ત્રી એક મારજનના પુતલા મીસાલ તતલુખાર ઉભી હતી.

“પેલી છોકરી આખાદ મારી લીલીનાં જેવી લાગેછ !”

દેવીડ તે શખ્હો જોખરા અવાજે બડબડ્યો, અને તેના કપાળપર પરસેવાના ટીપા કુટી નીકળ્યા, કારણ કે તેની પરજોતરે પોતાનું વચન તોડીને પાછી પોતાના ધંધામાં જોડાઈ છે એમ ધારવામા તે કાંઈ નહીં જુલ કરતો હોય? કંઈ નહીં તે સ્ત્રી તે વીકરાણ પશુઓની વચ્ચે ઉભેલી તેની પરજોતર હોય? તે વીચાર ચનાં તેની નસોમાં દોડતું લોહી એકદમ ગલાઈ ગયું.

તે સીંહોનો એક સીંહ ગર્જના કરવા લાગ્યો, તમાશખીનો ખુશાખીથી ધરજવા લાગ્યા. પણ દેવીડને તે જવાન પુરખાવાલી સ્ત્રી ધુજતી હોય એમ લાગ્યું, અને તે જતુની અને વીકરાણ જનવરોથી ખીહતી હોય એમ તેને લાગ્યું.

તે કેળવનાર પોતાના ચાખકાને ઉખોમ બેહદ છુટથી કરવા લાગ્યો. તેની કાળી ચશમે દરેક દીશાએ ફરતી હોય એમ જણાઈ, અને તે એક સૌથી તોફાની અને ઝતુની સીંહને તેના નામથી બોલાવતો હોય એમ જણાયો; ત્યારપછી એક સેકંડ પછી તે તે જંગલી જનવરોને પોતાના ખેલો કરી ખતલાવવાને કહેવા લાગ્યો.

તે સીંહોએ તે પુરખાવાલી સ્ત્રીની આસપાસ એક કુંડાળું બનાવ્યું, “અને ત્યારબાદ એક પછી એક તેઓ તેણીએ ઉચે પકડેલા હુપમાંથી કુદવા લાગ્યા. છેલ્લો સીંહ—કે જે ધણેજ વીકરાણ અને મગજનો ફેલાવન હતો—ને તેણી સામે ડોળા ધુરુવા લાગ્યો, અને તે તેણી સાથે લડઈ કરવા માંગતો હોય એમ તે જણાયો, પણ આપ દે તે પેલા હુપમાંથી કુદી પડ્યો, અને ત્યારબાદ પેલો પડદો નીચે ઉતર્યો—લગાર ઓચીતિ—અને તે તમાશખીનો દમ ખાવાને માટે થોભ્યા.

ત્રણ મીનીટના વિસાગ્રા પાદ પાછો પેસો પડ્યો ઉચ્ચાથો, અને દેવીડ સ્વપ્ને જોતો હોય તેમ પાછો પોતાની ખુરશીમાં ગોથવાયો. તે મક્કમતાથી પોતાના મનમાં ખોલવા લાગ્યો કે પેલી ખુરખાવાડી સ્ત્રી લીલી હોય શકે નહીં. તે છતાંજી તેણી તેની લીલીના જોતું મક્કતાપણું ધરાવતી હતી—એક વિચીત્ર, ગુચવાડા ભરેલું, અને સૌથી ચક્રીત કરનારું મક્કતાપણું.

જેઠે આપ વખતે પોતાનો પ્રોગ્રામ વગડ્યો નહીં. તમાશાખીનોમાં સોરબકોર થઈ રહ્યો હતો, કારણ કે આવા વખતે પેલા પીંજરામાં ફક્ત એકજ સીંદ નગરે આવતો હતો—પેલો જતુની અને તોફાની સીંદ—અને કોઈપણ કેળવનાર હતો નહીં, ફક્ત પેલી પતની, અને ઉંચી સ્ત્રી હતી, જેણીએ આપ વખતે પોતાના દીકરામાં પેસો ઇસ્તર્ પોશાક નહીં પહેડતા એક લાંબો સફેદ જાંબો પહેડ્યો હતો, અને મોંઢાપરનો ખુરખો કાઢી નાંખ્યો હતો.

“મારા ખોદા! એ તો લીલી છે! ખુદ લીલી પોતેજ છે,” દેવીડના કપાલપરની નસો ખેંચાઈ આવી. તે અર્ધી પોતાની બેડકમાં ઉઠ્યો; અને આકુળ બાકુળમાં પડ્યો, તે કેટલો ગુરસાથી કોનરતેશ્વરનામાં આવ્યો હતો, અદેખાઈની આગમાં તે કેટલો જળી ગયો હતો, સ્ટેજ પર આવીને પાછી જાહેરમાં દેખાવ કરવાને માટે તે લીલી સાથે કેટલો ગંધા ક્રેધે બરાયો હતો તે તે સમજું જીલ્લી ગયો. હાલમાં તેને એટલી લાગણી થતી હતી કે પેસો વિકરાળ સીંદ પોતાના ભેજમાં વાહફે આવતા કોણ જાણે શું ને શું કરી મુકશે. લીલી તું આપ વીકરાળ પશુ આગળ શું આલશે? તે તો તેને ફાડી ખાશે!

તેને એક તમાશાખીને એક ઉડા નીચાસ ફેંકતા સાંભળ્યો, પણ તેતું તેમ કરવાતું કારણ એ હતું કે તે તમાશાખીનોમાંના ધણીઓ તે પ્રોગ્રામ ખારીકીથી જોઈ ગયા હતા, કારણ કે તે પ્રોગ્રામની ચોપડીમાં એવું જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું કે માડમબુએક્સ વાગેલોટ જેટલી એક સીંદ કેળવનાર તરીકે તદ્દન ખીન જાતુમરી છે, પણ કોઈ અજમ શકતી ધરાવતી હોવાથી, તેણી શરત જીતવાને માટે પોતાની હીમતની કીમત કરતી હતી.

“તેણી કોઈ હીમતવાળી સ્ત્રી છે.” એક શપ્ત કે જે દેવીડ પાસે બેઠેલો હતો તે ઓચીતિ બોલી ઉઠ્યો. “આપ થીયેટરના માથેકે પ્રોગ્રામમાં આવી રીતે જાહેર કરવા માટે દીકરીકમત વાપરીછ! જે લોક આવું તે ખફે,” તેને જણાવ્યું “માડમબુએક્સનો પહેલો દેખાવ! હું કહું, કે પેલો સીંદ કોઈ ધણેજ જતુની જાનવર જણાયછ!”

દેવીડ જાનો થયો. તેની પછવાડે બેઠેલા લોકોએ તેને બેસી જવા કહ્યું, પણ તે કદાચજ તેઓને સાંભળી શક્યો. તેની આંખો પેલા લોખંડના પીંજરા તરફ ચીટકેલી હતી! જે પીંજરામાં તેની પરણેતર જમી હતી. પેલો સીંદ પોતાની પુછડી હલાવવા લાગ્યો, અને તે સાંકડા પીંજરામાં એમથી તેમ દોડવા લાગ્યો, મગર લીલી ખીલકુલ હાલ્યા આલ્યા વગર સ્થીર જમી રહી, અને તેણીએ કદી પણ પોતાની આંખો તે સીંદપરથી ખસાડી નહીં.

“તે શરમભરેલું છે!” એક સ્ત્રી—એક જુડ ચરખાવાડી, રેશમદાર બાલોવાથી સુંદર સ્ત્રી ઉપસા શપ્દો પુકારી હતી.

“હું નહીં ધારતી કે લોકોએ પોતાની જાંબી આવી રીતે જોખમમાં કાંપ નાખવી જોઈએ—ખરેખર હું નથી ધારતી!”

તેણીનું બોલવું કાંઈએ સાંભળ્યું નહીં. તેણીનો અવાજ તે ધ્રુજતા અને કાંપતા તમાશ-
ખીનોતો બચકાર અને ઝનુની પુકારો વચ્ચે ભેળાઈ ગયો હતો, કારણ કે તે ઝનુની સીંહ તે
સફેદ જભાખા સજ ચચલી સ્ત્રી પર ઝોચીંતી ત્રાપ મારવાની તકવારી કરતો હતો.

દરેક જણુ લીલીની આશ્વત્ત મળવા પામ્યું; અને તે સીંહનો કેળવનાર એકાએક બાળુ-
માથી બહાર ધસી આવ્યો, અને પોતાનો ચાથુક ફેફસાવવા લાગ્યો.

“દાઉન, હેકતર !” તે બોખરા અવાજે પુકારી ઉઠ્યો. “દાઉ, યુ જીવ,—દાઉન !”

પેલા સીંહે તે કેળવનારના જનુની અવાજની જરા બી દરકાર કાઢી નહીં. તેનું સઘડું
ચીત પેલી પીંજરામાં ઉભેલી સ્ત્રી પર રોકાયું હતું, અને તે હવામાં કુદ્યો—સીધો લીલી
તરફ ઉઠ્યો !

તેણી પાછળ હતી,—તે પીંજરાના સળીયાને ચઢેલી પડી.—તે બચકાર સળીયાઓ કે
જેને તેણીને એક કેદી તરીકે રાખી હતી, અને તેણી આખે અગે યરધર કાપતી હતી, પણ
તેણીએ ન તો ચીંચીવારી પાડી કે ન તો બેચુધ થઈ ગઈ; તેણીએ તે કરવાનું કેટલાક
તમાશખીનો પર હોડ્યું.

એક ગોળીનો છુટવાનો અવાજ થયો—એક રીવોલ્વરની ગોળીનો—અને તે ગોળી તે
જનુની અનેલા જનવરના હૃદયમાં આબાદ દાખલ થયા પામી હતી.

તે એક અજબ જેવો શાંત હતો, પણ જે શખસે આવી એક આબાદ નેમ લીધી હતી
તે શખસ તે સઘળા તમાશખીનોમાંથી એક અઝો નીશાનગાજ નીકળ્યો હતો, કારણ કે
દેવીડ જાણવા પામ્યો કે તેની પરણેતરની સલામતી—તેણીની જીંદગી—તેની આબાદ નેમ લખને
ગોળી છોડવા પર આધાર રાખતી હતી.

પહેલા શાંત પછી બીજો શાંત થયો, અને આપ વખતે એક ગોળીએ પોતાનો રસ્તો
તે સીંહના ભેગ તરફ લીધો, પણ પહેલી ગોળીએ પોતાનું કાર્ય અઝી રવેશે બજાવ્યું હતું,
કારણ કે તે જગી જનાવર તરફડીયા મારવા લાગ્યું અને બીજી સેકંડે મૃત્યુ થઈને પડ્યો.

તે તમાશખીનોને હવે જરા દમ ખાવાનો વખત ગયો. તેઓ સઘળા ત્યાર પછી ઉભા થયા
અને તે બહાદુર દેવીડની તારીફપર તારીફ કરવા લાગ્યા. તેઓએ ત્યાર પછી તેને માટે હુરરના
પુકારો કરીને તે બીલ્ડીંગ ધમધમાવી મુકી. મગર દેવીડે તેની જરામી દરકાર કાઢી નહીં,
કારણ કે હાલમાં તે સ્ટેજ ઉપર ચઢવામાં ફતેહ પામ્યો હતો, અને તે મોટા પીંજરામાં દાખલ
થવા પામ્યો હતો.

“લીલ, લીલી, હું વખતસર આવી લાગ્યો હતો, નહીં ?” તે નરમાશથી બોલ્યો—અને ત્યાર
પછી કંઈ બનવા પામ્યું. તે છોકરીએ કે જેણે જ્યારે પેલા સીંહે તેનીપર છાંચ મારી હતી
ત્યારે નતો ચીંચીવારી પાડી હતી, કે ન તો બેચુધ થઈ ગઈ હતી, તેણી હાલમાં બેચુધ
થઈને પોતાના ગરયારના હાથમાં પડી હતી.

“ઓહ, લીલી-મારી લીલી!” દેવીડ પોતાની પરણેતરપર વાંકા વળ્યો. “લીલી, તુંને એવી રીતે તારી છંદગી જોખમમાં નાંખવા માટે શું સુઝ પડ્યું-એ છંદગી મને તેજા મારા બચ્ચાઓને એટલી બધી વહાલી છે?”

તે બરધાર અને મહોરદાર લીલીના ‘ફેસીંગ રૂમ’માં સાથે બેઠા હતા-તે નાનો ઓરડો કે જે તે ક્રાન્તેલેશનમાં તેણીના વપડાસને માટે આપવામાં આવ્યો હતો, અને દેવીડ તેને તે ઓરડાનો દરવાજો લીલીને સુધીમાં આવ્યા પછી થોડાક સવાલો તેણીને પુછવાના હોવાથી થોડી મીનીટ સુધી બંધ રાખ્યો.

“મેં આપ ધધે નીચ પૈસાને ખાતર કીધોહ. મારા ખ્યાર,” લીલીએ તે ા સામે જોઈને જવાબ આપ્યો, “મને એક રાતના પાંચ પાંકડ મલે છે. તમે જાણોહ. વહાલા, કે પેલી બેન-તન બેકે તો ગયે આપ-કીયે પડી બાંગી, અને તમેજો બચાવેલા બધા નાણાં હુમ્મી ગયાહ. અને અહીંયા મને એક સુંદર તક ઓફર કરવામાં આવી.”

“તેં આપ બધું પૈસાને ખાતર કીધું--તેં મારે સાફ તારી છંદગી જોખમમાં નાંખી?” તેને પોતાની મહોરદારને પોતાનાં પાસામાં લીધી. તે ઓચિતો સચ્ચાઈ જાણવા પામ્યો. પોતાને અને પોતાના બચ્ચાને ખાતર જે પરણેતરપર તે શક લઈ ગયો હતો તે પરણેતર એક જનુની વિકળ રીંદની સામે ધક્કે હતી, અને પોતાનો અખંડ ખ્યારની પુરનારી આપી હતી.

“મારી વહાલી લીલી!” તે ધીમા અવાજે બોલ્યો. “કાંય, લીલી, તું તો એક હીરાઈન છે. તું આખી દુન્યામાં એક સૌથી બહાદુર નારી છે.”

તે જે વખતે બોલતો હતો તે વખતે પેલા ઓરડાનો દરવાજો ઉઘડ્યો અને તે ક્રાન્તેલેશનના ઉચકેરાવલા મેનેજરે ઓચિતો દેખાવ દીધો.

“તમે બને જણાને હું એટલું કહેવા આવ્યો છું” તેણે ઝટ જણાવી દીધું. “કે પેલા તમાશગીનો પોત પોતા વચ્ચે મીઠું હર્સ્ટને એક ગ્રેઝટ આપવા માટે નાણા ભેગાં કરે છે. તે રકમ કોઈમી રીતે ૧૦૦ પૌડયા ઓછી યશે નહીં.”

“એક સો પૌંડ!” લીલી ઉડો દમ લેતાં બોલી, “કાંય, દેવીડ, તેં પેલી પડી બાંગેલી બેકમાં તારા પૈસા ગુમાવ્યા તે કરતાં તો આપ વધુ છે!-ઓહ, દેવીડ, મારા લવ, શું તેં આંડ તથી?”

તેણી પોતાના બરધાર તરફ જોઈને હસી. અને પાછો દેવીડ તેની તરફ જોઈને હસ્યો.

“પૈસાને ક્યાં સેકા તાણેહ” તે ધીમા અવાજે બોલ્યો, “અહીંયા તો મેં રૂપાં અને સુના કરતાં કંઈ વધારે કીમતીજ શેધી કાઢ્યુંહ, મેં તુંને શેધી કાઢીહ. અને-મેં ધાણું કે હું તો તુંને ગુમાવી બેઠો હતો.”

તેને પોતાના કરી લીલીની નાચુક કમર આસપાસ નાંખ્યા. અને તેણીને ધીમેથી દરવાજા બંધી ખેંચી ગયો જ્યારે તેઓ ત્યાંથી બહાર પડ્યા ત્યારે તમાશગીનોએ તેને હુરરેતા પુકારોથી વધાવી લીધો. “આલ લીલી, ધરે આલ” તે ધીમા અવાજે બોલ્યો, “રીધી ધરે આલ.”

નવિન વર્ષ મુબારક !

નૂતન વર્ષને પ્રભાત !
જય સ્વદેશ ! જય સ્વરાજ્ય !!
ઉદયકાળનો અવાજ !
જય સ્વાતંત્ર્ય-સામ્રાજ્ય !!!

નવિન જીવનના સંચાર ! નવિન ચેતન પારાવાર !
નવિન ઉપાના અંબાર ! પ્રકટ થયા દેશદવાર !!

સ્વાર્પણ સા જીવનનાંજ !
મેહુ-માન સર્વ ત્યાજ !!
તન-મન ધન ને સમાજ !

હિન્દ માત ચરણમાંજ !!!
કર્મયોગ સાધનાજ ! કર્મવીર યોગિરાજ !
પ્રજા તય તપાય ત્યાંજ ! સિદ્ધિનો મળે અવાજ !

નવિન વર્ષ ઘા સ્વરાજ્ય !
શો ? મુબારક જી અવાજ ?

રમરમે હો દેશદાત્ર !
વિત્રવે હિન્દ શિરતાજ !!

અસહકાર અજળ તાર ! હો સ્વદેશીનો પ્રચાર !
જુનન ઘરઘર રસાળી રેંટિયા હો જીવન સાર !!

જય મુબારક દિવસ આજ !
હો, 'પુરાણ' રામ રાજ્ય !!

સ્મિત ભરી વહે ઉપાજ !
મણિમય 'નવરંગ' સ્વરાજ્ય !!!

ફુલ કાં સૂકાયું?

[વેણી ગુથી ને મહીં પુલ હું તો ભૂલી—એ રાગ]

(૧)

વાડી ખીલી ને પેલું પુલ કાં સૂકાયું ?
દેખી આ દિલ ગભરાય અલગેલડી !
વાડી ખીલી ને પેલું પુલ કાં સૂકાયું ?

(૨)

કાલે ઢીઢી મહેં તો કોમળ કલિકા :
આજે અકાલ દરમાય અલગેલડી !
વાડી ખીલી ને પેલું પુલ કાં સૂકાયું ?

(૩)

જીવનના વર સમું વારીનું પુલડું :
જોતાં જોતાં શું વિલાય અલગેલડી !
વાડી ખીલી ને પેલું પુલ કાં સૂકાયું ?

(૪)

હયાથી રંકે ઘેર ઘેર દેવે ડીપેલું :
ખીલીતી પાંખડી રસાલ અલગેલડી !
વાડી ખીલી ને મહાઈ પુલ કાં સૂકાયું ?

(૫)

દ્રષ્ટિ ભરી નહીં નિરખ્યુ ઘડી મહે :
લીધી ના રમ્ય સુવાસ અલગેલડી !
વાડી ખીલી ને પેલું પુલ કાં સૂકાયું ?

(૬)

બહાલ ભરી નહીં આંખ્યુ આ હુંચે :
જાણ્યો ના અલ્પ નિવાસ અલગેલડી !
વાડી ખીલી ને પેલું પુલ કાં સૂકાયું ?

(૭)

ચિંચી મધુર જલ સ્નેહ સંભાળ્યું :
પોખ્યુ કરી કે પ્રયાસ અલગેલડી !
વાડી ખીલી ને પેલું પુલ કાં સૂકાયું ?

(૮)

દેવે હરાયું કે તાપે સૂકાયું :
વશમી આ જીવન વાટ અલગેલડી !
વાડી ખીલી ને પેલું પુલ કાં સૂકાયું ?

(૯)

સુની વાડી ને સુનાં નીર સરોવરે :
સુનો આ દિલનો ફરિયાવ અલગેલડી !
વાડી ખીલી ને પેલું પુલ કાં સુકાયું ?

(૧૦)

રોતું હૃદય અને બળતે આ હૈયે :
ઉજ્જ્વલ વહેતા નિઃશ્વાસ અલગેલડી !
વાડી ખીલી ને પેલું પુલ કાં સુકાયું ?

(૧૧)

મીકાં મીકાં ગીત ગાતી કોયલડી !
કરતી કલ્પોલ દિનરાત - અલગેલડી !
વાડી ખીલી ને પેલું પુલ કાં સુકાયું ?

(૧૨)

રોતી મુકી મૂકે વનમાં એકલડી :
આજે ક્યાં દૂર છુપાઇ અલગેલડી !
વાડી ખીલી ને પેલું પુલ કાં સુકાયું ?

(૧૩)

આના અમોલા રસ યોગ જખાવી :
લીધાં ના દીર્ઘ જીવિત અલગેલડી !
વાડી ખીલી ને પેલું પુલ કાં સુકાયું ?

(૧૪)

દિલગીર દેખી ગસ ! એજ પ્રભુજી !
પામ્યું ના પુણ્ય વિકાસ અલગેલડી !
વાડી ખીલી ને પેલું પુલ કાં સુકાયું ?

(૧૫)

આશા જીવનના ચમકારા અધુર :
એવા ક્ષણિક સહચાર અલગેલડી !
વાડી ખીલી ને પેલું પુલ કાં સુકાયું ?

(૧૬)

મહારૂં માનેલું એ મોહ રણવે :
અતે સંસાર નિઃસાર અલગેલડી !
વાડી ખીલી ને પેલું પુલ કાં સુકાયું ?

“નલિનીકાન્ત.”

“કોણને ખાતર?”

પારસી સંસારની એક વાર્તા.

લખનાર—મીસ ઝીણી એરચશાહ વડીલ.

પ્રકરણ ૧.

તે બે બેઠનો હતી. મેહર અને મની, જોવા જોગ હદ સુધી એકબેકથી જુદી પડતી ખજાણા ખુલ્લુરતી ધરાવનાર તે બે બેઠનો હતી. -મોહક મહેર વીસ વરસની સુંદર માંજરી આંખો અને સોનેરી વાળની ખુલ્લુરત હરેલ નાચુક અને ગંભીર રીતમાતની હતી જ્યારે તેનાંથી બે વરસ નાહાની મની ઘેરા રંગની આંખો અને કાલા કર્સી વાળવાળી તેની બેઠનથી એકદમ જુદી પડતી હતી.

• વળી તે બે બેઠનોના ખવામ વચ્ચેથી એક મોટા તફાવત જણાવો હતો. મહેર, ઠંડી, મીઠી, શાંત સ્વભાવની હોય અને મીઠું બોલનારી હતી ત્યારે નાહાની મની, સાચુ મોહનારી, ભડમક, તબેક્ક કરી દેનારી, ખુરાળ હસ્તા સ્વભાવની નાચતી કુદતી, પશુ ખરી લાગણીવાળી અને હેતવંતી છોકરી હતી.

તેઓ પુના ખાતે લગારે એકાંત તરફ આવેલી એક નાહાની મંઝીમાં પોતાનાં વીધવા માતા જોડે આરામથી રહેતાં હતાં. તેઓ કાંઈગી રોને જરામી પૈસાવાલાં હતાં નહી, મગર જે નાહાની જેની રકમ તેઓના પીતા માણેકજી મારફર મુકી ગયા હતા તે ઉપર ગરીબ સંસારે દીક માડું મળડું હતું. ફક્ત એકજ વાનવું તેઓને હુખ હતું. અને તે એકે તે બે છોકરીઓની માતા માણેકજી મારફર ઢાટીઝીઝીનાં ધુરા રોગથી પીડાતાં હતાં અને મોહરે બાગે મિઠાણેજ રહેતાં. ડોક્ટરનું એવું કહેવું હતું કે સેદજખી નીરાશી કે હુખનો શોક લાગતાં એવજુ પુરાં યધ જશે. એવી હાલતમાં હતાં તેથી તે બન્ને છોકરીઓ તે વાહાલી માતા માટે પોતાનું બનતું કરતી અને કાળજીથી વીહલી પડતી.

માણેકજી મારફરમાં એક ખામી હતી. એક ખરેખરી ખરાબ ખામી અને તે એ કે તેઓ પોતાની વડી દીકરી મહેરનેજ સઘળાં સાચ્યા ધ્યારે ચાહતાં. તેણીને દરેક ઉમદા ચીજો, સુદર કપડાં, તે જે માંગતી તે સ્વપાત્તાં, જ્યારે નાહાની મની માટે તેનું કશુંજ હતું નહીં.

તેમને મનથી તેમની મેઢર દોકરી દરેક વાતે સંપૂર્ણ અને ફરેસ્તાઈ ખસલતની હતી જ્યારે ગરીબ મનીની તોફાન મરતી અને બડમડ બોલવાથી તેવણ કંટાળતાં એ-રીતે તેવણને મનથી તેવણની એ છોકરીઓમાં ફરક હતો.

આ વાર્તા શરૂ થાય છે ત્યારે વખત સવારનો હતો અને માણિકખાઇનાં ઓરડામાં તેમની માનીતી ઢોંગી મીડી દોકરી મહેર તેવણ આગળ બેસી મીડી મીડી વાનો કરી રહી હતી જેવામાં એક મોઢટો જેવો ધડકા થયો અને બારણું અફળાઈને ખુલી ગયું કે બીજાનું પળે અંદર એક મોટો ઝંતુની દેખાવનો જગરદસ્ત યુવક મારડીક કુતરો દોડી આવ્યો અને પાછળ હાંફતી અને લાલ ચર્રસે હસ્તે મેઢરે દોડી આવતી એક છોકરી હતી તે મની હતી.

માણિકખાઇ સખત ચોંક્યાં અને મેઢર ઢોંગથી ચમકી જ્યારે શરમીદી દેખાતી મની ટુરત આગળ આવી.

“મમાં, રાવરે એક ઉંદર જાગમાંથી પકડ્યો ને તે લઇ સીધો તમારા ઓરડામાં દોડી આવ્યો તેને મેં અટકાવા બહુ કશું પણ તેમાં હું ફાંપી નહી. મડબડ થઈ હોય તો મને માફ કરજો મમાં પણ એમાં માહારો વાંક નથી.”

માણિકખાઇએ ખીજવાટથી અને મહેરે ગભરાટથી તેની તરફ જોયું પણ તે માતાએ તેણીને પોતાની પાસે બોલાવી.

“તું ધણીજ નોતી છોકરી છે મની. તું કદી માહારો વીચાર-તો કરતીજ નથી. જો માહારો મહેર જો, એ કદીખી મને દુખી કરેછ ?”

તેણીએ તે બેઠન તરફ જોયું. માણે કસામાં હોયજ નહી તેમ તેણી શુભચુપ પોતાનાં મુંદર મેઢરાએ ત્યાં બેઠી હતી. આંહ ! કેટલી વખત નાકાની વાહાલી મનીએજ આ બેઠનની વાંકો સંતાડી પોતાની ઉપર ઉઠાવી લઇ ખમ્યું હતું તે તેણીએ યાદ કશું, મગર કાંઈ બોલી નહી.

“જો સમજ મની.” માણિકખાઇ પાછું કહ્યું. “માહારે તુંને કાંઈ કહેવું છે. આજે બપોર પછી-તાહારા મરહુમ જાપનો એક દુરનો સગો વેપાર અર્થે ગામેગામે ફરેલો હાલ શેંગાહીથી પાછો આવે છે. એનાં ત્યાં બાપદાદાના મોટા જંગલા ને વાડીઓ છે અને લખખો-પત્તી ગણાય છે. હવે માહારે તુંને જે ખાસ કહેવાનું છે તે એજ કે જ્યારે આપણી મહેર નાહાની હતી ત્યારથીજ એને આ જમશેદ ખંજાતા સાંચે પરણવાનો વિચાર એના માખાપે અને જોગે કરેલો છે. તેથી હાલ એ હવે પોતાને માટે નફિક કરેલી મહોરદાર જેવા ખાસ અહીં આવેછ, માટે તું ખુબ યાદ રાખજો કે તાહારે વચ્ચે પડવું નહી. એકું ચીખાવડું-ચવું નહી અને પેલા તાહારા પીતરાઇ જેહાંગીર જગજારવાલા સાથે જેમ એક વખત ઘેલાં ચેડાં કાઢેલાં તેવાં કાંઈ અહીં ચાલશે નહી. શું સમજ ?”

“ઓ મમાં ?” તે છોકરીએ ખુબ ખાડી. “જેહાંગીર સાથે કદી ઘેલાં ચેડાં કાઢ્યાં નથી. તે વખતે હું નાહન હતી અને અમથી મરતી તોફાન કરી એની સાથે રમતીતી. તેને તમે ઘેલાં ચેડાં કેહોછ ? બાપી હવે તો મને જેહાંગીર જરાખી ગમતો નથી.”

“તે ને હોયને” તે માતાએ તેણીને ચથરાની કાઢી, “મેં કહ્યું તે યાદ રાખજો” ને લે આવી જા હવે. વખત થાયને તાહારી બેઠનને તૈયાર થવામાં જરા હાથ લાગજો. આજે છઠ્ઠી ખંખાતા સામે એને સુંદર દેખાવું પડશે.”

તેણીએ જવાબ દીધો નહીં. તે બિચારી જવાબ દેવા શકી જ નહીં. પોતાનાં માતાનો ખુશ્ખો ગરબ-સાક અને પોતાની વડી બેઠી તરફનું વાહાલ જોતી તેણીની આંખોમાં પાણી ભરાય આવ્યાં અને તેણી પોતાનાં કુતરાને લઇ જાગમાં જાય બેઠી.

થોડીજ પણ એ રીતે પસાર થઇ દેશે, જ્યારે એકદમ કોઇનો નરંગ નાજુક હાથ તેનાં ખમાં ઉપર પડવાથી તે ચોંકી પોતાનાં ખ્યાલોમાંથી જીદાર થઇ. તે કોઇ જ નહીં પણ તેની બેઠન મહેર હતી.

‘શું છે મની આજે હીયારી બનીને રહ્યા શાંની બેઠી? પણ જો સમજ બેઠન, હું તો તુને ખાસ કાંઇ કેહવા આવેલી છેલ્લે. તું જાણેજ તેમ આપણું પીતરાઇ જેઠાંગીર સાથે હું થોડાક વખત થયો છુપા છુપ અદરાઇ ચુકીજ જ્યારે ચડી તો મમાં માહારે માટે આવ લગન નકિક કરવા લાગ્યાંય હવે માહારો વિચાર એવો છે કે આજે હું જેઠાંગીરને મળુ અને અમે ને તે નકિક કરી લઇએ.’

“ઓ મેહર?” મનીએ કહ્યું. “તું ગમે તે કરજે પણ મમાંને કેઇમી જાનના શોક આપની ના. જેઠાંગીર સાથે તોડી નાખજો. તાહારો સ્વભોગ આપજો પણ મમાંને હુખી કરતી નાં બેઠન !

“વળી વચ્ચે ડાહી થઇ !” તેણે કહ્યું. “હું કેહુંજ તે સમજ. તેથી માહરો વિચાર જેઠાંગીરને ગળા મમાંનાં દ્રાવણનુજ અમે નકિક કરી લઇશું તેટલાં, આજે સાંજે આપણો પેથો સજો શેંગાહીથી આવેજ કેની તેને તું એન્ટરટેન કરી લેજો ને મમાંને ગમે તે જાહાનું માહરે માટે આપજો. મની તું હંમેશ મને મદદ કરેજ તો આટલું નકી કરે. જો હું જેઠાંગીર પાસે આજે નહીં જાઉં તો તે પોતે મમાં પાસે આવી અમારા અદરાવાની વાત તેવણુને કહી દેવાની ધમકી આપી છે તો વીચાર કર કે તે જાણી વિચારાં મમાંને શું હાલ થાય ? બોસતી મની તું એટલું કરશે કેની ?

“હા હું કરશ.” તેણીએ જવાબ આપ્યો “મમાં ખાતર હું કરશ.” તેણીએ કહ્યું, અને મહેર હવે સતોચ પામેલી ત્યારે ત્યાંથી એક મીઠાં કેક્યું સાથે આવી ગઇ.

પ્રકરણ ૨.

છઠ્ઠી ખંખાતાને ત્યાં આવ્યાને ત્રણ અઢવાડીયાં પસાર થઇ ગયાં હતાં, ને દરમ્યાન તે સોહાંમણો, ખુશસુરત, માપાળુ અને મીઠા સ્વભાવને જવાન સર્વનો ધણો માનીતો થઇ ગયો હતો. નાહાની, કહી વાળોની મસ્તીમાં ચમકતી આંખો વાળા મમાં તેને ઘણી ગમી હતી મગર તેની સુંદર, દસામરી, ગંભીર મોહડી બેઠનથી તો તે બે પણ અજાણજ ગમેથો લાગતો હતો.

છપી ખંખાતાનાં હયાં આવ્યા પછી મનીષા કોઈ અજાણ દેરદાર ચર્ચા ગયો હતો. તેણી પોતાની મરતી છોડી દધ ગંભીર બની ગઇ હતી. તે વિચારવંત અને સુખ ફરતી અને છપી ખંખાતાને જોતાંજ તેણીનો ચેહરો લાલચોળ બની જઇ હાથો ચરચર ધ્રુજતા. એ શું હતું? આહ આખરે મની તે ખુલ્લું લાગણી સમજાવતી પથ તે પોતાની બેઠનનો ખાલી થનાર હતો એ વિચાર કરી સુગી બેઠી. આ ખુલ્લું તેણીની બેઠનને બધુંજ સારું સારું, સુંદર કપડાં, એક માતાનો પ્યાર, દરેક ગમતી સ્ત્રીજ અને છેવટે આ દમામદાર ખુબસુરત દેખાવો છપી ખંખાતા ભરથાર તરીકે; જ્યારે તેણી પોતે તો હંમેશા બધામાં પાછળજ રહેતી.

તે ઉનાળાનો એક યાદગાર દીવસ હતો જ્યારે મને પોતાનાં ઓરડાની એકાંત ખાસીએ કાંઈ શુધ્ધતી ઉભી હતી ત્યાં મહેર આવી અને માવાથી તેણીસે વાતો કરવા લાગી.

“મને માહારે તું કાંઈ કહેવું છે.” તે ગરમ ઉછાકરીએ કહ્યું. “એક છુપી વાત, એક ભયંકર ભેદ ખુલ્લો કરી માહારે તું કહેવો છે. તું મને ધ્યાનથી સાંભળી મદદ કરશે કેની હંમેશની માફક?”

તે છાકરીએ કાંઈ જવાબ આપ્યો નહીં એટલે મહેરેજ આગળ ચલાવ્યું.

“મની ત્રણ આઠવાડ્યાં થયા, હું તો જોહાંગીર જંગમવાલા સાથે પરણી ચુકી છું. તે દીવસે, જ્યારે છપી ખંખાતા આપણે ત્યાં આવનાર હતા જ્યારે હું માહારા જોહાંગીરને મળવા ગઇ હતી કેની ત્યારેજ હમે છુપાછુપ અગીઆરીમાં જઈ પરણી આવ્યાં. જો આ અગારા લગ્નની સરતીરીકેટ છે. પણ હવે વાત એમ છે, કે જોહાંગીર હવે અધીરા બન્યાછ અને માહારા વગર યોમતા નથી. તેથી આજે રાતે આઠ વાગે મને પોતાની મોટર બધકમાં લેવા આવનાર છે. એવણુ કહેછ કે જો હું નહીં આવશ તો એવણુ મગા આગળ આવી ખરે ખુલાસો કરી દેશે તો પછી મમાંનું શું થશે તેનો તું વિચાર કર, બેઠન. એકજ શોકથી એવણની છાતી બેસી જશે. માટે તું મને મદદ કર મની અને ચોરીછુપીથી રાત્રે માહારા ભરથાર સાથે મને જતી રહેવાનાં મદદ કર તેમજ પછીથી ઘણીજ સાવચેતીથી મમાં આગળ તું ગમે તે ખરે ખોટા ખુલાસો કરી સમજાવી લેજો તેમજ છપીને બી સમજાવી લેજો. જો મમાં એમ કહેજો કે મહેરની સહી ઘણી બીમાર હોવાથી સુંબાધથી એકદમ તાર અજોગ ત્યાં એ પંદર દાહાડા મહીતો ગએથી છે અને તમે સુતેલાં હતાં તેથી તમોને ઉઠાડ્યાં નહીં. બોલની મની માહારે ખાતર ખરી બીનાં છુપાવી તું એટલું કરશેની વ્હાલી બેઠન? વિચાર કર. એકજ શોક અને મમાં ખલસ થઇ જશે.”

“હું કરશ,” હિમતવાન મનીએ ગમથી કહ્યું. “મેહરાં, મમાં ખાતર હું કરશ.”

“ઓ કેવી મહેરબાની મની. વોટ એ સ્વીટ ગર્લ! યુ આર. થેંક્યુ વહાલી બેઠન જો સરજ આઠ વાગા સુધી હું લંમાં આગળજ બેસી રહેવશ, અને તું હોલમાં છપી સાથે વાત કર્યા કરજો, પછી જોવો મોટર બાધકનો અવાજ તહારે કાને આવે કે તુરત કોઈની તરફથી બહાર જઈ જોહાંગીરને ત્યાંજ રોકી રાખજો અને કોઈની નજરેથી પડવા દેતી નાં ને મને તેડજો.”

“હીક, પણ મેહરાં તે ઘણુંજ ખોટું કાઢ્યું. મિયરાં મમાં ખાતર તાહારે એમ નહીં કરવું હતું. એવણુ ખાતર તો છપીને કમુલ રાખવો હતો.”

જે જવાબ તેને મળ્યો તે મેઢર તરફનું એક મીઠું રૂપેરી હમ્બુન હતું.

“મમાં ખાતર કોણ જાણે જા, પણ હંમેશાં પૈમા ખાતર માદરે વિચાર કરવો હતો. મની, માદરે જેઠગીર કાંઈ પૈમાવાળો નથી તેથી મને દીઠગીરી લાગીછ,” તેણીએ કહ્યું અને પછી મનીને એકલી છોડી ચાલી ગઈ.

પ્રકરણ ૩.

આઠ કપારનાં વાગી ચુક્યા હતા. આઠના નવખી થયા અને નવનાં દસ પણ જેઠગીર જગ્યાવાળો પનોત નહીં. દરી ખોલી ગુડાઘટ કરી છમી ખખાતા બી કપારનો પોતાનાં ઓરડામાં આપ્યો ગયો હતો અને હાત બારની ટકેરી પડી ત્યાં સુધી મનોહર મની જગતીજ ખેસી રૂઢી, સવાર પડી પણ હજી તનો પતો નહીં.

નવ વાગ્યા હતા અને નસ્તાનો શરૂ થઈ ચુક્યો હતો છતાં જેઠગીરનો હજી પતો નહીં. તે આગલી સાંજનો આવવો જોઈતો હતો તે હજી સુધી ક્યા રહ્યો. બનીએ મેઢરને ધણી બી સફારો આપ્યો પણ ફેલ્ટ, તે તો શીકરી દુખી અને ખીજવાયતી જેરીજ ક્યા કરી. કોઈ ચીજ તેને સતોરા આપી શકી નહીં અને જ્યારે તે એજ મુજગની ગમરાયતી જેવી ફેલ્ટંગ રમમાં ગઈ ત્યારે જ્યાં છમી ખખાતા સારેબી અથડી પડી.

— તેઓ એલાજ હતો, અને તેનો ગુરમાનો ચીથો જેવા વગર છમીએ ધાર્યું કે પોતાની માંગણી રજી કરવાનો આ કીક લાગ હતો. તેને મેઢરા ગમી હતી અને સાધારણ રીતે પોતાને દરેક વાતે સાએક માદમ પડી હતી, એજ છતાં તે મુદત સગજ શકતો નહોતો કે મનીને જેના જે રીતની લાગણી તેને યતી રહી હતી તે મેઢરાને જોતાં કેમ થતી હતી નહીં.

“મેઢર,” તેણે લાગ જોઈ નરમાશથી કહ્યું. “આજે ખુશ્ખા જોશોમાં હું માદારી માંગણી રજી કરવા તમારી પામે રજા માગુછ. હું વાકેફ દરી મેઢર કે માદારા તેમજ તાદારાં માળાપતી હંમેશાં ખુશી આપણને લગતથી જોડાયેલાં જોવાની હતી અને હુંબી સજી છેક તો વાદાથી મેઢર મને તાદારો જવાબ આપ.”

મગર જેઠગીર માટે જેએન બનેલી તે છોકરી ખીજવટથી હડી ગઈ. તેણીએ તેનાં હાથમાં પકડાયેલા પેટાનાં એણી-ણાં હાથો એક ઝટકા સમેત ખેંચી લીધા અને પોતાનું મોઢું ફેરવી નાખ્યું.

“જોલની મેઢર હું શું કહેછ?” છમી ખખાતાએ પાછું ફર્યું.

“હડી જાઓ છમી, મને અહીં માડું થેડું કહી કંટાળો આપ્યો નહીં.” તેણીએ આખરે કહ્યું.

“ગાંડું ઘેલું ? કંટાલો ?” તે જવાને અન્યથાથી પડ્યા કીર્ધા, “તે શી રીતે મહેર ? હું માહારી ઉમેદવારી ખુલા શમ્પોમાં રજુ કરું છું તેમાં ખોટું શું છે ?”

પણ તે છોકરી તો જાણે આજે શુરસાથી ઘેવીજ થઇ ગઇ હતી, પોતાનો નાનુક પગ જોરથી જમીન ઉપર અડાડી તેણીએ તે જવાનને આગળ બોલતાં સુપ કરી દીધો.

“હવે ખસ કરો તમારી એવી ઘેલી બકવા.” તેણીએ કહ્યું, “માહારે કશું સાંભળવું નથી.” તે જવાન હવે એકદમ બાનુએ થઈ ગયો. તે ઉપરથી ખુબસુરત દેખાતી મહેરનો ખરો સ્વભાવ તુરત તેણે પારખી લીધો.

“આમ બેગ ધોર પારડન મીસ મારકર.” તેણે હવે એકદમ સમ્મતાથી કહ્યું, “હું બેઉં કં માહારી લુલ થએલી છે.” અને તે તુરત ત્યાંથી ફરી ગયો.

અપોર પછી એક અન્ય જેવો ખનાવ બન્યો, પીળાં પરખીડાંમાં બધે થએલો એક તાર આવાએ લુલ ચુકથી લાવી ખીમાર માણેકબાઇનાં હાથમાંજ આપ્યો.

“જેહાંગીર જંગનારવાલા ધારતી ભરી ખીમાર હાતમાં પોતાનાં વાઇફની ચાલુ ટગર કરે છે. તુરત આવવું.” એ પ્રમાણે તે તારમાં લખાયેલું હતું અને તે દોષ હોસપીટલની નર્સ તરફથી હતો. માણેકબાઇ મારકર એકદમ ચુચ્ચાઇ ગયા તેમનો ભત્રીજો મરણુ તોલ ખીમાર હતો અને પોતાની ઘેરી માટે અહીં પુછાવતો હતો. એ શું કહેવાય ? પહેલે તો તેમને કાંઈ સમજ પડ્યું નહીં પણ પછી આખરે એકદમ એક વાદ થઇ. આહ લુચ્ચી મનીજ તેની સાથે છુપાછુપ પરણેલી હોવી જોઈએ. કેવી ખરામ, કેવી લુચ્ચી છોકરી ? તેઓએ આવાને મોકલી પોતાની બન્ને દીકરીઓને તેડાવી મંગાવી.

“લે ધર વાચ” તેણે મની જેની ત્યાં દાખલ થઇ એટલે તેણી ઉપર - તે તાર કહેલી કહ્યું. “આય કેવી લુચ્ચાઇ, કેવી ધીકારભરી ચાલ. જો વાચ અને વીચાર એમાં લખ્યું છે કે તાહારો ધણી જેહાંગીર ધસ્તીભરી રીતે ખીમાર છે ને તુને જોવાવેલ. તો જા કહરા અહીંથી. ફરીથી તાહારી સીકવળી મને જોવા દેતી નાં. શું કામની એવી દુકતી ? જો આય માહારી મહેર ? એ તે છોકરી. ચાલ નીકલ માહારી પાસથી.”

આહ ! અતે જહાંગીરનાં નહીં આવવાનું કારણ જણાયું. થોડીવાર પછી શીકી, ધજનતી મહેરના હાથમાં તે તાર મનીએ ચુક્યો.

“કેમ હવે શું કરીએ મહેર ?” તેણીએ ઈંતેજરીથી પુછ્યું. “હું તેની પાસે જશે કેની ?”

“નહી,” તે હીચકારી છોકરીએ જવાન વાલ્યો, “હું એકલી મુબ્બ જવાં શહેરમાં ક્યાં જાઉં. જો જેહાંગીર સારો હતો અને મને જોવાવતો હતો તો જુદી વાત છે પણ હવે તો મની દીકરા માહારે પહેલે તુંજ તેની પાસે જા.”

તે ન્હાની છોકરીએ હેખતાઇને પોતાની વડી પહેન તરફ જોયું. તે શું કહેવા માગતી હતી ? શું દુઃખથી તેનું મગજ ખસી ગયું હતું કે શું ?

“તું સમજની મની,” તેણીએ પાછું બોલવા માડ્યું, “મમાનો ખ્યાલ કર. તેણે જો જાણે કે તેવણની માનીતી વહાલી દીકરીએ આવું કીધું છે તો તુરતજ શીકથી એવણનું હાથ

બેસી જાય. માટે વિચાર કર માહરી બહેન, કે કોણને ખાતર નહીં તો મમાને ખાતર તો મને મદદ કર. તું સુખી દાસ બોરડીંગ હાઉસમાં રહેજે ને રોજ જોડાંગીર સારો થાય તેટલાં એક ફેરા હોમપીટલમાં જવા કરજે ને એને સમજાવજે કે મમા કેવાં બીમાર છે ને કવી કીટીકલ હાલતમાં છે તેથી હું સુકાને આવી શકતી નહીં હોવાથી તુંને માહરે બદલે મોકલીએ. બોલતી મની તું એમ કરશે કેની દીકરા ?”

અને હમેશ મુજબ તે વાહાલી મીકી દીકરી કે જેની તો તે માતાને જરા બી કાળજ કે ખ્યાર હતો નહીં તેને જવાબ કપો. “હા હું કરશ. મમા ખાતર હું બધું કરશ.”

અને તે જવા તથ્યાર યથ. તે જવા તથ્યાર યથ અને મહેરને મળી હોલમાંથી પસાર થતી હતી તેટલાંજ સામેથી તેને છુપી ખખાતા મળ્યા.

“હવે કયાં આશ્યાં, મીસ મની ?” તેણે દરિને પુછ્યું “તમારાં મમા કેમ છે ?”

“હાલમાં જરા દીક છે.” તેણીએ ધીમે સાદે જવાબ કરતાં કહ્યું અને પછી પોતાનો હાથ શેકહેન્ડમાં લખાવ્યો.

“ચુખાધ,” તેણીએ કહ્યું. “હું બહુજ અને પાછી કરશ તેટલાં તો કદાચ તમે પાછા શેંગાહી આલી બી ગયા હોશો તો આપણે મળશું નહીં.”

“પણ તમે કયાં બચો?” તેણે પુછ્યું.

તે બોલી શકી નહીં. તે જવાબ દઈ શકી નહીં. ખરું કારણ તે જણાવી શકી નહીં અને અસંખ્ય લાગણીઓ તેણીને વળી ચુંગળાવી નાખતી હતી.

તે પસે ગયો અને ગાથાથી તેણીનો હાથ પોતાનાં જોરાવર હાથમાં લીધો.

“મની,” તેણે લાગણીથી કહ્યું. “તમોને શું છે મને નહીં કેહો ? મને જણાવો કે તમે કાંજે એટલાં દીલગીર દેખાઓ છો અને તમે કયાં બચો ?”

તેણી વધારે ખમી શકી નહીં. આવી ગાથા, આતું હેન તેણીને કદી કોઈએ ખતાવ્યું હતું નહીં, એકદમ તે ગરીબ સ્વભોગી છોકરીની આંગો આમુઓથી ભરાઈ ગઈ.

“છમી,” તેણીએ કહ્યું. “હું બહુ દુખી છું. હું અહીંથી બહુજ પણ જવા પહેલાં તમોને ઓટનુંજ કેહું કે માહારા માય બહેન તમોને જે બી માહારે માટે કહે તે સાંભળી માહારે વારતે પુરું વિચારતા નાં અને હવે સાહેજજ, તમારી લાગણી માટે હું ઉપકારી છું.”

તેને તેણીની ધણી દયા આવી. તેનાં દીલમાં છુપાવેલી લાગણી તે અતિ સમજ શક્યો. આ એક ખરાં બેમુલ્ક સ્તને તેનાં ધરમાં જે રીતે હાડગાર કરી હોજતાં હતાં તેથી તેનો ચુરસાથી દમ ચુંગળાઈ આવ્યો.

“મની,” તેણે એકદમ કહ્યું “તું વધુ વખત દુખી યશે નહીં. માહર માન અને મને વચન આપ કે તું મને પરણી રુખી કરશે અને તુંને માહારી સાથે શેંગાહી લઈ જવાની રજા આપશે, બોલ મની ?”

“નહીં,” તેણીએ ધણીજ નરમાશથી કહ્યું. “છમી મને ગાફ કરો. પણ તમે શુદ્ધ કેમ બચો કે તમે તો ભવીશ્યમાં માહારા બનેરી યનારે હતા ત્યારે માહારી આગળ કેમ એવી વાતો કરો છો ?”

“તાહારો ખનેવી,” તેણે દસીને કહ્યું “નહીં વાહાણી મની. હું હવે જોડેજ કે મને આખી દુન્યામાં તાહારા સીસા કોઈની દરકાર છેજ નહીં અને તેથી હું તાહારા ધણી સિવાય બીજો કોઈની તાહારો સજો યથ શકનાર નથી. બોલ, તું મને કયુલ કરેજ? મને સુખી કરેજ?”

પણ તેણી તો એમજ માની બેઠી કે દયાથી ઉત્કેરાઈ જઈ તે આ માંગણી કરતો હતો અને તેણી ફરી ફરીયા તેના ઉપકાર માની ત્યાંથી ઉતાવળે ચાલી ગઈ.

પ્રકરણ ૪.

મહેર મારકર મુખ્ય પુત્રી ગઈ. પોતાની માતા અને બેહનને ખાતર તેણી હિમતથી કાંઈબી ખગવા અને તેમને દુઃખથી બચાવા તૈયાર થઈ ગઈ હતી.

જ્યારે જોહાંગીર જગબારવાલાને તે જઈ મળી ત્યારે તે બીચારો એકદમ સુધ્ધી વગર એક જીવેણ એકસીડેટનો ભોગ થઈ પડેલો મહોન જીવત વચ્ચે ડાળા ખાતો પડ્યો હતો. પંદર દીવસ તેણીને અત્રે આવ્યાને પસાર થઈ ગયા હતા જે દરમ્યાન તેણીના કામળોનાં જવાબમાં ફક્ત એકજ નાહાતુ ડુંક્ર કાગળ તેણીને પોતાની સંગદીસ બેહન તરફથી મળ્યું હતું કે જોહાંગીર કેમ હતો તે સખવું. વળી તે વધારામાં સખતી હતી કે તેઓના શ્રીમત પરાણે તેણીનાં ગયા પછી બીજેજ દીવસ પુના હોડી મુખ્ય કાંઈ કામસર ચાલી ગયો હતો.

આજે જોહાંગીર સગાર ખેટર હતો. તેણે સુદર મનીનો ધણો ધણો ઉપકાર માન્યો પણ તેને તો તેની જુવાન પરણેતરજ પાસે જોઈતી હતી તે ખુબ છેડાયો અને શુસ્સે થયો અને તે એટલો વધારે ખીમાર થયો કે તેણીએ પાછી પુને જઈ ધણી સંભાળથી પોતાના માતાને એ વાત જણાવી મહેરને અત્રે મોકલી આપ્યા વગર ચાલેજ નહીં તેમ હતું.

“તું એકદમ મહેરને જઈને મોકલી આપ.” ખીમાર જોહાંગીર ઝેઠમતે બોલતો “નહીં તો માણેકકાકી ઉપરજ હું ખુલાસાવાર તાર કરી ખરો છુંકામો જણાવી દેવશ તો આચીંતા શોધી તેવણને વધારે નુકશાન થશે. તું જા અને બધુ સમજાવીને તેવણને કહેજે. માહારી મહેરને માહારી પાસે મોકલી આપ.”

અતે ઉપાય નહીજ હોવાથી તેણી કયુલ થઈ અને તેજ દીવસે રાત્રે પુનાં પાછું ફરતાતુ તેને વચન આપી તે હાસપીટલમાંથી બાહર પડી. મગર શું સંજોગ? સામેથી આવતો જે એક માણસ તેને મર્યો તે કોઈજ નહીં પણ જીમી ખંજાતો હતો.

“હલ્લો કેમ છે મની?” તેણે હરખથી પોંકાર્યું. પણ બીજેજ પહે તેનાં શીકકા મહેરા ઉપર નજર પડતાં તેને કાંઈ એક ઝટકે યાદ આવ્યું.

“તમારા ધણી કેમ છે મીસ-આઇમીન મીસીસ જગબારવાલા?” તેણે પ્રુછ્યું. “માહરા લાએક કાંઈ કામકાજ હોય તો મને જરૂર જણાવજે.”

તેણીએ સમ્યતાથી તેનાં જવાબો આપ્યા. અને તેજ રાત્રે તેણી પાછી પુનાં ફરી. તેણી જ્યારે પોતાની માતાના રૂમમાં ગઈ ત્યારે વાહાણથી વીહવે પડેને હરતે ચેહરે તે માતા પોતાની સાડકી બેટી સાથે વાતો કરતી બેઠી હતી. મનીને દાખલ થતી જોઈ તેઓ મને જોઈથી ચમકી ઉઠ્યાં.

“હાએરે મની પાછુ અહો આવવાનું શું કારણ?” તેવશે થયકાવીને કહયું. “તાદરા શોખતા ધણીને ઘેર જતી. મુઠ તું એમ લગામણી. તું ને ગામમાં કોઈ ખીજ ધણીઓ નહી મળતા હતા કે આવા એક ભુખરી પારસને પમદ કીધો.”

“મમાં.” તેણીએ કહયું. “હીમત રાખો. વાહાલાં મમાં, અને હું કહેછું તે ધ્યાનથી સાંભળો.” અને તેણીએ બન્યું એટલી નરમીથી અસરકારક રવેશે બધું ખરું કહયું.

અને ત્યારે શું માણેકજાઈનો હાલ? પોતાની ખુશમુરત વાહાલી બેઠીમાં આ રીતે નીરાશી પામવાથી તેવણના ગુસ્સાને પાર રહ્યો નહી મગર દયાળુ ખુદાનાં હુકમથી તેવણને કાંઈખી અલ્લવલ આવી નહી કે ખીમાર થયાં નહી. અતે તેવણ શાત પડ્યાં ત્યારે મેહરને માફ કરી તેણીને જેહાંગીર પાસે મોકલી દીધી.

તે રાતે જાણે પોતાના દીકર પરથી એક પત્થર ઉત્તકાઈ ગયો હોય તેવા શાંત ચહેરાએ મની પોતાના ઝોરગમાં બેસી હતી. હજી તો આઠ હમણાજ વાગ્યા હતા, અને તે તુરતની પરવારેથી માણેકજાઈને શાંત ઉંઘમાં સુતેલાં જોઈ હાલ અહીં આવી હતી. જેવામાં પારણું ડેકાણું કે તેણી તુરત ચમકી ઉઠી. ત્યાર પછી જે અંદર આવ્યું તેને જોઈ તો વળી તેણી બમણી ચોંકી. તે કોઈજ નહીં પણ જીમી ખાંજાતા હતા. તે અંદર આવ્યો અને હેતથી તેણીને મળ્યો.

“મની.” તેણે એકદમ કહયું, “કાલે જ્યારે મુંમઠ આપણે મળી ગયા પછી મને એકદમ મન થયું કે તાહરા કહેવાત બરથાર આગળ જયું અને તેને મળી તેની ખખર પુછવી પણ ત્યાં જઈને તો મેં કાંઈ જુદુંજ જાણ્યું. તે તાહરા નહી પણ તાહરી લુચ્ચી મહેરનોજ બરથાર થતો હતો અને તું તો માહરી વહાલી જહાદુર મની તાહરા માતા તેમજ તાહારી બેઢનને ખાતર સધળો બોજ તાહારે માથે ઉપાડી લેતી હતી એમ મને એવશે પોતે કહયું કે તુરતજ મેં માહારી જુલ જોઈ અને અહીં દોડતો આવ્યો. મની, માહારી મીડી સ્વભોગી મની, હવે તું શું કહેછ? હજી મને સુખી કરવેલ કે નહી?”

“પણ-પણ-જીમી” તેણીએ અચકાતાં અચકાતાં કહયું. “માહારી મેહરાનાં સધાબા પંજી માહારા મમાં વિચારાંતદન એકલાં પડી જશે. ત્યારે હું જે પરણીને શેંગાહી જઈ તો કેમ બને?”

તે હસ્યો. ખુશાળ ખરાં દીક્કતું હસ્યું તે હસ્યો.

“વળી ખીજનાં બધાંનાંજ વિચાર, મની,” તેણે કહયું. “મમાંને શીકર કરવાની હવે કરી જરૂર નથી. તું કહેશે તેટલો વખત આપણે અહીં મમા પાસેજ રહીશું અને થોડો વખત મહેર અહીં આવી રહેશે તેટલો વાર આપણે એકાદ હમી વીઝીટ શેંગાહી લઈ શકશું હું, તુંને દરેક ચાતે ખીજ કરવા તૈયાર હોઉં. માહારાં બેમુલ જવેર, હવે તું શું કહેછ?”

અને સુંદર જમી મનીએ તેનાં જોરાવર હાથોમાં પોતાનાં નાહાંનાં હાથો મુકી જે જવાબ આવ્યો તે શું લખવાની જરૂર છે? સહ સાઈ નેતું સેવટ સાર. હાલ તેઓ બધાં, મહેર અને જેહાંગીર, મની અને જીમી તેમજ ઘરડાં માણેકજાઈ, પોતાની બેઠીઓનાં નાહાંનાં ગુલાબ જેવાં જુલકાંઓને રમાડતાં સુખી છે.

વિજયનો વાવટો
શક્તિની અનેક દવાઓમાં આજે

આંતકનિગ્રહ ગોળીઓ

એ પોતાના ધણા હરીફોને હઠાવી લગભગ દુનિયાના તમામ રાજાઓ પોતાના નામ અને શુભોનો વિજય વાવટો ફરકાવ્યો છે. એ વિજય તેનામાં પાચનશક્તિ, હૃદય, મગજ એ સરવે મજબૂત તથા બળવાન બનાવી રક્ત વીર્યમાં સુધારો વધારો કરવાના તથા વધારેના દરેક અવ્યવસ્થાને પુષ્ટ બનાવવાના શુભો હોનાથીજ હજુ પણ હમેશા એ ગોળીઓ પોતાનો વિજય વાવટો ફરકાવેજ જાય છે.

શરીર વીગત જાણવા મફત મળતું પ્રાઇસ લીસ્ટ મંગાવો, વાંચો અને વાકેફ થાઓ.

વૈદ્યશાસ્ત્ર મણિશંકર ગોવિંદજી.

સુખર્ષ—પ્રાંચ,
કાલ્યાણદેવી રોડ.

આંતકનિગ્રહ ઔષધાલય.
જામનગર—કાકિયાવાડ.

જસમાઈનનો

આયોડાઈઝડ

સારસાપરેલા.

લોહી સુધારી નિરોગી અને જીંદગીની મજા લોગવવાને શક્તિવાન બનાવવા માટે આ જસમાઈનનો સારસા પેરેલા જરૂર વાપરજો પ્રમેહ, ચાંદી, વિસ્ફેટીક, અને ખીજાં ગરમીનાં દરદોમાં પેહેલા નંબરની દવા છે. સધીવા ઉપર તેનો શુભ અજબ જેવો છે. ખસ, લુખસ, દરાજ, ખરજવાં ગડગુમડ, કંઠમાળ, કોઠ, અને એવાં અનેક દરદો ઉપર આ જસમાઈનનો સારસા પેરેલા ખાસ કરીને વાપરવા લાયક દવા છે. દમ, ખાંસી, અને છાતીનાં દરદોમાં ઘણાજ ફાયદાકારક છે. ક્ષીમત રૂ ૧૫ વી. પી થી રૂ. ૧૫૦૦ ત્રણ શીશીના રૂ ૫) અને ૬ શીશીના રૂ ૮) વી. પી. સહીત.

દરેક દવાના વેપારી પણ તે પેચે છે.

લખો—અમૃતભિંદુ ઓફીસ—નંદીઆદ.

નાળીએરના ઝાડ (નાળીએરી)નો ખહેળો ઉપયોગ.

લખનાર:-દીનશાહ દાદાભાઈ દારડી.

નાળીએરીના ઝાડો ગરંમ મુખકોમાં, -રેતાળ જગ્યાઓએ, સુના-પથરના કાંકરા વાળી જગ્યાઓએ, ખાગ બગીચાઓમાં, હીન્દુસ્થાનમાં મલગાર અને સીમીન જેવા પરદેશોમાં પુષ્કળ ઉગે છે. એવું કહેવાય છે કે નાળીએરી ની ખાસ બેતિ કરેલી જગ્યાઓ જોગો તો ભાવનગરના રાજ્યના બગીચાઓ છે. જેમા હમરો હમર નાળીએરી ખાસ પાણી પાછને ઉગાડેલી કહેવાય છે. કારણ કે તેથી મોટી પેદાવણ થવાનો સંભવ રહે છે. આજને કાલતો તેના નાળીએરના તાજ રસ અથવા દુધ, નહીં તો સુકકા કોપરામાંથી માખણ બનાવવામા આવે છે, જેને 'vegetably butter' અથવા 'margarine' મા કહે છે તેને લીધે તેનો ખપ મુરોખ અને અમે-રીકામા ઘણો બોહેળો વધી ગયો છે. મલગાર કેરયાના લોકોનો મુખ્ય ખોરાક એ દૂધ ને તેમાંથી નીકળતું દુધ છે. દુધના સાંધના બનાવી તેઓ બજારમાં વેચવા મુકે છે; ને તાજ દુધને ઉકાળી પાણી વાળી નાળીને તેલ જેવો ભાગ રહે છે તે તેઓ સરવે જાતની વાણી બનાવવામાં વાપરે છે. તેઓ તેમાંથી ગોળ બનાવે છે, જે ચોકાસેત જેવા રંગનો અને આસપાસ નાળીએરીના પાતરાની પટ્ટીઓ વીટાળેલી ચાકીઓમા બજારમાં વેચાય છે.

આપણા યુગરત તરફ તો કોપરાપાક નામની મીઠાઈ બનાવવામાં, કોપરેલનો માલી-બનો હસવો બનાવવા તેનો સાધારણ રીતે ઉપયોગ થતો લાગે છે.

વળી તેના તેલને નીર્મળ બનાવી બાલના તેલ તરીકે વાપરવામા આવે છે.

મલગાર કેરયાના લોકો તેને માથે લગાડવા ઉપરાંત સારા અંગ પર ચોપડે છે.

આપણા વેદો જેને ભીયામુ ઉડયુ હોય તો કોપરાં (સુકકા નાળીએર) ને ચાવી છુછા ફરી તે જે જગ્યાએ ભીયામુ ઉડયુ હોય તે ઉપર ચોપડાવે છે. એ તેનો રામમાણુ ધવાજ ગણાય છે.

ખીજ રીતે દૂધી વહદો તેને વાના દરદોમાં, સાધા અકડી જવાના વ્યાધીઓમાં ગોલીયા સાથે વાપરે છે. તે માટે એક નાળીએર પાણીનાથુ લઈને તેની માથા પરની જણુ આપો જેવા ઝાઘાઓમાંથી એકને કારીને તે વાટે એવીએર યુગળ તેમા બરે છે પછી પેત્રી આંખને કપડે છાંણ કરીને બંધ કરે છે, ને સુકકાની ભેમતમાં ૧૫) દાહાડા રાખી ને પછી કાઢીને પેત્રુ નળીએર યુગળ સાથે પીગી નાખે છે ને તેમાંથી વાના દરદના વ્યાધીવાળાને ખવાડે છે.

વળી એ તેવને મખમ બનાવવામાથી કામમા લેવામાં આવે છે.

આપણા લોકો નાળીએરનું દુધ સાંધના બનાવવા વાપરીએ છીએ ને ઉપરાંત તે કોખી જેવી તરકારીમાં પડે છે. વળી 'કરી' બનાવવામાં નાળીએર વપરાય છે.

આસલના વખનમા કોઈને ત્યાં વરસ ઉગે તો નાળીએરને ગોળ વહેંચવામા આવતાં હતાં. જે તાજુ નાળીએર તથા સુકકા ચાકર માથે લઈ ખાવામાં આવે છે તો તેથી શરીરમાં તાકાત આવે છે.

નાળીએર એ શ્રીફળ ગણાતું હોવાથી આંદણી, વીહવા-વાજન, અપરણી, ઘેરના મુકુરત, પરદેશ જતા સગા-રેલેડીને સાફ પરણુતા છોકરાના હાથ ધીગેરે વીગેરેમાં તેનો પહેલો ઉપયોગ થાય છે.

લગન વખતે તેનો છુટથી ઉપયોગ થાય છે. નાવર, નવજીતમાં તેમ સેસપાત્રીમાં, અખીઆનાબોમાં કાંઈ ચીજ વાપરવા લીધી હોય તો તે પાછી આપવા સાથે, ખીજ લગનની પાછલી રાતે હાજર રહેલાઓને તે અરપણુ કરી સગન ધચ્છવામાં વીગેરે કાંઈ સેંકડો રીતે આપણે તેનો વાપડવેસ કરીએ છીએ.

ખરેખર સગન, લગન ને મુહરતનું શુભ ચીન્હ તે નાળીએરજ ગણાય છે, તેના વગર કાંઈખી શુભ તેહેવારોની ચીજલસ શોભતી નથીજ.

નાના છોકરાઓને નવુ વરસ માય મમાઈઓ ઉગાડે છે, ત્યારે હાથમાં નાળીએર આપવા અગાડી તેને પેલા બાળકના કપાલ સાથે લગાડે છે એવું તે શુભ ચીન્હ છે. એટલાં મોટે બ્યાં આપણે નાળીએર લેઈએ છે, ત્યાં કાંઈ સગન સરેવ થવાની ખચર આપણને મળી જણાય છે.

હિન્દુઓમાં દશેરાને દીવસે ધરોમાં નાળીએર લાવી રાખે છે, તે પાકાં જોઈને લાવવામાં આવે છે. તેઓ એવું માને છે કે જે એ નાળીએર વરસે દાહાડા પંચી ભાંગવામાં આવતાં તે સાર નીકળ્યું તો એવું નવું વરસ હસી ખુશીનું જાય છે, નહીં તો પછી સડેલું નીકળ્યું તો તેઓ અયસુકન માને છે. નદીએ કે દરીઆમાં નાળીએર નાખી તે રમતું (તરતું) છોડી દેય છે. ઘણા જણ તેને ત્યાં પાણીમાં નાખ્યા વગર ફોડી તેનું પાણી ને થોડા નાળીએરના દુકાં પાણીમાં નાખી બાકીનું પરસાદ તરીકે ધરે લાવે છે. ગરમીની મોહોસમમાં 'કવ ॥ નાળીએર' 'પાણીનાળા નાળીએર' પોઝારતા ભંડારીઓ પાસેથી કુમળા નાળીએરના કાતરા લઈને તેનું પાણી પીએ છે. તે ઠંદક આપનાર પીતુ છે. એ આપણી રીત યુરોપી છે, પણ હાલ યુરોપ્યન વૈદુ તેની કદર કરતાં શીખ્યું છે, ને પીણાબના દરદોમાં તેનો છુટથી ઉપયોગ કરવાની ભયામણુ કરે છે.

આફ્રીકાનાં સીધી ભાઈઓ તેના પરનું ઉપડું છોડ કાઢી નાખી નાળીએરની કોટલી સાથે ભંડી અથવા અંગારમાં મુકી બ્યારે તેનો રસ ઉઠજતો થાય છે, નહીં તો તેમાંથી જોશનધ વરાળ નીકળે છે ત્યારે વાસણુ અથવા ખ્યાલામા રેડીને કોકોની માફક ગરમાં ગરમ પીએ છે. આવી રીતની મોજ આખી આવેલો એક યુરોપ્યન તેની અતીસ્થ વખાણુ કરે છે,

બ્યારે કાંઈ આદમી ઉપરથી પડી જઈને હાથ પગ ભાગી 'શુલુ-રાતલો' યદ જાય છે, ત્યારે હકીમો મરઘીના પીલાને નાળીએરના દુધમાં ઉઘાળીને પકાવી તેમાં જરા નયદળ તજ કે બીજો જરાક જોડેલો મસાલો નાખી પેલા પીવાનો રસ નીચોત્રી સાત દાહાડા પાય છે. મહારાષ્ટ્ર તરફના કેટલાક લોકો તેમાં સાધ રૂખીના જડનાં મુળ નાખી પાય છે એમ જણાય છે. હવે ઉપર ટપકેથી આપણે તેના વીશે વાત કીધી; પણ તેના પંચાગના ઉપયોગો વીશે જરા વધારે વીગતવાર સમજાશુ.—

(૧) તેના પાંદડાં છાપરાં છાવાંગા, સાદીઓ બનાવવામાં, તોપથી અથવા જોને આપણે 'જમીન' અથવા જંગીય કરી કહે છે તે બનાવવામાં કામે લાગે છે. તેની મસાળો અથવા મુહુલો બનાવવામાં આવે છે. તે જળતણુ તરીકે વપરાય છે, તેની ઝાડુઓ તૈયાર કરવામાં આવે છે, ઢોરને ખવાડવાનો ચારો થાય છે, અને છેવટે તેનું ખાતર થાય છે.

(૨) તેના પાતરાના દાંડા વાડ બનાવવામાં, ગાડીની જુસરીઓ માટે, અથવા. પાંધિયર બોજો ઉચકવાની કાવર તરીકે, માછલી પકડવાની લાકડી તરીકે, અને તે ઉપરાંત ધરુસંસારના અસંખ્ય વસણો બનાવવામાં તે કામે લાગે છે.

(૩) તેના પાંદડાંના કુમળા પીલા અચાર અથવા મુરખ્યા કે ચટણી બનાવવામાં કામે લાગે છે.

(૪) તેનો રસ તાડી તરીકે વપરાય છે. તાડીમાંથી એક જાતનો દારૂ જેને 'ફીની' કહે છે તે બનાવવામાં આવે છે. તે તાડીમાંથી સરકો ને વળી ખાંડકે ગોળ બને છે.

(૫) સુગાત્રા જવા વીગેરે જગાઓએ ઉગતા નાળીએરીમાંથી કોષ કોષ વાર મોતી તૈયાર થયેલા જણાયાં છે.

(૬) તેના સુકા કોષમાંથી જે તેલ નીકળે છે તેને કોષરેલ કહી કહે છે.

(૭) જે નાળીએરીમાં મોટા અથવા ગર બધાતો નથી, તેવા વાંજણીયા નાળીએરીના દવા તરીકે ઉપયોગ થાય છે, અને તેની મીઠાઈઓ બને છે.

કોષ કોષ વાર નીળાએરીનો ગર ન બધાતા ખટ્ટી કુમલા ગામ બને છે તે સફેદ માવા જેવા હોય છે તેને કોતરી કાઢીને હકીમો ગળસુનાના દરદોમાં ખાવા ખાપે છે; તે જાતે ઠંડા હોય છે. તેજ પીલાના અચાર કરો, કે મીઠાઈ બનાવો તે સૌની મન પસંદગી છે.

કુમળાં નાળીએરીનું - દુધ એક પીના તરીકે કે પછી કાંઈક સ્વાદીષ્ટ વાણીની ગરજ સારે છે.

(૮) નાળીએરીના તામ્ર છોળતાં અથવા લીલાં છોળતાં ચટણી મુરખ્યા બનાવવામાં વપરાય છે.

(૯) નાળીએરીનું કોષ ખાવા માટે કરી બનાવવામાં, દુધ કાઢવા સાથે અને રાધવામાં વપરાય છે.

(૧૦) તેનું તેલ (કોષરેલ) વનસ્પતીનું ધી બનાવવા માટે, સાથુ અને મીનજતીઓ સાથે કાગ આવે છે. વળી તે સંધીવાના દરદીઓ માટે, બળોને ચોપડવા સાથે કે હીના તરીકે કામે લાગે છે. કેટલીક જગ્યાઓએ મોટા સાંચા કામોમાં અને ધડીયાલોના ઉંચા તેલ બનાવવામાં તે વપરાય છે. સાંચાકામના ભાગે તેથી લીસા ને ચલકતા રહે છે.

કોષરેલના દીવા ધર્મ સ્થળો, ધર્મ કીયાઓ, સાદી રામરાણીમાં વપરાય છે, તે એરંડીયા તેલની રોશની કરતાં ઘણી ઊજ્જવળ રોશની આપે છે.

(૧૧) સુકા કોષમાં મારગેરીનની બનાવટમાં અથવા વનસ્પતીનું માખણ કે ધી બનાવવામાં કામ લાગે છે.

(૧૨) તેનો ખેળ દોરો અને ગરમા બટકાઓને ખવાડવા કામ લાગે છે.

(૧૩) નાળીએરીની કાતલી તેલ રાખવાની ખાટલી તરીકે, પીવાના કપો તરીકે, ચારકોલ બનાવવામાં જાત જાતજાતના માપના ચગચા કછીઓ, હુકકાઓ, મણકા, બટનો, બાટલીઓ, ધરીના હાથા અને લીનોલીયમ તરીકે કામ આવે છે.

(૧૪) નાળીએરીની કાતલીનો ચારકોલ બનાવવા ઉપરાંત તેમાંથી જે તેલ નીકળે છે, તેનો ઉપયોગ કુખ્તાં અથવા સોડા દાતોને નરમ પાડવામાં વપરાય છે.

(૧૫) નાળીએરીના કાચે સાંદડીઓ, વાદાણુની રસીઓ માટે, ચગાઈઓ, રસી, દોરડાં, ખીછાણુની ટોળાઈઓ ભરવામાં, કેનવાસ બનાવવામાં, માછલી પકડવાની જાળો બનાવવામાં, બળતણ તરીકે, બરો બનાવવામાં, વથુવા વગરના કાચા રેસા તૈયાર કરવામાં, દરવાજા આગળની પગના ખુટો સાથે કરવાની સંદડીઓ તરીકે અને જોંય તલીઆપર ખીછાણુની સાંદડીઓની બનાવટમાં વપરાય છે.

(૧૬) નાળીએરના થડો પકવાસા તરીકે, હંકારવાની ઓટા તરીકે, પાણીના વાસણે તરીકે, પાણી જવાની પરનાળા કે ગરેરા તરીકે, ફરનીચર બનાવવામાં, બળતણ તરીકે, પટ્ટી અથવા ચીપો બનાવવામાં અને પોલીશ ક્રમમાં કામ લાગે છે.

(૧૭) નાળીએરના કુમળા રોપા જે ઘણા કુમળા હોય છે. તે તેબનની વાણી તરીકે વપરાય છે.

(૧૮) તેનો ગર મીઠાઇ બનાવવામાં, તેનું ખમણુ લાડવા, પોણી ધારી વીગેરે ઘણી બાબતો વાણીઓમાં કામ આવે છે.

(૧૯) નાળીએરીના બાળા હળે છે તે કુમળી ડાળીઓને ટેકાતી રાખે છે.

(૨૦) એજ બાળા વખત જતા ખરી પડે છે તે ઘર બાંધવા ગાટેના કાનાઓ હેઠળી સીલોંગપર પાંચરી ઉપર ચુનો કોય વીગેરે પાકે છે.

(૨૧) એજ બાળાં તાડી પીવા માટે જાણે શીતર તરીકે કામ લાગે છે.

(૨૨) નાળીએરીના લીલાં પાતરા સાચની ડાળીઓને લગન વીવાહ, મેળાવડા વીગેરેના વખતે શોભા ખાતર હારખ ઘ દાટવામાં આવે છે.

ઈશકે હકીકી.

ગજલ—કબાલી.

ઘડી હસવું ઘડી રડવું, રહી રહીને રીસાવાનું;
લખ્યું શું ઈશક નીતિમાં, અહા! માશુક મનાવાનું?
રીસાયા ત્યાં મનાવું શું? રીસાયાં ને રીસાઈ રે;
મનાયા ત્યાં રીસાવું શું? મનાયા તે મનાઈ રે.
કહે છે એમ કઈ લોકો, દીલાસા દેઈ મન માન્યા;
અમે તો બહાલીને વાસે, રીસાવાના મનાવાના.
અમારો દેવ માશુક છે, અમે માશુક તણા આશક;
અમોને રાત દા'ડાની, નથી ગમ કંઈ પડી એશક.
અમે માશુકના બાંધ્યા; ન માશુક અમ થકી બાંધી;
ન માલુમ આ નવાઈનું, પડ્યું બાંધન અરે સાથી?
અમોને કોઈ શું કરશે? અમે કોથી ન ડરવાના;
અમે માશુક મનાવીને, મને ધારેલું કરવાના.
અમારા પ્રેમની લગજત, વિયોગોમાં વસેલી છે;
અમોને કષ્ટ દરીઆમાં, સદા આનંદ હેલી છે.
મરણ છે પ્રેમની મસ્તી, અમે એ મસ્તીના રાગી,
'ઈશક અહલેક' ની જ્યોતી, રંગરંગમાં રહી જાગી.

ચિમનલાલજી ભાઈશંકરજી પંડીત,

નિવરંજી

પુસ્તક ૮ મું.

અક્ટોબર ૧૯૦૨.

અંક ૨ નો.

ડચુક એન્ડ સન્સ.

સોડાવાટર બનાવનારાઓ.

માર્ચ.

જમશેદજી ભીખાજી પંચકી.

નં. ૩૧-૩૩, બ્રીટીશ હોટલ લેન,

અપોલો જોડ.

કોટ મુંબઈ.

ડોંગરેનું બાલામૃત

મધુર હોવાથી
છાકરાંઓ ખુશીથી પીએ છે.
અને આ બીવાથી
છાકરાંઓની તાકાદ વધી
તેઓ રૂબરૂ થાય છે.
શીશીની કી. ૧૨ આના. ટ. ૫. ૬ આના.
કે. ટી. ડોંગરેની કં. ૦,
ગીરગામ-મુંબઈ.

નકકલ માટે સાવચેત રહો.

નકકલ માટે સાવચેત રહો.

બાનુઓને ખરેખરે

લેશીશ, ઇનસારસન, રીખન્સ, ત્રીમીગસ, ભરત કામના ઉંચા તમુનાઓ,
સાડીની કોરો કોથ્રેસ કેનવાસ, ઇલાદી અમારી દુકાને એક ફેરો
મારી બેઈ બશોજી. બધુ એ-વન છે.

આદમજી નુરબાઈની કું.

૪૪૬, ઉનવાલા બિલ્ડીંગ, ગ્રાંટ રોડ, મુંબઈ.

ભરત કામ માટે રેજીસ્ટર્ડ

રેજીમેન્ટો રામ

નં. ૧૦૩૯

રેશમ સર્જીતમ છે.

ત્રેડ માર્ક બ્રંડર બોલો.

ગુલેનુર

એક યાદ
રોજના ઉપયોગી ને ટીકતી
વાસણો ગળતી થાય ત્યારે નકામા
જાણી નાખત ના.
કારણ

MEND ALL LEAKS INSTANTLY

૩૧. ૦૫ ચારની હબીનો ને ૩૧. ૧ બારની હબીનો.

ટોલવેનર બેગસ, રાફીઓ, બેલ
સર, જાતદી, તાપરી ગીન્ની
(વેશ બેશીન) તપેથી, લોરા,
હાડી, નાહવાના રબો,
દેગડી, વાટી, લંગડી
વગેરે વપરાસના
વાસણો,

હાલ

ગળતાં થયેલાંને સેલ્ફસાઈ
પ્રેસ-મરી-નવી હાલ

ટીન, ત્રાંચુ, લોહું, કાચ
ને કોડી કામ, પીત
ળ, કાચુ, રંગરનાં
વાસણો વગેરે.

વાપરવાની વીગત સાચેજ છે.

એજન્ટો નોંધાયે છે.

મેનડેટ્સ એજન્સી.

૩૪, નાનાભાઈ લેન, હોર્નબીગાડ, કોટ મુખર્ષ.
નીચલે દેકાણે વેચાય છે.

નશરવાન ૨૦ ન. નવા, આંખી
ખારખીટ સામે ધોખીતળાન,
નેહાંગીર મીરઝાની ફાંંગ,
૧૬૪, હોર્નબી રોડ-કોટ
XL સ્ટેશનરી માર્ટ-પારસી બજાર.
સુનીયત પ્રેસ, ગીરગમગોડ, ધોખીતળાન

નવરંગ પ્રેસ, બજારગેટ, કોટ ખાર. એન. નવાની ફાંંગ કાલમાદેવી રોડ.

ડા. વામન ગોપાળનું

આયોજાઈએ

સાર્સા પરિલા.

સાર્સાપરિલા આજ સાઠ વર્ષથી પ્રખ્યાત અને લાખો દરદી-
ઓએ એનો ઉપયોગ કરી પોતાની નીરાશા દુર કરી છે.

અમદાવાદ કોળ-ટ—ગોકળદાસ ભોતીચંદ પાસેથી
મળશે અમદાવાદ ધોળીની પોળ.

સોલી એ મનુષ્ય જીવન છે. તે બગડ્યું હોય
તો અનેક રોગ ઉત્પન્ન થાય છે માટે તે સુધા-
રવા દરેક માણસને કાળજી લેવી જોઈએ, તેને
માટે આ સાર્સાપરિલા વીના બીજી એક
પણુ દવા લેવાની જરૂર નથી. વળી આ દવા
પીવાથી ઉપદ્રવ ઓરો ગરમી અને તેના વડે
ચતા રોગો—તેમજ લકવા, સંધીવા, ચામડીપર
કાળા ડાઘા પડવાં, આંગળું સુજી આવવું,
શરીરમાં બળતરા ચલી, શરીરની ઉપર દેવી
સરખા ફાલ્લા યથા આવવાં વગેરે
વીકારો ઉપર આ દવા અકસીર યથા સુકા છે.
શીશી ૧ નો ૩. પાત્ર ચાર શીશી
પીવાથી સારો ગુણ આવે છે પો. જી. ૬.
ચાર શીશી એકદમ મંગાવનારને અથા
સહીત ૩. ૪-૧૩-૦ ૫૩૦.

સુસ્ત ઓળ-ટ—મી. પ્રભુદાસ પાનાચંદ સરકારી

૬૦—સુરત પુર લાગળ

ડા. ગૌતમરાવ કેશવ એંડ સન ઠાકુરદ્વાર-મુંબઈ.

નવરંગ.

વાંચવાલાયક વાર્તાઓ ને વિષયોથી ભરપૂર માસિક.

માસિક અને અધિપતિ—અરદેશર ખરશેદજી દેશામ.

ઓફિસ—૨૩૭, બલરગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

વાર્ષિક લવાજમ હિન્દુસ્તાનમાં રૂ. ૪. છુટક નકલ ૮ આના.

અરદેશમાં રૂ. ૫.

૮ માં સાલના ગ્રાહકોને મીઠા કાબરાળની 'દેલજગ દલેર'ની વારતાનું પુસ્તક ભેટ

પુસ્તક ૮ મું.

અક્ટોબર, ૧૯૨૨.

અક ૨ જે

અનુક્રમણિકા.

મોતનો ડાર (ચાપુ વાર્તા)

ભારતની પૂન (કવિતા)

વીરાના લગન (કુંઝી વાર્તા)

પાખંડ પ્રચાર (કવિતા)

અલકોહોન

કુમુદનાથ (કુંઝી વાર્તા)

એક આશંકા (કવિતા)

મંસારગો કારો. (ચાપુ વાર્તા)

યોગાદ જવાબામુખી પરંતો.

સુખોદ વચન.

રમજો "નવરંગ."

અધિપતી.

અરદેશર કરામજી ખખરદાર.

"MAVIS."

ધીરજલાલ મગનલાલ,

ધીરજ.

સીતારામ જે. રામા.

કાળીદાસ ગીગાભાઈ રાજગોર.

દારાં કાપડીયા.

J. T. M.

મીરસીસ ખુરશીદ દીરાજ કોટવાલ

'સમન.'

તૈયાર છે

બાપના શ્રાપ

'નવરંગ'માં બે વર્ષ સુધી એક સરખા ઉમગ ને હેંશથી વંચાયેલી અધિપતીન કલમથી લખાયેલી સુંદર વારતા. કેમી આઠ પેલ (મોટી) સાઈઝમાં સુંદર વ્લેઝ પેપર ઉપર છાપેલાં ૨૨૫ પૃષ્ઠો અને કપડાંનું સુશોભીત પાકું બાયન્ડીંગ.

કીંમત રૂ. ૨૫. પોસ્ટેજ આના પાંચ વધુ.

"મળવાનું ટેકાણું:-

નવરંગ પ્રેસ, બલરગેટ, કોટ, મુંબઈ.

જેહાંગીર બી. કરાણીના છોકરાઓ,

પારસી બલર, કોટ, મુંબઈ.

લણકરી નોકરી ઉપરથી ફારેગ થઇ પોતાને વતન આવી રહેલો હતો. તેની ઉપર વરસાવવામાં આવેલાં માનપાનથી તે નહારી છુટેલો પોતાનાં ગામડાંના સુંદર પશુ એકાંત મકાનમાં બરાબ રહ્યો હતો. તેની એ વિચિત્ર વર્તણૂકથી બહાર તેના એ નવાલાપણાથી તેના અંગત મિત્રો દિલગીર થયા હતા. તેના રમુછ બતકબોલા સ્વભાવમાં એટલો મોટો ફેરફાર થયેલો જોઇ તેઓ અચ્ચીનીજ ખરે મને એક પામ્યા હતા. તેના સ્વભાવમાં થયેલા એ ફેરફારની વાત તેને કોઈ આપતું હતું ત્યારે તે ખીજવાઈ જતો હતો.

પણ તેના મિત્રો માટે એક બીજી અભ્યુષણી તેને માટે અનુભવવાની હજી બાકી રહી હતી. એક નવેમ્બર માસની સહવારે એક હિન્દુસ્તાની આપા એક ન્હાના બાળક સાથે ઓર્થોટી તે પાર્કમાં આવી ચઢી અને યોડાજ વખતમાં વાત ફાટી નીકળી કે તે સર જોનની પુત્રી હતી,

સર જોને તે વાલ જોડી પાડવાની કે સાચી તરીકે કણુવવાની કશીજ કાશીશ કરી નહીં અને, તેથી, ખેરહડના, તે ન્હાના ગામડાના લોકોમાં બારે ચરચા ઉપજાવત થઇ. તે બાળકો પી માપને માટે કશુંજ સમજાયુ નહીં અને નિંદાખોરોની બારીકમાં બારીક જુસ્નેજો છતાં કશી બાતમી તે વીશે મળી શકી નહીં.

જેવટે ખેરહડનાં રેક્ટરને એ વિશે સર જોનેને મળી કર્યો ખરો ખુલાસો લાવવા માટે નિંદાખોરો તરફથી ઉશકેરવામાં આવ્યો અને તે બાપડો એક દિવસ બીહીતો ફરજતો સર જોનની ખુલાકાતે આવે ગયો. તેણે બારે નાખુશી સાથજ ઉપર કામ કરવા માથે લીધું કેમકે ગામડાંના વગવાલા લોકોના મનને રાજી રાખવા વિના તેનું આવે એમ નહોતું.

“હું એ વીશે આશા રાખતો જ હતો, મીં વેલન્સ,” રેક્ટરની આમહતું કારણ તેની મારફતે જાણી લઇ તે ખેરોતેટે ઠંડાઈથી કહ્યુ.

“ત્યારે તો, સાહેબ, માહરી કેટલીક મુશકેલી હું દુર થયલી બાની લેતું ?” તે રેક્ટરે હીમત પકડી કહ્યુ

“માહરે કંઈજ કહેવું નથી,” સર જોને કહ્યું. “કંઈજ નથી.”

“પણ-પણ સાહેબ, તમે જરા તમારા આલા મરતમોતો વિચાર કરી જુઓ, તમરે કેવી વતણુંક ચલાવી ગામડાંના સામાન્ય વર્ગમાં સારો છાપ—”

“હા-હા તે હું બહુ સગળું છું,” સર જોને તેને દુઃકામાજી ડહમ્યો, “પણ થોડીક નિંદાખોર જામલીઓની જીભાઓને તૃપ્ત કરવાની માફરી ઇચ્છા નથી. અને હું ઇચ્છું છું મીં વેલન્સ કે એ બાબત તમો ફરીથી માહરી સાથ વાતજ ન કરજો.”

“એ બચ્ચાને ખાતર પણ નહીં ?” તે પાદરીએ બીજી રી. વાત ફલાવવાની પેરો કરી, “તે એક દિવસે મોટી થશે, અને—અને—”

“હું ફક્ત એટલુંજ કહીશ.” સર જોને જરા જુસ્સે થઇ જણાવ્યું, “હું ફક્ત એટલુંજ કહીશ, મીં વેલન્સ કે એ માહરી દીકરી છે અને એ માહરી તમામ મીલકતની દવાદાર વારસ છે. હવે મેહેરબાની કરી એ વિષય ઉપર એક શબ્દ પણ ન બોલજો. તમો જુવાન છો અને માહરી તમને સદ્વાદ છે કે જો તમો ઇજ્જત પ્રાપ્ત કરવા ચાહતા હોવ તો નિંદાખોરોને મચક ન આપજો. અડગ રહો, અલગતા પૂરતા વિવેક સાથ અને તમારા અંતઃકરણના

પરધાનેજ પ્રધાનપદ આપી તેના હુકમ અનુસારજ વર્તજો. મીં વેલન્સ આજે અત્રે આ બાજુ
વાત છેડવા આવવામાં તમેજો જોડું પગલું બધું છે.”

“જેક યુ, સર જોન,” તે જવાન પાદરીએ લગરીક લગ્નવાઇને ઉત્તર આપ્યો, “હું તમા
શીખામણુ માથે ચધાયું છું. હું એ ઉડી નથીવતના સમ્મદો કદાપી જીવનાર નથી. પણ
તેમ દરવા ને રહેવા માટે ધણું ખમતું પડશે.”

“તમારી મુશકેલીઓમાં હું સદા તમારી સાથેજ રહીશ, મીં વેલન્સ,” સર જોને ખાત
આપી અને તે પછી તે જવાન પાદરી ત્યાંથી વિદાય થયો.

એ મુલાકાત બાદ તેઓ ધણુ ગાઠ મિત્રા બન્યા, અને કદી ફરીથી તેઓ વચ્ચે
બાળકાની માતા સંબંધી વાત અનાવાસે ઉભી થવા પામીજ નહીં.

વર્ષોના વિટવા સાથ તે બાળકી મોટી થઇ. બાર વર્ષની વયની થતાં તેણીને બ્લેરહુડ
તેણીની તરવાસુ ડાના સાથ કેડે મોકલી આપવામાં આવી અને છ લાંબા વર્ષો તુલીક બં
ઉડમાં તેણીને કાંઇ જોવા પામ્યુંજ નહીં. એ વરસો દરમ્યાન તેણીને ફાંસ, ઘટાપી અને જર્મ
મધે કેળવવામાં આવતી હતી એવી બ્લેરહુડના લોકોમાં વાતો ચાલતી હતી અને એ બ
વખત મર જોન પણ બ્લેરહુડનો પોતાનો બાદશાહી બ્લેરહુડ પાર્ક બંધ કરી દુનિયા
મુસાફરીએ નીકળી પડ્યો હતો.

પણ અતે પાછા બ્લેરહુડ પાર્કમાં વસતીનાં ચિન્હો દીસવા લાગ્યાં. તે આખા મહોલ
નવેમરથી રંગ અને સુનાથી સાફસુક કરી સુરોભીત બનાવવામાં આવ્યો અને એક દિવસે સ
જોન રટર્ન પોતા સાથ એક પરિચુરત છોકરી લઇ તે બંધ મકાનમાં પાછો ફર્યો. તે છોકરી
ગમ્બ ફેરફાર થઇ ગયો હતો. તે મહાદયના નોકર ચાકરો વડીક તે ફેરફાર જોઇ ચકિત
ગયાં. શું આજ મીસ એલઝી હતી? સર જોનની દીકરી! હા, તેઓએ અતે તેણીને પીઝાઇ
તે ખુમચુરત બાળા વર્ષો ઉપર દિન્દુસ્તાની દાચા સાથ એકાએક આવી ચઢેલી સર જોન
રીકરી હતી.

પ્રકરણ ૨.

મીસ એલઝી, મર જોન રટર્નની ખુમચુરત પુત્રી, પોતાની આમદની ધડીકાથીજ બ્લેરહુડ
લોકો વચ્ચે ગાનીની યર્થ પડી હતી. તેણીની અનુપમ સુંદરતાએ, તેણીના પ્રભાવશાળી મુ
કાએ અને ઉમદા વિનયે ફરકના ચન છતી લીધાં હતાં. બ્લેરહુડ ખાતે તેણીને આખ્યને
વર્ષ થઇ ચુક્યાં હતાં. હાલમાં તેણીને પીના બાંગી મુલતથી તખીમોને શયવાવનારી એક હડી
ગિભારીથી પટકાઇને પોતાના રમમાં પડ્યો હતો. ડેક્ટરે તેને શું હતું તે પાર
ચક્તા હતા નહીં. તે દિવસે દિવસે નળજો ને કાહેલી ચતો ચાલ્યો હતો. અને હમણા
બસલથી અર્થો ઉપર ટવાઇ ગયો જણ્યો હતો.

“મને ખીહીક છે કે હવે માહરો અંત નજીક આવ્યો છે.” તેણે એક વેળા ડોક્ટરને કહ્યું, “હું તો મરવા ધણો ખુશી છું, ડોક્ટર, પણ માહરી વહાલી એલકીનું શું થશે તે વિચાર મને સંતાપે છે.”

“એ શું ઘેયુંગાંડુ બકો છો, સર જીન,” ડોક્ટરે તેના મનનું સમાધાન કરવા દિશાસો દીધો, “એ તો માત્ર તમારા મનનો ધનારો છે. તમારે વીધે મેં ધણું નામાંગીત તળીયોના અભીપ્રાયો મેળવ્યા છે અને તેઓમાંનો એક બી કશા પણ માફા બનાવની સહજ પણ ધારની ગણતો નથી.”

સર જીન તે સમજી હસ્યો.

“જો હું તમને તમારા બચપણથીજ પીછાણતો ન હતો,” તે ડોક્ટરે આગળ ચલાવ્યું, “જો તમારા સ્વભાવ ને ખાર્યતથી હું ખીનવાકેફ હતો અને જો તમે કશું બી ગંથીય કે નાશાયક કામ કરવા કદી પણ ન પ્રેરાવો એવા હો એ હું શ્રદ્ધાપુર્વક જાણતો ન હતો તો હું એમજ ધારતો કે પતતાવાના કીડાથી તમારું જીવન ખવાઈ જઈને તમારી જીંદગીની જોત ધુન્ન થઈ.”

સર જીન તે સમજી ચોકા ઉઠ્યો. તેની આંખોમાં હેમત બાપી રહી.

“પતતાવાનો કીડો!” તે ખખડને સાહે ધીમેથી બોલ્યો, “શું તમે મને કાંઈ પાટકી કર્મ માટે દોષીત માનો છો?”

“હું તમને કાંઈ પાટકી કર્મ માટે દોષીત માનું?” તે ડોક્ટરે સર જીનની વર્તણૂકથી આશ્ચર્ય પામી ધીમેથી કહ્યું, “એ શું ગાડીચેલી વાતો કરી રહ્યા છો, માહરા પુરાણા રશીક?”

તે ડોક્ટરે તેનું ઉશકેરાઈને ઉચું યવયું માથું તક્યા ઉપર સરખું કર્યું.

“ડેનવર, મને એકજ સીઝથી રાહત મળી શકશે એમ હું માનું છું.” સર જીને થોડી વારે કહ્યું, “હું જીનની જગ્યાએ ફરી જોવા આવું છું. મને તેમાંથી જરૂર રાહત મળશે.”

તે ડોક્ટરે પોતાના દરદી તરફ વિચિત્રતાથી જોયું.

“એ એક ખીજો ધનારો છે.” તે બગડ્યો અને પછી મોટેથી વધાર્યું, “તમારી હાલની નબળા સ્થિતિમાં એ વિચાર કરવો પણ હાનીધારક છે. મીસ રટ્ન તરફની તમારી ફરજો શું તમે તમામ વિસરી ગયા છો? અને શું તમે તેને તમારી સાથે દુનિયાના તે ઉજ્જડ ભાગમાં રોકાવશો?”

“નહી. જો જવા જોઈથી માહરામાં શક્તિ આવશે તો હું માહરા વૈજેટ મારફદામ સાથે એકબેજા જઈશ,” સર જીને કહ્યું, “તે માહરો વિશ્વાસુ ને પ્રમાણીક નોકર તેમજ સાથી છે તે આજે બેતાવીસ વર્ષો થયા માહરી તહેનાતમાં છે.”

થોડો વખત પછી ડૉ. ડેનવર ગયો, અને અર જીન વિચારોમાં પડ્યો. તેની આંખો વિચિત્ર ચમકારા મારી રહી હતી, તેના અવ્યવે કડકડી રહ્યાં હતા.

“હા,” તે બગડ્યો, “પાક ખુદા? તે એ ખ્યાલ મને થોડોક પહોંચ્યો, હું જરાક શક્તિ ધરાવતો હતો ત્યારે કાં ન સુઝાડ્યો. અહીં આમ પડી રહીને સડવા કરતાં તેમ થવા પછી

કદાચ ભવિષ્યના વર્ષોમાં મુખ માહરે માટે નિર્માણ થી હશે. એકઝી હવે તો સમજની ને પુરતી 'ઉમરની' થયેલી છે. એકકલ હોંશીયારી ને ચાલાકીમાં તેની મરનાર મા કરતાં પણ તે વધુ' ચંચલ છે. અનેકં મરત્યા મને અભયથી લાગે છે કે એને માટે મને ધીકાર ઉપગતો કેમ નથી ? એ મને પ્રાણીથી થી પ્યારી કેમ લાગે છે ? જો હું એને માટે માહરે ખેતાબ નહીં કાઢતું ખાડી શકશ તો માહરી પેએ પે તો એનીજ યશ." તેજ વેળા તે બેરોનેટના છગરમાં એક ચમરો તુટ્યો હોય એવો અકસ્મકનો દેખાવ તેણે સ્પષ્ટ કર્યો.

"શું એ વ્યાજ થી યશે ?" તેણે પોતાના મન સાથે તકરાર કાઢી, ખચ્ચીત્ત ! હું એ માહરા સગા માટે જાણું છું' થી શું ? એક બેરીસ્ટર, અથવા એવું કંઈ શીખેલો એક હુમ્મો, જો તે પોતાના મરનાર વ્યાપના જેવોજ હોય તો ! માહરી નજલાં મગાઈની બહેનને ફાસલાવવા ને ફાસાવવા માટે હું એને માહરા અંતકરણથી ધીકાર છું. અને તેણીનું શું ? તેણીને કદી ન માફ કરાની મેં પ્રતીચાંલીધી છે, અને તે પ્રતીચાં હું માહરા મોત તુટીક ખાલશ. એકઝીજ માહરે એકલો વિચાર છે અને રહેશે, અને જો માહરે છગર તે લોહીના-રાતા કાઢથી રંગાયતું ન હેતે તો-જો !" તેણે હૃદયતથી પોતાના હાથે જોડી, પોતાની ચશમે અદર હવામાં ટાંકી મુકી. તેની ચશમેમાં કાલની મજીની તલખગારીનો આગુ' મંદ પ્રકાશ પ્રકટી રહ્યો.

તેજ સમયે તેની પુત્રી એકઝી ત્યાં આવી ચઢી અને પોતાના પીતાના એવો બેગાકલો અવતાર જોઈ મોંકીને તેની નજીક દાડી.

"પપા ! જો પપા !" તેણીએ પોતાના નાજીક કરે તેના ગળાં આસપાસ હેતથી વીટાળ્યા અને તેના ગાલો ગરમ ચુમ્મનોથી ભરી મુક્યા

"માહરી બહાલી," તે બોલ્યો, "તું સાથી એટલી બીહીધી ?"

"તમારો ચહેરો એવો તો ફેરવાઈ ગયલો ને વિચિત્ર લાગ્યો કે મને ધસક પડી. જાણે તમે ફશમન મરવા પડ્યા હોય તેવો ભયાનક દેખાવ હતો. જો ! તે કેટલો ભયકર હતો ?" તેણી તેને પાછી વળગી પડી. સર જોને હેતથી તેણીને છાતી સરસી ગાળી દિવાસો દીધો.

"માહરી બહાલી," તે બોલ્યો, "મને કંઈ નથી. હું કે ડાઁ ડેનવર ધારે છે તેથી હું અર્ધી થી પિમાર નથી. મને ઉમીદ—ખાતરી છે કે હું ચંદ રોજમાં એલ રાહટ ચઈ જનશ. જો હું કોલું' પાણી થી શકશ તો."

"એ તમે બધું શું 'ફની' બોલો છો, પપા ?" એકઝીએ આધીરાધથી કહ્યું. તે તેને આવૃત્ત-તાથી જોઈ રહી કેમકે ડાઁ ડેનવરે તેણીને ચેતવણી આપી મુકી હતી કે જો સર જોને કંઈ વિચિત્ર પ્રકારની વાતો કરે તો તેણીએ આશ્ચર્ય ચક્રીત યવું નહીં.

"ફની ! જરા બી નહીં. એ તો હીમકારી વાત છે—ઉલટી હીયકારી. માહરી હીકરી, એ બોલો વીમરી જરે. માહરી ડરલીંગ, અહીં આવ, જરા જોરડાનું ગારણું બંધ કરીને માહરી નજીક આવ માહરે જોને કંઈ કહ્યું છે."

એકઝીએ ધડકતાં હૃદયે તેનો હૃકમ બચાવ્યો.

પ્રકરણ ૩.

“માહરી ડારલીંગ,” સર જોને એલ્ઝીને પોતાની જાગ્રુમાં બેસાડી કહ્યું. “હું બીસ વરસ ઉપર થવાનો જિમાર છું. શરીરે નહીં પણ આત્માએ. અને હવે તે જિમારીની અસર માહરી ઉપર થવા લાગી છે; અને તે મને અતે મારી નાખશે, જે તેમથી હું જયવાનો કારગત પ્રયત્ન ન કરીશ તો. મેં માહરી શુરઆતની જીંદગી માટે કદી કોઈ સાથ વાત કરી નથી તે વર્ગો વાસ્તેની કે જે દરમ્યાનમાં મેં હિન્દુસ્તાનમાં પગ મુક્યો હતો અને માનચાંદાની જળપદસ્ત લઘાણી સાથે માહરે વતન પાછો ફર્યો હતો. મને, શુરવિરો માહેલા શુરવિરની પદવી મળી હતી પણ અંત કરણે તો હું એક તમામ હીયકારો નામદ છું.”

“ઓ, નહીં પપા, એમ હોય નહીં. એવી મને અણગમતી વાત ના કરો.”

“સુપ ૧” તે બેરોનેટ કડકાઈથી બોલ્યો, “તું શું વિચારી રહી છે તે હું સગજ મથો છું. પણ ડેનવર, તેની આંતરીક બલી ધર્યા છતાં, તો મહા ગુર્ખ છે. હું માહરી પુરી શુદ્ધીમાં છું. હું માહરા અંતરની તમામ ભાવના આજે, એપવી તાહરી સંગદ્ય પ્રુક્તી કરું છું અને તેમ કરી જાણવા પણ ધર્યું છું કે તેમ ક્યાંથી માહરી પાછળ ભગતો આકાર કે અર્થ વિનાનો એ ધખારો કે આપ-તે એ હોય તે ખરો છે ના ખોટો. હું મારક-લામ સાથે ગુરતમાં જ હિન્દુસ્તાનની સફરે જવા ગયું છું અને ત્યાં માહરી શોધખોળોનું જે પરીણામ આવશે તે ઉપર માહરાં ભાવી સુખદુઃખનો આધાર રહેલો છે.”

‘પણ, પપા તમે ધણા જિમાર છો,’ એલ્ઝી પોતાના પીતાના કુખથી દાઝી જઈ માથાથી બોલી ઉઠી, “તમે ગુમાફરી કરવા લાયક સ્થિતિમાં નથી! પણ જે તમારે જવું જ હોય તો મને સાથે લેજો.”

‘નોનસન્સ!’ તેણે પુનઃ ખીજવાઈને ચલાવ્યું, “એ તો ડેનવર કહે છે કે હું જિમાર છું. મને નખળાઈ સિવાય કંઈ જ દરદ નથી. હું મરવા પડ્યો છું કેમકે માહરા એક ધાટકી કામની સામે — માથું ઉંચકી જોવા જેટલી હીમત હું એકલી કરી શકતો નથી. માહર એ મોટું હીયકારાપણું માહરી જિમારીનું મંડાણ અને મુઠ્ઠા છે. પસતાવાનો કારીલ કીડો માહરી જીંદગીને ફેરી ખાઈ રહ્યો છે. એલ્ઝી, માહરી લાડલી, મને સમજી લે. માહરો નિશ્ચય કશાથી પણ ડગનાર નથી. હું ખુદ પાસ માંગી લઉં છું કે મને ઝાઝો વિસંધ ન લાગે. પણ-પણ-જે કદાપી હું પાછો નજ ફરું તો-તો—”

“નહીં! નહીં! એવી બયંકર વાતોજ તમે ના કરો, વહાલા પપા,” એલ્ઝી કુખથી પુકારી.

‘ધેલી છોકરી! મહરે દરેક બનવાકાળની કાળજી રાખવી જોઈએ. કદાચ વહાણ હુંમે ના જોને પ્રાણધાતક અકસમાત નડે કે જેમ ઘણી વાર ઘણાંજોના બાળમાં બની ચુક્યું છે. તેથી હું ફરીથી કહું છું કે જે હું પાછો ન ફરું અને મહરા મરણના સમાચાર તને સતાવાર મળે તો તે વેળા એક કાળજોનું બંડલ જે હું તાહરી સંભાળમાં આપી જઈ છું તે ઉઘાડી વાંચવાની માહરી તુંને રખ છે. તે બંદન માહેલાં પત્રોમાં માહરી તે જીંદગીને તમામ હેવાન

છે કે જે બીજાઓની નાણુમાં સંદેહ પણ નથી. તેમાં તાહરી મરનાર નેક મા માટે પણ લખેલું છે અને એક નીચ માણસના દગા અને ઉપકારના બચ્ચામાં કરેલા મહા અપકારના મયકર ખ્યાલો પણ આપેલા છે.”

“ઓ પપા, તમારે લગતી એવી બધી બપકર ગાળ્યો ન કહો, ન જોલો હું તમને એટલા ચાહું છું કે એ પાતોની માત્ર વાદ્ય માહરે જીમર બંધી નાખે છે !”

“હા ! માં માહરે માત્ર એટલું જ કહેવાનું છે,” તેણે માયાથી આગળ ચલાવ્યું, “કાલથી ચોડા દિવસો હું ધરખતલાને લગતા અગત્યના કામોમાં ખાસ રોકાયેલો. એલકી, હું તાહરે માટે ધજો સા” અને સલામત બદોઅસ્ત કરી જવશ. લેડી હેલીના ફીમેન તું ધરખતલો ચલાવવાને લાપક થાય તેટલો વખત ખુશી સાથ જાણ સંભાલી લેશે. એ આગતમાં મને કશી વાતની ચિંતા નથી સિવાય કે તાહરે નીચકદરામ કઝીન નોએલ કેમ્બેલ પોતાની છુંડી મતજાને ખાતર તુને કાસલાવે.”

“નોએલ કેમ્બેલ !” એલકી બોલી, “પપા, એનો કંઈ તમારી ઉપર ખાસ હક છે ?”

“એનો હક તે શું હોય ?” તેણે ક્યારસથી નાણુવા ધમકીયું; “તે આપણો એક બીજાની સજો છે ! એલકી, હું એને ધીમારે છું, જો કે તે માહરે એક પુરોજ જીતો રનેલી છે.”

“પણ તમે તો તેને કદી જોયો જી નથી, પપા !”

“શા માટે જોયું ? શું તે માહરા પાકા મુદ્દતો દીકરો નથી ? શું એ માહરી તે બહેનો દીકરો નથી કે જેણીએ પોતાના અધિચારી ને નહાજતા કૃત્યથી મને હંદગી ભર દુ.ખી કર્યો છે. તેને લીધે તો મેં એક ચીક જોડી દીધી છે કે જે માહરી હંદગીને ઉગવળ ને જીવવા લાપક બનાવે.”

મેં કમમ લીધા છે કે હું તેણીને કદી માફ ન કરસ, તેણીના ચહેરા સામુ કદી ન જોવશ તેમજ તેણીનાં બચ્ચાં સાથ પણ તેણીની મુઆફકર બધિબધમાં વતેસ. થીસ વરસની વાત ઉપર માહરી ખાતરી થઈ હતી કે તેણીનો હુઝો બચ્ચાર પોતાના કરતુકને દેને પુખવા દેજામ મણી ચાલતો થયો છે, ત્યારથી મેં તેણીને વાર્ષિક બે હજાર પાઉન્ડની રકમ આપતી કરી છે. તે જીવરો ત્યાં તુબીક તે તેણીને મળશે. બધારે આ તેણીના હિકસને તેની માનાના મરણ પછી એક દુકી બદખ પણ મળશે નહીં ! એ તો શક વિનાની વાત છે કે એ જોડાસને માહરે થીસે કેળવણી મળી છે, વેલ, હવે તે કેળવણીનો ગમે તેવો બચો જુડો ઉપયોગ કરી તે પોતાનું ફાડી લેશે. તેને માહરી ઉપર તે સિવાય કોઈજ હક નથી.”

સર જોનની આખમાં તે જોડાનાં મુસ્સાના જરાખા જળી રહ્યા. એલકી તે જોઈ ધરધરી ગઇ.

“પપા,” તેણી જરાવાર રહી બોલી, “હું ખુશી છું કે એ બધું તમે મને કહ્યું. માહરી એજ ખરા અંતરની ક્રોધ છે કે એ સર્વ વિપત્તિમાં વાદ્યો વિખરાઇ ગય અને તમે આગળ જોવાઈ તંદેસ્ત અને ખુશહાલ બનો. તમે સમજી શકશો નહીં કે તમારી આ નિચિત્ર અંદગીથી મને કેટલું દુઃખ ઉપજે છે. તેજી માહરી હંદગીની બધી મોજ ખુચરી લીધી છે. બીજી માહરી ઉમરની જોડરીઓ માફક મને કરામાં મમલક કે આનંદનો અલુબવ, તેથી, થતો નથી, હું-”

“ચટ ! ચટ !” તેણે હસીને એલઝીને પેટમાં ઢાળી સમજાવી, “માહરી બહાલી દીકરીએ એવા નાખુલ મુઠમાં વાતળી કરવી ન જોઈએ. તું માહરી બહાલી દીકરી તો સાખમાં એક મળે એવી રૂપસુંદર છે. ઇંગ્લાંડની ખુશસુરત કન્યાઓ તાહરી ખુશસુરતીની અદેખાઈ કરે છે. તાહરો મેજો તું થુ લુલી ગઈ ? લુચ્છી છોકરી, શું તું એ જી વિસરી ગઈ કે એક સો ગાંઠ બરાચ એટલા જવાની તાહરી ઉપર લટકે છે.”

“પપા, તમે આસુખી હોવાથી મને જીંદગીમાં મઝાહજ લાગતી નથી,” એલઝીએ ગરમ દીલસોઝીથી વધુ ભાર મેલીને કહ્યું.

“શું તું મને હુનિયામાં સર્વથી વધારે આહું છે?”

“ઓ, ખમ્ચીતજ !”

થોડીક ક્ષણ તે રૂમમાં ચુપકાઈ ફેલાઈ. પછી સર જોને એકએક પુછ્યું. “કંઈ માહરા ખાનગી કાગળો આપ્યાં છે, એલઝી ? માહરા ખીજનેસને લગતાં કોઈજ નહીં હ; તે બધાંનું તો જોફરીઝ ફોડી લેશે. હું જાણું છું કે ડોઝ ડેનવરે મને એ વીશે પણ જાણ ન આપવા તમને શીખવી રાખ્યાં હશે. પણ ડોક્ટર બાપડો શું સમજે ? જા, હવે તું માહરે દરદ ડાક્ટર કરતાં જાસ્તી જાણી ગયલી હોવાથી માહરાં કંઈ ખાસ અગત્યના કાગળો હોય તો લઈ આવ.”

“હું તપાસ કરું છું” એલઝી ખોલી, “પણ મને ખીહીક છે કે ડોક્ટર જાણશે તો મને જરૂર ફપકો આપશે.”

તેણી તે રૂમ છોડી ગઈ. પણ થોડીક પળોમાંજ હાથમાં બે કાગળો સાથ પાછી ફરી. તેણીની પાછળ એક નોકર બતીએ લઇને આવ્યો. તે પોતાના શેડના સુધરેલા અવતારને જોઈ થોડો વિસમ્ય ન ગામ્યો, કેમકે સર જોનના ચહેરામાં એલઝી જેડેની વાતચીત પછી ધણો આવકારદાયક સુધારો ખુલ્લો થયો હતો.

“શું માહરાં ઘરમાં હું કંઈ છેકજ બમ્ચુ છું.” તેણે તે કાગળો ઉપરની તારીખ જોઈ ઉઠાડને કહ્યું. “આજે આઠ આઠ દિવસો ચલાય આ કાગળ આવ્યું છે ને મને કોઈ દેખાડવું ખી નથી.”

“ડાક્ટરની મનાઈ હતી, પપા.” એલઝી એ હુંકમાં પતાવ્યું.

તેણે એક કાગળ ફેડ્યું અને વાંચ્યું, તે વાચનાં તેના ચહેરા ઉપર ખીજવાત ને ગુસ્સાના ચિન્હો ભમડી ઉઠ્યાં.

“બહાલા મામાજી,

તમે માહરા ઉલ્લા પત્રનો કરો પણ ઉતર આપેયો ન હોવાથી હું ફરીથી લખું છું. હું ભાર મેલીને જણાવવા ઇન્ટેન્જર છું કે મહરી મુલાકાત તમારે થોડીક પળો માત્ર ખી લેવીજ પડશે. હું જે કહેવા માગું છું તે લખી મોકલાય એવું નથી. મામાજી, થોડાક વખત માહરા મરહુમ પપા ને કમનસીમ માતાજીને હાથે ખમવું પડેલું દુઃખ વીસરી જાઓ. તમારો હું મોટો ઝણી છું અને તે ઝણ હું કોઈ દિવસ અદા કરવા આતુર છું. જો મને આઠ દસ દિવસમાં આ પત્રનો જવાબ ન મળશે તો તમારા ગુસ્સાની જોખમદારીએ પણ હું જાતે તમને બેરહીસ પાર્કમાં

મળવા આવ્યો. માહરી કઝીન એકઝી ખાંદર પાથુ એ વેઠ ઉઠાવવાની. હું
માહરી ફરજ સમજું છું, કે જેણીને મેં આજ તુલીકમાં કદી જોયું નથી.

તમારો ભાણેજ;

નોએલ કેમ્બેલ."

"હુઓ!" સર જોને તે કાગળ ગુસ્સાથી ફેંકી દઈ પુકાર્યું, "માહરી સખાવત ઉપર છવીને
ચુગો મરી યી નથી રહેનો, પાથુ કંઈ નહોતે બહાણે મને રૂપરમાં મળવા ઉપરથી દયાથી કહે
છે. એનો બાપ તમામ હગારો હતો-પીકચરો વેચીને તે ગાલુ બખાણું કરીને પોતાનું પેટ
બરતો હતો અને તેનો આ બેબદખ દુકનો તેના કરતાં ચાર આસણી બસતીજ હગારો હોયો છે.
કસમ પ્રવરદીગારના! જે એ કમબખતને હું ખેરેહ પાકીના દરવાજાની બહાર ઉપાડીને નહીં
ફેંકી દેવાકું તો!"

એકઝી પોતાના બાપનો ગુસ્સો જોયો તરખાઈ ગયો.

"મારકલામને મોકલ," સર જોને ગુસ્સાથીજ કહ્યું, "એ નોએલ કેમ્બેલને કેમ આન-
કાર દેવો તે હું તેને સુચવી સુકું." તે મોટા તુચ્છકારનું એટલું તીખાચથી બોલી હત્યો.

"મેકઝી, આ કાગળ જોઈએ તો ઉપાડીને વાંચ, કે તું બી એ તાહરા નમુનેદાર કઝીનના
અહારો જોય ને પીછાણે. ગાય શુઝ નાહટ, મને કાસ કરીને જ" તેણે માયાણુ અવાજે કહ્યું,
"અને સરવારે તું મને હમણા કરતા ઘણી તંદરેસ્ત સ્થિતિમાં જશે. હુની રહે, મને એક
ગીન ગાઇ સંભળાવ. માહરી આગળ એક લડાઈને લગલુ દીસઉરેદનાર ગાયન ગા, જાણે
લશકર કુચ કરે છે, અધિજો ધસારો કરી, ફુસ્મનને શીકસ્ત આપે છે કે જે સાંભળી મને
માહરી જવાનીતા કીર્તિયાત બતાવેલી યાદ કરી મજબુત થાય."

એકઝીએ પોતાના વૃદ્ધ પીતાને ખુશી કરવા તેનું એક લડાઈને લગલું દિવઉરેદનાર
ગાયન ગાયું. તે સાંભળી સર જોને લડાઈને લગતા સ્વપ્નાઓ જોવામાં નિમગ્ન થઈ ગયો.
નિરાપવાત લશકરના હુરેના પુરોરો અને જેન્ડના સરોદોથી તેનું મગજ બમ્બીન બની આવ્યું.
તે બધા બતાવેલો જાતી અનુભવ તે વૃદ્ધ સીપાહ જમ્માને પોતાની જવાનીની કારકીર્દીમાં
થયો હતો.

સ્વપ્નાઓ-ખુશામ સ્વપ્નાઓ તે જોયો રહ્યો હતો, તેટલા સીન ફેરવાયો. સૂર્ય અસ્ત
પાતી રહેશે હતો. એક બપોરે યુદ્ધ તુસ્તતુજ ખનુમ થયું હતું. સૂર્યના અસ્ત પામતા રાતાં
કોરવો રજમ-આમમાં પડી રલાં હતાં. તે સમયે એક લશકરી અમલદાર મુવેલાઓ ને ધાપલ
થપવાઓ વચ્ચે ફરતો હતો. તે સીપાહ એક પોતાના ગોધા આગળ યોજ્યો કે
જેણે ધણીક મહાભારત લડાઈઓમાં તેની સાથે અથ ભાગ લીધો હતો. તે અમલદારે
તેના ગમ તીરસકારથી જોયું! તેણે લાત મારીને પોતાની નજીકથી દુર કર્યો અને તે જાપાડના
'મદદ' અને 'વાણી'ની માંગણી માટેના કપાજનક પેકારને ન ગણ્યો તે આગળ ચાલતો થયો.

સર જોને તે દેખાવ જોય પોતાની આંખો પોતાના હાથેથી બંધ કરી દીધી. અને એક
સરહ હાપ મારી. તે ધાટકી અમલદાર કોઈજ નહીં પણ તે પોતે હતો!

એકઝી ગાયન પુરું થતાં તે રૂમ ધોમથી છોડી ગયો, તે પોતાના પીતાને નિદ્રાવશ થયેલો
માની ગઈ હતી. તે મારકલામના હમતુ જટન ધમ્મી, નોએલ કેમ્બેલનું કાગળ વાંચવા પોતાના
રૂમમાં ગયો.

તેણીએ હોલમાં ડાઠ ડેનવરનો વાત કરવાનો અવાજ સંભળ્યો, તે હાલકેસવશે બોલતો હતો. લેડી હેલીના ક્રીમેન સાથે તે વાત કરતો હતો.

“એ કંઈ ચાલશે નહીં!” ડાઠ ડેનવર ગુસ્સામાં બખાડ્યો, “જો હું સર જોનને બચાવવાથી પીછાણતો ન હતો તો હું એક ધડી બી આ ઘરમાં ન ચોળતો. માહરો ધંધાની નોકર એમાં શું રહી?”

“શું કરવું તે હું સમજી શકતી નથી?” લેડી હેલીના ક્રીમેન બોલી, “તેના ચોખ્ખો હુકમ છે કે મારકહામે કોઈને પણ તેના રૂમમાં આવવા દેવું નહીં, તે કહે છે કે તે સારી કાંતી છે પણ થોડા દિવસ કોઈ સાથે વાત કરવા કે મળવા રાજી નથી.”

“એમ મને પણ?” ડોક્ટર ગુસ્સાથી ઉછળ્યો, પણ દુરથી એલઝીને આવતી જોઈ તે ખામોશ થઈ ગયો. અને થોડીક એકદાર પેદાર વાતો કરી તે ચાલતો ગયો.

“પપા, હાલકાં સારા મુઝાં ને કનડીસનમાં છે, લેડી હેલીના,” એલઝીએ કહ્યું, “તેવણુ હસીને કહે છે કે ડોક્ટર ડેનવર તેવણુની એવાં દરદાર્ટ દવા કરે છે કે જે દરદર એવણુને નથી એવણુનો વિચાર હુકે મુદતમાં લાંબી દર્યાઈ સુસાદરીએ બવાનો છે, જો કે ડોક્ટર તો તેવણુના એ મતની વીરૂ છે. હું ધારું છું કે પપા રાજી છે.”

“આ! ત્યારે આપણને સીઝન લંડનમાં ગાળવાની તક મળશે,” લેડી હેલીનાએ તે સાંભળી કહ્યું. પણ એલઝીને મનશે તેના આપની બિમારી વચ્ચે કોઈ પણ પ્રકારની મોજ ખાલી નહતી એટલે તે ચુપ રહી.

તેજ વખતે એક કુટમેને આવી તેણીનાં સમક્ષ એક ટ્રે ધરી કે જેમાં એક વિઝીટીંગ કાર્ડ મુકેલો હતો.

“આ ગ્રેડસ્ટ, ગ્રીન હોલંગ રૂમમાં બેઠેલા છે, મીસ સ્ટર્ન. મેં કહ્યું કે સર જોન બિમાર છે ત્યારે એવણે તમને મળવા માંગ્યું.”

એલઝીએ તે કાર્ડ વાંચ્યો--“નોએલ કેમ્બેલ.”

(સાંધણુ છે.)

તાકીદે જોઈએ છે.

‘નવરંગ’ માસિકના માસ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૨૨ ના અંકે. જેટલા આવશે તેટલા રાખીશું. આના આઠ રોકડા આપીશું. માસ સપ્ટેમ્બરના અંકે મોટી સંખ્યામાં વધારે છપાવેલા હોવા છતાં નવા ગ્રાહકોના મોટા ધસારાને તે પુગી શકેલા ન હોવાથી આ માંગણી કરવામાં આવે છે, માટે જે મેહરખાંન ગ્રાહકો ફાઇલો ન રાખતા હોય તેવાઓએ આ માસિકની ઓફીસમાં તુરત મોકલી આપવા મેહરખાની કરવી.

એક હજાર ભડી દઈ પ્રકાશેલી ઉમદા

અભ્રુત ભરમ

શક્તિ આપનારો સરવોપરિ સિદ્ધ ઉપાય.

કય જેવા મહા લયંકર જીવલેણ વ્યાધિને દુર કરવામાં પણ પોતાનું મોહોડું
પરાક્રમ દેખાડે છે. ત્યારે સાધારણ દરદોને મારી હઠાવે તેમાં નવાઈજ
શું? અનેક દરદોનો નાશ કરે છે અને અખુટ કાવત આપે છે
તથા શરીરને તેજસ્વી અને મજબુત કરે છે.

કિંમત:—તોલા ૧ એકના રૂપિયા ૫૦ પચ્ચાસ.

વિશેષ વિગત માટે આઈસલિસ્ટ મંગાવો.

વેદશાસ્ત્રી મણીશંકર ગોવીંદજી.

આતંકનિગ્રહ ઓપધાલય—જામનગર (કાઠિયાવાડ.)

આકરુ
અમૃતબિંદુ
૨૭૨૨૬ નં. ૮૪૧-૧૦

સખતમાં સખત માથાનો દુખાવો માત્ર એકજ મીનીટમાં દુર થઈ જાય છે.
માત્ર પેટની ઉપર ચોળવાથી પણ પેટમાંનો દુખાવો મટી જાય છે. પવન છુટવા
માંડે છે. અને બાદી-બદહુજમી દુર થાય છે. દાંત અને દાઢતું કળતર એકજ
મીનીટમાં શાંત પડી જાય છે. વીંછીના કાળ ઉપર તો તેનો અમત્કાર એલોડીકજ
છે. ઉંચાંમાં ઉંચી જાતના કોઈ પણ પેનકીલર કરતાં અમૃતબિંદુ ઘણી ઉંચી
જાતની દવા છે. વિલાયતી દવાની દરેક દુકાન ઉપર તે વેચાય છે. હાલમાં તેની
કિંમત ૧ રીસી રૂ. ૧૦૦ તથા ગીરીના રૂ. ૫૦ તથા ૬ રીમીના રૂ. ૮૦ છે. પોસ્ટેજ હંમારે માથે છે
અથવા દવાવાળા વેચે છે:—કેટલોગ મફત મળે છે:

જાઓ:—“અમૃતબિંદુ” આફ્રીસ મુકામ પોસ્ટ-નડીઆદ (ગુજરાત.)

સ્વત શુદ્ધ માટે.

બાદશાહી આયોડાઇઝડ.

સારસા પરેલા.

આ સારસા 'પરેલાનું' સેવન કરવાથી લોહીના વિકાર જેવા કે ચીન પ્રમેહ, ગરમીથી શરીર ઉપર કુટી નીકળવું, સંધીવા, ખસ ખરબડવું, દરાળ, હાડકાંમાં કળતરો, દુખાવો વિગેરે જલ્દી મટાડી લોહી સ્વચ્છ કરી શક્તિ વધારે છે, ખોરાક પચાવે છે, 'પારાનું' સીસાનું ઝેર, કંઠમાળ, હાડ ગંભીર, જીની ખાંસી, શરીરની શીકાશ, ધાતુની નબળાઈ વિગેરે ઉપર ધણું સારો ફાયદો કરે છે. તમેજી ખીન્ન ધણી જાતના સારસા પરેલા જોયાં હશે અને વાપર્યાં હશે પણ એક વખત આનું સેવન કરી જુઓ તે ખાત્રી કરો કે બાદશાહી સારસા પરેલા કેવી શરીરને બાદશાહી આપે છે. મળવાનું ટેકાણું નીચે જણાવ્યું છે.

મહાજનનું વનસ્પતીમાંથી તૈયાર કરેલું

બાદશાહી પેનક્યુરર.

૨૭૨૨૬ નંબર ૭૯૫.

હિ(બાદશાહી પેનક્યુરર શબ્દ અમારાં વેપારીનો મારકો સરકારમાં રજીસ્ટર કરાવ્યો છે.)

આ દવા પીવાથી અને બહાર લગાડવાથી સર્વ રોગો મટી જાય છે. જેવાં કે સાધારણ ઝેરી જંતુઓ તથા વીંછીના ડંખ, છાતીમાંનો દુખાવો, કંઠ વિકાર, -કફ, દમ, સળખમ, સરદી, ગળાની નળી ઉપર આવતો સોજો, બંધી જાતના પેટના દુખાવા મટે. અગ્નિનો ડામ અને ચાંદા મટે, પ્રમેહ, આંટણ, ટેસ, ચાગડી છોલાછ હોય તે મટે, બલમગવાલી ખાંસી, ચાકુ છરીના ધાવ, અંડરહિ, સંગ્રહણી, કોલેરા, ગરદો, અતિસાર, શરીરનો કોષ્ઠપણ ભાગ મરડાઇ જાય, હાડકું ઉતરી જાય તે મટે. સાધારણ ગળાનો દુખાવો, કાકડાનું આવી જવું. માયાનો દુખાવો, આંધા શીશી, છાતીમાં દાહ બળવી, તાવ, તાલીઓ તાવ, અજીર્ણ, વાંચી અટકી જાવું, ગળું તથા પેટ એમાં પડતો સળો, બદ્દજમી, હાંફણ, ચુરદાના રોગ, હરસ, હરીયામાં પ્રવાસ કીધાથી લાગુ પડતો ઉલ્લસીનો મરજ, કરમ, દાઝવું, બળવું, ટાઢથી શરીરનું ફાટવું, વાળતોડ, ફેલ્ડા મજકરણ, નબળર, ગોવર, જીની ગાંઠો, દંતશુળ, માથું દુખવું, માથા તથા મોઢાંના તંતુઓનો દુખાવો, સંધીવા, પ્રદર નહાર, માકડ, નપુશકતા, પીલ્હાઃ બરોળ વગેરે તમામ રોગ મટે છે.

સી. સી. મહાજન એન્ડ કંપની.

માલીક એ. સી. ગાંધી,

જેખ મેમણ સ્ટીટ—મુંબઈ નં ૨.

ભારતની પૂજા.

(અભય છંદ.)

૧.

કોણે ના તુજને ચાહી,
ભારત, ઓ ભારત ?
કોણ રહે ચાલા વિણ આંહિં,
ભારત, મુજ માત ?
રત ઉદર પાકયાં કંઈ કોડ,
જગમાં ન મળે જેની જોડ,
પ્રાણતણા પુર્યા સહુ કોડ
જેણે દિનરાત:
તે તુજ જેવી મળશે ક્યાંહિં,
ભારત, મુજ માત ?

૨

બુદ્ધી દેવોની ભુમિ,
ભારત, ઓ ભારત,
નન્દનવતરી દિવ્ય ઝંખૂમી,
ભારત, મુજ માત !
માનવખાટયતણા હિરોળ
જૂલાવ્યા જેણે રસભોળ;
જેની છાય વિશે જૂગોળ
સમજ્યો જગતાત :
તે તુજ પાય સદા રહુ ચુમી,
ભારત, મુજ માત !

૩

કો કહે તું સ્વામી દુશી,
ભારત, ઓ ભારત,
ચુળ પ્રવૃતિ તજ્યે સિંધરજીવી
ભારત, મુજ માત !—
પણ તું પ્રથમજ પાત્રી પાર,
આત્મપ્રેમાય જ જગનો સાર
કરવા દુનિયાનો ઉદ્ધાર
પીટી નિજ જાત;
તે નગુણી જગ રહે શું જીવી
ભારત, મુજ માત ?

૪

આરથા છે તુજમાં ઉઠી,
ભારત, ઓ ભારત :
તુજ પ્રીતિન અમૃતવનમૂડી
ભારત, મુજ માત !
તું મારે, છવાડે તું જ,
સુખદુઃખકેરી તું શુભકુંજ :
ઝગવો મરતાં અમ શખપુંજ
તહારી મહોલાત;—
એકગ પર તુજ ધવજ રહો ઉડી
ભારત, મુજ માત !

૫

કીધું મેં શું તુજ કાળે,
ભારત, ઓ ભારત ?
શું છે ને ન કંઈ હું આળે,
ભારત, મુજ માત ?
સો સ્કામે લીડે જઈ એક,
ને અહિં રાખે તહારો ટેક :
ભુગભુગમાં લઉં જન્મ અનેક
કરવા તુજ ખ્યાત ;
જ્યાં તું ત્યાં પ્રભુ સત્ય વિરાળે,
ભારત, મુજ માત !

૬

સેવા કરિયે તો તહારી,—
ભારત, ઓ ભારત,
તુ જેણે સેવી જગ સારી,
ભારત, મુજ માત !
છવન ટુકું, કાળ અનંત ;
ધર્મતણા દુર્ધટ છે પથ :
તો તુજ સેવામાં અમ અંત
આવો રખિયાત !
શ્વાસ જલો જય તુજ ઉચ્ચારી,
—ઓ પ્રભુની, દેવોની ખ્યારી !—
ભારત, મુજ માત !

અરદેશર ફરામજી ખખરદાર.

અમારા સાધુના ઉપરથી નીકળેલી નકલોથી હજારો નહિ.
કંઈ પણ મહેનત વગર વાળ કાઢવા માટે

બાદશાહી સાધુ.

બાદશાહી સાધુ રજીસ્ટર નંબર ૫૨૮.

બાદશાહી સાધુ—મહાધર્મી વાળ હર કામ માટે છે.

બાદશાહી સાધુ—યામડીના યાસની રંગ રાખે છે, કાળો પડતો નથી.

બાદશાહી સાધુ—હિંદુસ્તાનના હજારો દુકાનોપર મળે છે.

બાદશાહી સાધુ—વાપરનારાઓ સંપૂર્ણ સતીષ પામ્યા છે.

બાદશાહી સાધુ—યામડીના તમામ દરો નાબૂદ કરે છે.

બાદશાહી સાધુ—હર વખતે વાપરવાળી નુકસાન યાત્રા નથી.

બાદશાહી સાધુ—ગુપ્ત ભાગોના વાળ સારી રીતે કાઢે છે.

બાદશાહી સાધુ—તમા સાધુના બાકમ એકનો રૂ. ૧૫ પોસ્ટ ચાર આના.

હિંદુસ્તાનમાં જગજગ બાદશાહી સાધુ વેચવા માટે એજન્ટો ભેદ્યો છે.

સી. સી. મહાજન એન્ડ કંપની,

પ્રોપરાઇટર એ. સી. ગાંધી.

સ્વતંત્ર વેપાર—હજારોની કમાઈ.

કાર્ડ વીઝીટ સાર્થક—કીમત માત્ર રૂ. ૧૫.

ફોટોગ્રાફ ઉતારવાના

છુપા કેમેરા

કેમેરાથી નાનું બચ્ચું પણ મહેલાઈથી ફોટોગ્રાફ ઉતારી શકે છે. રોડની રેલ્વે,
ઉડ્ડ પક્ષી, દર વીસ, પચીસ માણસોનો ગ્રુપ વીઝીટો ફોટો મહેલાઈથી ઉતારી શકાય
છે. દરેકને ફોટોગ્રાફ ઉતારવાનું કામ થેર બેસ શીખાવી શકીએ છીએ. કેમેરા સાકડાની
પેડીના બે બુકલ્સ, ૭ કાર્કરિયાઈટ, લેન્સ, સટર, ગ્રાપ્સમ, ટાઇમ પેટરીકોરડીંગ, સંપૂર્ણ
માહિતી મહા કીમત રૂ. ૧૫ પોસ્ટ ચાર આના, દરરોજ દર રૂપિયા મહેલાઈથી
કમાઈ કરી શકાય છે.

સી. સી. મહાજન એન્ડ કંપની,

પ્રોપરાઇટર એ. સી. ગાંધી.

શેખ એમણ સ્ટીટ—મુંબઈ નં. ૨.

WHY LOOK
"OLD?"

Peruvian Hair Dye

RESTORES

"GREY HAIR"

To be had from the Army and Navy,
Kemps, Phillips Thomson and Tay-
lor, Leach and Weborny, Treacher,
and also from all known Chemist
& Druggists **SOLE AGENTS**
HORMUSH DOSABHOY & Co.

BOMBAY NO. 4 TEL. NO 511

વીરાનાં લગન.

હોમી કાંગા જેરીતરે પુને જતી વેનનાં ફરતે કલાસમાં ગોઠવાઈને બેસતાં પેપર કઢાડ્યું.
તેની એક ફેન્ડ આછામાય વઢાડ્યાએ તેને પોતાને ઘેર મહાબ્દેશ્વર એકાદ બે આઠવાડયાં
શુભરવા તેડયો હતો. જ્યાં તે હાથમાં જતો હતો.

વેન ઉપડવાની તૈયારીમાં હતી તેટલાં તેના કમ્પર્ટમેન્ટમાં એક છોકરી દાખલ થઈ ને
બેઠી, કે જેને ચાલુ મુક્યું. જરાવારે જીભ ધીતો તે મહારાતમાં પૂકારી:-

“ઓ, એ તો રંગોઈજ કરીએજ છે. માથુંસોની કેવી બેઠકરી! મેં ‘પુલ્ક’ કહેલું- કે
શેડીમાં મુક્યું.”

“ના’ બીહા, હું રંગોઈ નહી કરસ,” હોમીએ ધણીજ સાચકીથી સમજવ્યું.

તે છોકરી તેની તરફ જોતાં કંઈક ધીરજ પામીને પાછી બેઠી. હોમીએ બાકી આંખે
તેની તપાસ લેવા માંડી. તે જોઈ ને પડી હતી, તેના બાલ ભુરા બલકે લગભગ સુનેરી જેવા
હતા, અને આંખો નિરમલ ભુરી હતી. હમણાં તેમાં ચુસાનો ધુમરાતો હતો, મગર સામગ્રી રીતે
કોઈને ખી મને તેવીજ તે એક સુંદર બાલો હતી. ખુશાલીમાં તે ચહેરો કેવો લાગતો હોશે એ
વિચારથી તેણે તે બાલકાને હસાવાનો વિચાર કીધો.

“તમોને કોમીક પેપર જોવા મળશે?” તેણે લાચકીથી પુછ્યું.

“નહી, કેંકસ! મને વેનમાં વાંચવા નથી મળતું.”

તે સામ્યત કડક હતી. તે દેખાતી માઇ બેઝ’ ફાટેલ ચોરી હતી. તેણે તેથી આંખ
વોંઘીને બેઠાં બેઠાંજ ઉઘાવાનો વિચાર કીધો. પણ એમ કંઈ ઉધ આવે! જરાવારે તેને એક
આંખ ખોલી ને મોટી અચરતી વચ્ચે ન્નેધું, તો તે છોકરી રડતી હતી.

તેણે તરત આંખ બંધ કરી દીધી, ને હવે શું કરવું તેનો વિચાર કરવા પડ્યો. બેઠક
તેણે ઉઘાડ રહેલું જોઈએ, મગર એમ તે કાંઈ સંધી કરી શકે?

“હું ધાંજ કે તમે કંઈ ત્રજલમાં છેવ, હું તમોને કંઈ મદદ કરી શકું?”

તે બાલકાએ આંધુથી બીજવણે ચહેરો તેની તરફ ફેરવ્યો. તેનો મરદાનગી ભરેલો
અવાજ ને માથાવુ રીતમાતે તેને ધણી હાંમત આપી. તેને ઉતાવસે આંધું તુટેલી નાખ્યા અને
માથું હીમવ્યું. હોમીએ પોતાની સાચની બારકીટ ખોલીને તેમાંથી ચોકલેટનો દાખડો ખેંચી
કઢાડ્યો.

“જરા ખાવ!” તેણે કાલાવાસા કીધો.

વીરા મોટી, ફકટ અઢાર ઉઠાજા જોઇ ચુકેલી એક બાલો હતી, અને વળી કંઈ છોક-
રીને ચોકલેટ નહી મળે વાર! તેણી તરત તાબે યઇ. એને તેની તરફ જોતાં મલકાઇ, તે
એક પુલ્કાં દીક્કનો કુદરતી મલકાટ હતો, જે હોમીને ધણીજ ધ્યાન ખેંચનારો લાગ્યો.

“મને માડો પડતો જ્યાવવા માગતા હોવ તો અને તેટલી ખાવ,” તેણે માંગી લીધું.

“મને એકમેટ ઘણીજ ગમેછ.” તેણીએ અરધાક દાખડો પુરો કરતાં હસીને એકરાર કીધો.

તેને ઘંભીરાઈથી ડોકુ ધુનાવ્યું. તેના ચહેરામાં કંઈ એવું હતું જેથી તેણીને તેનામાં વિશ્વાસ મુકવાની લાગ્ય ચઢ.

“તમેને નહી ગમતે ઠેકાણે પરણાવવાની કોઈએ વાર જાણી કીધીજ ?” તેની તરફ જરા વાકી વધીને, મતેમરીથી પોતાની જુરી આખો તેના મોઢનાપર ઢાંકી રાખીને તે બાજાએ પુછ્યું.

“નહી, હું નથી ધારતો. ઘણેજ કટાણે ઉપજાવનાર હું તો ધાર ! મગર ખરેખર—”

રખે વળી પેલી બીચકે એવી બીહકે તે આમળ બોલતા અટકી ગીયો.

“ઓ, નહી,” તેના મીનીંગ સમજી જઈને તે છોકરી બોલી ઉઠી. “હજુન કંઈ હું પરણી નથી.”

તેણે છુટકારાનો દગ ખેચ્યો—તે એટલી નાલ્લી જાલકી યાગતી હતી.

“હું શું કરવા માગુછ તે તમે કલ્પિ શકોછ ? હું નાહસી જવાની છેઉ !”

“નોન્સેન્સ ! તમારા માય શું કહેશે ?”

“એ બધાં માત્ર માયજીનાં કારસ્તાન છે. તેવણુ આઈમાય માસી સાથ મલી ગીયાંછ. હું હમણા માહરા માસી જેવણુ મહાખ્તેશ્વરમા છે તેવણુ આગલજ નહી. વેલ, એક કોષ માટીડા, જેની સાથ તેવણુ મને પરણાવવા માગેછ તેનેથી તેવણે તેડલા છે. તે કોષ બુઢો કદર પો ને પૈસાવાયો છે. ઘણેજ પૈસાવાયો, વલી તે ખેરીસ્તર છે ને સાથે લાગો કારપોરેશનનો મેખ્ખરખી છે. જાહેરમાં ઘણો આવેશો ને માનીતો છે તેથીજ તો માસી તેનીપર મોહી પડયાછ.”

“ગરીમ બીચારો !” હોમીએ પાપણુબી હીવળ્યા વગર કહ્યું, “મગર તમે એ બધુ તેને લગતુ કાંદથી જાણ્યું ?”

“દીનાએ પકડી કહાડ્યુ—તે માહરી બેહન યાવછ.” સુદર વીરાએ સમજાવ્યું. “ઘણી બાહોશ છે. બહુ પકડી કહાડેછ આઈમાય માસીનું કાગલ મમાંએ ધયા આગમ વાચ્યું તે એને બારમને સમજ્યું.”

“એમ ! અને તમે ત્યારે કેમ નાહસી જવા માગોછ ?”

“જેવની, હમારા કારમારણ ખડલામા ફેર રહેછ તેથી પુને જવાને બદલે હું ત્યાંજ ઉતરી પડશ. ને પગી થોડા દહાડા ત્યાં રહીને હું માહરે ઘેર કાગળ લખશ કે “મને અણુ ગમતે ઠેકાણે પરણાવવાની જાણી કરશે નહી, એવું વચન આપશે નહી ત્યાં સુધી હું ઘેર નથી આવવાની.”

“મગર તમે તેને જોયો નથી એટલે તે તમેને અણુગમતો. કેમ થઈ પડે ?” હોમીએ પુછ્યું.

“અનખત તે મને અણુગમતોજ છે, કેમકે બધાં મને તેની સાથ પરણાવવા માંગેછ !” હસીએ જવાબ ગળ્યો.

આય બેરાની લોચકથી હોમી માદન થયે, મગર તે તાંડણીની ભુગી આંખોમાં નેતાં તેને લાગું કે તેણીની આખો ધણીજ સુંદર હતી.

“અને છે‘યુ’ તમે ક્યારે તમારા એ કાતબારણ તરફથી રામજેહુ?” તેણે સત્તાન કીધો.

“હું ધારૂં છે કે-કે લગ્નગ એ વરસ થયાં ટોરે”

“એવન ખંડાવેજ છે એમ તમે ખાતરીથી કેમ જાણી શકો? કાલ નહીં કે મહત્તમ ગીવાં હોય?”

“ન-નહી! ખરેખર તો મને એવો કંઈ ખ્યાલજ નહીં થયેયો!” ગમરાતમા તેણીની આખમા બેહરામસા પાઠા ધમી આપા હતા, અને હોમીળી શીકરમંદ થયો. આખર કરે ને દુન્યાદારીથી બેખમર, બોયમાથી કુટલી, હજુન તો એક નાંદવી બાલકી હતી!

“એક રીતે, નેવની,” તેણે જરા બુદ્ધે સમજાવ્યું. “તમે એ કંઈ હીક નહીં કરતા કહેનાંવ.”

“હીક નહીં?”

“નહીજ તો, તમે તો હીયકાં પગયું બરોજ હોંમતથી કેમ નહીં સામ્મે થતા? તમારાં મારીને ત્યાં જવ, લગ્નની મંજા રાખતા આય જુદા જુગપને મસો અને મધાને પુ‘યુ’ દેખાડી આપજે કે તમે કંઈ એના પૈસાથી અંનસો નહીં.” તેણે સમજાવ્યું.

“મગર તેને કેમ ત્રીઠ કડું—આય બેરીસ્ટર કાકાને. દીના કહેજ કે એ જુદો જગરો છે. પોતાના મનસે પોતાને રાખથી ઉતરતો સમજવાનો કાકા રાખે?” તે બાલકીએ તકરાર લીધી.

“દીકરી તરીકેની વસણ અખત્યાર કરજો. જાણે કે તે તમાગ બાવા હોય,” હોમીએ પકકથી સમજાવ્યું. “કે ધારો કે જુદા કાકા મામા હોય તેવી રીતમાન બાપરજો માનબરેથી ને કાવજીવણી વર્તણુંક માહરા ધારવા મુજબ તો સહથી સરસ પુરવાર થશે.”

“ઓ, કેવી ગમત,” તે વીચારથી ખુશી થતાં તેણીએ તાલી પાડી, તેની આખમા મરની રમતી હતી. “એ મજાહ જોયા તમે ત્યાં હાલે એવું તમે નહીં ધરજતા?”

અહીં કામા ને માંગનો હતો, તે આનસ તેને મધ્યે

“ખરેખર તો અજમ જેરી રીતે આપણે એકજ ઠેકણે જમજે.” તેણે કહ્યું. ‘તમારાં માસી આકમાય વહાડયા મહામયેશ્વરમા રહેજ, સીવણને ધેરજ હું બી જાઉંજ માકડ’ નામ હોમી કામા છે” તેને તે કહેતાં બારીકથી જોયું, મગર તેને મોટા સતોસ સાથ જોયું કે દેખાડતું તે તેને અજાણું હતું.

“માહર’ નામ વીરા મોદ છે” તે બાલાએ વનજો જુદાસો કીધો. “તમેમી માહરા મારીને ત્યાંજ આવેજ તેથી હું ધણીજ ખુશી છેડ. તમે અને મદદ કરશેકેની?” ખુશ્તાં દિલની તે બાલાની આનુશી તે ધણી ચોકેલો લાગો

“ઓ, બેશક! મોટી ખુશી સાથ હું તમોને મદદ કરશ! આપણે બે સાથે મળીને એ તમારા જુદા બેરીસ્ટર માહેળનું યોગુક પોલીશ આણું કરશ.”

“કદાચ તમે એ ઘરજા બુવને જાળખતા હોજો?”

“નહી; હું એ કોઇ તમારા ધરડા ખેરીસતરને ઝાળખતો નથી. હવે મારો એને ગોલી. નિરાતે આપરે આપ ચોકલેટ હવે પુરી કર્યે.”

બાકીની મુસાફરી તે એ જીવાન છવેએ ધણી મગ્નહમાં પુરી કીધી. આઠમાય વહાડવાની મોટરમાં પુનેથી તે બેઠ સાથેજ મહાખલેશ્વર ગીયાં અને ઘેર પુગાં તેટલાં તો તે બેઠ જીનાં દોસ્તો ચઢ ગયાં હતો. બીજાં કોઇ પરોણા એન્જનમાં આવેલા નહી જાણતા, હોમી તે આઠમાયનું કાવતરું સમજી ગીયો. અને તેને તે બાકીને એકાંતમાં પકડી.

“આઠમાય, હું તાહરી પાસ એક ફેવર માંગી લેઉંછ,” તેણે કહ્યું.

“મારી ચરંધી દાલતબી માગે તો આપી દેઉં!” આઠમાયે રમુજ કીધી.

“છોડ એ પતરાજી. હું તુંને મીસ મોદીને વસ્તે કહેવા માંગુંછ.”

“વેલ, તેણીનું શું?”

તેણે ખુલાસાથી ત્રેનમાં જે બન્યું હતું તે બધું સમગ્નવીને કહ્યું. તેની આંખમાં મસ્તીનો ચળકાટ હતો, મગર તેનો અવાજ કરડો હતો.

“તાહરી ને પેસતનજી પાસથી હું એટલુંજ માંગી લેઉંછ કે હુંજ તેનો હાથનો ઉમેદવાર ને ખેરીસતર છેલ કે દારપેરેશનનો મેન્જર ને સતર પતર છેલ તે એ તાહરી ભાણુછથી છુપુ રાખજો. કોઈબી છોકરીને જખરીથી માહરી સાથ પરણવાનું છે એમ તે વીચારે એ હું નથી હમ્જતો.”

“માહરા ખોદા, હોમી, કોઇ કોઇપર જખરી કરતુંજ નથી. વળી સામ્યું બોલું તો એ છોકરીમાં હું ધણી નાસીપાસ ચઢછ. કોઇ એને ખુચસુરત તો કહેજ નહી. બેશક, એ સારી ફેલવાયલી ને તંદરેસ્ત છે, ને ધાટઘટમ મગ્નહનો કહેવાય, પણ હવે સામરી ચઢછ અને હોડની દાખરી ધણી ચોહરી છે અને-”

“ચાલ, આઠમાય બસ કર!” હોમીએ કચવડને ચાટકાવતો કહ્યું. “એ ધણીજ મગ્નહની છોકરી છે.”

“કામાની તેહમી તદન તાહરે લાવકનીજ બેરી છે,” આઠમાયે વીચારવંત હવે ચલાવ્યું. “સતાવીસ વરસની છે, વહી રીતમાં પચીસેક હજાર રૂપા લાવશે, અને માચખાપની એકપુરી છે તે પાછલે દહાડે જે હોશે તે એનેજ મલશે. જેમણા અહીં હવા ખાવા આવેલી છે તે હું ડીનર પર અવાર નવાર બોલાવ્યા કરશ. આખો દહાડોબી બોલાવશું કે તમે એક બીજાંને બરોમર ઝાળખતાં થાવ.”

“આઠમાય, ખોદાને વાસ્તે મને પરણાવી નાંખવાનાં ધખારામાંથી બાઝ આવ!” હોમી ગુસ્સામાં બખાલ્યો. “તમે બેરાંબીથી તો હાથ જોડ્યા! બસ જેને તેને પરણાવવાનીજ વાત. કંઈ બીજું તીજું તમુ લોકને કામકાજ છે કે નહી?”

“હમે પરણીને સુખી થયાંછ. ત્યારેજ બીજાને ભલામણ કરીયેછ કેની. એથી તો ઉલટી તમે માદીડાઓની કેદીટ ઘટેછ.” અને એમ બોલતી તે હરંતી હસતી તેને એખસો મુકીને ચાલી ગઇ, કે હોમી બી તૈયાર થવા પોતાને આપવામાં આવેલા ઝોરડામાં ગયો.

તે સાંજના વીરા મોદીએ ખુલ્લા બહુ રંગની સાડી ને સફેદ 'નેપથેટલુ' ખંદીઆન પહેડયું હતું. છત્રી ચેનમાં મોતીનું પેન્ડેન્ટ તેણીએ ગણાંમાં પહેર્યું હતું, અને આડો સીટો પાડીને આગમ્મથી બાલ લીધા રાખેલા હતા. એટલે ઘડે વરણુના ખુલ્લા રંગ છતાંપી તે ઘણી સુંદર લાગતી હતી. અને હોમી કાંગાળી તેણી તરફ જોતાં એમનું વીચારવા લાગ્યું.

"તમે સમજ્યું કે ? પેલા ઘરના ધુવડ બેરીસ્ટર ને કારપોરેશનનાં મેમ્બર સાહેબ તો નથી આવી શકતા જો, ગાઉટથી પટકણ પડ્યા." કીનર પછી બોલી વીરાએ પોતાના નવા બનેલા ફેન્ડના કાનમાં હસે કહ્યું. "અને આછામાય માસી તો નેથી ઘણા દયગીર ચઢ ગીયાં. માગી કહેલ કે તેવણુ ઘણુંજ ખાહોશ છે. કદાચ કોઇ મોટે ઘેરની છોકરી સાથે પરણે જો."

"કદાચ, ને પછી જનમનો પત્તાય ! આપરે એવુંજ હજીયું." તે બાલાની નિરદોષ આંખોમાં જોઈને મલકાતાં હોમીએ જવાબ કર્યો.

એન્જમાં પહેલા થોડા દહાડા તો ઘણુંજ ખુશનું પસાર થઈ ગયા. હોમી કાગા સુદર વીરાની મોહી હીમાં દીન ઉગે વંડુજ એચાતો ગીયો. એક બચ્ચાં જેરી મસ્તાનને તોફાની તે છોકરી હજીન હતી, ટેનીમ્માં કે દરેક રમત ગમતમાં તે હોમીને હરાવી નાંખતી. હોમીએ પોતાનાં બેદ અત્યાર સુધી તો સાચવી રાખવાની ખુબ સંભાળ લીધી હતી, મગર તેટલા એક દહાડો તેઓની દોરતીમાં ફેરફાર જણાયો, જેથી હોમી બીચારો કંઈ ગનમાં ને મનમાં થોડા અજાજ થયો નહી.

એક દહાડો વીરાને તેની બેહન દીના તરફથી એક કાગલ મળ્યું, જેથી પાસોજ ઉપડાઇ ગીયો. એ દીના વરસ બારની કોઇ જખરી આગડ પેરી હતી તે બધાંના બેદ ભરમ શોધી કહાડવામાં ને તે કહી આપીને બધાને ખુબ કાચર કરતી ને તોખા ચોકરાવતી હતી. તે—મસ્તાન તરફનું કાગલ નીચે મુજબ હતું.—

"માહરી વ્હાલી બેહન વીરા-મે' ને જાગુએ એક તરકટ પકડી કહાડયું છે, જેગ જો નહી થતે તો તું બીચારી ફરી જઈને તાહર છુટાપણુ ને જીવાની યુમારી બેસતે. કાલે આપસં મમાને આછામાય માસી તરફથી એક કાગલ મળ્યું, અને તે એવણે પપાને વાચી સમજાવ્યું. જાગુને હું કરનનો પછવાડેજ હતાં. પણ તે કંઈ એ લોક જાણતાતાં નહી. જાગુ તો મધેડા જેવો મોટે મોટે હસી પડેનોતો, અને મેં એનું મોહનું કાળીને પકડયું નહી હોતે તો હમી પડને. એ કાફર અને કોઈ દહાડો ફસાવરો ખરો ! કીવર સીસ, આછામાય મામી તો જખરાં છે. પેયે બેરીસ્ટર તો આવેલો છે, અને તેને તું બધે સાથે જાવોજ ને મોટાં દોરત છેવ. તાહરથી એ લોકે છુપા-બુજી, અને થોડા વખતમાંજ તું તેની માથ અદારો. તે પૈસાવાસો, બેરીસ્ટરને કારપોરેશનનો મેમ્બર છે, એ હોમી કાંગા. પપા તો ખુબ ગમન પામીને હરયા એ કાગલ રાગજીને, અને મમાળી ખુબ ખુશી થઇ ગીયાં. કોઇ રીને ચેનમાંજ એની શદરઆત થઇ. પહેલે તો એ બેરીસ્ટર કાકા-માસી લખેલ કે-ખુબ એવણુપર છેડા પડેલા પણ હવે થી કરાં ચઇ ગીયાં, કેગકે તુંને પરણવા માંગેલ. કોઇ જખરો લુચ્ચો અને તો લાગેલ, અને નેથીજ આં. લખીને તુંને ચેતાવવાની જરૂર જોડેલ કે તું તાહરી મંબલમાં રહે ને એવા એક લુચ્ચા આમીના બસમા ફરી પડતી બને ઘણા ઘણા ખાર સાથે,

લી. તાહરી વ્હાલી બેહન દીના."

અને હસવાની વ્યર્થ કોશિશ કરતાં ઉમેયું. “ઓ, ઓ માહરે’ કાવતરે’ હતું. હવે તે છુપાવામાં શું સાર ?” હું તેજ ખુદો બેરીન્ટર છેલ્લે જેનેથી તમે નાહસવા માંગતા હતાં.”

“હું આ અગડતું તે તો જાણું છું ! છેવટું અથવાડીયું થયું તમે’ કોણ છેવ તેની મને ખબર પડેલી, અને તેથીજ તમારી સાથે હું એમ-વર્તતી. દીનાએ એ શોધ-કીધી ને મને લખી જણાવેલું,” વીરાએ શરમથી લાલ બનેલે ચહેરે ખુલાસો કીધો. —

“શ્રાવ્ય જેવ જાજરી ખીસારી ! તમે મને કેવો ધીકકાર્યો, હોરો !” તેણે કડવાસથી કહ્યું. “પણ હવે બધું ભુલી જઈને મને ગુડ-બાય વીર કરો ! ભવિષ્યમાં જે આપરે પાછાં મક્કશુ તો, એ બાબદ યાદ કરીને-અલગત તમારા વર સાથે-ખુબ ગમત મેલવશુ, કેમ ?”

“પણ—પણ તમે કાંઈ જાણેછ ?” તેની ખુવારીની ખબર સમજીને તે હેતવંતી બાલાતું કોમલ છગર કટકા ખુકલા થઈ ગીયું. આખ રડી પડે તેવા દેખવ સાથ તેની તરફ જોતાં તેણીએ હસાવેથી પુછ્યું.

હોમીને પોતાપર કાણ રાખવાની જાજરી નેહમત પડી. તે મધુરીને હાથમાં લઈને તે બહારો ચહેરો સુખીઓથી ભરી નાખવાતું તેને કેવું મન થતું હતું !

“ના એટલી રીકર કરો” ગમે એટલી કોશિશ કરવા છતાંજી તેનો અવાજ ગમલી પડ્યો. “બધું સેટલ કરવા હું મુબ્બ જવરા હું કંઈ છેક બીખારી નથી થયો ! જાને—”

એક ખુરશીમાં ફસડાઈ પડીને તે રડવા લાગી કે તે આગલ બોલતાં, અટકી ગયો. એકાદ પક્ષ દોગમુક બનીને તે તેણીને જોતો ઉભો. ઓ, કેવો તે તેણીને ચાહતો હતો ! પછી તેણી આગલ જઈને બેસી જતાં લેણે તે મહાખુબને પોતાની બાથમાં લીધી.

“વીરા, વીરા ! માહરી વ્હાલી, ના રડ” તેણે હેતથી તે મધુરીને કહ્યું. “ખુવાર, ચવાનો મને જરાખી મુબ્બકો નથી, પણ છુને એમ રડતી માહરેથી જોવાતું નથી ! તું મને એક હીચકારા માફક વનેવાની ફરજ પાડેછ. હું કદોખી—”

મગર પોતાના કોમલ કર તેની ગરદન આસપાસ વિંટાલીને આંસુઓ વચ્ચેથી હસતાં તે છોકરીએ એક કિચ કરીને તેને આગલ બોલતાં અટકાવ્યો.

“હું તમારી સાથે ધણીજ ખરાબ રીતે વર્તી છું !” તે મીઠી છોકરીએ શરમથી રાતા બનેલા ચહેરાએ એકરાર કીધો. “મને કાનો લેવા ગમ્યું. પણ બધો વખત હું તમોને કેવા ચાહતી હતી. ઓ !”

અત્રે આછમાય એરડામાં આપાં કે લાલ દુડી જેવા ચહેરાએ આગલ બોલતી અટકી જતાં તે ઉઘીને દુર હડી ગઈ.

“એ તમે બે એખલાં એખલાં અહીં શું કરોછ ?” તે કામકરૂં માસીએ શકમદે હવે જાણવા માંગ્યું.

“હું હોમી માય પરણવાની છેલ્લે, માસીય.” સુંદર વીરાએ બચ્ચાં જેવી નિરદોષતાથી હરખાયલે છેવે જાહેર કીધું. “તમે મને હોમી સાથેજ પરણાવવા માંગતાંતાંની.” એમ બોલતી તે બાલા જઈને આછમાય માસીને કાઠી કરી પડી.

પાખંડ પ્રચાર.

ગજલ

અહા ! સંસારમાં આ શો, જમાને જગ મચળ્યો છે;
કડક જાગણી કામો એ, બેહેસ્તી ચગ બચળ્યો છે.
હતો જે વિપ્રના વશે, ધમરો ઇલમનો લીધો;
પખોડી તેમનો પોથો, છીંપાને છાપવા દીધો.
સનાતન ધર્મથી સ્ટકી, પુરૂષ પાખંડમાં પેઠા;
વિવેકી વ્યંડળો પેઠે, જનવા તાળીયો બેઠા.
મુકીને યજ્ઞ યાગાદિ, ચલમમા ચેતના દાખી;
સુમન ઘણ માંલલે ગાળે, ઉપરની હિંદુતા રાખી.
ત્રિમુર્તિ વિષ્ણુની તેને, નકામી દક્ષતરે નોંધી;
બળે જઈ ઓધિકો ઓધે, પુરાણી પુરિષયો સાંધી.
બદનમાં ભુલંતુ લોહી, વહેતું સૌ વખોડીને;
ચરામાં ચારવા કાઢી, ગધેડાં સાથ ધોડીને.
ભુમારી ખાનદાનીની, લજનને રાગડે લિડી;
ન જાણે આત્મની આરે, હતી તે હિંદુતા હિંડી.
પુરાણે પાઠવ્યા પ્રતો, બધાંને લેખવી લાંઘા;
સુલકમાં માનુષિ દ્રષ્ટે, થયા સૌ તૃણથી સાંધા.
મિચીને આંખ મડયા ત્યાં, સુખાળો માર્ગ શું સુકે,
મનુકુળ પામરો પાકયા, 'ધીરજ' એ બેધને ધુજે.

વૈદ્યશાસ્ત્રી ધીરજલાલ મગનલાલ.

ઝાડપાન.

ધરની અંદર શેડમાં મુકવાના શોભાયમાન પામસ વણા કીકાયતે મલી શકશે.

સોહરાબ શહેરિયાર ઈરાની,

માલેક, "શહેરિયાર ઈરાની ગારડન,"

કાફર મારકીટની અંદર, મુંબઈ.

ખિજાવેલો હતો. દીવાલની એક બાજુએ વિદ્યુત ધટકીનું બટન હતું તેનો ઉપયોગ બહારથી કાઢને બોલાવવા માટે થતો.

કુમુદે ઉઠીને બટન દાખ્યું. એક ક્ષણમાંજ ગૃહદાસી આવીને ખડી થઇ અને પૂછ્યું:

“કેમ મહારાજ?”

“ટપાલ આવી છે?”

“નાજી; હજી આવી નથી”

“ગરમ પાણી લઇ આવ.”

હતું પાણી આવ્યા પછી મુખ ધોઇને કુમુદ વચ્ચે પહેરવા લાગ્યો. પહેરી રહ્યા પછી ખીસામાંથી સીગારેટ મુકવાની સોનાની પેટી કાઢીને ઉઘાડી તો તેમાં એક પણ સીગારેટ ન દેખાઇ. આગલે દીવસેજ બધી સીગારેટો ખલાસ થઇ ગઇ હતી, પરંતુ પછસાની તંગીને લીધે તે નવી પેટી ખરીદી શક્યો ન હોતો. મ્હાન મુખે પાંટલુનનાં બે ખીસામાં બે હાથ નાખીને તે ઉઘાડેલી બારી ખાસે ઉભો રહ્યો.

મે મહિનો ચાલે છે. લંડન શહેરમાં પણ બહાર બારે ઉઠ્યાજી થઇ રહ્યો છે. દુધવાળાઓની તથા ડબલ રેડીવાળાઓની ગાડીઓ ઘેર ઘેર માલ પુરો પાડવા ધડધડ અવાજ કરતી ફરી રહી છે.

ફરથી ટપાલવાળો આવતો જણાયો. યોડીવારમાં તે મકાનની નજીક આવી પહોંચ્યો. કુમુદ ઉતાવળથી નીચે તેની સામે ગયો.

કાગળ તો આવ્યો, પણ પરખીડીયા ઉપર સોમ કંપનીની છાપ નથી. મેનેજરનો પત્ર ન આવ્યો. રૂપિયા પણ ન આવ્યા. કુમુદનું મગજ હવે ફરવા લાગ્યું.

પત્રો લઇને ધીરે ધીરે તે પોતાના ખંડમાં ગયો. ટપાલ વાંચતાં વાંચતાં એક પત્ર ઉપર તેની નજર ખાસ ફરી.

તે પત્ર આ હતો:

“કલકત્તા, એપ્રિલ-૨૪-૯૭.”

પ્રિય કુમુદ!

તારો પત્ર ગયે રવિવારે મળ્યો. તારા ઉપર રૂપિયા કેમ મોકલવામાં આવતા નથી, તે વિષે તપાસ કરવા હું તારી પેઠી ઉપર ગયો હતો, પણ મેનેજર મળી શક્યો નહિ. દુકાનમાં એક માણસ હતો, તેણે કહ્યું કે; મેનેજર આજકાલ ઘણુંખરું દુકાન ઉપર આવતોજ નથી. ‘સોમ કંપની દેવાળું કાઢશે’ એવી જાનરમાં અફવા ઉડી છે. તારા પૂજ્ય પિતાશ્રીના મરણ પછી, તારા પુત્રાએ અને મેનેજરે એકસંપ કરીને રૂપિયા ઉચાપત કરવા માંડ્યા, એટલે પેટી ઉપર કરજ અડી ગયું તે પેટે તારા મકાનનું તો લીલાંમ પણ થઇ ગયું છે. બહારથી તો લોકો માં એવો ભાવ થયો છે, પરંતુ હાડી તપાસ કરતાં મેં તો સાંભળ્યું છે કે, ખુદ તારા કુવા-એજ તારું મકાન ખીજના નામે ખરીદી લીધું છે. દુકાનનો મેનેજર આવતો તો ૧ લી જુનના દિવસે પેટીનું નામ નાદારીમાં નોંધાવવાનો છે, એ વાતની પણ મને પાકે પાપે ખબર

મળી છે. દુકાનનો સાંભાન તેઓ ધીરેધીરે લઇ જાય છે અને બનાવરી ચોપડા પણ તૃપ્તિયાર કરી રહેયા છે.

જે હું તા. ૧ લી જુન અગાઉ અહીં આવીને પેટીનું નામ નાદારીમાં-જતું અટકાવી શકે તોજ ધણી વખતની તારી નાખીથી દુકાન બંને, નહિ' તો સર્વસ્વનો નાશ થશે. એક વકીલ મિત્ર પાસેથી બધી વીગત જાણવા પછીજ મેં આ પત્ર લખ્યો છે.

મારી તમિષત સારી છે, હું પણ મગ્રમાં હોઈશિજ. તારે અહિં જલદી આવવું તે ઠીક છે; એવી મારી તો સલાહ છે.

લી. તારોજ હુરીપદ."

પત્ર વાંચીને માયા ઉપર હાય મુકીને કુમુદ બેસી ગયો. તેના મનમાં વિચારમાળા શરૂ થઇ ચુકી હતી: "આજે ૧૩ મી મે-૧૭ મી મેને શુકરવારે માર્સેલ્સથી પી. એ.ડ. ઓ. કંપનીની સ્ટીમર ઉપડશે-તે દીવસેજ નહ શકું તોજ ૩૧ મી મેના રોજ મુંબાઈ અને ૨૭ જુનના દીવસે-કંઈકન્ટે પહોંચી શકાય-નહિ' તો બધા પ્રયાસ બર્થ જાય."

વિચારમાળા ફાલુમર આપોઆપ અટકીને વળી શરૂ થઇ. "વખતસર પહોંચાય એની કોઈ ફ્રેન્ચ કે ઇટાલીઅન સ્ટીમર મળે તો ઠીક-પણ બાડના પછસા ક્યાં છે? હાયમાં તો માત્ર પાંચ છ પેનીજ છે."

એ વિચારે કુમુદથી હીર્ષ નિશ્વાસ મુકાઇ ગયો. ફ્રેન્ચ તથા ઇટાલીઅન સ્ટીમરમાં ત્રીજો વર્ગ હોય છે એ વાતની કુમુદને ખબર હતી, એ કંપનીઓનું બાકુ પણ પ્રભાણમાં ઓછું હતું, પણ નાણાં વિનાં શું કરવું?

"ક્યાંકથી ઉછીના પૈસા મળે તો કામ થાય." એ નવા વિચારે તેના દિલમાં નવું નિશ્ચ આલ્યું. થંટડી વગાડી તેણે દારીને બોલાવી "મને જલદી જવડી એક પાલો ચકા અને કંઈક ખાવાનું લાવી આપ. મારે હમણાંજ બહાર જવું છે." દારી આવી કે તેણે હુકમ કર્યો.

પંદર મિનિટની અંદર તો દારી એ બાફેલા ઇંડા, પાકેલા 'રોસ્ટ' કરેલા ચોમાકા દુકડા, માખણ અને મુરખ્ખો તથા ચકા આપી ગઇ. ઉતાવળથી એ બધું પેટમાં ઉતારી દધને, ફરવા જવાની સોટી પકડી તે બહાર જવા નીકળ્યો.

લગ્ગેટ સર્કલમાં ચોમસ કુક કંપનીની મુખ્ય ઓફીસમાં જઈને તપાસ કરવાથી કુમુદ જાણી શક્યો કે, આવતી કાલેજ જો તે લંડનથી નીકળે તો માર્સેલ્સમાં ફ્રેન્ચ સ્ટીમર પકડી શકાય, અને માત્ર એજ સ્ટીમર એને ચોગ્ય સમયે મુંબાઈ પહોંચાડે.

કુમુદે હું ખાતી કરવા કંપનીના કર્મચારીને પુછ્યું: "છે? છેલ્લે દિવસે ટીકટ લેવાથી સ્ટીમરમાં જગા મળી શકશે ખરી?"

કર્મચારીએ કહ્યું. "હમણાં ત્રીજમકાય હોવાથી, હિન્દુસ્થાન તરફ જતી સ્ટીમરમાં ધણીજ ઓછા ઉતાર્યો જાય છે; પણ ત્યાંની આવની એફએક સ્ટીમર ખીચોખીચ ભરાયલી હોય છે. તમને જેટલી જોઈશે તેટલી જગા મળી રહેશે."

"પરંતુ હું તો ત્રીજા વર્ગમાં મુસાફરી કરનાર છું."

“તેમાં પણ જોઈતી જગા મળશે.”

કુમુદે ત્રીજા વર્ગનું ગાડું પણ પુછી લીધું. અને હિસાબ કરી જોતાં જણાયું કે, બધા મળીને ૨૫ પાઉન્ડ જોઈએ.

“એટલા પાઉન્ડ મેળવી શકું તો કોઈ પણ રીતે અરામત વખતેજ કચકતે પહોંચી શકું.” એવો નિર્ણય કરીને તે મિત્રવર્ગ પાસે ઝાણ પ્રાર્થના માટે બહાર નીકળ્યો.

(૨)

સાંજના પાંચ વાગે હાઇગેટની ઓમ્નીબસમાંથી કુમુદ પીકાડીલીના નાકા ઉપર ઉતર્યો. તે વખતે તેનું મુખ સુકાઈ ગયું હતું, આંખો હંડી ઉતરી ગઈ હતી, મુખ વાટે હંડા નિશ્વાસ નીકળતા હતા.

આખો દિવસ મિત્રવર્ગને બારણે બારણે બટકો ત્યારે હજી માત્ર સાત પાઉન્ડનું મર્યા હતા; હજી અઢાર પાઉન્ડ ખુટતા હતા.

જો બધાય મીત્રો લંડનમાં હોત તો કંઈકે બની શકત પરંતુ ઉન્હાણો ગાળવા ધણા સમુદ્ધ કાંઠે ઉપડી ગયા હતા. આગલાં વર્ષોમાં કુમુદ પણ જતો હતો, પરંતુ પૈસાના અભાવે તે આ વર્ષે જઈ શક્યો નહોતો. જેઓ લંડનમાં પડી રહ્યા હતા તે બધાય આર્થિક તંગીમાં હતા.

કુમુદ ધણો મગરૂર હતો, છતાં આજે ઉઝીના પૈસા માગવા જતાં એ ઠંડાણેથી તો તેનું અપમાન થયું તે પણ ગણી ગયો હતો.

હજી સુધી તે માત્ર સવારના નાસ્તા ઉપરજ હતો. માનસિક ઉદ્વેગને લીધે તે લુખની તો વાતજ વિસરી ગયો હતો, પરંતુ તૃપ્તિથી તેની છતી હમણાં ફાટી જાય તેમ થઈ રહ્યું હતું.

ઓમ્નીબસમાંથી ઉતરીને નાકા ઉપર ઉભો ઉભો તે વિચારમાં પડી ગયો. “જેમની પાસે જવા જેવું હતું ત્યાં તો હું જઈ ચુક્યો-બીજા બેચાર પરિચિત મિત્રો છે. ખંદા, પણ તેમની સાથે જોઈએ તેવી મિત્રતા નથી-તેમની પાસે માગતાં ફરીથી અપમાનીત થવાય તો ?-તેમ છતાંએ તેમની પાસેથી અઢાર પાઉન્ડ મેળવવા એ તો અસંભવિતજ છે-ત્યારે શું કરું? ઘેર પાછો જઈ ?-પાછો જઈશ તો ધરવાળી Land lady તેનું ‘મોડું’ ખીસ લાવીને રજૂ કરશે !”

ત્યાંથી થોડેજ દુર એક ઉચ્ચ પંક્તિની પેવસાળા Drinking place નું પાટીયું દેખાયું હતું. કુમુદના શ્રાન્ત પદ્મ પીરે પીરે તે તરફ વશ્યા.

વાંચક ? કોઈક અભણ્યા સ્થળમાં મુસાફરી કરતાં ખીસામાં પૈસા ન હોય ત્યારે શી દશા થાય છે, એનો અનુભવ છે ? એ અનુભવ વિના બ્રિટીશ મહારાજ્યની પાટનગરીમાં કુમુદની આજે કેવી મનોદશા હશે તે સમજવું મુશ્કેલ છે.

કુમુદે ‘સહુનતાર’ની આંદર પ્રવેશ કરીને ટેબલ આગળ બેસતાંજ એક ગ્લાસે વીરજી અને સોડા લાવવાનો હુકમ કર્યો.

પરિચારકે યથા સમયે તે લાવી આપ્યું.

એક શાસે તેમાંથી આંધું કુમુદ ગટગટાવી ગયો, તે પછી ટેમ્પલ પર હાથ મુકી, હાથ ઉપર માથું ટેકવી, બે હાથના પંખાએમાં મુખ દાંડી ને પોતાના ભવિષ્યની ચિંતામાં પડ્યો.

“બખતસર દેશમાં પહોંચ્યું અસકય છે. એટલે બધી ખાજી ખમડી-હવે મારે રસ્તાના મેખારી બનવું પડશે-દેશમાંથી હવે જેમાં આવે તેમ નથી-જેમની પાસેથી આજ સુધી ઉછીના પૈસા લીધા છે તેમનું નાણું શી રીતે વાળીશ ?-તે બધા કહેશે કુમુદ દગમગમ છે !-લેન્ડલેડી તો આસીજ જવાની નોટીશ આપ્યા વિના નહિંજ રહે, એટલુંજ નહિ પણ એનાં ચહેલાં નાણાં પેટે મામાન પણ લાઇ લેશે.-અને કુમુદ આવતીજ કાલે એક ઢુકડા રોટી મારે મિલુક બનીને તારે કોઇના હાર પાસે ઉમ્મું રહેવું પડશે.”

વિચારમાળા અટકી, તેણે માથું ઉન્નત કર્યું. ગ્લાસમાં જે હતું તે પી ગયો. પરિચારકે સાંભળું વર્તમાનપત્ર મુક્યું અને વિનયથી પ્રુછ્યું “બીજો એક ગ્લાસ લાવું ?”

“માન અધું લાવો.” કહીને કુમુદ વર્તમાનપત્ર વાંચવા લાગ્યો. નિરૂત્સાહથી મારે ખાજી આંખ ફેરવતો અચાનક, મોઝા મોઝા ઢાળા અક્ષરે મથાળાં કરેલી, અડધા કોલમ જેટલી એક ખબર જોઇ. વાંચવાથી તે નજી રાક્યો કે લીવરપુલ નિવાસી એક સંભાન વ્યાપારી, સદામાં મુખપથ રૂપીયા શુભાવી બેઠો અને કોઇ ડેમોલિશી નાનાં મળી શકે તેમ ન દેખાતાં, તેણે ગત રાત્રે પોતાની ઓર્ડેસમાં પેસીને રિવોલ્વર વડે તેણે આત્મહત્યા કરી છે.

એ ખબર વાંચતાજ કુમુદના ચહેરા ઉપરના ભાવમાં પરિવર્તન થયું. સ્વગત તે બખડયોઃ “હીક છે !-માર્ગ શોધી રહ્યો હતો-આજ માર્ગ હીક છે !”

પરિચારકે અર્ધું ગ્લાસ દાર અને ખીલ લાગ્યો. ખીલના પૈસા ચુકવી આપી, આપેલ વીરકી પીતાં પીતાં વળી વિચારમાળા ફરવા માડી.

“કોણ રોટી ? પિતા નથી, માતા નથી, ભાઈ નથી, બહેનો છે.-તેઓ રડશે, -મિત્ર વગમાંથી કોઇ કોઇ રડશે-હવે કોઇ નથી તે ? ના, ના. મને લાગે છે-તે નહિંજ રડે-ગોગી ચામડીવાળા ધઢવગ્યો મારે કદી રડે જરા ?”

ગ્લાસમાં જે દાર હતો તે પુરી કરી ગયો. વિચારમાળાનું અતુસંધાન આગળ હતું.

“જો જીવતો રહું તો પહેલાંજ દગમગમની ઉપાધિ અવનત શિરે લેવી પડશે-પછી નિભાવવાના પ્રયત્નો મોટે આ દેશમાં ફેટલાંજ લાગ્જન ભોમવવાં પડશે-બીજો શી કુપાય ? જીવવાથી શું સુખ પ્રાપ્તિ થવાની છે ?-મારા એવા વર્તનથી ગૌરાંગી માનુષમિતી નિદા કરશે-મારા દુષ્ટકૃત્યો બદલે જન્મભુમિને અપારો-નહિં એમ થવા નહિં પામે !-એના કરતાં તો સધ્યા પછી હાલ્ડપાકમાં ભેસીને, યુકુમ કરીને એક અમાજ-અને સાથે સાથે એકદમ સઘળાં દુઃખોનો અંત !”

કુમુદ કંટપના સ્પષ્ટિમાં વિહરવા માડ્યોઃ લંડનનાં સવારના વર્તમાનપત્રોમાં બંધે મોટાં મથાળાંથી છાપવામાં આવ્યું છે કે :

HYDEPARK TRAGEDY

An Indian Student shoots himself with a revolver

ચોટકાં ક્ષણે પછી ટપાલનો આધાર લઇને ઉભો થયો. તેનાં નેત્રોં તપાવેલાં સોખંડની માફક લાલપોળ બની ગયાં હતાં. તેને આ દશામાં કોઇ સ્નેહીએ જોયો હોત તો, તેની કશું કયાંથી અપરિચિત હોવા છતાંએ તે દુઃખી થવા સિવાય રહ્યો નહોત. પેપરાજામાંથી નીકળીને તે ઓમ્નીબસમાં બેઠો. બંદુકવાળાની દુકાન આગળ હતી એક રિવોલ્વર ખરીદ કરી, કોટના મોટા ખીસામાં છુપાવીને, પોતાની કાલેજના સામાન્ય ખંડમાં જઇને તે કેટલાંક પત્રો લખવા લાગ્યો.

(૩)

કુમુદે-પુષ્કળ પત્રો લખ્યા. ભારત વર્ષ માટે માત્ર બેઝ; બાકી બધા લંડનના મિત્રોને જોમની પાસેથી ઉછીના રૂપિયા લીધા હતા તેમને લખ્યું: “હું દેશમાં પશુ પત્ર લખું છું. જો મારી દુકાનમાં કંઈ અવશિષ્ટ રહ્યું હશે, તો તમારા રૂપિયા તમને ત્યાંથી મળશે. પરંતુ જો કશુંએ ન રહે તો બાધઓ! તે રૂપિયા મને કશું તરીકે આપ્યા હતા એવું મનમાં ન લાવતાં, તમારા હતભાગ્ય મિત્રને સાંકટ સમયે દાન કર્યા હતા એમ ધારી લેજો.”

જેના મકાનમાં પોતે રહેતો હતો તે ‘લેન્ડલેડી’ને લખ્યું. “મારાં પુસ્તકો, સામાન વગેરે વેચીને તમારા રૂપિયા વસુલ કરજો. ને બાકી જો કંઈ વધે તો તે મિશ્નક વર્ગને દાન તરીકે આપી દેજો.”

હવે એક પત્ર લખવાનો રહ્યો, પરંતુ કંલમ હાથમાં લઇ કુમુદ વિચાર કરવા લાગ્યો, અનેક ક્ષણ એમજ બેસી રહ્યો, અંતે કશું ન લખવું એવા નિશ્ચય ઉપર આવ્યો.

લખેલા કાગળો ખીસામાં મુકી તે ઉઠ્યો; એ વખતે રાતના આઠ વાગ્યા હતા. પરંતુ શીખકાળમાં એવે સમયે લંડન સુરપટ દિવસ જેવું દેખાય છે. કાલેજમાંથી નીકળી-તે ટપાલ ઓફિસમાં ગયો, ભારતવર્ષના પત્રો માટે બે ટીકાટો લીધી, પત્રો ઉપર ચોટાડી. તે બંને પત્રોને ટપાલની પેટીમાં નાખવા જતો હતો, એવામાં વળી વિચાર થયો: “ના બીજા પત્રો સાથે આ બે પત્રો પણ ભલે ખીસામાં રહ્યા કાલે પોલિસજ એ બધાની વ્યવસ્થા કરશે.” કુમુદે ખીસામાં મુક્યા પછી પોકાટમાં એવું-તો રિવોલ્વર તથા ટપાલની ટીકાટો ખરીદ્યા પછી, હવે માત્ર ચારજ પેની બાકી રહેલ છે.—“હવે અહીંથી હાઇડપાર્કમાં જવા માટે ઓમ્નીબસના ભાડાનો એક પેની—ત્યાં જ ખુરશી ઉપર બેસીને અંધારૂં અને નિર્જનતાની પ્રતિક્ષા કરીશ તેના ભાડાનો એક પેની—બાકી રહ્યા બે પેની. મારે દુનિયામાં હવે એ બે સિકકાની શી રીતકાર?” કુમુદ આમ વિચાર તરંગે ઝોલા ખાતો હતો ત્યાંજ કમરમાં બચ્ચું લઇને એક બિખારણુ નીકળી તેને ઉભી રાખીને કુમુદે બે પેની તેના હાથમાં મુકી દીધા. “God bless you, Sir!” (પ્રભુ તમારું કલ્યાણ કરે, મહેરબાન!) કહીને તે મિશ્નક રમણી ચાલી ગઇ.

ઓમ્નીબસ આવી; તેમાં બેસી હાઇડપાર્કના ગાર્જન આર્ય નામના દેરવાજા સામે જ્યારે કુમુદ ઉતર્યો ત્યારે ધડિંગાળમાં સાડાઆઠ વાગ્યા હતા. કુમુદના મગજમાં વિચારમાળાનું યંત્ર ચાલે લણુંજ કામ કરી રહ્યું હતું. પાર્કમાં પ્રવેશતાંની સાથેજ તેણે આકૃતમાંથી છુંટા થવાથી થનાર શાંતિ માટે વિચાર કરતાં સ્વગત કહ્યું. “હવે અહીં કલાક! એટલામાં તો અંધારૂં થઇ જશે.”

હજી સુધી ધણું નર-નારીઓ પાર્કમાં ફરેફરે છે. સ્થળે સ્થળે ધાસ ઉપર મોટે ભાગે બપોળે ખુશીઓ ગોઠવી તેમાં યુગત કૃતિ વિરાજત થયેલ દેખાય છે. કોઈ કોઈ ધાંસની ઉપર આમતેમ બેસીને અથવા તો આડા ધમને વાર્તાવાપ કરી રહેલા છે. જ્યાં જ્યાં વધારે માણસો હતાં તે સ્થળ છોડીને એકાંત સ્થળની તપાસમાં કુમુદ આમ તેમ ફરવા લાગ્યો. દિવસનો પ્રકાશ પૂરો થવા આવ્યો છે, શૂન્ય મને કુમુદ એક સ્થાને ઉભો રહ્યો છે, એવે સમયે અચાનક પાછળથી કોઈએ તેના બાહુને સ્પર્શ કર્યો. ચકિત ધમને પાછા ફરીને તેણે જોયું અને એકદમ ટાપી ઉતરીને તેણે કહ્યું: “એથેલ ! કેવો ભાગ્યશાળી !”

કુમુદ જેની સાથે વાત કરતો હતો, તે અનુમાન વીસ વર્ષની અંગ્રેજ મુવતિ હતી. તેના પહેરવેશમાં વધુ બપડો નહોતો, તેની વાતચિતની ઢબ ગિફિતા મહિલા ન હોતી, ઇંગ્લીશમાં જેને Lady-હવ્ય ખાનદાનની સન્નારી-કહે તેવી તે નહોતી. એથેલ એકાદ હાંટેલની બોનન ગૃહની કેવળ પરિચરિકા છે. તે બોનનશાળામાજ લગભગ એક વર્ષ પહેલાં એની સાથે કુમુદનો પ્રથમ પરિચય થયો હતો.

મુવતિએ કહ્યું: “જાઓ, જાઓ, વધુ બોલશો નહિ” કેવો ભાગ્યશાળી !” જણે મને જોઈને બહુ ખુશ થઈ ગયા ન હો. ધારું છું કે, પુરા એક મહિના પછી તમારાં દર્શન થાય છે, બસે કુમી ! Oh my goodness ! તારો ચહેરો આવો કેમ થઈ ગયો છે ! શું તારો માંદગી આવી ગઈ ?”

“ના.”

હજી પ્રત્યક્ષ આપી વળી કુમુદ વીચારમાં પડી ગયો. “બીજા કોઈનો નાણી પુછને મેં અપરાધ કર્યો નથી. પણ એથેલને મેં અપરાધ કર્યો છે. તે શુંકા માટે તેની પાસે હાગા પ્રાર્થના કરીશ-પ્રભુએ મને છેલ્લી વખત એ તક આપવાન એને બાજે આ વખતેજ અહિં કેમ મોકલી ન હોય ?”

એથેલે કહ્યું. “ચાલો આમ તેમ ટહેરીએ કુમી ! સાચેજ તમે છેલ્લો મહિનો સુખરૂપ હતા ! મને છેનરતા તો નથીને ? પણ જો તખિયત સારીજ હતી તો પછી આખા મહિના સુધી મારી આંદ્રિસમાં કેમ ન આવ્યા ?”

“પૈસા નહોતા માટે.”

“સાવ નિરાધાર ! પૈસા નહોતા માટે તમે અમારી હાંટેલમાં જમવા આવ્યા નહિ ? કેમ તમારા પૈસા ક્યાં ગયા વાર ?”

“ત્રણ મહિના થયાં દેશમાંથી કશું આવ્યુંજ નથી.”

“એમ કેમ ?”

“ત્યા મારો બાપાર તૂટી ગયો છે.”

“શું કહે છે ?” કહીને એથેલ શંકાચિલ ચીને કુમુદ તરફ નીહાળ્યું.

હાઇપાકની વચ્ચે સર્પેન્ટાઇન નામનું એક તળાવ છે. આ વખતે તેઓ વાતો કરતાં કરતાં તે તળાવ પાસે આવી પહોંચ્યા. સર્પેન્ટાઇનમાં નાનાં નાનાં પુષ્પો હોડા છે. તે ભાડે લઈને તેમાં સહેલાણીઓ જલવીહાર કરે છે.

એયેલે કહેયું. “વહાલા કુમી! આત્રો હોડકું લઇને આપણે જરીક ફરીએ. અધારામાં આણી ઉપર તરતાં તરતાં ફરવામાં બહુજ મજા પડશે.”

“એ ખરું, પરંતુ કહેવાને ઘણોજ દીલગીર છું કે મારી પાસે માડાંના પૈસા નથી. માત્ર એકજ પેની રહી છે અને આ દુનીયામાં એ મારી છેલ્લી પુરાંત છે.”

“એટલે ? દુનીયામાં છેલ્લી પેની એનો અર્થ શું ? તમે ખુલાસાવાર કહો.”

“અર્થાત આ પેની શિવાય બીજું કશું મારી પાસે રહ્યું નથી.”

“આ વખતે સંદોષભાવથી એયેલ, કુમુદ તરફ જોઇ રહી.

ધીરે રહીને કુમુદે કહેયું. “એયેલ, તળાવને સામે કીનારે આંછાં માણસો છે—આલ આપણે ત્યાં જઇને બેસીએ. તારી સાથે મારે ખાસ વાત કરવી છે.”

“આલો.”

સર્પેન્ડાઇનનો તટપ્રાન્ત ફરીને તેઓ જવારે બીજે કાંઠે પહોંચ્યાં તે વખતે રાત્રિનો અધકાર પૃથ્વી ઉપર ફરી વળ્યો હતો, તે અધકારની ભયંકરતા નીવારવા પાર્કના વીધવીધ સ્થળે સળગતા વીધુતના દીપકો મંથી રહ્યા હતા. એવા એક દીપકથી દુર એક ચેરનટના ઝાંડની નીચે, તળાવન કીનારાથી થોડેકજ છેટે હરીયાળા ધાસની ઉપર બંને બેઠાં.

(૪)

એયેલ, એટલું તો સમજી શકી હતી કે, એના વહાલા કુમીનું મીત આજે વ્યથ છે. એટલે તેના ચિત્તવિનોદનાર્થે, તે રમણી જન સુલભ નાના પ્રકારની કથા કહેાણીઓ કહેવા લાગી. પરંતુ એયું તો કુમુદ તે બરાબર સાંભળી શકતો નહોતો. બે ત્રણ વખત પુનઃકની કરતાં જણે ઉધમાંથી જાગ્યો હોય તેની માફક તે પુછ્યો “શું કહેતી હતી ?”

ધીરે ધીરે ગાઢ અધાર જામી રહ્યો છે. નગમંડળમાં અનંત તારાઓનાં ઝુમખાં તે ઝુમખાં દાખી રહ્યાં છે. મૃદુસમીર લહેરોથી સર્પેન્ડાઇનના નૃત્યશીલ વક્ષસ્થલ ઉપર-તે અલ્પ તારક રાહતું પ્રતિબિંબ પડી રહ્યું છે. અર્ધસંપન અવસ્થામાં, હાથ ઉપર માથું ટેકવી, ધાસ ઉપર પડેલા કુમુદ સર્પેન્ડાઇનના ઉછળતા જલતરંગો પ્રતિ સ્થિર નયને જોઈ રહ્યો છે.

એયેલે એ શાંતિનો ભંગ કરતાં પુછ્યું: “કારનો શું ચિંતન કરી રહ્યો છે, વહાલા કુમી ?”

નિદ્રામાંથી સફળો જાગૃત થયો હોય તેમ કુમુદ બોલ્યો: “એયેલ, તે શેલીનું નામ સાંભળ્યું છે ?”

“કાણુ ? ધારું છું તમારો કોઇ મિત્ર હશે ?”

“મુખી ! તે તો ગઇ શતાબ્દિના મહા કવિ-હતા.”

“એમકે ? હું તે જાણતી નહોતી.” બોળી એયેલે પોતાની અસાનતા સ્વીકારી લીધી.

“એ કવિ પહેલાં હેનરીએટા નામની એક યુવતિને પરણ્યા હતા. ધીરે ધીરે ઉભયની વચ્ચે પ્રણય ભંગ થયો હતો. તે પછી, એક દિવસ રાત્રિને સગથે, એ કવિપત્ની આવીને આજ સર્પેન્ડાઇનનાં જળમાં કુબી સુઇ હતી.”

વાત સામળતાજી એધેનને રામાય મથે. તે બેલા ઉઠી “આહા! શી બીંધાનક બનાવ! તમે તે શી રીતે જાણ્યું?”

“શેતીના જીવનચરિત્રમા મે તે કથા વાંચી છે.” પહેલા તો એધેન એ સાંભળીને નિસ્તબ્ધ થઈ ગયું, પછી શંકીત ચિત્તે તે કુમુદ તરફ જોઈ રહી-પરંતુ અધમરને લીધે તેના મુખ ખાલ દ્રષ્ટિગોચર ન થયા એટલે એણે રમણીજનસુત્રમાં બીજી યુક્તિ કરી પ્રેમભર્યા સ્વરે તેણે કહ્યું “કુમી! હું પણ જો એ હેનરીએટાની ખાફા આ તળાવમા પડીને કુળી મરે” તો તું શું કરે પાર?”

“હું? હું તો પાણીમા કુદી પડી તને મચાવી લાવું”

“તને તરતા આવડે છે?”

‘હીક હીક! હાઈડરમાનમાં હતો ત્યારે નો હોડ બકાને કેટનીએ વખત મંગાળ નહીં તરી પાર ઉતર્યો હતો’

એધેનના હૃદયને કમ્પારીને એક સ્વસ્થ નિશ્વાસ નીકળ્યો સાથે સાથે તેના મુખમાથી ‘પ્રભુનો ઉપકાર!’ એટલા શબ્દો પણ સરી પડ્યા

કુમુદે એ ઉપરથી પુછ્યું “એધેલ! પ્રભુનો ઉપકાર એમ શા માટે કહ્યું?”

એધેલ જાન રહી

ફરીથી કુમુદે પૂછ્યું ‘તું શું એકુ ધારે છે કે, હું આજે સપેન્ટાઇનમાં કુળીને આત્મ-હત્યા કરીશ?”

રડમસ સુરે એધેન બોલી ‘જાઓ, હું મોનીટ નહિ’ કુમુદે સ્વચ્છ બોલ્યો “આશ્ચર્ય! આશ્ચર્ય! જગતમાથી સ્ત્રીવિદાય લેવાના સમયે, આ કષાથી મારા માર્ગને અટકાવીત નમને રોકાને ઉભી રહી? તે નથી તો મારી સ્વદેશીય કે સ્વજાતિય, અરે તે મારી સવર્ણી પણ નથી મારી કોઈ નથી, હતા એને આટલું બધું કુખ સા માટે થતું હશે? આ વીચારે એના ઉભય મેત્રેમાથી અશ્રુમિડુ ટપકી પડ્યા

વિદવળ ચિત્તને લીધે આજ કુમુદ એટલું પણ સમજ ન લક્યો કે, રનેહ જાત, જાન, કે દેશના સગપણ જોવા બેસતો નથી રનેહી હૃદયો એ જાધાના સગવડ વિનાયે પરસ્પરને માટે જીવે છે અને પરસ્પરને માટે મરી શકે છે.

બીજી જો ચાર આડી ગાવળા વાતો પછી કુમુદે કહ્યું “એધેલ હું તારો અપરાધી છું, મારા અપરાધની ક્ષમા કરીશ ને?”

‘શો અપરાધ?’

“મનમાજ વીચારી જેને? શું” તરી તરફ મે ક્યોયે અન્યાય નથી કર્યો શું?”

મમતાથી કુમુદના બંને હાથ પકડીને એધેલે કહ્યું “કુમી, આજે તું આવી આવી વાતો - ચાને કાળે કરી રહ્યો છે, મતા?”

તેના મુખમાંથી ઉપર કંઈક બાવો તરતરી સ્વદ્ય હતા, તેના સ્વરમાં રેનનો બાસ થતો હતો કાંઈ કુશળ ચિત્રકર એધેન અને કુમુદનું એ સ્થિતિમા ચિત્ર દોરે તોજ જગતના માન-વીને એ દેશા યથાર્થ સમજાવી શકાય

“જે કોઈ માણસ કામનો કંઈપણ અપરાધ કરી બેઠો હોય તો તે તેની દ્વિગાયાયના કરે કે નહિ?” એવેણ તે પ્રમાણે હું તને કહી રહ્યો છું કે મારા અપરાધની મને ક્ષમા આપ.” કુમુદ બીજા પ્રાર્થતા હોય તેવે ભાવે બેઠ્યો.

કુમુદના હાથ દુર ખસેડી દેતાં એવેણે કહ્યું: “જા. જે હવે એવી વાત કરીશ તો હું રડીશ. કુમી, વહાલા આજે તને આ શું થયું છે?”

તેના મનની સ્થિતિ સમજી જવાથી કુમુદ તેને આશ્વાસન આપવા લાગ્યો. હવે વધુ બોલવા જતાં એવેણના હૃદય ઉપર પ્રળ આધાત થશે એમ તે સમજી ગયો.

કુમુદ અડધો સુતો હોય તેમ જમીન ઉપર પડ્યો હતો, એવેણ તેની જાગૃતિમાં બેઠી હતી. તે પછી કેટલીક સામાન્ય વાતચિત થવા લાગી, એવામાં એવેણ રમત કરતાં કરતાં કુમુદના કોટનાં બટન પકડીને ખેંચવા લાગી. અચાનક એક સ્થળે કંઈક વજનદાર ચીજ છે એવો એને ભાસ થયો. ત્વરિત ગતીથી તેણે કુમુદના ખીસામાં હાથ નાંખી એ વજનદાર વસ્તુ ખેંચી કાઢી. તે જોઈ તેના શ્વાસ રૂધિર જવા લાગ્યો. એજ મનોદશામાં તેણે પુછ્યું: “કુમી ! આ શું?”

“રિવોલ્વર.”

“રિવોલ્વર ખીસામાં શા માટે?”

“રાતે રસ્તામાં એકલો ફરું છું ગાટે પાસે રાખવી તે સારી. આપો, સંતાવશો નહીં.”

એજ પછે વિધુત વેગે એવેણ ઉભી થઈ ગઈ અને કુમુદની વાત સમાપ્ત થતાં ન થતાંમાં તો તે ત્વરીત વેગે પાણી તરફ દોડી.

“શું કરે છે, શું કરે છે?” કરતો કુમુદ તેની પાછળ દોડ્યો.

પાણીની પાસે જતાં જતાં તેણે એવેણના ‘બ્રાઉન’નો પાછલો ભાગ પકડી લીધો.

તેટલામાં તો એવેણે સર્પેન્ટાઇનના મધ્ય ભાગ તરફ તાકીને જોરથી રિવોલ્વર નાખી દીધી.

પાણીના કોષ્ટ અદ્રશ્ય અંશમાંથી ‘કુચ’ કરતો અવાજ સંભળાયો. નરશોણિતને બદલે તે શિશુ-રાક્ષસને પોતાની અગ્નિમયી તુષ્ટા પાણીમાંજ છીપાવવાની ફરજ પડી.

(૫)

કુમુદને રીસ ચડી, એવેણના હસ્તને જોરથી પકડી તે બોલી ઉઠ્યો “શૈતાની ! આશું કર્યું?”

“શૈતાન ! સાફ કર્યું છે. સાફ કર્યું છે. મારી ખુદી. મારો હાથ છોડ, કુમી, મારો હાથ છુએ છે છોડી-દે !”

“થણ તને ખબર છે? રિવોલ્વર શિવાય મારે માટે બીજો માર્ગ રહ્યો નથી.”

“અહોહોહો ! મારો હાથ કપાઈ ગયો. ચરે. ચરે ! કળતર થઈ રહ્યું છે. છોડ, છોડ એ જગથી—” એવેણ ઉપરાઉપરી પુમ પાડવા લાગી.

કુમુદે તેનો હાથ છોડી દીધો. ધીરે ધીરે પુર્વસ્થળે આવીને બેઠો. આ વખતે તેણે શયન ન કર્યું.

એની વાંસે વાંસે એવેલ આવની હતી, તેની પામે આવીને તે બોલી, “જોયું શું કર્યું આ ? મારી બંગડી ભાંગીને કાંડાના માંસમાં પેસી ગઇ છે. અહાહાહા !” એમ હુખના સીતાર કરતી તે પોતાના પીડાતા કાંડાને પંપાળવા લાગી.

ખોસામાં દીવાસળી હતી, તે સળગાવીને કુમુદે જોયું તો જણાયું કે એવેલ સાસુન કહી રહી છે. એનેમલની બંગડી ભાંગી ગઇ છે, તેનો થોડોક ભાગ એવેલના કાંડામાં પેસી ગયો છે. લોહી નીકળી રહ્યું છે.

જલદી જલદી તે એવેલને તળાવને આરે લઇ ગયો. ભાંગેલી બંગડી કાઢી નાખી પોતાના રૂમમાં પાણીમાં બીંજવીને તેણે ધા ઘેલ નાખ્યો. તે પછી કેટલુંક ઝીણું ઘાસ તોડી, સારી રીતે આવી લગાવી કરી ધા ઉપર મુકી અને રૂમવા ફાડીને તેની ઉપર પાટો ખાંધી દીધો. ત્યાર બાદ શરમતો હોય તેવી રીતે, સ્નેહપુર્ણ સ્વરે પુછ્યું. “એવેલ ! હજીયે દર્દ યાપ છે ?” “ના જરાક ધીમું પડ્યું છે,” ઉત્તર આવે એવેલે કહ્યું. ઉઠતાં ઉઠતાં કુમુદે પરતાવો કરતાં કહ્યું “સાસુ કહ્યું છું એવેલ, હું જનાવર જેવો છું. આવો આવો.” એમ કહીને બંને જણ પાછા બેઠાં હતાં ત્યાં આબ્યા.

પોતે એવેલને પીડા કરી છે એ વાત કુમુદના આર્થ હૃદયને ડખી રહી હતી. બેઠા પછી તેણે બીનીત આવે પુછ્યું “અહુ જોરથી વાગ્યું ? ચાલો, ચાલો, કાઠક દવાખાનામાં જઈને સારી રીતે પાટો બંધાવી લઇએ.

એવેલ ઉભી થઇ, પણ તેણે કંઇક યાદ આવ્યું હોય તેમ કહ્યું. “એક પેનીમાં શું પાટો બંધાવશો, કુમી ?”

કુમુદને પોતાની નિર્ધનતાનું બાન થયું હોય નિસ્વાસ નાખતાં તેણે કહ્યું : “બરાબર છે, હું એ વાતન વીસરી ગયો હતો.”

“હતાં હવે આજે બહાર તો જઇએ” દવાખાનામાં નહીં પણ કાઠક ‘રેરટોરા’માં ચાલો મારી પાસે પહોંચા છે. અને જુગ બહુ લાગી છે.”

“એવેલ, રાતનું ભોજન જમ્યા વિના આવી છે ?”

“તે તો સાત વાગે જમી હતી, પરંતુ પછી ત્રણ-ચાર કલાકમાં ફરી જુગ લાગે કે નહિ ? કુમી ! તમે રાતનું ભોજન ક્યારે લીધું ?”

“હું તો જમ્યો નથી.”

“જમ્યો નથી ? મ્હા ?”

“મ્હા પણ નહિ.”

“ત્રીમ પહોરનું જમણું ?”

“એ પણ નહિ. માન સવારે આઠ વાગે ઘેરથી નાસ્તો કરીને બહાર નીકળ્યો, તે પછી કંઈ લીધું નથી.”

“Poor dear ! આખા દીવસનું તે કંઈ જી ખાધું નથી ?” કુમુદના હુખથી અપરિ-મિત ભેળા આંગતરમણી એકદમ ચમકીને બોલી ઉઠી. તેના સ્નેહી હૃદયને એથી હુખ થયું. તેણે કહ્યું : “ચાલો, ચાલો હવે એક પળનો પણ વિક્રમ કરશો નહિ.”

તેઓ બગીચાની બહાર નીકળ્યા અને નજીકની એક બોજનશાળામાં પ્રવેશ કરતાં એક પરિચારિકાને પુછ્યું: “કોઈ ખાનગી ખંડ ખાલી છે?”

દાસીએ સ્મિત વદને પ્રત્યુત્તર આપ્યો: “છે મહાશય! પધારો.”

ખાનગી ખંડમાં ઉભાને માટે તેમણે મંગાવ્યા તે તે ખાદ્ય પદાર્થો આવ્યા. એ ખંડમાં કોઈ નહીં જઈ શકે, વધારે તો શું પણ બોલાવ્યા શીવાય દાસી સુદાં ત્યાં જઈ શકે નહીં. ખોરાક પેટમાં જતાં જુમદના દેહમાં જાણે નવા પ્રાણનો સંચાર થયો. ધીમે ધીમે, આતંદ ગોઠડીઓ કરતાં કરતાં જમણુ પુરું થયું, અને પરિચારિકા આવીને ટેબલ સાફ કરી ગઈ.

વીશ્રાંતી માટે અને જણુ વીરાભાસન ઉપર બેઠાં. એથેલે એ વખતે ધીરે રહીને વાત છેડી: “પણુ કુખી! આજ આવી ગાંડાઈ શા માટે કરવી પડી તે તો કહો?”

પહેલાં તો કુમુદે કશું ન બોલ્યો, એથેલને પોતાની દુઃખદવાર્તા કહી દુઃખી કરવાનું તેને ન રહ્યું, પણ એથેલની ધણી જીદ પછી તેણે પોતાની સ્થિતિની વાત કરવા માંડી. આદીથી અંત સુધી સઘળું વર્ણન કરી રહ્યા પછી તેણે કહ્યું: “એથેલ, આવી હાલતમાં આત્મહત્યા શીવાય બીજું શું કરી શકાય? બીજો ઉપાય શો છે? આજે તો અટકાવ્યો છે પરંતુ કાલે-પરમે એ માર્ગ શીવાય મારો બીજો આરોજ નથી! જો તેમ ન કરું તો જીવે મરણ પડે, તે કરતાં—”

એથેલ વચ્ચે જ બોલી ઉઠી: “કેટલા પાઉન્ડ હોય તો તારાથી દેશમાં પહેંચી શકાય?”

“પચ્ચીસ.”

“કાલ સાંજની ગાડી તે છેલ્લી જ ગાડી છે?”

“હા.”

“કાલે ક્યાં સુધી પૈસા મળ્યા જાય તો તારું કામ થઈ શકે વાર?”

“સાંજના ત્રણ વાગ્યા સુધી.”

“ઠીક, હું પ્રયત્ન કરી બેઠશ.”

આશ્ચર્યચકિત થઈને કુમુદે કહ્યું: “તું! પચ્ચીસ પાઉન્ડ તું ક્યાંથી લાવીશ, એથેલ?”

“દશ પાઉન્ડ તો પોષ્ટ ઓફીસની ‘સેવીંગ બેન્ક’માં મારા જમે છે, એતો જમારે મરજી પડે ત્યારે લાવી શકાશે. આજી રહ્યા પંદર પાઉન્ડ તે મેળવવા હું યત્ન કરીશ. હાં, પણ કુખી! એ તો કહે? જો હું એટલા પૈસા મેળવી શકું તો તું આ બધી દુર્વાચનાઓનો પરિચાગ કરીશ કે નહીં?”

“જરૂર કરીશ.”

“Honour bright!” એથેલે આશીય આપી.

“Honour bright.” કુમુદે પ્રતિજ્ઞા કર્યો.

“હીં ત્યારે, કાંયે જણ વાંગ્યાન શુભારે ચાન્સેરી સેધન અને ફરીટ સ્ત્રીટનાં નાકાં આંગળ મારી લાટય જેને, હું ત્યાં આવીગ. એ રૂપીઆ મેળવી રાખી હોયશ તો ત્યાંજ તમને આપીશ.”

“સાર.” એ બે દુઃશ અણરો ખોલતાં કુમુદના હૃદયમાં આનંદનો જ ઉછાળો મારી રહ્યો હતો, તેનું માપ કરનાર યંત્ર હજી જગતમાં શોધાતું જાણી છે.

રાત્રીના સાડા અગીવાર ધવાની ચેતવણી દીવાલ ઉપરના ઘડિયાળે આપી. બન્ને જણ બોજનચાળામાંથી તે વખતે ઉઠ્યાં. એથેલના રહેવાના સ્થળ તરફ તેઓ ‘બસ’ માં બેસીને ઉપડી બસ તેમને બે માઇલ દુર જવાનું હતું. મકાનના દરવાજાની બહાર જ્યારે તેઓ રાત્રિને માટે એક બીજીની આશિષ સાથે વીસાય માગી છુટાં થયાં ત્યારે અંગ્રેજી તિથી બદલાઈ ગઇ હતી—મધરાત્રિ થીતિ ગઇ હતી.

(૧)

બીજે દિવસે મુકદ્દર ફરેલે સ્થળે જ્યા સમયે કુમુદે એથેલને આવતાં જોય. હાર્પ-શોકની મિત્ર લાગણીથી કંપાતા કરી તેણે પુછ્યું: “શું થયું?”

“પ્રયાતના વિચય મેળવી આવી છું.” એથેલે વધામણી આપી. કુમુદના પગ તલેથી પૃથ્વી સરી જતી દેખાઈ તેના આસાના મહેલો ધુળમાંથી ઉભા થતા જણાયા, પોતે સ્વાર્ગ ભુમિમાં વિહરતો હોય અને કોઇ દેવિ રૂપે એથેલ તેની ઉપર આશિષોના અભિષેક ટોળી રહી હોય તેવો તેને માય થયો.

અતિશય આનંદથી રતમ્બ બની એથેલ કુમુદને એથેલે મંજેત કરતા હૃદયું. “આપે કુકની ઓફિસમાં, તમારા માટે ટિકીટ ખરીદ કરીએ.”

“હું મારી સાથે આવીશ ? અને તાર કામ—”

હસીને એથેલ બોલી ઉઠી “મારે તો હમણા રજા છે. આપા પછી બાધેલા હાથથી પીર-સેક્ટું કોણ ખાય ? એટલે જ્યાસુથી હાથ સારો ન થાય ત્યા સુધીની અને મેનેજરે રજા આપી છે અને એક રીતે એ ઠીકજ થયું છે. નહી તો પૈસા એકઠા કરવા સાર ફરવાનો વખત કયાથી મળત ?”

બન્ને કુકની ઓફિસમાં ગયાં અને દનકત્ત માટેની ટીકીટ ખરીદી. તપાસ કરતાં જણાયું કે રાતના આઠ વાગે કુમુદની ગાડી વિક્ટોરીઆ સ્ટેશનથી ઉપડશે.

એથેલ, કુમુદની સાથે હતી. સ્વદેશ જવાની તૈયારી કુમુદે કરી લીધી, રાતનું બોજન બને જણે માથેજ લીધું અને યથા સમયે તેઓ સ્ટેશન ઉપર જઈ પહોચ્યા.

ગાડીમાં મામાન ગોઠવ્યા પછી, આગર નવને બહાર ઉતરી એથેલ પાસે બારીમાંથી વાંકા નખીને કુમુદે કહ્યું. ‘પ્રિય એથેલ, તારો આ ઉપહાર હું જાંગી પર્યંત ભુલી રાકીશ નહિ. મેર જમને એ મારી પેટીને બચાવી રાખીશ તો એ મહિનાની અંદરજ તમારાં નાણાં મોકલાવી આપીશ.

એથેલ કંઈ પણ ઉત્તર આપી રાકી નહિ અશ્રુજળે તેનું આકેતા નવન ઉમરાઈ જતાં હતાં, અહમ્મ વ્યથાથી તેનો કદ રૂંધાઈ જવો હતો.

સમય કાઢતે માટે બેસી રહ્યો છે ? ધીમે ધીમે ગાડી ઉપડવાનો સમય. થયો. બહુ ધિરજ એકઠી કરીને એથેલે કહ્યું : "Good bye કુમી ! ધારું છું કે આપણું આ છેલ્લું મિલન અને ત્હારાં છેલ્લાં દર્શન."

તુટતા જગરે કુમુદે કહ્યું : "એથેલ, એમ શા માટે કહે છે ?"

"બન્નેની વચ્ચે સાત હજાર માઈલનું અંતર પડ્યા પછી તમે આ પરદેશી અબજાને એાછીજ યાદ કરવાના હતા !"

રમણીજનસુલભ કાર્પચથી એથેલે કહ્યું.

"તને હું બુલું ? એથેલ, આ દેહમાં પ્રાણ છે ત્યાં સુધી તો નહિજ."

"જીવો ગાર્ડ જાતી જતાવે છે," એથેલે-કહ્યું : "હવે બેસો. Good bye."

"Good bye નહિં એથેલ, માત્ર ફરીથી મળીએ ત્યાં સુધીના પ્રણામ." કુમુદે એમ કહીને એથેલના કામળ હસ્ત ઉપર અતિશય મમતાથી એાખ દાખ્યા-ચુંબન કર્યું એજ વખતે ગાડી ઉપડી.

મુંબઈની જાણીતી ડેરી પેરીશીયન ડેરી કું.

વગર ભેલનું ચોખ્ખું દુધ, માખણ, સ્વચ્છ
શ્રેષ્ઠ ક્રીમ, મેળવવાનું તમામ ભરૂંશાપાત્ર
એકલું મથક છે. એકવાર ત્રાયલ લેશોજ ?

ટેમરીડ લેન, કોટ મુંબઈ.

એક આશંકા.

ગરબી.

હિંદુપણુ છે શામાં, ભાઈ! હિંદુપણુ છે શામાં?
ચુસાય હંથુ' રહ્યામાં, ભાઈ હિંદુપણુ છે શામાં?

૧

કુળાચારની ક્રોમળ બેલી, ઘવાઈ રહી છે ઘા માં,
ઉદારતાના ઉભરા ઉડતા, આજ ધંધાની વા માં
ભાઈ! હિંદુપણુ છે શામાં?

૨

તત્તુએ સૌ તણ દીધી છે, મમતા હતિ જે મા માં;
ખરી વારતા જોળી જડે ના, શાસ્ત્ર તણી હા ના માં
ભાઈ! હિંદુપણુ છે શામાં?

૩

પ્રાપ્ત સ્થિતિનો એક પ્રવર્તક, ખીલે કહે ત્યાં જા માં;
લુનલુનિ ત્રીલે કંઈક બળવે, સુઝય પડે શી આમાં
ભાઈ! હિંદુપણુ છે શામાં?

૪

કાળીદાસનું આદ્ય કથન આ, ઠદી એકનો ધા માં;
મલુ આશરે પળ્યા ન તે સૌ, રહ્યા રખડતી રા' માં
ભાઈ! હિંદુપણુ છે શામાં?

કાળીદાસ ગીગાભાઈ રાજગોર.

તથ્યાર છે.

તથ્યાર છે.

કરણીનો ફેજ.

નવરંગના અધીપતીની કલમથી લખાયેલી અતિ દીલપજીર વારતા.

કીમત રૂ. ૧૫.

પોસ્ટેજ આના ૪ વધુ.

પરાક્રમની પરાકાષ્ટા.

લગભગ ૪૦ વર્ષો થયાં

આખી દુનિયામાં પુણ્ય ક્ષેત્ર મેળવનારી...લાખો સર્ટીફિકેટોનાળી—તંદુરસ્તી, તાકાત
અને લાંબી જીંદગી આપનારી તદ્દન વનસ્પતિની

આંતકનિઘ્રહ ગોળીઓ

નળાં શરીરને જળવાન બનાવે છે, પાચનશક્તિને સુધારી દસ્તની આટકાપતને
દૂર કરે છે અને લોહી તથા ધાતુના વિકારોનો નાશ કરી શરીરને તેજસ્વી કરે છે.
ખરેખરી જ્વનામી છે અને તેથી જ લાખો દરદીઓના આશીર્વાદ પામી છે.

કીંમત:—૩૨ ગોળીની ૨૫૫ એકનો રૂપિયો એક વધારે વિગત જાણવા
માટે પ્રાઇસ લીસ્ટ મંગાવી વાંચો અને વાકેફ થાઓ.

વૈદ્યશાસ્ત્રા મણિશંકર ગોવિંદજી.

મુંબઈ—પ્રાંચ,
કાલખાદેવી રોડ.

આંતકનિઘ્રહ ઔષધાલય.
જામનગર—કાઠિયાવાડ.

જસમાઈનનો

આયોડાઈઝડ

સારસાપરેલા.

લોહી સુધારી નિરોગી અને જીંદગીની મજા લોગવવાને શક્તિવાન
બનાવવા માટે આ જસમાઈનનો સારસા પરેલા જરૂર વાપરજો પ્રમેહ, ચાંદી,
વિસ્ફેટીક, અને બીજાં ગરમીનાં દરદોમાં પેહેલા નંબરની દવા છે. સધીવા
ઉપર તેનો ગુણ અજબ જેવો છે. ખસ, લુખસ, દરાજ, ખરજવાં ગડગુમડ,
કંકમાળ, કોઠ, અને એવાં અનેક દરદો ઉપર આ જસમાઈનનો સારસા
પરેલા ખાસ કરીને વાપરવા લાયક દવા છે. દમ, ખાંસી, અને છાતીનાં
દરદોમાં ઘણાજ ફાયદાકારક છે. કીંમત રૂ. ૧૫ વી. પી. થી રૂ. ૧૫૦૦ ત્રણ
શીશીના રૂ. ૫) અને ૬ શીશીના રૂ. ૯) વી. પી. સહીત.

દરેક દવાના વેપારી પાણુ તે વેચે છે.

લખો:—અમૃતબિંદુ ઓફીસ—નડીઆદ.

સંસારનો ફાંસો.

લખનાર:—દારાં કાપડીયા

પ્રકરણ ૨૨.

મતી ગઝરની ફતેહ થઇ. તે નીરૂંધિ કુલને સાવ આસાનીથી કચડી નાખવામાં તે ખુબ-સુરત ખીસ આપદે ફતેહ પામી. તે દેટલીક મીનીટો તો કાંઈ ખોલી નહી, કે હવે તેનાં બાતેનની પાર વીનાની ખુશાથી તેના અમાનમાં ઉઘાડી પડી જાય, તે જેમ તેણીએ આશા રાખી હતી તેમજ હતું—જેહાંગીર વાડીયાએ પોતાનાં શોખને તૃપ્ત કરવા એક તાગરો રચ્યો હતો, બ્યારે તે તાગરો બોળા નામનું પારખ માટે એક મોહત અને જીંદગીનો સવાલ થઇ પડ્યો. લગન જેવું કાંઈપણ થયું હતું નહિ; અને તે મુકદ્દરીએ પોતે પોતાને બાહોશીથી પોતાનાં ઉપખમવી કાઢેલા પ્લોટ માટે ઘણી મોટી શાખાશી અને મુબારકબાદી આપી.

જો કે તેણે તેનાં પોતાને હાથે તે નીરૂંધિ સુદરીને કચડી નાંખવાનું અને પોતાના માર્ગ-માથી સખરદશર દુર કરવાનું થીંગડું રચ્યું હતું, છતાં હામતથી ફાટી જતી શું થયું મંડીયે પડેથી તે ફુલીતાતી તે દયા ખાયા વીનાં રહી શકી નહિ. તે નામનું પારખ-કાંઈખી રવેશી તેણી સાથે રમાયેલા દગો જાણને તો ખરીજ, ત્યારે હવે તેણીએ તે અત્યારેજ જાણી લીધો તેમાં ખોટું શું હતું? મતી ગઝરે તેમાં કશું ખોટું નજર હતું એવું પોતાનાં મનને મનાવી સંધ્યારે લીધો.

“મને તાહરે માટે ધણું લાગેજ, નામનું” તે બોલી; “તને ઘણી ઘાટકી રીતે હમવામાં આવેલી છે. માહરું માનજે—અને એથી માનજે કે એજ બોયવા વાસ્તે હું ઘણી દયગીર છેઉં કે—જેમ હું છેઉં તેમજ તું પણ છે, તું માહરા કરતાં જરાથી નસ્ટી પરણેથી નથી.”

“ઓહ, નહીં, નહીં! એ સાચ્યું નથી—એ નથી સાચ્યું!”

“પુઅર આધકડ!” મતીએ સીપજાત કર્યો. “તું જેટલું જલ્દી સચ્ચાઇ જાણે તેટલું વધારે સારું. જો મને સમજ. દુન્યામાં જેહાંગીર વાડીયા જેવા યુવા માણસો ઘણાં છે, કે જેઓ જ્યાં નાજુક બાળાઓનો સંબંધ આવે છે ત્યાં પાકલામન અને ધજ્જતનાં સવાલને છેક બેસારમ હલ સુધી ઘાટકી બની અમરાઈ ઉપર ઉઘે છે. તેઓ ખ્યાર કરેજ, ફસાવેજ અને પછી એક અજાણતું જગર જાણે રમવાનું રમકડું હોય તેમ કટાળાને મોટા તુચ્છકારથી ફેંકી દે છે. જેહાંગીર વાડીયાએ ઘણીકો સાથે ખ્યાર કીધેલો છે. તું સમજ તો શકતી હોશે કે આખ કાગજની લખનારી એના વીંચે વધું જાણેજ હું કાંઈ તને અપમાન

કરવા નથી માંગતી, નાન, યાદ રાખજો કે માહરો ધરાદો કાંઈ તાહરું દીક્ષ દુઃખાવવાનો નથી પણ જ્યારે તું અહીં એની સાથે આવી હતી. અને જ્યારે તું ખીચારી સાવ આંધળાંપણાથી એનાં ઉપર જીવ પ્રાણ કાઢી આપતી હતી ત્યારેખી મેં એને કાંઈની સાથે ધરાંપરાં અને તેખી કાંઈ ઘણી આગરદાર આપતી સાથે-કાંધેલાં જાણેલાં છે.”

તે યોગી, કાંઈ જવાબ મળવાના ધરાદાથી; પણ તે જીવળી એટલી તો પોતાનાં દુઃખથી સકમ્પન્ન બની ગઇ હતી કે હોઠો કપાડી તેણીથી જવાબ દઇ શકાયો નહીં.

“આપ બધું મને કહેવાતું ધણુ દુઃખ લાગેછ,” મનીએ જરી રાખ્યું; “પણ એ તાહરે જાણતું તો જોઇએજ, એવો એક દીવસ આવશે કે જ્યારે ખુદ જેહાંગીર વાડીયો પોતે તને તજીને જતો રહેશે, અને તે તને ખમવાને વારતે ધણુ મુશ્કેલ અને ધણુ વધારે કષ્ટ પણ પડશે.”

આપડી નાન! તે કંગાળ કુંવારીકા નીરાશાથી તમામ લાઇલાજ બની ગઇ હોય તેમ ફસડીયાંજ ભારતી રવેશે પાસેની એક બેઠક આગળ ગઇ અને તે ઉપર પોતાનું માથું ટેકવ્યું. તેણીની જવાનીની સધળો મગરૂરી, ખુલસુરતી, ખ્યાર ને તમામ જાંદગી એક રાક્ષસી કપાલીથી હાથે તેણીમાંથી ખુંચવી લેવામાં આવી હતી. આહ! તે બધાંઓ ક્યાં હતાં કે જેઓએ તેને ખરાં દીક્ષનાં નિખાલેસ ખ્યારે આઢી હતી? તેનાં કાળજીવાળા, દયાળુ બાવાજી ક્યાં હતા? અરે વફાદાર કુંવર ડોસાં, બસાં હમખાઇજ દરેતર અને પેલાં નાનાં નિર્દોષ જીવ-કાંઓ કે જેઓ હંમેશાં તેણીની પુઠેપુઠે દોડવામાં મજાહ લેતાં હતાં તથા ગરીબ આઇઓ! અને વૃદ્ધ મરદો કે જેઓને તે નજીવી મદદ કરતી તો સાચ્યાં દીક્ષનાં આશીર્વાદથી તેઓ તેનાં બાળક જીવરને ધૂમવી મેલતાં હતાં-રે, તે બધાંઓ આત્યારે ક્યાં હતાં? તે ત્યાં માથું પટકા પડી રહી, પોતાની મોટી નામોશી અને કંગાલતનાં દુઃખે બીલકુલ પત્યર જેવી થઇ ગયેલી; અને તે સધળાંઓ કે જેઓને તેણીએ પંચાલ્યા અને સંભાળ્યા હતાં, જેઓનાં મોટાં મોટાં દુખમાં તેણીએ પોતાનાં નાજુક કરો અને કામળ શખ્દોથી સુધારા દીધા હતા તેઓમાંનું એકખી જણ આત્યારે આ દુઃખનાં અને ખરી જરૂરનાં કલાકમાં તેણીની પડખે તેણીને મદદ કરવા કે સધ્યારો દેવા અપ્પોસ કે ખડું ઉભું હતું નહિ.

“જાણે ખુન કીધું હોયખી તેયું લાગેછ!” તે મોટા શોકનો દેખાવ જોઇ મનીએ મનથી વમર્યું. “પણ એ જલદી ખતમ થઇ જશે, અને કોઇખી વખતે એને જાણ્યું તો હતેજ, તેથી આત્યારે એને જાણી લીધેજ કાંઈ ધણું ખોટું નહિ” કહેવાય-વળી, મેં ધણાં નરમ અને માયાળુ શખ્દોમાં જાણાવેલું છે.”

“તાહરે હવે હાંમત પકડવી જોઇયે, નાન,” તેણીએ કહ્યું. “મોટાં દુઃખમાં તો હાંમત અને શાંતીની મોટી જરૂર છે. જો કાંઈ તુંને આવા અવતાર બેઅવતારમાં જોશે તો અમર્યું અરાય લાગશે. કાંઈ એકદમ કરી નાંખજુંજ જોઇયે. તું ચાંદી રહી શકવાની નથી; માહરો કુધ કે હું એ ઠગાઇ ચાલુ રેહવા દઇ શકવાનાં હોયજ નહિ- એ બની શકે તેમ છેજ નહિ. હજી હું ધારૂંછ તેમ તું જેહાંગીર વાડીયાને મળીને કેહ કે બધી સચ્ચાઇ આપજો જાણેછ અને હું હવે વધુવાર એની સાથે રહી શકવાની નથી.”

એક જખમ પામેલું જનાવર જે મીસાલ સાવ છુપ ઉપર આવી જઇ એક છેવટની લડાઇ લડવા પોતાનાં હમનઅર્દની સામે યાય છે તેજ માફક-તેટલીજ ઝડપે-નાનું પારખ પોતાની ફસડીયાં મારી પડેલી અવસ્થામાંથી ઉડીને ઉઠી થઇ, અને તેને બદનામ કરનારની સામે તગર તગર જોવા લાગી. મતી ગઝદર ચમકી-ઝમકી-અને ખીલકી,

“તમે કહોછ,” તે ઇત્ત પામેલી મહાયુગે પૂછ્યું, “કે જેહાંગીર, માહરા છગરાનાં જ્ઞાન, માહરા બરથાર કે જેવણને મેં વિશ્વાસથી માહરે તન અને માહરા આત્મા સોંપી દીધો હતો તેણે મને ઠગીછ અને ફસાવીછ; કે એવણે મને જુલુંડું જુલુંડું ભમાવી માહરી નેક હોરમતની ધુળધાણી કીધીછ; ખુદ તમે એવણને એક હડડડતા ફરેખી ફાંસા તરીકે ચીનરીયાછ, અને તમેજ મને એવા એક ગાયુસને રૂઆર પાકું મળવાની સજાહ અને સુચના કરવાની હીમ્મત ફરોછ। જે જે બધું તમે મને કહોછ તે હું હોંડ તો યાદ રાખજો કે તે માહરા તદ્દન નિર્દોષપણમાં હું થયેલી છેઉં. હું એક ભયંકર કામઘડા નિર્દોષ બોમ છેઉં.”

મતી ગઝદરનું છગર ફરી પાછું ફેરેલથી કુદલું! આતો સુન્ના થાને પીળું ઢાં. તેણીએ આશા બાંધવાની હીમ્મત કીધી હતી તેનાં કરતાં તો આ ધણું વધારે સારું હતું. જે નાનું કશીથી ‘સીન’ કીધા વગર, અથવા તો માવાચીવીને જન્મ આપ્યા વીનાં જતી રહે તો તેણી વાસ્તે મેદાન ખીલકુલ સરળ થઇ જાય।

“હું” એને ફરીથી જોવા કે ગળવા ના પાડેછ તે તાહરે માટે સૌથી ઝરસ માર્ગ છે, નાનું. હું જાણે—પણ, અલગત, એને તાહરે માટે કાંઇથી ગાયવણ તો ફરેખીજ પડશે.”

“માહરે માટે ગાયવણ!” નાનુંએ ચીંચવાઇને જરાડ પાડી. “શું તમે એમ ધારી શકોછ કે જેહાંગીર પાસથી હવે કાંઇથી કમુમ ગખવાનું જનવાળેજ છે? શું એ મને લાજમખી છે?”

આ તો રૂખાનાં સતર ગાના હતા। મતીએ વીચાયું, આવી ધખની ચીજ જેમ અને તેમ જલદી આખર યાય તો ધણું વધારે સારું.

“મને તાહરે ‘રખીરીટ’ ધણો ગમેછ,” તે ઢોંખથી પ્યારમાં હોહો મનખતાથી બોલી. સીપ હાટતો આટું બેસંએને શીગવવા જવો પડતો નથી. પરંતુ મીઠું. મકારી મતી ગઝદર તે આટુંમાં સૌથી પહેલું નંઅર હતી. “પણ તાહરે પરીણામનો ખનાલ કરવાનો છે. તુનેખી છુદગી ધસડવાની છે. અને કાંઇ ખાલી હવા ઉપર તાહરેથી છરી શકવાનું નથી. શું એ તેને ઠીક નથી લાગતું કે પહેલાં એને રૂઆર મળે અને જોય કે એ તાહરે માટે શું ગાયવણ કરી શકેછ?”

“અરે. તમે એવી રીતે કેમ બોલી શકોછ?” નાનું કંઈ મેલી, એવા તો કંઈક રસીક, ફુખમપ અવાજ કે મને તેવાં પત્થરનાં ઢેવાંની મતી હતી છતાં તેણીની આંખમાં અચપ્રુચા આણુઓ ધાધ આગ્યાં અને તે તેઓને નીચે મગધી પડનાં ધગી સુશીબને ચોખાડી શકી. “હવે માહરે માટે રશું છેજ શું? અને તમે ધારી શકોછ કે માહરી પાસે પૈસા હોય વા નહિ હોય તેની હવે હું દરકાર કરું? માહરે મનથી હવે બધું ફુળી ગીલું. હું તો હવે માહરા છવથી મને મુવેલીજ ગણુંછ. અહીંથી ફેરેખી હું અરીણ ખાઇને દરીણ ચવાની, માહરા અવ-નારજ છુટી પડેતો છે? આહ, જે તમે અથવા તો કોઇખી જણે માહરા જેહાંગીરને ચાહો

હતે અને તેને આગે ઠગારો થયેએ માલમ પડ્યો હતો—ત્યારેજ તમે સમજી શકો. માહરે વાસ્તે હવે બીજા હજારોની જીવંત કાંચ નહિ હોય હવે તો હું મરીજ ગઈછું,” અને તે છોકરીએ એક અગાધ દુઃખનું અશ્વસાસ છુટે તેવું કંચકું ખાધું. “હું તો હવે અંકીયી. આવી જવશ અને ક્યેબી જમને મોહતને શરૂએ થવશ.”

મનીએ—તે દયાહીણુપર ઘાટકી પણ પાણું ગાલેગ થઇ આવ્યાથી તેનાં મનથી કહ્યું કે જો નાનું ચાલી જાય તો તો ખચ્ચીતજ સૌથી સરસ હતું. “બળા લેતી !” તે બમડી. “પાપ એમ પડતું હોય તો હજારો હજાર શુકરાના. એનાં એવાં ગંભીર ડાંચાંઓ અને રડતી બરતી આંખો કાંઇ માહરેથી જોઇ શકાવાની નથી.”

“એક ચીજ છે,” નાનું બોલી, અને એક મીનીટ તે બાપડીના રૂની પુણી જેવા સરેક ગામે ઉપર કીરમજી લાલી દોડી આવી; પરંતુ તે બીજી મીનીટનેજ બેમાલુમ સંધ ગઇ, “એક ચીજ છે—કે મેં પાપ જાણી છુટીને નથી કીધું. હું, જીવંતી વિષે ઘણું થોડું જાણતી હતી અને ઘણી જવાન ને નાદાન હતી. મેં જોહાંબીરને આહ્વાતા અને માદરા ખુદ એખજાને ખમર છે કે હજી પણ હું તેવજીને કેટલા ચાહું છું—અને એવજી જે કહ્યું તે મેં બધું ખરાં દીલનાં વિશ્વાસથી માંચું હતું. હું મને હંમેશાં એવજીની ધણીઆણીજ માનતી આવેલી છે. હવે મને માલમ પડે છે કે મેં એક યુનેહગારીમર્યું કામ કીધું—કે એક યુનેહગારની સ્થિતિમાં મેં રીકારીછ. હું પાછો વાંધો ઉઠાડું,” તે કામજાંગી મહેરામાં પાછી લાલ થઇ આવતાં જુરસાથી પુકારી ઉઠી, “હું માહરી મરજીથી એક યુનેહગાર કદી બની નથી, અને જે બધું તમે ગંધીય માહરે વાસ્તે પેલાં કાગજમાં માંચું તે મને મુદત્ત લાગું પડતું નથી. હું કાંઈની ખરાબ કાંઈ વિષે તદન બેચુનાહ અને નિર્દોષ છું.”

“તે છતાંબી,” મનીએ સમજાવ્યું, “જો કે તું તદન ખરીબી હોય તો પણ, તુંને માલમ પડશે કે દુન્યાં કાંઈપણ તકાવત રાખવાની નથી. દુન્યાં ઘણી દયાહીણુ છે. દુન્યાંની જીમણી સૌથી ગંદીલી, કપડી અને કાટીલ છે—તે નેનાં હાથમાં આવેલા રીકારને કદી આસાનીથી જતો મુકતી નથી. જ્યાં એક અખલાની ઇજત અને નિતિનો સત્રાલ આવેછ ત્યાં તે ઘણું સખખત કાપદે અને દયાહીણુ પગલે વર્તે છે; જ્યારે એજ દુન્યાં તાહરી અવરદશા વિષે જાણતી થશે ત્યારે તે કદી પણ માનવાને યોગવાની નથી કે કસુર તાહરો હતો કે નહિ. આવી એક સ્થિતિ ધરવવાની વાત માત્રજ તને સારાં આખદાર ખાતું ને અદરથના સંબંધમાંથી અજગી કરી નાંખશે—ઇજતદાર લોકો તો તાહરી બણી નજર ઉઠાવીને જોશેબી નહીં. તેઓ તાહરી સાથે સખખત થશે ! તેઓ તાહરાં દીલ ઉપર દયાનતથી ચુક ઉઠાડશે !”

“ઓહ, નહીં ! ઓહ, નહીં !” નાનુંએ દુઃખથી ખરાડ પાડી, “હું એ માંનતી નથી ! મેં શું કીધુંછ કે દુન્યાં માહરી સાથે એવી રીતે વર્તે ?”

“હું કારંછ,” મનીએ કહ્યું, “કે તું તાહરી નિર્દોષતાની કીમત ભરેછ. હું—” પણ તેણીએ પોતાનો ત્રાકય પુરો કર્યો નહી. એક તોકરે આવી કહ્યું—કે કાંઈ બાઈ સોહેબ બોલાવતાં હતાં

“મને કાંઈ ઘણો વીલંબ નહીં લાગશે,” મનીએ કહ્યું; “માહરે માટે અંકી ચોખ્ખો મને હજી બીજું તને વધારે કેહવાનું છે.”

“તારું પણ તમે મને પેલું કાગળ આપશો?” નાનંએ પૂછ્યું.

“હા,” નાનંનાં હાથમાં તે ચપકું દેખેને ચુકનાં મની જોણી, તે કાગળનો તે મધુરી શું ઉપયોગ કરવા ધારતી હતી તેનો જરા પણ ખ્યાલ કીધા વગર.

પછી, તેણીનાં મથા પછી, નાનંએ ઘેરમાં અંદર જવાની કારીશ કરી જોઇ, મની પાછી આવે ત્યાં સુધી ત્યાં રહેવાનો તેણીનો ધરાદો હતો નહી. જોતીતી આદત ધણું માણસો ઉપર શારીરિક અસર કરે છે. નાનંને માથે મગડી પહેલાં કુખનાં બચાનક વાંદળાંએ તેણી ઉપર એક નતનું શારીરપણુ મામેળ ધર્ષ આવ્યું; એક તરાંહની આંખમાં દીસમાં તેણીને કળતર થઇ આવી, તે કલાકોનાં કલાકો સુધી ચાલી આવી કાઢી ગઇ હોય તેમ તેણીની આંખો ગરમ અને ભારી હતી, તેણીનું ગાંધું કુખનું અને મગજમાં જલ્લે જવાળા સળગી હોય તેમ લાગતું હતું. આહ, ખુદા, તે ક્યે ભરાઇ છુપાઇ છુપે ખટોળે જઇ પડે અને શાંતીથી અને શીઘ્રતાથી મોહતનાં દવાળુ ક્ષરેરનાને મળે ? તે ઠાક અને સુસ્તીને લીધે તે આપકી કેટલો વખત વેદર તો પોતાનું કુખ શું હતું તેની લુલી ગઇ.

તે જ્યાં જગેજગ સુમધીદાર દુલો મનને રાહત મળે તેવી ધમે ઉગી નિકળેલાં હતાં-તેણીએ બધાં તરફ મ્યાં પણ મીનીગ વગર, આખમાં અગાધ દયાનાં દેખાવે જોયું અને થોડ કરી શકી નહિ કે તે ત્યાં કેમ આવવા પામી હતી. તેણીએ પોતાને એક જાગ્રતને અધેલીને નીચે તીણાં લીલાં ધાસમા પડેલી જોઇ, તે ખુબ આશમાન જોઇ શકી અને તે પોતાની ધણી નજદીક હોય તેમ તેણીને દીસ્યું; પવન ધણે ધીમેથી તેણીના ચેહરાને પાંખો નાખતો હતો, મીચાં, સુંદર પાંખોએ તેણીના માયાની બરામર ઉપર આવી ઉંચે ઉડડ ક્યારે જતા હતાં, એ એક મીઠી શાંતીભરેલી અસર તેણીને શું થતી હતી? એક રાખો બચકર ખ્યાલ, શા વારતેનો કાષ્ટ એક બચાનક સ્વપ્નનો તેણીને આવી ગયો હતો? તેણીનાં ચેહરા તરફ આસમાન ઉપરથી એક ચેહરો હસીને જોતો હતો. તે તેની મરનાર ક્રેસ્તાઇ ગાતાનો આનંદી મુખડો હતો-અને જલ્લે તે તેણીને આશીરવાદ દેતો હતો; પછી તેણીનાં પોપચાં વિચાઇ ગયાં અને તે ઉંધમાં પડી. ને-તેજ ઉંચે-તે જાપડીતો ઉગારો કર્યો. કદાપી ધણું દાખલાઓમાં બને છે તેમ ઉંધ પણ સઘળાં સાથે તેણી તરફ દવાલીશુ બનતે તો તે જીવતી રહેવા પામી હોતે એ ધણું અસંભવિત હતું.

તે બે કલાકે સમગ્રત ધઇ, અધી ધરજતી, ઠંડી અને ગાંડી, જેવી પહેલાં તો શું મની મયું હતું તે તે એકદમ ગાદ શરી શકી નહિ. તે આંહી એખવી કાંચ સુતી હતી? ખરેખર વાંચનાર, તેઓ કે જોઓ પોતાનું મોઢું કુખમાં ઉધમાં જુવી ગયા પછી સમગ્રત થતાં રહેતે રહેતે તે સઘળાંનો ખ્યાલ કરી શકે છે તેમને તો ખુદાજ મદદ કરે.

ધીમે ધીમે સઘળું તે આપડીનાં મગજ ઉપર ધસતું આવતું થયું. તેણીને તે જીવનેલ કામગ્યનો બોલેગોય બાઝ આવ્યો-ખચ્ચીન, તે તો તેણીનાં હાથમાંજ હજીસુધી જંગનું તેમ પડ્યું હતું.

તે અંદર ધરમાં ગઇ. તે સારું હતું કે તે કોઈનાં જોવામાં આવી નહિ. કેમજે તેનાં ચેહરાએ હજી સુધી રંગ પકડયો હતો નહિ અને મગડી પડેલા રીતમની મોહકાણે તેણીની

આખો બધી બીહક લાગે. તેવી ફાટી ગયેલી જેવી હતી. તે પોતાનાં રમમાં મધ; અને જે બીજા ઉપર સૌથી પેહલથી તે રૂપસુંદરીની અશભા પડી તે જેહાંગીરે તેને અપાવેલો એક રાષ્ટી મ કેસ હતો. તેને નિરખતાં તેણીએ તેનાં ઉપર એક કાંગેજ લખી અને ત્યાંજ બીડીને રહેવા દેવાનો ઇરાદો કર્યો; પછીજ તે જાણુશે કે તેણી તેને શા વાસ્તે છોડી શકે હતી અને બ્યારે બવિષ્યમાં તેણીનો તે વીચાર કરશે ત્યારે તેને યાદ આવશે કે જો કે તે તેને કુન્યાનાં સૌથી ખુલ્લું બ્યારે ચાહતી હતી તોખી તેણી તેને તે અને તેજ કલાકે છોડીને જતી રહી હતી, કે બ્યારે તેણે કાપેલી છાયાનો તેણી આગળ રફેટ ચપ ગયો હતો.

તે કમનશીખ છોકરીએ પેન અને પેપર લીધાં. તેણીની આખો, તે લખતાં—તેના ઉપર તું તે છેલ્લું કાગળ, સુકકી અને આંબુઓ વિનાની હતી; ખુદ સહન કરવાની શક્તી વરીકે તેણીમાં મુન મારી ગયેલી અને સુકાઇ જવા જેવી થઇ ગઇ હતી.

પ્રકરણ ૨૩.

હુખી નામનાં કમનશીખ નામનાં તેનાં શોકનો કાંઈ મુમારજ ન હતો; અને તેણે સીમાં જેવી ભારી છાતીએ તે કમખખત મુજ કે જેણે તેની જીંદગીની જડમુળથી પુળધાણી અને બરબાદી કરી નાંખી હતી તેની ઉપર આ પ્રમાણે લખ્યું:—

“મેં બધું જાણ્યું, જેહાંગીર, તે હીજાબાગણીએ શરૂ કર્યું, “હું આખું કાગળ બીડું છે કે જેથી તમને માલમ પડી શકે કે જે સમજું કેમ જાણી લીધું. તમે યોગ કલાકે વાસ્તે માહરી આગળથી જતા રહેલા છેઓ, અને તે હું કે અરસામાં માહરું જીગર તુડી ગયું છે. ઓહ, જેહાંગીર! તમે માહરી તરફ એટલાં બધા નિર્દય કેમ ચમ શક્યા, કે જેને તમે ચાહતા હતા? હું માહરાં સાદામાંદાં નાનાં ઘેરમાં કેવી સુખી હતી, અને હવે હું સુખી કદી થઇ શકવાની નથી; હું તે માહરાં પવિત્ર ઘરે જઈ શકવાની નથી—તે માહરાં મીઠાં સુખી મામડામાં હવે માહરાથી એક ઘડીખી પગ મુકી શકાયનો નથી. અરે, જેહાંગીર, જો હું તમારી ધણીઆણી થવાને વાસ્તે બરાબર હતી નહિ તો તમે મને જેમની તેમ છોડી કાંચ નહિ દીધી અને તમારે રસ્તે જતા કાંચ નહિ રહ્યા? હું તમારા વગરથી—જો માહરાથી બની શકતે તો એક સાદાં સતોષી જીવતરે માહરા બાકીનાં કલાકે પુરા કરતે. તમે મને નાંમેશી અને શર-મીંદગીથી ભરી નાંખેલી છે; તમે મને સારી આજરદાર બાનુંઓની હરોળમાંથી સદાને માટે દુર કરી નાંખેલી છે. હું તમે મને જે બનાવી છે તે લખી શકતી નથી. મનીમાયે મને હમણું આપ બપોરે આ કાગળું વંચાનું છે, ને તે મેં તમારે વાસ્તે પણ અંદી બીડ્યું છે. હમેશાં યાદ રાખજો કે જેવી મેં સચ્ચાઈ જાણી લીધી છે તેવીજ હું તરત તમારો પક્ષો છોડીને જતી રહેલી છેઉં. તમને હું માહરાં જીવતાં જીવથી ચાહું છે, તમને જેવા વગર જતી રહેતાં માહરાં ક્ષેત્રમાં કેવી આગ બળે છે તે તો માહરો પરવરદીગાર એખસો. જાણું છતાં પણ તમને સેવકની સલામ કરવા વરીકે થોખ્યા વિનાં હું ચાલી જાઉં છું. શુડ બાપ!

“હું હવે ફરીથી તમારો ચેહરો કદી જોવાની નથી, જેહાંગીર. જોહ, યુથાપેલાં પ્યાર, માહરા ગરીબનાં ખોહવાયેલા ખજાના, તને, સેવટની સક્ષાત્ત / માહરી જવાન જાંજીરીની સધળી પાવમાલી થઇ ગયેલી છે, તોખી હું તમારી સાથે ગુસ્સો કરી છુટી પડી શકતી નથી; મેં તમને માહરી જાંજીરીથી જ્યાંદા ચાહેલા છે અને તેમ હું અહીં છેલ્લામાં છેલ્લો દમ બરશ ત્યાં સુધી અને પછી પેલી મીનોહ જેહાંનમાં પણ ચાહતી રહેવશ.

“તમે મને ધણી ખોહી દેશો, તમે માહરી સાથે ધણી ધાટ્ટી અને ન જાજતી રીતે વર્તેલા છો, તે છતાં પણ તમારામાં-માહરે વાસ્તે થોડોક પ્યાર છે, શુક ખામ. યાદ રાખજો કે જે સેવટનાં કમ્પેદા હંમેશાં આપણું બનેનાં હોડો વાટેથી પસાર થતા રહેશે તે આ છે-

“હું તને માફ કરું!”

તે કાગજની સાથે નાખાંએ પેલાં નનામાં કાગજને પણ ધડી વાળી મેળું અને તે બંને કાગજને એક નાનાં એનવખમાં સુકી કાંધ કર્યા અને તે ઉપર જેહાંગીર વાડીવાતું નામ લખી આગળ એક ટેમલ ઉપર મુક્યું, કે જ્યાં જોવો તે તે જોરડામાં દાખલ થાય કે તરત તેની નજર તે ઉપર પડે. તે રૂપસુંદરીએ તે જીવ વગરના એનવોલપને ધેનતા હોડોએ કીસીઓ કીધી. જ્યાંસુધી તેણી જીવતી હતી અને જ્યાંસુધી તે જીવનો હતો, ત્યાંસુધી તેઓ વચ્ચેનો આ મહત્તી છેલ્લો સદેશો હતો. કાંઈ પણ વધારે શબ્દો, હસ્યાંઓ, સુખીઓ અને જાંજીઓ હવે રહ્યાં હતાં નહિ; પ્યાર બરેલી જગલગીરી કે ગુસ્સાભર્યા ઠપકાઓ હવે જાસનીવાર રહેવાનાં હતા નહીં-સદા માટેની અને સેવટ સુધીની હવે તો અપ્પટ સુપકીદી હતી, તેણીએ એક વાર ફરી તે નાનાં શોખિતા જોરડાની ચોતરફ દોહું, કે જ્યાં તેઓએ સુખનાં અગણીત કલાકો સાથે પસાર કર્યા હતા.

“અને એ બધો વખત,” તે તેનાં મનથી બચડી, “જેહાંગીર મને કમતા હતા; જ્યારે તેવણે મને કીસીસો કીધી હતી, જ્યારે તેવણે મહરી સાથે સૌથી ધણી પ્યાર બરેલી વાતો કીધી હતી ત્યારે તો તેવણુ સૌથી વધારે ધાટ્ટી અને જુઠ્ઠા હતા.”

તે પછી સ્ટમ્પ થઇ ગઇ. દરેક ચોડી ચોડી મીનીટાએ તે રાધણું બપોર ખરાવણું તેણી ઉપર નવેસરથી નાજી અસરો ઉત્તરવતુ હતું, તેણીને જાણસુધી કરવું હતું અને શું બાવતું યુગળાવતું હતું. ફક્ત એક જ ખ્યાલ તેનાં મગજમાં સીધો અને ચોકખો હતો-તેણીને તે આવે તેની પેહલમાં જતાં રહેવું જ જોઇએ. અને તે જી જલ્દી ને તરતજ.

તેણે ક્યાં જવું અને પોતાનાં કેમળ ધમને કઈ દીશાએ રસ્તો આપવો તે તો વિચાર કરી જોવાની દરકાર પણ કીધી નહિ. તે જ્યાં ઉભી હતી તેની બાજુની એક ટેમલના આશુગા બેન્ક નોટવું એક પડીકું પડ્યું હતું; પછી તે તેની સાથે લેવાને ખ્યાલ વટીક તે ફરી શકી નહિ. તે તદન ધરમાં ફરફર કરવાનાં કપડાંમાં હતી. અને તેને બદલીને કાંઈ સારાં પણ ખાહાર નિકળવા લાયક કપડાં પેહલવાનેથી તેણીને ખ્યાલ આવ્યો નહિ. ક્યારી આવે ? જ્યારે મગજ ધુમતું હોય અને ચીત ચકબમ થતું હોય ત્યારે કશું સુઝ પડી શકે જ કેમ ? તે વિચારીએ તો ફક્ત એક સાથ કાંઈ કીધી અને તેને ઉનાવળથી જેમ ગમે તેમ પોતાનાં મોંઢની આગપાસ વીંધી દીધી.

પંજી તે આહાર પડી-આહાર બગીચામાં. જ્યાં થોડો વખત એક છાકટા મેનુબ્ય માફક કાંઈ પણ વિચાર કે આધાર વગર બમ્બાં કીધી અને પછી ત્યાંથી પણ આહાર નિકળી નદીનાં કાંચે આવી. તે ત્યાં ધણી થોડો વખત બેઠી-અને પછી પોતાની જન્મલીમરેલો ભટકવાયો શરૂ કર્યો, તે ભટકી- લાંબો, શાંતીમર્યો, બેપોરનો તંડકાંચો તેજ કમી થયો, સુરજ આથમ્યો અને ચંદ્રમાં પણ ઉગ્યો ત્યાં સુધી તે હૃદયકારણી એક ભગરડા માફક ભમતાં મસ્તકે રખડી. તે ક્યાં ક્યાં રખડી અને કાંય રખડી તેનો પોતે પોતાને પણ ઉત્તર દષ્ટ શકી નહિ. તે ગલીઓ, મોહલ્લાઓ, પરાંઓ વટાવી આગળની આગળ યાદોમ ચાલતીજ ગઇ. પંજી તે ચમકી. ધડીયાળમાં વાગતા થોડાઓએ તેણીને કાંઈ ભાન કરાવ્યું અને તે ચમકીને જરા દમ ખાવા અને વિચાર કરવા અટકી ગઇ. તે ક્યાં હતી-શું કરતી હતી-ક્યાં જતી હતી ? સુરત તેણીને તદ્દન અંગણ્યું હતું, અને એક મોટાં, અંગણવાં શહેરમાં મુઘ્ય રાતે તે તદ્દન એપક્ષી ભમતી અને ભટકતી હતી. તે આપડી છાંછળી વિષે એટલું થોડું જાણતી હતી કે રાતવાસો એકાદ હોટેલમાં કે કોઇ મુસાફરખાનામાં પસાર કરવાતું તેને ભાન આવી શક્યું નહિ. જે પહેલું મચક તેણીને આશરો લેવાને વાસ્તે મળ્યું તે સુરતનું રેલ્વે સ્ટેશન હતું અને તેને જોતાં તે ત્યાં અંદર ધસી ગઇ.

તે ત્યાં હાંફતી હાંફતી, ઠાકથી અર્ધી બેસુદ્ધ જેવી થયેલી, એક લોખંડનાં ખાજત ઉપર જઇને પછાઇ પડી. તે કંપ્રાકોનાં કલાકો સુધી ચાલી હતી અને તેણીને લાગ્યું કે હવે તેણી વાસ્તે દમ ખાવાની ધણી જરૂર હતી. તે ત્યાં ઠાક અને હાંફથી બેસુદ્ધ થઇ, જતે ત્યાંસુધી બેસતે; કીતું એક કોઇ અતપર્યો પોરટર તેણીની આગળ પોતાને કાંઈ વિચિત્ર લાગવાથી આવ્યો અને પુછ્યું, કે તે મુ'બાઇ જવાની હતી કે કેમ ? મુ'બાઇ ! નાનું પારખે ચમકીને ઉપર બેઠું. હા, મુ'બાઇ તો શું પણ કોઇ જો તેને ભસ્તે લઇ જઇ શકતું હોય તો ત્યાં પણ જવા તે ખુશી હતી. તેણીને કયેળી તો જવાતું હતુંજ તેથી ભક્ષે તે મુ'બાઇ જઇ. પંજી તેણીને ટીકીટ ખરીદ દરવી પડવાની હતી તેના ખ્યાલ આવ્યો અને તે માટેનાં પૈસાનાં વગાસણમાં તે આપડી પડી. પણ સારે નસીબે પોતાની એક નાની પાકીટમાં હાથ ધાલતાં તે બહુ શકી કે તેણી પાસે થોડા પધસા હતા, જે જેહાંગીરેજ તેને આજે સદવારે આપ્યા હતા. હવે ત્યારે મુ'બાઇ જતાં તેને કાંઈ હરકત નડવાની હતી નહિ.

તે એક લાંબી, યાકવી નાંગનારી, કંટાળા ભરેલી મુસાફરી હતી, પણ તે કંટાળા કે કાંચર થઇ શકી નહિ; તેણીની પોતાનીજ મુશીબત એવડી મોટી હતી અને તે વિષેજ તે આપડીને એટલું બધું વિચારવાતું હતું કે મુસાફરીની થાક કે રંજ તે પામી શકી નહિ. વળી તે કાંઈ હાલની તેની મુશીબતનાં બેગ્ગને વિચાર કરતી હતી નહિ-પણુ તેણીનું બાળક મગજ તો બધી ગઇ મુજરીના ખ્યાલે કરી ઘુમતું ને ભમતું હતું.

તે હાલમાં જેહાંગીર વાડીયા સાથે ઉદવાડે હતી, કે જ્યાં ખેતરો અને લીલા રૂસ્તાઓ ઉપર, દરીએ કાંનારે અને ગલીગુલીઓમાં ઉમી રહી તેનાં પ્યાર ભરેલા જુરસાદાર બોલો તે સમજતી હતી-કે જ્યાં તેણે તેની સાથે પ્યાર કર્યો હતો, તેને ભગાવી અને ભોગવી હતી-કે જ્યાં તેણે લગનનાં નવા કાપડાઓ વીધે સમજાવ્યું હતું અને લગનની પવિત્ર ક્રિયાને ઠોકરે મારવા જણાવ્યું હતું. પંજી તે તેની સાથે મુ'બાઇ આવી અને ત્યાંથી માથેરાન માદબજેશ્વરની ગોજ. આવા આવા તેનાં ખ્યાલો એક ધોધનાં પાણી માફક તેણીનાં કોમળ મસ્તકમાં ધસી

આવ્યા, તેણીને લાગ્યું કે હવે તો ખરાંપણું અને જનાવતીપણું વચ્ચેનાં ફરક ઉપર વિચાર કર્યા કરવા સીન થ તેણી કને બીજું કશું હતું નહિ-તેને માટે તેણીનાં વિચારો કેવી દત્તા અને જુટકાળમાં કેવા થઇ ગયા હતા તે અને તેનો ખ્યાલ કર્યા વગર, તેણીને લાગ્યું કે, તેણી કને બીજું વીચારવાનું કશું હતું નહિ.

સાધનો વખત તે જુદો અને હમારો હતો! અને તેણીએ ઓટલી નો સાંપુર્ણતાથી મન્યું હતું કે તેનો પેહલો ને એખસો ખાર તેજ હતી; તે બીજી બધી અમળાઓ તરફ ફરલો બધો એકરાર અને કડો હતો, છતાં મનીએ તો કહ્યું હતું કે ખુદ સુરતમાં તેણીની હાજરી છતાં તેણે કોઇ બીજીની દરકાર કીધી હતી! તેનામાં સમ્યાઈ, વફાદારી કે ઇજ્જત જેવું કશું હતું નહિ; તે સમયે એક હડહડતું અંધારું કાવતરું હતું-એક બેસરમી બર્ષો હોતો હતો!

તે મુસાફરીના એક બાગ તેણીએ એવો પસાર કર્યો, કે જે દરમ્યાન તે બંધ આંખોએ પડી રહી અને પોતાને તે વહાલાં નાનાં આમડાંનાં પવિત્ર આતસબેદરામમાં જઇ ખુશનદી ભર્યા તુરી કેળણ આગળ ઉભી ઉભી પોતાનાથી સાચા અંતર્યપણમાં મધ મગેલા મુનાહરી તોળેશ કરતી હતી એવું માનવાને કદવવા લાગી. તે રહતી હતી, બદળી કરતી હતી અને તે પાપનો એકરાર કરી તોળેશ કરતી હતી-અને પછી આંખ ઉઘડી જતાં તેણીએ, પોતાને મળ્યાં ઘવાનળ દુઃખ સાથે, એક ત્રેનનાં કમ્પાર્ટમેન્ટમાં એખસી એટલી જોઇ.

ખાકીની મુસાફરી એક સ્વપ્નનો હતો. રાત અંધારી અને કાળી હતી; ખાદાર ડોકાવતું કશું જોઈ શકાતું હતું નહિ. અંદર મથાળે બળતી લાઇટનું ઝાંખું તેજ હતું, જે તેણીના દુઃખને આ કીટ્યાણુ જેવી રાતે વધારે બીદામણું અને બીહમવાનગ કરતું હતું. તે તદ્દન સિમર બેળી હતી, એક છત્ર વગરનાં પુટળાં માફક, કલાકોના કલાકો સુધી જપારે તે રાહારી વરાણમંત્ર તેણીને માઈલોનાં માઈલો દુર ખેંચી જતું હતું.

આખો વખત તે એખસી હતી, પણ સદવારનું શેલર પરોડ્યું ફાટતાં જમારે ત્રેન વાંદરાનાં મેથન ઉપર આવી ઉભી રહી ત્યારે તે દબ્બામાં કોઇ મળુ આર બાઇઓ દાખલ થઈ, તે ચરકી અને કમકમી. દાલમાં પોતાની શું વિચિત્ર હતી તેનો કંપારી માથે તે નિરોપને ખ્યાલ આવ્યો અને પછી કાંઈ પણ વિચાર વગર, આજુબાજુ જોવાની દરકાર કીધા વિનાં ને સા પાની બેઠકમાંથી ઉઠીને ઉભી થઇ ને ત્રેનનાં કમ્પાર્ટમેન્ટમાંથી બાહાર પડી.

તે એક પળનો માત્ર જુઓ હતો; બીજી પળે તો ત્રેન ડુપડી મધ અને ને રેલેયન પર એખસી આટલી એક આંખલાં માફક ઉભી રહી. તેણી ત્યાં મા વારને ઉતરી પડી! તે રેલેયન તો તેને તદ્દન નું અને પરાયું હતું. તે દવે જ્યન કાંપ કે દવે કદે શું? તે એમ ઉતરી કાંપ પડી અને વળી પાગ કોઇ આવેળે નેપુડી ઉપર દક્ષો કરવાથી ને રેલેયનમાંથી નિકળવાનાં દરવાજા બંધી મધ અને ત્યાંથી બાહાર પડી. ને આખરે તો પોતાનાં જુરસાઓ જેમ દોરતા દત્તા તેમ દોરતાની હતી.

તે આગળ ને આગળ વધી માંકડી મઠીએ અને બીજા દત્તાઓ વાટેથી તે પોતાનો માર્ગ લેવા લાગી; અને પાછી નેજ એકમ ધળી દાકની લાગળી તેણી ઉપર આવેળ થઇ આવી, તે બીને લાગ

કે હવે તેની આંખો બંધ થવી જ નોંધાયે. તે એક એકાંત ગલીમાં બેઠકી હતી. ઉઘાં સફેદ ધોર તેણીની એક આંખુએ હાંમાં હતાં; બ્યારે બીજી આંખુએ એક મોટી બીલડી ગ હતી. તે તે બીલડી ગ આગળ આવી-તે કાઠતું ખાનગી ઘેર હોઈ શકે તેમ ન હતું, તે ધણું મોટું મમન હતું. ત્યાં એક મોટો પોર્ચ હતો, ધણું ગંગવર અને રોકનદાર. થાંખળાંઓનાં આધારે ઉભેલાં હતાં; વળી તેનાં પોહણાં દાંરો આગળ બેસવા માટે થોડીક સગવડ બરેલી એકઠો પણ હતી અને અંદર દાખલ થવાનાં દરવાજા આગળ એક મોટું ફાણુસ બેઠતું હતું, તેનો ઉગસ ધણો દુર વહેર ફેંકાનો હતો.

તે તે શાંત પોરચમાં અંદર ધુસી અને તે મોટાં ફાણુસનાં ઉગસમાં તે નોંધ રાખી કે તે પોતે કાંઈ એક સખાવતી જાપેકાં હેયળ ઉભેલી હતી.

તે એક ઢેકાણુ ઝોથામાં બેઠી, પણ તે કાંઈ પુરતી આશાયેસ ન હતી; તે જમીન ઉપર ત્યાંની એકાદ પગથી આગળ સુધ ગઈ-તે લાંબી છર થઈ ધણી પુરતી ફરગાતીથી સુધ ગઈ. આહ તે આરામ હતો! તે શાંતી ને આસાયેશી હતી! તેની મરનાર માતીતરનો એકરો તેણીની નજર સામે આવી ઉભો; અધો થોંધાટ, સધળી ગરબ તેણીની ચ્હુઓ કનેથી ખસી ગયું; તેણીનાં આંખનાં પોપચાં સીવાઈ ગયાં. તેણીએ પાછી જાગવાનો વિચાર કાધો નહિ. સહવારે પડશે ત્યારે શું કરશે તે વાસ્તેથી તે અગ્યય થઈ નહિ જમીન કંઠણુ અને સરદ હતી; પણ તે સખતાઈ તેણીને જરાખી માલમ પડી નહિ. એક ધણું રડી રડીને ઠાકી ગયેલું આળકં જેમ પોતાની કદરદાન માતાની હુકાળી નરમ છાતીમાં શાંતીથી બર ઉંધમાં પડે છે તે માફક તે એક ધાડી, ગાઢ ઉંધમાં પડી.

એહ, ખુદા! જો તું ક્યા કરી એવાં અનેક દુઃખી, મુશીબતમાં આવી પડેલાં માણસોને ભારી શાંતી બરેલી કલાકોનાં કલાકો સુધીની ઉંધમાંથી કદીખી તેઓની આકતને સામે થવા જગાડતો નહિ હતો નો કેવું સારું. ઉંધ, મુશીબત બુલાવવાનું તું એક કેવું અનખુળ સાધન છે! જાગૃતી-એક કાતીલ ખંજર પેરે છાતી ઉપર ધસી આવી બુલાયેલાં દુઃખને યાદ દેવાડતી તું એક કેવી સેહતાન જેવી થકતી છે! (સાધણુ છે.)

બહાર પડી ચુકી છે.

કાળો નાગ

જાણીતા રમુજ લેખક “શુલક્રામ”ની સુંદર પારસી સંસારી વારતાની ફાંકડી આપડી. કીંમત રૂ. ૨૫, પોસ્ટેજ આના છ વધુ.

લખો—

નવરંગ પ્રેસ, બજારગેટ, કોટ, મુંબઈ.

જેહાંગીર બી. કરાણીના છાકરાઓ,

પારસી બજાર, કોટ, મુંબઈ.

થોડાક જવાળામુખી પર્વતો.

લખનાર—J. F. M.

દુન્યામાં બળતા પહાડો તો ઘણા છે પણ આજે આપણે તેમાંના પ્રખ્યાત જવાળા મુખી કુંગરો વિષે વિચાર કરીશું.

વીસુવીઅસ:-એ હજાર વર્ષની વન ઉપર આ બળતો કુંગર તદ્દન ઠંડો હતો. મદીઓ યથા તેમાંથી ધુમાડો, લાના વગેરે બધા હતા. પણ તેને સાધારણ પર્વત તરીકે માનતા હતા. તે વખતે તે મોટા સોમા તરીકે ઓળખાતો તેની આસપાસ શહેરો ને ગામડાઓ વસ્યા તેમાં મુખ્ય પોખીઆઇ ને હરકયુવેનીઅમ શહેરો હતા.

સને ૭૯ મા આ જવાળામુખી ફાટ્યો ફાટવાની આગળ ધરતીકે પો યથા હતા. પોખી આઇતો થોડાક ભાગ એવા એક આંચકાથી નાશ પામ્યો હતો. આખરે એક ભયંકર ધડાકા સાથે પર્વતનું શીખર ઉડી ગયું હજારો ફુટ હવામાં રાખ ઉડી અને આગુબાગુના પ્રદેશોમાં જામી ગઇ. રોમન નૌકાસૈન્યનો વડો, એડમીરલ પ્લીરી, તે વખતે માઇઝનમ નામના ગામડામાં હતો ત્યાંથી પર્વત તરફ શું જાનતું હતું તે જોવા આંચો પણ રસ્તામાં તે દટાઇ ગયો. ખીનીના એક ભનીનએ ટેસીટસ (Tatitias) પર લખેલા કાગળો, એજ ફક્ત આ ભયાનક બતાવેલો ખ્યાલ આપે છે.

દિવસ અધિકારમાં ફેરવાઇ ગયો, બળતી રાખ અને ગરમ પથરા પડવા માડ્યા, હવામાં ગધક ફેલાઇ ગયો, જમીન જોરમાં હાલવા લાગી, ગર્જના ને નીચળી થવા મંડી; અને આ બધા ઘોવાટમાં આસપાસના લોકોની મદદની ચીચ્યારી જોવાવાળી કેવો ભયાનક દેખાવ થયો હશે તે કહી શકાય. સેંકડોની સંખ્યામાં મનુષ્યો મરી ગયા, દટાઇ ગયા, પણ કેટલા તે જાણી શકાતું નથી.

પોખીઆઇ ને હરકયુવેનીઅમ નડી આવ્યાં છે, ખોદકામ ચાલુ રાખી શેઢરો ખોદવામાં આવે છે. આ પરથી લગભગ ઓગણીસ મદી પર રોગન થોમ કેવા હતા તેનો ખ્યાન થાય છે. કેટલીક બીનો પર ચિત્રો પણ જોવાને તેવા છે.

સને ૭૯ ના ફાટવા પછી વીસુવીઅસ ઠંડો યથા ન ગયો પણ ત્યાર પછી ધણીવેળા ફાટ્યો છે. મોટા સોમાનો થોડો ભાગ હજી છે પણ તેની પાસે એક ખીજું શીખર છે તે હાલનો વિસુવીઅસ તરીકે ઓળખાય છે. નેપ્ટસના ઉપમાગર આગળ, દરીઆની સપાટીથી લગભગ ૪૨,૦૦ ફુટ ઉંચો આ જવાળામુખી આવેલો છે. જે સાઇડેથી પવન વાય છે તે બાજુએ ઉમા રહી તે ઉંડા ગારમાંથી નીકળતી વરાળ અને ગંધકી પદાર્થો જોવાથી આપણને

કંઈ પણ પ્રતી ઉપજે એમ નથી. થોડી થોડી મીનીટ ધડાકા થાય છે અને લાવા વહ્યાં કરે છે. રાત્રે પર્વત ઉપરનાં વાદળાંઓ લાલ દેખાય છે કારણે કે ગારની અંદર જળતું બલ્યાં કરે છે. કોઈ-કોઈ વાર પત્થરો ઉંચે ઉડી આસપાસ પથરાઈ જાય છે, અને લાવા કંવચિત દરીયાને નાના વહેણારૂં ગળે છે, બાવુંમાં જ એક વેષણાળા બાંધી છે, કે જેથી પર્વત ક્યારે ફાટશે એ જાણી શકાય. એ ડુંગરની આસપાસ ખીંચ નાના ડુંગરો છે જે આગળ બળતા હતા અને હાલ ઠંડા પડી ગયા છે.

એટના:-શુભ્ર સમુદ્રમાં ઘણા જવાળા મુખી ડુંગરો છે પણ તેમાં સૌથી મોટા સીસીલી (Sicily) ટાપુની પુર્વ કોણે આવેલો એટના પર્વત છે (Etna). વરાળ હંમેશા એમાંથી નીકળતી રહે છે, ધડાકા વારંવાર થયાં કરે છે, ને થોડાં થોડાં વર્ષે ફાટે છે. લાવા દરીયામાં વહી જાય છે અને માર્ગમાં આગે, ખેતરો ઉત્તર કરે છે. પણ કોઈવાર દરીયાને મળવા અંકાઉં લાવા ઠંડા પડે છે અને ખસોથી ત્રણસો ફીટ ઉંચી ડુંગરીઓ બને છે. એટના સમુદ્રની સપાટીથી ૧૦,૮૭૦ ફુટ ઉંચો છે, અને જમીનની ટોચેથી આગળ ૬૦ માઇલ ઘેરાવામાં છે. તે શીખર પર અરધ પડેલું રહે છે અને જ્યારે અંદર ગરમ થાય છે ત્યારે નદી થઈ વહે છે. લાવા થડો પડે છે પણ થોડાં વર્ષ પછી ખેતી થાય એવો ફળદ્રુપ થઈ જાય છે.

સ્ટ્રોમ્બોલી:-સીસીલી અને વીસુવીગસતની વચ્ચેની સામુદ્રિકીમાં લીપારી ટાપુઓ (Lipari Islands) આવેલા છે. એમાંના એક ટાપુમાં સ્ટ્રોમ્બોલી (Stromboli) નામનો બળતો પહાડ છે. દરીયાની સપાટીથી લગભગ ૩,૦૦૦ ફુટ ઉંચો છે પણ પહાડની તળેટી ખીંચ ૩,૦૦૦ ફુટ, સપાટીથી નીચે ગયલી છે. આ પહાડ હંમેશા બળ્યા કરે છે, પણ એમાંના લાવા બહાર નીકળતી વરાળને પ્રકાસીત કરે છે. કોઈ વાર ધડાકો થાય છે, અને પત્થરો બહાર આવે છે. હાલુતાનથી ઇંગ્લેન્ડ જતાં મેસીના (Messina) ની સામુદ્રિકી આગળથી બળતો પહાડ દેખાયા કરે છે.

ગ્રેહામ ટાપુ:- સને ૧૮૩૧ માં સીસીલીની દક્ષિણમાં એક ટાપુ ફાટ્યો. ત્યારથી આ ટાપુ ગ્રેહામ ટાપુ (Graham) નામે ઓળખાય છે. ગંધકી વરાળથી આજુબાજુની હવા ખરાબ થઈ ગઈ, અને લાવા ને ખડકો અંદરથી ઉડી પાસે પડ્યા. રાખથી વાદળ થઈ ગયું. મરમીથી વરાળ વધીને પત્થરો બાગી ગયા. આ ખડકોના જુના પહાડની બાજુએ બસો ફુટ ઉંચો ને ત્રણ માઇલના ઘેરાવા સાથેના ખીંચે પહાડ બન્યો. આ પછી એ જવાળામુખી ટાપુની હૈયાતી ખતમ થઈ હોય એમ લાગે છે કારણકે જરાપણ વરાળની કે બળતા લાવાની નીશાન માત્રમ પડતી નથી. મોંઝાઓ આસપાસની રાખ ખોદી કાઢે છે અને નવા ડુંગરની તળેટીને અંકડે છે.

પશ્ચિમ હીંદી ટાપુઓ:- સને ૧૮૦૨ ના મે માસની આઠમી તારીખે, મોંટ પીલે (Mont Pele) નામનો બળતા પહાડના ફાટવાથી, માર્ટીનીક (Martinique) ટાપુમાંનું સેંટ પીઅરી (St. Pierre) નામનું શહેર ગરક ગયું. થોડીક મીનીટમાં ૨૫,૦૦૦ થી ૩૦,૦૦૦ માણસો મરી ગયાં. ફક્ત એક માણસ, અને તે પણ જીવેલો કેદી, નાસ્વા પામ્યો હતો. સાતમી તારીખે લા સુફ્રાયેરી (La Soufriere) નામનો પર્વત સેંટ વીન્સેન્ટના ટાપુમાં ફાટ્યો હતો.

સને ૧૮૫૧ માં મોંટ પીલે હેલ્મો ફાટ્યો હતો; ૧૮૧૨ માં ખીંચે પર્વત લા સુફ્રાયેરી ફાટ્યો હતો. સેંટ પીઅરી એક સુંદર, વેપારી શહેર હતું. લોકો આ પર્વત વીંચે લગભગ

હાલી ગામ, હતાં; અને જોકે ૧૯૦૨ માં ફાટવા આગળ ચેતવણીઓ મળી હતી. લોકોએ તેપર ધ્યાન આપ્યું નહીં. એપ્રિલની ૨૫ મીએ ગરમ પ્રાણી નીકળ્યું; પછી રાખ સાંયની વરાળ નીકળી; પણ લોકોએ એ પર ધ્યાન આપ્યું નહીં; જ્યારે મેની પં મીએ ઉઠાવતું પ્રાણી ને પીગળેલો લાવા નીકળ્યો ત્યારે આંખ ઉઘડી; પણ હવે શું બનનાર હતું? આંકમીએ એક જખરદસ્ત ધાડાકો થયો. વરાળ, રાખ, ધુળ, પથ્થર જેવાં નીકળવા ગંડ્યાં. આ પર્વત ખીજઓની માફક ઘણો જોરમાં ફાટ્યો ન હતો; પણ ન્યો કુદરતેજ ફટકો મારતા ધોળો હોય ત્યાં ગાણુસ શું કરે? ને બાજુએ સેંટ પીએરી આલ્યું હતું તે બાજુએ પહાડમાં મોટી ફાટ હતી. એક ખીણ આ ફાટની બરાબર નીચે હતી અને તે સેંટ પીએરી સુધી ફેલાયતી હતી. ફાટમાંથી એક વરાળનો મોટો જયો પથ્થરો, રાખ વગેરેનો બરેલો, કલાકના ત્રણસો માઇલની ઝડપે, ને વચ્ચે મળે તેને ઉજડ કરતો, ખીણ તરફ ચાલ્યો. ધરા અને ઝાડો ભાંગી નાખ્યા, અને એક લોખંડનું પોક્કળ પુતળું અગ્નીઆર કુટ બન્યું. હતું તેને ભાંગી નાખી પચાસ કુટ દૂર નાખી દીધું. ઘણાં ખરાં મરણો ગરમ હવા દમમાં જવાથી નીપળ્યાં હતાં. ત્યાર પછી વારંવાર મોંટ પીતે ફાટ છે, એક વખત સો માઇલ દૂરના પહાણ પર એક ધંચ જડો રાખનો થર (આ પર્વતમાંનો) બાઝ્યો હતો. પહાડની પાસે રાખનો હગ કેટલીક વામ જેટલો ઉડે છે. જાણે તરતનું બરફ પડ્યું હોય તેવું દેખાય છે. દરેક ધાડાક પછી વરાળ ઘટ થઇ, વરસાદ વરસે છે ને નાશકારક વહેણાઓ વહે છે.

હવાઇ રાપુઓ-હવાઇ રાપુઓમાં (Hawaiian) ઘણા જવાળા મુખી પર્વતો છે જેમાં (૧) મોના લોઆ (Mauna Loa) (૨) મોના કી (૧) Mauna Kea (૩) કીલોઆ (Kilauea) છે. મોના લોઆ આખી દુનિયામાં સૌથી ઉંચો જવાળામુખી પર્વત કહી શકાય. એની ઉંચાઇ દરીયાની તળેટીથી ૩૦,૦૦૦ ફુટ અને સપાટીથી ૧૪,૦૦૦ ફુટ છે.

મોના લોઆનું મુખ સાત આઠ માઇલ ઘેરાવામાં છે. ઘણું ઉંચું હોવાથી બરફ પડે છે પણ દેહવાની જરૂર નથી કે આ બરફ કોઈ વાર પર્વતની અંદરની ગરમીને લીધે પીગળી જાય છે. એના એક ભાગમાં લાવાનું સરોવર છે. એમાંથી થોડે થોડે કલાકે કુવારો ઉડતો હોય તેમ ખસો ચારસો ફુટ ઉંચે લાવા ઉડે છે. કીલોઆ પર્વતમાં પણ એજ માફક છે. પણ મોના કી હડો પડી ગયો છે.

જેમ તળાવોમાં પાણી બરફ થઇ જાય છે તેમ અહીં લાવા બહાર નીકળી કંડાને લીધે ઘટ થઇ જાય છે. જ્યારે લાવા બહાર આવવાનો હોય છે ત્યારે તેના બારને લીધે તેમજ વરાળના દબાણથી પર્વતની બાજુમાં નાની ફાટ પડે છે, એમાંથી લાવા બહાર નીકળે છે. એથી કાવહો એ થાય છે કે વારંવાર લાવા બહાર આવવાથી તેનું દબાણ ઓછું થાય છે અને જેમ ખીજ પર્વતોમાં બંને છે તેમ રાખ બહાર આવતી નથી. જે કે લોઆ ૧૩,૬૭૫ ફુટ, કી ૧૩,૮૦૫ ફુટ અને કી લોઆ ૪,૦૦૦ ફુટ ઉંચા બચાનક પર્વતો છે પણ અહીં ધાડાક થતા નથી કારણ દબાણ ઓછું છે. કેટલીક વખત લાવાના વહેવાની તબાહ ૪૦ માઇલ અને પહોલાઇ ૨ થી ૩ માઇલ હોય છે. જ્યારે દબાણથી ફાટ પડે છે ત્યારે ધરતીકંપનો નાનો આચકો લાગે છે અને વરાળ નીકળે છે. લાવા ઉઠાવતો હોય હુગરની ઢાળ પડતી જગ્યાએ વહે છે, પણ તરતજ કંડીની અસરથી ઉપર ઘટ પડ અથાઇ જાય છે, ત્યારથી લાવાનો પ્રવાહ

ધીમે પડે છે પણ ફક્ત પડજી થટ હોવાથી તે કાંઈ અંદરથી ગરમ લાવા ક્યારે નીકળે તે કંઈ શકાય નહીં. અઠવાડીઆઓ સુધી આ વહેળો તદ્દન ધીમે વહે છે અને વરસો પછી તદ્દન ઠંડા પડે છે.

માઉન્ટ શાસ્તા અને લાસેન પીક:-

માઉન્ટ શાસ્તા (Mt. Shasta) તદ્દન ઠંડા પડી ગયેલો પર્વત છે. એની ઉંચાઈ ૧૪,૦૦૦ ફુટ કરતાં વધારે છે. એટના (Etna) પર્વતની માફકજ આ જ્વાળામુખી છે, અને જે તેનું વર્ષુન કીધું તે એને પણ લેણુ પડે છે.

શાસ્તાની દક્ષિણે લાસેન શીખર (Lassen) આવ્યું છે. એ પણ ઠંડા જ્વાળામુખી પર્વત છે. એના મુખ પર ઝાડો ઉગેલાં છે. તે ઝાડો લગભગ ૨૦૦ વર્ષના છે. ત્યાર પછી એક બે વખત લાવા વહ્યો હતો પણ એટલા યોગ્ય જગ્યામાં કે તેની દરકાર કોઈ કરે એમ નથી. માઉન્ટ શાસ્તા અને લાસેન શીખર બન્ને રોડ્ઝ પર્વતોમાં આવેલાં છે.

રોડ્ઝ પર્વતોમાં એક બીજો થડો પડેલો બળતો પહાડ છે. ખરે જોતાં, પહાડ નથી પણ લાવાનું સરોવર છે. એના મુખનો ઘેરાવો લગભગ સોળ માઇલ છે. એ સરોવર ૨,૦૦૦ ફુટ ઢંડુ છે અને તેની આસપાસની જમીન ફરીઆની સપાટીથી ૩,૫૦૦ ફુટ ઉંચી છે. એ સરોવરને કેટર લેક (Crater Lake) કહે છે. એ સરોવરની ઉપર એક પર્વત હતો. પણ લાવા બહાર નીકળવાથી તે પડી ગયો હતો. દુન્યામાં હજારો બળતા પહાડો છે પણ તેમાંનાં ફક્ત ૩૦૦ ખરેખરા જ્વાળામુખી પર્વતો કહી શકાય. બધા ખરા પહાડો ફરીઆની નજીક હોય છે. લગભગ ૨૨૫ બળતા પહાડો પેસીફિક મહાસાગરમાં છે. એ એક વિચિત્ર ચીજ છે કે બળતા પહાડોની લાઇનો પાડી શકાય છે. તે છુટા નથી, એક એશીઆમાં તો બીજો યુરોપમાં એમ નથી પણ લાઇનબંધ આવેલા છે.

એમાં બે મુખ્ય ફાંટા છે. એક ફાંટો બોર્નીઓ ટાપુની અગ્નિ દીશામાં છે. તે બોર્નીઓ, ન્યુગીની, ન્યુઝીલેન્ડ અને ઓસ્ટ્રેલીઆમાં લંબાયો છે. એનીજ ઉલટી દીશાએ એટલે બોર્નીઓની વાયવ્ય કોણમાં, મલકકાની સામુદ્રપુત્રી, બલદેશ અને મલાયા દ્વિપકલ્પમાં, પણ જ્વાળામુખી ડુંગરો છે. બીજો અને વધારે મોટો ફાંટો ઇન્ડિયન કોણમાં જઈ ત્યાંથી દક્ષિણમાં વળે છે. એમાં શીલીપાઇન, ફોર્મોસા, જાપાન, એલ્યુશીયન (Aleutian) વગેરે ટાપુઓમાંના બળતા પહાડોનો સમાવેશ થાય છે. ત્યાંથી બેરિંગની સામુદ્રપુત્રી બાદ કરતાં પાછી અમેરિકાના, અલાસ્કા પ્રાંતમાં શરૂ થઇ, કેનેડા, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, મેક્સિકો, મધ્ય અમેરિકા, અને એન્ડીઝ પર્વતોમાંથી પસાર થઇ એ ફાંટો છેક લગભગ દક્ષિણ ધ્રુવને મળે છે. એન્ડીઝ, અને મેક્સિકોના ઉંચા જ્વાળામુખી પર્વતો ઘણા બધાનક છે. એક બીજો ફાંટો પશ્ચિમ હોંદી ટાપુઓમાં જાય છે, આ પડો લગભગ ૫૦૦ માઇલ લાંબો છે. અને આગળ જણાવેલા મોંટપીસે અને લાસુકાઇરે એમાં આવી જાય છે. ઉત્તર અમેરિકામાં જો કે ઉંચા પર્વતો છે પણ તે ઠંડા પડેલા હોવાથી શીકર નથી. એમાં મુખ્ય માઉન્ટ રેનીયર (Ranier), શાસ્તા, સેન્ટ હેલન્સ, અને હુ. છે. એલ્યુશીયન ટાપુઓ લગભગ બધા બળતા પહાડોનાજ બનેલા છે. એમાં પણ બળતા પહાડો છે. કેટલાક ધણાં ઉંચાં છે, ત્યાંથી કામસ્ચાટકા અને ક્યુરાઇલ ટાપુઓમાં જ્વાળામુખી પર્વતો

છે. જાપાનમાં ફુજીસાન (Fujisan) ૧૨,૦૦૦ ફુટ ઉંચો છે. પેસીફિક અને હિંદી મહા સાગરમાં બળતા પહાડો પુષ્કળ છે. મધ્ય આફ્રિકામાંથી એક હાર છેક એશીયા માઈનર સુધી લંબાય છે, આરારાટનો પર્વત જવાળામુખી છે એમ થોડાજ માણતા હશે. વળી, કોકેસસ અને એલબુર્ગ પર્વતોમાં પણ જવાળામુખી ડુંગરો છે. બુમ્ધ્ય સમુદ્રમાં, એટના, વીસુવીઅસ, અ' મોલી અને ગ્રીસની પાસેના ટાપુઓ બળતા પહાડો છે આઇસનડ ટાપુમાં ક્રેટલાક બળતા પર્વતો છે જેમાં મુખ્ય હેકલા છે. ફેગ ટાપુઓ અને બ્રીટીશ બેટા આગળ જવાળામુખીઓથી ભરપૂર હતા એન્જોર્સમાં સેંકડો જવાળામુખી ટાપુઓ છે. ખરમ્બુડા, કેપ વર્ડ, કેનેરી, સેંટ હેલીના કે જ્યાં મહાન તૈયો'યનને કંદ કરવામાં આવ્યો હતો તે બધા આગળ જવાળામુખી પર્વતો હતા કેનેરી ટાપુમાંનો ટેનરીફ (Teneriffe) પહાડ ૧૨,૦૦૦ ફુટ ઉંચો હતો પણ એક વખત અર્ધો ભાગ પડી ગયો હતો.

એડીઝમાનો ચીમ્બોરાઝો (Chimborazo) જે ઇક્વેડોર (Equador) પ્રાતમાં આવેલો છે તે આખી દુનિયામાં સૌથી ઉંચો અને મયાનક જવાળામુખી પર્વત છે. એની ઉંચાઇ ૨૦,૫૦૦ ફુટ છે અને વિષુવત્ત યાને બુમ્ધ્ય રેખા પર આવેલો છતાં અને અંદરથી બળતો હોવા છતાં તેના ઉંચા શીખર પર બરફ પડ્યું રહે છે. જાણે સફેદ બરફનો ખાડપડો કર્યો હોય એવો દેખાય છે

ફેશનેબલ બાતુઓ કાળે ફાંકડું પ્રદર્શન.

ફાંઇન આર્ટ નીડળવર્ક ડીપાર્ટમેન્ટ

અલબેલી મુબઇ નગરીની તમામ કોમની ફેશનેબલ બાતુઓ અને ભારતની અનેક રાણીઓમાં બેહદ પકાયલું ખાતુ.

ઝીક કસબ, રેશમ, સીકવન્સ, બલ્લી તથા આરીના કામમાં ખીનહરીફ છે. અમારા ખાતામાંથી ભરાયલી સાડીઓ, અને બ્લાઉઝોનું ઉમદા કામ, તેની મનમુશ્કરનારી એરીજનલ ડીઝાઇનો એક ખાસ સ્પેશીયાલીટી છે. ખીજાઓ અમારી ડીઝાઇનોની નકલ ઠગવાની ફોફટની કોશેશ કરે છે એજ હમારા ઉત્તમ કામની સાબેલી છે. અમારા ભાવો અમારી નાદર કારીગીરી તરફ જોતા કીફાયત છે. અમારા ખાતામાં થયલું ભરત કામ નીચલા ઠેકાણા સીવાય ખીજા કોઇની દુકાને મલશે નહીં

સ્વદેશી ખાદી ઉપર બહુજ ઉમદા ભરતકામ કરી આપવામાં આવે છે. જોવાથી ખાત્રી થશે. નમુનાઓ તઇયાર છે

ધનખાઈ ફરદુનજી બનાજી,

નાં ૫, આલનામોંટ રોડ, ખંભાલા હીલ, મુબઇ.

સુબોધ વચનો.

લખનાર:-મીસીસ ખુરશીદ શ્રીરાઝ કોટવાલ.

દુન્યાય તકલીદી ચીજનો લોભ રાખવો, એ ખુદ આપણે માથે આકતનો બોળે. હારી લેવા સમાન છે. માનોઈ જ્ઞાન અને દલાપણ મેળવવાનો લોભ રાખવો તેજ પ્રમાણીક લોભ છે. પણ આપણુ ઇન્સાનોની આંખ આગળ એક એવો સિદ્ધા પડે છે, કે જેથી જે સારું છે, અને જે મેળવવું જોઈએ તેનાથી કેવળ આપણુ અજાન છીએ. આપણુ આટલું તો સારી રહેશે નહિ એ છીએ કે વાધણની પેઠે ચોમેરથી તીરસ્કાર કરવું ઇચ્છીએ છીએ, શત્રુની પેઠે રોગરાઈ દેહને હીણું છે, બાંહેલા ધડામાંથી પાણીની પેઠે આયુષ્ય ઝરતી જાય છે. તોપણ મનુષ્ય ખોટાં કામ કરવામાં પાછળ દડતું નથી. એથી વધારે આશ્ચર્ય જેવું, ખીચું શું હોય! કહેવત છે કે, જોગીને વહાલાં તુમડાં ને જોગીને વહાલો જોગ. કાંઈ દલાડોળી જોગની ઇચ્છા એછીજ નહિં થાય.

બંદગી એ એક ઉત્તમ હથ્થાર સમાન છે જે આપણુ પાક પરવરદેગારના ખરેખરા આશીર્વાદ મેળવવા માંગતા હોઈએ તો બંદગી ખરા દીક્ષી બંદગીને આપણી અંદગીનો મુખ્ય રહેબર બનાવવો જોઈએ. ખરી બંદગી આપણને યુનાદ કરતાં અટકાવે છે, અને ખરા યુનાદ આપણને બંદગી કરતાં અટકાવે છે. બંદગીથી ખચ્ચીત આપણુ ખુદાતાળાને મળવા નશીબદાર બનશું. લોભ લાલચોથી ભરપુર અને કામ ધંધાની ખહોળી રાંકાણવાળી અંદગીની લડત દરમ્યાન ઘડી ચપકો કુરસદ મળતાં જો આપણુ ઇશ્વરને યાદ કરીશું, તો જરૂર તે પોતાના માનોઈ આશીર્વાદોથી આપણને વધાવી લેશે. જેટલો વખત ચીંતાતુર અહેરે આપણે આપણા દુઃખના ગમનો ઉભરો એક ખુણામાં બેસીને કાઢશું, તેટલોજ વખત જો ખુદાતાળાની બંદગીમાં શુભ રશું, તો અલખત પહેલેના પાપ કરતાં બેવડો સવાળનો લાભ થયા વગર રહેશે નહિં. બંદગીની એ શાંત પળો દરમ્યાન આપણુ વૃદ્ધિના માર્ગમાં પણ જરૂર આગળ વધશું. કામકાજની આખા દિવસની ભારે ધમાલ, દરમ્યાન બંદગી માટે અચાવેલી: ચોડીકે શાંત પળો બંદગી કરનાર માટે ખરેખર સોનાને મુલની યમ્મ પડે છે. વખત કવખતની એવી બંદગી ખુદેસ્તના ખુદા સુખને બંદગી કરનારનાં અંતરણું ભણી ખેંચી લાવે છે, અને ઇન્સાન જાતની સેવા માટે તેને વધારે બળવાન બનાવે છે.

દીલગીરીને મારવાને માટે, અને આ દુન્યામાં આપણે માથે લટકતી દરેક આકતમાંથી આપણો બચાવ કરવા માટે બંદગીથી ઉત્તમ ખીચું કાંઈજ હથ્થાર નથી. વિપત્તિ અને જાન જાંયી ભરેલી લડાઈમાં લડવા જવાને માટે શું કરવું? તો કહે:-

“રામ નામ સમશેર પકડકે,

કૃષ્ણ કટારી બાંધ લીઆ;

દયા ધર્મકી ઢાળ બનાવે,

જમકા હાર છત લીઆ.”

રમુજે નવરંગ.

લખનાર—સમન.

બાપા—દીકરા કહી, તારો ખાસ્તર તું દરેક લેશનમાં હુશીયાર છે તે જાણીને ખુશી છે કે?
દીકરો—હા બાપાજી.

બાપા—તેવજે તુને એમજ કહયુ કે?

દીકરો—હા, ફક્ત ખીજેજ દીવસે તેવજે મને કહયુ હવુ કે “જો સધળા છોકરાઓ તારા જેવા હોય કેની તો પગી મારે મારો કલાસ બધ કરીને નકારી જવુ પડે” તે દેખાડેજ બાપાજી, કે હું લેશનમાં પુરતો હુશીયાર છે.”

+

x

x

x

ગ્રાંડેરાડ પર એક કુશાદે બીલ્ડીંગમાં મેડમ સાહરા નામની એક બવિધ્ય ભાખનારીએ એક ઝોરડો પોતાના ધંધાને માટે ભાડે રાખ્યો હતો. એક દીવસ એક શખશ તેણીના મકાનમાં ગયો અને બોલ્યો,

“મેડમ, હું તમારી પાસે—”

“ખચ્ચીત” પેથી મેડમ બોલી ઉઠી. “હું તે વિશે સધળું જાણુ છું, અને તમારો હાથ દેખાડો, નેહ. આહા! આહ સી. યેડુક થયું તમેને તમારા દરેક કામમાં નાઉમેદી મનીછ,”

“તદન રાસ્ત”

“જે કામ પડવાડે તમે મૂકેલા છેઓ તે તમારા હાથમાથી વખતો વખત જતું રહેછ.”

“તમે તદન ખર” બોલેછ.”

“ધીરજ પડડો. નજદીકના જરીવ્યમાં તમાર કામ પાર પડી જશે.”

“હું સાંમનીને ધણેજ ખુશી છેહ, મેડમ” એક પીલા રંગના માગજતુ ચીકડું તેણી આગળ હાજર કરીને પેલા શખશ બોલ્યો “હું તમારી અગળ આગ ગેસ ડી લાઇટના ખીસને માટે આવ્યોછ, જે આશા છે કે તમે ચુકવી આપશે.”

x

+

x

x

“તમાગે ધણી સાચે તમારી પહેલી ઝોળખાણુ કયારે થઈ?”

“પરજવા પછી તેની પાસે મેં પહેલવહેલી વખત પૈસા માગ્યા ત્યારે.”

x

x

x

x

એક શખશ એક માધીની કુકને ગયો. અને તેના હાથમાં સફેદ પાઉડરનું એક પડીકું આપીને બોલ્યો,

તેમણે આખરે એક ઓશીસમાં કઝાકે તરીકે નોકરી મળી, સાંજે પોતાના કામપરથી ઘરે આવીને તે પોતાની માથુકોને કહેવા લાગ્યો.

“હવે શીલ્લા જે આપણે પરણ્યે તો પછી તું મુઠ્ઠાધારેજ તું મારા આપ ૧૦૦ રૂપિયાના પગાર પર ઘેરે ચલાવી શકશે કે?”

“હું તો તેમ ચલાવવાની કોશિષ કરશ, વઢાણાં તેણી બોલી “પણ તમો મુઠ્ઠા કરશો?”

એક સુંદર પોશાકમાં સજ થયેલો અદસ્ત્ય એક ત્રીજા વર્ગના આંગગાડીના ડાબા મુસાફરી કરતો હતો તે ડાબામાં દાખલ થતાં સાથે જપાટામાં એક જવાન ચહેરેનુમન છોકરીની પાસે બેસી ગયો. એકાએક તેને માલમ પડ્યું કે તે પેલી છોકરીના ન્યુસપેપર પર બેસી ગયો હતો.

“શીલ્લાજી, આપ તમારું ન્યુસપેપર?” પોતાની બેઠકપરથી પેલું ન્યુસપેપર બેઠકી કાઢીને અને તેણીને આપતાં બોલ્યો. “હું દલગીર છું.”

પેલી છોકરીને આથી સતોષ થયો નહીં, પણ થોડી મીનીટ સુધી તેણી કાંઈ બોલી નહીં, પણ જ્યારે તે ત્રેન સ્ટેશન પર આવી લાગી કે તેણી બોલી.

“સાહેબ,” તેણીએ નરમાશથી તેને કહ્યું, “હું મારી તબેલી મછી જે આપ ન્યુસપેપરમાં લાવી હતી અને જે તમારી બેઠકપરજ રહી ગઈ છે તે લઈ શકું?”

વાંચણના શોખીનોએ

દીલે આરામ.

વાંચવા તો ખીલકુલ ચુકવુંજ નહીં. વાર્ષિક લવાજમ માત્ર રૂ. ૪ (વી. પી. થી. ૪૫) નાં લવાજમમાં ખારે માસ નિયમીત ચોપાનું મોકલવા ઉપરાંત પટેલી ઉપલ્લ અંક તથા નીચલાં પુસ્તકોમાંથી કોઈપણ એક ભેટ તરીકે વહેંચવામાં આવે છે.

આમારાં શોખીન વાંચકોનાં જુદા જુદા ટેસ્ટને અનુસરતી જુદી જુદી પણ નોવેલો રાખવામાં આવી છે, જેથી જને ગમે એવી પેશ પડતી ભેટની ચોપડી મળી શકશે.

આછામાં આછી ત્રણની પસંદગી કરી મોકલવે એક ખલાસ થઈ હશે તો ખીજા ત્રીજા ભેટ તરીકે મોકલી શકાશે.

૧. “ખુશીઆ ખંજર” (હા. ૫૦ માદન કૃત પારસી સંસ્કારી ૨૦૦ પેનની નોવેલ.)
૨. “રંગપુત પીરરમું કથા” મરહુમ કવી રસતમ હરાનીની ૨૫૦ પેજ પોકેટ નોવેલ.
૩. “આપ કે સાંપ” મી. બેહરવાન ખી. હાવાલીની લખેલી પાકાં પુકાંની ૨૨૫ પેનની પારસી સંસ્કારી નવલકથા.
૪. “અંકલનો ખંજનો” — મી. મશરેકની લખાવેલી ૧૫૦ પેજ દુકા વાલીઓની ચોપડી.
૫. “સરોદે-ઇ-તેશક” — મી. બેહરામજી મે. મલખારી કૃત પાકાં પુકાંની ૭૫ પેજ કવીતાની ચોપડી — ખાસ બચેલનાં શોખીનો માટે ઉત્તમ ચવચવ.

આજેજ લખો: — મેનેજર, દીલે આરામ, કાફડ મારફિટ, મુંબઈ.

હવે હરખાઓ સાહેબો!!!

તમારા શરીરમાં સેવા લોકાવી 'ઇન્જેક્શન' મુકાવી શો માટે નાણાની ખર્ચા કરી રહ્યા છો?

નિરાશ થયેલાઓ માટે એક જ આશાવંત ઇલાજ

શોષિત શોધક

આ સમજાણ દવાથી—Blood Purifier. (૧) રક્તપીત્ત. (૨) ચાકાં. (૩) ઉપદ્રવ અને એવા ણીઝ અનેક આંતરડીના તથા લોહીવિકારના ભયકર દરદા ફક્ત સાત દિવસમાં નાબુદમાં થાય છે.

આ દવાની અમે બતે તારીફ નહિ કરતાં નીચેના સરટીપ્રીકેટ તરફ જ

આપ સાહેબોની નજર જોવીએ છીએ:—

“એકવીસ વર્ષથી મને ‘લોહીવિકાર’ દરદ હતું. હાથપગમાં ચાકાં હતાં અને રસી નીકળતી હતી. મેં અનેક ડોક્ટરોની દવા કરી પણ દરદ માટયું નહિ. આખરે “શોષિત શોધક” ના મેં ઉપયોગ કરવા માંડ્યો છે અને ચાંદ દિવસમાં માફ દરદ નાબુદ થઈ ગયું અને અત્યાદિ હું તેદન આત્મ લોગવી રહ્યો છું.”

(સહી) એમ. પી. મહેતા.

સાત દિવસ ચાલે એટલી ૧ ખાટલીની કીમત રૂ. ૨૦.

તાં કં—ખડારગામવાળાઓએ અંડધી કીમત એડવાન્સ મોકલી આપવી. ટપાલ ખર્ચ ફી.

મળવાનું ઠેકાણું:—

ટેલીગ્રાફિક અડ્રેસ:—

ધી ‘શોષિત શોધક’ એકીસ.

“શોધક” મુખર્ષી.

૩૭, મોદી સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

મુંબઈમાં આજે ઘેર ઘેર અને ચોકીસે ચોકીસે

આ નામ વરગતું થઈ પડ્યું છે.

ધી ડાયમંડ જુવ્વીલી વોશીંગ ડુન.

હમમ સીટ, કોટ, મુંબઈ.

જરીના, અને કસબના કપડાં ધોવામાં આજે વરસો થયા
અમારો અનુભવ છે, હિંદુસ્તાનમાં આ એક જ ખાતુ છે.
જે લુગડાં ધોવામાં, સપાઈમાં, અને નવાં લેવાં
ખનાવવામાં એકે અવાજે વળણાય છે.

ટ્રાય કરવા ભલામણ છે.

એક સટ અથવા જરીના ઝખલો, સાડી ડુપટો
કે પાઘડી ધોવડાવી ખાતો કરશો.

આ "નારંગ" એસિડ બ્રાન્ડેડ સીટ, કોટ, મુંબઈ અને નાવેલો "નવરંગ પ્રીવોલ
વ્રેસ" માં ત્રેના માલિક અને અધીમતી અમરદેશર ખરોદદો દેશાઈએ
કાપ્યું છે અને તાપીને પ્રેમ કર્યું છે.

ડોંગરેનું ખાલામૂત

નકકલ માટે સાવચેત રહો!

મધુર હાવાથી
છાકરાંઓ ખુશીથી પીએ છે.
એને આ પીવાથી
છાકરાંઓની તાકાદ વધી
તેઓ રુચિયુષ્ઠ થાય છે.
શીશીની કી. ૧૪ આના. ૩. ખ. ૬ આના.
કે. ટી. ડોંગરેની કં. ૮,
ગીરગામ-મુંબઈ.

નકકલ માટે સાવચેત રહો!

ખાનુઓને બરતું.

લગીશ, ઇનસરસન, રીબન્સ, ત્રીબીગ્સ, ભરત કામના ઉંચા નમુનાઓ,
સાડીની ફેરો કોથેસ કેનવાસ, ઇત્યાદી અમારી દુકાને એક ફેરો
મારી જોઈ જશોજી. ખુબ એ-વત છે.

આદમજી નુરભાઈની કું.

૩૪૬, ઉતવાલા બિલ્ડીંગ, આંટ રોડ, મુંબઈ.

ભરત કામ માટે રેજીસ્ટર્ડ

રેકમેન્ટો રાજી

નં. ૧૦૩૯

રેશમ સર્જીતમ છે.

ત્રેડ માર્ક જરૂર લેજો.

ગુલેનુર

ડા. વામન ગોપાળનું

આયોડાઈઝડ

સાર્સા પરિલા

સાર્સાપરિલા આજ સાડ વર્ષથી પ્રખ્યાત અને લાખો દરદી-
ઓએ એનો ઉપયોગ કરી પોતાની નીરાશા દુર કરી છે.

અમદાવાદ એજ ૮—ગોડગદામ મોતીચંદ ધોસેથી
મ પ્રશે અમદાવાદ ધોસેની પોળ

શોકી એ મનુષ્ય હવન છે તે બમડુ
તો અને રોગ હવન થાય છે માટે તે સુધા
રવા દરેક માણસને કાળજી લેવી જોઈએ, તેને
માટે આ સાર્સાપરિલા વીના બીજી એક
પણ દના લેવાની જરૂર નથી વળી આ દવા
ખીનાથી ઉપદ્રવ એટલે મરમી અને તેના વડે
ચતા રોગો—તેમજ લકના મધીવા, આમડીપર
કાળા કાધા પડવા, આગતુ સુજ આગતુ,
શરીરમા બળતગ મની, શરીરની ઉપર દેવી
સરખા ફોલા ચઠ આવના વીગેરે
વીમરો ઉપર આ દના અખીર થઈ સુધી છે
શીશી ૧ નો ૩ શાસ્ત્ર ચાર શીશી
ખીવાથી સારો ગુણ આવે છે પો બુદ્ધ
ચાર શીશી એકદમ મ ગાવનાખને બચાં
સહીત રૂ. ૪-૧૩-૦ પડશે.

સુરત એજ ૮—મીં પ્રભુદાસ પાનાચંદ સમ્પ્રદાય

૬૦—સુરતપર લાગળ

ડા. ગૌતમરાવ કૈશવ એંડ સન ઠાકુરદાર-મુંબઈ.

એક યાદ
રોજના ઉપયોગી ન કીમતી
વાસણો ગળતા થાય ત્યારે તકમાં
ગણી નાખતા ના.
કારણ

MEND ALL LEAKS INSTANTLY.

શ. ના ચારની ડબીનો ને શ. ૧ ખારની ડબીનો.

હોતવોટર બેન્ક, ટાંકાઓ, બેન્ક
સર, બાલરી, તાપરી ગીની
(વોશ બેન્કીન) વપેલી, લોટા,
હાંડી, નાહવાના ટુબો,
દેગડી, વાટી, સંગડી
વગેરે વપસાના
વાસણો,

ગળતા થાય ત્યારે તકમાં
ગણી નાખતા ના.
કારણ

દીન, ત્રાંબુ, લોહું, કાચ
ને કોડી કામ, ખીત
બ, કાંસુ, રબરનાં
વાસણો વગેરે.

વાપરવાની વીગત સાથેજ છે.

એજન્ટો જોઈએ છે.

મેનડેટ્સ એજન્સી.

૩૪, નાનાભાઈ લેન, હોર્નબીરોડ, ફોટ મુળદ
નીચલે દેકાણે વેચાય છે.

નશરવાનજી ન. નવા, આં પીં
મારણ સામે ધોળીગુજાર,
ઝેહાંગીર ગીરજાની કુંબ,
૧૧૪, હોર્નબી રોડ—ફોટ
XL સ્ટેશનરી માર્ટ-પારસી બજાર
યુનીયન પ્રેસ, ગીરગામીડ, ધોળીગુજાર
નવરંગ પ્રેસ, બજારગેટ, ફોટ. આર. એન. નવાની કુંબ કાલજારેવી રોડ.

નવરંગ.

વાંચવાલાયક વાર્તાઓ ને વિષયોથી ભરપૂર માસિક.

માસિક અને અધિપતિ—અરદેશર અરશેદજી દેશાઈ.

ઓફિસ—૨૩૭, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

વાર્ષિક લવાજમ હિન્દુસ્તાનેમાં રૂ. ૪.

છુટક નકલ ૮ આના.

પ્રદેશમાં રૂ. ૫.

૮ માં સાલના આહુકોને મીઠાઈરાણી, દલજંગ દલેરની વારતાનું પુસ્તક ભેટ.

પુસ્તક ૮ મુ.

નવેમ્બર, ૧૯૨૨.

આક ૩ બે.

અનુક્રમણિકા.

મોતનો કાથા (આથુ વાર્તા)
દેવીનું ખપ્પર (કવિતા)
પૈસાના ખેલ (કુટુંબ વાર્તા)
પરસ્તીસે પરવરદેગાર (કવિતા)
અધિરાની આપણા. (કુટુંબ વારતા)
હોરી (કવિતા)
સંભારનો કાસો. (આથુ વાર્તા)
હરનાથજીના વચનામૃતે.
સ્થાપિ સ્વરાજ સૂત્ર.
નાટક નુકતેચીની.
મસ્તાની મોત. (કવિતા)
ઘરેલું જંગલ (કુટુંબ વાર્તા)
“નવરંગ” મ્યુઝીક ગ્રાહક.
ધર્મ.
સંભારનો રંગ.

અધીપતી,
અરદેશર કરામજી ખખરદાર,
મોરખ બી. તાતા.
મરહુમ કવિ દા. એ. તારાચંદ્રભાઈ
મહેરબાનુ શ્રી. ઓડનવાળા.
પાદરાકર.
દારાં કાપડીયા.
રમણલાલ નાનાલાલ શાહ.
ભાઈશંકર વિદ્યારામ પંડિત.
મશરેક.
B. V. M.
પાદરાકર.
દીનરામદા એ. સંબલ્લા.
ધીરજ,
દીલજુશ.

તાકીદે જોઈએ છે.

‘નવરંગ’ માસિકના માસ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૨૨ ના અંકો નોટલા આવશે તેટલા જાણીશું. ચાના આઠ રોકડા આપીશું. મારા સપ્ટેમ્બરના અંકો મોટી સંખ્યામાં વધારે છપાવેલા હોવા છતાં નવા આહુકોને મોટા ધધારાને તે પુગી થકેલા ન હોવાથી આ માંગણી કરવામાં આવે છે, માટે જે મહેરબાન આહુકો કાઢેલા ન સખતા હોય તેવા એવો આ માસિકની ઓફીસમાં તુરત મોકલી આપવા મહેરબાની કરવી.

દર મહીને કેટલું ખર્ચશો ?

કેટલું ખર્ચાવશો ?

સેંત્રલ બેંક તરફનો ઉપલો નકસો ઘરસંસારમાં તમોને ઉપયોગી થઈ પડશે.

તે પ્રમાણે તમારા ખર્ચો નીલાવી ખરાબ વખત માટે; દુઃખસુખના દીવસો માટે નાણું સંઘરવાની ટેવ પાડો અને તે નાણું

સેંત્રલ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા

ના સેવીંગ બેંક ખાતામાં મુકો; કે જ્યાં તમારું નાણું સચવાય અને તમોને ખીલું સેવીંગ બેંક કરતાં વધુ વ્યાજ તથા લાભ મળે.

વધુ માટે લખો ચા મળો.

(સોરાબ ન. પોંચખાનાવાલા)

મેનેજિંગ ડીરેક્ટર.

નવરંગ.

પુસ્તક ૮ મું.

નવેમ્બર, ૧૯૨૨.

અંક ૩ જો.

મોતનો ડાઘ!

પ્રકરણ ૪.

એલ્ઝી તે વિઝીટીંગ કાર્ડ ઉપરનું નામ વાંચી મુચવાડામાં પડી. ચુસ્સાતો મોતો તેણીના સોહ મથા મુખડા ઉપર તલકાળ ફરી વળ્યો, કિંતુ ખીજળ પળે તે મક્કમ પગલે નોએલ કેમ્બેલ ખેડો હતો તે રૂઝ તરફ ગઇ અને તેનું આરણું ઉઘાડ્યું. તેણીને પ્રવેશ કરતાં જોઇ તે રૂમમાં એક કાચ ઉપર બેઠેલો એક ઉચો અને સારા વસ્ત્રોમાં સજ્જ થયેલો જવાન હતો. ઉભો થયો.

પોતાના પિતાના મુઆફિકન તે જવાન માટે જીગરમાં નિરરકારની લાગણીઓ સહીત જ તે રૂમમાં આવી હતી. તેણીએ એક દેખાવના, હમ્તા પણ હુમ્ત્યા દેખાવના જવાનને પોતા સામે આવી ઉભેલો જોવા વકરી રાખી હતી, પણ, તેથી, તમામ ઉનદુન તેણી સામે હતી, ઉભો થયેલો જવાન હસ્તો ન હોતો, કે એકાદ હુમ્ત્યા જેવો તેનો સહજ પણ આવભાવ કે દેખાવ ન હતો.

તે સોહામલો હતો—ધણેજ સોહામલો. તેણે પહેડેમાં વસ્ત્રો સારાં અને ટેસ્ટકુલ હતાં, અને તેની રીતમાત એક લાયક સમ્પ્રદાયના જેવીજ તમામ હતી.

તેણે એલ્ઝી તરફ પ્રશ્ન કરતી કીમતો જોયું, અને દુરત પામી ગયો કે 'તેણીની વર્તણૂક મિત્રતાથી વેગળી હતી.' તેણીનાં મનમોહક સુદરનાથી પ્રથમમાં તો તે અંજાઇ ગયો હતો, પણ દુરતમાં તે હસ્તો જણાયો. તેને હસ્તો નિહાળી, તે ચુસ્સાથી રાતી બની.

"મેં માહરો કાર્ડ સર જોન સ્ટર્ન માટે મોકલ્યો હતો," તેણે હજવેથી બચાવ કર્યો. એલ્ઝીને લાગ્યું કે આવો સુંદર સાદ તેણીએ દેખાપી સાબર્યોજ ન હતો.

ખચ્ચીતંગ આવો દેખાવજો જવાન, આટલી ઉંચી વર્તણૂક અને સબ્યતાથી બરેલો, એક નિય કે તેવીજ કોઇ નાચાયક તરમચનતો કેમ હોઇ શકે? એલ્ઝીએ મનમાં એમ વગાસ્યું; પણ ખીજળ પળે તે જવાન તરફ પોતાના અંતકુરણને મખ્ત કર્યું, અને મગરૂરીથી પોતાનું નાણુક સર ઉઘાવી તેણીએ દમામમાં જવાણ કર્યો.

“સમજે, માહરા પપા તમને મળવા સાફ ના પાડે છે તમને તે કેટલા ધીકારે છે તેનું પ્રમાણ જો તમે અર્ધે ભાગે બી જાણો, અને તમારામાં સ્વમાન જેવું સદગ બી હોય તો હું કહું છું કે તમે ફરી કદી બી તેને મળવા માંગો નહીં!” તેણી અડપથી ઉપણ બોલી ગઈ કે રણે તે જવાનની આક્રમક આંખો તેણીને તે બોલતાં અધવચ્ચેજ નરમ પાડે.

“હું તમને સમજી શકતો નથી,” તેણે દુઃખનો દેખાવ કરી કહ્યું, “તમારા આ કડક આંધકારનો શો અર્થ કરવો તે માહરી સગવળની બાહર છે: હું ધારું છું કે તમે મીસ સ્ટર્ન છેવ?” તેણે ટાંકીને એલઝી તરફ જોયું અને ધુન: વધાર્યું, “અને કંઈ જુલ યએલી છે, કંઈ ધણીજ કમનશીબ જુલ.”

“માહરા પપા બિમાર છે,” એલઝીએ જરા નરમ અવાજે કહ્યું કેમકે તેનો કઝીન ધણો ગભરાયેલો ને શુચવાચલો દિયો, “તેવણુ અઠવાડયાંએ થયાં પોતાના રૂમમાંથી બહાર નિકળ્યા નથી. તમારું કાગળ વાંચીને તેવણુ ધણાંજ ખીજવાયા હતા અને એમની તખ્ત પર પણ તેની ધણી માઠી અસર થવા પામી હતી, તમને મળવા માટે મેં તેવણની રજા પણ લીધી નથી. તમે અત્રે આવ્યા છો ને તેવણુ જાણતા પણ નથી. હું તમને હરકત કરવામાં આવે કે અપમાન કરવામાં આવે તેમાંથી જાણવાના ખ્યાલથી અત્રે આવી છું, કેમકે પપાનો વિચાર તમને અત્રેથી હાંકી કઢાવવાનો છે.”

“ઓ!” તે પહોંચેલો તે સમજી દિલગીરીથી બોલ્યો, “ત્યારે તો મીસ સ્ટર્ન, માહરે તમારો ઉપકાર માનવો સળવાર છે. એકદ નાકરને હાથે હંકરાઈ જવા બદલ આ ખચ્ચીતન માહરે માટે શુભ બન્યું છે. પણ મીસ સ્ટર્ન, હું તમને ખાતરી આપવા માયું છું કે માફ લોની મુસાફરી કરીને સિંહને હું તેના પાંજરામાંજ મળવા ને નમાવવા આવ્યો છું. માહરી મુશ્કાતનો લાભ સર જોનને નારતી છે. હું સમજીજ નથી શકતો કે સગ જોનને માહરી વિરૂધ થવાનું શું કારણ છે?”

“ઓ, એવા અચાનપણાનું બાકી ડાળ રા માટે હાલો છો?” એલઝીએ ધ્વજતાં સાંદે કહ્યું, “જાઓ, હું તમારી પાસ માંગી લઉં છું કે હમણા તો જાઓ. માહરા પપા તમને મળવા સારી તંદરિસ્તીમાં આવે તેટલાં ચોખા.”

તેણે પોતાના હાઠો કરડ્યા ને જરા વિચારમાં પડ્યો.

“મીસ સ્ટર્ન, એક પ્રશ્ન, પ્લીઝ. તમે અત્રે દાને જેવાની આશા રાખતા હતાં?”

“તમે તમારો કાડ મોકલ્યો તેને,” એલઝીએ તે વિચિત્ર પ્રશ્નથી ખીજવાઈ તિખાશથી કહ્યું

“અને તે ઉપરનું નામ?”

તે નવો વિચિત્ર પ્રશ્ન સાંભળી એલઝીના જીગરમાં કંઈ અવનવી લાગણી થવા લાગી. કંઈ તે તેણી સમજી શકી નહી. તે ચૂંતું શરીર તે લાગણીથી કંપી રહ્યું.

“જો કેવો દરરાખોગ સવાત્ર,” તેણી બોલી, “નળી કોનુ નામ? તમારું પોતાનું—તોએલ કુએલ?”

“એમસડ્ડી” તે પુકારી ઉઠ્યો, “હું કટશે મુખો બન્યો. મીસ સ્ટન, તમે મને એ માહરી મુખાંધ બરી ગણવતી માટે માફ કરી શકશો ? મેં એથી જે ખરાબ છાપ માહરે વિશે તમે ઉપર પાડ્યો છે તે શું કદી નિસારશે ?”

તે એક ખુરશી ઉપર બેસી ગયો. દમ બાધીને હર્યો ને પછી પાછો એલઝીની માર્શી ચાલવા પડ્યો.

“મેં માહરા મિત્રનો કાર્ડ તમને લુલમાં મોકલ્યો હતો, તેની વતી તેના મામાને મળવા હું અંદો આગ્યો છું. તેનું કાગળ હમણા માહરાં ખીસામાં છે, એ કાગળ સાથે તેના પાંચ છ કાર્ડો લુલમાં આવી ગયા હતા અને તેમાંનો એક મેં ધ્યાનમાં ને ધ્યાનમાં તમને મોકલાવવાની મુખાંધબરી લુલ કરી હતી. માહર નામ કોલીન રેડકલીફ છે, અને હું નોએલ કેમ્બેલનો એક ખાસ મિત્ર છું. ને ઘણો રોકાવેલો હોવાથી બ્લેરેક આવી શક્યો નથી.”

કોલીન રેડકલીફ ! તે જવાનનું નામ સાંભળી એલઝી વધારે અચ્ચળ થઈ. તે નામ તેણીને જાણીતું હતું. તે નામની તે એક વખાણનાર હતી. તે નામ તે ઘણું પીછાણતી હતી, ઘણા આગેવાન પત્રો ને માસિકોમાં આવતા સુનંદા પીકચરો તથા તે નામ તે હંમેશા વાંચતી હતી. એક્ટેમીમાં મુકાવલા પીકચરો માટે લાગલગાત બે વર્ષ તેનું નામ બહુ વખણુ થઈ તેણીને યાદ હતું. તે પોતે આઈની શેખીન હોવાથી કોલીન રેડકલીફની હુન્નરમંદીની પૂજારી હતી.

અને તેજ તેણીનો માનીનો જવાન આઈસ્ટ તેણીની માર્શી ઇચ્છતો તેણીની સામે ખડો હતો.

“હું તમને જોઈ ખુશ છું, મીસ રેડકલીફ,” એલઝી બોલી, “હું તમને નામે વર્ષો થયાં આસપુ” છું, મને ઈમીદ છે કે માહરી તુમાખી વર્તણૂક માટે તમે મને દરચુગર કરશો.”

“જે હપરડો ગઇ ગયો છે તે માટે હું મને પોતાને કદી માફ કરી શકનાનો નથી. નોએલ કેમ્બેલ હું નથી એ માહરે માટે કેવી મોટી સુચનશીલ્ય છે ?” તે ખુશહાલીથી હસતા વદને બોલ્યો, “સર જોન ખિમાર હોવાથી તમારા કઝીને મોકલેલું લેટર થોડા દાઢાડા દાખીજ રાખવાનું ઇચ્છવા જોગ થઇ પડશે,” કોલીન રેડકલીફ એટલું બોલી ખચ્ચાળો, પછી પાછું બધારું; “અને હુંજ પાછો નોએલને સમજાવીને તેના એલઝી તરીકે અહીં પાછો આવશ.”

“તેજ ઠીક થઇ પડશે, મીસ રેડકલીફ, કેમકે પપા તો નોએલને એક તમામ નકામો ને લુચ્ચો ખાંગડજ ધારી બેઠેલા છે. હું ધારૂં છું, કે પપાની તેજ માની લેવામાં લુલ છે, ખાસ કરીને મીસ કેમ્બેલ તમારા જવાના એક મિત્ર છે ત્યારે.”

“સર જોનની, ખચ્ચીતજ, એમ માની કે ધારી લેવામાં લુલ છે,” કોલીને ચહુરાં લાલ થતાં જવાબ કર્યો, “કેમ્બેલ લંડનમાં એક સૌથી ખીઝી માણસ છે ને પૂરતો ખચકે જોઇતો આખરદાર છે. તે એક બેરિસ્ટર છે અને તેનું ગાડું ઠીક ઠીક ચાલે છે. સર જોન તેને વિશે નાહકનું ખુર આનુમાન ધરાવી બેઠો છે.”

“હું એ જાણી દીકગીર છું,” એલઝી બોલી, “પણુ પપા હંમેશા વર્ષોની વાત ઉપર પોતાને થયવાં કેંઈ ગંભીર નુકશાન માટે ખફા થઇને બડબડે છે. પણુ એ વાત અપણુ શા

માટે કર્યે ૬ મીઠું રેડકલીફ, એ તમને ઠીક લાગે તો 'માહરા' કઢીનનો પત્ર મને આપી જાઓ, અને તે હું પપાને એવણને ઠીક હોશે ત્યારે આપશ. તેવણનો માહરામાં પૂણું વિશવાસ છે."

કાલીન રેડકલીફ સહજ દરવાજામાં પડ્યો.

"હું તેમ કરી શકતો નથી. કેમ્બેલનો તેવો મને હુકમ નથી. એના મામાને હાથોહાથ આપવાનો તેવો મને બારપુર્વક આગ્રહ છે, તેની અવગણના હું કરી શકતો નથી, તેથી હું અત્રે પાડેા આવીશ? ક્યારે આવું? એ બાબતે આસ અગત્યની છે તેમાં તમારો પણ મીસ રટન તમારા પપાના જેટલોજ લાભ સમાયશે છે."

"પપા, હું ધારું છું કે એકાદ વિક પછી ઠીક થશે," એલઝી બોલી.

"ત્યારે હું આવતાં અકવાડયામાં ગુરવારે સાંજે અત્રે આવીશ; મીસ રટન, અને તે વેળાં મને ઉમીદ છે કે તમે અને પપાને મળવાની દરેક જોગવાઈ કરી આપવામાં સક્ષમ થશો."

"તે માટે ખાતરી રાખજો," એલઝીએ કહ્યું. "આવો, મીઠું રેડકલીફ, જરાક રીફ્રેશમેન્ટ લેતા જાઓ," તેણી શરમથી રાતી બનતાં બોલી, "હું તમને લેડી હેલીના ફીમેન સાય ઈન્ટ્રોડ્યુસ કરાઉં. આ મોટા ઘરખતલાનો કારેબ્યાર તેવણુ ચલાવે છે. હું તેને માટે હજી પુરતી લાયક થયેલી મનાતી નથી." તેણી એટલું કહી મીઠાસથી હસી, અને તે દરવાજે કાલીન રેડકલીફનું મન હરી લીધું. દેવનાન આર્ટિસ્ટને લાગ્યું કે આવી સુંદર છોકરી તેણે કદી જોઈ કે જણી ન હતી.

"મને માફ કરો, મીસ રટન," તે બોલ્યો "માહરી કેમ બહાર બોરી છે અને બેરેલ થઈ લાંડન જતી છેલ્લી ટ્રેન નવ વાગે ઉપડે છે," તેણે પોતાનાં હાથ ઉપરના ધડિલાલમાં બેધું અને નાશીપાશીની લાગણી તેના ચહેરા ઉપર છતાઈ રહી, "અરે! નવમો પાંચમ મીનીટ બોલી છે. વખત કેમ વહેયો ગયો? માહરે ત્રણ માઈલ જવું છે તે કેમ જવાશે?"

"હવે બનેજ કેમ? હવે તો આજની રાતે જવાયજ નહીં," એલઝી હસીને બોલી, "હું લેડી હેલીનાને અહીં બોલાવી લાઉં છું અને તેવણની મીઠી તકેદારીને તાબે થવામાંજ હવે તમારો છુટકો રહેશે."

"હાટેલ" એવું કંઈ તે તરત બોલવા જતો હતો. પણ અતે મીસ રટનની માંગણીને વશ થવામાંજ તેણે સુખ માન્યું.

તે અણુધાર્યા પહેરોણાની સંગવડને સાથ લેડી હેલીનાએ તાગડોળા બદોખરત કર્યો. અલખતાં, નેની આમદ અને તે રાતના તેના ત્યાંના રહેવાસને લગતી સર્વે વાત સર જોતથી બહુજ ચોક્કસાઈથી ગુપ્ત રાખવામાં આવી.

ખીશ રહવારે નાસ્તો લઈ તે પહેરોણાએ વિદાય થવા આગમ્ય સર જોતની તખ્ત વીશે કાળજીભરી પુછપરછ કરી.

"કેમ્બેલ જણાને ખુશી થશે એવું કંઈ કહેવા જેટલું હું સામર્થવાન થયો છું એ માહરી ખુશનશીબી છે," તે જતાં જતાં બોલ્યો, "હું આવતા વિકમાં ગુરવારે પાછો આવશ." તે બંને બાનુઓને સેડહેન્સ કરી ચાલતો થયો.

એલક્રી તેને જતો એક પારીએ આવી હતી. અધી ખુશહાલી, અધી દીલગીરીથી તેનું જીવન ઉમરોતું હતું. આ આજુધારી મુલાકાત તેણી માટે સુંઘ બલિષ્ઠતા સુંખ લાવનાર હતી વા હુઃખ ? કાલીન રેડકલીફને લઈ ઉપડી ગયેલી મેટરકાર તરફ તેણી જોતી હતી હતી. તે નગર ખંડાર જતાં તેણી એકે નાચી ખુશી ઉપર બેસી પડી અને પોતાનો ચહેરો પોતાના હસ્તોમાં છુપાવ્યો; નહી કે વિલાપ કરવા, પણ તેણી આસપાસ ઉત્પન્ન થતા નવા બેઠે તે સુખ-વાંડોનો વિચાર કરવા.

પ્રકરણ ૫.

સર જોન રટ્નની તખ્તના સમાચાર મળવા કેટલાંક પદરોણાઓ તે સહવારે આંબાં અને ગયાં. સર જોનની વિચિત્ર રીતભાત અને એકાંત પસંદ કરવાની ટેવ છતાં તેના મોત્રા અને પૈસાના બજારી કાંઈ અવગણના કરી શકે એમ ન હતું. તે તે પરગણામાં સૌથી તવંગર આસામી હતો. અને વળી તે હેક્ઝ સોસાયટીથી નાહસતો ફરતો ન હતો; હેક્ઝાં બે વર્ષ ફરમાન તેનો ખેરડેક પાર્ક ધણું પદરોણાઓથી આવરતો વાજી ગાજી રહ્યો હતો. તે વૃદ્ધ બેરોનેટને પોતાની વ્હાલી પુત્રી એલક્રીને ખાતર સોસાયટીની મંગતમાં રહેવું પડતું હતું. તે પોતે અને તેણી એકાંત સંધતો ને બરીયત્ત બન્યો હતો પણ એલક્રીની તરખ્યત માટે તેને અધાગ કાળજી હતી. તેણે તેણીની દરબારમાં લઈ જવાની પણ ખાસ સંભાળ લીધી હતી; અને લંડનની હાઇ ક્લેસ સોસાયટીઓનાં કેટલાક વગવાળા મેલાવડાઓમાં પણ એલક્રીને ખાતર પોતે હાજરી આપી હતી. દરબારમાં નેમજ એવા મોટે ખાંચરેના મેલાવડાઓમાં એલક્રીએ પોતાની મનમેહક સુંદરતાથી ઘણી સુંદર અસર નિપજવી હતી. ઘણા જવાન્યાઓના ચિત્ત તે આતુરીએ ચોરી લીધાં હતાં. ઘણાંઓ તેણીનું દિલ છતવાના વચર વસણાં મારો પાછા દેખ્યા હતા; પણ તેઓમાનો એક જાનરો જકડી નિવડ્યો હતો. એલક્રીને તે ઉગરાવ લોર્ડ જોર્જ સોમરસન સાથે એક મોટે ખાંચરેના બાજમાં મેલાવડા થયો; અને પહેલીજ નગરે તે ઉગરાવ એલક્રીના પ્યારમાં પગથી માયા તુલીક પડ્યો. તે કેટલું પણ રીતે દેખાવ્યો ન હતો, ખટકો બરેલાં બાંધાનો અને લગાર સામઝા ચહેરો હતો એ લોર્ડ જોર્જ સોમરસન. તે રીતભાતે ઉતાવળ્યો અને અચોક્કસ હતો. તેને જિંદગી કેટલું ચોક્કસ કશી બી પાંતીએ કહી શકતું ન હતું, પરંતુ એ બધી ખામીઓ છતાં તે પૈસા પાવ દોવાથી તેનો વગ વસીકો મોટો હતો, તેમજ તેનું ખાનદાન પણ સદીઓનું માન પામેલું ને પુરાણું હતું.

તે, અમોએ ઉપર કહ્યું છે તેમ, પ્રથમ દ્રષ્ટિએ એલક્રી ઉપર પ્યાર થયો બન્યો હતો અને વખતના વહેવા સાથે તેનો તે પ્રેમ વધતોજ ગયો. તેણે પોતાના અંતરની તે બાંધનાનો ઉમરો એક દિવસ એલક્રીના કાનોમાં ખાલી કર્યો. તેણે ઘણા જુરસાદાર શબ્દોમાં પોતાના પ્યારનો જ્વેલ તેણી કણે રજી કર્યો. તે શબ્દોનો ધોધ એલક્રી અધી બીહીધીલી, અધી ક્ય વાંચકી સમજી રહી.

“બસ કરો,” તેણી તે વેળા વચમાં બોલી “હું તમારી પરણેતર યદ્ય શક્ય નહીં, લોડ સોમરટન; તમારો જુસ્સો મને બીહીધરાયે છે.”

તે શબ્દો સાંભળી તેની આંખોમાં ઝુસ્સાના જવાબો જળી રહ્યા.

“ના’ નો જવાબ હું લેખ ચલાવનાર નથી. ‘ના’ મને કમુલજ નથી. મીસ સ્ટર્ન, ‘ના’ કહીને તમે તમારા અંતઃકરણને દગો છો. માહરો પ્રખળ પ્યાર-માહરો મજબુત સ્વભાવ તમને નમાવશે—તમારો પ્યાર મેલવશે.”

“તમારા મજબુત સ્વભાવ માટે તમે જોઇએ તે કરતાં ધણું જારતી માની લેતા જણાવ છો.” એલઝીએ તીરસકારથી જવાબ કર્યો, “તમારે માટે પ્યાર જેવી ચીજ માહરી સોડે ફાઝલ નથી.”

“વેલ, કુખત એ કામ બખવશે, મીસ સ્ટર્ન. તમે માહરા અંતરમાં એવો જુસ્સો ઉત્પન્ન કર્યો છે કે તે કદી ઠંડો થનાર નથી. દર્પાના ધરમા આવતા મોજન જેવો તે સમર્થ છે. મેં તમને છતવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. મેં ઠરાવ કર્યો છે, મીસ સ્ટર્ન, કે તમને માહરાં મોહરદાર બનાવવાં.

એ વાતને—એ તકરારને મહીનાઓ વીની ગયા હતા. તે પછી લોડ સોમરટનને તેણીએ જોયો પણ ન હતો, પણ તેણીને ખબર હતી કે તેની અને તેણીના ચિતાશ્રી વચ્ચે અવાર નવાર પત્ર વહેવાર ચાલતો હતો. તેણીએ કદી તે પત્રો જોયાં ન હતાં, પણ મનશે તો તે સખ્ત હચરત રહેતી હતી, કે તના પીતા જેવા એક રીટાયર્ડ થયેલા આસામીને એ લોડ સોમરટન સાથે શો સંબંધ હતો ?

કોલીન રેડકલીફના વિદાય થવા બાદ એલઝી વિચારોમાં નિમગ્ન બની હતી. તેણીનું મગજ ભમતું હતું; આઈસ જેવાં ઠંડા આંગણાંએ જાણે કાષ્ટએ તેનું નાજુક જીગર ઝાંઝી લીધું હોય એવી અસર તેણી ઉપર નિપજ હતી.

“હું કટલી મુખી બનું છું ? શા સારું હું એટલી ‘નરવેસ’ બનતી હોવય ?” તે મનશે વિચારતી, “પપાની બિમારીને લીધે યા પપા પ્રવાસે જવા ચાહે છે તેની ધાસ્તીએ એમ હશે ? છટ, માહરે શા સારું બીહીવું જોઇએ ? જે યશે તે સારજ યશે. માહરે ખુદા પર વિશવાસ રાખી રહેવું જોઇએ.” તે એમ વિચારી ઉઠી અને બહાર બાગમાં ઉતરી. તેણીના વિચાર પોતાની હિન્દુસ્તાની આવાની મુલાકાત લેવાનો હતો. તેણી મારફતે તે તારણી પોતાની મરનાર માતાને લગતું કંઈ જાણવા ઇન્ટેન્ડર બની હતી. તે વૃદ્ધ આમા હાલમાં તે પાર્કના ગંભીર બાગને એક છેડે આવેલા એક ન્હાના કોરેજમાં રહેતી હતી.

જેમા, તે આમા, હવે તો ધણી જૈદ યદ્ય મઈ હતી; અને તે કોરેજમાં સારો દિવસ પડી રહેતી હતી. ભવિષ્ય બાખવાનું તેણીને ચેતક પડ્યું હતું, જોકે તે તે વિદ્યા કટલી ને કયાંથી શીખી યા જાણતી યદ્ય હતી તે કોઈ કદી કે કળી શકે એમ ન હતું. તે પાર્કનું દરેક નોકર તેણી આગળ અવારનવાર જઈ બેસતું અને પોતાનું ભવિષ્ય બખાવતું, અને બદલામાં તેણીને થોડુંક રૂપનાણું આપતું, જે તે ડોસી બહું સંભાળતી એકઠું કરતી હતી. તે વૃદ્ધ હિન્દવાણી દીન ઉગ્યે લોબી થતી જતી હતી, અને પોતા પાસ આવતા જતા પાસ વધુ ને વધુ ઓકાવતી હતી.

એવડી તે કોટન નહીં આવી પોહ્યો. તે તે વેળા પોતાના પિતા ને માર્ન લગાવના વિચારમાં તસ્લીન હતી. કોલીન રેડકીડનો ખ્યાલ તે વેળા તેણીના મનમાં સહજ પણ રહેતો ન હતો.

“એ મને કહેશે,” તે બચ્ચી. “પપા સિન્ડુસ્તાનમાં કેમ ને ક્યાં રહ્યા હતા તે એ બધું જાણતી હશે ને ત્યાં જવાથી એવણુ તખ્ત સુધારવાની વાતો કરે છે તે શા કપરથી, તે વિશે પણ એ મને કંઈ કહેવાની ખબર આપી શકશે.”

એવડું કોટન એક ધણીજ ગીચ ઝાડોની યોડી ઘટાઓ વચ્ચે આવેલું હતું. તે ઝાડોની ગીચ ઘટાઓને લીધે તે કોટનમાં આખો દિવસ અંધારજ રહેતો હતો. એવાને દિવસમાં પણ પહોંચણાઓ આવતા ત્યારે મીનખતીઓ સળંગાવી ઉમ્મશ કરવો પડતો હતો.

એલડીએ તે કોટનનું ખારણું યોડ્યું અને અંદરથી ચીયવાતો અવાજ આવ્યો.

“મીમ એલડી ખારણું યોડે છે. માહરી બહાલી દીડરીના યોડવાનો એ અવાજ છે. અંદર આવ, માહરી પ્યારી, અંદર આવ.”

એલડી ખારણું ઉઘાડી અંદર ગઈ બહારના પ્રશ્નનું તકામતી અંદરના ગળાચનારા અંધારમાં પ્રવેશ કરતાં તેણી કમકમી.

“હું કાંદાં છે, એના?” તેણી બોલી, “હું” આવા કારણદ્વારા જીવન કેમ ચાલતી હોશે. રાજ રાજ અહીં વધારે અને વધારે અંધાર ને બીલીધરાચનાર દરમ અને નગર આવે છે.”

એના તે સાંભળી હસી પડી.

“મને પ્રકાશ સામે ધીકાર છે,” તેણી અંતરથી બોલી, “જીવણુઓને તેથી ઘણું જાણી સેવાનું મળે છે. જાણી જાણી શકવાની રેવી શક્તિ ધરાવનારાઓને પ્રકાશની કંઈ જરૂર નથી. એલડી, મારકામને જાતને કહેજે કે માહરી તંબાકું તમામ ચપા આવ્યો છે. તે લાવતાં જુલે નહીં. જરૂર કહેજે, જુવતી ના.—એ મારકામ માટે મેં ઘણું કરેલું છે ને તે મને એમ સમજતી થુકે એ તેને માટે દીક નથી. મેં સર જોનની પણ ઘણી સેવા ઉઘાડી છે. હાલમાં સર જોન જિમાર છે, પણ એવણુની એ જિમારી શારીરિક નથી; માનસીક છે.”

“હા, એના પપા જિમાર છે, હેલ્યા યોડાંક અસ્વાડ્યા થયાં તેવણમાં ગમખ દેરકાર થઇ ગયો છે. હું હમણાં જોવ તો તેવણને જોળખે પણ નહીં, એવો તેવણનો અવતાર બેળવતાગ થયો છે” એવડીએ કહ્યું.

“હું” તે જાણું છું, મને તે વિશે ખબર છે. જિમારાની ચાવ પ્રમાણે એવણુ લાંબી મુમાહરીએ નિજળવા માંગના હશે; પણ હું હમણાં કહી શકતી નથી કે, તેથી એવણુને કશો લાભ થશે કે નહીં. એવણુનો એક મોટો જીવલેણ ચતુ છે. એવણુની જીંદગી જોખમમાં છે.”

“એના,” એલડીએ તે ઘરડી લપાની નર્મજ જાત કહ્યું, “પપાએ માહરાના નિજવાગ મુખીને મને યોડું પછું કહ્યું છે; પણ તેવણુ પોતાની આગળી જીંદગી સમજી કે માહરી મરનાર માવતર વિશેની કશી પણ વાત ન જાણતી ખાસ સળાળ લીધેલી છે. એના, જો હું કહે છે તોમ હું મને ખરેખર આહતીજ હોય તો મને જાણે છે કે તે વિશે હું મને કંઈ કહી માહરી જીજાસા તખ્ત કરી શકશે.”

“બસુ કરો,” તેણી તે વેળા વચમાં બોલી “હું તમારી પરણેતર થઈ શકશ નહીં, લોડ સોમરટન તમારો જુરસો મને બીહીધરાવે છે.”

તે શબ્દો સાંભળી તેની આંખોમાં ગુસ્સાના જવાબો જળી રહ્યાં.

“ના” નો જવાબ હું લઈ ચલાવનાર નથી. ‘ના’ મને કમ્પ્યુલજ નથી. મીસ સ્ટર્ન, ‘ના’ કહીને તમે તમારા અંતઃકરણને દગો છો. માહરો પ્રજાળ પ્યાર-માહરો મજબુત સ્વભાવ તમને નમાવશે—તમારો પ્યાર મેલવશે.”

“તમારા મજબુત સ્વભાવ માટે તમે જોઈએ તે કરતાં ઘણું ગરતી માની લેતા જણાવ છો.” એલઝીએ તીરસકારથી જવાબ કર્યો. “તમારે માટે પ્યાર જેવી ચીજ માહરી સોડે ફાઝલ નથી.”

“વેલ, વખત એ કામ બળવશે, મીસ સ્ટર્ન. તમે માહરા અંતરમાં એવો જુરસો ઉત્પન્ન કર્યો છે કે તે કદી ઠરે ચનાર નથી. દર્વાના ધરયા આવતા મોજા જેવો તે સમય છે. મેં તમને જીતવાનો નિશ્ચય કર્યો છે. મેં ઠરાવ કર્યો છે, મીસ સ્ટર્ન, કે તમને માહરાં મોહરદાર બનાવવાં.

એ પાતને—એ તકરારને મહીનાઓ વીતી ગયા હતા. તે પછી લોડ સોમરટનને તેણીએ જોયો પણ ન હતો, પણ તેણીને ખબર હતી કે તેની અને તેણીના પિતાશ્રી વચ્ચે અવાર નવાર પત્ર પહેવાર ચાલતો હતો. તેણીએ કદી તે પત્રો જોયાં ન હતાં, પણ મનશે તો તે સખ્ત હચરત રહેતી હતી, કે તના પિતા જેવા એક રીટાયર્ડ થયેલા આસામીને એ લોડ સોમરટન સાથે શા સંબંધ હતો?

કોલીન રેડકલીફના વિદાય થવા બાદ એલઝી વિચારોમાં નિમગ્ન બની હતી. તેણીને મગજ ભમતું હતું; આંધસ જેવાં ઠંડા આંગણોએ બાજુ કોણએ તેનું નાજુક જીગર ઝાલી લીધું હોય એવી અસર તેણી ઉપર નિપજ હતી.

“હું કેટલી મુખી બનું છું? શા સારું હું એટલી ‘નરવેસ’ બનતી હોવશ?” તે મનશે વિચારતી, “પપાની ખિમારીને લીધે યા પપા પ્રવાસે જવા ચાહે છે તેની ધાસ્તીએ એમ હશે? છરે, માહરે શા સારું બીહીવું જોઈએ? જે થશે તે સારું થશે. માહરે ખુદા પર વિશ્વાસ રાખી રહેવું જોઈએ.” તે એમ વિચારી ઉઠી અને બહાર બાગમાં ઉતરી. તેણીનો વિચાર પોતાની હિન્દુસ્તાની આયાની મુલાકાત લેવાનો હતો. તેણી મારફતે તે તારણી પોતાની ‘મરનાર માતાને લગતું’ કંઈ જાણવા ઇન્ટેન્ડર બની હતી. તે વૃદ્ધ બોયો હાલમાં તે પાર્કના ગંગવર બાગને એક છેડે આવેલા એક ન્હાના કાટેજમાં રહેતી હતી.

એમાં, તે આયા, હવે તો ઘણી જૂંદ થઈ ગઈ હતી; અને તે કાટેજમાં સારો દિવસ પડી રહેતી હતી. ભવિષ્ય ભાખવાતું તેણીને એતક પડ્યું હતું, જોકે તે તે વિદ્યા કેટલી ને ક્યાંથી શીખી યા જાણતી થઈ હતી તે કોઈ કહી કે કળી શકે એમ ન હતું. તે પાર્કનું દરેક નોકર તેણી આગળ અવારનવાર જઈ બેસતું અને પોતાનું ભવિષ્ય ભાખાવતું, અને બહામાં તેણીને થોડુંક રૂપાનાણું આપતું, જે તે ડાસી બહુ સંભાળથી એકઠું કરતી હતી. તે વૃદ્ધ હિન્દુવાણી દીન ઉગ્રે લોખી થતી જતી હતી, અને પોતા પાસ આવતા જતા પાસ વધુ ને વધુ એકાવતી હતી.

એલ્ડ્રી તે કોર્ટન નજીક પહોંચી હતો.
વિચારોમાં તકલીન હતી. કોર્ટન તે નજીક આવતાં જોયો, “હું ચારા રાખું છું, કે મેં ન હતો.”

મને ધણીજ ચમકાવી સોર્ડ સોમરટન,” એલ્ડ્રીએ કડક અવાજે કહ્યું.
“એ મને કહેશે,” તમ તે તારણીને લંડનમાં તેની સાથ ચએલી તકરારની વાદ ચદ.
નણુતી હશે ને ત્યાં જુઓ,” તેણે મારી ધમ્મતાં કહ્યું, તેણે પોતાની ચદામે એલ્ડ્રીનાં મધુરા
પણ એ મને કંઈ ઉજેઅદબ કીસમે ટાંકી રાખી.

એમનું કોર્ટન ચમકાવી તે અગાઉ એક બીજી દખલગીરીથી હું ચમકી હતી. મને લાગ્યું
ગીચ ધટાઓને લીધે ઘાયલી કોઈ જાણીતી કરી રહ્યું છે કેમકે હું તેણીના કોર્ટનમાંથી બહાર
પહોંચીશો. આવહાર સુધાં ધાસમાં કોઈના ચાલવાનો નરમ ખડેખડાત યતો મેં સાંભળ્યો.”

એલ્ડ્રીએ મણુતો અત્રે કોર્ટન નથી” સોર્ડ સોમરટને ચાણુખાણુ મોક્ષાશીષી નજર દેડી
“મીમ કો કોઈ તમારેજ ત્યાંનું નોકર નકર હશે કે જે તમને અત્રે જોઈ ગગરાઈને દાંખ્યાય
અંદર આવ, મેં કે રખે તેને તેની ફરજ સુધી અત્રે બાઠકવા માટે તમે ઠપકો આપો.”
“ય એમ પણ હોય ?” એલ્ડ્રીએ અર્ધા શંકાથી કહ્યું.

એલ્ડ્રી ! મને જોઈને ખુશી તો છેવની, મીસ સ્ટર્ન ?” તેણે પુછ્યું.
અધિકારમાં નોકરા પપાના કોઈ પણ મિત્રને મળતાં મને ખુશહાલી ઉપજે છે.” એલ્ડ્રીએ જવાબ
“હું પણ તમે આ બાણુ કેમ આવી ચડયા ?”

સોર્ડ સોમરટન તમનેજ શોધતો ચાલ્યો.” તે ઉમરાવ જોયો, “હું સર જીનને મળ્યો. પછી
જામળવા માંગતો હતો તેટલાં એક નોકરે કહ્યું કે તમે બાગમાં છેવ, એટલે હું બાગમાં
ના ને ફરતો ફરતો અનાપાસે આ બણી ચાલ્યો,” તેણે પોતાનો હાથ આંખ ઉપર ઉંચો
વાણુ મુખને પ્રકાશ દર કરવાની કોશીશ કરી અને ત્યારે એલ્ડ્રી સ્પષ્ટ જોઈ ચકી કે તેના
મેલડ્રી, ઉપર ધાસના તણખાંઓ પડ્યાં હતા તેમજ તે દેટલેક ઠેકાણેથી કાંટાઓમાં બેરવાવાને
હાં. કાંટા પણ હતાં, તેના હાથો અને ચહેરા ઉપર પણ ધસારા માલમ પડતા હતા.

“અને હવે તમે મને મળ્યા ?” એલ્ડ્રીના મુખમાંથી તે શબ્દો નાણુઅનણુ નીકળી ગયા.
“જાણ પછે તે તે શબ્દો માટે પોતાના મન સાથ પસનાવા પડી.

“અને હવે તમે મને મળ્યા,” તેણે જુરમાબેર તે શબ્દોનો પડોશ કર્યો, “એટલે હું
તમારી પાસથી નાણુવા ઇતિમદ છું કે ગહીનાઓની વાત ઉપર મેં લંડનમાં તમે પાસે જે
ચાચના કરી હતી તે ઉપર તમે વિચાર કરી જોયો છે કે ? હું તમને માહરાં મોહરદાર બતાવવા
માંગું છું. હું ચાટશે વખત સુધ હતો કેમકે એ વાસ્તેજ મોક્ષકસ પ્તાનોમાં હું
ચુટાપયો હતો, તમારો મોક્ષકસ જવાબ હું અત્યારેજ માંગતો નથી. મીસ સ્ટર્ન, એક અકવાડયા
પછી બી આપશે તો ચાલશે. સર જીન સાથ મસલત કરીને જોઈએ તો જવાબ આપજો.
મને તેમાં દરકન નથી.”

“સોર્ડ સોમરટન” એલ્ડ્રીએ ઘુરતજ સખત અકુગમાંથી કહ્યું, “હું તો ધારતી હતી કે
તમે માટે માદરી લાગણી કેવી છે તે તમે નાણી ગપલા હોવાથી એ સવાલ ફરીથી કરવાની
હીમતજ ન કરશો,” તેણીએ ગુસ્સાથી પોતાનો નાણુક પગ તે સુકાં ધાસમાં આકાળી
વધાણું “હું ફરીથી કહું છું કે હું તમારી મોહરદાર ચદ શકતી નથી કેમકે હું તમને
ધોમકાર છું.”

(સાંધણુ છે.)

દેવીનું ખપ્પર.

(લાવણી)

બર બર માફ ખપ્પર, લેયા! ઓ ભારતના વાંસી!
ધર ધર લીખું હરનિશ ફરતી, હું જુગજુગની ખ્યાસી:
ખપ્પર ભરો ભરો હો!—(ધ્રુવ)

શબ્દ શબ્દ ગણતાં મન શોષાયું, શોષાયું તન ત્રાંસી,
ખાર ખાર મૈકાથી ભટકું અરે અરે ઉપવાસી:
ખપ્પર ભરો ભરો હો! ૧

અંજલિ નાંખે, ખોખો નાંખે, નાંખે કો ભર ખ્યાલી,
જુગસૂકું તળિયું દે શોષી, ખપ્પર તો રહે ખાલી:
ખપ્પર ભરો ભરો હો! ૨

ઓ લેયા! જુગના જુગ વીત્યા, હવે નહીં એ આવે,
નદ ઉલટાવો, સિંધુ ભરાવો—છલછલ ભરો ઉછાળે!
ખપ્પર ભરો ભરો હો! ૩

ગાજ વીજ ને મૂશળધારે રેલ રેલ નજી છાતી,
એક માપડે નવ ચોમાસુ: વીર! તુંજા ન છિપાતી:
ખપ્પર ભરો ભરો હો! ૪

જ્યોતિ જ્યોતિ ધરધર ને સળઓ, રોતી રોતી શું માથું?
શિર કાપી ખપ્પરમાં નાંખે, કરો કાળજી આધું!
ખપ્પર ભરો ભરો હો! ૫

એક કેસરીની ત્રાડે તો ભરી દિસે વનવરતી,
એક વીરરસની મસ્તીમાં ફરજીતણી ક્યાં હસતી?
ખપ્પર ભરો ભરો હો! ૬

અધ ઉધક્યાં છે દ્વાર પ્રભાનાં: ઓ લેયા! ઝટ આવો!
ખપ્પર માફ ભરો વીરત્વે! પૂછું પ્રભા રેલાવો!
ખપ્પર ભરો ભરો હો! ૭

અરદેશર ફરામજ ખપ્પરદાર.

પૈસાના ખેલ !

લખનાર:-સોરાબ ખી. તાતા.

“તારે હવે મોતીજ પેહેડવાં જોઈએ, હીલ્લાં, હીરા પેહેડેછ ત્યારે તારે આખ હવે ઝાંખો મારેછ,” ધનમાય મેહેડાએ પોતાની સાંભે ઉમેલી દીવજી છોકરી હીલ્લાંને કહ્યું. “તું એમ દહાડે દહાડે શીકરી કેમ પડતી જાયેછ ?”

પોતાની મોહોરદારનો ખુલ્લો અવાજ બેહેરામશાહને કાને પડ્યો, કે જે બાહારથી આવેલો તે ઝોરડામાં બારણું ઉઘાડી આવતોજ હતો; તે બારણાંની બાહાર એકદમ અટકીને ઉભો, અને ચોડીક પસ પછી બારણું ઉઘાડી ગંજીર અદાથી અંદર આવ્યો.

તેની મોહોરદાર ધનમાયની મોગ બધી બપડા સપકાઈ જતી; મોટે ખાંચરે બેલાવાના પછાડામાં અને મેલાવડાઓમાં પોતાનો ટેક ટેકાવ, પોતાની ફરજ અને રોખ દેખાડવામાંજ તેનો વખત જતો હતો. અને તેના બરધારના ખીસાં ઉપર કેવો બપડોર કાપ પડ્યો તેનો તે તે હેમક અબજાને કશોખી ખ્યાલ થતો હતો નહીં. તેઓની છોકરી હીલ્લાં ગોલ જરેલા રૂપસારો, લીલી જીણી સોહામણી આપો અને રોનકદાર ઘણપટમની એક મીઠી છોકરી હતી, અને પોતાના બાપના જેવીજ તે બોલી, માયાલુ અને દીવસોજ હતી. પોતાના બાપ ઉપર હીલ્લાંને મેહદ વાહાલ હતું, અને બાપ જેનીજ જાતી મોગ આપવામાં માયાલુ હતી.

પોતાના બાપને હીલ્લાં હર્ષથી બોલી, અને બેહેરામશાહા ધીમેથી પુછવા લાગો; “મોતી ! કુ આવ્યો ત્યારે મોતીની વાત કરતાં મે સાંભળી.”

“હા ! હીલ્લાંને હીરા સોજતા નથી, ને મોતીની બધી જથ્થુમ પેહેરાવવા માંડેછ,” ધનમાય બોલી, “એને કેડે મોટે ખાંચરે પરણાવવાનીજ હું વેચણમાં છઉ. દાહારે વારેની ચઢ હવે એનું માથું ઘોઘ નાખણું તો જોઈએ. દહાડે દહાડે એ બધી કાણુ જાણે શું છે જે કજરાતી ચાલેછ. તમુને ખબર છે ની, બેહેરામશાહ, કે આપને અકવાડે સર સોરામશાહા દાવરની પારી છે. જેમાં આપને તેકું આવ્યુંછ; તેમાં બધા ધપધપા જીવનાં. આવશે તેથી મારી દાકરીનીખી તેજી ફરતેજવા બનાવવા માંડેછ. એને વારને મોતીની નંદેસ અને બેસલેટ તમે જહવેરીને ત્યાંથી લાવો, નવી સાડીને ખસાવેજ તો મે” એથે ખચે” મેડમ વીલ્પમને ત્યાંથી ખરીદ કીધાંછ, પણ મોતીની જથ્થુસ જોઈએ. હીલ્લાંને શું થયુંછ તે મને સમજ પડતી નથી; એકરાનું રંગરૂપ એવું તો સરસ હતું. અને આંખમી કેવી ઝલકતી હતી-પણ હવે, તમેજ એને જેવની, બેહેરામશાહા !”

તેની દાકરીના શીકા રૂપસારો સાથેજ એહેરો તે ગસા બાપેખી ચોડી વખતનો અનુભવો

“ મને ફક્ત છે, ધન. કે આપરી હીલ્લાને માટે મોતી કાંઈ ફાળવેલ પડવાનાં નહીં. તારે વાતે કાંઈ ખરાબ સમાચાર મારી પાસે છે.”

“ ખરાબ સમાચાર ?” ધનમાય ધાસ્તીથી પુકારી ઉઠી, “ ઓ, બોલો! તમે અને એમ ગ્રીહધરાનો કાંઈ ? મારા નખલાં હાટ માટે તેવા સમાચાર ધાસ્તીભર્યા છે એમ તમે જાણો છો. શું થયું છે, બેહેરામશાહ ?”

“ તું—મારી સાથે ખફા ના થી, ધન,” તે અભાગ્યો ભર્યાર ગગનતે સાહાદે બોલ્યો. “ એમાં મારો વાંક નથી. હું પાપમાત્ર થયો છો. રાયપુરની ખાણમાં અને રણનની તેલની કંપનીએ બધાં દીવાલાં કાઢ્યાં. કાઢીને જરાબી શકું પેઠો હતો નહીં, ને એમાં ત બીજાં દીવાલાં કાઢ્યાં, ને હું તદ્દનજ મરી ગયો છો.”

તેની મોહોરદાર ધાસ્તીથી જીગર ઉપર હાથ મુકી ખુસ્તીની બેઠક ઉપર ફાટેલે દોળે અંદેલાઈ પડી. દહેસતથી ફગલાએલે ચેહેરે મનોહર હીલ્લાં પોતાના દુઃખથી અફસોસ કરતા બાપ આગલ દોડી ગેઠ અને તેના હાથો દીલસોજી અને વાહાલથી પસવાડવા પડી.

“ પશુ,” દસકલાંથી ચુંગલાતી છાતીથી ધનમાય બોલી, “ પશુ—ખમીટ, તમે કાંઈ થોડું બધું સાચવ્યું તો હોસેની ?”

“ બધું કરજ શીટાડવા પછી વર્ષ દહાડે ચારેક હજાર બનયસે,” હાથ મારી બેહેરામ સાહા બોલ્યો.

“ બચાવસા મરેરે, વર્ષ દહાડે ચાર હજાર રૂપરડીમાં આપરે કરશું શું ?” તમેબી શું દોહોઈ દોહોવી મુક્યું ? જરા સુધણીની રાખ્યો નહીં ?” ધનમાય પોતાના ઘણીને દુઃખ પર ઝાહમ દેવા પડી.

“ આજે બંગ્લો આપુને ખાલી કરી જવો પડશે,” દુઃખ સાથે તે વધુ બોલ્યો. “ અને કોઈ નાનાં ઘેરમાં જવું પડશે. બોય અને આપાઓને બી રમ આપવી પડશે.”

“ એવી મુર્ખ જેવી શું વાત કરો છો ?” ફેશનમાં લીયકાઈ ગએલી ધનમાય, પોતાનાં ભર્યારની આફટમાં દીલસોજી બતાવવાને બદલે ફફડી પડી ચોખ્ખા મુકવા પડી. “ બોય આપાને કાઢસો તો કોણ આપર સંચું વાહાડું આપીને રાંધવાનું ને હાલ્લા ઉત્તરનાનું ? તમે એમ સમજો છો કે હું રાંધણીમાં જઈને રાંધું ? મારી પરથી આવાયું. હું તો જરાબી કામ કરશની નહીં. તમારા બોલવાપરથી કોઈબી ધારે કે તમારું બેચું પોચું થયું છે, તમારી આંગરી ખરી ગેઠ છે. પશુ તમારા ધંધાનું શું ? તમે સોલીસીટર થયા તો તમે—”

“ આજે સહવારે મેં ડોક્ટર ચાલીને કનસલ્ટ કીધો, જેને કહું કે બેચું ને હાટ પર હદ બહાર બોજે છે, માટે એમાં એજા છે મહીના આસાએસ નહીં લેસે તો હાટ કોઈબી વખતે બંધ થશે.” નિશ્વાસ દે કી બેહેરામશાહ બોલ્યો.

આ વેળા મીઠી હીલ્લાંએ પોતાના નાનકડા હાથો પોતાના દુઃખી બાપનાં ગળાં આસપાસ વીંટળાયા, અને તેના મોત નેવા શીકા ચેહેરા ઉપર હેત અને દીલસોજીથી ચુમીઓ લીધી.

“પપા, તમે ફક્ત ના કરો,” તે વાહાણી દીકરી બોલી, “હું રાંધસ રીધસ, મમ્મા દામીના છે જે બેસાસક તમે વેચી નાખજો. કનીથી ફક્ત ના કરતા; દહાડો વાછો ફેરવાસે માટે ધીરજ ધરો” અને તે હેનવંતી દીકરીએ પોતાના આપને પોતાની વાહાણી ગોદમાં દાખી રાખ્યો.

ધનમાય કાંઈથી વધુ બોલી શકી નહી. તે હેમક મોહિતમરને પોતાની છત્રીય વર્ષની પરણી છાંદગીનો ચિનાર આંખનાં પલ્લકારમાં રચ્ચ થયો; તે વાહાણી ભરથારે કેવી વફાદારી, વાહાણ અને સુખથી તેને સુખી રાખી હતી, તેને કશાની આપદા કે દુઃખ ન હતું, તે બધું યાદ આવતાં પોતાનાં ધણી ઉપરની આકૃતથી હવે તેને ખચીત અફસોસ લાગ્યો, અને એ અખત્યાર રડી પડી: “ઓ, બેહેરામ! તમે ખીચારા કેવા આકૃત અને દુઃખમાં વીંટલાયા છો? બધું આપણે નબોદ વસ્તું છે.”

“સમુદાયની સહાય કરવા સીવાય છુટકોજ નથી.” બેહેરામશાહે આંસુથી દુખી જતી આંખોથી બોખરા અવાજે કહ્યું.

“મમા, કાંઈથી રીતે આપણે મેનેજ કરી શકીશું,” તે દાહી દીકરીએ દીકાસો દીધો. “હું પુષ્કળ કામકાંજ કરશ; તે જલદીથી રાંધતાંથી શીખસ. કાંઈથી બને, તે પેહેલા આપને વાહાણ પપાનોજ વિચાર કરવો જોઈએ, અને એવણને કાંઈથી ચીજ માટે દુઃખ પડવા દઈશું નહીં.”

પોતાની હેનવંતી દીકરીના બેહેરા તરફ નમર નાખી તે દુઃખી આપ બોલ્યો. “તારા જેવી બધી દીકરીથી હું ખરેખર સુખી છેઉં. હું કંઈથી શું? મને શું ખચર કે બેઉ કંપની દીવાળાં કાઢશે? એમાં મારો શું વાંક?” અને તે આપ બેઅખત્યાર રડી પડ્યો: તેની મોહોર-દારથી ઉડીને રડતી ચરમોએ તેની આગળ આવી, અને બને મા-દીકરી તે દુઃખી શપ્તને દીવાસો દેવા પડ્યા.

“મારે એક ખીજી બાબતથી તમારી આગત રચ્ચ કરવીજ જોઈએ,” બેહેરામશાહ આંખો મુઠી બોલ્યો, “હું તે ભાગ્યેજ પસંદ કરજ; તોથી તે પર આંખભિયાંમણું થઈ શકતાં નથી. ધન, કેટલે વર્ષે આજે સહયારે ફરામ તરફથી એ સાંભળ્યું.”

“ફરામ! કાણુ, પેલો રદખાતલ, લકજો અને રમતાપથી તમારો ભાઈ કે જે આફ્રીકા ગીયોનો અને ફરીથી તેને માટે કાંઈ માલમ પડ્યુજ નહીં? એ વડી દુઃખથી આવી વખતે છુટી નીકળ્યો? કાંઈ નાંથાંની માંગણી કરતો હોસે એમ ધારે?” ધનમાય ઘોધારી સાહાદે બોલી.

“તેડુંજ કાંઈ છે, ડીયર.” ચોક્કમ લાગણી છુપાવવાની કોશિશમાં તાણી તોડીને તે હસ્યો. “ગરીબ બચારો ફરામ! મને તે હમેશ ધણો ગમતો’તો ધન, એ મારો માનીતો ભાઈ હતો.”

“અને હવે એ માંગવા નીકળ્યોછ,” કડવામથી ધને જનામ વાલ્યો. “અલખત હવે તેને મદદ કરવાનું તમારા માટે બની રહવાનુંજ નહીં. કેટલા રૂપ્યા એ માંગેછ?”

“ફરામ પોતાને માટે કાંઈથી માંગણી કરતો નથી, ધન,” તે ભરથારે ખુલાસો કર્યો. “તે ખીચારો ભરવા પડ્યો’તો અને મને કાકલુહી કરી પુછાવ્યું કે હું એની એક પુરી ગરીબ કાંઈથી ફોક્ત આસનાંય વિનાની દીકરી જીવુંને મારે આસરે બેવસ કે નહીં.”

“એ બેલુ તદનજ ન અને તેલુ” છે,” ગુસ્સાથી ધનમાય બોલી. “અને કોઈથી સંજો ગામાં કેલુ વાંધા બધું” છે ! એક છોકરી આફ્રિકાનાં કાંઈ જંગલમાં કે ખુણામાં અવતરેલી ને ઉધરેલી, તેવી સીધન જેવી પોરીને અહીં કાંઠા લાવી રાખે ? તમને તે કેવી તાણપની હોય તે આજણા નહીં આવતો, બેહેરામ ? તમારી આજે જીમર” સોહામણી દીકરીની મનની સાથી કેહેવાય ! તેવો વીચાર આપનાથી ચાલજ નહીં. કાંઈ સાઈ ખાંઢાંજું કાંઠી ના પાડો.”

“ના પાડવાનો મુદ્દલ ચાનસ નથી, ધન,” બેહેરામઘાઢે ખુલાસો કીધો, “ફરામનાં કાગજ સાથે એના કોઈ દેસ્તગર કે કોઈએ ચીડી બીડેલી કે તે તો બીચારો ગુજરીબી ગીયો, અને તેની દીકરી બહુને સ્ત્રીમરપર ચઢાવીબી આપી. એ બીચારી જલદીથી અહીં આવી પુગશે. વળી એક બીજીબી ચીજ છે. જો હું બેહેસ્તી ફરામની છોકરીની પરવરસી કરવા માયે નહીં લઉં, ને ઘેરમાં નહીં સપોઈ, તો એને દોરાજ બધ પરબી તેજ માફક લખ્યું, પણ દોરાજ રાખે તેનાં કરતાં હું રાખું છું તે એને વધારે ગમશે ક્રિમ એને છેવટે કાકલુદી કીધીજ, હમો બેઉ બાધ વચે ગોઠવણ કરવા હમારી ઉપર સોંપી ગીયોજ.”

“હા, તે દોરાજ એ છોકરીને રાખસે,” ધનમાયે મત આપ્યું. “તે સકતો ને માલેતુમર છે, ને વધી હોટેલમાં જખરી કમાણી કરેજ; આપરી કાંતી એ કાંઠાં નાગો ભુજો થઈ ગીયોજ.”

“ઓ, મમા,” પેહેલીજ વાર આ વાતમાં દીલછટ હીલ્સાં વચે બોલી. “આવી બીચારી ધરખાર વગરની નિરાધાર છોકરીને કુંવરમાકીને આસરે નહીં જવા દેવી જોઈએ. કાકી ને બેઉ છોકરીઓ આલાં અને પીલાં એવી તચાક, મગર અને ફેશનેબલ છે, જો તેઓ આગલ આજે બીચારી છોકરી રીખાઈને હાડમાર થવાની. કાંઈ નહીં એ જંગલી હોયે તો હું સીખવીને દુસ્ખાર કરસ; આફ્રિકાના સખ્ત તાપથી તે કાલી હોયે તેમાં આપણે સું કરસું ? જો, મમા, અહીંજ રાખો, મનેબી સોહોવાઈ જસે.”

“એ લીચકાઈ ગચેલી તુમાબી દુકતીઓ સાથે તે જંગલી પોરીનો પાટલો તો ફાવવા નોજ નહીં; તેને બીચારીને આપા દાયા દાખલ રાખીને વહીતું કરાવસે તેમા કાંઈ શક નહીં,” ધનમાયે બચાં ચઢાવ્યાં. “પણ ફરામની છોકરીની ઉંમર સું બેહેરામ ?”

વિચાર કરી તેને જવાબ વાલ્યો, “લગભગ અંદાર હોયે.”

“ઓ, ત્યારે તો તે પોતાને હાથે ગુજરાંજ કરવા જોટલી મોટી છે,” ધનમાયે મત આપ્યું. “પણ તે જંગલીજ હોયે, કે કાંઈ શીખેલી હોયે ? કાંઈ ધધો હુનર શીખ્યો હોયે કે નહીં ? ખચીટ, એવી છોકરી તો દોરાખને ત્યાંજ જવી જોઈએ, તે કાંઈબી તેને માટે કરસેજ.”

મોટરનાં જાણીતાં ભુગલાંનો અવાજ કાને પડતાં દીલકચ હીલ્સાં બારી આગલ દોડી ગઈ; તે પાછળ ફરી અને પપા-મમાને કેહેવા પડી; “લેઓ, દોરાજકાકા, કુંવર કાકી ને આલાં ને પીલાં આવેજ.”

“ઓ, બોદા આવી બખતે એ લોક કાંઠાંથી ફુટી નીકળ્યાં હોયે !” ધનમાય બોલી; અને ઝડપથી પાસેતા ઝોરડામાં જઈ પોતાનો રડમસ ચેહેરો સાફ કરી બાહ હોરી સાડી સરખી કરી સોફા ઉપર આવીને બેઠી. હીલ્સાં બારી આગલજ ઉભી રેહી બ્યારે તેના આપખી પોતાનું બ્રહ્મ નુંજી નાંખી ખુરસી ઉપર બેઠો.

ચોડીક મીઠી પછી દાઉસન જાડસન અંદર આવ્યું, અને તે ચારડો બધો તરફ માર સેંટના પમરાટથી બધો મધમધી રહ્યો. ખેલ ચીમાવણી દીકરી આજ્ઞા પીવાંએ પોતાના રમાયો ઉપર કેડી સેંટની બાટલીજ ઉંધી વાલેલી લાગતી હતી, અને તેઓની ફેશનેબલ માથ કુંવરેથી ખુબ છંદકાલ કાઢ્યો હતો. કુંવરઆઇ તાબરનોર્થ ધનમાથ આગલ ગઇ અને કોડી કાઢી.

“તમારી ખર જે આફ્ટ આવીછ તે સાંભવી હમે બધાં ધણાં દવગીર છેયે, ધન” કુંવર બાઇએ દીલસોજી બતાવી. “સહવારથી આખાં શેફરમાં દીવાલાંની છુમ ફેલાઇ તેમાં બીચારા બેહેરામશાહની મોટી દોલત ધસકાઇ ગઇ. તમે બધાં પર કેવી પડતી આવી પડી.”

બને છોકરીઓ મનોહર હીલ્લાં તરફ ફરી પુછવા લાગી. “હવે આ બંગલો તમને ખાલી કરવો પડશે કે ? મરે, કેવો સરસ રમકાં જેવો બંગલો.”

“નહીરે; એ લોક અખત યદને અહીંજ રહેશે,” તેઓની માતાએ વચે જવાબ વાલ્યો. “બેહેરામ કાકા પંઠાએવા સોલીસીતર છે; એવન બીજી રીતે પાછો પધસાનો હા જમાવ કરશે.”

“તેજ હવે બની શકવ નથી તો,” બેહેરામશાહે જવાબ વાલ્યો. “મારાં હાટપર અસર યમ્મ, ને બેન પરથી ઇફેક્ટ થવાથી, ડોક્ટરે બીલકુલ આસાએસ સેવા કહયુ છે. આએ બંગલો ખાલી કરી નાનાં ઘેરમાં જવુંજ પડશે.”

“તે તો વધારે દુઃખપર લાકામ,” કુંવર બોલી. “હમે બેહેરામશાહીર છમયે. મરેરે, ધનને ધણું નરસ લાગશે. ને બીચારી હીલ્લાંએ આએ આફતની આગમન માંધું” ઘોષ નાખ્યું હોતે તો કાંઈ નહીં-હવે કોઇ લાચનો ધરતો મલવોબી મુસકેલ. એને ગરીબ થએલી નેમ્મ બધાઓ હરવામા મોહુ મરડશે.”

“મારી હીલ્લાં તે માટે જરાબી બલાયો કરશે નહીંજ,” નરમાસથી ધનમાથે જવાબ વાલ્યો. “ધણીને સેહોપવા જવાનો એને જરાબી લોભ કે ચામખરો નથી; અને બેહેરામશાહ અને હુબી અફસોસ કરવાનાં નથીજ; હમે હમારાંમાંજ બધું મુજી સમજી લઇશું.”

“ઓ, હુ ધારતીતી તેનાં કરતાં જુદી રીતે તમે આ આફત ખમીછ,” કુંવરઆઇ બોલી. “હમે તો જાંધે કે તુ ધાસ્તીથી સુતેલી હોસે, ને હીલ્લાંને દુશમન ઇસતીયાં યમ્મ આયો હોસે.”

“મમા, જેવની હીલ્લાં બીલકુલ શીકડી ને ટંગાલ દીસેછ,” તુમાબી આજ્ઞા બોલી પડી. “એને જે આવો સરસ રૂસ નહીં કાઢ્યો હોતે તો ખાખાવરબી દેખાએ.”

“એમ, ના બોલ, દીકરી” તેની માતાએ ઠપકો આપ્યો. “તું ઘણી અસખ્ય છે.”

“વેલ, ધણું બોલું યધું. બેહેરામ,” દોરાબ જે આટલો વખત ચુપ બેઠો હતો તેને પેહેલીજ વાર જામ લવાની. “હમે કાઈ ખરેખર તો દીનસોજીને માટે નથી આવેલાં; તમે લોકો હમેજ મુસતાક ને મગરરજ રેહો, અને તમારી લડાઇ તમેજ હાથે જાને લડો એ બેહેનર કેહેવાએ. તમારાં મોઢામાં જરા રતી ધુતની રજકણુ આતી તેમાં તમુ લોકને કાંઈ તુફસાન થવાનું નથી. વાત તો એમ છે, બેહેરામ કે પેલા ફરામની કોઇ દુક્તી થતીતી વાસ્તે હુ અહીં આયોજ. મને મધ્યુછ, તેવુંજ તુનેથી તેવું કામજ મધ્યુ હોસે એમ ધારછ.”

બેહેરામશાહે હા કેહેવાથી દોરાબ મિલ્લમથી બોલ્યો. “દુક્તીમી કમખખત બાખની કોપી હોસે; બાપ જેવીજ આફતી, રહ બાતલ ને લંછાલકી હોવી નેમ્મએ. આવી બીખારી પોરીને ફ”

કાંચ રાખું? આફ્રિકાની જંગલીને કાલી મંસોટાં જેવી પોરીને મારી દીકરીઓ સાથે રાખું તો તેઓનેથી અંખ લાગે. હું જે હોય તે રોકડું પરખાઉં એવી અરધી વગરની નિરાધાર પોરી મારા બંગલમાં નહીં ભેંસે; જો એ જંગલી દુકતી મારે તાંહાં ધામો નાખસે તો ખીજેજ દહાડે એને પેક કરીને પાછી આફ્રિકાનાં જંગલમાં ધકેલી આપશ.”

“હારે—મરે—એ વધી કાંહાં પારકી પીકા!” કુંવર હવે બિનમર્યો ઉખડી, “આફ્રિકાનાં જન્મેલી ને વસેલી એ જંગલી દુકતી મારી જીમર, સીખેલી ભણેલી મંડમ જેવી છોકરીઓ સાથે બેલાવા માંગેજ—આવાર—એને મારી દીકરીઓ પરથી! એવી બીખારી જંગલીને રાખેથી કાચ? ગમે તો લુપ્તાં લંગડાંની ધર્મશાળામાં જઈને પડે. અહીં કેમ ખસાને! એક ધડીથી તેવી જંગલી દુકતીને રાખવાનો બચકાર વિચાર હું સાંજી સકું નહીં.”

“મમા, તમે જો ઘેરમાં એવી જંગલી આફ્રિકન સીચન રાખશો તો હમે વતારશું ખી નહીં. આફ્રિકન જંગલી! બેં! કુ!” આવાં છછણી પડી અને જાણે કે નાકમાં વાસ આવ્યો હોય એમ તે તુમાખોએ સેંટનો રમાજ નાકપર દાખ્યો.

“હું તો એ જંગલીને મારી આપા તરીકે રાખીનેજ કામ કરાવશ જો મમા તમે રાખશો તો,” નાની લીચકાજ ગએલી, પોલાં બોલી. વાંટરોટ. એવી જંગલીને રાખે તો આપરાખી વસા શમાય, ને આપુને લોક દસે.”

“તમે લોકને ચીંતા કરવાની કાંઈ અગત નથી; કસી ફરે ના ફરે,” ધનમાળ મીકાસથી બોલી, “એ આફ્રિકાની જંગલી છોકરીને હમારે ત્યાં રાખવાનો કાચ કીધોજ. એ જો અમથુ, ને જંગલી હોસે તો મારી કીશ્વાં સાથે બેલાસે તો જલ્દીથી હુસ્વાર અને સુધરેલી થઈ જસે. આએ બંગલો ખાલી ફરી જઈ કાંઈ નાનાં ઘેરમાં જઈશું, જ્યાં એકાંટમાં એ છોકરી સાથે હમુને ધણું સોહાવાસે.”

“મરેરે! તું કાંચ એવી જંગલી પોરીને રાખીને વસા શમાવેજ, ધન,” કુંવર ફેફસાંથી બોલી “તમારો આવો ગરીબ વખત આવો, તેમાં વધી એને રાખવાનો વધારે ભારખોજ માથે માનો કરવાનો. તમે લોક તો અજ્ઞ તરેહનાં! હું જાણું કે હમારી માકક નમેથી તે આફ્રિકાની જંગલી પોરીને રાખસો નહીં. હમે લોકે તો એમજ વિચારે કીધેલો, કે એ દુકતી આવે તો સીધી પારખની ધર્મશાળામાં ધકેલી આપવી. ધન, તું તારે તાંહાં રાખે તો ભરે, પણ હમારે ત્યાં કાંઈ પહોરણી તરીકેથી એને મોકલવી ના; હું એક ધડીથી મારે ત્યાં ઉભી કરવાની નહીં; કેમ બોલ્યા નહીં, દોરાખજ.”

અને સુક્યાણાં દોરાખજએ પોતાની મોહરદારને પેટકા આપ્યો.

“તમે લોક કસી ફર ના ફરે.” ધનમાથે વરમાસથી કહ્યું. “જાણુ હમારે ત્યાંજ આવીને રહેસે.”

“તારે તો સત્તાનાંતુ સુતું,” દોરાખ બોલ્યો. “આલો, હવે ગાકવણ થઈ એટલે ખસાસ; એ દુકતીને માટેજ હમે આવેલાં” તે ઉક્યો, અને તેની મોહરદાર દીકરીઓની જવા માટે ઉઠી; અને મથી બેટીને તેઓ ચાલી ગયાં.

તે લોકના જવા પછી બેહેરાચાહ પોતાની મોઢેરાદાર આગળ આવી બોલ્યો, “મન, હું તારે માટે ધણો મગર છેડ. તેં તે જીયારી છોકરીને આપરે ત્યાંજ રાખવા કેહીછ, તે ધણું પુનતું કામ કીધુંછ; એને નસીબે બોદા આપરી હાલટ સધારસે.”

હ દીવસ પછી પેચી આફીકાની જંગલી છોકરી જાણુ બેહેરામચાહાને બંગલે આવી. જાણુને જોઇ તેઓ બેહદ તાજુગ થયાં; તે તદન સાદી હતી; સફેદ બ્લાઉઝ ઉપર કાલી સાડી પેહેડી હતી જે સાદા પોપકમાં તેના શીકા ગુલાબી રૂપસારો અને જણા અડલામાં નાખ અને બ્લુ તેંજસ્વી આંખો સાથેના રવરૂપમાન ચેહેરે બેહદ દીપ્તી નીકળ્યો હતો; તે કાંઇ આફીકાની જંગલની જંગલી સીધણુ ન હતી, મગર ચેહેરેનમુન, અને પ્રુગસુરત જોઇ તેઓ અજબ થયાં. તે જીયારી મા-આપ વીનાની હોવાથી તેઆને વધારે દિલસોજી લાગી. ધનમાયને તે એકદમ વળગી પડી, અને કેટલીક મીનીટ સુધી આંખમાં આંસુઓ સાથે તે વાહાલી કાકીની પતોતી ગોદમાં દગાઇ રહી.

“કાકીજી.” આવડે આભારના ઉમરાથી જાણુ બોલી. “તમે અને તમારે આસરે લીધી તેથી મણીજ ખુશી છેડ.” હું પેહેમાં તો દોરાળ કાકાને બંગલેજ ગેઇતી, કાપકે વાહાલા પપાની એવીજ કચ્છા હતી—; અને, મરે, એ લોકના સકાર ખરે! એવા તો એ લોક નસાબંદા, અને વુમાખી અને ઘાટકી છે! કાકીને કાકીની બે છોકરીઓ તો મારી પર ઉડીજ પડી ને તરેહ-વારે બોલવા લાગી કે એ લોકાનો બંગલો કાંઈ ધર્મશાસ છે જુદુઅને બીખારી, ધુતારી કેહેવા પડ્યાં, ને મારા પપાનેમી બધા ખરામ સંખુનો રહેવા લાગાં; મુલાંઓની કેળવણી પર આગ લાગે! આવી રીતનો ધીકારમર્ગો આવકાર આપ્યો? મારા દારલીંગ પપાને ગાલો દેવાથી મેંબી મારો મિત્તજ બોલી દીધો, ને હુખી તરેદવાર બોલીને રોકડું પરખારી ચાલી આવી; સાફ થયુ કે એ ધનમયાં પીખરડાંથી ઉડી રીને તમે અને સારો આવકાર આપ્યો.”

“હુખી નસીબની લીલી છે, જાણુ,” ધનમાય ગમખવારીથી બોલી. “હમારી સ્થીતીખી બતંગ ચઇ ગેઇછ.” અને બળે કંપનીઓએ દીવાનાં કાઢવાથી બેહેરામચાહાની બધી દોલત તેમાં મસગાઇ હતી તેને લગતો જકારક ખુલાસો રડતી ચસમોથી તેણીએ કીધો. “આએ બગલો આરેક દીવસમાં ખાલી કરી માંટરોડ પર ચેલીતો એક નાનો ગાલો લીધોછ ત્યાં હમે જઇશું. હુંને તેવી અવસ્થામાં રહેવા ગગસે, જાણુ?”

“કાકીજી, મને પેચી કુંવર કાકીની ટચાક દુકતીઓ આવાં પીલાં માફક જરાખી તેંહકરાખ નથી; હું તો કંગાલ કુંડાંગાખી રહેવસ, ને બધું હાથે જાતે વડીતું કરસ; અને કાંઇ જંગલી સમજતાં નાં; મને બધી આવડ છે; તમે ક્યોખી બલાપો નાં કરતાં; તમે લોકને હું બધું રાધીને ખવાડસ, કાકીજી.”

અને છોકરીઓ ધણુ થોડા વખતમાં ઘણી પલોટાઇ ગઇ, તે બંને મા-દીકરીના દુઃખના વખતમાં જાણુનો તેઓને ધણો સધારો મળ્યો. આક દીવસ પછી તેઓને બંગલો ખાલી કરવો પડ્યો, અને માંટરોડની ચેલી પર જઇ રહ્યાં, નોકરોને રજા આપવામાં આવી, અને જાણુએ ખરાં દામની ખુશીથી ધરના બધો રાધવા સીધવાનો કારખાર પોતાને હાથેજ લીધો, અને લીલાંને રાધતાં ધીખવી.

જયમાં તથુ મહીના પાણીના રેસા મીસાલ પસાર થયા; એક સાંજે બને પીત્તાંઓ બેસીને ટાંદેમાં ચઢાવતી હતી. લીલાં ધ્રો પોતાના બામ હોરતી હતી.

“જોહાન-સખર્ગમાં એક શુદ્ધચને હું જોઈપતીતી; તેવણુ એવા તો દીલસોઝ હતા ને, હીલ્લાં” જાણુ દરતે એકરે બોલી.

હીલ્લાં હસી અને પોતાની કઝીનને તાણુખીથી ટીકવા લાગી. જાણુ તું હસવું ગોપા ઉપ્પાણુ જેવું હતું.

“ઓ, હમે માત્ર ફેન્ડો હતાં—ધણું મોટું ફેન્ડો!” ઝડપથી જાણુએ આગળ ચલાવ્યું “મને એવણે બધી છુપી વાત કેહીતી, એવો મારીપર ઇતખાર રાખ્યો. એક બાબતમાં એવન-ધણા બાગ્યશાહી બન્યાતા, કેમકે ઇન્જેનેરી ટેલી સાથે જોડાયા અને એ વર્ષે આગમજ સુનાની ખાણુ હાથ લાગવાથી, હાલતો તેવણુ લખોપતિ યધ બીયાહ; હવે એવણુ પાછા મુબ્બ રહેવા આવવાના હતા; આજેજ એવનનું કાગજ મને મળ્યું; એવણુ ગેઇ/કાલતી-સ્તીમરમાં આવ્યાખી.”

“હું ધારું કે એવન જલ્દીથી તુને મલવા આવવાના, જાણુ,” હીલ્લાંએ હસીને ટકાર કીધી.

“હા-આવેખી” જાણુએ જવાબ વાલ્યો. “આક્રીકા જવા આગમજ. મુબ્બમાં એક ચોક્કસ છોકરીને એવન જોડાપતાતા ને ચાહતાતા-ને હજીખી તેનેજ ચાહેછ તે છોકરીના માવબાપ તે છોકરી માટે કલ્પ મગર અને તુમાખી છે. એમ એવનને ફરે છે. જો કે તે વેલા તે છોકરીનેખી એકજીવનતાતા, પણ તેઓ વચે કાંઈનો કાવ-ચએસો-નહી; તેથી એવણુ હવે એમ શીકર રાખેછ કે તેને કેમ બીજા મર્દને પોતાનું જીવન સદેક કાણુખી હોએ. એવને મને તે છોકરીનો ફોટાખી બતાવ્યો” તો. કાંટાવાહી ગ્રીમાં તેની સાડી બેલવાજ ગેઇ તે વખતનો એવણે રમેષ શાહ લઇ લીધેલો; એવણેજ સાંડી-કાંટાની વાડમાંથી કાંટા કાઢી ખેંચી કાઢી, તે વખતનીજ પેહેલી દોસ્તી યધ. અને વહી એક વચમાં આંધરો સાથેનો એક રૂપો સારાં નશી અને માટે તે છોકરીએ બેઠ કીધો હતો, અને બેઠ ચીજ એવણુ જ્યાંખી જાએ ત્યાં સાથેની સાથે લઇ જાએ, અને લખોપતિ યયા તેખી એ બે બાગ્યશાહી ચીજ સાથે હોવાથીજ યધા એમ એવણુ ધારેછ.”

હીલ્લાં ચોંકી; તેના હાથમાંના જરા જમીન ઉપર પડયો; તે ધુનતી મુરસી જીપરથી ઉડી ઉભી યધ. તેની આંખો તારા મીસાળ જગજગવા લાગી, અને તેના રૂપસારો શુભાખી યધ ગયા.

જાણુ હસીને તેની આગળ જઇ તેને પોતાની ગોદમાં દાખી મસકેરીની ધપે બોલી. “ઓ, હીલ્લાં! કેવો અદ્ભુત ફેરફાર! તારો શીકકા એકેશપર રતાસ કેવો ધાધ આબો? સદેક ગાલને બલે જોલાખી બની ગીયા, અને આંખો તો હીરાઓને શરમાવે એવી ચકેકે! કેમ, કીયર, મેં કેવી વાત કીધી? ત્યારે હજી તું જાણેજ માટે દરકાર કરેછતી? તુને એવન માટે હજીખી લાગણી છે એમ મેં અગાઉનું જાણુ તું, કાંચ કે એવને ફરેગેટ મી નોટનો બેટ કીધેલો જોય તું હમેશ પેહેલેછ. તુને મેં ઉડાસ ને શીકકી જોઇ ત્યારેજ હું સમજી ગેઇતી.”

“મારો જાલ” વાહાલથી હીલ્લાં બોલી. “જાણુ તારી ખાતી છે-તારી પકકી ખાતી છે?”

“તલખ ખાતી,” જાણુએ કહ્યું. “હજીખી એવન તુનેજ આહી રાતદીસ વાત કરેછ. ત્યારે હું એવનને આહી આવવા કેહેવાડસ.”

“ઓ, ભક્ષા !” આ ઓર્થાઈ દુર્બળી ગોષા હીલ્લાનો દોષ વટીક રૂંધાઈ ગયો. “જો તારી ખાત્રી હોય તોજ ભોલાવ. હા-પણ ખરાજ ને ! હવડાં હું તકન ગરીમ થઈ ગેલજી, ને એવન લખોપતિ છે, તે-તે- એવણુ મને ના પાડે.”

“સાચી મોહોખત ગરીમની કુશડીમાં વધુ બલવાન રહેજી,” જાનુએ ખાત્રી આપી.

“પણ હમે ગરીમ થઈ ગીયાજી, તે એવનને પેહેવાં જણાવવુ પડસે.” હીલ્લાંએ કહ્યું.

“તે હુ બધુ કહેવસ, હીલ્લાં.” જાનુએ ખાત્રી આપી.

છીજી દીને સહચારે તેઓ નાસ્તો ખાતા દતાં, તેમાં ટપાલ ૥ કાગળે આંખ્યાં, જેમાનું એક કાગળ જોઈ બેહેરામશાહ બોલ્યો,

“આતો જોહાન્સનગ આફીકાથી અજવેલું છે, જાનુ. હું તાજુમ થાઈજ કે કાઠખી રવેરો એ કાગળ કાંઈ તારે લગતું હોસે.”

જાનુ બેહક ઉસ્કેરાએલી લાગી; તેના રૂખસારો લાલચોલ થયા, તેની આખો ચમકવા લાગી.

“સરસ પ્લાન તો એજ કે તમે ઉબેડીને જાવ,” જાનુએ સુચના કીધી. “હુ વડી રાખુજ કે-કે-”

મગર તે બેડી છોકરી આગલ બોલતાં અચકી ગઈ. જે પછી બેહેરામશાહ જાનુના બેહેરા ઉપરથી નજર ફેરવી પોતાની દીકરી તરફ નજર ફેરવી.

“વાહા, હીલ્લાં, દીકરી, કેકેરો કરી નહી શકે તેનાં કરનાં જાએ જાનુ તુને વધારે માફ કરેજી ! જોની, અગાઉ રીકકી ફૂચ ને ઉડાસ હતી, ને હવે જાનુની સોગતથી અગાઉ માફક ચમકતી આંખોની, ચુવાળી ગાલોની અને રમે ત્યારે બેકે બાજુ ખાડા પડે એવી તંદરેસ્ત થઈજી. ધન, તુને એનામા ફેરફાર લાગેજીની?”

“હા, હુબી અમલ થઈજી,” મીઠાસથી ધનભાઈ હસી.

“આ આફીકાનુ કાગળ નો ઉબેડો પપા, પછી બધી વાત,” ઝોરાકથી લાલ થઈ હીલ્લાંએ વાત ફેરવી. “મને તેમા કાંઈ નવાઈ લાગેજી.”

બેહેરામશાહે તે ઉબેડયુ, તે વાચ્યા પછી તેનાં બેહેરો ઉઘળો થયો. અને ખુગસીની બેકક ઉપર અદેવાઈ પડ્યો, ધનભાઈને મોટી ચીતા અરખ થઈ.

“ઓ, બેહેરામશાહ ! હું આસા રાખુજ કે કહળી બીજુ અન્યું નથી; વધી કાંઈ ખરાબ સમચાર નથી ?”

“ઓ, એતો ખીચારા ફરામને માટે છે.” મનોહર જાનુ તરફ જોઈ બેહેરાશાહ બોલ્યો. “જાનુ, તારા પપા આવા પૈસાવાલા હતા એમ મેં સ્વપ્નની નહી ધાણુંવું.”

“તેવન તમુને જણાવવા માંગતાં તાજ નહી, કાશજી,” મીઠાસથી જાનુ મોવી. “તેવણુ મને માત્ર માથાને ખાતરજ રાખેવી જોવા માંગતાંતા.”

“ઓ, એ છે શું જલ્દી ખુવાસો કરોની ?” અંધીરી ધનભાઈ ચીંતાથી બોલી, “એ બધાંની શું મતલબ છે?”

“મતલબ એજ છે, ધન, કે ગરીમ ખીચારા ફરામે વીમ લાખની દોલત એની દીકરી જાનુને જે કાંઈ પોતાને ત્યાં રાખે તે જામને એ સરને આપી ગીયોજ આનો મોવીગીનરોનું કાગળ છે, વાહારે જાનુ. તુંબી કેડી જળરી અજલાનુન છોકરી ! આવી લખોપતિ હતી છતાંબી

જાણે ગરીબ હોય તેમ સાથે રહીને હાથે જાતે બધું વહીવટ કર્યું ! દીકરીઓ હોય તો તારા જેવીજ નમુનેદાર હોવી જોઈએ ! ગોડ બ્લેસ યુ !”

જાણુ પોતાના કાકાને હેટથી વણગી, અને મીઠાસથી હંસીને ખુલાસો કર્યો.

“પપાની દોલત ચાલીસેક લાખની અંકાએ. એવને પૈસાની બધી રીતે સારી સગવડ કીધી, પણ મારાં રક્ષણને માટે કોઈનો આસરો ને ઘેર સોહોધી કાઢવા એવને માંગ્યું, અને આખરે આવી યુક્તિ રચી, એવનને હૈર નેહજ હતી કે દોરાબકાકા અસંખ્ય તત્તરવીખા, એખલપેટાં હતો, તે તેવન કાંઈ મને રાખે નહીંજ, હું હીર જોવા ખામખા પેહેલી દોરાબ કાકાને ત્યાંજ ગેઈ, પણ બધાંએ મને બીખારી સમજી હવારીજ ખાધી, ને મને આંધળાં લુકાંની ધર્મ સાક્ષામાં જવા કહ્યું, ને આખરે હું અંહી આવી. મારી તરફના જવાબની રાહાં જોવા મેં પપાના સોલીસીટરને જણાવેલું, અને મેં છુપાછુપ લંબાંણથી તાર કીધેલો, તેથી એ લોકે તમો પર જવાબ લખી વાલ્યો. દોરાબ કાકાને એકરો ને એક રૂપ્યા મલશે. એ કાકા-કાકાને પેલી તુમાખી રહ્યાતલ દુકતીઓ આલાં પીલાં આ બધું સાંભળીને શું કેહેશે ? પેટ જરીને મને ગાળ દશે !” અને જાણુ હસી પડી. એક વર્ષ પાણીના રેલા મીસાલ પસાર થયું. બેહેરામશાહે ખંખલાહીલ ઉપર બંગલો ખરીદ્યો, જેને ‘ફરામ વીલા’ નામ આપ્યું, અને જ્યાં તેઓ જઈ વસ્યાં. ફરામ વીલામાં બંને લગનની ધધુખર ચાલી રહી. મુનેદાર હીલ્લાંની સ્વાદી લખોપતી જાણુ ખરાસ સાથે ગોઠવાય, બ્યારે જુદાં જુદાં ઘર સર સોગંબશાહ વાહાડયાનાં દીકરા દાદી સાથ ગોઠવાયાં. જાણુ જે વેળા હીલ્લાંને ઘરે આવતો થયો, ત્યારે તેની સાથે આ ‘માલેતુભર’ દાદી વાહાડયાખી આવતો હતો, અને દીક્કશ જાણુને જોઈ તેની તરફ ખેંચાઈ ગયો, અને બંને અંકેકને જાગરો જાનથી ચાહવા લાગ્યાં; તે વખતે દાદીને એરીજ ખખર હતી કે હીલ્લાં જેવી ગરીબ સ્ત્રીતીની હતી, તેવીજ જાણુથી ગરીબ હતી, છતાંખી દાદીએ તેનેજ પ્રથમ માંગ્યું. બ્યારે બંધો જરમ પુટ્યો કે જાણુ તો વીસ લાખની વારેસ છે ત્યારે દાદી બેહદ તાજુ થયો.

તેઓની સ્વાદી ફરામ વીલામાંજ બહુ ધામધુમથી થઈ અને તેઓ બધાં અમનઅમનમાં મોજ્યાં મારે છે !

કહેવાની બાકી એક ચીજ રહીછ. આ બાજુ ઉપર બેહેરામશાહ ખુદાર થયો ત્યારે તેને પોતાના જરદાર બાઈ લોખાં પાસે પચીસ હજાર રૂપ્યા ઉછીના માગ્યા, પણ તે તુમાખીઓએ તે બીચારાને હડધુટ કરી બહાર કાઢ્યો. અહંકારનો બદલો ખાક છે ! દોરાબનું નાણું જે બેંકમાં હતું તેને ચાંદીના સંતો કરવાથી દીવાળું કાઢ્યું, અને ખાખાંવરખો થયો. પોતાનું હોટેલ બી વેચી નાખવું પડ્યું, અને બંગલા અને મોટરોં વેચી એકાદ નાના ઘેરમાં જઈ વસ્યાં, વળી અંધુરામાં પુરે બ્યારે જાણુના બાપની દોલતની વાત સાંભળી ત્યારે તેઓની ગાયા છાદી ફાટીજ ગેઈ, અને બેહદ પસતાયો કરવા પડ્યાં. તેઓની બંને ઇતર ટચાક અને કેળવણી વગરની તુમાખી દુકતીઓ આલાં પીલાંની અરૂં બી ખાક થઈ, અને હવે ઘેરમાંજ વહીવટ કરતાં અવત્યાં મારે છે.

પૈસા હાથમાં આવ્યા કે જુહાકની સવા પોહારની પાદશાહી ચલાવશે ના ! કાંપકે વખતના ખુરા સંજોગથી લખોપતિઓ જોતજોતાના રાખપતિ બની જાય છે !

ડા. એચ. એલ. બાટલીવાળા સન્સ એન્ડ કું. લીમીટેડની

સ્વદેશી દવાઓ.

બાટલીવાલાનું એન્થ્રીક્ષયર,

બાટલીવાલાની એન્થ્રીની ગોળીઓ,

બાટલીવાલાનું—(ટૅનીક સીરપ) બાલામૃત.

બાટલીવાલાનું (ક્યેર ઓલ) બામ.

બાટલીવાલાનું કાએરીયા (કાએરોલ) મીક્ષયર.

બાટલીવાલાની કયુનાઇન ટીકડીઓ.

બાટલીવાલાની ટૅનીક પીલ્સ.

બાટલીવાલાનું—રંગિયરમ ઓઇન્ટમેન્ટ.

બાટલીવાલાનું—દાંતનું મંજન,

જ્યાંધ વેપારીઓને કીકાયત લાવ.

ટેલીગ્રાફ એડ્રેસ—બાટલીવાલા વરલી મુંબઇ.

પી. એ. વરલી, મુંબઇ ૧૮.

ગ્રાંટરોડ વેરથી તમારે મારકીટ વેર ધકેલા ખાતા
જવાની કંઈજ જરૂર નથી.

જમ, જેલી, બીજીટ, સારડીન, કોકો, ચૅકલેટ, ઇ. વેલાતી
ખોરાકી; સેન્ટ, લવન્ડર, કોલોનવાટર, સાબુ, તેલ, હેરઓઇલો,
ચત્તજતના મેકરોના; જેપાનીઝ અને આઇનીઝ કટલરી, તથા ભેટ
સોગાટને લાયકની હમા ચીજો; પેટન્ટ મેડસીનો, અને પરફ્યુમરી.
મારકીટ ભાવે અમો વચ્ચે છીએ.

ભેસાન્યાની કું.

સ્લેટર રોડ, ગ્રાંટરોડ, મુંબઈ.

પીરોજશાહ અને ખરશેદજીની કું.

હમારે ત્યાંથી નવસારીની કરતી, નારાં, ઘી, ખાંડ, મેવો, દરેસો મસાલો, ચાહે, કોશી, મુખડ,
લોખાન, અગર, ખચ્ચાંના રંગકાં, નવાં વરસનાં ત્યા ખથદે કાઠો, ભેટ
આપવા લાયક ચીજો; ત્યા દરેક જાતનો વિશાવતી માલ, પેટન્ટ
દવાઓ, વિગેરે કીકાયત ભાવે મલશે.

ટેલ—તાપ્પા બીલડીંગ, રેલ્વે હોટલની સાંખે ચર્નારોડ જકશન, મુંબઈ.

WHY LOOK
"OLD?"

Persian Hair Dye

RESTORES

"GREY HAIR"

To be had from the Army and Navy,
Kemps, Phillips Thomson and Tay-
lor, Leach and Weborny, Treacher,
and also from all known Chemist
& Druggists. **SOLE AGENTS.**
HORMUSJI DOSABHOY & Co.

BOMBAY NO. 4 TEL. NO. 511.

પરસ્તીસે—પરવરેદગાર.

ખેત (કલ્યાણ.)

ખુદા યા તું ખાવી'દે-ખલકત અજળ,
 નથી ગાવા તાકત સુનો મારે લળ.
 અય આધારે-આલીમ! કરીમના કરીમ!
 નથી તારી શક્તિની આ જગમાં સીમ;
 નથી તારી લીલાને બદ્દેશનો પાર,
 ઓ મલિક-મલિકા! ન કોઈ તારો ધાર.
 કીધી તેજ આ દુનિયાની હસ્તી બેમુલ,
 ને આદમને શ્રેષ્ઠ કીધો પેદાસપર કુલ.
 ઓ કુદરતને હસ્તીમા લાવનમ્ ખુદા!
 રહી તારા ફરમાનને તાબે સદા,
 શું પશુ, શું પંખી, શું ઝાડો-જમીન—
 શું નદી, શું નાલાં, શું પાહાડો રંગીન—
 શું પર્વત, શું ખીણો, શું લીલી હલીયાર—
 આપેછ ખીલી શક્તિ તુંજ અદ્ભુતનો બાહાર!
 શું આકાશ, શું માહાતાળ, શું તારા પ્રકાશ—
 શું આતશ, શું પાણી, શું જીવજંતો બાશ—
 શું માનવ, ને ખીજ તુજ અગણીત પેદાસ—
 કે નહીં જે જો હોત તો બસ ધાત સૌનો નાશ—
 એ સર્વેનો માલીક છે એકલોજ તું બસ,
 ને એકલાનેજ આખી આ દુનીયા છે ગમ!
 નથી તારો જોડયો કે સાથી ખીજો,
 નથી તુંજ સીવા કોઈ ખાલી ચીજો;
 એકલોજ તું માલિક છે તેનો અસલ,
 જે થયલો પોતા ગેવેજ પેના અવલ;
 ઓ નીતિ ને નેકીનાં સાગર પુરા—
 ઓ દુનીયાને પેદાના કરનાર શુરા—

ઓ કુલ આ ખલકતના માલીક ખરા—

ઓ માયા ને મમતાના વહેતા ધરા—

ઓ શાહોના શાહોના શાહોના શાહ !

ઓ તુરમંદ પવિત્રાઈના નેક રાહતુમા !

ખતાવ તું પવિત્રાઈની પાકીજંગી રાહ,

ખતાવ મુજને તારો ને તારોજ સદા,

ખહેકાવ ના તું દોરંગી હુનિયાંથી આ—

ફસાવ ના ઓ સાહેબનાં સાહેબ પુરા !

મીટાવ મારી આફત ને, દુઃખનાં દુઃગર,

રહ્યા હોય જે ટાંપીને, જમ સમ મુજપર,

ચરિત્રો આ જગનાંથી હું નહીં ફસું—

ને તારીજ બસ રાહપર આદમને કસું,

શું આફત, કે સંકટથી કર મુજ છુટકાર,

આ “દીલખાન” નમાવી કહું છું પુકાર.

મરહુમ કવિ દા. એ. તારાપોરવાળા.

મુંબઈની જાણીતી ડેરી પેરીશીયન ડેરી કું.

વગર ભેલતું ચોખ્ખું દુધ, માખણ, સ્વચ્છ
શ્રેષ્ઠ ક્રીમ, મેળવવાનું તમામ બરશાપાત્ર
એકલું મથક છે. એકવાર ત્રાયલ લેશોજી ?

ટમરીડ લેન, કોટ મુંબઈ.

અધિરાઈની આપડા.

એક ઢુંકી પારસી સંસારી વાર્તા.

સખનાર-મિસીસ મેહરખાનુ ફિરોઝશાહ એડનવાળા.

“હાસ ?” મહીનાનો પહેલો સતીવાર અને આનવાર આખરે આવી લાગ્યો, અને સેવક પાસે રૂ. ૬૫ આખા માથા મહીનાનો ગંધાઈ વહીમાં પછી ગળવે પડ્યા છે.” બહુજ દુર્ભાગી ગજવું હતી સાથે દાખતાં જેહાંગીર દમન્યા એકથો પોતાનાં દીકને ખુશી કરવા લાગ્યો, તેને તે કમીષીનાં રૂ. ૬૫ ધસવડું પોતાનું ગજવું અતિ હોંશ અને હેતથી જીગરમાં દાખી જાયું, પોતાનાં વહસાને કોટી કરતો હોય તેમ આનંદ લીધો.

તે આપડો, આતમારામ અને જગજીવનદાસની પેઠીનો આજ પાંચ વર્ષ થયાં કસાઈ હતો, તે કમળી ધણી ચોંપ અને હુશ્વારીથી બળવતો રહેતો, અને તેથીજ રૂ. ૪૦ નાં દર-માયા પરથી વધીને તે આજે રૂ. ૬૫ ઉપર આવ્યો હતો. પચ્ચ હવે એ મોટી પેઢી અગાઉ કરતાં ધણું મોટાં કામે અને વધારે ફાયદો કરી શકતી હોવાથી, અને તેમાં જેહાંગીરનો મજો સાથે ઉનરંગો ભાગ-કે હાથ હોવાથી તેના શેડો અને આવડે મહીને રૂ. ૧૦૦ નો ખચાર કરી આપવાનાં તિયારમાંજ હતા પચ્ચ જેહાંગીરને તેનો કથો સંસારો તેઓએ જણાવેલો નહોતો.

જેહાંગીરની તમેહજ હતી કે મહીનાનો પેકથો સતીવાર આતવાર એક તેહવાર તરીકે પાળવો અને તેહો ખર્ચી નાખવાને રૂ. પાંચ તે મરા જુદાજ રાખ્યો. તે મરીવડાને કાઢીને ઓથખાસરો ન હતો, અને આજ ત્રણ વર્ષ થયાં તે પરણીને એક સમજી નારી મેળવવા પામ્યો હતો, વળી તેને ખોદાએજ એક બાળક જેટલી નવાજેસ કરેલી જે આપારે સવા વર્ષની ઉમરે માતપીનાનાં અલ્પત વાહાલ સાથે ઉધરી રહેલો.

શીવીયરનો આઠથો દીવસ અને રવીયારનો આખો દીવસ તેને રખ મયેતી તેમાંથી તે અને તેની આપડી સીનેમા નાટક કે કાઢખી શોમાં જઈને ફરીફરીને એ રમ ઓગથી સોહી પાણી મેળવતાં.

અને આજે પચાર મનેયો હોવાથી તથા સતીવાર આવી લાગેલો જેહાંગીરને જેહાંગીરનાં જીગરમાં દુર્ભાગી માથો સમાયો જતો ન હતો.

જેહાંગીર ધણી દમદસરી કરી જાણનારો પ્રવાણીક જવાન હતો. વળી તે ખવાસે ધણો રાંક અને સમજી હતો.

ઉપરું વખોરનો અને હવે સતીચારની આધ્યા દીનની રમની સરખાતનો વખત થયેલો
જોઇ તે આજે ઉતાવળે પોતાનું કામ ઉંચું મુકી દાંને કાગલ્યાંઓના ખાણું તાળાં ચાવી કરતો
હતો તેટલાં પહેડીનાં વડા ગાસેક મીઠા આત્મારામ આવી ચડી પુછવા પેાળ્યા.

“ગઈ કાસે કલકતે તમે પેલું.” “શાન્તી જીવનની પેહડી.” “ટેડર રજીસ્ટર કરાવ્યું” ખરેની ?

“ગઈ કાસે ! હા ! હા !” જોડાંગીરે વિચારીને જવાબ દીધો.

“રજીસ્ટર કરાવ્યું કેની ? પોસ્ટમાં અમથું” તો નથી નાંખ્યું ?”

“નારેજ ! રજીસ્ટર કરાવ્યું છે !” જોડાંગીરે જવાબ કર્યો.

આત્મારામ શેડે ટેબલ ઉપરની બુક ઉપાડી તેમાં પાણાં ઉકાવાની જોઇ પાછું પુછ્યું.

“તો તમે રીસીટ એકી કરોછાની” ક્યાં છે અહીં તેની રીસીટ જણાતી નથી ?”

“નથી કે ત્યારે ? ગઈ કાલનાં કોટમાંનાં ગજવામાંજ રહી ગઈ હશે, સોગવારે આવતી
વખતે શેતો આવીશ.”

“જરૂર લાવજો હા ! બુલશો નાં, એ રીસીટો મારા ભાગ્યાઓના મનપતીજ, વાસ્તે
આપણી પાસે રહેવીજ જોઇએ. તેઓની ખાત્રી તો થાંએ કે આપણે એ ટેડર મોકલ્યું છે.”

એટલું કહી તે ત્યાંજ ખસી ગયો અને જોડાંગીરે કે જેને તે વાત કરતાં દરમ્યાન હવેજ
પેલું ‘ટેડર’ ધર આગળ ગઈ કાલનાં કોટમાંજ પડી રહેલું માદા અગ્નિ તે હલ્યાહાર ફગાઈ
બીહને ધૂણ પડતો ચચાર ફાંડે છલાંગ બરતો આત્મારામને સાહેબ સંજોમ પશુ નહીં કરવા
ચોખ્ખાં તે ધરબણી દોડ્યો.

તે બધો વખત મનથી આફસોસ કરતો કે તેનું કામ આટલું બધું ચોક્કસ હતું તે છતાં
ખાસ અગત્યનું કાગલ્યું કેમ રજીસ્ટર કરાવવા કે પોસ્ટ કરાવવાનું જુલો જવા નેહલી હદ
સંધીને વીસરમાંમ ચઈ ચકયો.

તે એ એકજ વીચારમાં આત્મારે પોતાની આધુ પાછું મુંબી બની જવું હોય તે જોવા
પોળ્યા વનાં એક પવનને સંપાતે ધર બણી વળેલો માળ ઉપર ચઢી ગયો.

એ કાગલ્યામાં કલકતાની મેસર્સ ‘શાન્તી જીવન’ની પેહડી માટેનું ટેડર કપુરવાનું
કાગલ્યું હતું, અને તે જો સ્વિકારાય તો લગભગ દેઢ લાખ રૂપિયાનું કામ જોડાંગીરની પેહડીને
મહે એમને જાણ્યો હતો અને તેથી એ પોતાની ચુક માટે તે હાવરો બાહવરો બની ગયો
હોય તો કંઈ ઝાઝી નવાઈ નહીં.

તે જોવા ધરમાં દાખલ થયો કે તેની બાચડી આજાંએ ખાણું તૈયાર હોવાની ખબર
હરો મુખે આપી, પશુ જોય જાળ્યો, એટલા સખુનો સાથે તે પોતાના ઝોરડામાં ઘુસી ગયો.

ગઈ કાસે તેને તે કાગલ્યું, તે અગત્યનું કાગલ્યું ઘેરે જમવા જતી વખતે પોતે પહેરેલા
ગરમ ડગલાના ગજવામાં મેલેલું, અને જમી ઝોરીસે જતાં જતાં તે રજીસ્ટર કરાવી નાખવાનું
તેણે ધારેલું; પણ એવું બન્યું કે તે બપોર ધણી ગરમ જાણાઇ અને તેથી પાછું જતાં તેને
તે ગરમ કપડાંના કોટ ન પહેરતાં તે કાગલ્યું તેજ ડગલાના ગજવામાં ધરમાં રહી ગયલું તેથી
હવે ઝપાટામાં તેમાંથી કહાડી લઇ, ખાધા પીધા માટે ચોખ્ખા વીનાં પહેલું રજીસ્ટર કરાવી તેની

રીસીટ લઈ જઈને જો હજી ઓરીસ ખુલ્લી હોય તો તેની યુકમાં ચોટાડી આવવાનો એને હસદ કરેલો. અને તેથી તેને નંલગીથી ઓરડામાં પેવસ થઈ, ખુટીઓ, બે ડીઓ, બપોળી ખુર-
સીના હાથા વગેરે બધે એમ સંધમે ફરી વળી લઈને એકસતફડી કરી નાખી, પણ કોટજડયો નહી.
“એ આહુતું કામ! બધો છે ત્યાં ઉંચો ચુકયો હશે.” અને તેને આંગ ઉપર જુલાઈ આવે
એટલી ઝડપથી કબાટનાં બારણાં ખેંચી કંઠાડી ઉઠાડી તેમાં શેષ મસાની અને પછી અદરથીજ
ગળું છાલ્યું.

“એ આહુતું! ગઈ કાલે મેં પહેરેલો ગરમ કોટ ક્યાં મેલી દીધો? એમ મારી આંખોને
હાથ લગાડવાનું વુને કહ્યું કેણું! અહીં ખુટી ઉપર પડેલો તને શું નડતો નો?”
તેનાં ઘેર ગોધવાર થઈ રહે તેવા અવાજથી બુચો બડકીને જગી ઉઠ્યો. તેને હાથમાં
મધને આલો ઉંચર આંગળ આની જવાબ દેવા પડી.

“જેદાંગીર, તમે બી કંઈ કેવા છેવો? રાજ મને રોક રોક કર્યા કરતા હતા કે આએ
ગરમ ડગલો ધણોજ તુગાઈને છીનડીને થઈ ગયો છે તે હવે કંઠાડી નાખ કે મારે કામ નહી
આવે, તે મેં તે ડગલો અને સાચે બીજા રદી કપડાં ગઈ કાલનાં લેવી નાખ્યાં,—”

“બાપરે!” અને જેદાંગીર એવા તો મોટા બવાજે પુકાર મેલ્યો કે બુચો અદી બીકને
માને વગગી પડ્યો, અને આંધાં ધુજી અને સાચે સાચે ધરનાં બારી બારણાં બી ખખડી ગયાં.

“પણ બીજા કપડાં બી—” આંધાં બોલવા ગઈ તેને તેણે રાજી જમર ધાંડું તોડી પુછ્યું.
“લેવી દીધો? ક્યા ગોકુસને?”

“જેદાંગીર—કાસમખીઆને. પણ જેદાંગીર સાંભળોની, તમારા દગલો—”
પણ જેદાંગીર ઉભોજ-ચાનો રહે. તે હવાપલો બખાયલો છ. છ. ફાંડયે કુડતો. દાદરે
નખાવી લઈને ધર બાહાર નિકળ્યો. અને આંધાંનો અવાજ આંધાંનો ઘોંટામાજ દબાઈ ગયો.

“મારાં વાહાનકુશ!” તેણીએ જરાકવારે આંખુ જગી લઈને પાતાનાં દબાવણાં બાજકને
હાતીમાં ચાંપી કહ્યું. “જમ્યા ખાંધા વનાં કાચુ મરે શું વાદ આંખુ તે તારા પપા પાછા
નાહતા. બધાજ માડીકાઓ એવા કહેવાય છે, તે તુંથી શું એમજ એકુ દદડે તારા બેટી
બચ્યાં સાચે કરવાનો કે?”

હવે આપણે ઉતાવળમાં આવી ગયલા જેદાંગીરની પુઠે જઈએ. તે કાસમખીયાં જેદી
પુરાણાં ને બચપણથી પીછાંણુનો હતો, તે તે લતાનો જેદી પુરાંણુ ધણાં વખતનો હતો, અને
મોહકલને નાકેજ એક ઓરડી બાડે લઈને તે રહેતો હતો, બહકે આખાં શેહરનાં જુલુ જુલુ
લતાઓ ઉપર ફરીને માલ સંઘી લાવતા તેનાં માંજુએ તે બધો માલ એકઠો કરીને ઘોડે ઘોડે
દીવસે તેનો નીકાજ કરતો રહેતો.

જેદાંગીરનાં સારાં નસીબે કાસમખીયાં તપકીર સુધવા અત્યારે એ ઓરડીનાં ઉંચર ઉપર
જેદાંગીર જણાયા.

“કમ શેહજી!” અને તે ઉઠીને ઉઠો થયો “કંઈ ફરમાસ?”
“હા, હા, જલદીથી તમે કાલે મારો ગર્મ કોટ મારી બેસવાણી આંધાં પાસે ખરીદી
લાવ્યા છે તે આવેલો!”
“ધીરે બાપુ ધીરે!” તેને પાછો એક સરકો ખેંચનાં વખત લગાડ્યો, તે તો જેદાંગીરને
મન એજ જમાનો લાગ્યો.

“પરે પણ જલ્દી, જલ્દી કરોતી તો, જે આપું હોય તે દામ પાછું લેવો, જોઇએ તો રૂપો જે રૂપા વધુ લેવો પણ—” તે હાંફતો હાંફતો બોલ્યો, પણ કાસમગીયાનું પાપણુખી નહોતું કડકે “જરાક મેહરબાની કરીને તાકીદ કર્યો? લાવો, મને કહેવો ક્યાં તે ડગલો નાખ્યો છે, તેમાંથી હું શોધી લેઉં, તમને તકલીફથી નહીં પડે!”

“બાપુ તે તમારે ત્યાંનાં લાવેલાં કપડાં અને બીજાં બધાં કપડાં મારી આંટરોડની વડી કુંપનીમાં મેં મોકલી દીધાં, અમથું કાંય બેશું ફરવો?”

“તે કુંપનીનું નામ અને નિશાન?”

“હાથ કાસમ મહમદમીયાં, આંટરોડ, પુલ નીચે.” તેને કહ્યું. ઉઘ્યો, તે ત્યાંથી હવે આંટરોડ જવાને ત્રામમાં સ્વાર થયો, નિશાન આપેલો જગ્યે તે તાકીદે જઇ ઉભો. “કાસમગીયાં જરીપુરાણી, ત્યાંથી ગઇ કાલે તેવણની ઘોળી તળાવની દુકાન ઉપરથી કપડાંનાં જુનાં ઢગલા તમે ખરીદી લાવ્યા વાઈ?”

“હા સાહેબ! ખરીદી લાવ્યા છું. કંઈ ચોરી કરી નથી લાવ્યો કે એમ મને ખબર પડીને પુછવા ધરી આવ્યાછ, ખસો, અહીંથી,”

“સાહેબ, સાહેબ, મને તેમાંથી એક જુનો ગરમ છુરા રંગનો ડગલો વાછો. જોઇએછછ, જે માગશો તે દામ આપીશું, અને રૂપો કે જે રૂપા વધુ આપીશ.” તે ઉઢીને અંદર ચાલી જવાનું કહેતો હતો તેને જોહાંગીરે કાલાવાલા કરીને તાકીદે અટકાવી કહ્યું.

ઝોહોહ! એટલું બધું? ત્યારે બહા આદમી કાલેજ આવતે કની? કાલે રાતેજ એક મુસલમાન તે ખરીદી ગયો, ડગલો હતો ધણું સારો, અને ભાખ્યાણીથી એવો કે લાવીને ઉતાર્યો ત્યાર પછી એક અડધો કલાક મારે ત્યાં પડી રહ્યો નહોતો.

પણ જોહાંગીરે હવે અફસોસની પુકાર સાથે ખરેખરે કપાળ કુલ્યું. “એ ખરીદનારનું ઘર મકાન કે નામ નિશાન તમે જાણતા નહીં હશે. કેમ?”

“નહીં તે કેમ?” તેને મગરરી ઢીલીધી. “હજી તો આડું દામ ચુકવ્યું છે અને આડું તેના ઉપર માંગતું છે તેથી આ રહી તેના માંગતાં લેહેજાની ચીડી. એમ તો સાહેબ ઉધાર માંગતા આવે તેમને હું આડું દામ લેવાને બાહારે એવી મોટી રકમ કહું કે બેવડી કરતાં વધારેજ હોય. મને એ ડગલો સવા રૂપે પડી રહેલો તે મેં પાંચ રૂપા માંગ્યા અને એ યાકુબ હુસેને મને અઢી રૂપા આપ્યા છે અને બાકીના અઢી રૂપા પગાર ઉપર આપવાના કમુલ્યા છે.”

જોહાંગીરે તેને એક રૂપો આપી તે નામ નિશાન અને કડકેકાણું ઉતારી લઇ ચાલ્યો, હવે આ યાકુબ હુસેનની ભાળ કહાડવા, બપોરના ૩ વાગી ગયલા, તેનું ગળું સુકાઇ જતું, ખાવાની લુંખ તો હમણા હોયજ ક્યાંથી. ધરાનીની દુકાનેથી એક ગરમ ચાહતું કપ પી લઇ તે નિશાન પ્રમાણે રંગારી મહોલ્લામાં જવા નિકળ્યો.

રંગારી મહોલ્લો, ફોત્તા બુદ્યાનું મકાન, પહેલો માળ, યાકુબ હુસેન આ નિશાન પ્રમાણે આવી ઉભો અને હેઠે ઝોટલા ઉપર એક બુદી ઝોરતને રેતેલા કાંતેલી જોઇ જોહાંગીરે પુછ્યું.

“માજી! ફોત્તા બુદ્યાનું આજ મકાન કે?”

“નહીં ત્યારે, કાણું તારા દાદાનું?”

“નહીં માણ, માફ કરાણ,” જેઠાંગીરની ખાતર જમા થઇ ગઇ કે આ ડાસી વઢેલ ખાંડકરકુ છે, અહીં કેમ પાટલો ફાવશે. તે દાદરણની મદદ માહતો ઓટલા ઉપર બેએક સીંહડી ચઢાડ્યો. પણ વચમાંથી ખસવાને બદલે યુદ્ધમાં સંગો તરારો કર્યો.

“કેમ? ઉપર ચઢીને ક્યાં જવાનો મનસુબો રાખ્યો છે?”

“યાકુબ દુરોનને મલવા, તેની—”

“તેને કંઈ ચાલશે નહીં. મુલા જે જોઇયે તે યાકુબ દુરોનની અલાબલા લેતાજ આવે છે! એ છોકરાને બધો વઢેલ કરી નાખ્યો. મહામુરશીખતે આજેજ એ નવી નોકરીએ ચઢાડ્યો છે તેમાં વળી ક્યાંથી—”

“માણ!” જેઠાંગીર તેણીને મરાતી અટકાવવા બોલી ને ફગણી પડ્યો. “માણ મને સાંભળો—”

“માણ ફાણ અહીં મને કંઈ જોઇયે નહીં. અને વળી સાંભળો કરીને કેહ છે તે હું શું કંઈ બેઠરી બેઠરી છઠું શું? યાકુબદુરોનની હું માસી લાગું, તે તમારા જેવા ખરાબ દોસ્તોની સંગતમાં ફસાઇને હરામખોર થઇ ગયલો, તે આજેજ જમ તેમ કરીને નોકરીએ લાગેલો—”

જેઠાંગીરે પાકીટ છુક કઢાડી રૂખાનો ઢગલો ખખડાવી બે રૂપો કઢાડી તે યુદ્ધવાનાં હાથમાં મેક્યા.

“બાઇજી, મને યાકુબદુરોન સાથે એક બે બોલ વાત કરવી છે. મેહરબાની કરીને એનાં શેઠનું નામ નિશાન આપશોજી, હું તમુને ખાત્રી આપું છું કે મેં તમારા એ સપુતને કોઇ દીવસખી જોયો કે જાણ્યોજ નથી, અને હમારા વચ્ચે મીઠાઇ જેલુથી કશું નથીજી.”

હાથમાં રૂપા પડતાં યુદ્ધની આખ્યો ચમકી રહી, અને જબાનમાં પણ મીઠાસ આવી ગઇ.

“તે શેઠજી એમ કેહવોતી? લેવો બાવા, એ મારા પોર્વાનું શરનાયું લાંઉ, એ આજે કારમુખો હમો બધાંની ઉપર વારો થઇને ગોરા ઝાકટરને ત્યાંની નોકરી પકડી તેનાં બેરી છોકરાં સાથે લાનોલી ગયો છે. બાવા જોની ઉપર મેહરબાની રાખજો, એની બાપડી ને પાપ છોકરાંનું એને પોષન કરવાનું છે.”

અને એમ કેહતાં કેહતાં, તે યુદ્ધમાં અંદર ગઇ અને ખાટલા ઉપર પડેલું એક પરખીડું ઉપાડી લાવી.

જેઠાંગીરે ધુજતે હાથે તે નામ શરનાયુ વગેરે નોટખુકમાં તોંધી લીધું અને પીઠ ફેરવી ત્યાંથી સપાટામાં હવે કોટ તરફ આગળ વધવાને નાહોડો.

તે આવે તે આગમજ એક કલાકની પુના માટેની ત્રેન ઉપડી ગયલી અને હવે બીજો એક કલાક તેને ત્યાં ખોટી થવાનું હતું. વખત કેમે કરતાં જાએ નહીં.

શુખ કે ખાવાનો પણ તેને ખ્યાલ આવે નહીં.

પેયું કામસુ સિવા બીજું કશું તેનું મગજ અત્યારે રોકતું નહીં.

અંખરે તે રાત્રે સાડાંદસે લાતોલી જઈ પુગ્યો.

રાત પડી તે આ નવાં પરાયાં મુલકમાં ક્યાં બટકે? વેડીંગ રૂમમાં સહવાર સુધી સુઈ રહેવાની થોપી રહેવાની તેને ફરજ અર્થ પડી, અને તે ખોટી રહેવાની ફરજમાં ઉતરી જવા પેહલાં તેને સોડા પીરકાટ જેવું લાછટ આવતું પીવાતું લઈ લીધું.

સવારમાં બડી ગજજરમાં રાઈપાર્કમાં તે જઈ પુગ્યો. અને નોકરોને રહેવાનો કોથડા તરફ પાછલી બાજુએ જ સીધો ગયો, ઘોડાવાળાને એક રૂપો આપી યાકુમ હુશનની બીજ કાઢાડી અને તેને, તે જગ્યે મોકલવાને વીનવ્યો તેમ આખરે તે મુસલમાન જવાન ત્યાં આવી ઉભો.

“અરે બા, યાકુમ હુશેન ! તું બાઈ પેલા આંટરોડનાં જરીપુરાણાવાળા હાથ કાસમને ત્યાંથી એક ગર્મ કોટ ખરીદી—”

“હા, હા, મારા શેઠ, હવે જાણ્યું, તેની આપ્તી રકમ મને આપવાની છે, તે આપીશું, આવને મહીને, સહવારમાં જ એ શું રીજલ્યુ લઈ આવ્યા?” અને યાકુમ હુશન ત્યાંથી તોફાને ચાલી જવાનું કરતો હતો તેને લગભગ કોટી કરી પડે તેમ તે વળગી પડી બોલ્યો.

“લે, લે, યાકુમ, આંએ પાંચ રૂપા હું લાવ્યો છું, તે લે અને જો એ દગલો મને પાછો આપ. વળી હાથ કાસમને અઢી રૂપાથી હું આપીશ અને તારી રીસીટ છોડવી લઈશ.”

અને એમ કેહતાં અધીરો આકળા જહાંગીરે રૂપા પાંચ તેના હાથમાં મેલ્યાં. પીરેથી ગળવે રૂપા મેલી દઈ યાકુમ હુશેને ખોલાસો કર્યો.

“એ દગલો જોખનો હોય તો મેં મારા કાકાનાં દીકરા હમદુરજમ અલીને રૂ. સાતમાં વેચ્યો છે; તેની પાસેથી લઈ લેજો. મારી ઘરડી માસી ફાતમાબુતું રંગારી મોહલલામાં મકાન છે તેની સામે જ એ રહે છે, પણ ખસાર હમદુને કરાંચીમાં લયકરનાં જોનરલ જોનસન સાથે જવાની નોકરી મળી છે, તે આવતી કાલે ડોકમાંથી ઉપડવાનો હતો એટલે આજે—”

વધુ સાંભળવા ન યોગતા રંગારી મોહલલાનો હમદુ રજમ અલી જોનરલ જોનસનનો નોકર એટલા શખ્તો હતારી લઈને ત્યાંથી પવનની પીઠ ઉપર સ્વાર થયો હોય તેમ નાકોડો.

સ્ટીમર કરાંચી ઉપડી જશે તો; પેલું કાગલ્યું તેનાં ગણત્રીનાં વખતે કે એકાદ બે દીવસ મોડુંથી કલકત્તા ઉપડી શકવાનું નથી. તે બીજો કશોખી વિચાર કરવાને થોડા વર્તો વળ્યો પાછો સ્ટેશન તરફ.

સવારની ચાહ કે નાસ્તો કરી લેવાને પણ તેને ખ્યાલ ન રહેયો. જ્યારે તેનું ગળું ઘણુંબી સુકાતું અને જગ્યાં બે આતી આઘમ પડી ત્યારે તેને તેનું ભાન થયું. અને ફરી એક ચાહતું કેપ અને બે બીરકાટ તેને ખાધી.

આજસુધી એ એટીસના કામમાં તેને કદી ગફલતી કાધેલી નહી. અને હવે જ્યારે તેને કુટુંબની વૃદ્ધીનાં વખતમાં પગાર અને કમાણીની દરેક વૃદ્ધી કરાવવાની આશા રાખેલી તેમાં આ શું થતું હતું ?

આત્મારામ શેઠને કેહતાં તેને એવુંજ ધારી લીધેલું કે સુકરવારે નહીં યદ્યપ્ત શક્યું તે શંનીવારે તાકીદે કરી કરાવી લેખને પોતાની એક્ષીસને તે મોડું કામ વખતસર મેળવી આપી

હવે શરીર, અને ધરમાંનાં ગજવામાંથી કાઢાડી લઇને તે અમલદારને કામચુકું ફક્ત રેલ્વેસ્ટેશન કરાવી નાખશે, પણ આ બધી બધાની તેને જગતે ગણ્યો કે આશ રાખેલી નહીં.

સવારે ચોણા અગારે તે રેલેશન ઉપર ઉતરી, અને ગારલી ગાડીએ પ્રોતરીસ ડોક તરફ વળ્યો. ગાડીવાળને રૂપો પડાવી દઇ તે અંદર ગયો.

હવે તે હોડખા કરતાં સેફ્ટીડો લોકોમાંથી હમડુ રજગચવાળી શી રીને પકડી કાઢાડશે ? તેને ઝોળખાવશેજ કેણું ?

મયો તે પહેલાં સામાન સાચવતા નોકરાની અસગાર તરફ ? અને લેમયો વાંચવા ખોડા, એકાદ બે બધાને પુછ્યુંબી ! પણ તેઓબી એ હમડુને ઝોળખેજ શાંનાં ?

સીપાઇએને પુછતાંબી. પખત નિહાળી જ્યાં હામયો. એકલું તો પરપૂછ કરતાં તેને માલુમ પડ્યું કે કરાંબી જવાને લશકરી વાહાંણ હજી તૈયાર થતું હતું પણ ઉપડી ગયું ના હતું. તે પોતાની શોધમાં હાંક્યો ફાફળો બની રહ્યો. અને ધણેજ નિરાસ થી થઇ મયો, જ્યાં જ્યાં જાય ત્યાંથી સીપાઇએ પકકા મારીને બાબુએ જવાનું કહે.

તે લગભગ રડી દેવાની દહ પર આવી સુકયો તેટલાં એ ખુશાલીની ખુશાલી !

તેના એ ગમે હમયો પેદારોએ એક નોકર બધે હાથમાં બોળાએ ઉપાડીને ડોકમાં દાખલ થતો તેની તારરે પડ્યો. એકાદ કુટકે તે તેને વળગી પડ્યો, અને રૂપા દહાની નોટ કાઢી તેનાં હાથમાં લમડી કચડીને મેલી તે હમયો તેને ઉતારી આપતોને લીવ્યો, રૂપા ૧૦ ની નોટ લઇને તેને બંને બોળા હોંટ મેલી દહ અજબ થઇને હમયો ખુશીથી કાઢાડી આપ્યો.

“શેવો શેક, શેવો, એનો બોળો મને ધણી થઇ પડે છે.” અને હાથમાં લેનાંજ નોકરાનીરે ગરૂ ગરૂ તેના ગળવા ઉડવાલાં, હાથો ખોસી ખાલી બાહાર કાઢાડ્યાં, અને મોત નેવો શીકેકા થઇ બેઠ તે હમયો અજબ થપલા હમડુના અંત ઉપર ખાટો ફેફડો તે ત્યાંથી રસ્તે પડ્યો.

“ઓ માય નેહાંગીર, એ શું કેહવાય ?” તે હારેવો મારેવો રમસ અવતારે સાંજે પાંચ બાજે પર પુગ્યો ત્યારે તેને જોઇને આલા બખાળી. “એ શું છે ? કયા મયા હતો ?”

“હવે પગાર વધી સુકયો, આવાં, નમીત્તો કુટેવો મુતો છું હું.” અને તેને તે કામચાં મોટ રડી દઇને કેહેવા માંડ્યું તેનીજ આજ્ઞા વચ્ચે યોલી ઉઠી.

“પણ મેં તમને કેહવા માંડ્યું તે તમે મને ખરી સાંભળીમ કયાજો ? મેં તો તે હમયો લેયલા પેદારો ગજવામાંથી એ કામચુકું કાઢાડ્યું” તે ગમથીને હોડાલીને તુર્ત રેલ્વેસ્ટેશન કરાવી બી દીધું. શનીવારે તમને રીસીટ આપતા બુની ગેઇ તે બપોરે રામ્બી સોરે તમારી ઝેરીસ પર મેહવાલી ને આમભારામ શીરે આપી આવી અને તેમને બહુ મહેરબાની વડી કેહવાડી ને એ એમ શું કરાઇ એ ?”

આતાંની સમ્પ્રસયગતાથી તેલું પન જળવાયું અને જગ્યા હાયમ રહી. આંટ રહી અને પગાર વધવાની તમામ આશા ખાલી સજ્જન થઇ. પોતાનાં અરીરા, આરજા, અરીચારી હતા-જવા હાવમાવથી તેને રજા ખોલીને રૂપો પગારમાં મોટા ખાટો પાડ્યો તે તો જુદો.

પણ તે રીખ્યો. આ ૧૫ દીવસની રમસપવીનરી હાડમારીએ તેને શીખવ્યું કે ઉતાવળમાં કાઢાડો વગે નહીં.

હોરી.

સાજન જોલત હોરી !

ધરી કર ઐક્યની દોરી !! સાજન.

સ્વાર્થ ત્યાગની ભરી પીચકારી-ધર ધર ધુમે ટોળી.

અસહકારના રંગ ઉડાવે-ઝાંધી ક્યોળે ઘોળી.

બુઓ ! રંગ રેલે રંગોળી. સાજન.

સ્વદેશ ભાવ તણી શિર ટોપી-વિન્ય પતાકા ઘોળી !

શ્વેત સંપનાં વજ્ર શરીરે-પહેરી ધરી રંગોળી !!

ત્યાગના રંગે ઝોળી. સાજન.

પરોપકાર અને સેવાના-સ્વાર્પણ મંત્ર ભરેલી.

વિશ્વ પ્રેમ ઠેશુડાં રંગે-રંગી રૂપાળી ઝોળી.

અહિંસાવૃત્ત ઝળકેળી. સાજન.

અટલ પ્રેમ ભક્તિ રસ પ્રભુનો-હૃદયે દીધો રોળી.

અસહકાર ધડ રિપુનો ક્રીધો-સાર અસારને તોળી.

ગુરુએ આપી છે ગોળી. સાજન.

દીન દરિદ્ર લિખારી જાની રૂવે-ભારત નયનો ચોળી.

રંગને રાગ ત્યજી ફીકીરી લઇ-ધર ધર ધુમે ટોળી.

ધરી કર સ્વાશ્રય ઝોળી. સાજન.

વિન્ય નાદ કરતી આ આવે, ટોળી કમુંખલ ઘોળી.

હોરી ! રમે સત્યાગ્રહિ વીરો, હસતા સુધ મરોડી.

સૌખ્યની ક્રીધ રાખોડી. સાજન.

ઉઠો ! ઉઠો ! સ્વાશ્રયથી સાધો, સ્વશાન્ત્ય સુન્દર ગોળી.

સ્વદેશ ભાવ તણી પીચકારી-ભરી ઉડાવો રંગોળી.

‘મણિમય’ હૃદયે ઝોળી. સાજન.

સંસારનો ફાંસો

લખનાર — દારાં દાપડીયા

મફરણ ૨૪.

જેહાગીર વાડીયા જ્યારે તે સાચે પોતાનું આખખા દીવસનું કામ ખતમ કરી 'તાપની હાઉમ'માં પાછો ફર્યો ત્યારે સાહજ તેના પુર બાહારમાં ખીની નિખળી હતી તેણે ધડી ઉતાવળથી પોતાનું કામ કરી લીધું હતું અને નેત્રથી બન્યું એટલું જાણી નિકળી આવવાની તેણે મોશેશ કીધી હતી. તે બીલોપડિને ધણે શોખીન હતો અને તે માનીતી ગેમ ઉપર તેણે ધણે લાગે વખત ચતા તક મળી હતી નહિ રસ્તામાં આવતા તેને તેના એક ફાટ ફેન્ડ મળ્યો, જે સુરતના એક ધનધણ્યા હોટેલમાં થોડો રખતને વારને ઉતર્યો હતો. તે જેહાગીરને બોલસ કરી બીલોપડ રમવા લાઇ ગયો તે તે રમતના જોડે શોખીન હતો, તેટલોજ તેમાં પુરતીયુ પથ હતો તે કતાકેક રમ્યો, પરંતુ તેને તેમાં તજ નાજ જેટલોની મળત મળી શકી નહિ.

એક ચોક્કસ કીસમની બપુર અગમચેતી તેને આખખો દીવસ ચલા કીધી હતી, અને તેજ અગમચેતી તેને આખારે પગ દરિયા કરી રહી હતી તે કામ બીલામણી લાગણી તેના ઉપર એવા તો અજાણ પ્રભાવમાં ગમેત મધ આવી હતી કે તેના બધા હાથો ધરુમાં અને તેણે ગેમ બગાડી નાખી તેણે તેને પોતાને કમી કાઢવાના પત્તો કીધો, તે છતાં તે તેને હતી શક્યો નહિ.

તેના આનુ વિચારો નાખ્ખાં માટે હતા, તેણે એક વખતે તો એવું પથ વીચાર્યું કે તેણે, તેના પોતાને વાસ્તે તેમને એક દયાજનક બુધ પાડી મગજ તે લાગણી તેને એવી જાણ મધ કે તે ખુદમખુદ ખગ અતરે ધરુએયી તેણે ને બધા ધખારા અને ઘેનાપણા કાઢી હસી મુઠવોની વૈતણ કીધી, કીતુ ફાટ-તમામ ફાટ તે એટલો તો નરવગ થઇ ગયો ને તેના બદનમાં એવી તે ધાતીઓ તાગવા માડી કે ઘરે ધણે અપાગમ ધરવાની તેને ફરજ પડી !

આ દુન્યામાં શીને સોફરો સ્વપના જુએ છે તેના કરતા કાઠ ધણું વધારે છે. આ એ નાખ્ખાં પારખ અને જેહાગીર વાડીયા વચ્ચે, એક મૈત્રી ભેગવર, સાંધી ઉડો ખીર વસ્તો હતો, અને જો કે તેઓ એકમેકથી ધણા દુર હતા છતાં, એકની અખખારી અને દુખ બીજા ઉપર અમર કરી શક્યું.

જેહાગીર વાડીયા ધણી જડપથી 'તાપની હાઉમ' બહી દેકારી ગયો તે નાખ્ખોજ આખખા રને ખ્યાલ કર્યો કરતો હતો, અને હવે જે વખત જતો હતો તેમાં તે મીઠી માહયુગને તે

ધારથી બગલગીરી કરવાનો હતો તે ખ્યાલે તેને ધણો મોટા સંતોષ. ઉપજ્યો. તે તે દીલજીત રૂપસુંદરીની સુદરતાનો મીઠાસં વિચાર કરવા લાગ્યો, જેમ કરતાં જે રીતનો બંધકર હોય તે તારણી સાથે તેણે ખેંચ્યો હતો તેનો વિચાર આવ્યો અને તે ધણો દુઃખી થયો.

એમ સુખ દુઃખ, ગમખ્યારી ખુશાલીનાં મીઠા ખ્યાલો કરતો તે તે કુમળી સાંજે ઘર બહારી દંકારી ગયો, જ્યારે તેનું જીભર સીસાં જેવું ભારી હતું કેમજે જે કીસમની આગાહી તેની દબાવી ચુંગળાવી રહી હતી તે તે સમજી શકતો હતો નહિ.

તે જેવો 'તાપતી હાઉસ'માં પુગ્યો તેવો તરત ને તેઓનાં આરડાની બાહાર નિકળતી અગાસી તરફ ગયો, કે જ્યાં તેની વાર બેઠી હોયી રેહવાનું નાન્યંએ તેને તે સહવારે વચન આપ્યું હતું. તે વિહરસ વગાડતો આગળ ગયો; પણ નાન્યં ત્યાં હતી નહિ. તેનું જીભર ધારતી અને ખીલકની એક નરમ લાગણીએ તેની છાતીમાં દુખવા લાગ્યું; તેણીએ અત્યાર સુધીમાં ગમે તેવું નજીવું વચન એક વેળા પણ તોડ્યું હતું નહિ. તેણીએ કહ્યું, હતું કે તેની રાહ બેઠી તે બારી આગળ હોયી રેહશે અને તેણી ત્યાં હતી નહિ. કદાચ તે નીચે ઉતરી બગીચામાં સંતાઇને તેને ખુબ પડાવતી હોયી બેઠીએ.

"નાન્યં!" તેણે પુકાર્યું "નાન્યં!" પણ કાંઈ જવાબ મળ્યો નહિ. નાન્યં હોય તો તે જવાબ દે કેની?

તે તેની માનીતી બેઠક આગળ ગયો, કે જ્યાં ઝાડોનો એવો ધણો મંત્રહનો હતો. કદાચ ત્યાં તે તેને ખુબ પડાવતી છુપાઈ રહી હશે. તેણે બોળ કોંધી, પરંતુ તેની હાજરીની નંદગીરને ત્યાંથી કાંઈ આવતી મળી નહિ. તે લગરીક નાશીપાશ થયેલા જેવો ત્યાંથી આગળ વખતો હતો, નેટલાં તેની નજર તે જગ્યા આગળ પડેલા એક નાનો રૂમાલ ઉપર પડી. તે નાન્યં પારખતો હતો. બાહ્ય ત્યારે તો તે ધણી ખરી અંદીજ હોવાનું બેઠીએ, બરાબર તેની હીલચાલ બેઠી અને તેને સતાવવા માટે મનથી ખુબ હસતી. પણ તે જાણતો હતો કે નાન્યં એટલી હદની ધાટકી મરાકેરી તેની સાથે કરે તેવી ન હતી. તેની નાન્યં! તે વાહાલી બોળા છાકરી! તે કાંઈ કીસમની ધાટકી મનનક કરે એવામાંની છાકરી તો નજર હતી.

તે ધીમે ધીમે ચાલીને અંદર ઘરે ગયો; કદાચી તેણી તેણીનાં પોતાનાં આરડામાં હશે. તે એકેક પછી એકેક બધા તે દીલદરનાં આરડામાં જઈ આવ્યો, પણ તેણીને શોધી શક્યો નહિ. તેને તેનાં પોતાનાં આરડામાં જવાની તો સુધ્ધી નજર આવી. જો તે ત્યાં જતો તો તેને વગર મહેનતે તે ભેદની ચાપી મળી ગઈ હોત. એક વખતે તો તેણે તેણીનાં નાજુક પગમાંનો અવાજ બાહારના હોલમાં સમજવાનો ધખારો આવ્યો, અને તેણીને મળવાના ધરાણી ત્યાં ધસી ગયો; પરંતુ તે તો ફક્ત પવનમાં હીલતાં પાંદડાંઓનો સાદો હતો. નાન્યં ત્યાં હતી નહિ.

તેણે આપદે ચંગ વળડ્યો, અને નાન્યં ક્યાં હતી તે પુછ્યું. નાન્યંની આવા તે માટે કશું જાણતી હતી નહિ. તે નોકરીએ સહવારથી પોતાની શેઠાણીને બેઠી હતી નહિ, કે જ્યારે તે બાહાર અગાસી ઉપર ગઈ હતી. તે બેપોરતું જમવા પણ અંદર આવી હતી નહિ; અને તેની આપા દાવાઓએ એવું વિચારીને તે માટે ઝાઝી ચીંતા કરી ન હતી કે તેઓની શેઠાણી બેપોરતું બોણું જમવાને બદલે ધણી વાર બનરમાંથી આવેલી. તાજ કુટસ ઉપરજ રહેતી હતી, અને તેણીએ આજે પણ તેમજ ક્યું હતું.

“જા, જરા જમને ત્રેજ આવ કે તાહરી બાઈ ક્યાં છે,” જેહાંગીર વાંડીયાએ ખીજવાઈને ધણી અધીરાધી કહ્યું. “તમે શેઠ નેહર્યાકરો બાઈ વાસ્તે એટલાં બેદરકાર જનો એ ધણું યરમભરેલું છે. એને સાંજે ચાડેની તો લીધી કે નહિ?” તેણે પુછ્યું, કેમજે તેને માત્રમ હતું કે નાનને ચાહે પીધા વગર કદી ચાલતું હતું નહિં.

“મેં બધું ચાહે વાસ્તેનું તૈયાર કરી એવચુના ઓરડામાં મુકેલું હતું, શેકલ,” તે આપાએ જવાબ દીધો, “કે નથી પોતનાં ઓરડામાં એ આવેમ ને પીએમ, હંમેશ કરેસ તેમ, પણ કસાક પછી હું ઓરડામાં પછી ગઈ ત્યારે બાઈએ ચાહે પીધેલી હતી નહિં.”

“અને તે ત્યારે તાહરાં બાઈની એવી રીતે સેવા બજાવી?” જેહાંગીરે ધુળરો કીધો. “બાઈ આખરો દીવમ બોરાક પાણી વગર પસાર કરેલ; નથી બપોરે જમી કે નથી કાંઈ સાંજે લીધું અને તે છતાં તમે શેઠ કાંઈ બખર રખતાં નથી અને અને કાંઈ કહેનાંથી નથી કે તમારી બાઈ કાંઈ છે.”

“બાઈએ અને નથી કહ્યું કે એ બાહાર જાય કે બાહાર જવાની છે.” તે આપાએ પ્રુલાસો કીધો, “તે શેઠ, બાઈને હું કેમ પુછુ કે તે કાંઈ જાણે? બાઈની પસવારે પમવારે જવાતું તો મને ખરાય લાગેલ.”

“પણ તે છતાં તાહરે તો કાળજી રાખી હતી. શું તુને એટલો પણ ખ્યાલ નથી આવતો કે આખરો દાહરો બોરાક પાણી લીધા વગર તાહરી બાઈએ પસાર કીધો, તેમાં કદાચ એ ફેન્ટ થઈ જશે?”

“પણ બાઈ પોતાની ધગી સારી સંભાળ લેસ,” તે આપાએ કાંઈ ખડખડાનથી કહ્યું. “ને એ ધણી સારીકાની હતી.”

જેહાંગીર વાંડીયા ધણું મોટા ગુરસાથી પોતાના ઘાંતે વચ્ચે કાંઈ બખડીયો.

“મેરી, જા અને જમને કાંઈ પણ બખર કાઢી લાવ,” તેણે મોટથી ધણું બેશથી કહ્યું અને તે આપા બખડી પખડની, ફફડેલી ચટકેલી ત્યાંથી જતી રહી.

પછી જ એક ચોપડી તે વાંચવાનું કેહતી હતી ને જેહાંગીરને યાદ આવ્યું. જો બધું હતું તે ચોપડી તેને મળી આવે તો તેણીને શોધી કાઢનાં તેને મુશ્કેલી નડવાની ન હતી. તે સહવારે તેણે તે ચોપડીને જ્યાં છેલ્લી જોઈ હતી, ત્યાં શોધ કીધો; પણ તે તેની જગા ઉપર ન હતી. અવમટ, ત્યારે, નાન નો બાહાર હતી અને તે ચોપડી વાંચવામાં મુંઘાચેત્રી હોવી બેઠપે. તેણે જમને બાહાર બોળ કરવાનો વિચાર કીધો. એજ વખતે તેને પેચી આપા, મેરી ઉપર ધણી ઝાંસ થઈ અને તેને તુરત પેડા તેની આવી બેદરકારી વાસ્તે આપવાનો તેને નિશ્ચય કીધો. તેની ખુબતુરત નાન તરફ આટલી યરમભરેલી બેદરકારી તે બતાવે.

તે પાંડો અગાસી આગળ મયો; તેણે આ વખતે ધણી મોટથી બુમ પાડી, “નાન એ નાન!”

પણ કાંઈ જવાબ મળી શક્યો નહિ; કાંઈ અવાજથી આંખો નહિ, સીવાય લીલાં પાદ-ગંજોનો ખજખજાત અને ધીમે કુંકાત પવનનો દીધપુચ કરે તેવો ગણગણાત, પછી અગાસી

ઉપરથી હુએ જતાં તેણે પેલી તેની માળની બેઠકની સેહજ દુર એક ચોપડી પડેલી જોયું. તે તુરત નીચે ઉતર્યો, અને તેને જે નામ આજે વાંચવાની હતી તે તરીકે તુરત પીઠાણી લીધી. ત્યારે એ ઉપરથી તેણે એ અનુમાન બાંધ્યું કે નામ તે ચોપડી વાંચતી હતી, અને તેને પાડી નાંખી હતી. પણ ત્યારે તેણી પોને ક્યાં હતી ?

આ વખતે તે અગીઆતું એકેએક ખુલ્લું કરી વળ્યો અને બચેઅંધ બોળ કીધી; પણ નાનને તે શોધી શક્યો નહી, નામ દોષ તો તેને મળે હતી ?

તે ઘરની પશ્ચિમ બાજુ તરફ તે ફરતો હતો, તેટલાં તેણે હારમોન્યમ વાગવાનો અને તેની સાથે મની ગઝલનાં ગાયનનો સરોહ સમજ્યો.

“હાઉ પુલીશ આંધ એમ” તેણે વિચાર્યું, “જાંઘળ, એ આંહી હોવી જોઈએ મેંથી જરા અગાઉથી” એવી તરક નહિ બાંધી! હું અમથો અમથો ગમરાવા કીધો.”

દીનબાઈ ગઝલને ત્યાં કોઈ બાહારનું આવેલું હોવાથી તેણે પોતે ત્યાં જવાની દરકાર કીધી નહિ. એક નોકરને મોકલી તેણે પુઝાવ્યું કે નામ તેઓ સાંચે હતી કે કેમ. હારમોન્યમ વાગવાનો અવાજ એકદમ બંધ થઈ ગયો, પછી થોડીક મીનીટો પછી, જવાબ આવ્યો—નહિ; મીસીસ હીરજીભાઈ આજે આખો દીવસ એક વખત પંચ તેઓને ત્યાં આવ્યાં હતાં નહિ. એજ વખતે પેલી મેરી આવા અતી અને બોલી કે દીનબાઈનાં એકાદ બે માણસોએ નામને નહી તરફ જતી જોયું હતી.

“ત્યારે તો હું એની પુએ જવશ,” જોહાંગીરે પોતાની હંટ મોંઘાં ઉપર નાંખતાં કહ્યું, “માઠરે એમ હતું તો પેહલાંજ ત્યાં જવું હતું; પણ નામ આજે આખો વખત શાંતી બાહાર રહી ? અમથી તળીયેત બગાડશે !”

તે નહી કીટાડે ગયો, નામ ત્યાં ન હતી. તે, તે પછી જીછે તરફનાં પુલ ભણી ગયો. તે આખો પંસાર કરીને પાછો પણ આવ્યો; મગર તેને તેની નામ મળી શકી નહિ.

તે હવે તડખાયો. તે ફાંકેલો ફાંકેલો ચતો ઘરે દોડ્યો અને તરત દીનબાઈ ગઝલને તેડી મંગાવ્યાં.

“શેક દીનબાઈને એકદમ બોલાવેજ,” બધાં બેઠાં હતાં ત્યાં જઈ તે પેગમ પુગાડવામાં આવ્યો. “ધણું તાકીદતું કામ છે.”

મની, આ સમજીને, એકદમ આવેલાં પંદરોણાં સાથે લાંબી વાતો કરવા મંડી ગઈ, જ્યારે તેણીના તમામ આત્મા તેણીનાં કાનમાં હતો.

“તાહરા શેક કાંઈ છે ?” દીનબાઈ ગઝલે જરા પણ ગમરામાં વિનાં પૂછ્યું.

“મોટા ઝોરડામાં બોલી ચતા છે.” તેણીને જવાબ મળ્યો, અને પોતાનાં પંદરોણાંની દરગુજર ચાલી તેવણુ તરત ઝોરડો છોડી જોહાંગીરે બધાં અધીરાઈથી બોલી ચતા હતાં ત્યાં આવ્યાં.

મની ગઝલનાં દીવમાં તો બધા દર્શો દોહવાયા ! તે જોઈ દસીને બધી વાતો કરતી હતી છતાં દીનબાઈ અને જોહાંગીરે શું વાતો કરી રહ્યાં હતાં તેમાં જોઈને તેનો જીવ ખોવાયો હતો.

જેહાંગીર વાડીયા આગળ હાલમાં જ્યારે દીનબાઈ આગળ ત્યારે ઉમેલો જીતો, તેનાં એકર ઉપર મોટા ગુચવાડા અને દુઃખી આંતનો એક જોવાને મળી શકે એવો હતો.”

“દીનબાઈ, માફ કરજો, મેં તમારી વાનગીતમાં ખલ નાખી તે વાસ્તે,” તે જવાને ધણી ગંભીરતાથી કહ્યું. “પણ માફરી વાંધને વાસ્તે હું મોટી શીશમાં પડેલો છું.”

“શું મીસીસ હીરજીભાઈ કાંઈ સીક થઈ ગયાં છો?” દીનબાઈએ સવાલ કર્યો. “અરેબર હું ધણી દલગીર છેલ્લે કે મને એ વાસ્તે —”

“નહિ, એ સીક નથી થઈ ગઈ, પણ એને હું ચોક્કસ જોઈ છું તે મને મળતી નથી,” તેણે ધણી રૂઝમેસ એકરે જોવાનો કર્યો. “હું મદદગાર મળે ત્યારે તો એ ગુપ્ત ને તદ્દર ન હતી—હું આગે અને જોઈ છું તો એ મળે નહિ.”

“એ એમ શું જોનાર, જો, મી. હીરજીભાઈ? હું એની કોઈ વીજ નાં શકતી નથી. મીસીસ હીરજીભાઈ આવી કેયે ધીરમા અને નહિ તો બાહાર આગળ નાંશે—એવણુ એમ કાંઈ ગુપ્ત થઈ શકે તો નહિ.”

“હું એને કેયેથીની શાંધી શકતો નથી, તેથી મેં તમને જોલાવી મંગાવેલા છે. દીનબાઈ, હું બગીચાનું એકેએક છુટું તણે ઉપર કરી આગે, એને નથી કાંઈ બગોરનું ખાલું કે નથી સાંજે ચાહેલી લીધી. આપ નાખક કેરવેસ માણુમે જોતા હોવાને વાંચે જરા કાળજીની નથી રાખતા.”

“નથી બગોરનું ખાલું કે નથી ચાહે લીધી?” દીનબાઈ મઠ્ઠર ધણી વિચારમાં પડીને જોતા. “ત્યારે તો કેયે બાહાર મળેલા હોવા જોઈએ.”

“નહિ, બાહાર ક્યાં જાય? મેં માફરી માથે આવવા કહ્યું ત્યારે તો એને કાંઈ ચોપડી વાંચવાની હતી કરી નહિ આવી, જે ચોપડી એ વાંચવાની હતી તે મને મળી આવી, પરંતુ માફરી વાંધ મને નથી મળી શકતી.”

“બસા મી. હીરજીભાઈ,” દીનબાઈએ જોતાની રામેતાની મીટી ચાપુસીઓરી ધમે કહ્યું. “એ કેમ બની શકે, વારં આપણે કાંઈ લુગરા ને ગાહારુઓનાં જમાનામા રેહતા નથી. મીસીસ હીરજીભાઈ અદર થે.માં કેયે હાવાં જોઈએ—હાજી બાઈ ગયાં હશે ને તેથી કેયે મુંઝ ગયા હશે.”

“ત્યારે તો એટલી માફરા ઉપર મેદરવાની નહિ કરો, દીનબાઈ, કે તમે જાને જોઈ કરી આવો.” જેહાંગીરે અજી સુઝરી, “મેં તો તેમ કહ્યું, માફરાથી બન્યું તેટલું બધું. માફરે કયુવ કરતું જોઈએ કે કયાં પણ પરીણામ વગર, કદાપી તમે વધારે નરીબદાર બનો.”

“હું તેમ બનવાની આરા રાખું છું,” દીનબાઈએ જવાબ દીધો. અને પછી ત્યાંથી જઈને મેરી સાથે આખું ઘર ખુંડાની મણી; પણ નાનનો તેઓને કોઈ પતો મળ્યો નહિ. તે હાકરી હાંવની કે બગીચી, છવતી કે સુવેથી કેયેથી મળી આવી નહિ.

દીનબાઈ પાઝાં જેહાંગીર વાડીયા આગળ કર્યાં, કે જે હજી તે રૂમમા એક છુપ્યા મીંદ માફક હાથ પગ અફારતો આમળી તેમ ફેરા ફરતો હતો. તેનો એકર કોળો, કાંડેલી અને કાંડેલા જેવો થઈ આગેલો હતો. દીનબાઈ પોતે પણ ધણી પીક ગયા હતાં.

“હું તમને ચીંતા કરાવું માંગતી નથી,” દીનબાઈ ગંઢરે કહ્યું—“પણ મને લાગે છે કે ઘણી જોરાવર શોધખોળ કરાવવી જોઈએ. બંગીયામાં તલાસ થવી જોઈએ. અકસમાટે હર બ્રાહ્મણને બંધ છે. સાવચેતી લીધામાં કાંઈ થયું નહિ. તમે કેટલાક કે માહરાં માણસોએ મીસીસ હીરજીભાઈને બાહાર નદી આગળ જોયાં હતાં? કાંઈ પુત્ર ઉપર ફરતો પગ નો લપસ્યો નહીં હોય?”

“તે કાંઈ ઘણું બનવા જોગ નથી,” જેહાંગીરે જવાબ દીધો; પણ તે ઘણો તરખાથે લાગ્યો. “દીનબાઈ, તમે તમારી બગીચાને તેડી મંગાવશો જે સૌથી છેલ્લી માહરી વાંધકને એવણે જોઈ હતી તો, ખચ્ચીન, એ બેઠ માટે કશોખી બોલાસો આપવાને એવણે સામર્થ્યવાન થશે.”

“હું ઘણી ખુશીથી અને તેડી મંગાવશ,” તેણીએ કહ્યું; અને આપા મેરીને બોલાવી મનીને તેડવા મોકલી.

મનીએ એવાં એકાદ તોડાંની આશા રાખી હતી, કેમજે જ્યારે તે ‘તેડું’ આવ્યું ત્યારે તેનો એકરો સેહજ રીકડો પડ્યો, અને એક રૂમમાંથી બીજામાં આવતાં તે પોતાને ‘પુરતી જોરેમંદ’ અને સાવધ કરવા સારૂં યોડા વાર બાહાર ચાલમાં ઉભી રહી. તે મકકારીએ ખુશ-મીજણપણાંને દેખાવ ધારણ કર્યો, અને પછી તે રૂમમાં દાખલ થઈ, કે જ્યાં જેહાંગીર વાડીયા અને દીનબાઈ ગંઢર આતુરતાથી તપતાં ઉભેલાં હતાં.

“મને તમે બોલાઈ, કુધર્મય?” તેણીએ દાખલ થતાં વાર પૂછ્યું, તે ઝારડામાં ઉભેલાં બંને જણાંઓનાં કોયાં વાર ફરતી, અન્યથાથી હોય તેમ, દીકતી. “તમે લોકો કાંઈ મોટી સુઝવણમાં લાગે છે. હું ઇચ્છું કે કાંઈ જોડું થયેલું નહિ હશે!”

“મની,” તેનાં કુધર્મયે કહ્યું, “આજે સડવારે નીચે બાગમાં જુવારા આગળ મીસીસ હીરજીભાઈ આગળ હું હતી?”

“હા,” મનીએ જવાબ દીધો, તદ્દન ખુશાલ નફરો હાવમાવે અને સેહજથી શુંચવાવા કે ગભરાવા વગર. “હું એવણે સાથે કલાક ઉપર બેઠી હતી.”

“તમે મને ‘ડીટેલ્ડ’ આપશો?” જેહાંગીરે વાડીયાએ પૂછ્યું.

“ખચ્ચીતજ,” મનીએ હસીને કહ્યું: “જે જે ‘ડીટેલ્ડ’ મને પાંદ છે તે જરૂર તમને હું જણાવીશ. હું નીચે બાગમાં ઉતરી હતી અને જુવારા આગળની મીં. હીરજી બાઈની માનીતી જગ્યા આગળ જતાં મેં મીસીસ હીરજીભાઈને બેઠેલાં જોયાં હતાં. હું તેવણે આગળ ગઈ, અને જોયું તો એવણે કાંઈ વાંચતાં હતાં. હું તો ચાલી જવાતું કરતી હતી કે જેથી વાંચતાં એવણે ‘ડીસટર્બ!’ ચાલ નહિ, પણ મીસીસ હીરજીભાઈએ પોતેજ મને અટકાવી. ‘આવો બેસો-જરા તાહેલાં કર્યો.’ તેવણે કહ્યું. અને હું બેઠી તે અમોએ કલાકેક સુધી ટાહેલાંઓ ચંચાળાં કીધાં.”

“જરા મને જણાવશો કે તે ટાહેલાંઓ શા બાબતનાં હતાં?” જેહાંગીરે ધણું નર-માશયી પૂછ્યું.

“હું ઇચ્છું કે તે હું વાદ રાખી ચકતે,” મની સીપલી થઈ. “એ જવાન છોકરીઓ મળે ત્યારે વળી શું ટાહેલાં કરે? ફેરો ચપરો, દરદાગીનો, લગનવિવાહ અને પ્યારની કાલા-ણીઓનાંજ તો. એવાંજ બધાં ટાહેલાં ચલાવતી હું-કલાકેક સુધી મીસીસ હીરજીભાઈ આગળ

બેડી હતી, તેટલાં માદરાં માણસે આવી અને કહ્યું કે ઝાંઝ, બાપ મળવા આવેનાં છે અને તેથી એવણે છોડીને મને ચાલી જવું પડ્યું. મેં મીસીસ હીરજીભાઈને પાછી આવવાનું કહ્યું હતું, પણ મને તો ઘણું રોગાવું પડ્યું અને તેથી હું જઈ જઈ શકી નહિ.”

“તમે એને છેલ્લી ક્યાં છોડી ગયાં હતાં?” જેહાંગીર વાંડીયાએ સવાલ કર્યો.

“બહાર દુકાન આગળની બેઠક ઉપર,” મનીએ કહ્યું. “એવણે જ્યાં બેઠાં હતાં ત્યાં જ બેસી રહેલાં હતાં, હું એવણે છોડીને આવી ત્યારે.”

“માદરાં વાઘક કાંઈ એવું તમારી આગળ બોલ્યાંતાં, મીસ ગઝદર, કે જેનાથી આપ એવણનાં બેમાણુમણાં ઉપર કાંઈ રોગાની ફેંકી શકાય?”

“શું એવણે બેમાણુમણુમ ગયાંછ?” મની ગઝદરે ચીંતાનાં દેખાવ સાથે મોટી અળ-પખીથી પુછાર્યું. તે એક અચંગ એકટ્રેસ હતી, માદરા પ્રીય વાંચકો! “બેમાણુમ મધ ગયા? અરે, એ નહિ, બનવાજોગ છે! મીં હીરજીભાઈ—ધમપોસીબલ. પુછમાય! મેં છેલ્લા એવણને ખચ્ચીત તેમ જગા ઉપર જોયાં હતાં.”

“એવણે બહાર નદી કંઠિ ફરવા જવાનાં હતાં અથવા તો ટેંટે ખીજે ટેંકણે જતા હતાં એવું પણ કાંઈ તમને એવણે કહ્યું હતું નહિ?” જેહાંગીરે ચીંતાથી ધીધવાયલા અવાજે પુછ્યું.

“નહિ; ખચ્ચીતજ, નહિ, મેં તમને કહ્યું તેમ હું એવણે આગળ પાછી જવાનોજ ધરાહો રાખતી હતી. મને કંઈ ખમર પડી શકી નથી કે એવણે ખેઠાં ધરે અંદર આવ્યાં હતાં કે નહિ. ખરેખર, કાંઈ માંહુ થયેયું તો નહિજ હોયું” બેધમે.”

જેહાંગીર વાંડીયાનાં આતુર કાને તે ચાપતુરાબોરા સાહકમા સમાયેયું બનાવતીપણું પકડી પાડ્યા વગર રહી શક્યા નહિ. તે ઘણી તીક્ષ્ણતાથી તે ગોરો એકરો જોવા લાગ્યો. તે તે મુખકા ઉપર એવું કશું જોઈ શક્યો નહિ કે જેનાથી તે એવું માનવાને લલચાય કે નાનનાં શુભ થવા માથે તે મીઠકી મકકારીને કાંઈ સંબંધ હતો, તોખી તેણી વાસ્તે તેને એક અવિશ્વાસ આવી ગયો. (અધુરી.)

બહાર પડી ચુકી છે.

કાળો નાળ

જાણીતા રમુજ લેખક “શુલકામ”ની સુંદર પારસી સંભારી વારતાની ફાંકડી ચોપડી. ક્રીંમત રૂ. ૨૧, પોસ્ટેજ આના છ વધુ.

લગો:—

નવરંગ પ્રેસ, બબરગેટ, કોટ, મુંબઈ.

જેહાંગીર ખીં કરાણીના છોકરાઓ,

પારસી બબર, કોટ, મુંબઈ.

અમારા સાબુના ઉપરથી નીકળેલી નકલોથી ઠગાતા નહિ.
કંઈ પણ મહેનત વગર વાળ કાઢવા માટે

બાદશાહી સાબુ.

બાદશાહી સાબુ રજીસ્ટર નંબર પરદ.

બાદશાહી સાબુ—સફાઈથી વાળ દુર કરવા માટેજ છે.
બાદશાહી સાબુ—ચામડીના અસલી રંગ રાખે છે, કળી પડતી નથી.
બાદશાહી સાબુ—હિંદુસ્તાનમાં દબરો દુકાનોપર મળે છે.
બાદશાહી સાબુ—વાપરનારાઓ સંપૂર્ણ સતીષ પામ્યા છે.
બાદશાહી સાબુ—ચામડીના તમામ દરદા નાબુદ કરે છે.
બાદશાહી સાબુ—હર વખતે વાપરવાથી તુકશાન થતું જ નથી.
બાદશાહી સાબુ—ગુપ્ત ભાગોના વાળ સારી રીતે કાઢે છે.
બાદશાહી સાબુ—ત્રણ સાબુના બાક્સ એકનો રૂ. ૧૫ પોસ્ટ ચાર આના.
બાદશાહી સાબુ—ત્રણ બોક્સના રૂ. ૩૦ પોસ્ટ સાથે.
હિંદુસ્તાનમાં જગેજગ બાદશાહી સાબુ વેચવા માટે એજન્ટો જોઈએ છે.

સી. સી. મહાજન એન્ડ કંપની,
પ્રોપરાયટર એ. સી. ગાંધી.

સ્વતંત્ર વેપાર—હજારોની કમાઈ.
કાર્ડ વીઝીટ સાર્જન્ટ—ક્રીમી માત્ર રૂ. ૧૫.
ફોટોગ્રાફ ઉતારવાના

છુપા કેમેરા

કેમેરાથી નાતુ બન્યું પણ સહેલાઈથી ફોટોગ્રાફ ઉતારી શકે છે. દોડતી રેલ્વે,
ઉડતું પક્ષી, દશ વીંશ, પચીસ માણસોનો ગ્રુપ વીજરેનો ફોટો સહેલાઈથી ઉતારી શકાય
છે. દરેકને ફોટોગ્રાફ ઉતારવાનું કામ થેર બેઠાં ચીખાવી શકીએ છીએ. કેમેરા લાકડાની
પેટીના બે બુકાઇડર, છ હાર્ડરગ્રાઇટ, લેન્સ, સપ્ટર, ગ્રાફાઇમ, ટાઇમ પ્લેટ રીફરડીંગ, સંપૂર્ણ
માહિતી સહ ક્રીમી રૂ. ૧૫૦ પોસ્ટેજ પંદર આના, દરરોજ દશ રૂપિયા સહેલાઈથી
કમાઈ કરી શકાય છે.

સી. સી. મહાજન એન્ડ કંપની,
પ્રોપરાયટર એ. સી. ગાંધી.

શેખ એમલુ સીટી—મુંબઈ નં ૦૨.

હરનાથજીનાં વચનામૃતમે.

[સંમદ કરનાર:-રમણલાલ નાનાલાલ શાહ]

[શ્રી હાકુર હરનાથ પામલ નામના એક મહાન વિદ્વાન મહાત્મા હાલ બંગાળમાં છે. તેમના હૃયરોશો પૈકી કેટલાંક અમુલ્ય વાક્યોનો ભાવાર્થ અત્રે આપવામાં આવે છે. કોઈ પણ કામ या धर्मનાં માણસો માટે તે એકસરખા હૃયરોગી છે.]

સંસારનાં સુખદુખો ક્ષણિક છે. કીરગારને સંસારિક સુખમાં લુપ્ત જની જમ ભૂલી જવો એ હાથે કરીને હવાલલ એર પીવા સમાન છે.

પોતાને જન્મ આપનાર માતપિતાની સંભાળ કેમ લેવી તે જે જાણતો ન હોય તે જગત પિતાની સાથે સંબંધ કેમ કરીને જોડી શકે ?

જો તમે પ્રેમ કરતાં શીખ્યા હો તો સંભાળજો કે પ્રેમ યોગાક દિવસોમાં વિસરાઈ ન જાય.

આ જગતની જુદી જુદી ચીજોની માયા જેમ જેમ માણસ વધારે છે તેમ તેમ જ્યારે આ જગતને છોડી જવાનો વખત આવે ત્યારે તેને અસહ્ય દુઃખ થાય છે. માટે જગતની તમામ ચીજો તરફ બન એટલી ઓછી માયા રાખવી એ સલાહકારક છે.

જન્મ અને મરણ નકિકલ છે. આમ જનણવા છતાં આપણે મોતને માટે સંતાપ કરીને હાથે કરીને રોજ સાતત્યાર મરણ પામવાનું દુઃખ જોગતીએ છીએ. સાતપણે વિચાર કરશું તો તો જણાશે કે જેટલો આનંદ આપણે જન્મ વખતે કરીએ છીએ એટલોજ આનંદ મરણ પ્રસંગે આપણે કરવો જોઈએ.

વાયા, વિચાર, અને વર્તનથી પારકાનું બહુ કરવા પ્રયત્ન કરો, યાદ રાખજો કે બુઝા વિચાર બુઝા કામે કરતાં પણ વધારે બધકર છે.

મહારાજ ધવું હોય તો પહેલાં નમ્ર (humble) બનતાં શીખો.

હસો અને દસાવતાં શીખો, જન્મજોથી મરણી આ દુનિયામાં ત્યારેજ તમે સુખથી રહી શકશો. દુનિયા દુઃખથી ભરપુર છે. તે દુઃખમાં વધારો કરવો હોય તોજ આપણે સંતાપ કરીએ. બનધાર અધાર છતાં તે અધારમાં વધારો કરવા આપણે આંખો શાને બંધ કરીએ ?

પાપ તરફ દયાનત વરસાનો, પણ પાપીઓની તો દયાજ ખાતે. તેમને શિક્ષકારશો મા. પાપીઓ તરફ માયાણુ બનજો.

ખીજની સેવામાં જ્યાં સુધી તમે સર્વસ્વ સમર્પણ નહિ કરો ત્યાં સુધી પ્રેમ એ શું છે અને તેનામાં શી મીઠાશ છે તે તમે સમજી નહિ જ શકો.

જો કાંઈક ખરાબ કામ કરતાં તમે અચ્છાતા હો તો તેનો વિચાર કરતાં પણ અચ્છાન્તિ.

ધંદ્વીલાલસાના સંતોષને માટેજ લગ્નસંબંધ છે એમ કદીપણ ન સમજાવો.

ધરડા સાપ કરતાં જીવાન સાપનું ઝેર વધારે તીવ્ર હોય છે. વૃદ્ધ આદમી કરતાં દોક-રાના પ્રયત્નો વધારે જોરાવર હોય છે, અને શિક્ષક કરતાં શિષ્યનો ઉત્સાહ અને અંત દુરોશાં વધારે હોય છે.

જ્યારે ખીજઓ તમારું અપમાન કરે, તમને ધ્રુવી આપે, 'હા તમને માર મારે ત્યારે' તેથી તમને શું દુઃખ થશે તેનો વિચાર ન કરશો. પરંતુ જ તમે ખીજ ઉપર સંકટ આણો અથવા તેને દુઃખમાં નાખો, ત્યારે તમારા તે કામને તમે કદી વિસરશો નહિ અને તે માટે સદા દીલગીર રહેજો.

પ્રેમને વારંવાર વાણીશ્વર જાહેર કરવો એ હલકટપણું છે, જ્યારે હૃદયમાં રહેશે સ્નેહ સાચા પાક પ્રેમમાં બદલાઈ જાય છે. (માટે પ્રેમની ભરતીના ઉછાળા હૃદયમાં વાગી રહે એવીજ ઇચ્છા આપણે રાખવી.)

પરમકૃપાળુ પરમાત્માએ પેદા કરેલાં પ્રાણીઓ તેની સત્તાને આધીન છે. જ્યારે જવાનો (મરવાનો) વખત આવે ત્યારે કોઈથી રહી શકતું નથી અને જ્યાં સુધી જવાનો સમય આવ્યો નથી ત્યાંસુધી કોઈથી જાજ ન શકાય. (એટલે કે મોતથી ગમરાઈએ નહિ અને પાક ખુદાના અધિકારના આ દેહનો આપઘાત કરી અંત ન લાવીએ.)

જ્યાંસુધી ઇન્સાન પોતાના સ્વાર્થનો સમુજાનો ત્યાગ ન કરે ત્યાંસુધી ખરો પ્રેમ તે મેળવી નજ શકે.

તમારા હૃદયનો તરફ પ્રેમની નજરથી નિદાણતાં શીખજો.

જ્યાં લગી સ્વાર્થ છે ત્યાં લગી તે કરીએ કારસાજનો બંદો થવાને ઇન્સાન લાયક બની નથી શકતો.

વિચાર એ ગુલામી યા તો સ્વાધીનતા (સુકિત)નું મુળ છે. જેમ વિચાર સરળ તેમ સ્વાધીનતાની સમીપમાં જવાય અને જેમ વિચાર ગુચવાયતા તેમ અધઃપતનના માર્ગે વળાય.

દરેક પ્રકારના દરદનો અકસીર હલાજ 'ખુદાતુ' નામ છે. ફુનિયાનાં આકરામાં આકરા દુઃખદરદોની પણ તે અતિ અકસીર જડીબુટ્ટી છે.

સ્થાપિ સ્વરાજ સૂત્ર.

હરિગીત છંદ.

૧

ઓ શાપગ્રસ્ત સ્વદેશીઓ, ને સ્થાવ જય જગ ભામવા,
ગણહીણને નથી લલ્ય ને ગળ, હોય પ્રીતિ ને પામવા;
તો આત્મવિસ્મૃતિ ના અનર્થક સખ્ય હેતુ સુધારને,
આ સૂત્ર સ્થાપિ સ્વરાજનાં, સહુ સ્નેહ સહિત સ્વિકારને.

૨

સ્વતંત્રિતુ ક્ષિપ્ત તરવરી, પ્રસવેદ પ્રસવે ! પામમાં,
કે પુણ્યગતિએ વિહરતી, ખટકે અર્થગતિ દેખ કાં;
તો ધંદુના ઉદોત સગી નિમ્ન, રશિમ્યો દેલાવળે,
આ સૂત્ર સ્થાપિ સ્વરાજનાં, સહુ સ્નેહ સહિત સ્વિકારને.

૩

મગ્ધે મગ્ધા હીક માનને, પણ ના ગણુશો ગૌણમાં,
બની ને શકે તો જોલને, નહિતર મલપને માનમાં;
શબ્દે ન તો સાને કરી, ઉર હાદ જગ પ્રસરાવને,
આ સૂત્ર સ્થાપિ સ્વરાજનાં, મહુ સ્નેહ સહિત સ્વિકારને.

૪

પિતૃકુલ સરખા પાન્યમાં, સૃષ્ટિસજન સુત્રે સકયાં,
મૌરલ હિણાં મુખનો સમા, ગતિબ્રહ્મ છવ દીસે ગકયાં;
એ મેહુલ મૃત્યુવિહારિ વીર ! ઉર, લાસકરો ભાષાવળે,
આ સૂત્ર સ્થાપિ સ્વરાજનાં, સહુ સ્નેહ સહિત સ્વિકારને.

૫

કંઈ લાસના કંઈ હાનીના, કંઈ કીર્તિના કંઈ કલેશના,
અધુરા ઉણા અધિકાર ! સઘળા, સ્વસ્થ આત્મ પ્રદેશના,
પિયુષાદિ તુલ્ય પ્રસાદી ગણી, નિજ પ્રાંગણે પધરાવળે,
આ સૂત્ર સ્થાપિ સ્વરાજનાં, સહુ સ્નેહ સહિત સ્વિકારને.

૬

બય બ્રાંતિના લણુકાર, અમિલર આંસુડે અજવાળીને,
વિધીના વિશારદ, ખીનપરે, લય તર્જની લલકારીને;
રસીલાં રંગેરંગ ગારવોનાં, ગાન દિવ્ય ગળવળે,
આ સૂત્ર સ્થાયિ સ્વરાજનાં, સહુ રનેહ સંહિત સ્વિકારળે.
૭.

ઉરના અનામત ઓજસે, સદેશ શુભ સેવાયલા,
કરવા સહેતુક સાધ્ય, પર્વાત્મક રૂપે પ્રેરાયલા;
કવિ ભાષશંકરના કૃતિચ્યુત દોષ સર્વ નિવારળે,
આ સૂત્ર સ્થાયિ સ્વરાજનાં, સહુ રનેહ સંહિત સ્વિકારળે.

કવિ ભાષશંકરજી વિદ્યારામ પંડિત.

વાંચણના શોખીનોએ

દીલે આરામ.

વાંચવા તો ખીલકુલ સુકવુંજ નહીં. વાર્ષિક લવાંજમ માત્ર રૂ. ૪ (ચી. પી. ધી. જી.) નાં લવાંજમમાં ખારે ખાસ નિયમીત ચોપાનું મોકલવા ઉપરાંત પટેડી ડબલ અંક તથા નીચલાં પુસ્તકોમાંથી કોઈપણ એક ભેટ તરીકે વહેંચવામાં આવે છે.

અમારાં શોખીન વાંચકોનાં જુદા જુદા ટેરડને અનુસરતી જુદી જુદી પણ નોવેલો રાખવામાં આવી છે, જેથી જોને ગમે એવી પેસ પડતી ભેટની ચોપડી મળી શકશે. જોછામાં જોછી ત્રણની પસંદગી કરી મોકલવે એક ખલાસ થઇ હશે તો ખીજ યા ત્રીજ ભેટ તરીકે મોકલી શકાશે.

૧. “ખુરીઆ ખંજર” (હો. ૭૦ માલન કૃત પારસી સંસારી ૨૦૦ પેજની નોવેલ.)
૨. “રજપુત વીરરસ કથા”-મરહુમ કવી રસ્તમ છરાનીની ૨૫૦ પેજ પોકેટ નોવેલ.
૩. “બાપ કે સાપ”-મી. મેહરવાન ખી. ઘડવાલીની લખેલી પાંકાં પુકાંની ૨૨૫ પેજની પારસી સંસારી નવલકથા.
૪. “અટકલનો ખજનો”-મી. મયરેકની લખાવેલી ૧૫૦ પેજ ટુકડા વાર્તાઓની ચોપડી.
૫. “સરોદ-ધ-તેશક”-મી. બેહરામજી મે. મલખારી કૃત પાંકાં પુકાંની ૭૫ પેજ કવીતાની ચોપડી—ખાસ બએતનાં શોખીનો ખાટે ઉત્તમ ચવચવ.

આજેજ લખો:—મેનેજર, દીલે આરામ, કાફડં મારફિટ, મુંબઇ.

નાટક 'સુકતેચીની.

“સોનેરી જળ.”

રીલ્ય લેનાર—“મશરેફ.”

ગયા શનીવાર તા. ૨૧-૧૦-૨૨ ની રાત્રે અત્રેની જાણીતી રોયલ નાટક મંડળીના નવો શુજરાતી ખેલ “સોનેરી જળ” રહેલી વાર મજા બતાવવામાં આવ્યો હતો. આ નાટક મી. જમનાદાસ નામના એક જવાન હીંદુ કાપડીયા બાદ જમનો તખ્તપુસ “જમન” છે તેમની કલમથી લખાયેલો છે, અને કંપનીના જુના અને માનીતા જાણીતા ડીરેક્ટર મી. મોરાબજી મહેરવાનજી કાત્રકની મહેનતથી તે તૈયાર થયો છે.

આ નાટક માટે લોકોનાં બે મત છે, ટેલાકો જેઓ ધર્મશુરોની મશાહરીની ખામત રજૂ પર આવે તે પસંદ કરતા નથી તેઓ કાંઈક નાખુશ થયાં છે, બ્યારે એવા ખોટા માધુ અને લખાડ ધર્મ દોગીઓના બદાર આવવાથી ભોક્ષાં લોકો તેમની સોનેરી જળમાં સપડનાં બચે એવું મત ધરાવનારાઓ ધણા ખુશ થયાં છે. આ દીકાકર પોતે તો છેલ્લા વર્ગની તરફેણમાં છે કેમકે જ્યાં સુધી કાકા મેદાઓની ખુરાઈ ઓઢેરમાં નથી આવતી ત્યાં સુધી અમણાઓ તેમનાં પંજમાં ફસતાજ રહે છે. ત્યારે રોયલ નાટક મંડળીએ આવા બગમગતોના ભોખાંસાનો એક ચીતાર રજૂ પર રજૂ કરીને ભોલાં લોકોની એક સારી સેવા બજાવેલી કહેવાય એવું મહાજી મત છે.

નાટકની ત્રેજીડી સારી છે, કોમીડી નખળી ન છતાં નખળી ગઈ છે એ દીલગીરી છે. ગાયનો ઠીક મહેનતથી બનાવેલા છે, જેમાં મી. કાત્રકના ગાયનોના ખેલ બાંધવામાં ગાયન જોડનાર બાદએ ખરેજ કમાલ કાઢેલી છે. વળી ૨૦ મું ગાયન જે રાણી લક્ષ્મીદેવી સુરીલા કહે ગાય છે તે હંચા ને હમ્મ વીચારો રજૂ કરે છે.

દુકંમાં નાટકની ત્રેજીડી એ છે કે સગીર વયના શાદનજી સુંદરસેનને બદલે તેની માતા લક્ષ્મીદેવી રાજવની લગામ ધરાવે છે; પણ વીધવા રાણી પોતે બહુ ધાર્મિક હોવાથી રામગોપાળ નામના એક ધર્મશુરના વીચારો પ્રમાણે અમલ ચલાવે છે જે ધર્મશુર બકરાના રૂપમાં એક વર સમાન છે—છળ કપટમાં પુરો બદમાશ છે—ધુપી રીતે વેષ્યાઓ સાથે મજાદ મારતો એક સીંચાઈ તખેદનો ચયતાન છે. રાજવના વફાદાર પ્રધાન બળદેવસીંહ તો પાપી ધર્મશુરને તેના ખુલ્લા આકારમાં બતાવવા જતાં બહુ પરેશાન થાય છે, દેદમાં જામ છે અને સીંહના ડાયાં આગલ પડે છે. પણ આખરે સત્યનો જય થાય છે અને પાપડી પાપીનો નાશ થાય છે.

પાપડી ધર્મશુરનો પાર્ટ મી. બાલુભાઈ બજાવે છે, અને જો કદીખી મી. બાલુભાઈને રોયલ નાટક મંડળીની કારકીરદીમાં સહી શીટમાં શીટ પાર્ટ મલ્યો હોય તો તે આજ છે. બહુજ બધેસેતો એ પાર્ટ છે જે હાતમ રીતે મજાની બતાવવામાં મી. બાલુભાઈની ખરી ખુબી તો ત્યાંજ છે. મે પોતે મી. બાલુભાઈને ઝીણું ઝીણું સારી દબે લલકારતા સાબરમા છે

છતાં કેમ 'ગોરી ધીરે ચલોરે'માં એવણ કાંઈક ધીરા ને ધીમાં થઇ ગય છે તે હું સ્વમથ શકતો નથી ! ગાયનની વાત બાબુએ મેક્ષતા 'સોનેરી ભગ'માં ધણી ઉમદા રકાપ મીઠા બાણમાધને મળ્યો છે અને તેને પુરેપુરા જોઈ આપે છે. એ માટે એ ભોંસા દીલના (મહારાજેલા) નામ મીત્રને હું ઘણી મુખારકબાદી આપું છું.

બળદેવસીંહનો પાટ મીઠા સોહરામજી મહેસ્વાનજી કાતક બંજવે છે અને એ કરવમથા કારીગર માટે હું શું લખી શકું ? શબ્દો દવે બાકીય ક્યાં છે ? "સાર," "બહુ સાર," "અતી ઉત્તમ"—"ઉમદા," "બહુ ઉમદા" એ બધું હું અને બીજા લખી ગયા છીએ તો હવે વારંવાર કહેવું એ સોનાપર સોનાનું આજ ચઢાવવા જેવી વાત યાચ ! મીઠા સોહરામજી કાતક આ કંપનીના જમણા હાથ છે અને નાટકના હુન્નરમાં આખદાર હીરા સમાન છે. પારસીઓના આ મથાદર ત્રેણીયન અને એમના મીત્ર ને જાણીતા મેનદુર કામીડીયન મીઠા સોહરામજી કરામજી ઓગરાન પાક પરવરદેગાર લાંબી છંદમી બક્ષે એવી મહારી દુઆ છે, કેમજે એ બંને બીરાદરો નાટક તખ્તતા ઉપરની પારસી કીર્તીના આક્રતાજ સમાન છે.

જગદેવ કુમારનો પાટ આ કંપનીના એક બાહોશ મદદનીશના હાથમાં છે જેવણનું નામ મીઠા રતીલાલ છે. બાધ રતીલાલ પોતાની હંમેશની દગ મુજબ બહુજ અમલું બંજવે છે. વસંતીકા સાયના પ્રેમ વખતનું સુદર ગાયન ઉંચકી આપી તથા તથા એનકાર કરાવી એવણ બોડીયનસના છવરે ઘણી સારી રીતે ગીતવે છે.

લક્ષ્મીદેવી તો આ કંપનીના લક્ષ્મીબી છે અને દેવીબી છે. સુદર કદ, દેખાવ ખુબસુરત, કંઈ મધુરો તે એકદર શેમાં ન હોય પુરો ? બોલવાનો વર્તન સારો, નેસચર્ચમાં ખામી નહીં, અને ગાયનમાં મીઠા હલકે ગાવું, ખરી ખુબી તો ત્યાંજ છે, તો હવે ત્યારે વધારે શું બોલું ?

કામીકમાં હેમુનો પાટ કરનાર મીઠા હોમી કરાણી એક સારા એકદર છે મગર 'મે' આ ખેલમાં સાંબડ્યા ત્યારે એમનો આવાજ પડી ગયો હોનો એટલે અત્રે કાંઈ પણ બોલી શકે એમ નથી.

કનૈયો હીક છે. વીશાખા જુદયા બે દાંત વગરની બોળી જુદી તરીકે બોલવાની કાશીરા કરે તો તે એક જાચરકા જેવુંજ છે કેમજે તેને જત્રીસ પુરા દાંત દેખાય છે અને તેનું બોણું બોણું બોલવું રહોજાતક યાચ છે. જુદાં માણસો કાંઈ બધાંજ જેને ભુલું નથી કરતા.

મીત્ર મીઠા જામનને બહુ બહુ મુખારકબાદી આપું છું કેમજે એવણે ધાર્યા કરતાં ધણું સારું બળવ્યું છે. કેશમીરને પોષલીનમાં રમતાં રમતાં એકવડ યીએટરમાંથી હીક રમત કાઢી છે, આ ખેલમાં તો હીમતની પણ રંગત જમાવી છે.

બાંગોદય-એકજ જુદા-સાચો સન્યાસ-ભુઝનો ભોગ-પછી પોતાની કંપનીને કાલે આ "સોનેરી ભગ"ને જમા ખાને લેવામાં કંપનીના માથેકા મેસર્સ માહાબાઈ અને સ્વમથને ઘણી મુખારકબાદી આપું છું. આશા છે કે હવે એકાદ ઉરડું ખેલ પણ રટજ કરવામાં આવશે, અને જુલવારની રાત્રેથી ખેલ બજાવવાના શરૂ કરવામાં આવશે.

મસ્તાની મોત.

(ગઝલ)

મુકી હે પીછ મારો તું, અરે, ઓ, મોત મસ્તાના!
હજી આશાલરી દીલમાં, અરે, ઓ, મોત મસ્તાના!
યુવાની ઇશ તેં આપી, પ્રિતડી પ્રેમની સ્થાપિ,
હવે તું નાખ ના કાપી, અરે, ઓ, મોત મસ્તાના!
હજી તો ખેલવું અમરું, મધુરા રસ લઈ જમવું;
શું આ દેહને તજી મરવું? અરે, ઓ, મોત મસ્તાના!
હમારા હેતના ખડાણા, કરીને ઇશકના ટહાણા,
હજી તો વહેગવાં વાણા, અરે, ઓ, મોત મસ્તાના!
હજી હીંચવું પ્રિયા સંગે, હૃદયના ઓ નવા રંગે;
પ્રીતમની નાવ ભરજંગે, અરે, ઓ, મોત મસ્તાના!
મધુરી ઇશકની આશા, તણા પડયા ગળે ફાંસા,
ફેંકીયા મૃત્યના પાસા, અરે, ઓ, મોત મસ્તાના!
દૂર યા મોતના ઓ કાળ, પ્રિયાને તું ભરાવે કાળ?
ના બાપુ નિકળ તત્કાળ અરે, ઓ, મોત મસ્તાના!

"B V. M."

મીં. "મશરેફ" તરફનો એક ખુલાસો.

"મુબઇ-મન્નહ" અઘવાડીક જના ૧૯૨૧ ના સાલનાં ધરાકો નેઓ મહારી પર લખી પુછપરછ ચલાવે છે તેઓને અત્રેથી લખી જણાવવાની રમ્મ લઈ છું કે "મુબઇ-મન્નહ" મેં રેચી નાખ્યું છે અને ૧૯૨૧ ના "મુબઇ-મન્નહ" ના લવાજમો મેં વસુલ કર્યા નથી. એટલે મહારી સાથે કશું લાગતું વળગતું નથી. પુછારછ ચલાવનારા બાતુ ગ્રહસ્થોએ ગયે સાલના લવાજમો વસુલ કરનારની પોતાની સાથે પત્રવહેવાર ચલાવવાની તકવીફ લેવીજ. એજ અરજ.

લીં. દુવાગીર સેવક,
સોહરાખ શહેરિયાર ધરાની, "મશરેફ."

લખી, મુબઇ તા. ૧૭-૧૦-૨૨

Established 3rd January 1921.

ધી નેશનલ ડાઇંગ કું.

સાહી ખનાવનારા તથા લીડીંગ ગારમેન્ટસ ડાઇંગ કોન્ટ્રાક્ટર્સ.
૯, બી. જોવાળાયા ટેંક રોડ, નવરોઝ કંપની
પાસે, મુંબઈ.

P. A. KOTWAL,

Late Dyeing Master & Salesman:-

The Actien-Gesellschaft Fur Anilin Fabrikation

Berline Aniline Co., Ltd. (German Firm.)

The National Aniline & Chemical Co. Incorporated

in the U. S. A. (American ")

The John Bruce Murray, Sons & Co. Glasgow... (English ")

The Prajzee Soorji & Co. (Indian ")

હમારે ત્યાં પારસી ડાઇંગ માસ્ટરની બની દેખરેખ હેઠળ ઉદ્યોગમાં ઉત્કૃષ્ટ સાયન્ટીફિક રીતે દરેક કપડાં રંગવામાં આવે છે. હમારા ડાઇંગ માસ્ટરને આસરે દરેક વધુ વર્સોનું રંગવાનું અનુભવ છે, અને તે તમને મોટી ખુશી સાથે રંગોને લગતી સંપૂર્ણ સમજણ આપશે.

તમારે ફક્ત એક કાર્ડ નીચે સહી કરનારને લખવાનું છે, બાકીનું 'ખીચું' બધું (ધેર બેઠા લેવા તથા આપવાનું) તમને સંપૂર્ણ સંતોષ મળે એમ હમે કરીશું. હમે મોટી ખુશી સાથે હંમેશા તમારી સેવામાં હાજર રહીશું.

હમે છીએ તમારા તાબેદાર સેવકો,

પે. અ. કોટવાલ.

મેનેજીંગ પ્રોપ્રાયટર, ધી નેશનલ ડાઇંગ કું.

તુટેલું જગર !

કે

મનોમન સાક્ષી !!

ટૂંકી વારતા.

લેખક:- પાદરાકર.

Beneath the Untam of each atom, Lies Concealed—
The life-increasing Beauty, of the Beloved

Gulshan-i-Raz.

કુદરતી અને કૃત્રિમ સૌંદર્યથી પ્રકાશી રહેલા, મગર અને 'ફેશનેબલ' વાલકેશર ખાતેના એક માતખર મુરૌપિયનના વિશાળ અને સુશોભિત-નગિયાઓથી વીંટળાએલા-છટાસીઅન બનાવટના-અમ્મણ રેસ્ટરથી શણગારેલા જંગલમાં એક મોટી ને મોટી મંડળી કોઇ શુભ ટાંકણું ઉત્તવવા ભેગી મળી હતી. સુન્દરતામાં ડોલની અનેક યુવતીઓ, શ્રીયંતાઇના પોલા ઠાંઠવાળી અનેક એરડી સુન્દરીઓ તેમજ મુખાષ્ટ સહેરના આગેવાન અને ઓધેદાર 'સાહેબ' શોકોનો ત્યાં મોટો જમાવ થયો હતો.

ધ્રુવેન્દ્રક લાઇટની ઠંડી પણ આંછ નાંખનારી બહુકદાર રોશનીવાળા અસંખ્ય ઝુમ્મરોની ભેગી રોશની, દિવાનખાનામાં ખરા બપોર જેવો પ્રકાશ ફેલાવી રહી હતી. ગાવાખમવાની તથા નાચરંગની ધ્રુમ પુર ભેશમાં પથરાઇ રહી હતી. મેઘ ધતુખની ફરતી ઝંકિનઓ જેવી સુન્દરીઓ, અને કાળાં વાદળાવાળા આદાશમાં અથડાતા બરફનાં ડુંગર જેવા જણાતા-મિનનમિન પોપાકવાળા, સદૃશકર્યોનો સામરો જમ્મેવો, આજના આનંદમાં, ને વાલકેશરના સૌંદર્યમાં ખરેખરો વનારો કરી, જખનો વખત સોડા લેમનને આપ્યો, તો ચઢા-કોથી ને કોટોની લહજ્જત લેતા લેતાં, જુદી જુદી જાનાં રોગ ટપ્પા ચલાવતાં હતાં. જેમાં તે વખતે પુર ભેશમાં ચલી રહેલી અદ્દાગોના જંગલી મુલકની એ-મશે અદ્દગાન વોરતી બાનો મરી મસાતા સાથે જ્યાં ત્યાં લડી રહી હતી, અને અંગ્રેજી

ફોને પ્રેસ'શાપાત્ર ફોતેહ મેળવી હતી તેની ચર્ચા દિલ ઉરફેરનારી હતે ત્યાં ચાલી રહી હતી. આ સઘળા પ્રકારના આનંદ આખી મંડળના એકએક જણને આનંદ-આશ્રય ને હમંગમાં ગરકાવ કરી મેલ્યાં હતાં. તે આલિશાન મકાનનો જુવાન પણ માતખર માલીક પણ પોતાની સુંદર પત્નિ સાથે ધાર્યા કરતાં પણ વધુ ખુશાલી પથરાઈ રહેલી જોવાને પોતાને ભાગ્યશાળી ગણતો-હર્ષથી ઉમરાઈ જતા કહેજે, જ્યાં ત્યાં ફરતો ને દરેકને જોઈતી સંગવડો ને સુખ શાંતિની જોગવાઈ કરી આપતો.

ત્યાં એકઠી થયેલી નખરાખાજ નાજનીઓમાં એક સુંદર અને લાવણ્યમયી સુંદરી પોતાની ગાવા અભવવાની કુશળતા માટે, સૌથી વધારે પ્રખ્યાતી પામી હતી. અને તેથી આખા મેલાવડાએ તેને 'પીયાનો' વગાડવા અને પોતાના પ્રધુર કંઠના મીઠા આલ્સપો ગાઈ સંભળાવવાનું આમંત્રણ કરીને, ખાસ કરીને "ધી બેન્ડસ ઓફ ધી એલન વોટર" નામનું એક સુંદર સ્ટોરિશ ગીતગાવાની બહુજ ખેંચ કરી રહ્યાં હતાં.

લાંબા વખત સુધી તે તેણીએ જીવને નહી ગમવાનું કારણ બતાવીને માથું દુખવાનું બહાનું બતાવીને, અને હેવટે પોતાનું ગળું આજ બરોબર નથી અને શરદી યવાનું-એમ અનેક બહાના બતાવી આજે પોતાની ગાવા અભવવાની નાપસંદગી સ્પષ્ટ રાખેલાં દર્શાવી-અને ઉદાસીનતાનો નહી-પણ ગમરાટનો ખુલ્લો ભાવ તેના વદન મંડળપર પથરાઈ રહેલો હતો, જે તેનાં દેખાડેલાં દારણોને ખરેખર ટેકો આપતો હતો.

શું તેણી દુખી હતી ?

નીરાશાને શાંતિની મુર્તિ, આખરે ધણા આગ્રહને વરા થઈ, પીઆનો પર બેઠી; થોડીવાર નામરજીના સ્પષ્ટ દેખાવે તેણીએ ગાવીએ પર પોતાનાં સુકોમળ આંગળાં ફેરવ્યાં-પણ ધરજતાં, તેા પણ તે ચાવીઓમાંથી નીકળતા અવાજે તેણીનું દિલ ઉરફેર્યું. અને તેથી The Banks of the alen Water, ની ચિત્તાકર્ષક રાહ પોતાનાં આંગળાં દોડાવ્યાં. અને ખરેખર એક દિલ ઉરફેરનાર ગીત તેણી ગાતી હતી. કેવું સુરીલું અને ભાવમયું સંગીત ?

હવે જ્યાં તેની આસપાસ વીરળાઈ વળ્યાં. ને બધે શાંતિ પથરાઈ રહી. તેણે ધણજ કામળ ને અસરકારક અવાજે તે નાનકડું ગીત ગાવાનું શરૂ કર્યું. તે ગાયનના નીચલા ભોળો-

"For his bride, a soldier Sought her, a winning tounge had he-"

તેણીના મોંઢામાંથી તુર્તનાજ બહાર પડ્યા હતા, તેવામાં તેણીની આસપાસના સઘળાં જોની અગ્નિપણી વચ્ચે, તેણી વગાડતી ને ગાતી ચટકી ગઈ, અને પીઆનો પરથી પોતાનાં આંગળાં ખસેડ્યા વિનાજ-તદન ખાલી દેખાવ સામેજ સ્થિર નજરે કાંઈ ટીકતી દેખાઈ, અને તેજ વખતે તેના-શુભાખી ગાણ પરનો શુભાખી રંગ તદ્દન ઉડી જઈ, મપંકર શીકાશ ત્યાં જમાઈ ગઈ, ને-પોને આખા આરસના દુકડામાંથી ફેરી કોંદેશી મુર્તિ-માફક સ્થિર-જડ થઈ ગઈ, અને આખી મીજલસની ભારે અગ્નિપણી વચ્ચે, એજ હાલતમાં સ્થિર અને બીજાની હાજરીથી તદન અગ્નિપણે તેણી તેજ હાલતમાં થોડી વાર બેસી રહી.

તેની મોઢી બહેન, ગમરાઈ જઈને તેની પાસે દોડી આવી, અને પોતાનો હાથ તેણીના અભાપર મુકી તેને જાગૃત કરવા બીંધેથી બોલી-"એન! બહાલી એન! શું છે! એમ..."

કરે છે?" પણ કાંઈપણ જવાબ મળ્યો નહિ. પણ થોડી વાર પછી પોતાની આંખો જરાપણ ખસેડ્યા વગર તેણીએ એક કાન ફાડી નાંખે એવી તિવ્ર ચિન્મીઆરી પાડી. બધાં તે સાંભળી ધ્રુજી સ્થિર થઇ ગયાં.

"બહેન! બહેન! બહાલી એન! શું છે! ત્હારા જીવને ગમતું નથી?" એમ પાછું તેની ધ્રુજતી બહેને પુછ્યું. ને તેને સચેતન કરવાના ફોકટ પ્રયત્ન કરના લાગી. એન તેને સાંભળતી કે જોતી નહતી! સ્થિરપણે તેની આંખો ચોક્કસ જગ્યાએ ચોટેલીજ રહી. અને પછી જાણે કેટલો કમકમાટ તેની નજરે પડતો હોય તેમ તે ઉઘડતી ને વધુ પહોળી થતી ગઇ. આ દેખાવથી બંધાજ હવે શુચકાડામા પડી ગયા. ને અંદર અંદર ખોલવા લાગ્યા -

"એને કાંઈ થઇ ગયું-એનો જીવ ફરી આવ્યો-ચક્રમ થઇ ગઇ છે-કાંઈ જરા પાણી તો છાંટે-ઓ ખુદા! કેટલું અજબ જોવું! કેવી છાતી ચીરી નાખે એવી ચિન્મીઆરી?"

આખરે તે બેહોશ અબળાના હોઠ હાલતા જણાયા. પરવાળાં જેવા હોઠમાથી કાંઈક વચન પુષ્યો વેરાયા લાગ્યા-પણ તેના ઉચ્ચાર પ્રથમ તો કોઈના સ્પર્શજવામા ન આવ્યા, પણ હળવે હળવે નીચલા બોલો તેની નજીકમાં હોલેલાઓના કાને આગડ્યા "ત્યાં, ત્યાં, પેલાઓ આવે છે, ફાનસ લઇને જ્યાં! ઓ! તેઓ મુવેલાઓને તપાસે છે! પેલા ઢગલાઓમાં તેઓ જીએ છે! અરે જીવો! નહિ! નહિ! અહિં જીવે પેલો એક ઢગલો! તેમા એક છે! એકને તેઓ જીએ છે. ત્યાં! ત્યાં! ઓ! તેજ! નેજ! એ તેજ છે! એ કેવો કમકમાટ! અરે કેવો ભયંકર દેખાવ! અરે! છાતીમાં આરપાર વિંધાવશે!" એટલું બોલી, એક લાણુ ડચકું ખાઇ, પોતાની બહેનના હાથમાં બેહોશ થઈ પડી તેના ચહેરાપર દિવગીગીની સજ્જત હાથ ડપાઇ!

ધીમે ધીમે દિવગીગી ભયાં ચહેરે શા વિખરાયા. તે મકાનનો જીવાન માલીક શાત હોયો. થોડી વારગાજ એનનો પિતા ત્યાં મારતી મોટરે દોડી આવ્યો ને પોતાની મોટરમા-પોતાની બહાલી બેટીને પોતાને બંધશે લઇ ગયો બેહોશ એન ખાધા કે પીધા પિતા બોલ્યા કે આશ્વા પિતા ત્રણ દિવસ પચારીમાં બેસુદ પડી રહી. ત્રીજે દિવસે એનના પિતાને નામે એક તાર વોર (લઢાઇ) ખાતાના સેક્રેટરી તરફથી મળ્યો. કે "એનનો અદરાવશે "લવર" વહાલો આવેલે ધાવલ થયો હતો. ને તે છાતીની આરપાર વિંધાયો છે."

એનનો આ લવર થોડા વખતપરજ લઢાઇના મુખડાપર લેફ્ટે રાંટે તરીકે ગયો હતો. ને ધણીજ બહાદુરીમરી લડતને અંગે તેને માનવંતા ખેતાઓથી નવાજવામા આવ્યો હતો-પણ હમણાં તો બિચારો ધાવલ થઈ પડ્યો હતો. તે એનને ગ્રાણ્થી પણ વધુ ચહાનો હતો. ને એન પણ તેના પર મરી શીટતી હતી. ને પ્રેમ-પવિત્ર પ્રેમ! આહ! જવાદો એ વાત! એનાં કાંઈ જીવંજ એડાં હોય છે. તેનો તમે ક્યાં નથી જાણતા બહા? પ્રેમ તારી બસિદારી જીવીજ છે! એનના સ્મરણમાં ને સ્મરણમાંજ તે જીવતો ને દહડોતો. અહિં એન પણ એજ કરતી.

બરાબર એક મહીનો ને સત્તર દિવસે એન સાંજ થઇ ફરત લાગી. આજ એનની તંદુરસ્તી સુધરવાની ખુસાલીમા એક નાનું મંડળ તેજ મોટા આસિશ્યાન મકાનમા મળનાર હતું. કારણ તેથી એનના જીવને જરા સહત મળશે એમ તે મકાનનો જીવાન માલીક ધારતો હતો. બરાબર ત્રણે નવ વાગે મંડળ મળ્યું. સાની પણ મંજિર આ મીઠાસમ ચાલુ થવાની થોડી વાર આગમ્ય એકદમ ને મકાનના દરવાજા પાસે એક ગાડી આવી ઉભી. એન ફરી બેસુદ થઇ

ગઈ. ને હસતા રહેરે આખો મીઠો બોલી—“ઓ ! જુવો ! જુવો ! આવ્યા ! તેઓ આવે છે ! પોલ આવે છે !”

ફરી સૌ ગમરાયાં—પણ સૌની અનુભૂતિ વચ્ચે, બોય એક કાડી લઈ દાખલ થયો. તે કાડી પર નીચકું નામ હતું. “મેજર જનરલ પોલ” આવનારે—આવતાં જ એનું મોં પાંખળી, પોતાના હાથમાં ઉચકી લીધી, ને તેને અતિ ધણા વંદાલથી ચુમીઓથી સુંગળી નાંખી. એન જગત થઈ પોતાના વહાલા પોલનો ચહેરો દીકરાં બોલી—“વહાલા પોલ ક્યાંથી આવ્યો? રહે તને પાંચ મીનીટ પહેલાં જોયો હતો.”

પોલે સવળો ખુલાસો કર્યો. હૃસ્પીટલમાં તે જલદી સાજો થયો હતો. ને તુર્ત જ આરામ લેવા તેને રજા આપવામાં આવતાં તે મુંબાઈ ખાતે—ઉતરી પડ્યો હતો—જ્યાં પોતાનું ગાનીતું બુલબુલ હતું, એક ગ્રેમી પંખેરાના અનુભવ જેવા ફિરસ્તાઈ ગ્રેમેજ આ બનાવ બનવા પામ્યા હતા. સોદો મેજાવડો અતિ આનંદદાયક મેલાપનના રૂપમાં ફરવાઈ, ગયો. ખુલાસામાં અનુભૂતિ તો એજ હતી કે જે વખતે એને ચીસ પાડી તેજ વખતે પોલ ઘેડાપરથી ધવાઈ મુઠ્ઠાં વચ્ચે પડ્યો હતો ને તેને રાત્રેજ ફાનસની મદદ વડે શોધી કાઢવામાં આવ્યો હતો. પોલની ડાપરીએ આ ખુલાસો કર્યો હતો. ગ્રેમનું કેવું જવલત દ્રષ્ટાંત? એ હૃદયો એક એક કાર હોય—ગ્રેમની સાચી સાંકળે સંકળાયેલો હોય—મનોમન બિન્ન ન હોય—તો હઝારો ગાઉના અંતર છતાં એ હૃદયો નૃણકજ સમજવાં: મનોમન સાક્ષીતું અદ્ભુત—જવલત દ્રષ્ટાંત—

એનનો પિતા દોડતી મોટરે આવી લાગ્યો—પણ બેશુદ્ધ એનને લઈ જવા નહીં પણ બે શુદ્ધ પવિત્ર સાચાં ગ્રેમીએને લઈ જવા માટેજ. ઘણાજ આનંદ અને સૌના હર્ષ પોકારો વચ્ચે એન ને પોલને ૬૪ તે મોટર એનના પિતાના બંગલે ઉપડી ગઈ. ખરેખર:—

પ્રેમો જયતિ સર્વથા ! Love Conquers all. “પ્રેમ એ પ્રભુ છે !

આજના નવા વર્ષના મુખારક પ્રસંગે સૌને આવો આનંદ મળે :

બહાર પડી ચુકી છે

મી० દારાં કાપડીયાની એક ફાંકડી-નવી નોંવેલ

એક લોહીના !

કીમત રૂ. દોઢ

પોસ્ટેજ જુદું.

લખો:—મી० દારાં કાપડયા,

C/o “નવરંગ” પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, બલ્લર ગેટ, કોટ, મુંબઈ નં ૧.

પરાક્રમની પરાકાષ્ટા,

લગભગ ૪૦ વર્ષો થયાં

આખી દુનિયામાં પ્રુણ ક્રતેહ મેળવનારી.. લાખો મર્દશિકટોવાળી—તંદુરસ્તી, તાકાત
અને લામી છદ્મી આપનારી તદ્દન વનસ્પતિની

આંતકનિગ્રહ ગોળીઓ

નખાં શરીરને બળવાન બનાવે છે, પાચનશક્તિને સુધારી દરતની અટકાયતને
દૂર કરે છે અને લોહી તથા ધાતુના વિકારોનો નાશ કરી શરીરને નેજરની કરે છે.
ખરેખરી જશનામી છે અને તેથી જ લાખો દરદીઓના આશીર્વાદ પામી છે.

કીંમત:—૩૨ ગોળીની ૬ળી એકનો રૂપિયો એક વધારે વિગત જાણવા
માટે પ્રાઇસ લીસ્ટ મંગાવી વાચો અને વાકેફ થાઓ.

વૈદ્યશાસ્ત્ર મણિશંકર ગોવિંદજી.

સુબર્ષ—પ્રાંચ,
કાલબાદેવી રોડ.

આંતકનિગ્રહ ઔષધાલય.

જામનગર—કાડિયાવાડ.

જસમાઈનનો

આયોડાઈઝડ

સારસાપરેલા.

લોહી સુધારી નિરોગી અને છદ્મીની મજા લોગવવાને શક્તિવાન
બનાવવા માટે આ જસમાઈનનો સારસા પરેલા જરૂર વાપરજો પ્રમેહ, આંત્રી,
વિસ્ફેટીક, અને બીજા ગરમીનાં દરદોમા પેહેલા નંબરની દવા છે. સધીવા
ઉપર તેનો શુણ્ણ અજબ જોયો છે. ખસ, લુખમ, દરાજ, ખરજવાં ગડગમક,
કંઠમાળ, કોઠ, અને એવા અનેક દરદો ઉપર આ જસમાઈનનો સારસા
પરેલા ખાસ કરીને વાપરવા લાયક દવા છે દમ, ખાંસી, અને છાતીનાં
દરદોમાં ઘણોજ ફાયદાકારક છે કીંમત રૂ. ૧૫ વી. પી થી રૂ. ૧૫૦ = ત્રણ
શીશીના રૂ. ૫૦ અને ૬ શીશીના રૂ. ૯૦ = વી. પી. સહીત.

દરેક દવાના વેપારી પણ તે વેચે છે.

લખો—અમૃતભિંદુ ઓફીસ—નડીઆદ.

બાહર પડી ચુકી છે.

પારસી, બોજ, વોહરા, હીન્દુ, મુસલમાન ગ્રહસ્થા અને તેમની મુબારક
રૂમીલીમાં વાંચવા વચાવવા લાયક

“મશરેફ”ની લખેલી અતીથ્ય રમુજ નવી ગુજરાતી નોવેલ

“પરસ્તાને-પાગલ.”

બસો સફા! સુંદર છપાઈ! દુલ કસોચ બાઉન્ડનું સુન્દરી એમબોસ્ડ પુસ્તક. ત્રામ કે
ત્રેનની મુસાફરીમાંથી સાથે રાખીને વાંચી શકો તેવી સગવડ સાથનું રમકડા
જેવું! પીરતાલીસ રમુજ સ્કેમીઝનું!

બોધદાયક સુંદર પુસ્તક.

આ રમુજ પુસ્તકના એકે એક સફામાં “વીટ” કે “હુમર”

જણાશે—નીરદાશ રમુજ દેખાશે—તમહું વાંચતા વાંચતા ખુબ

હસશે—અને તમહારી મુબારક રૂમીલીમાં ઘણી ખુશીથી

વાંચવા આપશે કેમજે તે બીલકુલ નીરદાપ, બહુ

હાસ્યજનક, ઉપરાંત અતિ બોધદાયક છે.

મુબઈના ધરાડો જેઓ હાથોહાથ પુસ્તક લેનાર હોય તેમને મુબઈના જાણીતા
બુકસેલરોને ત્યાંથી, કોટમાં બજારગેટ સ્ટ્રીટમાં આવેલા નવા છાપખાના “Express
Printing Press” માંથી, અને કાર્ડ મારકીટની અંદરના હાડપાન વેચવાનાં
મીઠો સોહરાબ શહેરિયાર ધરાનીના બગીચામાંથી રૂપ્યા ખેતી કીમતે મળી શકશે.

મુબઈના અને બાહરગામનાં ધરાડો જેઓ પોસ્ટથી મંગાવવા માંગતા હોય
તેઓએ નીચે સરનામે લખવું, પુસ્તક રૂપ્યા સવાળેના વી. પી. થી તુરંતજ
મોકલવામાં આવશે:—

સોહરાબ શહેરિયાર, “મશરેફ”

લીમરડીવાલા હાઉસ—ઘોબીતલાવ, નવા આતશખેહેરામ પાસે,

મુબઈ.

“નવરંગ મ્યુઝીક ગાઇડ.”

લખનાર:—દીનશાહ એ. સંઘણા.

૨મ—ભેરવી.

(સાખી)

ભાઈ ભાગ્યની ગાડીએ ઉધમ ને અભિમાન
જોડ્યા એ જે બળદીઆ નસીળ ગાડીવાન

મુખ દુઃખે ભરી આ મુસાફરી
કરમે જે કરી કરવાની પુરી
નહી વધે ઘટે તેમા નજરી
હવની શકિતને પ્રણ બુદ્ધી

કાં ગણો તમામ નકામા ?
નકામા તમામ એ નકામા ન થાઓ બાપુ સામા.

(સાખી)

હવ ભાગ્ય ફળ લોગવે પુર્વ કર્મ અનુસાર
વાવેતર આ જન્મનું બીજે જનમ ખાનાર

ચાહે તે કરે ને મથી મરે
ભાવીના કરે કોઈ દી ખરે
જે લખ્યા લેખ તે ઉતરે
સદ્ર વીચાર સાધન પ્રયત્ન
કાં ગણો તમામ નકામા ?

નકામા તમામ એ નકામા ન થાઓ બાપુ સમા

(ભાગ્યોદય.)

ભા ધ
ગ મ પ પ
x x

બા ગ ની
પ પ પ

ગા ડી યે
મ પ ધ ધ ધ
x x x x

એ
પ ધ ની ધ પ
x x x

ઉ ધ મ મે
ની ધ પ મ
x x x

અ બી માન
ની ધ પ
x x

નવરંગ.

બો ડ યા ઝે બે બ લ દી યા
 ગ ગ ગ ગ મ મ ગ રે સા
 x x x x x x x
 આ ન સી બ ગા ડી ... વાન
 ધ ની સા રે સા સા સા ની સા ની ધ પ
 x x x x x ડી x x
 ડી.

બ યુ બ ડ બે બ રી આ મુ સા ડ રી
 સા સા સા સા સા સા સા ની ની ની ની
 ડી ડી ડી ડી x x x x
 ડ ર મે બે ડ રી ડ ર વા ની મુ રી
 ની ધ પ પ પ પ પ પ ધ ની ધ પ
 x x x x x x x x

ન હી વ હે ધ ટે તે માં જ રી
 મ ગ મ મ મ મ ગ રે સા
 x x x x x x x x

જ વ ની શ કતી ને ડ ર મ મુ ધી હાં
 સા પ પ પ પ પ સા પ પ પ પ પ

ગ છો ત મા ... મ ન કા ... માં
 સા પ પ પ ધ ની ધ ની ધ પ
 x x x x x x x

ન કા મા ત મા ... મ ઝે ન કા મા
 ગ મ મ ગ મ પ ગ મ ગ ગ ગ
 x x x x x x x x x x

ન યા ઝો બા ... મુ સા ... મા
 રે સા રે ગ મ ગ સા રે સા
 x x x x x x

(બીજો અંતરો એજ માફક વગાડવો.)

ધર્મ.

લેખક-ધીરજી.

સંસારમાં ધર્મ-દ્રવ્ય એ એક એવી જવાબદારી પરમાત્માએ મુકેલી છે કે તેના સિવાય કોઈ પણ રચણ ખાલી નથી. આકાશ, પૃથ્વી, ફળ, ફુલ, સૂર્ય, ચંદ્ર, પશુ, પક્ષી, પહાડ, મેદાન, નદી, નાળાં વગેરે તમામ દૃશ્ય-અદૃશ્ય વસ્તુઓના કાંઈ ને કાંઈ. ધર્મ નિયત દેરેલા છે. આણુ આણુના કર્તવ્ય મોટુંદું છે, અને તેથી પ્રતીત થાય છે કે ધર્મને કોઈને ધર્મ વિહીન રાખેલ નથી. તે એટલે સુધી કે સ્વયંપણ નિયમથી રહિત નથી! આથી તે ધર્મપાલન કરનાર ઉપર બહુ પ્રસન્ન થાય છે, અને તેનું ફળ આપવાની કૃપા કરે છે. ધર્મજ તેને સર્વથી અધિક હોદ્દો છે. અને એ સત્ય પણ છે, કારણ કે જે ધર્મનું પાલન કરે છે તે સુખી થાય છે, અને તેથી વિરૂદ્ધ વર્તનાર દુઃખી થાય છે. ધર્મ-દ્રવ્યનું જોને બાન નથી એવો માણસ પોતે દુઃખી થાય છે અને જગતને હાનિ પહોંચાડે છે. જે પોતાનો ધર્મ સારી રીતે સમજે છે, અને તેનું બરાબર પાલન કરે છે તેને ધન્ય! પરમાત્માના પ્યારનો તે અધિકારી છે.

સમગ્ર બ્રહ્માંડ ધર્મના આધાર ઉપર સ્થિત છે. એક એક વસ્તુને જોવાથી પરમાત્માની વિચિત્ર રચના ઉપર આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય છે અને અદ્વિતીય કારીગરી, બુદ્ધિમતી-દુરદર્શિતા તથા સુયોગ્ય યોજના હૃદયમાં જડાઈ જાય છે. સૃષ્ટિનો એક પણ આણુ જે પોતાની દ્રવ્ય છોડી દે તો જગતમાં અવ્યવસ્થા થઈ જાય, પરંતુ કદી પણ એમ બનતું નથી. પરમાત્માના નિયમ અટળ છે. તેનાં નિયમ કરેલા કર્તવ્ય-ધર્મ અમાધિત છે. પ્રાચીન કાળથી આજ સુધીમાં સવાર-સાંજ, રાત્રી દિવસ નિયમિત ચલા કરે છે. જમીનથી અન્ન અને ખીજથી વૃક્ષ પેદા થાય છે. દરેક બાબતમાં નિયમિતતા છે. જે આપણી દૃષ્ટિમાં કાંઈ ફેરફાર માલમ પડે તો તેમાં આપણીજ ગેરસમજ છે એમ માનવું નિયમોમાં જે ભુલ કરીએ તો તેનું ફળ આપણે જોગવવુંજ પડે. ગંદકી અધિક કરવાથી રોગનો ઉપદ્રવ ફેલાય, ખોટાં વ્યસનોથી નિર્વિ-ર્યતા પ્રાપ્ત થાય, અયોગ્ય આહારવિહારથી દુર્બળતા આવે, અજ્ઞાનમાં પડી રહેવાથી જડતા ને મુઠ્ઠા મળે વગેરે બાબતોમાં પણ ધર્મરચના નિયમો અટળ છે. જ્યારે બ્રહ્માંડનો પ્રત્યેક આણુ પશુ, ધર્મથી અલગ નથી, ત્યારે મનુષ્ય-સર્વત્રેષ્ટ પ્રાણી તો ધર્મથી કેમ પૃથક હોઈ શકે ? તે તો સર્વથી અધિક કર્તવ્યને આધિન છે

પરમાત્માએ મનુષ્યને સર્વથી અધિક બુદ્ધિ આપી છે, અને એમ કરીને તેને સ્વતંત્ર વિચાર કરવાની શક્તિનો અધિકાર આપ્યો છે, આથી તેની દ્રવ્ય છે કે તેણે પૂર્ણ વિચાર કરીને પોતાનું કર્તવ્ય બજાવવું જોઈએ. સૃષ્ટિની વિચિત્ર રચના જોઈને ઋષિમુનીઓએ નિશ્ચિંત થયું છે કે સંસારમાં સુખેથી જીવન વ્યતીત કરવા સાર સનિયમ કર્તવ્યોનું હોવું આવશ્યક

છે. માણસ જ્યાં સુધી પોતાની ફરજ નહીં સમજે, ત્યાં સુધી સુખ પ્રાપ્તિ યદ્ય શક્ય નહિ. ઇશ્વરે નિર્ણિત કરેલા ધર્મ સીવાય મનુષ્યને પરિસ્થિતિને અનુરૂપ હંમેશ નવાં નવાં કર્તવ્યો ઉભવતાં જાય છે, અને તે પણ તેણે નિષ્કામ ભાવનાથી કરી મનુષ્ય-જીવનને દેવી બનાવવા પ્રયાસ સેવવા જોઈએ. ફરજ અમ્ભવવામાં જે સુખ અને આનંદ રહેલાં છે તે બીજા કશામાં નથી; એ સિદ્ધાંત ઉપરજ જગતમાં અત્યારે નવા નવા આવિષ્કારોનો જન્મ થાય છે. શોધક જે શોધ કરે છે, તે કેવળ પોતાને માટેજ નહિ; કિન્તુ આખા જગતના સુખને અર્થે કરે છે અને એ રીતે પોતાનો મનુષ્ય ધર્મ એ બજાવે છે.

માણસને માથે જે પ્રકારના ધર્મ છે, એક ધર્મ ઇશ્વરીય અને બીજો ધર્મ માનુષિક. ઇશ્વરીય ધર્મ એ છે કે જે ઇશ્વર તરફથી નિયત થયેલો છે, અને માનુષિક ધર્મ એ છે કે જે માનુષ્યસમાજે દરેકને માટે નિયત કરી રાખ્યો છે. આ બંને ધર્મ એવા છે કે જો એક માણસ પણ પોતાના હરકોઈ પ્રકારના ધર્મમાંથી ચલિત થઈ, તો કેવળ તેનેજ નહિ બલકે સારી સમાજને હાનિ પહોંચે છે, અને એ હાનિનું નિવારણ કરવામાં ધણાંએક સમયનો વ્યય થઈ જાય છે. એ કડીઓ કાંઈક એવી મજબુત જડાએલી છે કે તેમાં જો એકાદ કડી ઢીલી પડી જાય તો આખી સાંજ નકામી થઈ જાય છે. જેઓ પોતાનો ધર્મ જાણવા છતાં તેનું પાલન કરવામાં પ્રમાદ કરે છે તેઓ સમાજ શુભલાને શિથિલ કરવામાં કારણજીત થાય છે. વળી વિલક્ષણતા એ છે કે પોતાની જીજ્ઞાસુ આળ એવા યોગે ઇશ્વર ઉપર કે સમાજ ઉપર યોદ્ધા છે. વિવેકની, 'આમિતુ' અને દ્રઢ મનોબળના અભાવનું એ બધું પરિણામ છે. ફરજ અમ્ભવવામાં વાણીઆની પેઠે હિસાબ ગણવા બેસવું જોઈએ નહિ. મહાપુરુષો જેના ઉપર ઉપકાર કરે છે, તેના તરફની બદલાની આશા રાખ્યા વિનાજ કરે છે. અરે, સમાજ તેને નિંદે, ગાળો દે, ઉપેક્ષા કરે તો પણ પોતાને જે ખરી નિષ્કામ લોકસેવાની વૃત્તિ ઉદ્ભવી હોય છે, તેને વૃથા જવા દેતા નથી.

એક કથા છે કે એક સાધુ નદીમાં સ્નાન કરી રહ્યા હતા. સહસ્રા એક વીંછી પણ પાણીમાં કૂદી પડ્યો તે હુબવા લાગ્યો. જ્યાં મહાત્માના શરીરનો તેને સ્પર્શ થયો ત્યાં તેણે ડાંખ માર્યો. સાધુ ચમકી ઉઠ્યા અને વીંછીને હાથથી તરછોડી પાણીમાં નાંખી દીધો; પરંતુ જ્યારે જોઈ કે તે પાણીમાં ડુબી જાય છે, ત્યારે ઝટ દોડ્યો જીપર ઉપાડી લીધો. દયા કરવી, જીવ બચાવવો એ ધર્મનાં લક્ષણ છે. વીંછી જેવો હંમેશી ઉપર ચડ્યો કે તરત તેણે ડાંખ દીધો. સાધુ પીડાથી કંપી ઉઠ્યા અને એકદમ હાથ તરછોડી નાંખ્યો. વીંછી પુનઃ પાણીમાં પડ્યો. વળી તેને હુબતો જોઈ સાધુએ બીજા હાથ ઉપર તેને ઉપાડ્યો; કિન્તુ વીંછીએ ફરીને પણ ડાંખ માર્યો અને સાધુના હાથથી તે પાણીમાં જઈ પડ્યો. મહાત્માએ પુનઃ દયા આણી તેને બહાર લાવવા ઇચ્છા કરી. એક પુરૂષ કિનારે ઉભો ઉભો આ જોઈ રહ્યો હતો તે હસીને બોલ્યો-‘મહાત્મન ! આપ આ શું કરી રહ્યા છો ? આપું વ્યર્થ દુઃખ થા માટે ઉઠાવો છો ? તે ત્રણવાર આપને ડાંખ મારી ચુક્યો; છતાં આપ ચોથીવાર તેને ઉઠાવવા માટે તૈયાર થઈ રહ્યા છો ? તેને હુબવા શા માટે નથી દેતા ?’ મહાત્માએ હસતાં હસતાં કહ્યું-‘બાઈ, તે પોતાના ધર્મ ઉપર આરંભ છે. જાન જાય પણ ધર્મ ન જાય તો પછી હું કેવી રીતે ધર્મથી રહું ? ડાંખ મારવો એ વીંછીનો ધર્મ છે અને તે બજાવે છે, તેવીજ રીતે દયા કરવી એ મારો ધર્મ છે. હું તેને શા માટે છોડું ? એક ડાંખ તો શું પણ લાખ ડાંખ ચાલુ તથાપિ મનુષ્યે ધર્મ

પાસનગ્રાં કોઇની પરવા કરવી જોઇએ નહિ. આખરે તે મહાત્માએ ઘણાંએક ડંખો વેડીને પણ તે વીંછીને ડિનારે કાઢી મુક્યો. ખરેખર આવી રીતે ધર્મ પાળવો આવશ્યક છે. માણસને ધર્મને અર્થે લાખો કપટ પડે તે સહન કરીને પણ ફરજ અદા કરવાનું ધર્મશાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે; કિંતુ આજ કાલ કેટલાક લોકો તે બાબત તરફ અનાદરની દૃષ્ટિએ જોતાં જણાય છે. ભારતવર્ષની પડતીનાં કારણોમાં કર્તવ્ય ભગવતિની ખામિ એ મુખ્ય છે.

આ દેશની સ્ત્રીઓની દશા બહુજા પુરી છે. તેઓનાં કર્તવ્યોમાં ઘણાં રખસનો ચએલાં છે. તેએને પોતાની જવાબદારીનો ખ્યાલ રહ્યો નથી. બ્યાંમુધી તેઓ પોતાના ધર્મનું બરાબર પાલન કરતી હતી ત્યાંમુધી ભારતવર્ષમાં સીતા ને ગાર્ગી જેવી દેવીઓ ઉત્પન્ન થઇ હતી. આપારે સ્ત્રીઓ અજ્ઞાનદશામાં છે, ત્યાં દેવત્વની આશા ક્યાંથી રાખવી? તેઓ પોતાના ધર્મ શું છે એજ પ્રાપ્ત જણવી નથી. કેટલીક વખત તો તેઓ અકર્તવ્યને કર્તવ્ય ગણે છે. આમાં એકલી સ્ત્રીઓજ અપરાધિની નથી; પણ પુરુષવર્ગ પણ અપરાધી છે. તેઓને પુરી સ્વતંત્રતા આપવામાં આવી નથી. તેમની ગણના હજી સમાજમાં નિકૃષ્ટ દશામાં છે. જે દેશને સેનાપતિ બુધ્ધિહીન હોય તે દેશ કષાધ બન્ય છે. સમાજમાં પણ તેમજ છે; કારણ કે જેમ કાગળ વેલીઓ વૃક્ષના આધારે વિકાસ પામે છે, તેમ સ્ત્રીઓ પણ પરાશ્રયે રહે છે, જોડે તેમનાંમા યોગ્યતા, સુધરાતા, સુરીત્રતા, આરતા, ખાનગી વગેરેના વિકાસ સારૂ પુરૂષો તરફથી ઉચિત પ્રગંધિ રચાવાની જરૂર છે. તેમને કર્તવ્યશિક્ષા આપી સમાજ પ્રત્યેના કર્તવ્યોનું જ્ઞાન કરાવવાની જરૂર છે. જો એમ કરવામા ન આવે તો તેમની પડતી થાય એમાં શું આશ્ચર્ય? જ્યાં જે સ્ત્રીઓ કેળવણીથી હોય તેમનો ધર્મ છે કે તેમણે પોતાની દેશભગિનીઓને કર્તવ્યનો મહામંત્ર આપી ધર્મજનશૃતી કરી જોઇએ. સ્ત્રીઓને માથે પુરૂષો કરતાં જોડી જવાબદારી નથી. ગંતાનમ ગોપન, ગૃહકાર્યવૃક્ષના, આચારોદ્વૃષ્ટતા, રાષ્ટ્રીયનતસક્તતા વગેરે અનેક ધર્મો તેને માથે રહેલા છે. સમાજના શ્રેયની તમામ જવાબદારી તો ખાસ સ્ત્રીઓને માથેજ છે. પરમાત્માએ તેમને બુદ્ધિ-શક્તિ આપ્યા છે, તો તેનો વિકાસ કરી દુનિયામાં પોતાના કર્તવ્યો બરાબર બજાવવા માટે સ્ત્રીઓએ તત્પર થવું જોઇએ. વિચાર કરતાં પ્રતિત થાય છે કે તેઓનું જીવન પરમુખને માટે નિર્માણ ચએલું છે. તેમનું કર્તવ્ય પ્રેમ છે. જન્મથી મૃત્યુ પર્થંત તેમનો એ ધર્મ છે કે માતા, પિતા, પુત્ર, કન્યા, ભાઇ, ખંડેન, સાસુ, સસરા, દિયર, જેઠ વગેરે સર્વની આરા પાળી, સર્વ ઉપર પ્રેમ રાખી, તેઓના સુખમાં પોતાનું સુખ સમેળવું, પોને ક્લેશ સહીને પીળને શાંતિ આપવી, સર્વને જમાડી જમવું, સર્વને સુવાડી સુવું, પતિને દેવ સમાન ગણી જીવનભર તેની આરા પાળવી; સ્ત્રીઓના આ નિષ્કામધર્મને જેઓ ગુલામી ગણે છે, તેઓ કર્તવ્યના બરા સ્વરૂપને જોળખતા નથી, એમ કહેવું જોઇએ. સ્ત્રીઓ તેમના આ કર્તવ્યમાં બહુધા ખામિ આવવા દેતી નથી; પણ કેટલેક સ્થળે કેળવણીની ઉણપને લીધે તેમાં ભુલો થાય છે, માટે તેમને કેળવણી આપી વધારે કર્તવ્યપરાયણ બનાવી જોઇએ.

સત્ય, નીતિ, પ્રામાણિકતા, દયા, તપ અને પવિત્રતા એ ગદાં ધર્મનાં મહાલક્ષણ છે. ધર્મ-ફરજનું જ્ઞાન હોય, અને તેનું પાલન કરવાની શક્તિ હોય; પણ સાથે જો સત્યાદિ સદ્ગુણો ન હોય તો તે ધર્મ જોખનો નથી. અરે, એનો ધર્મ ટકી શકતોજ નથી. પ્રાચીન કાળમાં ધર્મના

પ્રચાર સાથે સદ્યજીનો પણ પ્રગમમાં સારો ફેલાવો હતો. મેગરિયનીસે હિન્દના જે વખાણ કર્યાં છે, તે તેની કર્તવ્યપરાયણતાને લીધેજ. એક વખત આ દેશમાં એવા વીર અને વીરાંગનાઓ હતાં કે જેઓ ધર્મને અર્થે પ્રાણની પણ પરવા કરતાં નહોતાં. સ્ત્રીઓ ધર્મરક્ષણ સારૂ જીવતાં બળી મરતી; અનેક સંક્રોટા વેઠતી; પણ કદી અધર્મમાં પગ મૂકતી નહિ. કુટુંબ, સમાજ અને રાષ્ટ્ર પ્રત્યેનાં પોતાનાં કર્તવ્ય વિચારોને અણીને વખતે જીવ ઉપર આવવામાં પણ ઉદાર થતી. તેમનાં બાળકોમાં એવો જુરસો ઉતરતો; અને એમ સમગ્ર દેશમાં કર્તવ્ય જાગૃતિનો મહામંત્ર ફેલાતો. ભારતવાસીઓ પુરા પુરથી ધર્મને માટે બૂખ્યા છે. હરિશ્ચંદ્રે આ સિદ્ધાંતે પૃથિવ્યું રાજ્ય છોડી આંડાળતું દાસત્વ સ્વીકાર્યું તે કવળ ધર્મને માટેજ. પુરાણ-મતિ-હાસમાંથી ઉદાહરણો આપવા બેસીએ તો પાર આવે તેમ નથી. કર્તવ્યમાં એક એવી જાદુઈ અસર છે કે ગુપ્ત્ય જેમ જેમ તેનું પાલન કરે છે, તેમ તેમ તેની દ્રઢતા અને શક્તિનો વિકાસ થતો જાય છે. તેનામાં ઉત્સાહ સંવર્ધક બળ આવતું જાય છે. પરિણામે તે કર્તવ્યની જ્યંત મૂર્તિ બને છે.

અત્યારે આ દેશ સંક્રાંત દશામાં છે. એક તરફ લાંબી મુદત સુધી લંબાઈ ગયેલું પશ્ચિમનું મહા યુદ્ધ, એક તરફ એ વિશ્વબાપી યુદ્ધની અસરરૂપ જીવલેણ મોહવારી, એક તરફ ભયંકર રોગો, એક તરફ ગરીબ અને અનાથોનાં આતંરવ્ય, એક તરફ સ્વસંરક્ષણની ચીંતા વગેરે વગેરેથી દેશની બધી દિશાઓ દુઃખાવર્ત બની ગઈ છે. કર્તવ્યપરાયણ મહાત્માઓની આ વખતેજ પરીક્ષા છે. જેના હૃદયમાં સમાજનું અભિમાન હશે, રાષ્ટ્રીય વત્સલતા હશે, રાતિદેવ રામના જેવી દયા હશે, પરાપકારની વૃત્તિ હશે અને ધર્મ-ફરજ અદા કરવાની લાગણી હશે તેજ આ વખતે બહાર પડી શકે; મોટેથી કર્તવ્યનાં બજુર્ગાં ટુંકવાથી કાંઈ ધર્મ પ્રિયતા પ્રતીત થતી નથી. ફરજ બળવરી એ તો ખાંડાળી ધાર જેવું કામ છે. લોકો ગમે તેવા આક્ષેપો મુકે-અવગણના કરે; પણ ખરો કર્તવ્યદક્ષ ધર્મના માર્ગમાંથી કદી ચલિતે થતો નથી. તે જાણે છે કે બીજાઓ મારો દાખલો લેશે; માટે પોતાનું જીવન બહુ અનુકરણીય બનાવે છે. જેને ફરજ અદા કરવાનાં એક શુભ સાથે બીજા બધા સદ્યજી પ્રાપ્ત કરવાની વૃત્તિ હોય, તેણે પ્રથમ પોતાના કામ ઉપર પ્રેમ અને શ્રદ્ધા ચોંટાડ્યાં, પછી તે કામમાં થતી ભુલો માટે પોતે બચ્ચરતો અપરાધી છે, એમ ડર રાખવો અને આખરે પોતાના સહવાસમાં આવતાં મનુષ્યોને કર્તવ્યશીલ બનવાનો ઉપદેશ આપવો. મનુષ્ય માત્ર જાદુઈ અનુકરણશીલ છે; અને ઉપદેશ કરતાં દૃષ્ટાન્તની અસર બલવત્તર થાય છે; માટે આત્મીય દ્રષ્ટાંતથીજ સમગ્ર રાષ્ટ્રમાં ધર્મ-ફરજનો પવન ફેલાવવો જોઈએ. પ્રેમો, હિન્દવાસીઓને કર્તવ્યપરાયણ થવાની સદ્વૃત્તિ આપો.

“સંસારનો રંગ.”

યાને

“લેખક બાપડાનો એખી અવતાર.”

એક ત્રણ અંકી ફર્સ.

લખનાર — “દીલખુશ.”

પાત્રો.

દોસુ દમોરી.—એક મોસો મસો પલુ લેખાણુ લેખક.
શીરીન એસ્કી.—તેની અપ-ટુ-ડેટ ધણીઆણી.
હામી હાધીદાંત ઉર્ફે હાંડા માસ્તર.—“માસીક ધમસાન” નો અધીપતી.

અંક ૧ લો.

નવરોઝનો દીવસ છે. દોસુ લખાણુણુ પેકેટ તૈયાર કરી ‘નવરંગ’ લખ વાગે છે જ્યારે શીરીન નવરોઝના કપડાં કપાટમાંથી કાઢતી ગાય છે —

‘કવાલી.

(અજબ હયરાન હું બગવાન—ગુઢે કંઈ કર રીઝાણું મયે—રાહ.)

લીધો છે આજથી, એ રખ, નવાં સાલે અમલ આજે,
હું માયું છું ખરાં દીલથી—હરેક કામો સફલ આજે.
વધો એખલાસ હમ કોમે—અને એકસંખી પર કોમે,
કરો નેક બુધ્ધીની બસેમ—ખુદ તોયા અવલ આજે.—ટેક.
સદા સુખ શાંતી સાયે—દરાઝી ઉમ્મની પામો,
કરો સતોપ સનરનીથી—ખુદ તમ પર કરમ આજે.—ટેક.

સદા વસજો, તમે સર પર-ખુદા. એ પાકની ચારી,
 યજો સદગુણોની તેન-તમે દીક્ષમાં નકેશ આજો--ટેક.
 છે ખેડું વર્ષ જે આજો-અમનમાં વાજો ને ગાજો,
 હુવા "દીલખુશ" તણી યાજો-તમેને. સઉ ફઝલ આજો--ટેક.

શીરીન:-કેમ લાલાજી, પછી તમે મને અને યુવાને નવરોજના કપડાં તો નહોત
 અપાવ્યાં કેની? આવો ધાતકી અને નાકદર માટીડો તો કોમળ નહીં હોસે, આ લખવાના
 વેહળાં ને સુંકત મજુરીમાં શું વલવાતું છે? જોસેતી?

દાસુ:-અરે પણ નખોદ ગછ, એક તો આવા ચારીક વખતમાં નોકરી શોધી ગલતી
 નથી અને કાટીક મોંઘવારીમાં વખત લેવો બારી પડેજ તેમાં કપડાં કીયા સુલામાંથી અપાઉં?
 મારાં વરસ પર તો જાંસેલા તેના બીજાથી હજી કાણુ કમખખને સુકામાંજ જે સપરમે દહાડે
 વસી નવો ટેલેલખો જગાડેજ?

શીરીન:-પણ તે તો ટાકણું હતું ને અપાવ્યાં પણ આજે સપરમા દહાડાને માટે
 નહીં અપાવ્યા તો કોમ તમારી જેન બોખાવના નાતરાં વળને અપાવશો? પૈસા નથી. તો
 બીજા કાંય નહીં માગતા? મારાં માવજીએ મને પાંચ હજારની ધેખર ખરચીને પરણાવી તે
 આવું સુખ દેખવા કે? લેખક યહને પૈસાના પુંજરી અને રીતના બીખારી જન્યા? શરમ છે.

દાસુ:-(નાસી પારખી કપાળ કુટતાં અને કસેમની કોર પરથી જીગરના સઘળાં જોર
 રાહીત નાઉમેદીતું ગચકળું જેમતેમ સમાવતાં એક થંડી હાથ મારીને):-આહા! વળી વરસ તે શું
 ને પતેતી તે શું? એવા તો વરસના સતર તેહવાર આવે પણ વખત જોઇને વાત કરવાનું તો જાણે
 આજનાં રાંડીયાંઓને ભાનજ નહી મને. વળી, નખોદ ગછ રીતની. બીજા લીધી તો દુન્યાનો
 ધારો હતો ને લીધી અને તેથી તારાજ 'આપ લાખ આવીસ' જેવા ખરચોમાં પુરી થઈ ગછ
 તેમ છતાં તેનું દામ તારો સુલાગ થઇ વાળવાનું મોધું પડી ગયું છે તે હવે કાણુને કહવા
 જાઉં? હુંજ રીતની બીજાં લઇને ગયેડો જાન્યો ત્યારે કેવી? આહા! તમે અ(બળા)ઓને શું
 કરવા સરખાં હશે?

શીરીન:-લેવની, હુ' કેહું. અમારાં નાંજે નખરાંથી તમને આંજી નાખી જનજમાં લઇ,
 પરણી છુતની લેસ બંધાવી, જસાઉજના જટન પોપરાની તમને આંગળીપર નચાવવાં, તેમનું
 કસેજું કરડી ખાવા અને હેવટ દાટી આવવા-સખજવા લાલાજી?

દાસુ:-(ખુબ ફફડીને):-ધુલ નોખી, નખોદ ગીયાં કસેજું કરડી ખાઇનેજ નીમલ
 લાવતાં હોતે તો, પણ આપ તો રીઆવીને જીવતાં જીવતજ મારી નાખેજની? પેસો અંરદેશર
 આદામુંદી કહી ગયોજ તે ખરંજ છે કે "મનલખને ખાતર પરણવા આગાઉ એક સ્ત્રી
 મરદની પ્રથથી સેવા કરે છે, એટલે દમશે પ્રથથી સાફ કરે છે જ્યારે, પરણ્યા પછી તલમાં
 તસુ! જોણું પડતાં ઝાડુથીજ સેવા કરી તેની ધુલ પખોડી નાખે છે. વળી પેસો "ગરખાંટગેઝટ"નો
 રાજકરિ પોતાની "ઐર? જો!" નામની કીતાબે કલેઆમમાં રચી જાતિ માટે કીરતણ કરી
 ગયો છે કે:-

"નારી તું યુખની છે ખરી ચરીક,
 ને કામળ તુંજ જાતિની મોટી હરીક;

'હે ચીરવે તું' હુશીયાર-ને લડવે બુદ્ધિર,
 રે! જન્મેલાજ દુઃખોને કરવા ભરપુર.
 નહીં સાંખે તું સુખન એક-મગર ખરી,
 કુલ દુઃખાળી આપો તો, માગશે કરી;
 નાપાક ને બદમાશ, છે સાચેસ, શું ધુર?
 ઠગારી, વુઠ્ઠી ને હુચ્ચાઈમાં પુર,
 જન્મી તું, દેખાડવા દુઃખાઈ દોગખ,
 સંસારમાં છે તુંજ કરાગત અજબ;
 નાનપણથી મર્વે 'પર ખીલાવેલ જાળ,
 કોઈ સપડાયો ઉંડું!—તો કરેલ પામાલ;
 નહીં આખા કંઈ એવી-જવા તારી તકરાર,
 છે ગરજની વળને ઢોંગી તુંજ પ્યાર;
 જો, હમેશાં ફાવે છે ત્રીનીજ બસ હક,
 ને સોતું છે તેણી કાજ, હળકુંજ બસ મત;
 હા! છે શુભાળ કવી-પણ કાદો માહે એક,
 ને હેડેલ કુવ મરદના છગરને છેક;
 શ્રેા મરદના તોળા પર ભોગવતું રાજ,
 છે એજ તારી ગંછા ને એજ તારી આસ,
 ઉંધ! પેદલાં ટુગ જેતારે-નખરાં ને નાજ,
 તન અને બદનની હેડેલ બસ નાડ,
 પણ 'દીક્ષપ્રુશ' કંગારો મજાવત તુંજ કોળ,
 છે આખેરતો ધમધોલ અને માહે બસ પોલ.

શીરીન:-જસ એટલુંજ ? એવા કટકરી કાપીયાઓની મને દરકાર નથી, પણ દરેક
 માટીની ફરજ છે કે તેની હાથની ધરતીને સુખી કરી, નહીં તો તે ધણી નહીં પણ ધોરજ
 કહેવાય.

દોસુ.-નરમથી, જેવી વાત લાગીછ. કરજ કરીને અને નાહરી જોલનો આસરો લઇનેખી
 સુખી કરે ખરની ? દરેક સીની ફરજ છે કે 'પગ જોઈને પાથરણું નાંખવું,' જ્યારે અહીં
 તો ઉલટોજ મામલો છે, 'પારો જેની બારખ લુડી-તેને પીડા અંતર ઉંડી' ને ખરું છે.
 વધી ચુસ્તાદછ ગામડીયાળી કહી ગયા છે કે 'રાંડ-રોતયો-ને રાંધ-તે કોઈની નહીં' યાઈ!
 વધી એજ મતજખનો પ્યાલખી કોઈ લલકારી ગયો છે કે.-નાર કોઈની નથી યધ નથી યવાની
 માનો સત વચા.' વધી જાણીતો કવિ રસયંજ રરરરપ્રુકરરર એવી અ(બળા)ઓ માટેજ
 લખી ગયો છે કે:-

'એર ? એ ઉલ્ક ! ધાર બોધવોજ ના જોલ,
 કાઢેલ ગમ ખીલકુલ, એ મરદની જોળ;

છે બેરૂં એક બલા-ઓહ ! વાધન એક છે,
 ૨ ! બેરૂં છે બાતલ-ઓહ ! નાગન એક છે.
 મુંબઈથી માહીમ કે મકરાનથી નેવ,
 શેક મેમન સ્ટ્રીટથી સીસ્તાન ખી નેવ;
 બેરૂં ચાર મુંબઈએ આધું બસ છે
 ૨ ! એથી તો ખાઈ મને યમ માથું બસ છે.

વધી ક્વિ 'નાનુક' કહે છે તેમ:-

નથી યક્સાં ઝોરતું ને મરદ, બધાં
 નથી રમે પાંચ આંગણાં સરખાં કીધાં.

તેમ બધીજ સ્ત્રીઓ કાંઈ એવી હોતી નથી. કાંઈ વળી એવી મધુરી મોહરદારો પણ મળી આવે છે કે જે નમાની, શેઆની, સંક તાબેદાર હોઈ પોતાના ધણીનો સંસાર ગમે તેવા ખરાબ વખતમાંથી શોભાવીને તેને એક બેહસ્તતુંજ સુખ આપે છે.

શીરીન:- (કહીને) હવે તમે બધાં જ્ઞાનના મોહર એમ બેરી ના નાખોની ? મેંખી આજેજ નાણું કે તમે કેવા દુહીયારની પુછડી છેવ તે. હું જો દાખલા ને દલીલોમાં કાંઈજ માનતી નથી.

દોસુ:- હાસ્તો. તું માનેજ ચાનું ? તું સગતનું ફરજંદ હોય અને તારી માય થતી એ તારા બાપ થતાનું માન્યું હોય તો તુ માને કેની ? આહ, મને વખત થાયજ. ખસી મરની, શું કહેજ ?

શીરીન:- કેહું, તમારું કલેજું ને આંતરકું. મુવા તમે કપડાંના અપાવતા. તમે છેવજ એવા અવરદસા કે કેહબી અધીપતી તમને દાદજ નથી આપતો, તો હવે છેવત 'મારીક' ધમસાનના અધીપતી પાસે આજેજ આવ. તેના પતેતી અંક નીકળતો વાર છે તો તમારા બીકાં બતારી એકટીંગ કરીને બને તો હરીફ એપાનું કાઢવાની ધમકી વટીક આપીને આંજજ નાખજે કે 'પતેતી અંક'માં લખાણ લઈ પૈસા નહીં તો કીર્તિ જરૂર મળશે. નહીં તો તમારી ટેવ પ્રમાણે કાઢી છાતી દમદાતી-આંખ 'સાતી'ને વાત તોતી કરી તેનેખી ના છેડી સુકતા, નહીં તો મુવો 'ટપાલ કાલમ'માં જાડુ આપશે.

દોસુ:- વાહ, હવે કેવી દાહી દોઢરી થઈ, અજબડી-ચાલ્યો.

શીરીન:- અરે જરાતો સુખલો રાખો ને રામખાવો ? પોતાની બેરીને કાંઈ દોઢરીખી કહેવું હશે.

દોસુ:- એ, ત્યારે નહીં કે, હુંને અજરજ ક્યાં છે કે પોતાની બેરીને 'દોઢરી' કહેવાનું ફેસનેબલ છે તે. વોહથી આજ કલકા 'ફેસન' હય.

શીરીન:- (હસીને): તમારા સકાર બરે-હવે વચ્ચત પરા.

અંક ૨ જો.

‘માસિક ધમસાન’ની એકીમ-અધીપતી હામયુ હાંડા માસ્તર ટેબલ ઉપર બે હાથોમાં નાખી બસે છે:—

“વા ખુદા, તારતા વણવા, ખારતા વણા ને સોનસે વેપાર કાધા પથ નસીય તો જે હાલમાં આગળનું આગળજ. હવે હાથીદંતનો વેપાર કરતાં ખોટ આવી ત્યારે હાંડા ઉંચકી વામણ વટીક ઉંચળીને દહાડા ક’દયા. નખોદ મીધું કાસમતમાંજ કાણું તે કહેવાળી કાણું નજરે? આપ માસીકનો સ્ટેડી બી ઉંચેજ બતાવી તમારો મારી ગાલ લાલ રાખું છ ત્યાં થોડાક આહક છે તે ચીત્રો મળે છે તે આપવાનું ખાવાનું કામ છે? પણ એ તો બીજાએ ‘મેટર’ ન મળે ત્યારે ધાવતી કરી ચીત્રો આપે છે કરી તેમને સમજાવે. લેખકો મશરૂ માફક ઉભાઈ જાય છે પણ કોઈ મુખું જીવતું નવું આહક કે જાહેર ખબર આપનાર તે ‘પતેલી’ દબલ અંકંગી દંડાસ મારી છતા જોવામાં આવતું નથી. અને સપરમે દહાડેની સંતાપ થોડા છે? શું કરીએ? કુરે જઈ પડીએ કે જર ખાઈ મરીએ?”

દોસ્ર અંગે દાખલ થાય છે અને નખીને કહે છે.--

“સાહેબજી, મીં એકીટર. સાલ મુબારક! કેમ કાંઈ ખુબ વિચારમાં છે? તમારી કાલીવારી છાં મુકતી મરથી મરી મગ્ર કે શેર સોનના બાવ મગડી ગીવા? મારા સાહેબ સપરમે હીપસે એમ માંહી મરથીની પેડે શું કાંસોછ? જરા હવે ને હીમત પકડો. ચોપાન્યુ એમજ ચલાવશો કે? આજે તો જે દોડ ધામ ધરપય સરપય અને મડયા સડયાટી ફાવેછ તે મુઝે મોહડે ફાવતો નથી. કહ્યુ છે, ખીરાદર, કે--

“નાએ કુદે-તોડે તાન-તેતું દુન્યા રાખે મન,
ખરા જાવતી બરે ભગવાન-તેને ન મળે પુરું ધાન.”

“વેય, ગા મારા અડના જેવો માટે કમ જગા મરો? બીટીશના આદળ અમલમાં વાધને બકરી એજ આપારે પાળી પીગે છે તેથી મારે તખ્તખુચ મેં ખુશાથી “વાધ બકરી” રાખ્યો છે.”

અધીપતી:—હાજી, કાવ નહો? આપ વેસ્ટ પેપર ખારકીટમા બહુ જગા છે-તમારે હાથેજ તે મરી નાખેલી મારા મેહરનાન?

દોસ્ર-હવે અનકા ચરકા છેડીને મને સાંભળશો? આ એક “અફસાતુન સીરીયલ” છે એ મારી વિચ્છણ રાતે ઉંધાપ ત્યારે જાગીને લખી છે. તેમાં હરકત જોણી નથી હં! ખુચો જાગે ત્યારે હાંચ નાખવી ઉઠાડી દુધ પાવું. નાટકના ગીત ગાઇ પાછો સુવાડવો. એ તો, બા, સંસાર પડ્યો અને રીતની બીજ લઇ મધિજ બન્યા તે એમજતો. મારો ગોવી. એ વાર્તા મારી વાધન આગળ વાચનાં નખોદ મળે સત્તર અવાઝી ખાખી જ્યારે ખુચાએ તો છેડીજ મેધું એવી તે કરજારસીક છે. અને તેતું નામ “કાલી રાતનું કરતુક” છે. બીજે આપ ઓ(ગ)રીજનસ (૨)મુજી સ્કેચ નામે “અધીપતીના અવતીવાં યાને એદુ અધીપતી એ પ્રેમકુલ” છે જે એટલો રમુજ છે કે તે વાંચનાં હું એટલો દસ્તોજ કે મને મેંડ જાણીને મારી

સાસુ (સાનસુ=સાગરની સુસ્વાત)એ મૂને દીવાનો માની 'મોહાઉસમાં' મોકલવા ગાળ્યો. બ્યારે ત્રીજો વિષય નામે 'આધ રાજ'ને માર અપકર્ષ' છે.

અધીપતી:—શું? 'આધરે રાજ'ને માર્યાં અપેતા? કોણને માર્યાં? પોતાની રાણીને કે? ને બળ્યો ઘોષાને માર્યાં કે?

દાસુ:—અરે, શું મારા સાહેબ, બધું કંતાનું કતેસર કરી નાખોછ. એનો અર્થ એ કે આવો પીવા ને ડોંગા ચાવ-ચાને 'હસો' અને જાડ ચાવ'ના કવિ નાટ્યાંશકર જુહાભાઈ કાળરીના લેખપર ચઢાવો છે. ત્રીજુ 'બહારે બપોર'ની સીધ્વર જુળીલી ઉપર સેવકને 'ભાવતા-ઓના ભંડાર, ઓરીછનેલીટીના ઓવાર ને કાત્રીયાંઓના સરદાર'નો માનવંતે ખેતાબ મલ્યો છે. જેથી તમારાં માસીક માટે એ કવેતો રચીને લાવ્યો છું; સેવક એકટીંગ કરી ગાય છે તે સાંભળો. આફરીન કરશે:—

(ખુશીસે કાટ લે દીલદાર ગરદન—એ રાહ.)

ખુશીથી કાપી લે દીલદાર ગરદન,

છે હાજર તું જ જનાબમાં આ ગરદન!

તું છે મારી વહાલ-વધાની મુરતી,

મોહબતમાં મંદીરમાં અર્પણ ગરદન—ખુશીથી.

આહા તું જ મારી જોત અને છે છ'દગી,

તું જ આગળ છે એ હીસાબ આ ગરદન—ખુશીથી.

ફેકે નજર આ હાસ પર કર "દીલ ખુશ."

માહે જવાડ—માહે છટાવ—ગરદન—ખુશીથી.

અધીપતી:—(ખુશીથી તાલી પાડીને)—વેલડન, આવો! લગાડો હિસ્તાલ' કે થોળરેમે! માર' હવે બીજી કેવી કવેત છે?

દાસુ:—સાહેબ 'લાલ નોકરીના ઝાડ સુઝાઇ ગીયાં છે જેથી જો મારી વાહનનો દોકરો કંઈ પુટીયાં ઝતે નો થીક નહીં તો સાડાબાર ટકાના બ્યાને નાણા કઢાવી એક માસીક નામે 'ધારસેત' કાઢતા વીચાર છે જેથી તે માટે છ રટા-જાની આ કવેત છે જેમાં તે માસીક માટે રણસી'ગડું પુકી જાહેરાત આપી છે તો મારી એકજ 'રટા-જા' સાંભણે અને તમે તેનું જોમ અને જોશ જોઈને દાંતમાં ખાસડું—ગાઈ મીન—આગમાં પકડશે, (એકટીંગ કરી બોલે છે).

એઈ! ગુલાબ્યાં 'કુરસદ, હવે! બાજુ તું ચા,

ને 'જાનપર્ષક' ઘરડાં-બસ ચઇ જા તું જોમ;

ને બદ્દસોસની મરી લે—'નવરંગ' તું આહ,

ને "ધમસાન" કંઈ ચાલશે નહીં તુજના ફરેબ;

આમ સુધી સર્વોએ કાણુ છે રાજ,

તે દેખી મુજ મસ્તકે ચઢ્યુંછ, બા, શુર;

"ધારસેત, ઓ પ્યારાં, બસ હવે તું ગાજ,

ફે ચંદરોજમાં માસીક એક કાઢુંછ નરર."

કયુલું કયરી કહી ?

અધીપતી—ખોત પુરી કહી એમાં તમે અમુનેથી માળ દેવા ચુકતા નથી—અમે ફરેમ કરીએછીની ? પણ તમે નવું શું કરવા કાઢો છ ? આખું ‘ધમસાન’જ વેચાતું લાઇ મને છોડવેની ? બહુ પુન લાગરો. બાકી એમાં તો છોડેનાં ખોર મળે તેજ તો, વારં કંઈ બીજું છે કે ?

દાસુ—હાલ, આપ સેનક એક ઓવરાકિન્ડ લેખક છે જેથી આપ રમુલ દુચકા—જાણવા જોગ અને ‘દાનાઈના દાણા’ છે તથા “બેર”-એક વિચિત્ર પ્રાણી” એ પામડપર નીખધ લખેલો છે. આટલું છાપશે તો ઉપકાર થને. બાકી પેમેંટની તો આરાજ નથી. આહ ! હાંદના લેખકો, તમારો દીન ક્યારે ફરશે ? અરે ! કીચે દહાડે, તમે વિલાયતના લેખકોની માફક પૌડ અને શીર્ષાંગતું પેમેંટ લેવા નશીબનાન યશો ? ગ્રાહકોમ !

અધીપતી—બાબા, એમ અસ્મેસ કર્યાથી શું વળવાતું છે ? અમેજ એક તો માખ મારીએછ ત્યા તમેને પેમેંટ ક્યા ચુલોમાથી આપીએ ? હાલ તો તમે આ લેખો મુકી જાવ. હું તપાસીને ‘પતેલી અંક’માજ જવાબમાં કાંઈ પણ સરમ ન રાખતાં પ્રમાણીક મત જણાવીશ. આવજો બા. સાલ સુખારક !

અંક ૩ જો.

(પુરદાદ સાધનો દીવસ છે. દાસુ ચાહે પી બણી રહીને ‘પ્રુદાને અરજ’તું નીચવું ગાયન બાયોથીન ઉપર ગાય છે. જ્યારે શીરીન સામેના સોફા પર બેસી મળે બંધ ગુંડે છે)

(“મળદ દેતે હવ ક્યા ચાર-તેરે બાવ ગુઝરવાલે—એ રાહ.)

જરા જો મુજપર બગનાન-મારા દુખડા કોણુજ ટાળે ?

મારાં દુખડાં કોણુજ ટાળે ?-મારા દુખડાં કોણુજ ટાળે ?—જરા

હું તો છું નાનવાન-દે મારી અરજપર ધ્યાન,

જો યશો નહીં મેહરમાન-નવ કષ્ટ ટાળે કોઇ કાળે—જરા

એક નજર તું મુજ પર નાખ-હું છું તારા ચરચુતી ખાક,

જો મીંચે તું મુજ પર આખ-પછી કોણુ મને હયાકાળે ?—જરા.

છે એ પપ પેટારો શીર,—આપે ધરતી પણ નહીં ધીર,

સંચિન દર લઇ દળ નીર,—તે વિના કાંઈ નવ ચાલે—જરા.

તું છે કૃપાથી બરપુર,—મસાતા છે મશહુર,

યાગ “નાચુક” અરજ મચુર-પડે કંઈક મારે ફાળે—જરા.

(ગાયન ગાઇ રહી દુવા માગે છે)

“ઓ માહનામી બાપ! સહને છવતાં ને સુખી રાખજો! કુંલ જોહાનું બંધુ થજો! હમા અશો ફરોહરોનું મીનોઇમાં આગળ વધવું થજો! જે સારું થયું છે તે માટે દીક્ષાનતથી ઉપકાર માનુંજ, ઓ સાહેબ, તમારો પાપનો પરતાવો કરીને પશીમાન ચાઉં છું—મુસાફીલ આશાન કરજો! મનની યુગ્વલજીભરી મુઝવણી દાળજો! મારાં બાપ! તારેજ આપારે છું.”

(હવા મારી નારતો કરી “નવરંગ”, વાંચતાં શીરીનને કહે છે “જોની ડીપર, પેલાં ‘માસીક ધમસાન’ નો પતેલી ચાક આજે આવ્યો છે તે લાવની જોઉં, કે શું છે? છોકરો કે છોકરી? મારી તો ખાત્રીજ છે કે એને કંઈક લખાણ છાપ્યાં હશે, બાકી હવે પછી છાપી પેમેન્ટથી આપશે અને હવે પછી ફોટો લઈ કાઢીની જરૂર અપાવશે.

શીરીન—(ફફડીને) લેવજ, વાંચીને કપાળ કુટા—એ તો સપરમે દહાડે પરચેતરની હાથ લે કેની તે ખાલી નહીં જાય જો! લેખ છાપવાનાજ, વાંધા છે ત્યાં પૈસાને કાઢીને શું ગીત ગાવજ? વાંચો.

દોસ્ટ—(હરણુશળ થઈ ‘ટપાસ કાલમ’ પહેલી વાંચે છે):—

“મી. વાધ બકરી:—(મરધાસેરી) તમારાં ઉમદા ગાહરો વાંચ્યાં, લખાણો વાંધ જોવાં જોરાવર નહીં પણ બકરી જોવાં નમળાં છે, આહ! તમારી ચાલુ વાર્તા! ફરી એવો સીતમ અમો પર કદી કરતાજ ના, નહીં લો અમોને જાંમ ઘેર છોડીને નાહસવું પડશે, ખોટ કે હથુમરનાળી ઠેકાણા નથી. તમે ‘ત્રેલક’ જણાવો છો પણ તેવું નામ નીશાન નથી જ્યારે કોહેલી રમુજ બધે ઉભાય છે. વળી સાતમા પ્રકરણમાં શીરીન દાલાસને મુવેલી ચીતારી સોલમાં પ્રકરણમાં તેણીને પુનામાં શીક્ષક તરીકે રહેલી જણાવો છો તો તે જુત થઈ હતી કે? રકચ વાંચ્યો—તમે અધીપતીને ‘પ્રુલ’ બનાવા જતાં તમેજ બન્યા છો—તેથી તો હસ્તાને બદલે હું ખરે મને રડ્યો. તમારાં ‘કામીક’થી વાંચનાર હેબતાય છે જ્યારે ત્રેજોડીથી પેટ પકડીને હસે છે એ પણ આ દુન્યાની આઠમી અજમળીજ છે. ખરેની ?

“ખાધરાજ,” વાલો વીધય તો બીલકુલ કચરોજ છે અને તે “ખાધરાપણા”ને ઉતેજન આપનારો છે માટે માફ કરો, બાવા તમારી માહજુગની કવેત કટલરી છે જે વાંચી તેણી સામી રસાઈ જાય, અને વળી તમે તો રીતની જીખ લઈને પરણીને દોજખના ઉડાણમાં ગરક થયલા છો તો વળી સર કપાવા માહજુગને ક્યાં રોધવા જશે? માડીજ વાલો. તમારી બીજી નવા માસીકની જાહેર ખબરની “જોરાવર કવેત” ખોદાખેલ છપાવા આવ્યા—તે લુવાર નાડે સોય વેચવા જેવું થયું છે. અમારો ‘ચાન્’ મોકલશે તો એ લખાણ કરતાં જા. ખ. તરીકે છાપશું. કુચકા કોહેલા ને પીટ્ટેલા છે.—જણવાજોગ નકામુંજ છે જ્યારે નીબધ સાવ કચરો છે.—વળી ‘દાનાઈના દાણા’ પ્રમાણે તમેજ ચાલો તો ધણું છે. અંદરથી એક ત્રીજી કવિતા “ધરમાં, મુજ ઘેરી રોજ પાડે છે રણ” નામ નીકલી છે જે તાણીતોડી લખી છે છતાં ઉતેજન તરીકે છાપતે પણ તમારી ધરવાલી તે વાંચી તમને ફાડીજ ખાતે અગર અત્રેજ આવી વીઝોઈ લે, તે જોખમ અમો માથે લઈ શકતા નથી. આટલો લાંબો અભીપ્રાય પણ તમો કાંઈક સાહીત્ય સેવામાં મુધરો—નહીં તો એ વાહીવાત વેદજાં છોડી કંઈ નોકરી ધંધાપર ધ્યાન આપો તે પેટી નહીં તો પેટ જરૂર ભરશે એજ નેમથી આપ્યો છે માટે તાકાદે આવી લેખો

પાછા લઇ જશે અને મીઠો ગાસો મુકી કડવી નગરે રાખશે અને અંહી મદ્યા તો થીક પણ ત્યાં ના મલતા.”

આથી દોસુઆ ખીચારા નાસીપાસ થઇ અધીપતીને સરસ્વતી બાણુતા લેખો પાછા લેવા ગયા તો નોકરે કહ્યું કે:—“જેક તો બદારગામ ગયા છે અને પાંઉ માખણ બાખરા બાંધવાનું કંઈ રહી કમલ ઉતાવલમાં શોધતાં તે ન મલવાથી તમરી ‘સીરીયલ’ના બે ત્રણ પાના ફાડી ભુલમાં તે બાંધ્યું પણ પાંડલથી ભુલ માવમ પડતાં તે કાઢી નાખી ન્યુમે બાંધી લઇ ગયા છે અને તે શીટ ધીના અરડેલા અત્રેજ પડેલા તે જોઇ લેવ કારણ મને પાછા ‘પીન’ કરવા કહેલું પણ આખું બંદલ જોતાં તે તેજલને કીનારે હોવાથી બારફીટમાંજ પડ્યું હશે અને હમનાજ હમાલ તે કચરાની પેટીમાં નાખી આવ્યો છે માટે માફ કરજો. હું બહુ નિશ્ચીર ને નાચાર છું.” દોસુઆ (કપાલકુટતા ઓડીયંસને):—અરે! ત્યારે કપરમતમાં તો કાણુંજ કેની? કે જાકુ પડી ને વહીં અસલ લખાણુ પણ ગયાં. મુવો હું લેખકનો થતો. હજી મારો ભગસો હજમ રોજના ૧૧-૨ સહેલથી ચાર કલાકની રમતમાં પેદા કરે છે, તો હું પણ “પેલુલેક પારસી હુન્નમ” થઇને એક સેલુન કાઢું કે એક માસીક “વાસ્તેત” અને વળી પેપર નામે ‘નાદયાં સમાચાર’ કાઢી બધાને પગના અંચુડા હેાળ બચડનારો અમાગ્યો અધીપતી બનું? તમે મને શામાં ઉતેજન આપશે મેદરવાન?”

ઓડીયંસમાંથી અવાજ:—ઓ મુક્તીયા મજુર! અધીપતી થવા કરતાં “હન્નમપતી” કરવીજ થીક છે. અધીપતીનું ખીજાણું કાંટાનું છે અને તેના માથાં ઉપર જોખમદારીની તલવાર લટકી રહી છે. પેહલી રૂત નોકરી છે જ્યારે બીજો પ્રમાણીક ધધો છે. તો ઉધાડ, એક ફાંકડું મેચુન અને હમો બધા હમડાંના હેનથી, પ્રાણુની પ્રીતથી, આંખના જોરથી છુતે જર ઉતેજન આપણું તે ખાસડાંના માંજમ પર લખી રાખજો દોસ્ત.

તઇયાર છે.

તઇયાર છે.

કરણીનો ફેજ.

નવરંગના અધીપતીની કલમથી લખાયલી અતિ દીલપજીર વારતા.

કીમત રૂ. ૧૧.

પોસ્ટેજ આના ૪ વધુ.

લખો:—

નવરંગ પ્રેસ, બજારગેટ, કોટ, મુંબઈ.

જેહાંગીર ખાં કરણીના છોકરાઓ,

પારસી બજાર, કોટ, મુંબઈ.

ડાક્ટર રામચંદ્રની આજીવન સેવા માટે
 ડાક્ટર રામચંદ્રની આજીવન સેવા માટે
 બનાવેલી દેશી દવાઓ.

એક અદ્વિતીય અને મહાન શોધ

કચાટરાકટાઈન

એક વાદ કાપ, કયા વગર અને આંખમાં દવા નાખ્યા વગર

કાચો મોતિયો મલાડનાર દવા

જાનોતી આંખ આંખ અને ગરદન ઉપર દરરોજ થોડાં ટીપાં ઝાળવાથી પંદર દિવસમાં થોડો ફાયદો જણાય છે. અને લગભગ ત્રણ ગાસમાં આંખમાંના મોતિયો મટી જાય છે. આ દવાથી આંખમાંની ખીલ કપાડ બંધ છે. વધુ દુકિત નીચેના ટેકાલેથી મળીને અથવા લખીને મેળવે.

બે ઓસની શીશીની કીં રૂ. ૨)

(૧૯૨૮૬) મુંદમેલ (૧૯૨૮૬)

આ દવા (૧) ધામાંથી વહેતું લોહી તરત બંધ કરે છે. (૨) ધાને પાકવા નથી દેતી અને ઝટ રહે છે. (૩) ઘસેલાં આંખમાં આપે છે. (૪) દાદર અને ગાંઠમડાંને ખેસાડી દે છે. (૫) ખુબલી, ખસ વગેરેને મટાડે છે. (૬) ખીલને બંધમાંથી ઉખાડી દે છે. (૭) મોઝ અને ઠોકરના દરદને દુર કરે છે. (૮) સોજાને ઉતારી પાડે છે. (૯) સંધીવાને નાબૂદ કરે છે. (૧૦) દાંત, દાદ તથા કાનના દરદને ઝડપથી મારાં કરે છે. (૧૧) આમડીના ચેપી રોગો થોડાં ચાંદીમાંથી દરદને મુક્ત કરે છે. (૧૨) થોડાની પીઠ બળદની ખાંચ અને કુતરાનાં ધા ચમત્કારીક રીતે મારાં કરે છે.

બે આંકિસની શીશીની કીંમત રૂ. ૧૦૦

મીલો, કારખાનાઓ તથા છપીતાલો માટે પચીસ ઓસની ખાટલી રૂ. ૭.

સંવત્ ૧૯૧૧ અને ત્યાંથી મળશે.

ટેકાલું:—મુંદમેલ ડેપો.

નં. ૩૨૬, અખદુલ રહિમાન સ્ટ્રીટ, કાંકડાં માર્કેટ, નજીક રંગારી મોહલો,

મુંબઈ નં. ૩

ખડારગમના ઓડરો સંભાળપૂર્વક પેક કરી વેલ્યુપેપરથી મોહલોમાં આવે છે.

ડોંગરેનું બાલામૃત

મધુર હોવાથી

છાકરાંઓ ખુશીથી પીએ છે.

અને આ બીજાથી

છાકરાંઓની તાકાદ વધી

તેઓ રૂઝપુઝ થાય છે.

શીશીની ધી. ૧૪ આના. ટ. ખ. ૫ આના.

કે. ટી. ડોંગરેની કંં,

ગીરગામ-મુંબઈ.

નંકકલ માટે સાવચેત રહો!

નંકકલ માટે સાવચેત રહો!

બાનુઓને બરનું.

લેથીશ, ઇનસરસન, રીબન્સ, વીમીસ, ભરત કામના ઉંચા નમુનાઓ,
સાડીની કોરો કોથ્રેસ કેનવાસ, ઇત્યાદી અમારી દુકાને એક દેરો
મારી જોઈ જશોજી. અધુ એ-વન છે.

આદમજી નુરભાઈની કું.

૩૪૬, ઉનવાલા બિલ્ડીંગ, ગ્રાંટ રોડ, મુંબઈ.

ભરત કામ માટે રેજીસ્ટર્ડ

રેસીપેન્ટી રાખ

નં. ૧૦૩૯

રેશમ સર્જીતમ છે

ત્રેડ માર્ક જરૂર લેવો

ગુલેનુર

દર મહોને કેટલું ખર્ચશો ?

કેટલું બચાવશો ?

સેંત્રલ બેંક તરફનો ઉપલો નકસો ઘરસંસ્કારમાં તમોને ઉપયોગી થઈ પડશે.

તે પ્રમાણે તમારા ખર્ચો નીલાવી ખરાબ વખત માટે, હુ ખસુખતા દીવસો માટે નાણું સંઘરવાની ટેવ પાડો અને તે નાણું

સેંત્રલ બેંક ઓફ ઈન્ડિયા

ના સેવીંગ બેંક ખાતામાં મુકો, કે જ્યાં તમારું નાણું સચવાય અને તમોને બીજી સેવીંગ બેંક કરતાં વધુ બ્યાજ તથા લાભ મળે.

વધુ માટે લખો ચા. મળો.

(સોરાબ ન. પોંચખાનાવાલા,)

મેનેજિંગ ડિરેક્ટર.

વડોદરા રાજ્યના માણ સીકર યમસુદીન સાહેબની ચમત્ક
 ત્રેડીકલ ઝોડીસર આનબહાદુર જે, મુલેમાની સાહીક શોધ પ્રમા
 બનાવેલી દેશી દવાઓ.

એક અદ્વિતીય અને મહાન શોધ
કચ્છાદરાકટાઈન

એટલે. વાઢ ધાપ કર્યા વગર અને આંખમાં દવા નાખ્યા વગર

કાચો મોતિયો મટારનાર દવા

દાનોની અણુ અણુ અને અદ્વન ઉપર દરરોજ થોડાં ટીપાં આપવાથી, પંદર દિવસમાં
 થોડો ફાવટો જણાય છે. અને હમગમ વ્રજુ માસમાં આંખમાંના મોતિયો મટી જાય છે.
 આ દવાથી આંખમાંની ખલ કપાઈ જાય છે. વધુ દક્ષિણ નંબેના ઠોંકણથી મળીને અથવા
 લખીને મેળવે.

જે ઝોરાની શીશીની કીં ૩. ૨)

(૨૪૪૨૮૬) **મુંદમેલ** (૨૪૪૨૮૬)

આ દવા (૧) ઘામાંથી વહેતું લોહી તરત બંધ કરે છે. (૨) ધાને પાકવા તથા દેતી
 અને ઝટ રૂઝે છે. (૩) હાથેલાને આરામ આપે છે. (૪) દાદર અને ગડગુંડાને બેસાડી
 દે છે. (૫) ખુજલી, ખસ વગેરેને મટાડે છે. (૬) ખીલને જડમાંથી ઉખાડી દે છે. (૭)
 મોચ અને ઠોકરના દરદને દુર કરે છે. (૮) સોજાને ઉતારી પાડે છે. (૯) સંધીવાને નાખુદ
 કરે છે. (૧૦) દાંત, દાઢ તથા દાનના દરદને ઝડપથી સારાં કરે છે. (૧૧) ચામડીના મોખી
 રોજો ચાઠાં આંદામાંથી દરદને મુક્ત કરે છે. (૧૨) ઘોડાની પીઠ બળદની ખાંધ
 અને કુતરાના ધા ચમત્કારીક રીતે સારાં કરે છે.

જે આંહસની શીશીની કીંમત ૩. ૮૦૦

મીથો કારખાનાઓ તથા ધરપીતાલો માટે પચીસ આંસની ખાટલી ફર. ૭.

સઘળા દવા વેચનારાઓને ત્યાંથી મળશે.

દેખાણું:—મુંદમેલ ડેપો.

નં. ૩૧૬, અખતુલ રહેમાન સ્ટ્રીટ, કાફડ, મારકેટ નજીક રંગારી માહલી,

મુંબઈ નં. ૩.

બહારગામના ઝોડશે સંમળપુર્વક પેક કરી વેસ્ટ્યુપેનલથી મોકલવામાં આવે છે.

નવરંગ.

વાંચવાલાયક વાર્તાઓ ને વિષયોથી ભરપૂર માસિક.

માલેક અને અંધિપતિ—અરદેશર ખરશેદજી દેશાધર.

ઓફિસ—૨૩૭, બલરગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

વાર્ષિક લવાજમ હિન્દુસ્તાનમાં રૂ. ૪.

છુટક નકલ ૮ આના.

” ” પ્રદેશમાં રૂ. ૫.

૮ માં સાલના આહુકોને મીઠા કાબરાજીની ‘દેલજંગ દલેશ’ની વારતાનું પુસ્તક ભેટ.

પુસ્તક ૮ મું.

ડીસેમ્બર, ૧૯૨૨.

અંક ૪ થા.

અનુક્રમણિકા.

મેતનો કાધા (આત્મ વાર્તા)

અધીપતી.

ખાંડાની ધારે! (કવિતા)

અરદેશર ફરામજી ખમરદાર.

વાવો તેવું વીણો. (કુટ્ટી વાર્તા)

સૌરાષ્ટ્ર બી. તાતા.

કાળ મદિમા.

ધીરજ.

સાચી કરો આરાધના (કવિતા.)

રસાહીન.

કર ને ને! (કુટ્ટી વાર્તા.)

MAVIS.

નથી મેત-ગસ્તાના. (કવિતા.)

જાંહગીર કુંગાજી.

ભોજરાજ અને કવિ કાગીદાસનું મૃત્યુ.

મરહુમ કવિ દા. એ. તારાપોરવાળા.

મત ધર્મ. (કવિતા)

દામોદરદાસ લી. તન્ના.

કંઈક જાણવાનું,

સમન.

અંધકાર અવનીનો રાજ.

મીનાચુર મા. માદન.

શાદખાદી જાણુન્નીસા. (કુટ્ટી વાર્તા.)

દોરામ બી. કટેલી.

તાકીદે જોઈએ છે.

‘નવરંગ’ માસિકના માસ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૨૨ ના અંકે જેટલા આવશે તેટલા રાખીશું. આના આઠ શેકડા આપીશું. માસ સપ્ટેમ્બરના અંકે મોટી સંખ્યામાં વધારે છપાવેલા હોવા છતાં નવા આહુકોના મોટા ધસારાને તે પુગી શકેલા ન હોવાથી આ માંગણી કરવામાં આવે છે, માટે જે મેહેરખાન આહુકો ફાઈલ ન રાખતા હોય તેવા ઓએ આ માસિકની ઓફીસમાં તુરત મોકલી આપવા મેહેરખાની કરવી.

૬૧૦ વામન ગોપાળનું

આયોદ્યકાંડ

સાર્સા પરિલા.

સાર્સાપરિલા આજ સાડ વર્ષથી પ્રખ્યાત અને લાંબો દરદી-
ઓએ એનો ઉપયોગ કરી પોતાની નીરોશા દૂર કરી છે.

અમદાવાદ એન્ડ ગોપાળદાસ સોતીયાંદ પાસેથી
મળશે અમદાવાદ ધાંચીની યોજ.

લોકો એ મનુષ્ય હવે છે. તે બગડ્યું હોય
તો અનેક રોગ ઉત્પન્ન થાય છે માટે તે સુધા-
રવા દરેક માણસને કાળજી લેવી જોઈએ, તેને
માટે આ સાર્સાપરિલા પીના બીજ એક
પણુ દવા લેવાની જરૂર નથી. વળી આ દવા
પીવાથી ઉપદંસ એટલે ગરમી અને તેના વડે
થતા રોગો—તેમજ લકવા, સંધીવા, ચામડીપર
કાળા ડાઘા પડવા, આંગળું સુજી આવવું,
શરીરમાં બળતરા થવી, શરીરની ઉંચર દેવી
સરખા ફોડલા થઈ આવવા વીગેરે
વીકારો ઉપર આ દવા અકસીર થઈ સુખી છે.
શીશી ૧ નો ૩. પાચ આર શીશી
પીવાથી સારો ગુણ આવે છે પો. જુદું.
ચાર શીશી એકદમ મંગાવનારને અથ
સહીત ૩. ૪-૧૩-૦ પડશે.

સુરત એન્ડ—શીં ૦ પ્રમુદાસ પાનાચંદ સરધીય

૬૦—પુરાનપુર ભાગળ

ડા. ગૌતમરાવ કૃશવ એન્ડ સન ઠાકુરદ્વાર-મુંબઈ.

નવરંગ.

પુસ્તક ૮ છું.

ડીસેમ્બર, ૧૯૨૨.

અંક ૪ થો.

મોતનો ડાઘ!

પ્રકરણ ૬.

એકે પળ માત્ર લોડ સોમરટન ડાઘને દયાઈ ગયો. તે રૂપકુંદરીની તેજસ્વિ ચરમોમાં પ્રકાશી રહેલા ધીકારના તેજથી તે બાનભુલો બની ગયો. તે મધુરીની મનમોહક આંખોનો રંગ પણ તે અગાધ ચુરસાના તે ધીકારના આવેશમાં ગોચા ફરવાઈ ગયો. તે વાદળો બધું મટી દાગી. ડાઘેક દીસવા લાગી.

“હું ભુલ્યો,” તે જરા વાર રહી બોલ્યો, “મે” તમને જાઝાં ‘રૂપીરીટ’ વગરના ધાર્યાં હતાં, પણ તમે તો તેથી સાત ઉસડાંજ પુરવાર થયાં છે કીતું, મીસ સ્ટર્ન, એ તમારા નવા રૂપમાં હું તમારી તરફ જસ્ટીજ આકર્ષાયો છું. મીસ સ્ટર્ન, મને કહેવા દ્યો—ચેતાવવા દ્યો કે તમારા પપા, તેનું છુટાપણ, તેની છાંછી વડીક માહરા આ હાથના ખોખામાં છે. હું માહરી એ શક્તિનો ઉપયોગ તેના ઉપર કરવા ઇચ્છા રાખતો નથી, કદાપી માહરી એ શક્તિ વિરે તેને સ્વપ્ને પણ માહીતી ન હશે, પણ નાશીપાશી અને નામુરાદીથી ખીજવાપલો હું તેના ઉપયોગ કરવાની હદ સુધી પ્રેરાઈ જવરા એ સત જાણુજો, અને એક મરતમાં તેમ કર્યા પછી હું પાછી પાની છનદાર કરીશ નહોં અને તે માટેનો સર્વ જોખમ તમારે શીર રહેશે, મીસ સ્ટર્ન, પણ હવે એ વાત જન્વા થો; આપણે મકાન નુકુંક આવી લાગ્યાં છીએ અને આ જગા કંઈ એવી ગંબીર અને અતિ અગત્યની વાતને વાસ્તે લાવક નથી. જો તમને કંઈ વાંધો હોય તો હું અંદર એકસોજ જઈશ. તમે મને માહરી માંગણી ઉપર શાંતિથી વિચાર કરી થોગ્ય ઉત્તર આપજો. હું અને થોડા દિવસ વધુ રહેવાનો છું.”

તે એટલું બોલી નંખાને તેણીની પડંબેથી દુર થઈ ગયો. એકઝી તેની બેઅદમ અને ઉજાછલી વર્તણૂકથી પોતાના મન સાથ સમ્પત હવરત રહી.

તેણીએ તે દિને લોડ સોમરટનથી દુર રહેવા પોતાનું બેપોરતું ખાંણું પોતીકા રૂમમાંજ માથું દુઃખવાને બદલું લીધું; અને પોતાની આગળ કોઈને પણ ન આવવા દેવા કાંજે પોતાની દારી અનેદને ખાસ તાકીદ કરી.

“એનેટ,” એલેક્ઝીએ કોહને. પોતાના ડમમાં ન આવવા દેવાની ફરમાસ કર્યા પછી કહ્યું, “તું માહરી તહેનાતમાં એ વપ થી રહેતી છે, અને મને લાગે છે કે તુને માહરે માટે કાળજી છે, અને માહરા લાભની રક્ષા કરવા તું ઇન્ટેન્ડર છે.”

“અચ્ચીનજ, મેડમ, એ ખરું છે,” તે દારીએ તે વખાણથી ખરાં દિલથી ખુશી યર્ષ કહ્યું.

“હું તે જાણું છું, એનેટ, અને તાહરી એ ખાતેની કસોટી હું કરવા માંગુ છું. મને લાગે છે કે મને એક ખરા મિત્રની જરૂર છે.”

તે દારીએ પોતાની ખુબસુરત શેકાણી તરફ અભ્યર્ચનાની નિમિત્ત પશુ કાંઈ પશુ બોલવાનું સાહસ ન કર્યું.

“એનેટ, માહરી ખાતરી છે કે તું કોમના ખાતરમાં તે દરોજ-કોહને તું ચાહતી તો કશી નહીં. એક કે જેને તું તાહરે આત્મકરણ અને સર્વસ્વ આપી દેવા રાજી હશે?”

“હા, મેડમ.”

“અને કોઈક દિવસ તેની સાથે લોગતા ગાંધી નોડાવા તું ઇચ્છતી હશે,” એલેક્ઝીએ જાતી રાખ્યું.

એનેટ હસતે પડને એલેક્ઝીનું તે બોલનું સાચું હતું એમ ડમના માત્ર લહેકાથી સ્વિકાર્યું.

“તાહરા ‘સવર’નું નામ શું છે, એનેટ? તે તે શું કરે? હું કંઈ તને ખાલી છગા-સાથી પુછતી નથી, પણ ખાસ મનલભથી પ્રશ્નું છું. તું મને મદદ કરે તેના બદલે કોઈક ધરમમ રવેશે વાળવાના બોખા ધરાવાયા એ વિશે હું તહેકાઈ કહું છું.”

“કેંક યુ વેરી મચ, મેડમ” એનેટ આમાર દર્શાવે, “કે વિલેંગ સ્ટ્રેટન. સાથ અદ-રવલી હું કે જે આપણુજ પાર્કમાં મેનકીપરના હાથ હોળા નાકેમન છે. હું તો ખારતી હતી કે એ માહરો બેદ તમે જાણનાં હશે?”

“ઓ, શું તે ત્યારે માહરા પપાનીજ નોકરીમાં છે?” એલેક્ઝીએ અભ્યર્ચના બતાવી.

“હા, મીસ એલેક્ઝી. તે જ્યારે અત્રેનો હેડફાપર થશે, ને તેને રહેવાને મકાન મળશે ત્યારે અમેા પરણવાની આશા રાખ્યે છીએ.”

“ઓહો, બસ એટલું જ!” એલેક્ઝી બોલી. ત્યારે જો તું મને સાચી તિવકશે તો પપાને બલમણ કરીને હાલના હેડફાપરને હું પેનચને આપવા સમજવરા ને તાહરા વિધ્યમને હેડફાપરની જગ્યા તુરતમાં અપાવરા.”

તે દારી તે આશાથી હર્ષિત થઈ બની, અને પોતાની જીવાન શેકાણીનો અત્યંત આમાર માનવા પડી.

“એનેટ, હું તને જે કરવા કહું તેથી તું અચરત થતી ના. પહેલું તો એ કે તું વિધ્યમને એજાના હુપાડ ઉપર ચોકકસ નજર રાખવા કહે. હું આજે સહવારે ત્યાં ગઇ હતી, અને મેં કોઈ શર્પસને ત્યાં ભરાતો હુપાટો મમતો અંછડતો જોયો હતો. મને, તેથી, એજાની

હાંથી માટે પાસ્તી છે - કેમકે એમ કહેવાય છે કે એના ઝુપડાંમાં એને ધણી પૈસા કેડે સંતાડેલા છે.”

“હીક, મીસ એલઝી, હું વિશ્વમને કહી મુકેશ” એનેટે ખાતરી આપી.

તે બગેરે એલઝી પોતાના પિનાને મળવા તેના રૂમમાં ગઈ. તેણીની વકકી કરતાં આજે સર જોન ગાસ્તી ખુશ અને તંદરોસ્ત માલમ પડતા હતા. તેવણુ બારી નજીકની એક આર્મચેર ઉપર લેટેલા હતા.

“અંદર આવ, માદરી વ્હાલી,” તેવણે એલઝીને જોઈ દરોડા કહ્યું. “હુંજ કાલે ખરે હતા નહીં કે ડાક્ટર, હું મુસાફરી કરવા લાયક માદરા ધારવા મુજબ થઈ જરૂર. ડેનવર આજે આવ્યો હતો અને પોતે વધુ વખત મને ત્રાટ કરવા નારાજ છે એવું કહી ખમડીને કહી ગયો,” તેવણુ સદજ દસ્ખો, “અમે કંઈ મરાયા તો નહીં, પણ તેણે ગુસ્સાબેર કયુમ કયુ કે માદરે દર્ પારખવા તે અસમર્થ હો, તેમજ મને શું દવા આપવી તે તે સમજી શકે નહોતો. એલઝી ડીવર, તુ લોડ સોમરટનને મળી તો હશેજ ?”

“હા, પપા, તે મને મળ્યો હતો.” એલઝીએ તિરસ્કારથી કહ્યું, અને તેણીના અવાજમાં સમાવયુ પિજવાટયું તે તત્વ તે ડોસાએ તુર્ત માર્ક કયું.

“લોડ સોમરટન મને મળ્યો હો, પપા,” એલઝીએ પાછું કહ્યું, “અને માદરે તમને કહેવું નેહએ કે તેણે પોતાની ધીકકારમરેલી પેલી માંગણી માદરી પાસ પાછી કરવાની બેઅબી કીધી છે.”

“ધીકકારમરેલી કાંય, માદરી વ્હાલી ? સોમરટન એક અદસ્ત છે; જો તું તેને ચોખ્ખું ને બાર મુકીને કી દેગ કે તું તેને વરી શકે એમ નથી તો તે તાદરો પીઠો તાખડોખ છોડી દેશે. એક છોકરી સાથ પ્યારમાં પડવું ને તે વિશે તેને કહેવું એ કાંઈ નહીં માદર થઈ શકે એવો ગંબીર અપરાધ નથી.”

“મેં એની માંગણી મગીનાઓ ઉપર છુટકારી કાઢી હતી,” તેણીએ કડવાશથી કહ્યું. “તે અદસ્ત છેજ નહીં; તેનામાં સ્વમાન જવું કંઈજ નથી. એક કમીના કંગાળ હીયકારા કરતાં તે કોઈપણ પ્રકારે બહેતર નથી.”

તે ડોસાના બવાં ઉપર તે સાંમળી ગુસ્સાનો ચીલ્લો ચડ્યો.

“શું એને જોટલી બધી હીગત કીધી છે,” તે કોણથી બખાલ્યો, “હું એની સાથ એ વિષે વાત કરશ, માદરી બેટી, અને એ માટે એને મારી માંગની પડશે, યા બ્હેરઉડ એને એકદમ છોડી જવું પડશે.”

“ઓ, પપા, હું એ સમજી ધણી ખુશ છું. તમે એ કહી મને ધણી શાંતિ બધી છે. માદરા ગમજ ઉપરથી એક મોટો શીકરનો જોત્તો ઉઠાવી લીધો છે. હું તમારાં કામકામનેની આડે આવવા માંગતી નથી—તમારાં અને લોડ સોમરટનના બીજોનેસ વચ્ચે—પણ એની કંટાળા બરેલી સોજતમાંથી છટકવા હું ઇન્તેજાર છું.”

સર જોને પોતાની પુત્રી ગમ અન્યયથીથી જોયું.

“આમારો વંચેને! ધંધા સંબંધી સંબંધ બહુજ નહોતો છે,” સર જોને કહ્યું, “અને તેમાં માદરો તો કંઈજ લાભ નથી. એની મતલબ કેલીફારનીયામાં આવેલી એક ખાણને માટે અને કંઈક ઉલટ લેતો કરવાની છે. પણ અને કહેશે તો ખરી કે એણે તુને શું કહ્યું?”

“તેણે તો કસમ લીધા છે કે માદરે તેની સાથ પરજીવુંજ પડશે. તે અને તેમ કરવાની ફરજ પાડશે. કેમકે તમારી છાંદગી તેના હાથના ખોખામાં છે.”

સર જોનના એકરો તે સાંભળી તમામ શીકકો ખતી ગયો, પણ તેણે તિસ્કારના હાવ-ભાવથી કહ્યું. “એક નાશીપાશ થયેલા આશક તરફ તાદરે નાખતીની નજરથી જોવું જોઈએ, એકઝી, હમેશા એવા ખ્યારમાં હારેલાઓ આપઘાત કરવાની ધમકી આપે છે, પણ એણે તો જુદોજ ને વિચિત્ર માર્ગ અપત્યાર કયો દિસે છે. ‘તે માદરી છાંદગી માટે ધમકી આપે છે. હા હા હા!’”

તે હસ્યો પણ તે હસતું ખાલી ને તાણી તોડીને ઉપજવેલું હતું.

“ખંજી એણે શું કહ્યું, દીકરી?” તેણે ધ-તેમનીથી પુછ્યું.

“તે ફક્ત તમારી છાંદગી અને છુટાપણા માટે જોઈએ હતો. ને અને ખાતરી છે કે આજે સહવારે મેં જુદા એનેજ જોવાના ઝુપડાં નજીક બંસતો સંતાતો દોડા દતો.”

સર જોન આંખો મીચી વગર જોલવે પડી રહ્યો.

“હું તમારે વારતે કંઈ ગાઉં કે વગાડું, પપા.” એકઝીએ ખાંતમાં કહ્યું.

“નહી.” તેણે ના પાડી, “નું જી. મારકહામતું બટન તું જાણે તે આગાઉં દાખી તેને જોલાવતી જી.”

તેણીએ વાંકી વળી પોતાના પિતાના હંડા કપાસ ઉપર બહાલથી એક બાકી કરી.

“એક ભાનિટ, એકઝી.” તે બખડ્યો, “જો સોમરતન તાદરી સાથ પાછો વાત કરવા આવે તો તેની સાથ ખની શકતી સારી રીતે વર્તજ. એ એવાના ઝુપડાં નજીક છું ફરતો હતો? જો જુદા જો માદરો બેઠ જુલી જશે તો!”

તે ડાસો કાઢ ધસકતી હેમતથી કળવાઈને રડી પડ્યો.

“માદરે જલદી જતું જોઈએ. તેજ માદરે માટે એકલી ઉભી છે. હું કેવો કંગાળ મુખો હોઈશ કે મેં માદરી ખાતરી વર્ષો ઉપરજ ન કરી લીધી. જો કેવો અનહદ મુખો! તેમ કરવાની માદરી ફરજ હતી, તાદરે માટે તો માદરે તેમ કાળજી લઈ કરતુંજ જોઈતું હતું, માદરી દીકરી. અને હવે એ બધા માદરા ગુનાઈનો અને માદરી જેવંકુશાઈનો નતીજો તાદરે ભોગવવાનો છે, તાદરી ઉપરજ બંધી વિપતીઓ ધસી પડવાની છે, અને હું તને મદદ કરવા અશક્ય છું.”

તે દિલકશ મધુરી તેજ જગે અસ્વચ્છ ઉભી.

“પપા,” તેણી નરમીથી જોલી, “જો તમે બધું અને કહી દેવો તો કેવું મનહતું. આ બેઠ મરી મુઝવણ કેટલી અવિચારી તેમજ જોઈ છે.”

“કહી ન બને! તે બધું તું વખતેજ જાણશે. અને ત્યારે માદરી યાદનેળી તું શ્રાપ આપશે.”

તેણીએ આપાથી પોતાના વદ પિતાનો કર દાખ્યો.

“એવી બધી બીહીવરાવનારી વાતો હું તમો ખાસથી સમજવા ઇચ્છતી નથી, પપા ડીપર. માદરે તમને બીજું પણ કંઈ કહેવાનું છે, સાંભળો, હું માહરી માન્યતામાં કદાપી ખોટી પણ હોઈ; પણ માદરે તમને તે માટે કહેવું તો જોઈએજ. એક અદર નામ કાલે નોએલ કેમ્બેલનો સંદેશો લખ અને આવ્યા હતા.”

“સંદેશો ! છટા છટા ! સંદેશો શું પણ એક બીખમાંગનું આજીજીપત્ર લખ આંગો હશે,” તે બેરોનેટ તિરસ્કારથી કહ્યું, “એનો બાપ પણ એવોજ દુકડખોર બીખારી હતો, અને તેનો એ દીકરો પણ તેવોજ હશે. વળી બાપ તેના બેટા. હું ખુશી છું કે તેને તે ‘રીસીવ’ ન કર્યો.”

“પપા, મને લાગે છે કે તેને તમો ગેરઈન્સાફ કરો છો,” એલસી બોક્સી, “જે અદર્ય એના તરફથી આવ્યો હતો તે કહેતો હતો કે તે તમારા લાભ વાસ્તેજ આવ્યો હતો.”

“એ તો માત્ર મને મળવાના હીગડાગડ બહાણા છે, એ નોએલ તરફથી મળવા આવેલો અદર્ય પણ તેના જોવાને કોઈ ચપ્પડખધો હાવગીર હશે. જરા જોલવામાં આલક ને દેખાવસો હશે.”

“અરે, નહીં, પપા,” એલસી બોક્સી, “તે તો એક મોટા માણસ હતો, એક ‘જીનીયસ’ હતો; અને તે પરથી મને લાગે છે કે માહરો ખીત્રાઈ તમે પારો છો તે કરતાં ઘણો સારો માણસ હશેજ, કેમકે એ મળવા આવનાર અદર્ય કોઈ નથી પણ પેશો પંકાપવો ચિત્રકાર કોક્સી ! રેકકલાફ લેનો,”

“અને તે એ બધું ઘેંચુંગાંડું માન્યુ ?” સર જોને પુછ્યું, “હું તને ફરીથી કહું છું કે નોએલ કેમ્બેલ એક ઠગારો બદમાશ છે.”

“પણ મીંડ રેકકલાફ આવતા ચુરવારે સાંજે અરે પાછા આવનાર છે.”

“ત્યારે હું અહીંજ ન હોઈશ,” સર જોને જવાબ કર્યો, “અને જો હું અહીં હાજર નહોં હોવશ તો ‘બટલર’ને એતવણી આપી જવશ કે અત્રે ખુબ દેખરેખ રાખે. મને ચોરી થવાની ચોક્કસ વકી લાગે છે.”

(સંધિયુ છે.)

બહાર પડી ચુકી છે.

કાંખો નાળ

જાણીતા રમુજી લેખક “ગુલકામ”ની સુંદર પારસી સંસારી વારતાની ફાંકડી ચોપડી. ક્રીમિત રૂ. ૨૫૦, પોસ્ટેજ આના છ વધુ.

મળવાનું કેકાણુ:-

નવરંગ પ્રેસ, બજારગેટ, કોટ, મુંબઈ.

જેહાંગીર ખીંડ કરાણીના છોકરાઓ,

પારસી બજાર, કોટ, મુંબઈ.

ખાંડાની ધારે.

(પુનરાવળી છંદ)

૧

ભર આકાશે વાદળ છાયાં,
અધારે વનવન ગુર્થવાયાં,
ધૂડ ચિળડિયાં ન્યાં ત્યાં ધાર્યાં :
કોણ પુરે પાંચાલી-ચીર ?

આશ-નિરાશે આત્મન-ઠાંડી
ડાલતી હે દૈર્ઘ્ય ન છાંડી;
ડગમગતી જગ રહે દુગ માંડી:
બહારે કોણ જશે નરવીર ?
ઉંડા અજવાળાં ભે આવે;
ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !

ધૂડ ચિળડિયાં શું ત્યાં કાવે ?
ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
ઉંડા અજવાળાં ભે આવે;
ધૂડ ચિળડિયાં શું ત્યાં કાવે ?
નવરસભર નવજીવન લાવે,
ચીર પુરાવે ગુર્જરવીર !

૨

ખૂણે ખૂણે જોજ કરીને,
ઉર ઉત્સાહ ઉમંગ ભરીને,
મરતા ખાણે આશ ધરીને
કોણે ઉંચાં કીધાં શીર ?

મસ્તતાથી તોડી મસ્તાની,
તન ધનની કીધી કુરુણાની :
નમ્ર, નિહર, સ્વાધીન, સ્વમાની,

સત્ય જ એ ગુર્જર નરવીર !
 શું ખાલી ગરજને સૂતા ?
 ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !

શું મેઘે જળધોધ ન હૂતા ?
 ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !

શું ખાલી ગરજને સૂતા ?
 શું મેઘે જળધોધ ન હૂતા ?
 શું ભય ભાળી ઉર ભીરૂતા
 કદી જણાવે ગુર્જરવીર ?

૩

પગલે પગલે કંટક લાગ્યા
 ચરણ રૂધિરજરતા ભર લાગ્યા,
 પથરે પથરે પ્રાણજ નાગ્યા,
 પદપથે તૂટી જ'ણ :

હૈયાનાં પિંજર સળગાવ્યાં,
 ભૂતતણાં ભરણાં મૂકાવ્યાં,
 દ્વાર નવાં દશદિગ ઉઘડાવ્યાં
 વદન હો તેને નરવીર !

શું એકલડા આજ પડ્યા છે ?
 ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !
 એકલડા પણ શૂર ધડ્યા છે :
 ગુર્જરવીર ! ગુર્જરવીર !

શું એકલડા આજ પડ્યા છે ?
 એકલડા પણ શૂર ધડ્યા છે :
 ખાંડાની ધારેજ ચઢ્યા છે,
 ખિરક ખતાવે ગુર્જરવીર !

૪

એ વીરા ! સારથિ શું કરશે ?—
 ધર્મભ્રમે ગીતા ઉચ્ચરશે :
 અભ્યુત્થાન રણ ટંકારે ભરશે

તોજાં વિજય પામે રણધીર :
 છિન્નભિન્ન અરિહણખળ પળશે,
 ભુગભુગનાં અધારાં ટળશે,
 સત્ય ધન ઉડતી ઈગહળશે,
 રનેહે જગ છાશે નરવીર !
 એ નવજીવન જીવવા આવો,
 ગુર્જરીર ! ગુર્જરીર !
 એ નવચેતન આત્મ જગાવો,
 ગુર્જરીર ! ગુર્જરીર !
 એ નવજીવન જીવવા આવો,
 એ નવચેતન આત્મ જગાવો,
 ગુર્જરશૈલ્ય જગે અંકાવો,
 જયજય હાવે ગુર્જરીર !
 અરદેશર પ્રરામજી ખખરદાર.

વાંચણના શોખીનોએ

દીલે આરામ.

વાંચવા તો ખીલકુલ ચુકવુંજ નહીં. વાર્ષિક લવાજમ માત્ર રૂ. ૪ (વી. પી. ધી. ૪૫) તો લવાજમમાં બારે માસ નિયમીત ચોપાનું મોકલવા ઉપરાંત પટેરી ડબલ અંકે તથા નીચલ પુસ્તકોમાંથી કોઈપણ એક ભેટ તરીકે વહેંચવામાં આવે છે.

અમારાં શોખીન વાંચકોનાં જુદા જુદા રેરટને અનુસરતી જુદી જુદી પાં નોવેલો રાખવામાં આવી છે, જેથી જેને ગમે એવી પેસ પડતી ભેટની ચોપડી મેળી શકશે. જોછામાં જોછી ત્રણની પેસંદગી કરી મોકલવે એક ખલાસ, યેષ હશે તો ખીજી યા ત્રીજી ભેટ તરીકે મોકલી શકાશે.

૧. "ખુશીઆ ખંજર" (હોળં ખંજર માહન કૃત પારસી સંસારી ૨૦૦ પેજની નોવેલ.)
૨. "રજપુત વીરરસ કથા" ગરકુમ કવી રસતમ છરાનીની ૨૫૦ પેજ પોકેટ નોવેલ.
૩. "બાપ કે સાપ"—મી૦ એલરવાન ખી. ઘડવાલીની લખેલી પાકાં પુકાંની ૨૨૫ પેજની પારસી સંસારી નવલકથા.
૪. "અકલનો ખજનો"—મી૦ મહારેકની લખાયેલી ૧૫૦ પેજ કુકા વાર્તાઓની ચોપડ
૫. "સરોદે-ધનોદ્રક"—મી૦ એલરામજી મે. મલભારી કૃત પાકાં પુકાંની ૭૫ પેજ કવીતા ચોપડી—ખાસ બચેતનાં શોખીનો માટે ઉત્તમ અવસર.

આજેનાં લખાણ—એનેજર, દીલે આરામ, કાફર મારફિટ, મુંબઈ.

વાવો તેવું વીણો.

સખનાર:-સોરાબ બી, તાતા,

મ'ચી કાકા ગરી ગયા, અને માટુંગામાં એકાંતમાં આવેલી એક બંગલી તેની નાની વાડી સાથે પોતાના વડા બત્રીબ જાંઘીરીને એક સરતે સ્વાધીન કરી ગયા, કે જાંઘીરી કાકાની તે બંગલીમાં જઈને વસવું અને પોતાના હાથેથી તે વાડીને હાલની સ્થિતિમાં રાખવી.

“તમારા મંચેરજી કાકા પોતાના બાગ માટે ઘણાજ મગરર હતા,” દાદીશેઠ સોલીસીતરે જાંઘીરી આગલ ખુલાસો કીધો, “જેહેસ્તીને બાગ્યાનીનો ઘણાજ શોખ હતો, અને પોતાના હાથેજ આખો દીવસ ખણીખોદી કે રોપીને બાગ સરસ બતાવતા.”

“પણ કાકાની સરત તો વાહીયાત જેવી છે,” જાંઘીરી કહ્યો. “એ ડોસાજના માટુંગા જેવાં જંગલ જેવાંમાં બાગમાં બસતાંમાં કાંઈ જઈને રહે? કાકાનો બાગ હું હાથેજતે બધું ખણીખોદીને પાણી સીપીને સોળે રાખું ને મારો વખત ગુમાઉં તેટલા વખતમાં હું મારા બીજાંસમાં કેટલી દોસત પેલ કરું! હાથમાં કોઝલી પાનડા લઈ બાગમાં જઈ માવી માફક મેહેનત કરી હું મારા વસા ગુમાઉં કે? બાગને હાલની સ્થિતિએ રાખવા હું એક માલી રાખશ.”

મંચીકાકાના સોલીસીતરે ડોકું હલાવ્યું.

“તેમ બનેજ નહીં,” દાદીશેઠ સોલીસીતરે ભવાં ચઢાવ્યાં. “તે પોંછટમાંજ વીલ ખીલકુલ બરાબર છે, મીંડ જાંઘીરી વીલની સરત ઘણી કંડેડી છે કે તમારેજ હાથે બંગલીના બાગને બરાબર આંડરમાં રાખવો, ને જો તમે તેમ કરવા ના પાડો, તો ન છુટકે વીલના કરાર મુજબ કાકાની બંગલી ને બાગ તમારા નાના ભાઈ બેહેરામને મહે.”

“તદનજ હસવા જેવું છે,” કાકાનો લોભી બત્રીબે કહ્યો, કાંઈ કે તેણે તો કાકાની આમંદી દોસત મેલવવાની આશા રાખી હતી. “એ બર્બાબરબર બંગલી અને બાગને શું જેસીને આવે કે? બાગ પર હાથે જતે પૈસા ખર્ચીને મેહેનત કરે તેમાં મને હાંસલ શું? લોકો મારી મસ્કેરી કરે કે કાકાનું કાર્યું તો ધસેલું, પણ સાથે લાગું બત્રીબનું બેચું ખસ્યું!”

“જેહેસ્તી કાકાની મરજીને માન આપવું જોઈએ,” દાદીશેઠ સોલીસીતરે સલાહ આપી. “કાકાનો જીવનગાલો બધો બાગમાંજ હતો, અને તેથી તમે ઉપર એવી ફર્જ નાંખીશ; એતો બા જેવું વાવો તેવું વીણો!”

“બૂઝ, આઈ મે મીંડ દાદીશેઠ,” જાંઘીરી ચુપ્પી આંખ કરી તેલકીક કરવા માંડી. “કાકા મરી ગયા ને પોતા પાછલ માટુંગાની બાંગીમસ્તી બંગલી ને બાગજ મુકી ગયા? બાકીની એવણુની દોસત કાંઈ ગઈ? લોક હીયર, મીંડ દાદીશેઠ, હું કેટલુંજ તેમ કરો; આ બંગલી ને બાગ મારા

નાનાં ગરીબ બચરવાલ ભાઇ બેહેલીને સોંપી દેઓ, અને બાંકીની દોલત મને હવાશે કરો, એટલે બેઠને સરખે હોસ્તે ભાગળી ગયે, અને વધી મંચી કાકા પેલી જોહાનમાં બધા ખુસીથી યાએ, એક કંકરે બે પક્ષીથી મરાએ."

"બાકીની દોલત ? કીયા સુલાગાંથી લાંઘ ?" તે સોલીસીતરે ટીકા કીધા. "જે છે, તે આ બંગલી છે; બીજી કોઇ ચીજ નહીં."

"હું ! વોટ યુ મીન ?" જોહાંગીર ચોંક્યો. "એ ડોસાણ પાસે ખ્યાસ પચોતરે હજારનો છવ હતો. એમ મને કોઇએ કહ્યું તે ગીયા કાંઠા ? એવણુંની બંગલીમાં હોસેજ."

"બેહેસ્તી કાંઇ ગઠિ બાંધીને તો નથી લઇ ગીયાની ?" તે સોલીસીતરે તે સોભી ભત્રીજાની ટકોર કીધી. "વધી એવણે કાંઇ પૈસાની ઉચલપાચલ કીધી હોસે, તે આટલાં વરસમાં ખર્ચાયા હોસે, થોડો વખત અગાઉ એવણે બધા શેરો વેચી નાખ્યાંતા, એમ હું જાણું છું. હું એટલું તો ખાતરીથી કહી શકીશ કે જે બધું છે તે આ બાગ ને બંગલી તમારા કાકા મુકી ગીયાજ. ચાલો બોલો, હવે, જો તમે ના પાડો તો હું તમારા ભાઇ બેહેરામ આગળ જઇ કાકાનો ફાલો સ્વાધીન કરું."

"પણ એ બાગ બસવું કોઇને ભાડે આપું કે હું પછી વેચી નાખીશ." જોહાંગીરે વિચાર કરી જવાબ પાડ્યો.

"તેમ નહીં બનશે," તે ધારાશાસ્ત્રીએ સલાહ આપી. "વીલના કરાર પ્રમાણે તમારે ત્યાં રહીને બાગ તમારા હાથે કોંકાક રાખવો."

"નાનસન્સ !" તે સોભી ભત્રીજે ફરક્યો. "આવાં જંગલમાં ને આવાં બંસતીમાં કોણ રહે ? આ આલું સરસ ઘેરખાર છોડીને હું જંગલમાં દખમાં જવાં ઘેરમાં રહેવા જાઉં ? મારી ધણપણી ધન કાકાની બંગલીમાં રહેવા આવવા છવ જાએ તોળી કબુલ થવાની નહીં."

"જરૂર એક યુ પ્લીઝ," દાદી શેડે છેવટે કહ્યું. "હું તો ફરમાવેલો બંદો ! મરનારની મરણ મુજબ ને વીલના કરાર મુજબ મારે અમલ કરવોજ જોઇએ."

જોહાંગીર કામા ફરકી ચટકી તે સોલીસીતરની ઓરીસમાંથી ચાલી ગયો.

"કમબખ્ત ડોસો બીલકુલ ચરેલો ઉનો !" ભત્રીજાએ પપેટ ભણી.

"વધી કાંઇ પરસતાન જેવો બાગ હોતે કે ગુલેસતાન જેવો બંગલો હોતે, ને પચીસ ખ્યાસ હજાર ડોલરનો બંદો હોતે તો ત્યાં જઇને ઠર પડતો ! આવાં ઘેરસતાનમાં કોણ જાએ ?"

તે ફરકેલો ચોતાને બંગલે ગયો, અને ચોતાની મોહોરદાર ધન આગળ બધી વાત કીધી. તે ધન સાથે પરણ્યો ત્યારે ગરીબ હતો; ધનને તેની કાકીને દસેક હજારનો આપતો દસો મહી ગયેલો હોવાથી પૈસાના છવ ઉપર તે તેની સાથે પરણ્યો હતો; દાલમાં તે શેર સત્તામાં પગમર થયો હતો, મગર એક પૈખી - કોઇના હાથમાંથી જતી ન મુકે એવો કબુલ અને લાલચુ હતો.

"તમારે જોઇએ તો તાંહાં રેહો, જોહાંગીર," ધન ફરકી પડી. "હું તો મરતાંથી નહીં જાઉં. તાંહાં કાંઇ કોઇંગ રૂમ નહીં, ને મારો ખ્યાનો કાંહાં બાગમાં મુકાઉં કે ? વળી મારું ગા જેવાં જંગલ

ખીઆંમાંનમાં હું રહેવા જાઉં? તમે મુંબાઈ આવો ને હું એખડી ત્યાં પડાણોની હેમટ' ધસકે મરી જાઉં? મુવા પડાણોનો ત્યાં જખરો દોર છે."

"પણ તું તો લેડીઝ રાઇફલ-ક્લબમાં જંદુક મારવાતું શીખવા જાએ, ને હું તો એમ ચોરોને મારસ, ને તેમ વાજ મારસ તે બધી અમથી લગભાસ કે ?" તેના ધણીએ ટાણો માર્યો.

"એ તો મારી સહીઓ ગેઈ કે હુંખી મારો બપટો ને રોપ બતાવવા તાંકા જાઉં, તેથી શું જંગલમાં જઈને રહેા ને હું એખડી જંદુક લઈને પડાણો સામે લડું કે ?" ધણીએ રોકડું પરખાવ્યું.

"પણ હું જો તાંકાં નહી રહેઉં તો વાડી બગલો મારા રાસકલ લુચ્છા બાધ બેહેલીને કાલે જાએ," ભવાં ચઢારી તે અદેખો બોલ્યો; તે આખું કાઠોર' ઘલમાં મલવા માંગતો હતો. "મારા હાથમાં તો કાંઈ નહિ આવે."

"પણ બેહેલીને વેચી કાંપ નહીં તાજતા ?" ધને સજાહ આપી.

"હા, એખી કાંઈ ખરાબ વિચાર નથી," જાંઘાંગીરે જવાબ વાળ્યો. "પણ તેમ સંભાળથી કરતું જોઈએ. બેહેલીને કાઠાના વીલમાંની શરત કેહેવી પડશે; પણ હું એને લેવા દેવાનો નહીં. આવાં વાહીવાત જેવાં વીલને હું બહુ ધીકકાડું."

"ને હુંખી ધીકકાડું" ધનેખી મત આપ્યું. "પણ જે હોય તે, હું તો આએ ઘેરના કરતાં સરસ જગ્યા નહીં હોય તો ગરતીખી નહીં જઈને રહેવાની; હું તમને ખુશ્તે ખુશ્તી ચેતરણી આપું છું."

ખીજે દીને જાંઘાંગીર પોતાના બાધને મલવા ગયો. બેહેરામ કાઠમાં ઘોષાના મોહાદનામાં એક ઘરના માલ ઉપર પોતાની દુપ્પાણી નાખ સાથે રહેતો હતો; તે કાંઈ વેપારીને ત્યાં નોકરી હતો અને દોઢગો કમાતો હતો, અને જો કે તેને ત્યાં ચાર છોકરીઓ હતી, તોખી તેઓ પોતાનો વખત ઘણાજ સતોપથી કાઢતા હતા. પૈસાવાલો ભાઈ જાંઘાંગીર તેને જરાખી મદદ કરતો ન હતો, અને તેને મલતો બેઠતોખી ન હોવાથી, એકાએક તેને પોતાની જોશી-સમાં આવેલો જોઈ એકદ તાજુબ થયો અને હેતથી અંદરસતકાર કાઢ્યો.

"અસ્તો, બાધ !" જાંઘાંગીર પુકારી ઉઠ્યો. "મારી અહીં આવવાની તે' સ્વખેખી આસા રાખી નહીં હોશે."

"નહીજ તો; વેલ, ઘણો લાંબો વખત થયો ખરો," જાંઘાંગીરે હાથ હીલવી બોલ્યો. "હાલ આલ્હાં દસ વર્ષની યધની? તે વરસ દરસની ઉની ત્યારે તું મરેયો. તુંને તો મારો મોહોલ્લો તો વાસ મારે."

"મને તકમજ નથી મળતો," તે કામનાં કામન્યાંએ જાંઘાણું કાઢ્યું, "મને એટલું તો કામ કે અર્ધરાત વેર દરસદ મલતી નથી. વધી તાર' બોપડું એટલું દુર કે તુંને મલવા આવવાં કલાક નીકલી જાએ. અજાજ છે-તું આવી કરીહંબ અધારી ઘુસલીમાં રહેજ."

"કરે મું, જા, પગ જોઈને પાંડવું તાણીતું !" બેહેરામે જવાબ વાળ્યો. "જ્યાં વાડી હોએ ત્યાં રહેવા મને બહુ મગેજ; મને ખેતીવાડીનો બહુ સોખ છે, પણ તેરી કાંઈ જગા મયે ક્યાંથી? મરી નાનખી એમજ બોલેજ કે છોકરાંઓને જાગથી સોહોવાઈ જાએ."

“ખરાબર, તેજ કારણસર હું આયોજ,” જાંઘંગીરે ટક હાથમાં લીધી. “તું ને થવાનો મને એક વિચાર સુઝ્યો. તું તારાં ઘેરમાં સગવડમાં રહેતો નથી, તેથી હું દોડી આવ્યો.”

“તારી મેહેરબાની થઈ; ઘણું વર્ષે ગરીબ ભાઈની ખબર રાખી તે.” મેહેરભાઈે ટકાર કીધી.

“હવે, તું ને જોઈએ છે તે તારું પોતાનું ઘેર, કે જ્યાં કોઈપણ તું ને ત્યાંથી કાઢી કાઢે નહીં. ખરું કેની?” જાંઘંગીરે પુછ્યું, અને તાબુખીથી મેહેરભાઈે ડોકું ધુણવ્યું.

“અને બાગ બગીચોની સાથે હોય તેવું હોય તો મળતું ની.” તેને વધુ આગલ ચલાવ્યું. “બાગની જમીન ખોડવાની ને જમીન તરફથી રોપવાની, બાગવાનીનું કામ તંદરસ્તીને ઘણું સાઈ છે; એમાંથી સૌથી સરસ ફસરત છે. જ્યાં તારે હાથે જતેજ પધેટા, કાળી; કાલી ફલાવર બહુ રોપીને પછી વેચવાનું, તેમાં કેટલો નફો થાય?”

“તેમાં કાંઈ શક નહીં, ભાઈ,” વિચારવત અંધાંથી મેહેરભાઈે બોલ્યો.

“ત્યારે જે સમજ, મેહેરભાઈ.” જાંઘંગીરે આગલ ચલાવ્યું. “તું ને મહીને દહાડે આવાં ડરડી ખોપતાં વાસ્તે ત્રીસ રૂપા આપવા પડેછની?”

“હાસ્તો; બહુ હવર આવી.” મેહેરભાઈે ભવાં ચલાવ્યાં.

“એટલે વરસ દહાડે ત્રણસો સાદાક રૂપા થયા,” જાંઘંગીરે ગણતરી કીધી. “તું ને તરફારી ઉગાડે તેમાંથી મહીને દહાડે કેટલા રૂપા કુટી કાઢે તે એ ભાડામાં ઉમેર; તો એક વરસમાં એાઠમાં એાઠ તું પાંચેક હજાર રૂપા બચાવી શકે.”

“તું જખરે દાખલામાં પ્રવીણ દેખું.” મેહેરભાઈે ટકાર કીધી.

“હાસ્તો વંધી; ગાડાં ખીજનેસ એમજ કરવાનું તો,” જાંઘંગીરે આગલ વધાર્યું. “વરસે પાંચ હજાર ઉપર છ ટકાનું બ્યાજ આવે, ને દર વરસે તું ચોડા હજાર નફો થાય, તો તું નીહાલ થઈ જાય; ખરું કેની?” અને મેહેરભાઈે ડોકું હલાવ્યું.

“જે હવે સાંમલ, મંચીકાકાએ મને વાડી ને બંગલી ફાલામાં આપી, તે હું તું આપું ને તેના બદલામાં તું મને પંદર હજાર આપ.” નરમ ધી જેવી વાત લાલચુ ભાઈએ કીધી, “તું ગમરા ના; હું કાંઈ એકદમ નથી માંગતો; તારાથી જેટલા ભરાયે તેમ ભરપાઈ કરવા, અને બાકીની રકમ ઉપર ચાર ટકા બ્યાજખી આપતા જવું.”

“પણ તે વાડી બંગલો તેટલી કીમતના હોસે એમ હું માન્યું નથી,” મેહેરભાઈે ખખાં હીલવ્યાં. “પણ કોઈ ખી બાજમાં મારાથી તે વેચાતી લેવાઈ શકાય નહીં. ઠારણ કે મારી પાસ પૈસા ખી નથી, અને મારાથી કાંઈ બચાવી ખી નહીં શકાય. પણ, તે બંગલી વાડી વેચવાનો તું ને હક શું છે?”

“તું ને વેચવાનો મને દરેક હક છે, કોઈ ખીજને નહીં,” જાંઘંગીરે ખુલાસો કીધો. “એ તારે માટે રસ્તો ખુલ્લો કીધો એમ તારે ઢોંગ કરવા. લે વાર, દસ હજાર આપસે?” મગર મેહેરભાઈે ના કહેવાથી તેને ઉમેર્યું. “જો આવી ટક હાથમાંથી જતી મુંકશે તો પસંદાઈ; એજ જગાના ખીજે કોઈ ત્રીસ હજાર આપના તકવાર થાય. તું ને કેવી બાદશાહી જગા

કાંઈ આપું છ તે કોઈને ખબર નથી. તુંને મદદ કરવા મને ગમેછ. હે હવે આં આપવા છ ? નહીં ? ત્યારે છ હમર આપસે ? તારને માર' દાંધ રહ્યું નહીં. પેલા રે, લક્ષ્મી ચાંદસો કરવા આવે ત્યારે મોંહું ક્યાં ઘોવા જાએ છ ?”

“છસોં બી નહીં, જાંઠાંગીર; તુંજ ત્યાં જાઈને રહે અને આજે સારાં ભાગપર મળાદ કર.” બેહેરામે કહ્યું.

“હે પાંચ હમર આપજો; નહીં ? વાર ચાર હમર આપવા છ ? તે બી નહીં ? તો રહ્યું. તું તો ઉમળખ ગયેડો છે. તુંને મદદ કરવા આવ્યો, ત્યારે તું ના પાડેછ, તો જાહા નમમાં જા,” તે વડો ભાઈ એકદમ યુરસાથી હેવટે બોલ્યો. “તું જુએ મરસે તો બી મારી તરફથી અર્ધીનીબી આસા ના રાખતો.”

“મને તારા જવાની અર્ધી જોઈતી બી નથી; તારા જેવા ભાઈનો ખુદા મને જોરવાળો નહીં રાખે,” બેહેરામે બી રોકડું પરખાવ્યું. “દાર રોટલી પર બોદા મને સંતોષી રાખે. મારી મોહારદાર એજ મારો કારનનો ખમતો છે.”

“મારો નકામો વખત ગીયો, ને ગાડી ભાડોનો ખર્ચ એને લીધે થયો,” જાંઠાંગીર ધરે જાહ ચોતાની ધન આગલ જાઈને કહ્યો. “બેહેલીના હાથમાં એ જંગલી નહીંજ આવે તે માટે આપણે જાઈને એની બોહોંસ પર રહીશું.”

“જાઈને તમે રહેા, હું તો નહીં આવવાની,” ધને ચાર માસની વધુ ફક્કાટ કીધી. “તમે તમાર' નાણું બધું મારાં નામપર કીધું છ તે જુલતા ના, દાંધે કદાચ તમે સોના સાદાક કરી છોંધી પાષડી પેહેડો તો તમે તમારે લાંબા ટાંટ્યા કરી કાઢાની ભસ્ત્રાં જવી જંગલીમાં સુએથી રહેા અને હું માર' વ્યાજ વતાવમાંથી ફોડી લેઉં.”

જાંઠાંગીરના વધુ છેડા પડ્યા. “પણ, ઘેલી, આવી વાડી જંગલો હાથમાંથી છોડી દેછ ? આપણે વાડી જંગલના માલેક તો કેહેવાયું. આજે જોની, ભાડેના ઘેરમાં રહી ધર વાલાનો જુલમ ખમવાનો તે; ત્યાંતો આપણેજ ઘેરવાલાં કેહેવાયું. હુ તો નાણું કે ડોકરો લાખેક મુકી ગીયો હોસે તે મલશે, પણ હવે એટલું તો એટલું, પેલા બીખારી બેહેલીને તે મળે તે તુંને મને ?”

“કોઈ કાઠાં કુતરને બી તે મળે તેની મને દરકાર નથી,” ધને નેણ ફેરવ્યાં. “મારે તો ત્યાં રહેવું નથી.”

મગર જાંઠાંગીરે બહુ ગિજાજ બોલ્યો, અને બને વચે જંગરી ટપાટપી થઇ, અને તેને સર્વથી છુદ્દી અને એંતાલ મોહારદાર મચી હતી એમ છેવટે મત આપ્યું.

જાંઠાંગીર વીલની સરત મુજબ ન ચાલવાથી દાંદીરોક સોલીસીતરે આખરે બેહેરામને જોશ્વર કીધી, અને તે ગરીબ ભાઈએ અને તેની મોહારદાર ખુશીથી કપુલ્યું.

માટુંગાની મંચીકાકાની જંગલીમાં બેહેરામ ચોતાની બંધી મોહારદાર નાજાં અને ચાર છોકરીઓ આલાં, પીલાં, હીલાં અને સીદલાં સાથે જાહ રહ્યો. જંગલી ખર્ચાખર્ચર હતી અને સમાર કામની મોટી અગટ હતી: વળી વાડીમાંથી બધું સુકાઇ ગયું હતું, અને જંગલી છેડાયા અને ધાસ ઉગી નીકળ્યાં હતાં, તોણી તે ઉપરબી તેને સંતોષ પકડ્યો.

ઢાંકણું ઉઘાડ્યું. અંદર મીન કવર હતું જે ઉખેડ્યું જેની અંદર ખીન નાનાં કાગળનું પણ હતું જે બધું ઉખેડ્યું અને અંદર નજર કરતાં જાને જણાં તાજુખીથી ચોકયાં. તેમાં તો મંચીકાકાનો બધો જીવજીવન ગાથો, બધો ખજાનો સીચિલો હતો. કેટલીક ગીતીઓ અને રૂપા ખખડાટ ન થાયે તે માટે મજબુત પડીકામાં લીટાલ્યા હતા, અને સો સો અને હજારોની તોટના ચોડાઓ અંદર સીચિલા હતા. મોડી રાત તુલક બેસીને તેઓએ ગણતરી કીધી અને તે બોક્સમાંથી બધી મઠી એકાવન હજારની હોલત મઠી. તે બોક્સની તળીએ મંચીકાકાની ચીઠ્ઠી મળી જે નીચે મુજબ.

“જેખી કાંઈ બનીએ મારાં વીલની સરત મુજબ હાથે જાતે મારી વાડી ખોડીને સારી હાલતમાં રાખે, તેને આ બોક્સ મળે તો તેમની બધી હોલત દાખલ મુજબ તેનીજ થાયે.— મંચેરજી અસપંદ્યારજી કામા.”

જાને ધણીધણીએ પોતાના ખીલતો બાયગ મૂટે પાકપરવરની લાખોલાખ શુક્રચૂનરી કરી. સહવાર તુલક તે ખજાનાની જાલવણી કરતાં બંદગીમાં મહાયુક્ત રહ્યાં.

બોળા બેહેરામે પોતાના લોભી ભાષ્ટને બોલાવ્યો ખજાર કીધી, જે લાગતો ખંડશીમાં દોડી આવ્યો, અને તે તો બધી મોટા ભાષ્ટ તરીકે તેનીજ હતી એમ જણાવી તે બોક્સ ઉંચકી લઈ જવા માંડ્યો, પણ બેહેરામે તેમ ના પાડી; તેઓ વચે જખરી બોલાચાલી થઈ, અને કોટમાં ધસડવાની ધમકી આપી તે તતરવીખો ભાષ્ટ ત્યાંથી ખસી ગયો.

બેહેરામે તાજરતોખ દાદીશેઠ સોલીસીતરને મઠીને હોલત માટે બધો ખુલાસો કીધો; અને વીલની સરત મુજબ તે તેનીજ હતી, અને લોભી અને અદેખા જાંદાંગીરને એક અર્ધાંખી ન આપવાની તે સોલીસીતરે સલાહ આપી.

ધમકીમાં જાંદાંગીરે સોલીસીતરની નોટીસો મોકલી જેનો જવાબ દાદીશેઠ સોલીસીતરે લખી વાઢ્યો, જે વાંચી કાંઈખી સોલીસીતરે અદેખા જાંદાંગીર તરફથી કોટમાં લડવા સાફ ના પાડી, કાંઈ કે મુદ્દો ન હતો. અને વધી લોભી અને ગખીચુસ જાંદાંગીર પેહલા ખસો પાંચસો રૂપા આગમજથી સોલીસીતરને જરવા ના પાડતો હતો. જ્યારે તેણે કાંઈખ ન વધ્યું ત્યારે તે તતરવીખા ભાષ્ટએ ગરીખ ભાષ્ટને પેટ ભરીને ગાથો દેખને વેર લીધું.

હવે તો બેહેરામ પોતાની મોહારદાર નાજા અને ચાર છોકરીઓ સાથે સુખમાં વસે છે; ખંડશીને નવેસરથી સમારી અને વાડીખી પોતાની જાતી મેહેનતથી વધારી મુકી, અને બાકાની પડન જગ્યા લઈ મોટો બાગ તેને બનાવ્યો, અને ત્યાં તેઓ અમનચમનમાં મોજ મારે છે.

મેહેનત-કરે તોજ સારાં ફલ મળે ! આખતી હોલત મેલવેલી કાંઈ પચતી નથીજ !

કાળ મહિમા.

— ૧૮૬૨ —

એક એવો સમય હતો કે જ્યારે આ ભારતભુમિમાં આર્ય ઋષિગણનો પ્રકાશ પ્રવર્તતો હતો. અને આ પવિત્ર દેશના ધર્મ માર્ગમાં ટાંધ પ્રકાશનું પરિવર્તન થયું ન હોતું ત્યારે હિન્દવાસીઓની અવસ્થા કાંઈક ઓરજ પ્રકારની હતી. અત્યારે એ સમય રહ્યો નથી; અને તેનાં કારણોનો વિચાર કરતાં પ્રતીત થાય છે કે જ્યાં સુધી એ વિભુનિયુક્ત પુરુષોનો આવીર્ભાવ થતો રહ્યો, ત્યાં સુધી સ્થૂળ વિચારથી લઈને સુદગમન વિચારના જેટલા માણસો આ ભારતવર્ષમાં હતા, તેમનામાં કદી વિરોધ દેખાયો નથી. તે મહાત્માઓની કૃપાથી આ ભારતભુમિ સાક્ષી ધર્મભૂમિ બની રહી. પ્રાયઃ સર્વ અધિકારી ગચ્છકમણઃ પોતાના અધિકારાનુસાર સાધન કરતા ધીરે ધીરે ઐશ્વર્યદશાને પ્રાપ્ત થતા હતા, અને સર્વ ધર્મવ્રતપાલનમાં તત્પર રહ્યા કરતા હતા. તે એટલે સુધી કે કાળી, બીન વગેરે જાતિના મનુષ્યો પ્રજા ધર્માવતાર ધર્મમૂર્તિ ઋષિગણોની આજ્ઞા અને શાસનને અધીન રહી પોતપોતાનો ધર્મ મારી રીતે પાળતા હતા. જો કે સર્વને અધિકાર સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્ત હતું; પરંતુ ધાર્મિક દ્રષ્ટિએ સર્વ એકજ પ્રતિત થતા હતા. તે વખતે સમસ્ત પૃથ્વી તલ ઉપર ધર્મની પતાકા ફરફરી રહી હતી. તે સમય પછી જ્યારે ક્ષત્રિયુગનો પ્રાદુર્ભાવ થયો, ત્યારથી ધર્મની હાનિ, અને પરસ્પર વિદેષ, કુસંપ, ઇર્ષ્યા વગેરેનો આરંભ થવા લાગ્યો. રાજાઓ ધાર્મિક મર્યાદાને છોડી ઋષિઓની અવહેલના કરવા લાગ્યા તેઓ પ્રાચ વિપયગામી થયા માડ્યાકમણઃ લોકો એકતાના બંધનને તોડી ઉત્ક્રાંત થતા ગયા, અને પરસ્પરના વિરોધથી શ્વાનરૂત્તિનો પરિચય દેવા લાગ્યા. ધીમે ધીમે ધર્મતત્પરતાના સ્થાન ઉપર અર્થતત્પરતાએ પોતાનો પૂરો અધિકાર જમાવી દીધો. એ વખતે મદકનહથી કૈરવો અને પાંડવોની વચ્ચે ઘોર કલક ઉપરિચત થયો કે જેને લીધે મહાભારતનો મહામંથામ મંડાયો. શ્રી કૃષ્ણની ઇચ્છા હતી કે એકવાર વિદ્યર્મા કૈરવોની પાસેથી રાજ્ય પકાવી લઈ કાંઈપણ પ્રકારે પુનઃ ધર્મરાજ્ય સ્થાપિત થાય તો હીક. તેથી તેમણે પાંડવોને ઉપદેશ આપી આપીને પુરુષપણે અર્થમાર્ગના શિષ્ય બતાવી દીધા. તે એટલે સુધી કે સાક્ષાત ધર્મરાજને પણ નાટતાત્ પાતકંપરમ એ વાક્યનો કાંઈપણ વિચાર રહ્યો નહિ, અને તેમને ગોટથી નરો વા કુંજરો વા જેવું સંદિગ્ધ વાક્ય નીકળી ગયું. કાળગતિના પ્રભાવથી શ્રી કૃષ્ણનું અભિષ્ટ સિદ્ધ ન થઈ શક્યું. પુનઃ ધર્મરાજ્યની સ્થાપના થઈ શકી નહિ. પાંડવોની છત થઈ, યુધિષ્ઠિર રાજ બન્યા; પણ દેશબાધિની અર્થપરાયણતા દિવસે બમણી અને રાત્રે ચાર ગણી વધતી ગઈ. એ વખતથીજ આ દેશના પતનકાળનો આરંભ થયો. દેશમાં ચારે તરફ અવિદ્યાનો પ્રચાર અને ધાર્મિક શિક્ષાનો અભાવ થવા લાગ્યો. લોકો રાત્રે રાત્રે ધર્મના માર્ગજ લૂંટવા માંડ્યા—ધર્મનું મહાત્મ્ય વિસરવા લાગ્યા. પછી શુરુ થયું દુરાચાર અને દુર્વસનની તો બરાબર વૃદ્ધિ થઈ રહી હતી, તેથી જેટલી સદુપદેશની ન્યુનતા થતી ગઈ, તેટલીજ પારસ્પારિક વિરોધની લાગણી જાગૃત થતી ગઈ. તે સમયથી આજસુધી નિરંતર હાનિકારક વિવાદોની પ્રજાળતા અને ધાર્મિક—સાંપ્રદાયિક ભાવેભાં શિથિલતા થતી ગઈ છે. પરિણામ એ થયું છે કે આજ સમય દેશમાં અધિકાર કાંઈ રહ્યો છે,

કેવા દુઃખની વાત છે કે જે દેશ અનાદિ કાલથી લક્ષ્મીનું નિવાસસ્થાન, વિદ્યાનું કેન્દ્ર અને કળા કૌશલ્યનો ભંડાર મનાતો હતો, ત્યાં જે દેશની ઋમિ સમસ્ત પૃથ્વીતલ ઉપર કર્મ-ક્ષેત્રના નામથી પ્રસિદ્ધ હતી, તે આજ અવિદ્યા, અધર્મ, અનૈક્ય, અસતોષ, અસમ્મતા અને અકર્મણ્યતા આદિ દુર્ગુણોના રથાન રૂપ બની રહી છે. જેની શોભા જોઈને દેવતાઓને પણ મોહ પ્રાપ્ત થતો હતો, તે આજ રમણાન સમાન ભવાનક દેખાય છે. હે કલિકાળ ! આ દેશે તારું શું બગાડ્યું હતું, કે તારી પ્રખર દ્રષ્ટિ તેના ઉપર પડી ? હા, આ તેજ દેશ છે કે જ્યાં મહાત્મા કર્ણ સમાન દાનેશ્વરી તથા અર્જુન અને ભીમ સમાન પરાક્રમી થઈ ચૂક્યા હો ! આ તેજ દેશ છે કે જ્યાં મહારાજ શિવાજી અને મહારાણા પ્રતાપ સરખા વીરવર્યોની સુવશપતામાં હજી સુધી ફરકી રહી છે ! કિંતુ ખેદની સાથે કહેવું પડે છે કે આજ આ દેશમાં નથી એવા મનુષ્યો, કે નથી તેમની એવી શોભા. દેશની રમણીયતા પણ ઓછી થઈ છે. અત્યારે જ્યાં આંખ હંચી ફરીને જોઈએ છીએ, ત્યાં એક ભવાનક વિકટ દૃશ્ય દેખાય છે. ક્યાંય પણ શાંતિ, સતોષ, વિવેક, ભક્તિ, દયા, વૈરાગ્ય આદિ સ્વર્ગપ્રદર્શિતોનો અંશ પણ રહ્યો નથી. સંદૃષ્ટિ-ઓના રથાન ઉપર ચંચળતા, અપવિત્રતા, આલસ્ય, સ્વાર્થપરતા, નિર્દયતા, મોહ, અહંકાર વગેરેએ પોતાનું પ્રભુ આધિપત્ય સ્થાપિત કરી દીધું છે. આ સર્વ કરાણ કાળનો મહિમા નહિ તો બીજું શું છે ? દયાદાન પરમાત્માની કૃપા વિના અવિદ્યાનો નાશ, થઈ શકશે નહિ, અને જ્યાં સુધી અવિદ્યાનો નાશ નહિ થાય, ત્યાં સુધી ધાર્મિક સુધારણા થવી ફકીન છે. ધાર્મિક સુધારણા થયા વિના આવણી ઉત્તિ થવી સર્વથા અસાધ્ય છે.

કાળમહિમા વિચિત્ર છે. કાળસરિતાનું વહન અપરિમિત છે. એ પ્રબળપ્રવાહમાં અનંત યુગો ગાદ્યા ગયા છે. પરિવર્તન એ કુદરતનો એક અખાધિત નિયમ છે. ભારતના સુભાગ્યે હવે જરૂર આ દેશમાં કાળપરિવર્તન થશે. અધિકાર વિખેરાવા લાગ્યો છે. સુધારાની હયા ચળકવા લાગી છે. વિદ્યાપ્રચાર ઉપર સોડોનો પ્રેમ વધવા લાગ્યો છે. દેશમાં નવચેતન આવતું જાય છે. ભારત પોતાનું ગગનચુંબિત ગૌરવ સત્તર પ્રાપ્ત કરે એવાં શુભ ચિહ્નો દેખાય છે. લોકોમાં નવા બાવ, નવી લાગણીઓનો વિકાસ થવા લાગ્યો છે, રાષ્ટ્રોદ્ધાર ઉપર સર્વને કે સરખો પ્રેમ પ્રકટ્યો છે. આશા છે કે હવે જરૂર ચોક્ક વખતમાં કાળપરિવર્તન થશે ! પ્રભો, આમારી એ આશા સફળ કરો !!

ધીરજ.

તઈયાર છે.

તઈયાર છે.

કરણીનો ફેજ.

નવરંગના અધીપતીની કલમથી લખાયેલી અતિ દીલપજીર વારતા.

કીમત રૂ. ૧૫૦.

પોસ્ટેજ આના ૪ વધુ.

લખો:—

નવરંગ, પ્રેસ, બલ્લરગેટ, કોટ, મુંબઈ.

જેહાંગીર બી. કરાણીના છોકરાઓ,

પારસી બલ્લર, કોટ, મુંબઈ.

“સાચી કરો આરાધના.”

(ગઝલ સોરઠી) •

૧

પાઠો પઢયા ફરહાદના ! શિરીનની કથની સુણી;
મઝન ! અને લયલાં તણા ! સુભેખની પીધી ધુણી.
ત્હેને રહ્યું શું પૂછવું ! કેને કહો બાકી હવે ?
હા ! માપ મસ્તિતું ચૂકી ! શાને પડયા ભૂલા લવે ?

• ૨

મસ્તોની મરિત બલુવાને; સસ્ત ના ફાવી શકે !
ચ્હાનાર શું ? ને-“આહ” શું ? કહો શું રીતે સમજી શકે ?
શી રીત જીગર ઓળખે ? ફરહાદને મઝનુ તણા !
“પ્રેમી” હૃદય તે પારખે ! છે અન્યને અળખામણા !

૩

ભારત તણાં સંતાન જો ! ભાવથી હુડો કદા !
ખેલાં શીખી હયો “પ્રેમ” શું ! તો તો તમે કાવે કદા !
જો “ધાર” વારીમાં ડુબ્યા તો તો મળે “મોતી” નહીં !
છે “સાર” વારીમાં ચમાણું “તત્વ” તે સમજે કદા !

૪

ડુબતા નથી કે આજ હા ! તેવું તમે કહેતા વિગ !
પેખી ત્હમે શકતા નથી ! તે વાત બુલો કા વિરા ?
હા ! હા ! ડુબે છે “પ્રેમીઓ” ને “મોતી” પણ તે મેળવે !
ના ! ના ! જાને તે “આપથી,” કીમત “જવેરી” કેળવે !

૫

ના સ્થાન ત્યાગે “મોતી” તો સ્વસ્થાનમાં અજકી રહે !
નવ ધ્રમ ભૂલે “ડુબનાર જન” ! કુદરત સદા કમથી વહે;
જિંદુ મળેના “પ્રેમ” તું ને ! પ્રેમી કે જનવા ચહે !
તે “અધ પ્રેમી” ઉરડા ! પસ્તાઈને પાછાં વહે !

૬

રે ! આર્ય માતાના તનુજો ! કુપંથમા પળશે નહીં !
ધરી વેશ “જુઠા પ્રેમના” ! નાહક તમે બળશે નહીં !
છે “પ્રેમ પંથ” ન્યારો અતી ! સહેલી નથી તે સાધના !
“આશક”—અને “માશુક” ! બની “સાચી કરો આરાધના.”

ડો. એચ. એલ. ખાટલીવાળા સન્સ એન્ડ કું. લીમીટેડની

સ્વદેશી દવાઓ.

ખાટલીવાલાનું એચ્યુમીક્ષચર.

ખાટલીવાલાની એચ્યુની ગોળીઓ.

ખાટલીવાલાનું-(ટોનીક સીરપ) ખાલામૃત.

ખાટલીવાલાનું (ક્યોર ઓલ) ખામ.

ખાટલીવાલાનું ડાએરીયા. (કોલેરેલ) મીક્ષચર.

ખાટલીવાલાની કચુનાઇન ટીકલીઓ.

ખાટલીવાલાની ટોનીક પીલ્સ.

ખાટલીવાલાનું-રોગવરમ ઓઇન્ટમેન્ટ. ૦

ખાટલીવાલાનું-દાંતનું મંજન.

જથાબંધ વેપારીઓને જીકાયત લાવ.

ટેલીગ્રાફ એડરેસ:-ખાટલીવાલા વરલી મુંબઇ.

પી. ઓ. વરલી, મુંબઇ ૧૮.

ગ્રાંટરોડ વેરથી તમારે મારકીટ વેર ધકેલા ખાતા

જવાની કંઈજ જરૂર નથી.

જામ, જેલી, ખીખટ, સારડીન, કોકો, ચાકલેટ, ઇ. વેલાતી
ખોરાકી; સેન્ટ, લવન્ડર, કોલોનવાઈટર, સાબુ, તેલ, હેરઓઇલો,
જાતજાતના મેકરેના; જેપાનીઝ અને ચાઇનીઝ કટલરી, તથા ભેટ
સોગાટને લાયકની હમા ચીજો; પેટન્ટ મેડસીનો, અને પરફ્યુમરી,
મારકીટ ભાવે અમો વચ્ચે છીએ.

ભેસાન્યાની કું.

સ્લેટર રોડ, ગ્રાંટરોડ, મુંબઈ.

પીરોજશાહ અને ખરશેદજીની કું.

હમારે ત્યાંથી નવસારીની કસ્તી, નારાં, ધી, ખાંડ, મેવો, દરેલો મસાલો, ચાહે, કાશી, સુખડ
લોખાન, અમર, ખચ્ચાંના રમકડાં, નવાં વરસનાં તથા બચટે કાઢો, ભેટ

આપવા લાયક ચીજો; તથા દરેક જાતનો-વિલાયતી માલ, પેટન્ટ

દવાઓ, વિગેરે જીકાયત ભાવે મલશે.

ટેન્-તાપ્પા ખીલ્ડીંગ, રેલ્વે હોટલની સાંખે ચર્ની રોડ જંકશન, મુંબઈ

કર ને જો.

રૂસી હીરામોહીના ખીન્ત લગનની ખબરથી કોઈ લોક ઝાઝાં અજ્ઞાન થયાં નહીં. માટીઝાઓને તેમાં કશી નવાઈ લાગી નહીં, મગર ઘેરાંઓને, નાલ્લી છની, મીઠાંની એક-પુરી દીકરીની ઘણી દયા લાગી તે સાવડી તે ગરીબ ખચ્યાં સાથ ફેવી ચાલશે તેની બધાં શ્રીકર કરવા લાગ્યાં.

રૂસી હીરામોહી ઘણોજ શાંત સ્વભાવનો ને સહેલાઈથી દેખવાય તેવો મરદ હતો. કામ ધંધાની આવડ, ઉકેલ વચ્ચરનો ને ખાલી ખીસાનો તે તદ્દન ગરીબ હતો; એટલે દશ વરસ પરના તેની એક પૈસાવાળી છોકરી-વરસે પચીસથી ત્રીસ હજારની આવકવાલી-સાથનાં તેના લગન તેને ઘણા લાભકારક થઈ પડ્યાં.

એ લગનથી તેઓને તાંહ ‘છની’ નામની એક છોકરી થઈ હતી. તે નાનુક ને એવું યુગસુરત ખચ્યું હતું કે તે ઠી માતાએ લાડથી તેને ‘છની’ ગોલાવા માંડી એટલે તેજ જાણે તેનું નામ હોય તેમ આજની ઘડી સુધી પૂડી ગયું હતું. જ્યારે તે ખચ્યું આઠ વરસનું થયું, ત્યારે તેઓના સુખમાં ભગાણ પડ્યું અને તાઈફાઈક તાપમાં ગરીબડી મીઠાં ચાલતી થઈ ગઈ.

એકાદ મહીના પછી પોતાનો ગમ ભુલાવા રૂસી સુસાદરીએ નીકલી પડ્યો. દીલ્હીમાં તે હતો જ્યાં તેને મેહેરાં કામા સાથ ઓળખાણ પડી ને મેહેરાંએ તેને સધર બીલ્લુ જાણીને એવો ઘેર્યો, કે તે તેણીપર દિવાનોજ બન્યો. તેના ભવિષ્યનાં સસરાના તેની કમાઈ વગેરેની પુછપરછના જવાબમાં તેણે જણાવ્યું કે વરસે તેની પચીસથી ત્રીસ હજારની આવક હતી. વળી પુનાનો બંગલોખી તેને પોતાનો હોવાનું જાહેર કીધું. અને સુદર મેહેરાંને પોતાની કરવા તે એટલો આતુર બન્યો કે લગનને દહાડેજ વીલ કરીને તેના સુવા પછી મેહેરાંને બધું મળે એવું નક્કી કીધું; તાંહજ વીલ ઘડીને સહી શાળ થયું, અને તેથી બધાં રાજીજ થયાં, ખાસ કરીને મેહેરાં પોતે તો ઘણીજ ખુશી થઈ

મીલ અને મીસીસ હીરામોહી થોડાક મહીના બહારગામ રૂયાં ઠીધા, અને બીચારી મીઠાંની વરસી વીતાં તે લોક પુને પોતાને ઘેરનારે આ ઠી રહ્યાં. નાલ્લી છની વીધે તે ત્યાં થયેલાં વરવહુ વચ્ચે ઝાઝી વાતચીત થતી નહીં, કેમકે રૂસીએ જલદીજ જોયું કે તે ખચ્યાંને ખ્યાલ વટીક મેહેરાં ખમી શકતી નહીં. જ્યારે તે સદેહ ચહેરાની નાની છોકરીએ પોતાની કાળી આંખો ઉઠાવીને તે મતરાઈનાં ચહેરામાં જોયું, કે તે મતરાઈ લગભગ અભાવ સાથે તે ખચ્યાં આગળથી હડી ગઈ અને બોલી કે “ફેવી વિચિત્ર દુકતી છે!” જે સમજતાં છનીની જનમ વખતની આયાનો શરૂઆતમાંજ તે નવી શેઠાણી પર અભાવ ખેસી ગયો.

ગરીબડી છુની માટેના અસુખી દહાડાની હજીન તો તે શરૂઆત હતી. તે ઘણીજ સેન્સીટીવ ને નરમ ખવાસની ખાલકી હતી અને તે મતરધ માટેની ધારતી તેને એવી ઘણાવતી કે તે તેની હાજરીમાં તો સકમ ણકમ. જેવી બની જતી જેથી મેહરાં તેને મીઠી જાહેર કરતી. બાળકો ઘણા તીવ્ર બુદ્ધીનાં હોયછ અને અણગમતાની શોઠ મુદ્દલ સાંધતા નથી. મેહરાંએ હવે તે સાવકી દીકરીને ઘેરમાંથી કહાડવાની વેત્રણ કરવા માંડી. શરૂઆત તરીકે તેને પોતાના વરની આવક હાથમાં લેવાની પેરવી કીધી, પણ તેની ઘણીજ મોટી અચરતી વચ્ચે તેમાં તે ક્ષત્રી નહીં. તેનો ગરીબ ને કહ્યાસરનો દેખાતો ઘણી એ બાળકમાં ઘણોજ મજ્જમ રહ્યો.

“હવે છુનીને ભોરડીંગ સ્કુલમાં મુકવી, ભેઈએ,” એક દહાડો મેહરાંએ પોતાના વરને પદામણ સાહદે સમજાવ્યું. “હવે એ મોટી થતી જાયછ.”

“ભોરડીંગ સ્કુલમાં!” રૂસીએ ગુસ્સાભર્યા જ્વાહરે જવાબ ક્યો. “કદીબી નહીં! એને વાસ્તે હું ગવરનેસ રાખવાનો છઉં!”

જે સંમજતાં તે મતરધએ કેમ ઝેર ફાક્યું તે કહ્યા વગર ચાલશે. તેણીએ મનમાંજ કંઈથી કરીને તે સાવકી દુકતીને ઘેરમાંથી કહાડવાનો મક્કમ ઠરાવ કીધો.

વરસ પછી મેહરાંએ એક બેઠાનો જનમ આપ્યો, એટલે તો તે સાવકી છોકરી તેને વધુજ અણગમતી થઈ પડી, અને તેને જોને તેમ કરીને તે બાપીકા ઘેરમાંથી હાંકી કહાડવાની તે મતરધએ પેરવી કરવા માંડી.

અને એ વિષે તેને રૂસીને પાછો સમજાવવા માંડ્યો. ભોરડીંગ સ્કુલના કાયદો વીષે તેને ગજના ગજ ભરીને સમજાવ્યું પણ ફાકટ. પંડેલાંનીજ માફક તેને નીરાશ થવું પડ્યું. તે સાવકીએ અનીખતા તારા તોડ્યા, ફેરતા ફેરતા કરી બેઠા, મારામારી કીધી ને બને તેટલું રાખડું જગાડ્યું, પણ વ્યર્થ! રૂસીએ સાફ તે દીકરીને ઘેરમાંથી મોકલવા ના પાડી.

એમ મેહરાંનો દીકરો જે વરસનો થયો તોહ મુધી ચાલ્યું. મેહરાં ઘણીજ એકલપેતી ને કપટી અળખા હતી. ગહારથી તે જેટલી મીઠી ને ભલી દેખાતી તેટલીજ ખાતેનમાં ત હુચ્ચી ને ખારીલી હતી. મગર તોળી ઈનસાફને ખાતર કહેવું ભેઈએ કે તે પોતાના દીકરાને તો ઘણા હેતથી ચાહતી હતી, અને તેને લાડથી ઘણા બગાડતી હતી. રૂસીને વારતે તેને જરાળી લાગણી હવે રહી હતી નહીં; ઉલટી તે તેનેથી કંટાળી ગઈ હતી. તે તેણીને કહ્યાસર ચાલતો નહીં, પૈસાટકા તેણીને મનને ગમતા ખસ્યવા દેતો નહીં, વળી છુનીની બાળકમાં તે ઘણોજ છુની પુસ્તાર થતો હતો. મેહરાંની મરજી છુનીની આંખને રજા આપી દેવાની હતી. તે જુની આંખ તેને જરા થઈને ગમતી નહીં, અને તેણીએ રૂસીને ઘણુંબી સમજાવ્યું કે બાળાની આંખ બેઈ બચ્યાંનું કરશે, પણ તેટલુંબી તે મેહરાંનું કહ્યું કરતો નહીં તેવું તે કપટી ચોરતને ઘણું ઝેર આવતું અને નકામી તે વધુજ ગરીબ બીચારી છુની તરફ ખારીલી જાતી.

પરણીને આયા પછી પુનાના લોકોને મેઢેરાં મળતી ભેટતી હતી ખરી, પણ તેઓ ફસીની પહેલી ધૈરીનાં વખાણ કરતાં તે તેને ગળે ઉતરતું નહીં ફસીને સમજતી તે તેથી કેટલીક વખતે પોતાના જુના દોસ્તોને ધોલાવતી ને રાખતી. જેઓની તેનાજ જેવા હતા, તે લોક આગળ તે પોનાતું દુઃખ રહીને દિવસોજ મેળવતી.

એક ખુશનુમા સાંજના એવા ફેન્ડોની સાથે બેસીને તે ગપ્પા સપ્પા ચલાવતી હતી તેટલાં આયા તેના લાઘવેલા દીકરાને ઉચકીને લાવી, તે ખુમાટા ચીસારા પાડવા લાગો ને લાતો અડવા લાગો કે તેને તે છોકરાને જમીન પર મુકવેજ પડયો તેજ પળે નાની છાત્રી, જે અસલ જેવીજ ઠાણેલી ને કીકી હતી. તે હોહતી ઘેરમાંથી આવી ને પોતાના ભાગને ભુલમાં અઠડી પડી કે બેઠે જમીન પર છાત્રી ગીયાં. બેઠે છોકરાને આજુ વાણું નહીં કેમકે જમીન પોચી હતી અને ફરેક જણે જોયું કે જરાપી બેઠેને ધજા નહીં થઈ હતી. તે છતાંપી મેઢેરાં તે બેતાં હિવાનીયત શુસ્સામાં તે છોકરી આગળ દોડી અને એવા તો ભેરથી તે તે બચ્ચાંને મારવા લાગી કે બધાં ડીગમુઠ બનીને ભેનાજ રહ્યાં. અંતે જ્યારે તે ગરીબ બાળકી દુઃખ અને ધારતીની મારેલી જમીન પર પડી ગઈ ત્યારેજ તે મતરાઈ જરા ખંચઈ.

“કંગાળ કુતરી!” તે ખીટલા ફાંતો વચ્ચેથી પુકારી, એક મીઠી અબજાને બદલે તે એક છવતી ડાકણ જેવી હમણા લાગતી હતી. “તે” માહરા હીરામોતીના દીકરાને કેમ હાથ લગાડયો, કે તેની સામે નજર ઉઠાવીને જ્વાનીબી હીમ્મત કીધી. ચાલ, કાફ કરીને માહરી સામ્રેથી કહડા. તુંને તો આખુલે મારવી ભેંધએ સમજ, રાંડ નાપાકા!”

છનીની આયા તેણીને બચાવી તો નહીં થકી, તે અંદર હોવાથી મોડી આવી. મગર શુસ્સાથી ધુજતાં તે નીમકહલાલ ચાકરે તે રહતાં બાળકને ઉચક્યું ને બોલી, “બાઈ, આજની તાહરી ચાલને ખુદા તુને બદલો આપે અને પસ્તાવો કરાવે. એની માય છવતી હોતે તો તુંને બતાવતે!”

“કેમ મને સામ્રુ બોલવાની હીમ્મત કરેછ! મેં પુરતું શાંખ્યુંછ! તુંને ને એને ઘેરમાંથી ફહાડું તોજ હું ખરી.” એમ પગ ઠોડીને બોલતી તે ફરીને પોતાના ફેન્ડો આગળ ગઈ, અને અફસોસ કે તે ખુશામત્યા તુકડખોરામાંથી એકે ખી તે માય વગરનાં બચ્ચાં તરફથી તે ઘાતકી ચોરતને શીખામયુનાં બે શખ્દો કહ્યા નહિ.

“હવે તો હદ થઈ.” તેણીએ ખુરશીમાં બેસી જતાં બખાલ્યું. “ફસી એવા થાયછ ત્યારે કેની? એમ કરવાતું ઉતું, દીકરીજ વાહલી ઉતી તાહરે તો પરણવું જ નહીં હતું. એ પારચીથી ખી હું ઘણીજ કાયર થઈછ. જરા વાતમાં તો બેરીની મરજી રાખે કે કહ્યું માને ને પુછે પરછે. નથી કોઈ દહાડો મેં માહરા ધણીના પેસા દ્રકા ભેયા જે તેની વાત હું શું બાણું, નહીં તોકે પરણતેજ નહીં. હવે એ ફકતીને

ઘેરમાંવી કહાડું તોજ ખરી. જો રૂસી નહી હોતે તો, કદહાડની મેં એને કહાડી હોતે.”

અને તેના જેવાજ તેના હલકત ફેન્ડોએ તેને શાંત પાડીને ધીરજ રાખવા સમજાવી.

“જો રૂસી નહી હોતે તો!” કેવા તે શબ્દો પાછા ને પાછા તેના કાનમાં ગણગણતા હતા. લગનને દહાડે ઘડાયલાં વિલનો તેને અને ખ્યાલ થયો. રૂસીના મોહાત પછી તે પૈસાવાલી વીધવા બનનાર હતી. જો તેમ ધાય તો આય બધુ ઘેરનાર વેચી નાંખી ને તે કેવી પોતાને મનગમતે ઠેકાણે જઈને પોતાના દીકરા સાથે રહે. એ બધા વિચાર તેણીએ પાછા ને પાછા કર્યાજ કીધા. આખી સાંજ તેણીએ એવેન જેવી એજ ધખાસમાં પુરી કીધી. દીવા થયા પછી તે અંદર ગઈ કે જરા વાફેજ તેઓનાં દરવાજામાં એક ભાડુવી ગાડી આવી ઉભી.

“મીસીસ હીરામોદી, ઘભરાતાં નાં, પછુ તમારા વરને એકસીડંટ થયોછ. કંઈ ખીહવા જેવું નથી, પણ એવનની ગાડી ખીલ સાથ અથડી પડી તેથી એવન જરા ઠપકાયાછ. ડોક્ટર કહેછ કે થોડા દહાડા નિરાંતે પુરતી રેસ્ટ લેશે તો કંઈ મોટુમ ખી નહી થશે.”

મેહેરાં તે સમજતાં ધુલ, જરા વખત પરનાં તેણીના ખુરા વિચારો શું અમલમાં મુકાતા હતા? થોડા વખતમાં ડોક્ટરની સાથે ગરીબ રૂસીને તેના ઘેરમાં ઉંચકી લાવવામાં આવ્યો, અને તેના ઝોરડામાં લઈ જઈને મુકવામાં આવ્યો. તેને થયેલી ઇનખર મલમંપતો કરીને ડોક્ટર મેહેરાં સાથે બહાર નિકળ્યો.

“હમણા એવન વાસ્તે ફીકર કરવાનું કશું કારણુ નથી.” તેને સમજાવ્યું. “સારાં નસીબે હાડકાં કંઈ ભાગાં નથી. ફક્ત ડાબી સાઈડે સખ્ત ઠપકાયાછ તેથી હાર્ટ જરા સ્ટ્રેન થયુંછ એમ મને લાગેછ, એવનને ફક્ત શાંતી ને રેસ્ટ પુરતી મલવી જોઈએ. જરાખી ઉશ્કેરતાં ના.

એમ કહીને તે ડોક્ટર તો ચાલી ગીયો, પણ તે પછી ઘણા વખત મુખી મેહેરાં વરન્ડાપર ફર્યાજ કીધી. તેનું હાર્ટ સ્ટ્રેન થયું હતું. ત્યારે જો જરા ઉશ્કેરાય—એક અણચીંતો શોક લાગે તો—ઓ છુટાપછું તેણી માટે! તે પાંખી વીચારેને ખંખેરી નાંખવાની તે બલાએ કોએશ ખી નહી કીધી.

ખીજે દહાડે ડોક્ટર જરા વધુ ગંભીર લાગ્યો. “હાર્ટની વીકનેસ ને સ્ટ્રેન છે.” તેને કહ્યું. “મગર હીરામોદીના ખાંધો તંદરોસ્ત ને મજબુત છે એટલે એવનને જો કંટાળો નહી આપવામાં આવે ને કંઈખી શોક નહી લાગે તો બિચાર અથવા ડયાંમાં તો પુરતી રેસ્ટ ને નિરાંતથી સારા થઈ જશે.”

મેહેરાંનાં ડાઘેલ દિલમાં તે ડોક્ટરનાં બોલો કોતરઈ રહ્યા. “શોક નહી લાગવો જોઈએ!” તે શબ્દો તેણીને ઘેરવા લાગા. સેતાન તેણીને કાનમાં કહેતો કે “કલ્થ કંઈ એકસીડંટ ધાય, ખીમારનાં ઝોરડામાં કંઈ પડે ખડે!” એવા કુદરતી બનાવથી કોઈને ખી બદલાખી નહી મળે!

એમ ફેટલાક ફહાડા નિકતી ગયા. મેહેરાંને તેના પાપી (વચારો) અમલમાં સુકવાની એકબી ટક મતી નહી. જાહારશી તે રૂસી તરફ ઘટી હોવાતી ને કાળજી વાલી હતી. જાહારનાં દેખનાં તે એવી લાલી દેખાતી કે ગધાં તેણીની હયા ખાનાં ને દિલાસો દેતાં હતાં. મગર જરુધારીને જોડેલા તે પાપી વિગારો તેણીના દિલમાં પચી ગયા હતા. એક ટક—ટક કે જેથી તેણી પર કોઈ શકનો એક ઓળો વટીક નહી મુકે—તે મલવાની વાર ભેતી ફક્ત તે જોડી હતી.

એક સાંજના તે બીમાર મરદનાં ચોરડામાં, બતી ધીમી કરીને ઓઠે સુકેલી હોવાથી ઝાઝો ઉગતસ પડતો નહી હતો, કેમકે ને એક મોટો ચોરડો હતો. સાંજ મગરમ હોવાથી રૂસી એક પટલી આદર ઓઠીને ઉંઘમાં પડેલો હતો. ચોરડામાં તેના ધોદયા આગળજ નાહની છાંયીને મોટી ઓઈલ પેન્ડીંગની છબી તાંગેલી હતી. તે ગીલ્ટની ભારી ફ્રેમમાં જડેલી હતી. તે ઉતારી બાંખીને તેની જંગાએ તેઓનાં દીકરાની છબી તાંગવાની મેહેરાંએ કઈક રીતે પેચી ડીધી હતી મગર તેમાંથી તે ફાવેલી નહી.

જરા વારે કંઈ જાળાટ થયો, અને ફરવાનમાંથી એક કાલો આકાર હળવે હળવે સંભાળથી પગલાં ઉઠાવતો તે છબી તરફ ગયો. તે મેહેરાં હતી! એક મોટી કાતર તેણીના હાથમાં પકડેલી હતી તે જાળકની છૂંમી તરફ આંખ ઉઠાવીને ભેતાં તેણીનો મેહેરાં ગુસ્સામાં ધમધમી આવ્યો.

“એ દુકતીજ અને નરતી પરતી રહીછ,” તે બનુનથી બળડી. “એટલે એજ માહુસ છુટકારાનું” હતીઆર થયો.”

તે પીકચર ઘણું ઉંચું ટાંગેલું નહી હોવાથી મેહેરાંથી તીંગાઇને તે પોતાનું કાલુ કરતુક કરીને જરા વારમાં તો નાહુશી નાહુમીને અંધારામાં ગેળ ધઈ ગઈ.

જે આર સેકન્ડ પછી તાંડ મોટો ધડાકો થયો, એક ચીસ, એક માણસ પડતું હોય તેવો ધપકારો ને પછી સુપટીટી ફેલાઈ. જરા વારે મેહેરાંની ચીસોથી આંખુ ઘેર ધમધમી રહ્યું. માણસો દોડતાં તે જગો પર આવી પુગા

“દોડો, કોઈ કાકટરને તેડી લાવો!” મેહેરાંએ પુકાર્યું. “આય છબી પડી—ને તમાજ શેઠ બોલતા નથી!”

એક આયા તે બીમારનાં બીછાનાં અગલ દોડી, અને તે શાંત પડેલા આકારનાં મોહનાં પર તેને હાથ ફેરવી ભેચો. “હું” બીહુછ કે બીચારા શેઠ શુજરી ગીયાછ.” તે ગંભીરાઈથી બોલી

મેહેરાંએ પોતાનો ભાગ ઘણી જાહોશીથી ભજવ્યો તેણીના દુઃખની સીમાજ નહી હતી, ટાંગી રડાપીતથી તે લોકોની હયા જેવતી હતી, મગર તે છતાં બી તે વિધવાનો શીડા પોશાક સજવામાં પુરતી કાળજી કરતી. કાળી સારીપર કાળા દાનાની કોદ, બીઆન પર દાના ને રીંગીનનાં બો ટંકાવાની તે સંભાળ લેતી. અને દશગા પછી જ્યારે તેને ખુંખંડનાં એક મોલીસીટર તરફથી કાગળ મલ્યું જે વાંચી તે ઓછી અજળ નહીજ થઈ જેમાં તે લખતો હતો કે “મીસ હીરામોલી

તરફથી. જાંદોબસ્ત કરવા તે તેણીને મક્કા માંગતો હતો.” તેણીએ તેને તેડાવી મંગાવ્યો.

તે સુંદર વિધવાનાં બહારનાં દુઃખી દેખાવથી પહેલે તો તે જમાને આધેલ ખી જરા દયાથી દોરવાયો, મગર વધુ બારીકઈથી તેણીને જોતાં તે એવાં છેવટ પર આવ્યો કે તે ઘણીજ મીઠી, લુચ્છી ને કપટી ખવાસની ચોરત હતી. તેણીએ ઘણાજ દલગીર દેખાવે મીઠાસથી તેને ખેસવા કહ્યું.

“માહરી સાવકી દીકરી સાડું જાંદોબસ્ત કરવા તમે આયાછ તે વાસ્તે હું તમારી આભારી છું. હું એને વારતે શીકરજ કર્યા કરતીંતી. અને ખોરડીંગ રકુલમાં મુકવાનાં ઠરાવ પર આવીછ. એટલી મીઠી ને લાડયેલી એ દુકલી ઉધરીછ કે મને તો એની પર જરાખી હેત નથી, પણ તોખી એની તરફની માહરી ક્રમ બળવવામાંથી હું પછાત નહીંજ પડતે. એ પોતે પોતાનું ફાડી લે તેટલાં એની રકુલ ફી હું આપશ. હું ધારૂંછ કે એની માંય તરફથી એને કંઈ પૈસા ટકા મલશે ખરા ?”

પહેલે તો તે સોલીસીતર અચરતીથી તેણી તરફ જોવા લાગો.

“મીસીસ હીરામોદી, તમે શું ખરેખર એ છોકરીના લવીબ્યથી અંતલુ છેવ ? તેને પુછ્યું. “એ તો મોટી વારસ છે. અને એકવીસ વરસની થશે તેટલાં તો બ્યાજે વધશે, એટલે એ ઘણી પૈસાવાલી થશે.”

મેહેરાંને એહેરા તે સમજતાં જોવા જેવો યર્ષ ગીયો.

“હું તમોને સમજી નથી શકતી,” ધુજતા હોઠે તે બબડી. “મેહેરખાની કરીને ખુલાસો કરશો.”

“જેશક. પહેલ્લાં મીસીસ હીરામોદી વરસ દહાડે પચીસથી ત્રીસ હજારની આવક ને આંચ મીલકત ધરાવતાં હતાં. મીઠ હીરામોદીની દૈયાતી સુધીજ તેવનને તે મલે એમ જાંદોબસ્ત થયેલો. તેવનની દૈયાતી આઠ તેવનની દીકરી છનીતું બધું થયુંછ.”

“હમારા લગનને દહાડે માહરા ઘણી વીલ કરીને મને બધું આપી ગીયાછ ?” મેહેરાંએ હતુનથી પુકાયું. “તેવનજ આંચ મીલકત ને આવકના હકદાર માલેક હતા !”

“તમે ભુલાવો ખાવોછ, મીસીસ હીરામોદી.” તે સોલીસીટરે શાંતીથી તેણી ને સમજાવ્યું. “તમારા વરની અંગત આવક કે મીલકત હોય તે જેશક તમારી ધાય, મગર હું તમોને ખાતરી આપુંછ, જાનું, કે મીસ છની હીરામોદી આંચ મીલકત ને મેં તમોને કહેલી આવકની હકદાર માલેક છે, અને એ ઉમરમાં આવે તેટલાં હમે તેણીના પૈસા ટકા અને મીલકતનો વહીવટ ચલાવશું.”

મેહેરાંની તે સમજતાં શું દયા યર્ષ તે લખવા કરતાં કટખી લેવું ઠીક થઈ પડશે. એક ચીસ પાડીને તે બેશુદ્ધ તુટી પડી ! તેણીએ પોતાનાં ધણીતું ખુન કરીને શું મેળવ્યું હતું ? ધણીની ધણી થવા જતા ધણીના ધાનમાંથી તે સદાની રૂવરી ગઈ હતી.

નથી મોત મસ્તાના.

લાઈ "B. V. M." ની માફી આહીને.

લખનાર:-જાંહગીર દારાશાહ દુગાલ.

(ગઝલ)

ન્યાય હોય ખરો ન્યારો, તો ખચીત છે અરે તારો।
ભલે દેવાય તને ગાળો, નથી એ મોત મસ્તાના.
ગરૂરીમાં મસ્ત ગન્યા, તે સયોખી તને નમ્યા;
રે! સર્વેને સરખા ગણ્યા; એ! નથી મોત મસ્તાના.
બુલે છે તું, "B. V. M." મોતને કુર લેખે છે કેમ?
ભલી છે મૃત્યુની નેમ, નથી એ મોત મસ્તાના.
બુલે ફરી તું જ ભણી, દુઃખી છે છંદગી તેની,
હવા માંગે મોત તણી, રે! નથી મોત મસ્તાના.
મૂલ્યો કેમ અરે નાહાન, છંદગી છે કાંટા સમાન;
આપે કાળ ચાંતીતું ફાન, એ! નથી મોત મસ્તાના।
છંદગીની જાંલજ તું કાપે, સદાની રે ચાંતી આપે।
ન કોઈ વાતે સંતાપે, નથી એ મોત મસ્તાના.
છે આઘે તે નગર, આખ્યા જ્યાંથી ભૂમી પર,
જવું પડશે, ના તું ડર; એ! નથી મોત મસ્તાના।
મુલક આપણો તે ન્યારો, વસે પીતા પ્રભુ પ્યારો;
લઈ ત્યાં મોત જનારો, રે! નથી એ મોત મસ્તાના.

બાહર પડી ચુકી છે.

પારસી, ખોળ, વોહરા, હીન્દુ, મુસલમાન અહરથો અને તેમની મુખારક
રૂમીલીમાં વાંચવા વચાવવા લાયક

“મશરેક”ની લખેલી અતીથ્ય રમુજ નવી ગુજરાતી નોવેલ

“પરસ્તાને-પાગલ.”

બસો સફા! સુંદર છપાઈ કુલ ક્રોધ ગાઉનું મુન્નેરી એમખોરક પુકું! ત્રામ કે
ત્રેનની મુસાફરીમાંથી સાથે રાખીને વાંચી શકો તેવી સગવડ સોંપતું રમકડા
જેવું! પીસ્તાલીસ રમુજ રહેચીકતું!

બોધદાયક સુંદર પુસ્તક.

આ રમુજ પુસ્તકના એકે એક સફામાં “વીર” કે “હુમર”
જણાશે—નીરુદાશ રમુજ દેખાશે—તમ્હે વાંચતા વાંચતા ખુબ
હસશે—અને તમ્હારી મુખારક રૂમીલીમાં ઘણી ખુશીથી -
વાંચવા આપશે કેમજે તે બીલકુલ નીરુદાપ, બહુ
હાસ્યજનક, ઉપરાંત અતિ બોધદાયક છે.

મુખપના ધરાકો જેઓ હાથોહાથ પુસ્તક લેનાર હોય તેમને મુખપના જણીતા
પુસ્તકોને ત્યાંથી, કોટમાં બજારગેટ સ્ટીટમાં આવેલા નવા છોપખાના “Express
Printing Press” માંથી, અને કાર્ડ મારકોટની અંદરના ઝાડપાન વેચવાના
મીં સોહરાખ શહેરિયાર ધરાનીના બગીચામાંથી રૂપા બેની કીમતે મલી શકશે.

મુખપના અને બાહરગામનાં ધરાકો જેઓ પોસ્ટથી મંગાવવા માંગતા હોય
તેઓએ નીચે સરનામે લખવું, પુસ્તક રૂપા સવાબેના વી. પી. થી તુરતજ
મોકલવામાં આવશે:—

સોહરાખ શહેરિયાર, “મશરેક”

લીમરડીવાલા હાઉસ—વોલીતલાવ, નવા આતશખેહેરામ પાસે,

મુખઈ.

ભોજરાજ અને કવિ કાળી- દાસનું મૃત્યુ.

(શાસ્ત્ર રૂપી એક હિંદુ કથા.)

—:—:—

ભોજરાજ અને મહા કવિ કાળીદાસ જો કે એક આગલા વખતમાં બહુ લાંબા પ્રસંગ ઉપર હસ્તી ભોગવી ગયા છે, તેપણુ ત્યાર પછી યથા ગયલા રાજ અને કવિઓ કરતાં આ રાજ અને તેના આ વિદ્વાન પંડિતનું નામ આજે પણ અમ્મર રહી ગયું છે. ભોજરાજનાં વખતમાં તેની દરબારમાં સેંકડો વિદ્વાનો, ચાતુર્યકળા અવાજનારા ચાતુરો અને ડાહ્યા પુરો હતા, જેમાં કાળીદાસ કવિ સર્વથી શ્રેષ્ઠ પદવી ધરાવતો હતો. તેની ખડિતાઈ, સુસ્ત પુરુષતા અને ડાહ્યાપણુશિળ બુદ્ધિષ્ઠ પ્રેરણાઓ આગળ મોટા મોટા પુરવીશ્વ પુરો હેરાન રહેતા હતા, અને આખી દરબારમાં રાજ ભોજને સર્વ કરતા કવિ કાળીદાસ ઉપર વધુ ગાવ હતો. કાળીદાસને એક ઘડી ભર ન જાય તો રાજભોજ અકળાતો અને બીજા સેંકડો દરબારીઓ કરતાં કવિ કાળીદાસ એકજોજ-પાસે હોય તો તેમજ મગ્ન રહેતો હતો. રાજભોજ અને કવિ કાળીદાસ વચ્ચેના બુદ્ધિષ્ઠ સંવાદોની નાની નાની ચાતુર્યકળાની બહુ વાતો આજે પણ બોલાય છે, જેમાં થોડીક જો કે ખરી કહેવાય છે તો પણ બીજી કેટલીક તો તેમજ પ્રમિદ્ધ નાખતો ઓથો લઇને કલ્પિત બનાવી કાઢેલી હોય છે. આપણી આજની આ વાત તેવા કલ્પિત પ્રકારમાંની છે કે નહીં તે તો વાચનાર ચુકવશે, પણ આગલા વખતના માદાન પુરો પોતાનું વચન પાળવામાં, સત્ય ધર્મનું શ્રેષ્ઠપણુ જળવવામાં અને પોતાના મહત્વને પરિપુર્ણ રીતે પ્રદર્શિત કરવામાં કેવા એકકાઓ હતા તેનું દર્પણ સમ શુદ્ધ દ્રષ્ટાંત કવિ કાળીદાસ મેની જાય છે.

એક દિવસે ભોજ રાજની કવિ કાળીદાસ ઉપર એક એકસ સંવાદ સંબંધી ઇતરાજ ઉતરી, અને રાજ એટલો કોણાગાન થયો કે ભર દરબારમાં કાળીદાસનું માન તોડીને કાઢવા-લને હોકમ કર્યો કે નહીં પાણી હોય એવાં એક ગયંકર જંગમમાં તેને લઈ જઈ ગરદન મારવો. રાજ ભોજ કાળીદાસ માટે એવું કદીમી ઉચરે નહીં એવી આશા રાખનારી આખી દરબાર તેના આ વિચીત્ર હોકમથી દગ યથા દાંતમાં આંગથી પકડવા લાગી. કોઈની હાંમત આજે નહીં કે ભોજ રાજનાં કોપેલાં ગન સામે કાળીદાસ માટે મારી માગવા ઉભો થાય સર્વ પંડિતો અકળાયા, અને બીજા ડાહ્યા પુરોએ ધાર્યું કે કાળીદાસની આ નહારી કર્મ ગતી જો ખરી ફડી તો રાજની દરબારનું એક સર્વોત્તમ નંગ જતારુ, પણ ઈલાજ નહીં ત્યારે નાચાર થઇને ચુપ બેસી રહ્યા. રાજનાં હોકમ મુજબ કવિ કાળીદાસને કાઢવાને ગરદન મારનારને સોંપ્યો.

તે કવિને રાજની આજ્ઞા પ્રમાણે ઉડાં રાંનમાં લઇ ગયો. કાલીદાસે બપોરે દોઢું કે અઝલ પાસે આવી છે ત્યારે એક નાની સરખી ભક્તિ કરીને શ્રીમાદકાળીનું પવિત્ર સ્મરણ કર્યું અને પેલા ગરબન મારનાર જલ્લાદને ભારે દ્રવ્યની લાંચ આપવા જણાવી પોતાનું જીવનદાન આણું. પેહેલાં તો તેણે તે કણ્ણક કર્યું નહીં, પણ બહુ કાલાવાસા અને આજીજી કરવાથી કર્યું. એમ કરીને કાળીદાસે પોતાનો છુટકો કર્યો. એ સર્વ પ્રસાદ શ્રીમાદકાળીનો હતો જેણીએ જલ્લાદનો અંતરમાં દયા મેલી હતી. હવે જેવો કાળીદાસ છુટો થયો, તેવો તેણે વિચાર કર્યો કે, “જલ્લાદતો રાજ કને જઈ મારો વધ કરેલો જણાવશે પણ તેવું છતાંથી મારે છુપ્યું રહેવું જોઈએ. નળજો કોમ મને પીછાણી રાજને ખબર કરશે તો મારો પ્રાણ જશે.” એમ વિચારી રાજને સમે નગરમાં પાછો આવ્યો અને શેઠેરથી લગાર દુર પોતાની આલખીતી એક વેશ્યાનું ઘર હતું ત્યાં જઈ તેણીને સર્વસ્વ હકીકતથી નિવેદન કરી આસરો માંગ્યો. કવિ કાળીદાસને એ વેશ્યા માટે સાફ મત હતું, જેથી તેણી ઉપર વિશ્વાસ રાખીને દીવસને સમે ધનગરનો વેશ લઈને જંગલોમાં કાઢતો અને રાત્રે છુપી રીતે આવી તેણીનાં ઘરમાં રહેતો. એમ કરતાં બે વર્ષ વીતાં તોએ કાળીદાસ ત્યાં છે એમ કોઈ જણી કે કહી શક્યું નહીં.

હવે એક બનાવ બન્યો. બોજરાજને કાળીદાસની ગરમ પડી, બે વર્ષ થયાં ત્યાં સુધી તો તેણે તેની માત્ર યાદજ કાઢી હતી પણ હવે તેને એક એવા અગત્યનાં કારણસર કાળીદાસની મદદલાઈ જોઈતી હતી કે જે તે વિના કોઈથી ગળે નહીં એમ જણી રાજને તેનું દુઃખીત સ્મરણ થયું અને અપટપણે કોધાવસ થઈ તેને ગરબન મરાવવા માટે પ્રજ્ઞાતાપ ઉપજ્યો.

એ સંતાપ કરતો તે ગાદાલયમાં બેઠો છે એટલામાં તેને વિચાર આવ્યો કે “મારા આ વિદ્વાન કવિ કાળીદાસના રક્ષણાર્થે પ્રત્યક્ષ શ્રીમાદકાળી તેના શીય ઉપર રક્ષણ કરનારી સખળ હતી, હતાં મારા જલ્લાદનાં કુદાકાથી તેનું શિરચ્છેદ થાય એ બનવું અશક્ય છે અને અસંભવીત છે.” એમ વિચારી તુરત પેલા જલ્લાદને બોલાવી મંગાવી ભારે ભય આપીને દમરાવી પુછ્યું કે—“તુરત ખરું કહી દે કે કાળીદાસ જીવતો છે કે તારા હાથે માર્યો ગયો ? જોડું કહીશ તો આજ ક્ષણે તારું મસ્તક ખાકમાં ઉરાડી દઈશ.” આ ભય-બેદીક વાત સાંભળી જલ્લાદ ધમરાયો અને મનમાં વિચારવા લાગ્યો કે “બે વર્ષ સુધી આ વાત ગુપ્ત રહી અને આજ એકાએક રાજ મને પુછે છે તો કાળીદાસને કાંઈપણ પત્તો લાગ્યો હશે, માટે હવે છુપાવવામાં સાર નહીં. જોડું કહીશ ને કાળીદાસ જે સાંપડ્યો તો ફેકટમાં મરી જઈશ, માટે ખરું કહી જીવતદાન માગી લઉં એજ ઠીક ઉપાય છે.” પ્રજ્ઞી રાજને કહ્યું, “મહારાજ હું સત્ય કહું છું જો જીવતદાન બક્ષો તો.” રાજને તો કાળીદાસની જીદાસા હતી એટલે બોલ્યો, “જા બહુ, હવે બોલ.” ગાદા જલ્લાદે સર્વ વાત રાજને નિવેદન કરી, અને રાજએ માદકાળીની સ્તુતી કરી કે તેણીના પ્રેતાપે મારો રાજ-પડિત જીવતો છે, પછી જલ્લાદને જીવતદાન ઉપરાંત મારે જરૂર બધાં રવાના કર્યો અને પોતે વિચાર કરતો નીચલો સ્ત્રોત બનાવ્યો:—

॥ પુષ્પે ગંધસ્તિ લે તૈલ કાષ્ટવન્નિહઃ પથોદૃતમ્ ॥

છ ક્ષોગડસ્તથા દેહૈ પશ્યાત્માનં વવેકતઃ ૧.

અર્થાત—“જેમ પુલમાં સમાયેલો સુગંધ સુધ્વાથી જણાય, જેમ તલમાં સમાયેલો તેલ યંત્રથીજ મર્દન કરી પ્રત્યક્ષ કાઢી શકાય, જેમ કાષ્ટ બાધાથીજ અગ્ની પ્રજ્વળત

આય તેમજ દૂધમાં સમાવયું' ધી તેની વચસ્થિત વ્યવસ્થા કર્યાથી નીકળી શકે છે. વળી શેરડી પોતામાં ગળ્યો ગોળ રાખે છે અને સારી તંદુરસ્તી સુખ ધરાવે છે." એમ ધારી રાજાએ નક્કી કર્યું કે— "એજ પ્રગણે શોધ કરીશ તો કાળીદાસ મળશેજ મળશે." પછી બોલ્યો કે—

॥ યુદ્ધ યસ્ય બલં તસ્ય નિશ્ચુદ્ધેશ્વ કૃતો બલં ॥

વને સિંહામહાનમતો જાણુકે ન નિવાતિતઃ ॥ ૧ ॥

અર્થાતઃ— "જેને બુધ્ધિ છે તેજ બળવાન, જુઓ કે જંગલનો રાજા સિંહ જે સવેથી શ્રેષ્ઠ કહેવાય છે તેપણુ જાણુકે (નાનું શીશુજી) પોતાની બુધ્ધિથી તેની ઉપર ફાવી ગયું હતું." એ દાખવા ઉપરથી રાજા ભોજે વિચાર્યું કે તે પાતાલમાં કીંવા ત્રિભુવનમાં છુપ્યો બી હોય તેપણુ બુધ્ધિબળ વડે તેનો શોધ કરવોજ નેહ્યો. એમ વિચારતાં વિચારતાં તેની નજર મહેલની પાસેનાં 'રંગીન તથાવ' માહેવા કમળ ઉપર પડી જે જોતાંજ તેણે નીચલો અરખો શ્લોક કર્યો :—

॥ કમલે કમલોત્પત્તિ દર્શયતે નૈવશ્રુયતે ॥

અર્થાતઃ— "કમળ ઉપર કમળ ઉત્પન્ન થતું દીઠામાં આવ્યું નથી અને એકલું કમળ પણ દીઠું નથી." એવો બેચરણી શ્લોક કરી સમાવધાને ગયો, જ્યાં રાજા કારભારી કૃત્યો કર્યો, પછી તેને યાદ પડના તેણે તે શ્લોક સમા સગણ કહી સંમળાવ્યો અને એમ જણાવ્યું કે "જે આ શ્લોકનો બીજો અર્થ ગોઠવી આપે તેને મારા પંડિત કરી કવિ કાળીદાસની જગ્યા આપું." પણ સમાનાં સંખ્યાખંધ ચતુરદશરત પંડિતોં અસ્તાં કોઈયી છુપ્યો નહો ત્યારે રાજા ભોજને કાળીદાસની યાદ પડી તેણે વિચાર્યું કે "હાપ ! આજ જે કાળીદાસ હોય તો એક દાણુ ગાવએ ન લાગે એક કવિનુ કહેણુ ખરું છે કે :—

॥ રાતેષુ જાયતે શુરઃ સહસ્ત્રેષુ ચ પડીતઃ ॥

॥ વકતા દશસહસ્ત્રેષુ દાતા ભવતિ વાનવા ॥

અર્થાતઃ— "સો શુરવીરમાં ગાગલીક અને સત્ય શુરો એકજ હોય. સેંદડો પંડિતોમાં ખરી પંડિતાઈ અને પંડિત્ય એકજ જાણે. સદ બાપણુ કરતાંઓમા ખરો ભાવિક જીવક એકજ નીકળે. સો માતા પ્રતમાં એકજ સખી અને દસ કરોડ નીલકંઠામાં એકજ નીલિવાન મળી આવે છે." એમ વિચારી મનમાં એક હાથ મારી ભોજ રાજા આખી દરબાર સાંભળે તેમ બોલ્યો— "આ દરબારમાં લાખ ચતુરો હોય પણ મારા કાળીદાસને કોઈ ન પુજે. અરે કાળીદાસ ! તું તો મારી સમાનું સર્વોત્તમ રત્ન હતું"—એમ જોયતાં આંખમા ઝળઝળીયાં ભારાઈ આવ્યાં જેથી ત્યાંજ રાજાસન ઉપર બેઠા બેઠાજ રડી દીધું.

થોડોવાર છાતી ખવાસ કર્યા કેડે તે બોલ્યો— "અરે ! શુ ત્યારે આ સમા માત્ર નાખી-કજ છે—કામીક નથી ? શુ એવો વિરલો આ સમામા નથી કે જે મારા શ્લોકીક ચરણનું બીજું પદ ગોઠવી આપે ? શરમ છે—શરમ છે." એમ બોલી આખી સમા ભણી નેપું પણ કોઈ નીચેગી ઉપર નેતું નહો તે દેખી પાડો બોલ્યો— "હું આ સિંહાસનપર બેસીને આ સમા અને મારી કુલ રૂપન માટે સરત મેંડું છું" કે જે નર કે નારી મારી આશામાં મને પ્રદીપ્ત કરે તેને દસ લાખ રૂપયા આપી નવાજું." આ સાંભળતાંજ દરબાર તો થબીજ રડી પણ

ત્યાં ગાંધા માટે આવેલી એક નાયકા આ શબ્દ સાંભળતાંજ ઉભી થઈ. સર્વ અચરતીથી દંભ બની તેણીને ટીકવા લાગ્યા. ભોજરાજને પણ કંઈક આશા ઉપજી, આ નાયકા તે પેલીજ વેશ્યા હતી, કે જેણીનાં ઘરમાં કાળીદાસે ઉતારો લીધો હતો. તેણીએ જ્યારે 'નમસ્કૃત્ય' કે આ દોહરાનું ચરણ કાળીદાસ પાસે સેહેલમાં ગોઠવાઈ શકાય અને તેમ કરીને દશ લાખ રૂપેયા પણમાં આવી પડશે ત્યારે તુંને ઉભી થઈ. 'જરૂર દેખીને મુનીવર ચલે' તે આ 'ગમે એવી પ્રદના હોય તો પણ સ્ત્રીનો વિશ્વાસ કરવો નહીં' એમ જે વિદ્વાનો કહી ગયા છે તે આ દાખલા ઉપરથી ખરું પડે છે. તેણીએ વિચાર્યું કે "દશ લાખ રૂપેયા વગર મેહેનતે મળી જાય છે તો જતા કાં મેલું?" એમ ધારી પૈસાપર નજર કરીને કાળીદાસને આપેલા વિશ્વાસનું ભંગાણ પાડતાં તેણી બોલી કે—“માહારાજ દશ લાખ રૂપેયા મળે એ ખરું પણ તેની જામીનગીરી શી?” રાજા ભોજ આ અપમાનકારક શબ્દ સાંભળી સગાર મંડકયો પણ તેણે હીકું કે “કાળીદાસનો કાંઈક પ્રતો લાગવાનો સમો સામો આવેલો જણાય છે માટે કોપીક બનીશ તો માંજ ખીગડશે” એવું સમજી બોલ્યો કે—

સકૃજજલપતિરાજાનઃ સકૃજજ

લપતિ પડિતાઃ સકૃત્કન્યા પ્રદીપં

તે ત્રીણેતાની સકૃત્સકૃત

ભાવાર્થ—“રાજા અને પડિત જે બોલે છે તે પહેલાં પરિપુર્ણ વિચાર કરીનેજ પછી બોલે છે. જે મિથ્યા બાપણુ કરે તો મિથ્યા બાપણુ કરનારાઓનો ધનસાફ કાણુ કરે? દીકરી આપ્યા પેહેલાં વરના કુળ, સદગુણ ઇત્યાદિનો તપાસ કરવો જોઈએ. તે બદલ દીકરી પરણ્યા પછી તેમ કરવા જઈએ તો તેમાં સાર્યક શું?” રાજાનો આ લાપક જવાબ સાંભળી વેશ્યા બોલી—“માહારાજ, આપનું કહેવું સત્ય છે. આ ઉપર હવે મને પૂછ્યું બરસો છે કે આપ વચનથી ફરશે નહીં, પણ હું માંગી લઉં છું કે આ રસોક્તો ઉત્તર દેવાને મને આજનો દીવસ મેહેનત આપવી. કાલ રાત્રે દરબાર ચરણે હાજર થઈ નિવેદન કરીશ.” એમ કહી રાજાની રમ લાઈ તેણી ધર આવી વિચાર કર્યા એડી કે હવે શું કરવું? અંતે તેને એક વિચાર સુઝ્યો અને તે મુજબ કરવાને નક્કી કરી બારણું ઢાંકી માંહે પયારીપર સુઈને કાળીદાસના આવવાની રાહ જોતી બેઠી. જ્યારે રાત્રી પડી અને લોકો વગેસગે થયાં ત્યારે પોતાના સરેસ્તા પ્રમથે કાળીદાસ મેળશકે દનગરનો વેશ ધારણુ કરી અરણ્યમાં ગયેલો પાંડો ક્યો અને આવીને વેશ્યાનું બારણું ઠોક્યું. હવે પેલી વેશ્યાએ જોયું કે “ઘરમાં લીંબા પછી રાજા ભોજનાં રસોક્તો ખુલાશો પુછીશ તો તે કદાચ કહેશે નહીં, એટલુંજ નહીં પણ જણવા માંગશે કે તેને તેની શા માટે અગત પડી છે?” માટે તેણીએ યુક્તી રચી રાખવા મુજબ જેવું કાળીદાસે બારણું ખડખડાવ્યું તેવીજ તેણી માંહેથી રાજા ભોજવાળો રસોક્ત બોલી:—

॥ કમલે કમલોત્પત્તી દર્શયતે નૈવ શ્રુયતે ॥

આ સાંભળતાંજ કાળીદાસે બહુરૂપી તુરત જવાબ આપ્યો:—

॥ બાલેતવ મુખાં મોજે જાતમિંદીવર દ્વયં ॥

અર્થ—(કાળીદાસે જવાબ આપ્યો કે) “હું બાલેકા ! (યાને નાદાંન) કમળની ઉપર કમળ જોયું મધી એમ તું કાંઈ બોલે છે? તારું મુખ છે તે કમળ છે, અને તે ઉપર બે નેત્રો છે

તે તારાં નહીં જોયલાં બે કમળાં સમજા !” આ શ્લોક તુરત તે વેશ્યાએ લખી લઇ બારણું ઉંચાડી કાળીદાસને માંહે લીધો. માંહે ગયા પછી કાળીદાસે પુછ્યું “રંગીન તને આજે આ શો શોખ થયો ? શું કાંઈએ આ શ્લોક પુછ્યો છે કે કેમ ?” રંગીન (જે પેલી વેશ્યાનું નામ હતું તેણી) એ કહ્યું “તેમ ધારવામાં તમારી ભૂલ છે. આજ અને અગર્યો શોખ થઇ આવ્યો કે ભોજ/રાજની દરબાર છોડ્યા પછી જંગલવટો લીધા કેડે પડિનાઇ છુટી ગયા, છો કે કેમ ? માટે જરીક રમુજ કરી બીજું કાંઈ નહીં.”

બીજે દિને રાજસભા બરાઇ આખી દરબારમાં રંગીન વેશ્યાનો શ્લોકીક ઉત્તર સાંભળવાને ગમ્ય કંઠ ગળા. પેરોદીયામાં કાળીદાસ તો અરણ્યમાં નીકળી જાય એટલે પ્રભાત થતાંજ રંગી-લને દરબારે જ્યાની ફરાગત મળી. તેણીને કે જો દશ લાખ રૂપૈયા ઉપરજ પેડો હતો. આંતે તેણીએ રાજને બર દરબાર સમક્ષ ઉત્તર દીધો. જે સાંભળી રાજસભા દંગ રહી. ઉત્તર સાંભળતાંજ ભોજરાજ તો ચેતી ગયો કે “જ્યાં છે ત્યાં કાળીદાસ આ રંગીન વેશ્યાનાં ધરમાંજ છે.” એમ ધારી કોટવાસને દરબાર સમક્ષ કહ્યું કે—“તુરત આજ ક્ષણે આ વેશ્યાનું મરતક ઉરાડી દે,” કોટવાસ સાંભળતાં વારજ સજ્જ થયો અને રંગીન ધમરાઇ. રાજભોજ બોલ્યો “જોશ આ ઉત્તર તને કાળીદાસેજ કહ્યો કે નહીં, નહીં તો કાળેને ધરણુ થશે.” વેશ્યા તો છપણુ લક્ષણુની પણુ જાતે સ્ત્રી જાતજ કેની તો પોચી ન હોય તો શું ? તુરત કહી દીધું. રાજ કહે, “આજ ત્યારે, આત્યારે તારા ધરમાં લઇ જઈ અને તેની સાથ મેળવી આવ.” રંગીન કહે, “ના એમ બની શકશે નહીં, અધગત્રી એક પહેર જવા દઇ એકદમ મારે ઘેર આખી પહોચો તો ત્યારે મળશે, હમણાં તો એ નીત્ય નિયમ પ્રમાણે અરણ્યમાં ભટકતો હશે.” એમ કહી રાજને સમજાવી સાંજરે આવવાનું નક્કી કરી ધરે ગઇ.

રાત્ર થઇ અને લગાર કાળુ‘પુ’ થયા પછી કાળીદાસ આવ્યો, અને ભોજન પાણી કીધા પછી રંગીન સાથે વાતમાં બેઠો છે એટલામાં રાજએ વાપરાસર આવીને બારણું ગમડાનું. રાજનો સાદ સાંભળતાંજ કાળીદાસ ચેંક્યો અને ધમરાટમાં નાહસવા લાગ્યો, પણ સંટક એવું હતું કે રંગીને આગમયથી પાછલાં બારણાને તાળું મારી કુંચી ખોલા પાસ રાખી હાથ કે જેથી આગલે બારણેથી રાજને આવેલો જાણી કાળીદાસ નાહસવા પામે નહીં. જ્યારે કાળી-દાસે નાહસવાનો રસ્તો દોડો નહીં અને કોઈ દડાડે નહીને આજે પાછલું કમાડ ખામખા વાસેનું દીકું ત્યારે તે પડિત ચેતી ગયો કે ‘આ વેશ્યાનું-જ કાંઈક કારસ્તાન છે, અને રાજ પાસ દ્રવ્યની લાલચે લાંચ લઇ અને પકડવાનેજ આ ચેંકકું રચ્યું છે.’ એજ વખતે તેને ગઇ કાલે ખોતે પૂરો કરી આવેલો શ્લોક વાદ આવ્યો જેથી તેનો શક મુસ્તકીમ થયો. તે મોટેથી ચીરડાં બોલ્યો—“હું પાપિણી તો” અતે અને ફસાવ્યો. ખચીત શાસ્ત્રમાં ‘સોંઓનો બરમો કરવો નહીં’ એમ જે લખેલું છે તે નિઃશંકય સાચ છે:-

॥ મીત્ર દ્રોહીકૃતઘનશ્ચ તથા વિશ્વાસ ધાતકઃ ॥

• ત્રયસ્તે નર કથાંતિ ॥ યાં વચ્ચે દ્રીદવાકરો ॥ ॥

અર્થ:-“મિત્રોનો દેહ કરનાર, કૃતઘ્ન અને વિશ્વાસઘાત કરનાર એ ત્રણ, ચંદ્ર સુર્ગની હસ્તી સુધી નર્કમાં વાસ કરે છે.” એમ કહી રંગીનને કહ્યું—“હું પાપિણી સ્ત્રી તો” પૈસાના નીચ લોભાર્થે વિશ્વાસઘાત કર્યો છે, પણ હવે એટલું માફ માન ને મને એવો એક રસ્તો

ખતાય કે જ્યાંથી હું નીકળી નહીં, કેમકે જ્યારે રાગ ભોળે મને ગરદન મારવા અરણ્યમાં જલ્દા જોડે મોકલ્યો ત્યારે તેની પાસે મારું જીવતાં જીવતાં, આહતાં મેં તેને વચન આપ્યું હતું કે, 'મારો જીવ જશે તો તે આપીશ પણ રાગને જીવતાં જીવતાં મેં ન દેખાડીશ.' મારે મારું તે વચનનો અત્રે ભંગ થયો ઇશ્વરની દરગાહમાં મરતો દહાડે આ મોટાં પાંપનો શરીર થાકે છું મારે મને ઉગાર." રંગીન બોલી—“ધમરા નહીં કાળીદાસ, રાગ તને ગારનાર નથી.” કાળીદાસ બોલ્યો—“હું ગરવા બીડતો નથી, મને રાગનો દર નથી, પણ મારાં આપેલાં વચનનો ભંગ થાય તે મારે હું છું, એ પરમેશ્વર મારું રક્ષણ કર.” એમ કહી તત્કાલ ઉચકી અને તે સ્ત્રીને કહ્યું—“આજ ક્ષણે મારું ડોકું ઉરાડ નહીં તો તારો વધ કરું છું.” સ્ત્રી ગભરાઈ પણ કાલાવાલા કરવા લાગી, જે નહીં સાંભળનાં કાળીદાસ તેનાં આંગળ પર જોશમાં ધર્યો કે “આજ તારો રોટલો કરું છું,” જેને તેમ કરતો અટકાવી તે રત્નો પોતાનો જીવ વાલ્યો કરી તત્કાલને બાકી પડી અને તેનાં કહેવા મુજબ એક ઝડકે કાળીદાસનું શરીર ધડથી જુદું થઈ પછી બારણું ઉઘાડી રાગને અંદર લીધો. રાગ ભોળ બાહરથી કેટલુંક બાવણું સાંભળી ચુક્યો હતો. તે તે સ્ત્રીનાં હેવાસ સાંભળી લમ કાળીદાસનાં પ્રેતપર આપ્તીન કરતો બોલ્યો કે—“ધન્ય છે મારા ખરા પ્રવિણ અને ધર્માતુ પડિત ! કે એક નીચ જલ્દાને આપેલાં વચનપર પણ પવિત્ર નિઠ્ઠિતથી સાચુત રહી તે કોણ પાળવા મારે પ્રિય પ્રાણ બોલ્યો. અરે મુલો હું ધર્માતુ રાગનો કહેવાતો કે પહેલાં જો મેં એને ગરદન મારવાની સજા ન કરી હોત તો આજે આ શુરો આવે મરણે મરત નહીં.” એમ કહી કાળીદાસ પાસે પડેલી તત્કાલ ઉચકી જેવી પોતાનાં સીતામાં ભોલવા જાય છે તેવી જ દેવી શ્રીમહાકાળી ત્યાં ઉત્પન્ન થઈ અને તેનો હાથ પકડી તત્કાલને મેલીને બોલી—“યોગ ! યોગ ! એ રાગ ભોળ ધીર ધર ! એવી તે તને શી વિપત્તિ અને દુઃખ છે કે તારો અનુભવ પ્રાણનો ધાત કરે છે ?” રાગ તેનાં પવિત્ર આગમન દેખી નમીને બોલ્યો—“હે કાળી ! તું મારો હેવાસ સાંભળ.” એમ કહી સર્વસ્વ હકીકતથી રેશન કરી, જે સાંભળી તેણી બોલી—“માગ તને ત્યારે શું જોઈએ છે, હું આપવાને સામર્થ્ય છું.” ભોળ બોલ્યો—“હે દેવી ! મને બીજું કંઈ જોઈતું નથી. પરમેશ્વરની કૃપાથી સર્વ વાતે હું પરીપૂર્ણ છું, મારે જો તું મારી ઉપર પ્રસન્ન થઈ હોય તો મને કહે કે હજી મારું આ જગતમાં કેટલું આયુષ્ય બાકી છે ?” દેવી બોલી—“તને માત્ર પાંચ ધડી હવે જીવે છે.” રાગ બોલ્યો—“તો તે પાંચ ધડીમાંની અર્ધ ભાગ કાળીદાસને આપી સજીવન કર.” દેવી કહે—“હીક છે, એનું શીશ ધડપર મેલી ઉભું કર.” એમ બોલી ચુકત થઈ. ભોળ રાગે એ સાંભળતાં વાર તેમ ક્યું, તો કાળીદાસ સજીવન થયો ! !

કાળીદાસ સજીવન થતાં જ બંને ભેટી પડ્યા. પછી એક-એક પાસે પોતપોતા મારે ક્ષમા માંગી મેહેમે સીધાયા. પછી રાગ બોલ્યો—“કાળીદાસ, હવે મારી પાંચ ધડીની છંદગીમાં તને અર્ધ ભાગ આપતાં અઢી અઢી ધડીની આપણી છંદગી રહી છે મારે મરતું સાથે જ થશે તેથી આટલો કાળ વ્યર્થ ન યુગાવતાં એકાન્તપણે ધરવરો પ્રાપ્ત કરાયે કે પેલી છંદગીમાં સુખ મળે.” એમ કહી અર્ધાંત ઉઠ્યા અને અગારીએ ગયા, જ્યાં તપમાં તે તપમાં ધડી પુરી થતાં જ રવર્ગવરો થયા !

“સતધર્મ.”

ચોટક.

(૧)

પ્રભુ! સત્ય સનાતન શસ્ત્ર ગયુ,
પ્રભુ! કર્મજના દુષકર્મ થયું;
પ્રભુ! લાલચ લક્ષ્મી થકીજ રહી,
પ્રભુ! ભુલગી થકી ભરપુર મહી;
જન સાધુ બને,
વન રાગી બને,
પણ ધર્મ તણું કહિ નામ નહીં.

(૨)

મનને રચતુ મળતાંજ કરે,
કદી એજ પ્રપંચ કરેજ. કરે;
પ્રભુને પકતા બહુ ડોળ કરે,
જન હસ્ત મહી બહુ પુષ્પ ધરે;
બહુ નર બરે,
ઉરમાજ ધરે,
‘સતધર્મ’ તણેજ વિનાશ બરે
દામોદરદાસ લીમણ તન્ના.

તૈયાર છે

બાપના શાપ

‘નવરંગ’માં બે વર્ષ સુધી એક સરખા ઉમંગ ને હોંશથી વંચાયલી અધિપતીની કલમથી લખાયલી સુંદર વારતા. રેમી આઠ પેજ (મોટી) સાઈઝમાં સુંદર એકડ પેપરે ઉપર છાપેલાં રરપ પુઠો અને કપડાંનું સુશોભીત પાકું ખાચ-ડીંગ. કીંમત રૂ. ૨૫. પોસ્ટેજ આના પાંચ વધુ.

મળવાનું ટેકાણું:-

નવરંગ પ્રેસ, બનરગેટ, કોટ, મુંબઈ.
જેહાંગીર બી. કરાણીના હોકરાઓ,
પારસી બનર, કોટ, મુંબઈ.

પરાક્રમની પરાકાષ્ટા.

લગભગ ૪૦ વર્ષો થયાં.

આખી દુનિયામાં પુણ્ય ફોનૅઝ મેળવનારી...લાખો સર્દારશિક્ષકોવાળી—તંદુરસ્તી, તાકાત અને લાંબી જીંદગી આપનારી તદ્દન વનસ્પતિની

આંતકનિગ્રહ ગોળીઓ

નવજાં શરીરને બળવાન બનાવે છે, પાચનશક્તિને સુધારી દસ્તની અટકાવતને દુર કરે છે અને લેહી તથા ધાતુના વિકારોનો નાશ કરી શરીરને નેગરવી કરે છે. ખરેખરી જસનામી છે અને તેથી જ લાખો-દરદીઓના આશીર્વાદ પામી છે.

કીંમત:—૩૨ ગોળીની ૬ળી એકનો રૂપિયો એક વધારે વિત્ત બાણવા માટે પ્રાગ્રસ લીસ્ટ મંગાવી વાંચો અને ફાકેફ ધાઓ.

વૈદ્યશાસ્ત્ર મણિશંકર ગોવિંદજી.

મુંબઈ—પ્રાંચ,
કાન્નગાદેવી રોડ.

આંતકનિગ્રહ ઔષધાલય.

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

જસમાઈનનો

આયોડાઈઝડ

સારસાપરેલા.

લેહી સુધારી નિરોગી અને જીંદગીની મઝા લોગવવાને શક્તિવાન બનાવવા માટે આ જસમાઈનનો સારસા પેરેલા જરૂર વાપરજો પ્રમેહ, આંદી, વિસ્ફેટીક, અને બીજાં ગરમીનાં દરદોમાં પેહેલા નંબરની દવા છે. સંધીવા ઉપર તેનો ગુણુ અજગ જેવો છે. ખસ, લુખસ, દરાજ, ખરજવાં ગડગુમડ, કંઠમાળ, કોઠ, અને એવાં અનેક દરદો ઉપર આ જસમાઈનનો સારસા પેરેલા ખાસ કરીને વાપરવા લાયક દવા છે. દમ, ખાંસી, અને છાતીનાં દરદોમાં ઘણોજ ફાયદોકારક છે. કીંમત રૂ. ૧૫ વી. પી. થી રૂ. ૧૫૦૦ ત્રણ શીશીના રૂ. ૫૦ અને ૬ શીશીના રૂ. ૯૦ વી. પી. સહીત.

દરેક દવાના વેપારી પણ તે વેચે છે.

લખો:—અમૃતભિંદુ ઓફીસ—નડીઆદ.

કંઈક જાણવા બેગ.

સેંત પોમ કેવીદ્રમની ઉચાક ૩૬૫) શીટ કરતાંની વધારે છે.

રોજી માઉન્ટેન્સમાં જોટી બધી તો ચુપકીરી હોય છે કે એક તીવરની પાંખનો ૬૬-
ડાંતનો અચાજ કેટલા માણસો દુર સુધી સંબળાય છે.

નોત્તેનાં એવો કાપદો છે કે કોણી મણસો આક કાપતું નહીં, અને તે કાપે તો તેની
જગ્યાએ ખીજા ત્રણ નાનાં આકો રોપવડ.

ચેરતરમાં જા રે કોઈ માણસની ખાદરન જતી હોય તે વખતે જો કોણી રસ્તે આવતો
માણસ પોતાની રોપી ઉનારીને તેને માન નહીં આપે તો તેને જુના રેવાજ મુજબ મેજસેટ
આગળ ઉભો કરવામાં આવે છે, અને તેને કેટલી સજા દરમાવવામાં આવે છે.

નસકેરી ટુગી ગજ હોય તો જુજી કોનોની દટકા સુગવાથી નસકેરીમાંથી નીકળતું
કેહી છુરતા છુરત બધ યશે.

મૈથી પહેલું 'મુર્ચિંગ પીકચર' સીમાગો ખાને 'વરહડેર' મને ૧૮૯૩ નાં સાલમાં ખતા-
વવા માં આલું હવું તેને (Kinetoscope) કીનેટોગ્રાફ કરીને કહેવામાં આવતું હતું.

તમારા જુઠપર એક નરમ કટકા વડે ઝીસરીન લગાડવાથી અને તેને દશ મીનીટ સુધી
રહેવા દેવાથી, તમારી જુઠપરની ચક્ક કેટલાએક દોરસો સુધી રહી શકશે.

કોઈ પથુ પુરોપ્પન દેશ કરતા રશીયા વધારે આંધળા લોકો ધરાવે છે. ઘણા છોકરાંઓ
જનમથીજ આંધળા જન્મે છે. અને ખીજાં, જરદાસ્ત અને જતનની કોતાહીને લીધે
આંધળા બને છે.

રેમનો છંગલાંડમાં કોખીજ દાખલ કરવા માટે માન ખાટી ભવ છે, અને કોમવેલના
મેપાહોએ તે કોખીજને રકોટલેંડમાં લાવીને ત્યાં તે ભણીતું કીધું.

સીંદને કેળવનારા પોતાના હાથો લવંડરથી સુગંધી બનાવે છે. એવું કહેવામાં આવે છે
કે કોણી સીંદને પોતાના કેળવનાર પર કે જે કેળવનારે આમ સુગંધનો ઉપયોગ કરવાની
સાવચેતી લીધી હોય, હુલો કરવાનો કોણી રેમડ તોધાયો નથી.

સાઈય અમેરીકામાં આવેલું રીયોડ બ્રેનેરો શતની વખતે બેશુમાર તેમજની અને ચક્રચક્રીન
શની ધરાવવા માટે વીખવાતી પામેલું છે, અને નૌકાશાસ્ત્રીઓએવું કહે છે કે તે રેશનીનો
બકાત દરીયામાં-૧૦૦) માછલ દુરથી જોઈ શકાય છે.

x

x

x

ચીનાઓની આલકાએટ ૨૧૪) અક્ષરોની બનેલી છે.

+

x

x

એક ગાયના ચામડામાંથી (આસરે ૩૫, રતલ ચામડું ઉત્પન્ન થાય છે બ્યારે એક
હાંના ચામડામાંથી આસરે ૧૦) રતલ ચામડું ઉત્પન્ન થાય છે.

+

+

+

લીસો રંગ આંખને ટાઢક આપે છે, અને તેથી કરીને બીલીયડની તેજસ માટે લીસા
મનું કપડું વપરાય છે.

x

+

x

એક હેરીંગ એક વરસમાં ૩૦,૦૦૦ ઇંડા મુકે છે.

*

÷

*

કાંદાના રસથી પોલાદપરનો કઠટ નીકળી જાય છે, કાટવાલા ભાગપર એક અરથો કાંદો
ખાધ ધસો, અને તેનો રસ તે કાટપર ૨૪) કલાક સુધી રાખી મુકો, અને પછી તેને બાઈ
ટે અને તંરપેનતાઈનથી તેપર પોલીસ કરો.

+

x

+

તાડનાં ઝાડો ખોરાક, લાકડું, જાગતજી, દેરડા, રેસાં અને પહેરવેશની હજીમો
ફરી પાડે છે.

x

÷

x

પરથીયાનો શાદ નકર સોનાની બનેલી, અને કીમતી ઝવેરાતોથી ભરેલી એક હાથાવાલી
પુરથી ધરાવે છે.

x

*

x

ઈંગલાંડમાં દર સાલ પરજીતી છોકરીઓની વીંટીને માટે (૭૦૦૦) રતલથી વધારે
લાંતું બપે છે.

*

*

*

ક્રાંસમાં પીસો રંગ એ અદેખાઈ અને કપડોનો રંગ છે. અને તે કારણે લીધે કેટલીક
અંચાલીઓ પીસો રંગ ધરાવતું કપડું પહેડશે નહીં. અથવા તો પેતાના ઘેરમાં પીસા
નો રાખશે નહીં.

*

*

*

કપુર મુખ્યત્વે કરીને ફારમોલાના ટાપુમાંથી, જાપાન, અને ચીનમાંથી આવે છે. કપુર
હાલ અને બીજી ચીજો બનાવવા માટે ધણેજ ઉપયોગી છે. વળી તે સરદીને માટે પશુ
બેગાણું ધરાવે છે.

બેંક નોટાને અસલ સોનીની નોટા કરીને ટ્રહેવામાં આવતી હતી. કારણ કે બેંકરો તે વખતમાં સધળા સોનીઓ હતા.

* * *
એક સદી થયા સ્વીડને લગાઈ કાઢી નથી.
x x x

એક સાધારણ હાથી રોજનું ૨૦૦) રતન સુકુ ઘાસ ખાય છે.

x x x

ડાકટરી સતવાલાઓના ગત પ્રમાણે સક્રી તંદરેસ્ત બાળકો હમેશા આનીય કરતાં એ છા વયના-પીતાને અને ૩૫) કરતાં ઓછાં વયના માતાને ત્યાં જન્મે છે.

x x x

પાંદરાની ઓકસ નતો અફવાતુન ઉંડ ખાઉં હોય છે.

x x x

હીરાઓના રંગ ઘણી જાતનો હોય છે, જેવાં કે કાળા, પીળા, અસ્માની, રાતો, ગોલાળી, લીધો. કાળા હીરાઓ ઘણા જ જુના છે, અને તે ખોરનીધામાંથી આવે છે.

* * *

એક ઝાડ કે જે સાઉથ રી આફ્રિકામાં ઉગે છે તેમાંથી એક એવું ફળ ઉત્પન્ન થાય છે કે જે ફળ ખોરાક તરીકે ઘણું ખૂબ એક તરતના ભુજેલા પાઉંને મળતું આવે છે. આવા માણસને લીધે તે ઝાડ એક ની તરીકે જાણીતું થયું છે.

x x x

જાપાનમાં ફેરીસો વજનથી વારંવાર વેચવામાં આવે છે.

* + *

કોન્સાતનતીનોપલ શહેર આગળ કોઈ જી કેકાણે સાયકલ પર સવારી કરવી એ એક મોટા ચુનાઈ તરીકે લેખવામાં આવે છે.

x x x

એક કેશમીર શોલ બનાવવા માટે ત્રણ માણસોને ૧) મહીના લાગે છે, અને જે પછ-વાડે દસ બકરાનું. ઉન જોઈએ છે.

* * *

સાફ કાપેલું એક હાથીનું ચામડું ઘણી મોંઘી કીંમતે વેચાય છે. જે ચામડું સાફ કરવા માટે હવેલગ ૬ મહીના લાગે છે.

+ x +

નીચસો વાક્ય અખી આવંદખેટ સમાવે છે. Pack my box with - zive - dofen liquoj jinguk.

x x x

જેમપાહવની ગોષ અસલ એસીરીયામાં થઈ હતી.

x x x

આખી દુન્યામાં સૌથી મોટો હીરો તે જેમનશ નામનો છે, જેનું વજન ૧૮૬૦) કેરેટનું છે. તે ધાત્રીલમાંથી સને. ૧૭૪૫ માં મળી આવ્યો હતો.

દંછપ્તના ટેલીફોન ઓપરેટરોને અંગ્રેજ ફ્રેંચ, ઇટાલિયન, ગ્રીક અને અમેરિકન ભાષાઓ બોલવાની જરૂર છે.

એલુમિનિયમ માનવામાં આવે છે કે પ્રિસ્ટોલની શોધ ફ્લોરેન્સમાં (૧૫૪૫) ના વરસમાં થઈ હતી.

ઇંગ્લાંડમાં ઘોડદોડની સરતની એલુમિનિયમ છે કે-૧૬૦૮ ના સાલમાં સ્થાપના થઈ હતી.

લ.ઇ.ઇ.ઓટની શોધ મી. એન.ડેડ નામના એક સમયે પહેલવહેલી કાઢી હતી.

પહેલવહેલા પરણતી વખતની વીંટી અંગુળ પર પહેરવામાં આવતી હતી. પછી પહેલી આંગળી પર ત્યાર પછી બીજી આંગળી પર અને સહી છેલ્લી ત્રીજી આંગળી પર. હાલમાં હવે એજ આંગળી પર પહેરવાનો ધારો પડી ગયો છે.

સ્પેનનો રાજા દસ્તાવેજો પર પોતાના નામની સહી કરતો નથી. તેની સહી ફક્ત “હું પોતે રાજા” કરીને છે.

સમન.

મુંબઈની જાણીતી ડેરી પેરીશીયન ડેરી કું.

વગર ભેલતું ચોખ્ખું દુધ, માખણ, સ્વચ્છ
શ્રેષ્ઠ કીમ, મેળવવાનું તમામ ભરણાપાત્ર
એકલું મથક છે. એકવાર ત્રાયલ લેશોજી?

ટમ્પરીડ લેન, કોટ મુંબઈ.

અંધકાર અવનીનો રાજ.

કથારૂપી આત્મિક દ્રષ્ટાંટ.

લખનાર:-મીનાચુર માનેકજી માદન.

આજે જ્યારે હું રમીનદ્રનાથ તાગોરના એક નાટકને તમે સનમુખ રજુ કરે છું ત્યારે મને દરેક આશા છે કે મારાજ અર્થ ખરો છે અને ખીજો અર્થ હોઈ શકે નહીં એવો અચાની હાવો સ્વિકારશો નહીં. એ તો જેટલા રસ્તા છે તેટલા સઘળા રસ્તા આખર એકજ સત્ય-એકજ સમ્યાધ-તરફ ધસી લઈ જાય છે. કહે છે કે એવાર એક મોક્ષની સાહેબ ગેય સાઅદીના દોષ ક્યાના બેથી ત્રણ અર્થ પોતાના શિષ્યોને સબળાવતા હતા. તેટલાં શેખ સાઅદી અંદર આબો અનો કહ્યું 'શેફિન માઅલીએ સાઅા ગિર અસ્ત,' એટલે "સાઅદીનો અર્થ તો જુદોજ છે." દરેક માણસ પોતાની કેળવણી અને મનની તરબત મુજબ અર્થ કરે છે. હિન્દુ શાસ્ત્રમાં ક્યા છે કે ચાર ઝીંપળાઓ એક હાથીની આસપાસ ફરી વળ્યા અને તપાસવા લાગ્યા કે આ શુ ચીજ છે. જે આપણો પુછડી ધરી હતો હતો તે કહે કે માછી એ તો નબળું જનાવર લાગે છે અને જે હાથી ! પપને તપાસતો હતો તે તેની વિશ્વ જાન કે "જા, જા, આ તે કાંઈ નબળું જનાવર હોય ! આતો ધરતુ બારવડ્યું લાગે છે" ! એ રીતે દરેક શખસ પોતાની રોશનીના પ્રમાણમાં જોઈ શકે છે.

હવે આજની બાબત જ્યારે મેં રમીનદ્રનાથમાંથી સુઝી છે ત્યારે મને અફસોસ સાથ પેલા શખ્દો યાદ આવે છે કે "એક પેમામખર કદીગી પોતાના દેશમાં કયુન રખાતો નથી." આપણા બાળકો પુરોપના મહાન નર અને નારીએ માટે વરમો વેર શીખે છે પણ પોતાના ધરના આગણમાં કેવા બળવાન નેતાઓ હસ્તિ ધરાવે છે તેની તેને અફસોસ ! ખમર નથી. રમીનદ્રનાથ તાગોર એક તે પેમામખર છે જેને દુન્યાની અશાંતી અને અફઝામણોમાં કાંઈ નવીજ શાંતિનો અવાજ અને નવાજ પેમામનો સરોદ રેડ્યો છે ! રમીનદ્રનાથ તાગોર એક તે કવિ છે, જેની કવિતાઓના ગચગચાટમાં આ પુરાણી પૃથ્વિના મહિમાજ જાણે નવીજ રોશની એ દેખાવા લાગ્યો છે ! રમીનદ્રનાથ તાગોર એક તે ઇતિહાસને લખનાર છે જેને ફરી એકવાર માણસાઈ દિલ અને આત્માના ઇતિહાસનો નવા સદા હાર રજુ કર્યો છે ! રમીનદ્રનાથ તાગોર એક તે હુન્નરમંદ છે જેની પીછીની રંગતે ફરી એકવાર નયુજ આસ્માન અને નવીજ રોશની, નવાજ પડાડો અને નવાજ વાજોઓ રંગાવા ને વજાગી રીતે એક વિદ્વાન ઇન્સેજ લખ્યું છે કે રમીનદ્રનાથ તાગોરેજ મને તો દુન્યામાં કેમ જીવતું તે શીખવ્યું છે.

એવા એક કિસમી કવિતા નાટક “The King of the Dark Chamber” નો અભ્યાસ આપણે હાથ ધર્યો. એ નાટક લંડનના સ્નેજ ઉપર ધણી કામેલ - ઇંગ્લેન્ડ ખાતે આપણે અને એકસોની મદદ સાથે રચ્યુ થયો હતો ત્યારે આપણને કેટલાતાં એડ્યુકેટેડ હિન્દુસ્થાન ઉપર અફસોસ ઉપજે છે કે શિક્ષણીયર જેવા નાટકો સાથે તેને કદીથી સ્પીનદ્રનાથના નાટકો રચ્યુ કરવાની જ્ઞાની બતાવી નથી.

આ નાટકનો પ્લોટ રસીસો પ્રથમ સેક્સ છે. તેમાં એક રાણી એક રાજા સાથે પરણેલી હોવા છતાં કદીથી તે રાજાને નિહાળ્યો નથી—અને તેણી હમેશાં પુછે છે કે શું રાજા એટલો બદસુરત હશે કે તે પોતેનો એકરો બનાવતો નથી? તે રાજાની રૈયત પણ ચક્રમાં પડે છે કે આ તે કયા પ્રકારનો રાજા હશે કે કદી પોતાનો દેખાવ આપતો નથી. બસકે રૈયત તેની રસ્તિ જ સ્વિકારવા તૈયાર પાડે છે. તેઓ કહે છે કે બ્યારે બીજા રાજાઓની સ્વારી આવે છે ત્યારે કંઈ કંઈ તૈયારી અને કેટલા કેટલા ઘોડા દોડી ધુળ ઊડે છે. પણ તે રાજાની દાસી તો કહે છે કે “ના, ના, બ્યારે મારા રાજા આવે છે ત્યારે એક રજ પથુ ઊડતી નથી બસકે તે ક્યારે આવે છે ને કોઈ કદી ચક્રતું નથી.”

એવા તે રાજાના મુલકમાં વસંત રતુનો એક મોટો મેળો બરાબ છે અને ગામેગામથી લોક આવે છે પણ તે અત્તપયા લોકો આ મુલકની હાલત જોઈ વિસમ્ય-પામે છે, તે લોક ત્યાં ઉમેશ પોહરેગીરને પુછે છે કે બાઈ મેળામાં જવાનો રસ્તો કયો? ત્યારે તે પોહરેગીર હંડે કહેને જવાબ આપે છે કે “કોઈપણ રસ્તેથી તે મેળામાં જવાય છે, હયાં તો સધળા રસ્તા સરખાજ છે,” આ જોઈ તે મુસાફરો હસે છે કે “વાહ બાઈ! આ મેળો જોયો! સધળા રસ્તા સરખાજ હોય તો પછી એટલા બધા રસ્તા બાંધવાની ગરજ શી હતી?” ત્યારે પોહરેગીર જવાબ આપે છે કે “બાઈ, તમારા મુલકનાં રાજા તરેહવાર રસ્તા બનાવી રૈયતને નાહસ્તાં આટલાં છે તેથી ઉત્તરુ” આ હમારા મુલકમાં કોઈ જાતની બંધી નથી. રૈયત ગમે ત્યારે અને ગમે ત્યાં જાય, તેની હમારા રાજાને કંઈ પરવાહ નથી. અને આટલું છુટાપણ હોવા છતાં રમ્યત હવાંજ વસી રહી છે,”

પણ માત્ર મુસાફરો જ નહીં પણ યુદ્ધ રમ્યત પોતે પોતાના રાજાના આ મુલક છુટ્યા રહેવાની તરેહવાર આટળ કરે છે. એક તો કહે છે કે “સાંમજો બાઈ, હું તો પાકે પાપે ખખર લાગ્યો છું” કે આપણો રાજા તો એટલો બદસુરત છે કે તે પોતાનો એકરો જાહેરમાં બતાવી શકતો નથી.”

હવે, આ મુલકમાં એક મોટા બાવા રહે છે. કાણુના મોટા બાવા તે તો હું કદી શકતો નથી—પણ આ મોટા બાવા તો “ખાનાર-ખીનાર ને સાહેબ આ નાર” તેમ રાત દીન ગાન-તાનમાં અને ખુશાલીમાં ગાતા ફરે છે અને જો કે કોઈપણ દિવસે રાજાને જોયો નથી છતાં તેને માટે ફેલાવેલી ગયો માનવા ના પાડે છે. બ્યારે રમ્યત પુછે છે કે “આરા સુંદર મેળામાં કોઈપણ ખામી હોય તો આપણા રાજાની ગેરદાજરી છે,” ત્યારે મોટા બાવા તો જવાબ આપે છે કે “ગેરદાજરી! ના, ના, આપણો તમામ મુલક આપણા રાજાની દાજરીથી જાણે બરાઈ ગયો છે. અને આપણા રાજાએ આપણુ દરેકને તાજદાર રાજાજ બનાવી મુક્યા છે અને ગાય છે કે: “આપણા રાજાના મુલકમાં આપણુ સધળા રાજાજ છિયે, એમ નહીં હોય તો આપણુ આપણા રાજાને

આપણા દિલમાં મળવાની આશા કેમ રાખે ? આપણુ તો મેદનત કરી આપણો રસ્તો આધે છિએ અને હેવટે તેનાજ રસ્તાને પુગ્યે છિએ."

જો આ મુશ્કેલીના રાજા નહીં હોય તો પછી હયાં જે નિયમિત બંદોબસ્ત ચાલી રહ્યો છે તે કેમ ચાલે ? અને મોટા બાપા હમેરે છે કે "મારી માથુક તો ખુદ મારા હૃદયમાં છે તેથીજ નહીં તેને સમજે ઠેકાણે જોતું છું; હું તેનો અવાજ સાંભળવા દુર બાટકરો પશુ બહા ! સમજું ફાકટ ગયું કારણુ મેં તેનો અવાજ તો ખુદ મારાજ ગાયણમાં સાંભળ્યો" !

આ મુજબ વાતચીત ચાલે છે તેટલાં જમરી ખુમો પડે છે કે રાજા આવ્યા ! રાજાની સવારી આવી પોદચી અને સંધળા ત્યાં દોડે છે. અને તે જવાન અને ખુમસુરત રાજાને ખુશ-મતના ખખરાંટથી વધાવી લે છે-કોઇ પંખો નાખે છે તો કોઇ નમસ્કાર કરે છે ! અને સંધળા દાવો કરે છે કે હું પેદચી અગ્યો. મેં પેદચી રાજાના મુજારક ચેહરાનાં દરશન કર્યાં ! પશુ આપણા મોટા બાપા તો માનવા ના પાડે છે લોકો સોગંદ ખાય છે કે હમે હમારી આંખોએ રાજાને જોયા પશુ ના, મોટા બાવાના ધ્યાનમાં તે ઉતરતું નથી. તેવણુ તો કહે છે કે આપણા રાજા આવે છે ત્યારે શું એટલી ધુમધામ થાય છે ? (??) આપણા રાજા પાસે તો નથી નકકા રચી કે નથી લશ્કર, નથી રેસાલો કે નથી ખુમચુક ટુંકનારાઓ !

અને દારી સુરંગમ તેજા રાજાની ખીલમત વગર સચુલ કરવે હોવાથી તેના અતુષમ શુખમાં પોતાનું મુખ માનનારી અને તેનામાંજ પોતાની મરજી સમાવી દેનારો મહાન આત્મા છે. હવે, પેલા અધિકાર ઓરડા માટે એવું લાગે છે કે તે જોયા આપણુ દિલ છે જ્યાં રાતો દિન ખુદ ધમ્વર વાસો કરી રહ્યા છતાં આત્મા તેની હાજરીથી ગાંધેલ રહે છે. ત્યાં ધમ્વરી પ્રેમનીજ માંસસી નીરંતર વાગતી હોવા છતાં આત્મા પોતાની બહાર કાઢા મારે છે.

બાલુઓ અને ગ્રહરચો ! મને આશા છે કે રાજા-રાણીની આ સાદી વાર્તામાં કાંઈ સુંદર અર્થ છુંપાયશે છે. એમ તમો ચેતી જશો અને એમાં કવિએ કાંઈ નવીજ રંગત રચવાની ઇચ્છા રાખી છે. ત્યારે આ રાજા તે કાણુ છે ? આ રાજા તે ધમ્વર છે—ને ધમ્વર જેને માટે કવિ ગાય છે કે નથી તેની પાસે લશ્કર કે નથી નકકારચી, નથી રેસાલો કે નથી ખુમચુક ટુંકનારાઓ ! જસકે તે વગર ધુમધામ કરવે આવી દિલના મુશ્કેલીમાં તેનીજ દસ્તિ ફેલાય જાય છે. એવા રાજાની રાણી તે અપણો આત્મા છે જે આત્મા આ દુન્યાના વમળમાં ચુંટાઈ રહી પોતાના પેલા કરનારને બુલે છે. પેલા લેહરી મોટા બાપા તે ગુરુ છે જે ધમ્વરના મુશ્કે તરફ આપણને ખુશાલીમાં ખેંચી જાય છે.

હવે, તમો રાણીના મેહલ તરફ દુરો. તેણી જ્યારે વણુ રાજાને મલતી ત્યારે અધિકાર ઓરડામાં મોલાકાન થતી તેથી તેણી પોતાની દારી સુરંગમને હુકમ કરે છે કે આજે મને રાજાને જોવે છે માટે બે-ચાર બતીઓ સજાગવ. પશુ સુરંગમ ના પાડે છે કે "જો બીજા જોને મળતું હોય તો રોયનીવાલા ઓરડામાં; પશુ જો રાજાને મળવું હોય તે માત્ર આ અધિકાર ઓરડામાંજ મુલાકાત થઇ શકે છે. બેડ વચ્ચે વાતચીત ચાલે છે અને સુરંગમ કહે છે કે જ્યારે મેં મારી ગરરીના આતશને બાજુ સુકી નમનતાઇતું નિચાણુ કણુક કણુક ત્યારે મેં જાણ્યું કે ખુમસુરતીમાં આ રાજાનો જોડયો મહી શકે નહીં એટલામાં તે દારી ચમકી ઉઠે છે કે સાંભળો, રાજાના પગલાં સંભળાય છે. રાણી સાંભળવાનાં શંકાં મારે છે પશુ ફાકટ ત્યારે

દાસી કહે છે કે એ પગલાં તો મારાં હૃદયમાં સંભળાય છે ત્યારે રાણી અજ્ઞાન થાય છે કે એ કેમ બની શકે! જોના જવાબ દાસી આપે છે કે “બાનું, જ્યારે મેં આપણા રામની નોકરી સ્વિકારી ત્યારે રામએ મને એટલું જ ફરમાવ્યું કે “હું જ્યારે પણ આંતું ત્યારે આ ઓરડાને તૈયાર રાખજો! તારું કંકડત એટલું જ કામ છે” તે વેળા હું અશતોષી થઈ નહીં. મેં એમ નહીં કહ્યું કે “બીજા ઓરડાઓમાં પણ બતી કરવાનું કામ મને જ સોંપો.” ના, જ્યારે મેં રામના સોંપી આપેલાં કામ ઉપર ધ્યાન લગાડ્યું ત્યારે મારામાં જાણે નવીજ કુવત આવી. ‘એટલામાં રામ આવી લાગે છે અને રાણી તેને ધણો વિનવે છે કે માત્ર એક બડી તે પોતાનો એકરો ખુશ્કો કરે. પણ રામ એકનો બે થતો નથી. રાણી તેને પુછે છે કે આવા અંધકારમાં તું મને જોઈ શકે છે? ત્યારે રામ જવાબ વાળે છે કે કેમ નહીં? અંધ રાણી, તારામાં તમામ આકાશ અને પાતાલની ખુબસુરતી અને પ્રૌઢતા (nobility) છુપાઈ છે. જો તું મારી આખોએ તને જોય તો આ સંધનું દેખાય. તું કાંઈ જેમ તને દેખાય છે તેમ માત્ર એક નજરું માણસાઈ પ્રાણી નથી.” આખરે રામ તેણીની આજીજીથી આજેજ થઈ કણકાત આપે છે કે જો મને જોવાની તું એટલી તરસી છે તો આજે ભરાનારો મેળામાં હું દેખાય આપીશ તે વેળા તું મને શોધી કઢાડજે. રાણી જાણુવા માગે છે કે તું મને ક્યાં દેખાશે? ત્યારે રામ કહે છે કે “ત્યાં જ્યાં સુંદરમાં સુંદર ગાયણ ચાલતું હોય! જ્યાં હવામાં કુલોનો પમરાટ પ્રસરી રહ્યો હોય! જ્યાં મધુર ધીમી રાશની અને શાંત અંધકાર ખુશાલીના બગીચામાં એકઠા થયા હોય ત્યાં!”

જો તમે એવો અર્થ કબુલ કરશો તો મને ખ્યાતી છે કે અત્યાર સુધીના પોરોનો અંદરનો અર્થ સમજ્યા વિના તમે રહી શકશો નહીં. હવે, આપણે ઉપસા અર્થની રાશનીમાં આ વિચિત્ર રામ અને તેના વિચિત્ર મુકકની અધુરી વાર્તા આગળ ચલાવ્યે. વળી આ નાટકમાં દરેક વેળા વસંત રત્નો મેળા તે તે મેળા છે કે જ્યારે પણ એક આત્મા મોહ-માયાની સાંકળમાંથી છુટી ઇશ્વર અને ઇશ્વરી મોહનીમાં લીન થઈ જાય છે ત્યારે તેને માટે આ જગત એક સાંકળ નથી પણ ખુદ ઇશ્વરનીજ મહાન મોતેજરીઓ અને કામેલ કરામતોનું સમ્મલ દર્યાન છે-જેમાં તે રહીવસી ખુદ ઇશ્વરનું જ બાન કરે છે. એવા મેળા તરફ જવા દરેક આત્મા કોશિશ કરી રહ્યો છે-જાણે દરેક આત્મા એક મુસાફર છે જે તેના મેળા તરફ ચોડા કે ધણે વધુ કે ઓછા ચાલ્યો જાય છે.

પેશો વસંત રત્નો મેળા મચ્યો છે અને તેમાં હજારો લોક શામેલ થયું છે. તેઓની વચમાં બીજા મુકકના રામએ પણ આવ્યા છે ત્યારે તેઓમાં ગડબડાટ થવો ચાલુ થયો છે, કે આ મુકકનો રામ કેવો છે કે આપણે માટે જુદીજુદા અર્થ પણ રાકી નથી. આ સાધારણ લોકોમાં તો કાંઈ આપણાથી ભાગ લઈ શકાય? અને તેઓ પોતાના ગુસ્સો ખાલી કરે છે કે મોટા બાવા પોતાની સાથે નાના રમવાય આળોકની ટોળી લઈ ઉતરી પડે છે અને રામઓની મશકરી કરે છે કે હમારા રામનો તો એવો મેળા ભરાય છે જ્યાં નીચ-માં નીચ અને સાધારણમાં સાધારણ માણસ પણ ભાગ લઈ શકે છે. જ્યારે તમે રામઓ જે નાની રેતી ઉપર મહાન બાધો છો ત્યારે હમેને હસતું આવે છે અને તેથી હમે તમારી મશકરી કરીએ છીએ,” એટલામાં પેશો ધોંગી “રામ” દાખલ થાય છે જેની લોકો ખુશામદ

કરતાં હતાં તે તમેએ જોયું છે પણ આ રાજાઓની વચમાં તુરત તેનો ધોંગ ઉઘાડો પડે છે અને તે પકડાઈ જાય છે. હવે, આ સધળા ગઠઓ વિચાર કરે છે કે રાજાને ન જોયો તો કાંઈ નહીં પણ આપણને તો રાણી જોવી છે! જ્યાં તેઓ આ ધોંગી રાજાને હથીયાર બનાવે છે.

રાત્રી પડી છે-અંદરમાં પોતાના રાજાન બહારમાં ખીલી તમામ જગત ઉપર મધુર રાજાનીની ચાર પાંચરી રહ્યો છે ત્યારે રાણી પોતાની દાસીઓ સાથે મહેલના મીનારા ઉપર આવે છે કારણ તમને પાંદ હશે કે રાજાએ ક્યુલાત આપી હતી કે તે પોતાને દેખાવ આપશે. નીચે લોકો પેલા “ધોંગી” રાજા ગાટે જય જય પોકારે છે અને ટોચે ટોચાં તેનાં દરશન માટે પહોંચી પહોંચી છે. રાણી અને દાસીઓ તે જવાન રાજાને જોઈ ખુશ થાય છે પણ દાસી સુરંગમ શકમાં પડે છે કે તે રાજાને તેણીને રાજા હોય શકે નહીં. પણ ખીજ દાસીઓ તેણીને હસી કહાડે છે અને રાણી એક દાસી મારફતે તે ધોંગી રાજા પાસે પોતાનો કુલનો હાર મોકલે છે. જાણે એવું બતાવા કે આખરે રાણી રાજાને શોધી કહાડવામાં ફતેહ પામી હતી દાસી તે હારને લઈ જાય છે પણ દલગિર થતી પાછી ફરે છે કે અંતે રાણી, રાજા તો સમજાયા નહીં કે આ ભેટ ક્યાંથી આવી છે! એ તો ખીજ રાજાએ સુચવ્યું કે એ દાર કદાચ રાણીએ મોકલ્યો હશે ત્યારે રાજાએ તે સ્વિકાર્યો” આ સાંભળી રાણી ગગગીન થાય છે કે અફસોસ! મારી ગરીબો કોઈ એક ઝટકામાં બાંગી પડ્યો છે. હું હારી છું, મારી હાર થઈ છે. ખરેખર! હવે મને લાગે છે કે સૌથી મોટામાં મોટી ભેટ કોઈ પણ હાથેથી આપી શકાતી નથી.

ખીજ તરફ પેલા “ધોંગી” રાજા અને કાંચીનો રાજા મસલત કરી રાણીના મહેલને આગ લગાડવાનું કાવતુ રચે છે. ધ્યાન આપત્તે કે કાંચીનો રાજા સધળા રાજાઓમાં ચતુર અને પરાક્રમી છે અને તે રાણીના પ્રેમમાં ફસેલો હોવાથી તેણીને- ઉઠાની લઈ જવાના આ કાવત્રામાં શામેલ થાય છે, અને જ્યારે અગ્ની સજગે છે ત્યારે લોકોના ગમરાટનું પ્રહરણ શું? કાંઈ સંજોગ નથી. માલીઓ મહેલના બગીચાને તજી જાય છે. નોકરો અને દાસીઓ મહેલમાંથી બહાર પડે છે. રાજાએ જોયો મહેલમાં આગ લાગી હતી તેઓની આ અગનીના જવાસમાંથી બચવા એમથી તેમ દોડી રહ્યા છે. ખુદ પેલા ‘ધોંગી’ રાજા અને કાંચીનો રાજા આ અગનીની આફતમાં ગુંગળાઈ જાય છે. ‘ધોંગી’ રાજા તેને બંધનામ કરે છે કે આ તુએ શું કર્યું ત્યારે કાંચીનો રાજા ગમરાટમાં જવાબ આપે છે કે હું શું કરું! હું તો માત્ર મહેલના થોડાજ ભાગને સળગાવી સુઝવે માગતો હતો પણ અગનીએ તો બહુ સપાટામાં ગંભીર રૂપ લઈ લીધું છે. બહાર નીકળવાનો દરવાજો તેઓને સંજોગ નથી કે બેઠ સપાટામાં ગંભીર રૂપ લઈ લીધું છે. બહાર નીકળવાનો દરવાજો તેઓને સંજોગ નથી કે બેઠ એક એકને ગાળો ભાડે છે એટલામાં બહારથી રાણીના કચ્છાનક અવાજ આવે છે કે “બચાવો! ચારે બાજુ ફેલાયલી આગમાંથી મારો છુટકારો કરો!” અને તેણી દોડી આવી ‘ધોંગી’ રાજાને આજીજ કરે છે ત્યારે તે હીચકારો કચ્છા કરી દે છે કે હું રાજા નથી, તે સાંભળનાર રાણી અફસોસનો પોકાર ઉઠાવે છે અને તે બેસરમીમાંથી બચવા ખુદ અગ્ની નજીવી દેવા તકવાર થાય છે અને પોતાના અધિકાર ઝોરડા તરફ દોડે છે કે ત્યાં જઈ બચી મરે. જ્યારે તેણી ગમરાટથી ગમરાટી અને અકલાટથી અકલાટી ઝોરડામાં દાખલ થાય છે કે ખરા રાજાનો અવાજ આવે છે કે “ના ગમરા, અંતે રાણી, ના ગમરા. અગ્નીની કોઈ

તાકાત નથી કે આ ઓરડા વેર દોડી આવે! ખરેખર છે! દુન્યાની મનુષ્યનાક આકૃતિની કાંઈ તાકાત નથી કે માણસાઈ દિલને એક ધડી ક્રના કરી શકે. તે તો ઇશ્વરનું મંદિર છે જ્યાં કોઈ પણ દુન્યાવી ચીજનો હાથ અડી શકતો નથી. અને પેલા ધોંગી રાજા અને કાન્યાના રાજાએ રાણીના ઓરડાને આગ લગાડવાની આંધેલી યોજના પડી ભાગી.

તેઓ બેઠ એકઠાં મધ્યા—રાજા અને રાણી અને રાણી પોતાના ભરથારને અગતીની આકૃતમાં મળેલો નેષ્ટ ઓર બી નાસીપાસ થાય છે. અરે! હવે તો પોતાના પતીને જોવાની આશા પડી. ભાગી હતી. જે સાંભળી રાજા તેણીને દિલાસો આપે છે કે ના, ના, અએ રાણી! આ અંધકાર અને આકૃતથી તારો આત્મા આને ક્ષુભ રહ્યો છે પણ તે એક દવિસ એવો આવશે કે એરી આકૃત. બુદ્ધિ દિલાસો થઈ પડશે. જે એમ નહીં હોય તો તારા માટેના મારા પ્રેમ કામનોજ શું? પણ રાણી કહે છે કે જેમ જેમ હું તારો વિચાર કરું છું અને આ આકૃતમાં તને મળવાની સરેજતનો ખ્યાલ કરું છું તેમ તેમ હું તારા ખારને મારા દિલમાંથી કાઢી નાખવા. વતન કરું છું. જે સાંભળી રાજા જરા પણ નિરાશ થતો નથી. તે તો કહે છે કે “જા, તને જરૂર હોય ત્યાં જા, મારા મુલકમાં સર્વેને એકસરખું છુટાપછું બહેલું છે. એટલામાં પેલી ધરણી સુરંગમ આ મધુર, આ મીઠું ભરમ ભરેલું ગાયન ગાતી દાખલ થાય છે:—

“ઓ મારા રાજા! તું આ શું રમત તારા તમામ મુલકમાં રમી રહ્યો છે? અરે તારીજ મરજીથી હું હમરો કોસ દુર જતું છું છતાં હું તનેજ મળવા તારા ચરણે માથું સર નમાવું છું! અરે, એ તો હું હમારી દરકાર નહીં કરતો હોય તેનો ખોટો દેખાવ કરે છે. આપી તારાજ પ્રેમાળ હાથો અને તારી મીઠી ગોદમાં લઈ લે છે! ઓ મારા રાજા! તું આ શું રમત તારા તમામ મુલકમાં રમી રહ્યો છે?”

એટલામાં રાજા ગેમ થઈ જાય છે અને રાણી પોતાના પતીને હમેશા વેર છોડી જવા ધરાદો કરે છે જેણી સાથે જવા માટે સુરંગમ પણ કમર કરે છે, આ સાંભળી રાણી અત્યંત થય થાય છે કે મારા દુઃખમાં ભાગ લેવા એક પણ ચાકર દિમ્મત કરતો નથી ત્યારે તું તારા રાજાની નોકરી છોડી શા માટે મારા જેવી તમનચક્ષી ત્રીયા સાથે જવા તકરો છે? તેના જવાબમાં સુરંગમ આ મહાન શબ્દો કહે છે કે: “હું કાંઈ રાજાથી દુર જતાર નથી. બસ, તમે એકલાં જાય પણ રાજા તો તમારી સાથે રહી તમારી રખેવાળી કરશે.”

અહા! કયિ હયાં કેવો મહાન દિવાસનો પાઠ શીખવે છે. જે આપણે એમ માન્યે કે પાપ અને ગુનાહમાં કોઈ એવી તાકાત નથી કે આપણને ઇશ્વરી બંધેથી બાતેલ રાખે; જે આપણે એ શીખ્યે કે દુઃખના ધરણી આવતા પહોંચી અને આકૃતનો રોશન થયેલો અમની વટીક ઇશ્વરી પ્રેમના સુખને ધાંકી નાખી શકતો નથી; જે આપણે એ જોઈ શક્યે કે છંદગી અને મોતમાં વટીક તેજ ઇશ્વરી-હાથ આપણા પગલાંની રાહખરી કરે છે; જે આપણે એમ અનુભવ્યે કે જોઈએ તો સુખ આવે કે દુઃખ; તેજ ઇશ્વરી હાજરી છુપાઈ છે; જે આપણને એવી ખત્રી થાય કે ખુશાલીના ગલકાટમાં કે દુઃખના આંસુઓમાં ઇશ્વર છુપાયો છે, જે આપણે એમ ધડીમર ગાની લઈએ તો અહા! આ દુન્યાની આકૃત આપણને કેટલી તુચ્છ લાગે! ઇશ્વરી પ્રેમ અને ઇશ્વર-પર અખડ વિશ્વાસનો અર્થજ આ છે કે સુખમાં કે દુઃખમાં વટીક

તેનોજ હાથ આપણના પગલાને દોરવે છે. સુખમાં તો સૌ દોષ રામ ભજે પણ આફત અને દુઃખમાં પણ જોને ઇશ્વર જોયો છે તેજ ખરો ઇશ્વરમાં માનનાર અસ્તિક ગણાયો જોઈએ. દુઃખમાં પણ એમ માની લેવું કે અંજો ઇશ્વર ! આ દુઃખ મને ધડીબર પણ નિરાશ કરતું નથી તોજ તે ખરી ઇશ્વરી આસ્થા છે—તેજ ખરો ઇશ્વરી પ્રેમ છે, તેજ ખરો ઇશ્વરી વિશ્વાસ છે.

હયાં દારી સુરંગમ રાણી પર આવી પડતી આફતમાં વરીક પોતાના રાજ્ય—જે ઇશ્વર છે—તેને જીતતી નથી. અને તેણી તે આફતમાં પણ ઇશ્વરી હાજરી માની લે છે તેથીજ તેણી રાણી સાથે નાહમી જરા તૈવાર થાય છે.

તેઓ એક પરધરો અને પદારો વટારનાં ચલ્યા જાય છે. રાણી ફરયાદ કરે છે કે જેમ મારો પતી ખેરહમ અને સંગીન દિલ્લો છે તેમ આ રસ્તાનેગી રહેમ આવતી નથી કે એક રાણી તેની પર ચાલી રહી છે. જેમ રાજ્યના દિવમાં લાગણી નથી તેમ આ પરધરોળી મારી દરશર કર્યા વિના પડ્યા છે જાણે તેઓ ખરથી એક નીચ બીખારી કે મહાન શહેનશાહવાનુ પસાર થાય તે એક સરખું છે. અંજો સુરંગમ ! મને કહેવાદે કે તારા રાજ્યનું દિલ્લો ધાટકી અને સંગીન છે” પણ દારી તો કહે છે કે “ભયે, તેનું દિલ ધાટકી અને સંગીન રહે ! બાંધે, દુ હંમેશ હારેલી અને દરદમંદ ફરે” પણ મારા રાજ્યને તો જય અને છત હંમેશ હોજો” એવી રીતે મુશ્કેલીઓ વટાવતા તેઓ આપના મુલકમાં જઈ પુગે છે. પણ તેણીનો આપ તેણીને પોતાના મહેલમાં આસરો આપવા ગુસ્સાથી ના પાડે છે. તેના વજરો અરજ ગુજરે છે કે આવી નાતુક નાજનીનને જો હંકાળી કદાડશે તો તે કહાં જશે ? તેણી આફતની એક રજ પણ ખમી રાખનાર નથી પણ તે જવાબ આપે છે કે ના, ના, જો આજે હું મારાં આવા નાફરમાન ફરજંદને મારા મહેલમાં આસરો આપું તો એક ખોટા રેવાજ મારા મુલકમાં જાડી યાપ છે. આખરે ઘણી અજબવત પછી આપ તેણીને આસરો આપવા કબુલ થાય છે. અને થોડી વેળા રાણી આ નવા મુલકમાં ફર પડે છે. પણ ત્યાં રહેવાથી તો પોતાના પતિ તરફની તેણીની ખેદકારી ઝોરળી વધતી જાય છે. તેણી દારી સુરંગમ પામ ફરયાદ કરે છે કે જો મારા પતીમાં સહેજળી પ્રેમનો કતરો બાકી હોતો તો તે મને એમ આંતીમાં જવાજ કેમ દેતે ? ગરે, જ્યારે મેં તેનું ઘર—ખર તજણું ત્યારે તેને એક ધડી મને જવા માટે અટકાવી નહીં—ખમકે મને નાહમી જવા મારે જાણે તમામ જારીમારણા ખુદમાં મુક્યાં હતાં.

આવી રીતે રાણી તે નવા મુલકમાં ફર પડી હતી કે પેલા રાજ્યો તેણીને હાલી લઇ જવા ફરી બીજી વાર મનસુખો કરે છે અને કામ પડે તો રાણી આપ સાથે પણ લાગમમાં હોવા નકકી કરી હો છે.

ધડી બર આપણને જોવાનું છે કે આ રાજ્યો તે કોણ છે જે રાણી રૂપી આત્માને હાલી જવા આટલા ફાંફાં મારે છે ? અને તેને પોતાના કમજમાં લેવા આ મુજબ જાયો બીજાને છે ? જરા આપણાં હૃદયમાંજ જોવા દો તેનો જવાબ જટ થયો જશે. દુન્યાની કેટલી કેટલી લાલચો આપણા દિલમાં વામો કરી આત્માને ધડીબર તણે કરી લે છે ? કેટલી બધી દુન્યવી યાજે છે જેને પગ તણે કચડવાને જાહે માણસે તેઓને પોતાના હૃદયમાં પ્રેમથી જગ્યા આપી છે ? અને તેઓ રાજ્ય બની હૃદયના મુલકનો કમજો ધેરી લે છે એમાં શક નથી એવી દુન્યવી જોવાજો એક એક પર સરમાઇ ભોગવવા ફેલાં બધાં મથન કરે છે કે

એક ઘડી માણસને વીહલો મુકતાં નથી. અને હયાં પણ રાણીરૂપી આત્માનો કબજો લેવા રાજાઓની લાલચો દેખાવ દે છે.

તેઓ પહેલાં આપસમાં લગ્ન કરે છે કારણ કે રાણી તો એક છે ને તેણીને ઉઠાવી જનારા તો સંખ્યાબંધ રાજાઓ છે, પણ જ્યારે રાણીના આપની સખત વળણ નોંધ ત્યારે તેઓ સવળા તેની પર ચઢાઈ લાવે છે અને રાણીના ભવીષ્યની રમત નસીબના ચોસર ઉપર રમાય છે. તેણી ગમગીન દિલે આ રમાતી રમત નીહાળી રહી છે અને આશમંદ છગરે રાહ જુએ છે કે પોતાના આપની મદદે જરૂર તેણીનો પંતી આવી લાગશે પણ છેક સમીક્ષાને તેણી આ બચાવક ખખર સાંભળે છે કે તેણીનો આપ તે રાજાઓનાં હાથમાં કેદ પકડાયો છે.

લગ્ન પુરી થઈ-રાજાઓ છુટ્યા અને રાણીનો આપ હાર્થો-એ થઈ ગયું પણ હવેજ પેલી બીલાડીઓની વાત છે તેમ આ રાજાઓ રાણી રૂપી રાટલીના કટકને પોતાની વચ્ચે કેમ વેંદ્યવો તેની તકરારમાં ઉતરે છે. સૌ પોતાની હોશયારીને સામે મુઠી છતાયલી રાણીને પોતાના કબજામાં લેવા લાવે કરે છે. આવો રસાક્સી બર્થો ગામલો નોંધ કાન્યોનો રાજા સુચવે છે કે પ્રુદ રાણીનેજ હયાં બોલાવો અને તેણીની પસંદગી જોની પર ઉતરે તે તેણીનો હકદાર કરે. આ ઉપાય સવળા કબુલ કરે છે અને એક દિવસ નક્કી થાય છે જે દિવસે રાણી પોતાની પસંદગી કરે છે. તે દિવસ આવી લાગ્યો અને રાજાઓ પોતાને બને તેટલા ખેંચાણકારક બતાવા દર્શાવ્યા અને દમામ સાથ સજ થઈ પોતાની બેઠક લે છે. તેઓની વચમાં પેલા ઢોંગી રાજા પણ ખીરાજોલો છે, પણ ધણી અજ્ઞાન થવા નોંધ ખીના તો એ હતી કે. પેલા ચતુર કાન્યોનો રાજા આ વખતે અતિ સાદાઈમાં સજ થયો છે, જે માટે રાજાઓ તરેહવાર ટીકકા કરે છે. આ મુજબ તેઓ ખીરાજોલો છે અને આપસમાં પોતાની બહાદુરી અને ચતુરાઈની અફસાતુન ડીંગો મારી રહ્યા છે કે તે વેળા રાણી અને સુરંગમ છુપી રીતે મેહલના મીનારાપર આવે છે અને સુરંગમ રાણીને તે રાજાઓને દુરથી જોળખાવે છે, એમ જોળખ આપતાં તેણી પેલા ઢોંગી રાજા તરફ આંગળી કરી કહે છે કે આ તો તમારોજ રાજા છે. જેને તમે અગાઉ પ્રુદનો હાર મોકલ્યો હતો.

પણ તે રાણી અગાઉની રાણી રહી નથી. તેણી હવે ખરાં-ખેટાંની પરિક્ષા કરી ચક્ર એટલી ચતુર બની છે. તેણીની આંખો હવે હંધડી છે અને જ્યારે સુરંગમે તેણીને પેલા ઢોંગી રાજાની જોળખ આપી કે તેણી અફસોસની આદ મારે છે. “શું અગાઉ મારી પસંદગી પામેલો આજ મારો રાજા છે? ના, ના, સુરંગમ, વધુવાર મને હવે તેની ખુબસુરતી આંજ નાંખી શકતી નથી. અફસોસ હવેજ મને ખખર પડી કે આ માટે મારા ખરા રાજાએ મને તરછોડી છે. માર મન મેલું છે. માટે એ મારા પ્રાણનાથ, મારા રાજા, આવ, આવ અને ફરી મારા હૃદય ખોલા અને ત્યાં લખાવે યા.”

એ રીતે રાણીરૂપી આત્માની આંખો હંધડે છે અને વધુવાર લાલચો અને દુન્યવી ચીજો તેને આંજ નાંખી શકતી નથી, તેવા આત્માને આ દુન્યાની ખેંચાણો તુચ્છ લાગે છે અને તે પોતાના ખરા રાજા તરફ આંખે મન લગાડે છે.

પણ ખીજ તરફ પેલા રામજો તો પોતાના 'હજીયાના' ખદોરેમાં શેખી માથાં લઈ નીચ છે. તેઓને શું ખબર છે કે રાખીએ તેઓને એળખી કહાડ્યા છે અને વધુવાર તેણી તેઓના કાંઠામાંથી અંતરજ નીકાર નથી. સવળા પેલા કાન્નીના રાખનો ટેકડો કરે છે કે એ સાદો માદો આખો છે ત્યારે એવું બતાવા કે હમારો કંઈક માંડ કંઈક કામનો નથી. એક કહે છે કે હું તો આજે સારા સમય સમ આખો છું ત્યારે ખીજે તો ગંગલ મુઠરત જોઈ આખો હતો. એવી ગમે સાચી રહી છે કે આપણા પેલા મોટા બાવા લગ્નજીવનો કાંઈ સચ્ચ ત્યાં દાખલ થાય છે. તેને ત્યાં 'વગર વગર પરવાન' અને વગર સલામ કર્યે આવેલો જોઈ અને રામજોનો શીખજ બરખેલાક સાથે છે અને તેને દમમાં પુછે છે કે તેને તેઓની વચમાં આવવાની બેચેનથી કેમ કાંઈ હા ત્યાં મોટા બાવા જવાબ આપે છે કે "રાજા આવ્યા છે!" સવળા પોકારી ઉઠે છે કે રામ--કરો રામ! "મારો રામ"--મોટા બાવા કહે છે, "જેને તમે સમજાવે પોતાના હજીયાનાં પોતાના છે. એ રાજા પુછે છે કે: "હું કાણુ છું?" "હું મારા રાખનાં સિપાહસામ્રાજ્ય છું," આ સાંભળી સવળા હસી પડે છે કે "આ જુદો જોયો" જાણે એ કાણુ છે તેની હમને ખબર નથી. હું મારા આ સિપાહસામ્રાજ્યને ઘોળી પોતાક સચ્ચ કર્યાં આખો છે." ત્યારે મોટાબાવા જવાબ વાળે છે કે, "હા, મારા રાખનો પગાલ લાવનાર તરીકે હું નાકાબક છું" ખરો. છતાં તે તેનું રાખ છે જેને મોટા લગ્નજીવો અને જવાન રાખજીવોથી ગમે સુડી હવા મોડજો છે." આવી રીતે માન વધી પડે છે અને તની કામગીરી કરવા તમી કરે છે કે હમણા હમે બહુ જોખમ ભર્યા કામમાં મુકાવવા જિજ્ઞાસુ મારે તારા રાખને જાણ હમારો પેગાલ કહે છે થોળી નાં હમે કાચક વગર આવશું ને વેળા હમારો આવકારની મોડાણુ પુરતી રાખે" આ સાંભળી મોટા બાવા કહરાવનારા અવાજ વચ્ચે તાકીદ કરે છે કે મારો રાખ થોળી શકે નથી. તે જ્યારે પોતાનો પેગાલ મોડી છે કે તે જુસ્ત પસાવો જોઈએ તમને જોયો આવકાર લેવા મળે તે હશે તે આવશે, ને જંગલું મેદાન જોઈતું હશે તે તો મારે પણ મારો રાખ તથામ છે, તે તમને જંગલું મેદાનમાં મળશે." આજે કહરાવનારો જવાબ સમચ રામજો રજી જાય છે અને ખીજનાં મારેલા ત્યાંથી જેમ ફાવે તેમ નાકસમાજ કરે છે.

અહા! મિત્રો, આપણે કેટલું મજાને છીએ કે આપણી જીંદગીમાં પણ મોટા બાવા જોયો જુદા લગ્નજો જોઈનાર કામગીરી દાખલ થાય, અને દાખલ થઈ આપણા હરદયમાં પેલાનાં દુનવી જોયાલોને કહરાવનારો પેગાલ આપે કે તે માદનામાં સાહેબ, તેઓને તારાદે જોલાવે છે જેનાં એકજ અવાજથી તેજો સદા આપણા હૃદયમાંથી નાસ પામે અને તેનાં ખાલી ચર્ચા હૃદયમાં તે માદનામાં સાહેબ પોતાની કહાર કાઢી પાથરે.

આવી રીતે પોતાના મારા રાખના કાંઈ પેલા મોટા રામજોને નહસાડી મુક્યા અને પછી મોટા બાવા રાખીના મદલ વરફ જન છે. રાખી અને સુરંગમ રાખનીજ વાત કરતાં જોઈ છે અને રાખી પુછે છે કે કામગીરી પુરી થઈ છે ત્યારે હવે રાખ ક્યારે આવશે? તેણી મોટા બાવા દાખલ થાય છે જેને જોઈ રાખી નમન કરે છે કે તમે મારા રાખના મિત્ર છો તે તેની ખુશ ખબર આપો કે તે ક્યારે પધારશે? મોટા બાવા જવાબ વાળે છે કે તમે મને મુશ્કેલ સમાજ પુકો છો? મારા એ મિત્રને હું હજી જોખમી શક્યો નથી. જુઓને,

સાડા પુરી થઈ છે અને હવે તે ચાલ્યો ગયો છે. “ચાલ્યો ગયો?” રાણી અનન્યપીમાં પુછવા લાગી, અને તે કેટલો ખાતરી છે કે મારી જીવનની જોશબર આંશાનો તેને આ મુન્ય ભંગ થયો છે? ત્યારે તો મને કાંઈક રાગની જરૂર નથી. ત્યારે શા માટે તે પેલા રાગનો સાથ લઉં? શું પોતાની બહુરી અને હોસ્વારીની શોખી મારવા? તેને મારી મગારીનો તો આવો નાશ થયો અને હવે શું મોં ધુગમાં રંગોળી હાથ સંતાપ પામ્યો નથી? માટે હવે હું મારા મહેલની બારીએ બેસીશ અને તે જ્યાં સુધી નહોં આવશે ત્યાં સુધી ત્યાંથી હરીશ નહીં. પછી જોશબર કે તે હવેની આવશે કે નહીં?” મોટાબાવા આ સાંભળી જવળ વાળે છે કે “તમે તો જવાન છે. તો એન-થોખી ખી-શકશો. પણ હું તો બુધ્ધો થયો છું માટે મારે મનથી એક પગ પણ ગુમાવની એક અડવાડું ગુમાવવા બરાબર છે. માટે હું તો તેની શોધમાં તુરત નીકળી પડું છું પછી હું જીવું કે હારું.”

તમોએ પેલા રાગનોને નાહરતાં બેસા છે પણ એમ નાખરદીથી નાહરતાં પેલા કાન્યોનો રાગ અટકી પડે છે અને અને તેટલા રાગનોને સમજારી એક મોટાં લશ્કર સાથે બરાં રાગની સામે લડવા જાય છે. ગોવા રપેનોમમન્યુસ અને અગ્રેનેયુસ વચ્ચે જંગ જામે છે. અને એવા જંગનું જે એકજ પરિણામ આવે તે આશું. દિલના મેદાનમાં મયેલા તે જંગમાં તે સાહેબની હત થઈ અને દુન્યાની લાકડોનો કમળે રાદાને માટે દુર થયો. સડાઈ રમાઈ રહયા પછી લોકમાં અજગ બેસી વાતો ચાલી રહી છે. લોકો કહે છે કે આ કોઈ અજુદીક રાગ કેવો છે કે દુસ્મનેને હરાવી તેઓને શીશ્વા કરવાને જાહેર જોર ગાન-પાનથી નવાંજ્યા છે. જુઓને, આ કાન્યોના રાગને ઉચકેરણી ચત્તારી અને સડાઈ જગાડી તેનેજ જમણા હાથ પર “મેસવાનું” માન મધ્યું છે. આ કાંઈ થોડી અજગ થવા એજ બિના નથી. બંધી અને પુરી શક્તિઓ વચ્ચે સડાઈ જગતી અને હાર થવા છતાં પુરી શક્તિઓ જીવતી રહે એ માટે ખેલાસો એ આવી શકાય કે પુરી ચીજને કાંઈ હમેશ પુરી રહેતી નથી. તેઓ ધીમે ધીમે બસાવડું રૂપ પકડે છે. ખીજા ચપ્પોમાં બેસ્યે તો જેમ તલવાર બેઠે સારી કે નહારી ચીજ છે; એ તો માત્ર વાપડનાર કેવો છે તેની પર આધાર રાખે છે તેમ આપણા મન અને તનની શક્તિ જોને જે નેમથી વાપડે તે નેમ પ્રગણે તે બધી કે પુરી કેહવાય છે. એકવાર એ શક્તિઓ નેકી સામે લડે છે પણ ધીમે ધીમે તેઓ એવી રીતે જાદવાઈ જાય છે કે તેજ શક્તિઓ ખુદ ભલાઈની નેમને આગળ વધારવા ગદગદાર થઈ શકે છે. દુન્યામાં કોઈપણ ચીજ અરેબર નાશ પાગતી નથી. જે થાય છે, તે માત્ર રૂપ કે તેનો ઉપયોગ બદલાઈ જાય છે.

કવિ પણ એવાજ અર્થ કરતો લાગે છે. તે એટલા ઉપરથી જણાય છે કે મોટા બાવા અને પેલા કાન્યોના રાગ કહે રસ્તે સાથે મળી જાય છે, મોટાબાવા અજગ થઈને પુછે છે કે અજો શાહજાદા તમે અને અજો રસ્તામાં ચાલો છો? તેના જવાબમાં તે કહે છે કે “તારા રાગનો અને રસ્તા પર કાઢી મુક્યો છે.” અને પછી ઉમેરે છે કે “મેં” તેને કદી પણ મારા રાગ તરિકે ક્યુલ થયો નહોં હતો. પણ તે એક જવાનક તોફાન માફક આવી પોંદ્યો અને મારાં જોશબર લશ્કરને એક ઝંડે પરગઢ કરી નાખ્યું. હવે હું તેને મારા રાગ તરીકે ક્યુલ રાખવા પુણ્યપુણ્ય બંધકુ છું કે તે મને નજર પડતા નથી. આ સાંભળી મોટાબાવા હસે છે કે “મારા રાગની એવીજ ખામત છે અને જેમ તમે રસ્તા પર ચાલી રહયા છો તેમ -”

રહી છે." પણ મોટા બાવા એની વાતથી મને તેવા હના નહીં. તે પુછે કે શું તમે એના ધુળથી ખરદાલ' પણ લઈ રાખના. મહેલમાં જશો! થોળી જવ, હું હમણા જઈ તમારા દરજ્જાને લાવકેનો પોશાક લઈ આવું છું. પણ રાણી તે લાવડને પોકડે મારે છે. શું તમે જાણતા નથી કે મારા રાજ્યને તો મારા પેશાકને સદા માટે લઈ લીધો છે. હવે હું તેની રાણી નહીં પણ તેની ખીદમતમાર બની છું. અને હવે હું બાવા ખંદાવડા પગે લઈ જ મારા રાજ્યને મળીશ. રાણી રૂપી આત્માની કસોટી હવે થઈ ગઈ હતી. ખુલ્લું હતું કે, દુઃખની હવે કોઈ ગીજ રહી હતી નહીં કે તેમને નેના રાજ્યા સ્તામાંથી દૂર કરે. મોટા બાવા તે સાંભળીને ખુશ થાય છે અને પોતાના હમેશના ખુશમીજને કહે છે કે ત્યારે તો એ વાત માંડી વળે. આજે અપણે વસંત રૂપેના છેડાં દાવે રમી લઈ આપણે. બાવા ધુળથી ધંધાલ્યા કાંઈ લઈ રાખો. મનવા જમ્યે. તે રાજ્યથી તો એમીજ ધુળમાં રમી રહ્યો છે," કાંઈનો રાજ્ય તે સાંભળી કહે છે કે "ત્યારે તો મનેથી તમારી રમતમાં સામેલ થયા દો! હુંથી મારા આ પ્રાણશાહી પોશકને. ધુળથી જોડલો ખરડો નાખશ કે ને જોળખાઈ પણ શકશે નહીં.

મિત્રો, કવિ હયાં પોતાના આ સુંદર નાટક ઉપર ધીમે ધીમે પરદો ઉતારે છે, તેને આ સાન વાર્તામાં અતિ સુંદર દબે દેખાડી આપ્યું છે કે જ્યારે આત્મા આ દુન્યાના મોટા બે આણેને અંધેરી નાખે છે ત્યારેજ તે તે સહેજનો રેસતા પર માલગા લાવક થાય છે. મગી કવિ એ પણ ખતાવા માર્ગે છે કે બસે આત્મા તે સાહેબને જુને પણ તે સાહેબ કદી કોઈને બુલતો નથી, તે સાહેબની હાજરી તો સુખમાં કે દુઃખમાં, હરવાના મનકાટમાં કે રૂઝવાના અવાજમાં, ખુશાલીથી ટુકલી છાતીમાં કે દક્ષગીરીથી દખતાં દિશમાં સદા સાંત પ્રસરી રહી છે. માત્ર આપણે તેને જોઈ શકતાં નથી.

તે અંધકાર ઓરડો છે. રાજ્ય અને રાણી એકઠાં મળ્યાં છે. રાણી અતિ નમનતાપથી તેની સનમુખ હાથ જોડી ઉભી રહી છે. તેણી કહે છે કે હું તમારી રાણી નહીં પણ દારી છું. મારી નમ્ર ખીદમત સ્વિકારો. રાજ્ય પુછે છે કે હજીમી મને જોવાની તારી મરજ છે કે? જેના જવાબમાં રાણી શાંત જવાબ આપે છે કે—હા! મને જોવાની મરજ છે ખરી પણ હવે હું તને માત્ર સુખમાંજ નહીં—માત્ર દખલ્યા કે દમામમાજ નહીં—પણ નમનતાપમાં જોવા આહેશ રાખુ છું. માટે એ મારા સરતાજ! મારી અરજ કબુલ રાખો!

રાજ્ય તેણીને હાથ પકડી કહે છે કે—“આજે આ રમત રમોઈ રહી છે. આવ હું આ અંધકાર ઓરડાને જોલી નાખું છું. આજે, આપણે બહાર રોશનીમાં મળે!”

અમારા સાયુના ઉપરથી નીકળેલી નકલોથી છાતા નહિ.
કંઈ પણ મહેનત વગર વાળ કાઢવા માટે

બાદશાહી સાયુ.

બાદશાહી સાયુ રજીસ્ટર નંબર ૫૨૬.

બાદશાહી સાયુ—સફાઈથી વાળ દુર કરવા માટેજ છે.
બાદશાહી સાયુ—ચામડીનો અમલી રંગ રંગ છે, કાળા પડતી નથી.
બાદશાહી સાયુ—હિંદુસ્તાનમાં હજારો દુકાનોપર મળે છે.
બાદશાહી સાયુ—વાપરનારાઓ મધુર્ણ સતોષ પામ્યા છે.
બાદશાહી સાયુ—ચામડીના તમામ દરદો નાશ કરે છે.
બાદશાહી સાયુ—દર વખતે વાપરવાથી નુકસાન થતુંજ નથી.
બાદશાહી સાયુ—ગુપ્ત બાગેલા વાળ સારી રીતે કાઢે છે.
બાદશાહી સાયુ—ત્રણ સાયુના બાકસ એકનો રૂ. ૧૫ પોસ્ટ ચાર આના.
બાદશાહી સાયુ—ત્રણ બોક્સના રૂ. ૩૦ પોસ્ટ સાથે.
હિંદુસ્તાનમાં જગજગ બાદશાહી સાયુ વેચવા માટે જોજાન્ટો જોઈએ છે.

સી. સી. મહાજન એન્ડ કંપની,
પ્રાપરાયટર એ. સી. ગાંધી.

સ્વતંત્ર વેપાર—હજારોના કમાઈ.
કાંઈ વીઝીટ સાઈઝ—કીંગત માત્ર રૂ. ૧૫.
ફોટોગ્રાફ ઉતારવાના

છુપા કેમેરા

કેમેરાથી નાનું અન્યું પણ સહેલાઈથી ફોટોગ્રાફ ઉતારી શકે છે. ફોટો રંગે,
ઉડતું પક્ષી, દશ વારુ, પચીસ માણસોનો ગ્રુપ વીગેરેનો ફોટો સહેલાઈથી ઉતારી શકાય
છે. દરેકને ફોટોગ્રાફ ઉતારવાનું કામ ઘેર જોઈ શકીએ શકીએ છીએ. કેમેરા લાકડાની
પેટીના જે વ્યુફાઇડર, ૭ ડાર્કશાઈટ, લેન્સ, સટર, ડાયફ્રામ, ટાઇમ પ્લેટ રીકોર્ડીંગ, સંપૂર્ણ
માહિતી સહ કીંગત રૂ. ૧૫૦ પોસ્ટેજ પંદર આના, દરરોજ દસ રૂપીયા સહેલાઈથી
કમાઈ કરી શકાય છે.

સી. સી. મહાજન એન્ડ કંપની,
પ્રાપરાયટર એ. સી. ગાંધી.

શેખ ખેમણ સ્ટીટ—મુંબઈ નં ૦ ૨.

Established 3rd January 1921.

ધી નેશનલ ડાઇંગ કું.

સાહી બનાવનારા તથા ડીઇંગ ગારમેન્ટસ ડાઇંગ કોન્ટ્રાક્ટસ.
૯, બી. ગોવાળાયા ટેંક રોડ, નવરોઝ કંપની
પાસે, મુંબઈ.

P. A. KOTWAL

Late Dyeing Master & Salesman:-

The Action-Gesellschaft Fur Anilin Fabrikation

Bayline Aniline Co., Ltd. (German Firm.)

The National Aniline & Chemical Co. Incorporated

in the U. S. A. (American ")

The John Bruce Murray, Sons & Co. Glasgow....(English ")

The Pragjee Soorji & Co. (Indian ")

હમારે ત્યાં પારસી ડાઇંગ માસ્ટરની બની દેખરેખ હેઠળ ઉશ્વચામાં ઉત્તમી સાયન્ટીફીક રીતે દરેક કપડાં રંગવામાં આવે છે. હમારા ડાઇંગ માસ્ટરને આસરે દશથી વધુ વર્સોનું રંગવાનું અનુભવ છે, અને તે તમને મોટી ખુશી સાથે રંગને લગતી સંપૂર્ણ સમગ્રણ આપશે.

તમારે ફક્ત એક કાર્ડ નીચે સહી કરનારને લખવાનું છે, બાકીનું બીજું બધું (ધેર બેઠા લેવા તથા આપવાનું) તમને સંપૂર્ણ સંતોષ મળે એમ હમો કરીશું. હમો મોટી ખુશી સાથે હંમેશા તમારી સેવામાં હાજર રહીશું.

હમો છીએ તમારા તાબેદાર સેવકો,

પે. અ. કોટવાલ.

મેનેજિંગ પ્રોપ્રાયટર, ધી નેશનલ ડાઇંગ કું.

શાહમદી જેપુજીસા.

એક ઇતિહાસીક ટુંકી વારતા.

મ પતાર:-દોરામ બી. કટલી.

મકરણ ૧ લું.

દિલ્હીના મુગલ બાદશાહ આસમગીર આવા ઔરંગઝેમની સર્વેથી મોટી શાહમદી જે પુજીસા એક દીવસ સાંજના સમયે શાહી જનાનખાનાખાના પોતાના ઔરંગની બારીમાં થયુના નદીના પાણીનું અવલોકન કરતી ચિન્તાવસ્થામાં એક મહા પોશાકમાં સજ્જ થઇ બેઠી હતી, એટલામાં એક બાંદીએ આપીને ખબર આપી કે,—“શાહમદી સંધ્યમત, આપના કિશ્તેગાદ બાદશાહ સંધ્યામન પધારે છે.”

“ચિન્તા નહીં, પધારવા દો.” એમ કહીને શાહમદી પોતાના પિતાને આવકાર આપવા માટે તૈયાર થઇને ઉભી રહી.

બાદશાહ ઔરંગઝેમ આવી સાંખ્યો. તેને પણ અત્યારે નમાજ પઢીને આવેલો હોવાથી મોટો પોશાકન ધારણ કરેલો હતો, અને તેની મુખમુદ્રા બે કે કેટલેક બાજે શાંત દેખાતી હતી, છતાં બારીકીથી જોનારને તે શાંત મુદ્રામાં પણ કુમાનો રંગ જોવામાં આવી શકે એમ હતું. શાહમદીએ કહીને તેને નમન કર્યું, અને બાદશાહે તેને આશીર્વાદ આપીને બાંદીને બહાર મોકલી આસનપર બેઠા પગી કહ્યું કે;—“તુરેનજર, હું અત્યારે અહીં શા મંતલનથી આજ્યો છું, તે તું જાણે છે કે?” આતુ શાહમદીએ કંઈપણ ઉત્તર ન આપવાથી બાદશાહે કહ્યું કે;—“માહરી વહાલો દુખતરો આમ હજી તું કુમારી અવસ્થામાં બીજા કેટલા વરસ ગાળવા છડે છે, એ હું સમજી શકતો નથી. માહરો હવે તને જલદીજ પરણાવી દેવાનો વીચાર થાય છે, અને તે વીધે તારી શી મરજ છે, તે હું જાણવાને અત્યારે અહીં આજ્યો છું. તારી ઉમર વીસ બાવીસ વરસની સ્પષ્ટગણ છે, એટલે તું હવે કંઈ નહાની નથી, એનો તારે પણ વીચાર કરવો જોઈએ.”

“કિશ્તેગાદ, હું આપને એકવાર નહીં, પણ અનેક વાર જણાવી ચુકી છું કે શાંદી કરવો મોટો વીચાર નથી. છતાં આપ જ્યારે ને ત્યારે મારાપર શાંદી કરવા માટે આટલું

ખંડુ દબાણ કરે છે તે હું સમજી શકતી નથી. જ્યાં સુધી મેં કાંઈપણ આંકા માર્ગનો સ્વીકાર કરી આપણા ખાનદાનતા નામને લઈ લગાડવા જેવું કામ નથી કર્યું, ત્યાં સુધી માફરી મરજીથી આવું દબાણ કરવાની કમી પણ જરૂર નથી. મહેરબાની કરીને હવેથી એ વાત નાં કરશે એવી માફરી આપણા અરજીમાં નમ્ર હવા છે.” જેયુનીસાએ કહ્યું.

શાહમદી તરફથી આવેલ ઉત્તર સાંભળીને વધારે કાંઈપણ ન જોડતાં બાદશાહ ઐયારંગજે ત્યાંથી ઉડીને પોતાના જનનખાનામાં આંલેખો ગયો, અને જેયુનીસા ઝરખામાં બેસી રહી.

ઐયારંગજેએ જ્યારે જેયુનીસાને લગન કરવા માટે ઉપર પ્રગણે કહ્યું તેનો શાહમદીએ નામકાર જવાબ આપ્યો તેનું કારણ એ હતું કે પહેલાં ઐયારંગજેએ પોતાના બાંધ દારાના પુત્ર સાથે શાહમદીનું સગપણ કર્યું હતું. પરંતુ પાછળથી રાજ્ય પ્રપંચના કારણથી કુર ઐયારંગજેએ તેનો વંધ કરાવ્યો હતો. અને આ કાર્યથી જેયુનીસાને મજબૂત શોક લાગેો અને તે પછીથી પોતાના પતિના મરણના શોકમાં આંસુ વરસાવતી એકાંતમાં પોતાનો વખન ગુમરતી હતી. એ પછી ઐયારંગજેએ જ્યારે પણ તેના લગનની વાત કહી; ત્યારે તે દ્રઢ મનની અમલાએ ઉપર મુજબ જણાવ્યા પ્રમાણે તા ની નાજ પાડી.

શાહમદી જેયુનીસાને રકનુખી દેવલીમાં વસવાતો પણ હવે કંટાળે આવવા લાગેો. એટલામાં બનાવ એવો બન્યો કે ઇ. સ. ૧૬૬૨ માં, ઐયારંગજે અચાનક માંદો પડી ગયો, અને શાહી હકીમેની સલાહથી તે હવા ફેરગદસ્ત કરવાને લાહોર ગયો ત્યાંની હવા ખાણી માફક ખાવાથી તેની તબીબેતમાં સારો સુધારો થયો, અને તેથી તેને પોતાના બધાં કુટુંબને હાહોરમાં બોલાવી લીધું, તેમાં જેયુનીસા પણ લાહોરમાં આવી.

પ્રકરણ બીજું

એ સમયમાં ઐયારંગજે બાદશાહના વજરનો પુત્ર આકિષખાન લાહોરનો મુબેદાર હતો. એ પત્નીસ કે છતીસ વરસનો તરૂણ, વિકાન, સ્વસ્થવાન હોવાથી બાદશાહ એને ધણો ચહોતો હતો. એના શરીરનો આંધો અને મુખનો ઘાટ એવો તો દીક્ષપસંદ હતો કે એકવાર જોતાં ફરીથી જોવાનું મન થયાં કરે.

એ ઉપરાંત કાવ્ય કલામાં પણ તે ધણો પ્રવીણ હતો અને શાહમદી જેયુનીસાનો તે આશક બન્યો હતો. તે મનસે વીચાર કરતો કે જો ખુદ પાંખો આપે તો ઉડીને દેહલી નંધ શાહમદીના મુખનું દરશન કરે પણ એવામાં ઉપર જણાવ્યા મુજબ અચાનક જેયુનીસાજ લાહોરમાં આવેલી હોવાથી આકિષખાનના આનંદનો પાર રહ્યો નહી. તેણે મસજીદમાં નુમાજ પઢાવી, અને મરાંબોને અન્ન તથા વસ્ત્ર વહેંચ્યાં.

જેયુનીસા આવતાંજ લાહોરમાં કરી સમાજની ધામધુમનો અરંભ થઈ ગયો, અને કવિતાના નાદે તે શાહમદીને અહીં પણ મલીએ મલીમાં પ્રખ્યાત કરી દીધી. આકિષ-

ખાને કથીંગએ તા પોતાની મેદન વિજેતા અને મસે ધણકે ધસારા કર્યા, પણ શાહજીએ તે ધસારાએને ધ્યાનમાં લીધા નહી. એ પછી આક્રિયતાને બીજા પ્રયત્નો કરી જોવા અને કાગો પચુ સખા, છતાં કોઈ રીતે તેની નીરાશાનો અંત ન આવ્યો. અતિ એક દિવસે નારંગી જોવાના અંગે યેથી મહેલના નકશા તપાસી જોવાના બહાનાથી જીવનસાના નિવાસ્યાન પામે આપને તે આમવાસ ચક્રર મારા લાગ્યો. એક દીવસ સંધ્યાખળ થયા આવ્યો હતો, એ સમયમાં પ્રેમઆનુર આક્રિયતાન દિશાની ઉત્તર બજુએ ગાજમહાલની નીચે આટાંકેલા ફાં કરેલા હતો, અને એન પારનો દ્વાર કે અગામીમા ફરતી ફરતી કદાચે માહરી મનોમના માંદરા જોવામા આવો અંગે ચુકું પચુ તેમજ, એક દીવસની બી અવધા અગામી પર ફરતી જોવામા આવી ત્યારે અંગે ને હોંદુ રમણી હતી ? ત્યાં લાહોરમાં આવ્યા પછી એક બે સગ્ગે તરંગી સળી માંએ શાહજીને એક કદયું કે —“તમા દીવસ અને મુમ-લમાન બંનેમાં શાહજી છે એટલે હંદુ આને પોશાક પચુ તમારે પહેરવો જોઈએ.” અને તેની સાથે તેની દીવસ આના પોશાકના મન અંગે લી, અને તેની તે જીવનસા છે કે નહીં એ વિશે આક્રિયતાનના મનમાં સંશય થવા લાગ્યો.

એવામાં શાહી મહેલના એ ખાજમરાએની વાતચીતથી તે જાણી શક્યો કે તે શાહજીની હતી, અને, દરેક યાજ પ્રેતીનુ હાલ લાયગાની છટકી મધુ અને તે પોતાના બાકી બચેલા બાનને પચુ જીતી ગયો. તેની આપી દયા જોઈને તેની સાથેના ખાજમરાએ મનરાષ્ટ્રને પ્રહાર કે—“દરુર ખેંચે તોર છે ને ?”

બાનજીએ પ્રેમીએ આશાપાસ જોવા લીધાજ ખુબ પાડીને કહ્યું કે—“એક ખુબસુરત રમણી અગામીમા માહરી નગરે પડી !”

તેના આ શબ્દો તરતજ જીવનસાના કાનમાં અથડાયા અને તેને નીચે જોયું તો આક્રિયતાન એજ શબ્દોનો વારંવાર ઉચ્ચાર કરેલો તેના જોવામાં આવ્યો. તે પોતાના મનમાં સમજી ગયું કે માહરી ખુબસુરતીથી ધાજલ થએલો આ શીકાર પોતાનુ બાન ખોલ ખેંડે છે. છતાં તેની દાજરે જવાબ તળીએતથી આ માણી શકાયું નહી, અને તેથી જોવા આક્રિયતાને તે શબ્દોનો પાછો ઉચ્ચાર કર્યો કે તરત તેના જવાબમાં શાહજીએ જણાવ્યું કે—“વિવાપ બાજ કે ધન જોવાના કોઈપણ સાધનથી તે રાહત પામી શકશે નહીં” આટલું બોલતાંની સાથેજ શાહજી અગામીમાંથી ખુબ ચાંઈ ગયું.

મકરણ કે જી.

શાહજી બોલતાં બોલી અને દટતાં હતી તો મકરણી, પણ એ પછેજ પોતાના લીસને પચુ તે જોઈ બેઠી હતી, એની તેને તે વેળાએ શાહી ન રહી, તેની હાલત જોવીજ થઈ હતી કે શાહજીએ જ્યાં સુધી આક્રિયતાને જોયો નહતો, ત્યાં સુધી તેના કામગીરી ધસારા અને

ધન્ય પ્રપંતેનું તેના મનમાં કાંઈ પણ પરીણામ થઈ શકતું નહતું; પરંતુ આર આંખો ચતાંની સાથેજ જંજુનીસાની આટલા કાળની નિશ્ચયના પર પાણી ફરી વહ્યું.

થોડા દિવસ તો જાન્યે ધીરજથી ખેડી રહેલાં પિયુ અંતે એક દિવસે તેમને ખેડાપ માટે એક દરવાજો મળ્યો. શાહમદીએ લાહોરમાં પોતાના આગમનનું એક સ્મારક બનાવવા માટેની પિતા પાસેથી રજા મેળવી અને આનારકલી નામના મેદરકાળી મુકદ્દાન જવાના માર્ગેમાં એક વિશાળ વાડીમાં અને તેમાં એક ધમારત બાંધવાનો શાહમદીએ પોતાના મુખ્યારક હાથે પાળે નાખ્યો. એ સ્મારકનું કામ ધમધોકાર ચાલવા માડ્યું; એવામાંજ બાદશાહનું દેહી તરફ જવાનું થયું, અને જંજુનીસાને એવી આજ્ઞા કરી કે:—

“તાહરે આ ધમારત તૈયાર થઈ ગયા પછી દેહી આવવું.” આહીતો જંજુ જોઈતું થું તેવુંજ વેદે ફરમાવ્યું, એક દિવસ શાહમદી પોતે ધમારત જેવા આવી. આકિસ તે રાત દિવસ તેના હિદાર જોવાને ધંનેમ્મર હોને એટલે તે પણ જટ ત્યાં આવી પહોંચ્યો તપાસ કરતાં જણાયું કે બાદશહી તૈયાર થઈ ચુકી હતી અને ઉપરના મકાના હજી અજાણતાં હતા, એટલે ઉપર જવાનો કોઈ ઉપાય જોવામાં ન આવ્યો; કારણ કે આરે તરફ રીપાલીઓના સૂખન પહેરા હતા. આકિસખાન એક મજુરને એક બાગુએ લઈ ગયો, અને તેને સમજાવી તેના કપડાં ઉઠારીને તે પહેરી લીધા. આવી રીતે મજુરનો વેષ ધારણ કરી માથાપર ચુનાનું તમાર ઉંચકી તે ઈ પણ જાતની ખીક વગર સડસડાટ ઉપર ચઢી ગયો. જો જગ્યાએ કડીઆઓ કામ કરતા હતા, તેની સામેના ધરમાંજ શાહમદી બેઠી બેઠી પોતાની શાહેનીઓ સાથે ચોસરની બાજી હતી હતી. આકિસ ઉંચો નીચો થયો, પણ રમવામાં લીન થયેલી શાહમદીનું ધ્યાન ખીંકી શક્યું નહતું. આને તે ઉચ્ચ રસ્તે બોલ્યો કે, “હું તાહરી શોધ માટે સર્વે જગતમાં ફરી રહ્યો છું!” એ પછી તેને કડીયાને કહ્યું કે, “મીસ્ત્રી ચુનો લે.”

જંજુનીસા આ અવાજ સાંભળીને ચોંંઈ, અને ઉંચે જંજુ તે પોતાના પ્રેમી આકિસને બોલ્યો.

હવે તો મન રહ્યું સહ્યું ધીરજને પણ તણ બેઠું, સખીઓ પર નજર નાખી તો કેવળ એક રોશનજ વિશ્વાસ લાવક જોવામાં આવી, એટલે પ્રેમીના ધાવત મનપર મલમપુટો લગાડ વાગા તેને કાંઈ શીખવતું પડે તેમ ન હતું. ખીજી સખીઓને કંઈ બદલાને છુટી કરી રોશનને શાહમદીએ પોતાના મનને એક ખુદસો કરી જણાવી દીધો. ચતુર રોશન તરત સામજી ગઈ અને કંઈ બદલાને આકિસને શાહમદી હજુર લાડી ઉઠો કહ્યો, જાન્યે પ્રેમી એક બેકપર બેઠાં અને મનમાં દારી રાખેલા ધણુ દીવસના ઉમરાઓને છુટથી ચકાર ફાડવા. એ રીવાજમાં વાતમાં કેટલોક સમય વીતી ગયો એટલે કાંઈ બાન રહ્યું નહીં. અંતે લાચારીએ તેમને છુટા પડવુંજ દુરસ્તે ધાર્યું. આકિસ જ્યાં નીકળ્યો પણ શાહમદીએ બારણા સુધી ગમેશે બેવાર પાંચે બોલાવ્યો અને છુટી પડી વેલાએ શાહમદીએ પોતાના આશંકના બે વાર બોવારણા લીધાં.

એટલે આરંગજેયી શાહનદીની આ આંગણીનો અરજીકાર કરી શકાયો નહીં. તેણે ચાર દીશમાં દહેરો ફેરવ્યો કે, “શાહનદીને દાવ મેલવેશો છઠ્ઠા ધરાવનાર સર્વે અહીં ખાદાન નવજવાનોએ પેનની તખીર ફરમારમાં મેકલી ખાવવી.”

યે ડા દીવસમાંજ નાના પ્રકારનાં નરણોની ચિત્રલિપીત-જમીઓનો મોટો ઢગલો થઈ ગયો. અને શાહનદીએ પોતાના પ્રાણુ પ્રીય આકિલખાનના ચીતનેજ તારવી કાઢીને શાદને દેખાડ્યું. આદશાહે તે દાના દુખેતરની છઠ્ઠા પ્રમણે તેનાં મનમાં ગાંધા પાનિ સાથે પરણાવતો નિશ્ચય કરી ખુશાલીથી આકિલખાનને નીચે પ્રમણેતું યત્ર લખી મોકલ્યું....

“નુરેનગર આકિલખાન, શાહનદી જમણુનીસાએ તમને છઠ્ઠાપુરકે પસંદ કર્યા છે, અને તમને પોતાના જમાઈ તરીકે સ્વીકારવામાં મને પશુ કશો વાધો નથી; માટે તમારે આ આજ્ઞા પ્રત્ન વાંચી કેઈ પણ પ્રકારની દીક્ષ ન કરતાં દીલ્હી તરફ આવવા રવાના થવું. લગનની બંને તરફની મામત્રી અને તૈયારીનો ખર્ચ શાહી ખમનામાંથીજ આપવામાં આવશે, એટલે તે પીયેની વ્યવસ્થામાં સમય વીતાડવો નહીં.

શહેનશાહ અંકરંગજેય.”

એક તરફની આદશાહે આવા પ્રકારનું પત્ર-પાઠ્યું. અને તે જલ્દીને જીજી તરફથી તેના કેટલાક દુષ્ટ સતરજોએ ફરથી પંદર નનાગી કાંગસો આકિલખાનપર રવાના કર્યા. તે સર્વે પત્રોમાંની બીમતનો સાર એજ હતો કે; “શાહે તમારી ત્યાં શાહનદીની લાહોમાંની છુપી મલાકાનનો જયો બેદ જલ્દી લીધો છે. અને તેથી તે કાઠ પશુ પ્રકારે તમને દેહીમાં બેલાવી તમારો જીવ લેવાના હરાવ પર આવી ચુક્યો છે; એટલા માટે જો જનની સલામતી આઠતા હોવ, તો દીલ્હી તરફ આવશો નહીં, એટલુંજ નહીં, પણ હવે લાહોરમાં પશુ વધારે દીવસ રહેવામાં તમારી સલામતી નથી. પછી તો જેવી તમારી છઠ્ઠા.

લી. તમને બહુ છઠ્ઠાનાર તમારા મીત્રો.”

દુષ્ટ મીત્રોનો આ ઉપદેશ બેલા આકિલખાનને અક્ષરે અક્ષર ખરો લાગ્યો, અને તેના આદશાહના પત્રના જવાબમાં લખી મોકલ્યું કે;—“હું જેણુનોસાના હાથનો સ્વીકાર કરીશ નહીં, એટલુંજ નહીં, પણ આજવી લાહોરની મુમેલારીને પણ હેલા સલામ કરે છું.” આવો જવાબ મોકલી તે છુપા વેપથી દેહીમાં આવ્યો અને ત્યાં એક છુપી જગ્યામાં આશરો લીધો.

આ વારતા બ્યારે પ્રેમચેત્રી જેણુનીસાનાં જલ્દમાં આપી, તે વેત્રાએ તેના હાસકાસ શુભ થઈ ગયા; અને આકિલ જેવા પ્રેમીએ આવી રીતે વિશ્વાસઘાત શા કારણથી કર્યો હતો એવો સવાલ દીવસ અને રાત તેના મનમાં યત્ર લાગ્યો. તે દીવસથીજ તેણે ખાનપાન તા ગાનતાન સર્વેને છોડી દીધા. એક દીવસ અચાનક મનમાં કાંઈક વિચાર આવતાં તેણે અકિલ ના એક મીત્ર પર એક પત્ર મોકલ્યું કે જેનો સાર નીચે પ્રમાણેનો હતો;—

“મેં સાંભળ્યું છે કે, આકિલખાને-મુખાંધથી રાજસેવાનો ત્યાગ કર્યો છે?”

જેણુનીસાના બેદને જલ્દનાર અને તેના મુખદુઃખમાં ખરા અંતરણથી ભાગ લેનાર ને કાઠપણ હોય તો તે માત્ર એકલી રાજનજ હતી. તે શાહનદીનું ખાનગી કામ હશે

ખુશીથી બનતી હતી. તે પદ લખે આકલના મીતે આપસ જતી હતી જટલામાં
જ્ઞામાં છુપો વેપારી આવીલ નજ મેળા મલ ગો નો એ પદ વચીને તરત પાછળ
તેનો જવાબ લખી આપ્યો :-

“મુહીમાન એવું કામ શા માટે કરે કે જેને માટે પાછળથી પશ્ચાત્તાપ કરવો પડે”

આટલો જવાબ લખ જવાનું કહી પોતાનો પતો નીચા આપીને તે ત્યાંથી ચાલ્યો ગયો.
પગ દાપરે પ્રેમ પ્રેમે તેનો પાછો કામ પણ રીતે ન છોડ્યો તે નજ છોડ્યો. પરણ્યાનો
તો તે અડીસાર કરીજ ચુકો હતો, એટલે હવે જાણશ દ આપણ જવા તેનો મુખ નહી,
આંખી આશક માશુક બનેએ છુપી રીતે મલવાના દ-વ કર્યો. કેટલાક દીવસ નો એમ પણ
આલવું રહ્યું. આજે દુઆયુના મદખ-કમા રસા થો અ મખ દુખની વાતો ચાલી, તો
હાલે કુનુખીનાર પર મેલાપ થતા. પણ એમ ન રવું મુધી આવી શકે વાર ? આરગજેજ
જેવા કપા મા મ આગળ તે અ બજવાના ખેસ નેવા મમે પ્રસાક દીસ સુધી છુપાં
રહી શકે ? એ લોકો ॥ છુપી મુનાકાતના સધા સમાવર બાદશ હતા જણવામાં આવી ગયા.

પ્રકરણ ૬ મું.

એક દીવસ એ બેઉ પ્રેમી જોગમાં શાહી બાગમાં સહેલ કરી રહ્યાં હતા. એટલામાં
છુપા જનસુસાએ આદાશ અને શાહનવીના બાગમાં હોવાના સમાચાર બાદશાહને પહોંચાડી
દીધા. આરગજેજ તરત પાંચસો ઘેરે રગર સહીત ત્યાં આવી લાગ્યો અને પોતાના લશ્કરને
આરે તરફથી બાગને ઘેરીને ઉભા રહેવાનો હુકમ કર્યો અને પોતે શાહી બગીચામાં દાખલ
થયો. આ આદાશની ખગર થોડીવાર પદવાજ રોડનના જણવામાં આવવામાં તેણે તેમને
ચેતારી દીધાં. પણ હવે બચાવની કોમીશ નકામી હતી. કારણકે- ખખર મળીજ મોડી મની
હતી. આવા કટોકટીના વખતનાં બચાવો શું હોયગ-રહે ? શાહના પગનાં અવાજ
સબલાવા માડે. બનેએ પત્તરદેગારને એવું આર્થના કરી કે “જમીન કોઢીને આ પગે
અમને જીવવાને જીવતા દેવાની દે” પરંતુ મિરવરદીગારે તેમની એ પ્રાયના સાંભળી નહી,
અને જમીન કંઈ કાળી નહી બાચારીજ પામે પરીણ એક ખાલી દેગમાં અણીવખાનને ખેસાડી
તેના મોઢાને શાહનવીએ ઢાકજાથી ઢાકી દીધું એ દેગની પાસે કેટલીક દેગો ચોખ્ખાની નીચે
ઉતારેલી અને કેટલીક રધાની દાવ ॥ દેગો સુધાપર ચઢેલી હતી. જુનુનીસા જરક ફર
જઈને કુસ વીણના લાગી, તે જોકે તેના હાથમાં એક કહીને તોડવાની પણ શક્તી ન હતી.
પાશાહે પાખળીગાથી નીચે ઉતરીને બધા સાથે વાતચીત કરતા કરતા જનસુસો પાસે આડને
પાંદે પાંદે સોધ કરાવી, પણ આડીસખાનનો કશો પતો મલી શક્યો નહી. અતે એક બે
જણને તેણે કાનમાં કાંઈક કહ્યું અને તેઓ ચારેક સાહેલીઓને લઈને એક એકાંત જગમાં
ચાલ્યા ગયા. શાહે શાહનવીને એક પગ માવને માટે પણ ત્યાંથી ખસવા ન દીધી

પેલી સહેલીઓને દુર લઈ જનારાઓએ ખુદા જોડે કાંઈ લાલચથી, મારથો કે ધમકાં થી તેનગી પાસેથી ખસે બેઠા કાઢી શાહને કહ્યું કે: પાદશાહ શાહનગીને વાતોમાં વાતોમાં દેગ પામે લાઇ ગયો. અંધાં સચેજ હતાં. તેને એક એક દેગ વીધે. સ્ત્રીઓની સલાહો પુછ્યા. જ્યારે આક્રીષ્ણાનવાંલી દેગ વીધે પુછ્યું, ત્યારે-શાહનગીએ ગમરાઈને કહ્યું કે:—“આમાં મદારાં સ્નાન માટે ગરમ કરાવતું પાણી બરીને તાખવામાં આવ્યું છે.”

કાઠી જોરગળે મોઢું ઠેકણું રાખીને કહ્યું કે:—“હવે સાંજનો વખત થવા આવ્યો છે એટલે જ મોઢી નાઢીસ તો શરીર બગાડે; માટે એ દેગને બજાતા સુધાપર મુકાવી દે. કે પાણી ઝટ ગરમ થઇ જાય, અને હું સ્નાન, કાર્પાં વહેલી પરવારી જાય.”

જેયુનીસાએ એક બે વાર વાતને ઉગ્રવી દેવાની પ્રયત્નો કર્યા, પણ નિર્દય અને હઠીલા જોરગળે તે પીચારીની કશી પણ આલસી આલસા દીધી નહી. તેણે પોતાના માથાસોને એક ધગધગતા સુધાપર દેગને ચઢવી દેવાની આજ્ઞા કરી હતી. એ વેળાએ ધર્મ સંકટમાં આવી પડેલી નીસાપાર શાહનગીએ કંઈક પડીને કહ્યું કે:—“ના, ના, એ દેગને સુધાપર ન મુકશો.”

જોરગળે પાછી આજ્ઞા કરી કે:—“એકદમ નવો સુધો ખોદી તેમાં પાંચ સાત મથક શુક્રાં લાકડાં બરી સહગાડી તેનાપર આ દેગ ચઢાવી શાહનગીના સ્નાન માટે ઝટ ગરમ પાણી તૈયાર કરો.”

આદશાદની આવી આજ્ઞા થવા પછી શી વાર હોય વાર? જોતજોતામાં સુધો ખોદાયો, પાંચ સાત મથક લાકડાં તેમાં નખાયાં અને તેમને સળખાવી દેગને સુધાપર ચઢાવી દેવામાં આવી. બધ અને દવાથી કાઠી જતી છાતીવાલી શાહનગી લાકડાં સંકોચવાના બાહનાથી દેગ પાસે ગઇ એ વેળાએ હજી અગ્નિ શહેજ સળગ્યો હતો તે ધીમાં સ્વરથી કહેવા લાગી કે:—

“માદરા વહાલા અને જનોજીગર આક્રીષ્ણાન, આજ પચીત્ર અને સત્ય પ્રેમની પરીક્ષાનો પ્રસંગ છે. જે તું માહરો સાચો આશક અને જનનિસાર હોય અને મને દુન્યાની લાપાંત મલામતથી બચાવનાજ માંગેલો હોય, તો આ પડે પોતાના પ્રીય પ્રાણતું બચાવવાનું આપ વામાં જરા પણ દીન કરીશ નહીં! તાહરા બસવા પછી હું પણ સદા જીવંતી હોવા છતાં બસતીજ રહેશ!”

દયાળુ જેયુનીસાએ અંતઃકરણમાં પોતાના પ્રાણને વારંવાર પ્રાર્થના કરી કે:—“આ દવાદીન શાહને અદાથી ચોડીવારને માટે પણ દુર કર કે જેથી હું માહરા નિર્દોષ અને સત્ય પ્રેમીને અરવી મૃત અવસ્થામાં પણ ઉગારી શકું!” પણ તે કહીલો ગારશાહ કોઇપણ રીતે ત્યાંથી ન ખસે, તે નજર ખસે. પણ વાહરે દ્રઢ નિશ્ચયી આક્રીષ્ણાન! ધન્ય છે તાહરા પ્રેમ ભાવનાને કે જીવોને મરતમ થઇ ગયો, પણ મુખમાંથી એકપણ અનાજ બહાર નીકળવા ન દીધો, એટલે સુધી કે સુતા ઉપર દેગ પર જરાય ડગમગી નહીં!

આ દેખાય કેહર બનિ મારે પોતાની નજરે જોયો હતો અને તેથી તેને પોતાની યુકમાં એક જગ્યે લખ્યું છે કે:—“મેં માહરા જીવન-કાળમાં કોઇ પણ પુરવતે આવી વીરતા અને અચલતાથી પ્રાણતું બચાવવાનું આપતો જોયો કે સંગમ્યો નથી!”

શાહજીના પિતાના આજ્ઞા નવા પછી નીચા શાહજીએ જતાવજ કરીને રંગે સુધા પરથી તીચે ઉતરી; કારણ કે, હજી તેનાં નામાં એવી આશા હતી કે, જ્યાં દેવે આકિશ-ખાન જેવા આશકે માર્ગિકને કોઈ પણ પ્રકારનું અવતરન આપ્યું હતું; પણ દેવે, દેવે ઉતારનાર કુતરે તરેયો દેખાવ બેચામાં આવ્યો અને તેને બેતાંજ જોયું-નીસા એક વીંમ પાડી બેસુધ્ધ જગી પર દુડી પડી. એ પછી તે ઘણાક દીવસ સુધી એનાં એવી અવસ્થામાં રહી જ્યારે પણ સુધીમાં આવતી ત્યારે પીતેલાં જ્વાનનું સ્મરણ થતું કે પાછી બેસુધ્ધ થઈ જતી. કેટલેક વખત આવી દશમાં કહાડ્યા પછી ધીમે ધીમે તે સાજી થતી મઠ પણ પહેલાના જેવો એસ આરામ કરવો મેળ મળ્યું કરવી છાડી દીધી; અને અંકાંતમાં બેસી રહી રહ્યો પોતાના વડાસા આકિશની મજ કરવા લાગી. જ્યારે તે આકિશને તેમજ તેના પ્યારને જુદી ન ગઈ ત્યારે કુર બાદશાહે તેને કારાગરમાં રાખી બંદીવાન કરી.

એ કારાગરમાંથી મુક્ત થવા પછી તે મરણ સુધી દેહમાં એક ખુલાંગ જેવી રહી. એ પછી શાહજીએ જાસસા મીજવસ કરામાં પોતાની હાલતરી આપી નહીં.

મકરણ ૭ મું.

એક દીવસ જોયું-નીસા નિયમ પ્રમણે ખાનખાન કરી નીંદાવસ થઈ. લગભગ અર્ધી રાત્રીના સમયે તે જાગી અને અનિચય તરમ લાગવાથી બાદી પાસે પાણી મગાવીને પીધું. તે સાજી થઈ; પણ પ્રજાતમાં સહેજ જવતો વિકાર દેખાયો; અને સોજ સુધીમાં તે તે પ્રયોગ વારી પડ્યો અને પછી તે વધતોજ ગયો. સાત દિવસ તરે આવી રચીતીમાં પીતાડ્યા અને અહીં દીવસે આ સસારને ત્યાગી પોતાના પ્રજા અને ગ્રેમીની સાથે સર્વગમા પ્રવાણ કરી મઠ.

જોયું-નીસાના મરણ સમયે જૈરંગજી મ પદાનપુર નામક ગામમાં હતો. શહી સવારે તેના મરણ સમાચાર અને વસીલતનામાને લઈને ત્યાં પહોંચ્યો ગયા, શાહે વસીલતનામું વાંચીને તેના શબને લાદોર ગોઠવી આપ્યું. શાહજીએ પોતાના બનાવેલા નવાન કોટ પાસેના બાગમાં પોતા માટે પ્રયત્ન જ રચાવી રાખેલા મકબરામાં પોતાના શબને દફનાવવાની તે વસીલતમાં ઇચ્છા દરશાવી હતી, એટલે તેના શબને ત્યાજ જુગીદાદ કરવામાં આવ્યું.

સમાપ્ત.

જીવનરંગ

ક્રમિક ૮ મું.

મનવાણી-રેમનાણી, ૧૯૨૩

આંક ૫-૬ ફા.

ડચુક એન્ડ સન્સ.

સોડાવાટર બનાવનારાઓ

માલેક,

જમશેદજી ભીખાજી પંચડી

નં. ૩૧-૩૩, બ્રીટીશ હોટલ બિન,

અપોલો સીટ,

કોટ મુખર્જી.

નકકલ માટે સાવચેત રહો !

ડોંગરેનું બાલામૃત

મધુર હોવાથી

છોકરાંઓ ખુશીથી પીએ છે.

અને આ બીવાથી

છોકરાંઓની તાકાદ વધી

તેઓ રૂબરૂ થાય છે.

ગીચાની કો. ૧૪ આના. ૬. ખ. ૧ આના.

કે. ટી. ડોંગરેની કં.,

ગીરગામ-મુંબઈ.

નકકલ માટે સાવચેત રહો !

બાનુઓને બરનું.

લેરીશ, ઇનસરસન, રીબનસ, ત્રીમીગસ, ભરત કામના ઉંચા નમુના
સાડીની કોરો કેવેસ કેનવાસ, ઇત્યાદી. અમારી દુકાને જોઈ
મારી ભેઈ જશોજી. બધું એ-વન છે.

આદમજી નુરમાઈની કું.

૩૪૬, ઉતવાલા બિલ્ડીંગ, આંટ રોડ, મુંબઈ.

ભરત કામ માટે રેજીસ્ટર્ડ

રેશમેનો ચાન

નં. ૧૦૩૬

રેશમ સર્જીતમ છે.

ત્રેડ માર્ક જરૂર લેજો.

ગુલેનુર

ॐ वामन गोपावन

आयोडाईऊ

सासा परिखा

सासापरिखा आज साठ वर्षથી प्रખ्यात અને લાખો દરદી-
ઓએ એનો ઉપયોગ કરી પોતાની નીરાશા દુર કરી છે.

આમદાવાદ એન્ટ-ગોડાઉનમાં મોતીવંદ પાસેથી

મળશે અમદાવાદ ધોંચીની પોળ.

યોહી એ મનુષ્ય હવન છે તે જુગાપુ દોય
તો અનેક રોગ ઉત્પન થાય છે માટે તે સુધા-
રવા દરેક માણસને કાળજી લેવી જોઈએ, તેને
માટે આ સાસાપરિખા વીના બીજી એક
પણ દવા લેવાની જરૂર નથી. વળી આ દવા
પીવાથી ઉપદ્રવ ઓછે ગરમી અને તેના વડે
ચતા રોગો—તેમજ લકવા, સર્પીવા, ચામડીપર
કાળા કાપા પડવા, આગતું મુછ આગતું,
શરીરમાં બળતરા ચથી, શરીરની ઉપર દેવી
સરખા ફાલ્ગુ ચઇ આવવા વીગેરે
વીકારો ઉપર આ દવા અકસીર ચઇ ચુકી છે.
શીશી-૧ નો રૂ. ૧૦૦ આદ શીશી
પીવાથી સાચો શુણ્ઠ આવે છે પા. બુદ્ધ.
ચાર શીશી એકદમ મંગાવનારને ખચ
સહીત રૂ. ૪-૧૩-૦ પડશે.

સુરત એન્ટ-ગોડાઉનમાં પ્રમુદાસ પાનચંદ સરસ્વતી

રૂં—સુરતનગર ભોંગળ

દા. ગોતમરાવ કેશવ એંડ સન ઠાકુરદ્વાર-મુંબઈ.

વડોદરા રાજ્યના માણચીકર ચમસુદીન સાહેબની ચમસા
 બેડીકલ ઓફીસર ખાતબહાદુર જી. સુલેમાની રીક. શાહ પ્રમાણે

ખનાવેલી દેશી દવાઓ.

એક અદ્વિતીય અને મહાન શોધ.

કચાટરાકટાઈન

એટલે વાઢ. કાપ કર્યા વગર અને આંખમાં દવા નાખ્યા વગર

કાચો મોતિયો મટાડનાર દવા.

કોનોની આંખુ આંખુ અને ગરદન ઉપર દરેક જોડા ટીપાં ચોળવાથી પંદર દીવસમાં

ચોડાં દ્રાવદો જણાય છે. અને લગભગ ત્રણ માસમાં આંખમાંનો મોતિયો મટી જાય છે.

આ દવાથી આંખમાંની ખીલ કપાઈ જાય છે. વધુ હકિકત નીચેના દેશી મળીને અમ્મણ
 લખીને મેળવે.

જે ઝોંસની શીશીની કીં ૩. ૨)

(૨૭૨૪૬) મુંદ મેલ (૨૭૨૪૬)

આ દવા (૧) ધામાંથી વહેતું લોહી, તરત અંધ કરે છે. (૨) ધાને પોખવા નથી રેતી
 અને ઝટ રૂઝવે છે; (૩) દાઝેલાને આરામ આપે છે. (૪) દાદર અને ગડગુમડાને ખેસોડી
 રે છે. (૫) ખુજલી, ખસ વગેરેને મટાડે છે. (૬) ખીલને જડમાંથી ઉખાડી દે છે. (૭)
 મોચ અને ઠોકરના દરદને દુર કરે છે. (૮) સોળને ઉતારી પાડે છે. (૯) સંધીવાને નાચુદ
 કરે છે. (૧૦) દાંત, દાઢ તથા દાંતના દરદને ઝડપથી સારાં કરે છે. (૧૧) ચાસડીના ચેપી
 રોગે ચાહાં ચાંદીમાંથી દરદને મુક્ત કરે છે. (૧૨) ઘોડાની પીઠ બળદની ખાંધ
 અને કુતરાનાં ધા ચમત્કારીક રીતે સારાં કરે છે.

જે આંઉસની શીશીની કીંમત ૩. ૦૦૦

મોલો કારખાનાઓ તથા છપીતાલો માટે પચીસ ઝોંસની ખાટલી ૩. ૭.

સઘળા દવા વેચનારાઓને ત્યાંથી મળશે.

ટકાણું:—મુંદ મેલ ડેપો.

નં. ૩૨૬, અખદુલ રહિમાન ચીટ, કાંકડાં મારકેટ નજીક રંગારી મોહલો,

મુંબઈ નં. ૩.

અદારગામના ઓડરો સંભાળપૂર્વક પેક કરી વેચુપેચથી મોકલવામાં આવે છે.

નવરંગ.

વાંચવાલાયક વાર્તાઓ ને વિષયોથી ભરપૂર માસિક.

માસેક અને અધિપતિ—અરેશર ખરશેલ દશાધ.

ઓફિસ—૨૩૭, બજારગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

વાર્ષિક લવાજમ હિન્દુસ્તાનમાં રૂ. ૪.

છુટક નકલ ૮ આના.

પ્રદેશમાં રૂ. ૫.

૮ માં સાલના ગ્રાહકોને મીઠા કાળરાણની 'દેલજંગ દલેર'ની વારતાનું પુસ્તક ભેટ.

પુસ્તક ૮ મું.

જાનેવારી-ફેબ્રુઆરી, ૧૯૨૩,

અંક ૫ મો-૬ ઠા.

અનુક્રમણિકા.

એક જરૂરી હરકત

અધીપતી.

સંખ્યા ૬ (કવિતા)

અરેશર ફરામલ ખખરદાર.

અમારો અભીપ્રાય.

અધીપતી.

ખાર લગરની પરણેતર (કુટ્ટી વાર્તા)

Niobe.

પર્વ-વીર નાર ૧ પન વીર નાર ૧ (કવિતા)

જે. એમ. હોરમસલ.

અર્થપત્ર.

દેક ધન્સાદ (કુટ્ટી વારતા)

ગામરની ગારી.

હુનિવાતી તવારીખમા બોટ સોકાએ ભજવેયો

જે. એમ. હોરમસલ.

અગત્યનો માગ.

કરમચિદાર (કવિતા)

નલિનીકાન્ત.

સંસારનો ફાસો (આલુ વાર્તા.)

દારો કાપડીયા.

દેસનો અધ-પત (કવિતા.)

લાઇરાકર વિ. પડિત.

રાણી એલીઝાબેથ.

દા. એ. તારાપોરવાળા.

સુખી હેવટ (કુટ્ટી વાર્તા)

તેલમીના બાપુલ.

તે દિવસો (કવિતા)

પાદરાકર.

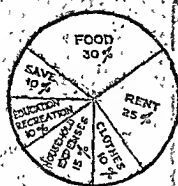
કોણ તાચી? (કુટ્ટી વાર્તા)

સોરાબ બી. તાતા.

તાકીદે જોઈએ છે.

'નવરંગ' માસિકના માસ સપ્ટેમ્બર, ૧૯૨૨ ના અંકો જેટલા આવશે તેટલા રાખીશું. આના આઠ રોકડા આપીશું. માસ સપ્ટેમ્બરના અંકો મોટી સંખ્યામાં બધારે છપાવેલા હોવા છતાં મંવા ગ્રાહકોના મોટા ધસારાને તે પુગી શકેલા ન હોવાથી આ માંખણી કરવામાં આવે છે, માટે જે મેહેરબાન ગ્રાહકો ફાઇલ ન રાખતા હોય તેવાઓએ આ માસિકની ઓફિસમાં તુરત રોકડા આપવા મેહેરબાની કરવી.

હર મહીને કેટલું ખર્ચશો ?

કેટલું બચાવશો ?

સેન્ટ્રલ બેંક તરફનો ઉપલો નકસો ઘરસંસારમાં
તમોને ઉપયોગી થઈ પડશે.

તે પ્રમાણે તમારા ખર્ચો નીલાવી ખરાબ વખત માટે, દુઃખસુખના
દીવસો માટે નાણું સંઘરવાની ટેવ પાડો અને તે નાણું

સેન્ટ્રલ બેંક ઓફ ઈન્ડીયા

ના સેવીંગ બેંક ખાતામાં મુકો, કે જ્યાં તમારું
નાણું સચવાય અને તમોને બીજી સેવીંગ બેંકો
કરતાં વધુ વ્યાજ તથા લાભ મળે.

વધુ માટે લખો યા મળો.

(સોરાબ ન. ચોંચખાનાવાલા,)

મેનેજિંગ ડિરેક્ટર.

નવરંગ.

પુસ્તક ૮ મું.

જાનેવારી-ફેબ્રુવારી, ૧૯૨૩.

અંક ૫-૬ મો.

એક જરૂરી દરગુજર.

એક વિદ્યા કરીથી 'નવરંગ'ના મેદરણાન વાંચકોની ધીરજની સંપત્તિ હસોડી કરી 'નવરંગ' આજે બે માસે અને બે માસનું સામનું દેખાવ દે છે, જે વાસ્તે એ દરદાનોની માંથી આદર્શ અવસ્થાની લેખારો.

'નવરંગ'ને નિયમિત રાખવા અમે કરતાં જતી છતાં જાણે જાણે 'કોઈ બીજું' હોય, પણ 'કોઈ'ને 'કોઈ' અનિવાર્ય સંજોગોને સર આજે હેઠળ ત્રણ ચાર સાલ યથા તેમાં ખાસ કરીને જાનેવારી ફેબ્રુવારીમાં મુદત સર નીચી થકું નથી અને પછી દબલ અંક સામનો છાપી નીચી થવાની કારણે ક્યાં સિવાય અમે કહ્યું કોઈ જ છતાં નથી એ સુચ વાંચકો સદા સમજી શકશે.

વળી આ અંકમાં અમારી રાખેલાની મોટી આજુ વારતા 'મોતનો દાવ' અમે રજૂ કરી શક્યા નથી તે વાસ્તે અમે દિલગીર છીએ, એ વારતાનો એક અંતિ રસીસો ને ગંભીર દ્રશ્યો માસ માં આ અંકમાં આપવાની અમને ઉમીદ છે કે જે અંક તેજ માસની આખેરી અગાઉ બહાર પડશે.

પરાક્રમની પરાકાષ્ટા.

લગભગ ૪૦ વર્ષો થયાં.

આખી દુનિયાની પુણ્ય ક્ષેત્ર મેળવનારી... લાખો સર્વશિક્ષકોવાળી—તંદુરસ્તી, તાકાત અને લાંબી જીંદગી આપનારી તદ્દન વનસ્પતિની

આંતકનિઘ્રહ ગોળીઓ

નખાં શરીરને બળવાન બનાવે છે, પાંચનશક્તિને સુધારી દસ્તની અટકાવતને દુર કરે છે અને લોહી તથા ધાતુના વિકારોનો નાશ કરી શરીરને તેજસ્વી કરે છે. ખરેખરી જરૂરનામી છે અને તેથી જ લાખો દરદીઓના આશીર્વાદ પામી છે.

કીંમત:—૩૨ ગોળીની ૩બી એકનો, ૩પિયો એક, વધારે વિગત: જાણ માટે પ્રાઇસ લીસ્ટ મંગાવી વાંચો અને વાકેફ થાઓ.

વૈદ્યશાસ્ત્ર મણિશંકર ગોવિંદજી.

મુંબઈ—પ્રાંચ,
કાલબાદેવી રોડ.

આંતકનિઘ્રહ ઔષધાલય.

જામનગર—કાઠિયાવાડ.

જસમાઈનનો

આયોડાઈઝડ

સારસાપરેલા.

લોહી સુધારી નિરોગી અને જીંદગીની મજા ભોગવવાને શક્તિવાન બનાવવા માટે આ જસમાઈનનો સારસા પેરેલા જરૂર વાપરજો પ્રમેહ, ચાંદી, વિરક્ષેટીક, અને બીજાં ગરમીનાં દરદોમાં પેહેલા નંબરની દવા છે. સંધીવા ઉપર તેનો ગુણ અજબ જેવો છે. ખસ, લુખસ, દરાંજ, ખરજવાં ગડગુમડ, કંઠમાળ, કોઠ, અને એવાં અનેક દરદો ઉપર આ જસમાઈનનો સારસા પેરેલા ખાસ કરીને વાપરવા લાયક દવા છે. દમ, ખાંસી, અને છાતીનાં દરદોમાં ઘણોજ ફાયદાકારક છે. કીંમત રૂ. ૧૧ વી. પી. થી રૂ. ૧૧૦૦ ત્રણ શીશીના રૂ. ૫૦ અને ૬ શીશીના રૂ. ૬૦ વી. પી. સહીત. દરેક દવાના વેપારી પણ તે વેચે છે.

લખો:—અમૃતખિંદુ ઓફીસ—નડીઆદ.

“પ્યાર વગરની પરણેતર!”

એક દુઃખી વાર્તા.

લખનાર — “Niobe.”

“સુષ્ઠ જા હવે!” પોતાનાં ઘરડા, અશક્ત, ને માંદા લર્થાર તરફ જોતાં ન્હાની ને સુંદર મેડલીના બોલી. “હું હવે બેનીડીકશન માટે જાઉં છું.”

“તું હવે ત્યાં ઘણી વારંવાર જતી જોવામાં આવે છે, માહરી મેડલીના?” તેણે સવાલ કર્યો.

“એક સ્ત્રીને ધરમ સિવાય વધુ ખ્યાર ખીચું શું હોય?” તે ન્હાની પરણેતરે તીરસ્કારથી જવાબ વાળ્યો.

પોતાના હાથોમાં પકડેલી લણવાની ચોપડી સાથે પોતાનું ઇલેક્ટ્રિક સર ઉઠાવી ઉભેલી તે સુંદરી, અમ્ચીત પ્યાર અને સુંદરતાનું એક મોહક ચિત્ર રજૂ કરતી હતી. તે જવાન હતી—ઘણીજ જવાન—ભાગ્યેજ સત્તર વરસની જ્યારે તે લર્થાર લગભગ સીતેરની ઉમરનો, નાકોઅત, લાંબલાજ ને મરવા પડેલો એક ડોસો હતો. તેની લાંબી સફેદ દાઢી, પીળી પડી મયલી ચામડી, ને એક હાડખીજરનો ખ્યાલ આપતા તે હાથો તરફ જોતાં તે કાળી આંખોમાં ધીકકારના જવાબો ઉભરી આવ્યા. તે બીના લાલ હોઠો તીરસ્કારથી વળી ગયા.

“સુષ્ઠ જા હવે,” તેણીએ તીણા સાહદે કહ્યું. “ને હું આવું ત્યાં સુધી હવે ઉઠતો ના. એક ગરમ કોફીનું કપ હું હયાં મુકી જવશ, કે જેથી રાતનાં પથ મને હાંક મારવાની તમને કાંઈ ગરજ રહેશે નહિ. જવાન માણસોને ઉંઘ, ઘણી અગત્યની છે, તે તમારે જાણવું જોઈએ. ને હું હજુલુ તો અઢાર વરસની બી નથી. જ્યારે તમે—આહ, જોદા, છેક સીતેરના છેઓ!”

એમ જોલતી તે જાહર પડી. તે ઘરની જાહર પડતાંજ તેણીના ગાલ ઉપર જોલાળ ખીલી રહ્યા. તે કાળી શુસ્સાથી ચળકતી આંખોમાં કોઈ છુપો જેઆલુકારક પ્રકાશ પંથગયો. ને પુલ જેવે હૃદયે, ઝડપી કદમે, એક નાનુક પંજેરાની અદાએ ખુશાલ ગાયલુ ગાતી તે આગળ વધી.

કોઈનાં પાછળ આવતાં પગલાં સંભળાયાં. ને એક હાથ મણાજ બંહોલથી તેણીનાં જગાં આસપાસ વિંટળાયો.

“આહ! ઠારેડો!” તે ધીમા નરમ અવાજે બોલી, “શું એ તું છે?”

“મારા સીવાય બીજું કોણ હોઈ શકે, ગીઠી?”

“કોઈજ નહિ. પણ તું મારા પ્યાર! મારા પ્યાર!”

તેણે તેણીને અથાગ બહાલથી હેઠ્યાં સરસી આંખી, ને મોહોળતવંતી દીક્ષીસ તે મુંદર, ગોલાળી, મખમલ જેવાં સુવાળાં મુખ ઉપર કરી. એક મધુર, મનહરણ કસ્તુર તે ચોહાવામનાં ચેહેરા ઉપર ફેલાયું, ને પ્યારથી ભરપુર ધીમા, નરમ હલકે તે બોલી:-

“માહરાં કોરેડો! માહરાં કોરેડો! હું નહિ ધારતી કે કોઈ દીવસ બી તું કહા પછાવો. ધાય! અરે કોરેડો, એક હઝાર આંખ, આય ચકચકીત આંદણીમાં કદાચ આપણને ભેટી હોય! ને આપણે ઘણું સંભાળમયું થવું ભેદ્યે. ચંદ્રમાં એક ધાળો જેવડું મોટું ને પ્રકાશિત છે. ને આહ, માહરાં કોરેડો! જ્યારે ઉનાળો આવશે ને સમગ્રે ચકચકીત અજવાળું પંથરાશે, ત્યારે એાં, બહાલા, આપણે કેમ કરીશું?”

“ત્યારે તું માહરી પોતાની કહેવાશે!” તેણે ઘણા ગુસ્સાથી કહ્યું.

“જોદા આપણને મદદ થાય, બહાલા. પણ કદાચ—”

“કદાચ!” તેણે ઘણા ભેદથી પોકાયું. “શા વાસ્તે કદાચ? અરે! ભેડાલી, તને કાંઈની અંદેશો—કાંઈની મુશ્કેલી લાગતી હોય તો—હું તને શુંકણીએ પડી અર્જ કરૂંછ, માહરાં છવ, માહરાં મોતી, કે માહરી સાથે ચાલ! કાંઈની વધુ વસવાત વિના માહરી થવા તું કબુલ કર!”

“કોરેડો—” તે શુંકણીએ પડેલા જવાનના ચકચકીત માંથાં ઉપર ઘણાં બહાલથી પોતાનો ગોરો ને વટમારો હાથ મેલી તે પરણેતરે કહ્યું. “એકથી અનેક વાર શું હું તને કહી ચુકી નથી કે, હું એક બીજાની પરણેતર છું. એક પરણેતર આહ, કોરેડો! એક પ્યાર વગરની પરણેતર! છતાં એા બહાલા, જોદાની નગરમાં કોઈ બી એક બીજા લગન જેવડુંજ તે બંધનકર્તા છે. હું તને પરણવા ને કે—આય પ્યારભર્યા બોલો સમજવાને વટીક છુટી નથી. આહ, કોરેડો! કોરેડો!”

“હું તે સમજું છું, એા, મેકડીના—” તેણે દીલગીરી, ઘણી નિરાશાથી કહ્યું. “પણ તે છતાં આય દીવસો—દીલચાક કરી નાળનારી જુદાઈ સાથે લેવા—”

ઘણા, દંડણ છે આહ, ખીલવેડ, જેમ તને તેટલાજ મને! પણ તે છતાં બી, માહરાં કોરેડો, હું તેને ચુંકી આવી શકતી નથી. ભે મેટીયો થોડાંક વરસ બી જવાન હતે—પોતાની સંભાળ લઇ શકવાને સામર્થવાન—તો કદાચ હું આવતે, પચાસ વરસ, કે કદાચ માહકનો બી તે હતે તો હું આવતે! અરે! પણ તે તો છેકજ અશકત, સ્ત્રીતર વરસનો એક મરવા પડેલો ડાસો છે ને તેને આવી હાલ-તમાં એકલો ચુંકી હું આવી શકતી નથી. માહરૂં અંતઃકરણ તે કબુલે નહિ. ખુદ ખુદ વટીક નારાજ ધાય!”

“માહરાં પ્યાર! માહરાં પ્યાર!” શુંગળાના દગે તે એટલુંજ બોલી શક્યો.

“હા! એ શું અવાજ છે?”

“માહરી બહાલી, બહેતાં નાનાંને ખળખળાત ને પક્ષીએના માથા ને સિવાય બીજું વધુ તો હું કાંઈજ સાંભળી શકતો નથી.”

“કોઈનાં પગલાં? એ, મોટા જોડા!”

“માહરી બહાનકડી, માહરી બહાલી, તારા હથેલિયામાં મગજનાં એક ધખારા સિવાય એ કાંઈજ નથી, ને હોય તો કદાચ કોઈ લવચું—”

“પણ મેં તો એકનાજ પગલાં સાંભળ્યાં. જો—” ધાસ્તીથી ધુજતાં, તેને વળગી પડતાં મેડેલીનાએ કહ્યું. “સાંભળ!”

“જો કોઈ હોય બી તો ચંદનીમાં ફરતાં જો ખ્યાસંઓ!” તેણે તેણીને બળે લગાડી કહ્યું. “હું અજબ ચાઈ છું. એ જોડા, કે શા વાસ્તે કોઈ છંદગી આટલી લંબાતી હશે? શીતેર વરસ! એ મોટા જોડા! હો પવિત્ર માતા! મને મદદ કર! ને આપ જીદાર્થ જેમ જાને એમ કુંદ ને બેટી—”

“બીલવેડ, હું જાઉં છું,” તેને વધુ બોલતો અટકાવી તે બહાની રૂપસુંદરી જોડી. ફરી પાછા તે હોઠો મળ્યા. તે હેતવતા હાથો એકમેકમાં ભેરવાયા. ને ઘણાં ઘણાં બહાલસાં હેતવતા ચમ્પેદા; ને ફરી જલ્દીજ મેલવાની કુણુલાતો સાથ અતે તેઓ છુટાં પડ્યાં. ફરી કહી નહિ મળવાના હોય તેમ-તુટી જતાં છગરે-આંધુ-ઓથી આંધળી બનેલી આંગો સાથ-તે પેડેલવાન તનનો, ખુબસુરત ચોંદેરાનો જવાન માણસ-અને ધરડા મેટીયોની તે બહાની પરણેનર!

“આહ, મેડલીના! માહરી તું ક્યારે યશે?” એ તેના શબ્દો તેણીનાં કાનોમાં વાગતા રહ્યા.

હવે તે ઘણી ઝડપથી તે દેવળ તરફ ગઈ, ને ત્યાં ચતી પ્રાર્થનામાં બેઠાઈ. ને તે મરવા પડેલા, ને દરહી ને મોતને કાઠે આવતા ધરડા ભરધારને વફાદાર રહેવાને, ને જાની શકતી કાળજીથી તેની ખાતરદારી કરવાને તેણીએ ગનથી નક્કી કથક કર્યો ને ત્યાર પછી કાંઈક હલકાં-છગરે, ને રહત પામેલાં મને તે બાહિર પડી. અને ત્યાર પછી બી એકની એક તે ડરામણી યાદ કરાવતાં પોતાના ભરધારના ધર લાણી નહીં જતાં, તે પોતાની ધરડી સગી બીએન્કાને મળવા ગમ્મ ને તાંહથી જ્યારે તે બાહિર પડી, ને પોતાના ધર લાણી ચાલી, ત્યારે તેણીને બહાલા દેરેડોથી છુટા પડવાને લગભગ ત્રણ કલાક વહી ગયા હતા.

પોતાના બહાલાની કીસીજ, ને તેની કરૂનામય ઉંચી સલામનો વિચાર કરતીજ તે ઘરમાં ઘાગલ યઈ. પણ ત્યાં જતાં-તેણીએ શું ભેયું? તે ઘરડો ખખ ભરધાર તો બાહિર જવા માટે તઈયાર થયેલો, ને સંઘણીની સઘડી આગળ વાંકો વળી, પોતાના હાથોં સેકતો બેઠેલો તેણીની નજરે પડ્યો.

“જોડીયો!” તે પોકારી ઉઠી. “શા વાસ્તે તમે ઉઠયાછ-ને ક્યાં કારણોસર બાહિર જવા માટે તમે તઈયાર છો? તમને શું ખબર નથી કે આજ શીવાળાની

ટાઠ ઘરડાઓ ખાતી શકે તે કરતાં ઘણી વધારે છે, ને તમેજો ગિછાણેજ રહેવું એમ શું હું તમને કહી નહીં ગઈ હતી ?”

“માહરી મેડલીના, તે બધું તો ખરું-છતા હું ઉઠ્યોછ, આજની રાતે તુ માહરી સાથે જાણું નહિ લે ? ઘરડો માણસ-અને તેની જવાન પરણેતર !” અને તે ઘરડો નહીં સમજ પડે એની ઉશકેરણીથી ઘણું કદરૂપું જે જે હસ્યો.

“આપણે સાથે જાણું લઈશું, માહરી મેડલીના,” તેણે પાછું કહ્યું “તાહરા ઘરડા લરથારને તું ના તો નહિજ પાડશે, ઓ, મેડલીના, તું કે જે પવિત્ર કલામાથી માહરી મોહોરદાર કબુલાયતી છે.”

“પવિત્ર ચોલટર સનમુખ શુંલે પડી રો મેં માહરું વચન આપ્યું હોય તો, ખુદા જલે છે કે તે માહરી ખુશીતું નથીજ ! માહરા જુદમી કાકાના હોંકમને મને નમવુંજ પડ્યું હતું ને હું તે વેળાએ એક ન્હાની અને નબળી છોકરી હતી. પણ હવે-મહેરબાની કરી, મને તમે એકલી છોડી જશો ? જો સપર તમને જોઈતુંજ હોય તો, તે હું તમારા ચોરડામાં લાવી આપશ.”

“માહરી મેડલીના” ધીકકારથી તે બોલાવતા શબ્દો ઉપર ધ્યાન નહિ આપતાં તે ઘરડાએ કહ્યું, “તું પારેછ તેહલો ઘરડો ને અચકન હું નથી. આજે મને અજગ જેવું જોર અને શક્તિ આવેલાં લાગે છે. તેથી હું તો હયાંજ બેસી માહરી ન્હાની પરણેતર સનમુખ, માહરું રાતતું સોજન લઈશ.”

‘તેની પરણેતર !’ એ જ બોલો સાંભળતાં કમકમાતની એક પુજરા તેણીનાં નાનુક જાદનમાંથી પસાર થઈ ગઈ. તે કાળી આંખો બળતા અંગારની પેઠે અમકતી રેખાઈ, જે જોતાં તે ઘરડાના ચેહેરા ઉપર એક હુપું બેમાલુમ હસ્તુ પંથરાઈ રહ્યું.

“ન્હાની મેડલીના, તું જલે છે કે આજે અહિંયા એક પહરાણો આવ્યો હતો. તું પારખી શકશે વારું, તે કોણ હતો ?” તે ઘરડા લરથારે ઘણી મમતા, ને માયાના ઢાંગથી કહ્યું. જ્યારે તે ખ્યાર વગરની પરણેતર તો હવામાં જોતી એક પુતળાં પેરે બેસી રહી.

“તે એક જુવાન માણસ હતો. ઉંચો અને કદાવર-ને વગી ઘણોજ ખુણસુરત.”

“કોણ તે-ઝમીલ્યાનો દીકરો ?”

“નહિ, ઓ મેડલીના, તે તે નહિ હતો !”

“ત્યારે કોણ ? તમેજો !” તેણીએ સવાલ કર્યો.

“તે તમેજોખી નહિ હતો, ન્હાની પરણેતર !” ઘરડા, મેટીયોએ કહ્યું, “તે તો કાઈ ખીજેજ હતો. તે રસ્તા ઉપરથી પસાર થતો હતો. અને મેં તેને બોલાવ્યો. કારણ હું એકલો હતો. તેણે પહેલાં તો ના પાડી-પણ પછી મેં કાંઈ તેને કહ્યું. તેથી તે આવ્યો. ખરું કહું તો મેં તેને લાં આપવાની ફરજ પાડી.”

તે ન્હાની પરણેતર ખડખડાત હસી પડી.

“તમે તેને ફરજ પાડો ? મેટ્રીયો-” તે ન્હાની પરણેતરે ઘણું ધીક્કરિયો કહ્યું, “માહરા મત પ્રમાણે એવા નવાઈ જેવા વિચારો કરવા કરતાં, બિહાનામાં તમારે જરા આશાએશ લેવી જોઈએ.”

એમ કહેતાં તે હવે બારણું તરફ ચાલી.

“ઉભી રહે માહરી ન્હાની પરણેતર, આ સાંભળીનેજ ત્ !” તેણે તેણીને જતી અટકાવી ને તેના અવાજમાં કાંઈ એવું તો વિચીત્ર ને બય ‘પમાડનાર’ હતું કે પોતાની મરજી ઉપરાત તે ત્યાંજ થોભી ગઈ.

“એ” તેને કહ્યું, માહરી ન્હાની મેડલીના, કે ખમાર વગરની માહરી ન્હાની પરણેતર ઘણી બિમાર હતી, બેનીડીકથનથી આંખ્યા પછીથી, તે એકાએક ઘણી માંદી થઈ ગઈ હતી. ને તે દુરતજ આંખ્યો. હવે તેં જ્યું, મજી મેડલીના, મેં કેમ ફરજ પાડી તે ?”

કાંઈ નહિ સમજ પડે એવા બયથી તે ઉડીને ઉભી થઈ-ઘરડા માણસની તે જવાન પરણેતર ! તેની છાતી ગંધી ધુણ ચાલી. જ્યારે તે હમેશાંના ગોલાખી, યાત એહેરા ઉપરથી લોહીનું ટીપેટીપુ ઉડી ગયું હતું. એક ! તે શું કહેવા માગતો હતો ?

મોત કરતાં ખી સફેદ ખનેલા તે એહેરા ઉપરનો અતીથે ગભરાત, ને તે કાળી આંખોમાં આશલ નિરાશી જોઈ તે ઘરડો ભરવાર ઘણો ગમત પામેલો જણાયો. તેના એહેરા ઉપર મુખ, અને ફરજનીજ નિસાનીઓ મગટી નીકળી, ને ફેટલોક વખત મુખી તે બયકર આતુરતાની અગ્નિમાં જળતી ન્હાની પરણેતરની કાંઈથી રવા વિનાં તે મુખજ ઘેટાં !

“પછી, ઓ, મેડલીના” તેણે તોવાવી, તોવાવીને શરૂ કીધું, “હું તેને માળ ઉપર લઈ ગયો. જ્યાં તે માહરી ન્હાની પરણેતર બિમાર પડેલી કહેવાતી હતી જ્યારે ખરે-ખર તો પવિત્ર એલતર સનમુખ પોતાનાં છૂશર-અને આત્માની રીકાઈ માટે કલિતમાં મુંઝાયતી હતી.”

“અને પછી-એહ, માહરા મુલા” અને તે ન્હાની પરણેતરનો હંમેશાંનો મધુર અવાજ ગહક લાગે એવો કઠોર ને ઘાટો સમજાયો. “પછી-ઓ, મેટ્રીયો તમે તેનું શું કીધું ?”

“પછી માહરી ન્હાલી, હું તો ફક્ત એક ઘરડો માણસ છું, જ્યારે તે-તે ઘણો જોરાવર, જવાન, ને મુખસુરત હતો. હું તેને શું કરી શકું. મેડલીના ? તેથી મેં તો ફક્ત તેને હાંકી કહારથો એટલુંજ.”

“તેને હાંકી કહારથો ? ત્યારે શું કામ અંદર લાવ્યા ?” તેણીએ મોટા ગભરાતથી મુમ પાડી કહ્યું.

“તેને હાંકી કહારવાજ માટે, માહરી મેડલીના” તે ઘરડાએ અજબ જેવું વિચીત્ર હસતાં કહ્યું, “હાંકી કહારવા માટેજ, મેડલીના, મદા મુખી માટે.”

તે ઘરડા ભરથારનો દેખાવ એ વેળા એટલો તો વીચીત્ર, નળખો, ને નળા-
વલો હીચ્યો, કે આ બધું તે તેણીને બિહધરાવવા ફક્ત રમુજનું જ કરેતો હતો, એ
ખ્યાલથી તે હસી પડી.

“તમે તેને હાંકી કહાડો, મેટીયો?” તેના એક હાંકપીંજર જેવા નળખા, બુમી
પડી ગયલા હાથો તરફ જોતાં પોતાની બેવજુદ ફીકરો માટે તે સુંદરી હસ્યા વિના
રહી શકી નહિ. “તેને હાંકી કહાડો મેટીયો? તમારા આથ હાથોએ? હું” એ કાંઈની
માતલીજ નથી. એ બધું મને બિહધરાવવા તમે ફેકટનું જ કહો છો. ત્યાં કોઈની
જવાબ માણસ હતોજ નહિ ને હવે માહુરા મેટીયો, તમારે બિહધરાવે જવું જોઈયે, કારણ
ધણી થાક, અને હેજગારી તમને નુકશાન કરતી થઈ પડશે.”

હવે તે ઝડપથી ત્યાંથી નીકળી, માળ ઉપર ચઢવા લાગી. તેણીનું મગજ
સઘળું તપી આંચું હતું. કોઈ નહીં સમજ પડે એવી ફીકરથી તેણીનું હૃદય ધક-
કતું હતું. તે ઘરડા માણસની રમુજે તેણીને અજાણ જેવી. હા સુધી નાકોગત,
ને નાસીપાસ કરી નાખી હતી.

માળ ઉપરના તે ઓરડાના બારણાં આગળ આવતાં તે શું કણીએ પડી. ખ્યાલ
નહી થઈ શકે એવાં દુઃખના બેઠકાવ ડચકાંઓ તેણીના ગળાંમાંથી નીકળી પડ્યાં.
અરે, એ દયાળુ ખુદા! કોરેડાને મળવાને હજુલુ તો કલાકોનો વીલંબ હતો, ત્યાં
સુધી તે ગાપડી કઈ રીતે રહી શકે?

તેણીની પાછળ કોઈનાં આવતાં પગલાં સંભળાયા. ઝડપથી તે ઉઠી ઉભી થઈ
ને ધુજતા દાથે ને ધકકતાં છગરે તે બારણું ખોલી અંદર દાખલ થઈ.

કોરેડા તે બિહધરામાં હતો, એક કાળા બ્લેક્ટથી ગળાં સુધી દંકાયલો.
તેની આંખો બંધ હતી, પણ અરે! અફસોસ! કે તે ઉંઘાયલો ન હતો. ને તે
જોતાં તીવ્ર દુઃખની એક ક્યાજનક ચીસ સમેટ તે મરણ પામેલા બહાલાંની બાલુમાં
તે કમળખત છોકરી ફસડાઈ પડી.

તેની પાછળ આવતાં પગલાં વધું નજીક સંભળાયાં. તેણીનો ભરથાર તે
ઓરડાના બારણામાં આવી ઉભો હતો. નળખા, જોખરા કાપ પમાડે એવાં વચિત્ર
સાહજે તે કાંઈ કહેતો હતો. પોતાના કીનાની ફેટેહનો બકબકારો તે કયોજ જતો
હતો. પણ તે પટપટારો, બેહરો, સુના કાનો પરજ પડતો હતો. ફાટેલી આંખોએ
ને બાંગી જતાં અંતઃકરણે તે બહાની પરચેતર માથું નમાવી લોહીનાં આંચુઓએ રહી.

“એ માહુરા પાપની સજા છે.” ખીન્ન ખીન્ન થતાં છગરે તે રહી. “માહુરા
ભરથાર તરફ બેવજા ખ્યાલો વસાવવા મારેની ખુદા તરફનીજ એ સજા છે.”

તે ફેકેફેક રહી. ગોત માંગતી, તવલાટ કરતી તે. શું કણીએ પડી. બિહધરા
ઉંપરથી તપકતું લોહી, તે હતી તે બાલુએ આવી પડ્યું. ને ચમકી ઉઠી ને તે
મરણ પામેલા બહાલા ચહેરા ઉપર હાથ ફેરવી વીલાપ કરતી ઉભી. તેના માથા

ગીચેનાં દુધ જેવા સફેદ ગલ્લેપ ઉપર સતાં લોહીનો એક મસમોટો ડાઘો હતો. જ્યારે તેની ણાત્રુમાં લોહીથી ખરકાયલી એક છુરી તે ક'ગાગ ભરથારના હાથે લેવાયતા કીનાની ગુલાહી હતી.

ફરી પાછો તે જોખરે એબ્યલ હસ્તાનો સાહક તે જોરડામાં પથરાયો, અને પોતાના નગના મરતા હાથોએ યયલાં તે ખુની કર્તવ્ય ઉપર મલકાનો, છલકાતો તે યોસો સઘળો ખુલાયો કરતોજ રહ્યો અને કેવા કાગાથી તે પીલતન તનના તે ખુબસુરત જવાનને મારી નાખી શક્યો હતો તે કેહતાં તે કરપીણ પાછો હત્યો.

પણ તેને કાંઈ જવાળ મળ્યો નહિ. પ્યાર વગરની તે પરણેતરતો તે વહાલાના સળ ઉપર માથું નમાની પડીજ રહી. કદી પણ પાછી નહિ ઉઠવા માટે ! આ દગાળાજ દુન્યામાં ફરી કદી નહિ જોવા માટે !

થાકી થાકીને તે ઘરડો ભરથાર તે બે વહાલાંઓ તરફ ચાલી આવ્યો. અને તે મરણ પામેલા જવાનની છાતી ઉપર માથું નાખી પડેલી તે માહુખુળનું સીર ઉઠાવી તેની આંખોમાં જોયું. તે આંખો બંધ હતી હ'મેશાં તીરસ્કારથી બળી જતાં તે હોઠો ઉપર સ્વર્ગની શાંતીનું એક હસ્તું હતું. મરણ પામેલા કોરેડોના ગળાં આસપાસ ચીપ્પત હાથે પિંટાળી તે પ્યાર વગરની પરણેતર સદાની શાંતીમાં જઈ સુતી હતી.

મુંબઈની જાણીતી ડેરી પેરીશીયન ડેરી કું.

વગર ભેલતું ચોખ્ખું દુધ, માખણ, સ્વચ્છ
શ્રેષ્ઠ કીમ, મેળવવાતું તમામ ભરૂશાપાત્ર
એકલું મથક છે. એકવાર ત્રાયલ લેશોજ ?

ટેમરીડ લેન, કોટ મુંબઈ.

ધન વીર નાર! ધન વીર નાર!!

જંગે વરિયાવમાં પારસી ખાનુઓનું અદ્ભુત
પરાક્રમ.

(વીરવિજય છંદ.)

ધર ધર કરતાં ધર્તિ પ્રભે:
શુ થયું તે કંઈ નહીં સજે, દળવાદળ ઘેરાય નલદ્વાર;
સાગરજળ વહે ખળખળતું જે, રૂંધિરનીક થઈ વહે પૂરખ્દાર:
ધન વીર નાર! ધન વીર નાર!

રક્ત પ્રવાહ વહ્યો વરિયાવે,
ભીંટો રણ અદ્યા દ્રેપણાવે, અમરદાદસાલને શુભ દિન;
મહો કયાની ખુશી જમાવે, એશઆશમમાં થઈ તલલીન:
ધન વીર નાર! ધન વીર નાર!

પણ કયાની ખુબ્બલડ વીર નારો,
દેખી આ અચ્ચુચ ધસારો, ખખ્ખરમાં થઈ સજ્જ તલ્લખ;
શત્રુપર કર્યા પ્રહારો, પરદે ઢાંકી નિજ વદન:
ધન વીર નાર! ધન વીર નાર!

સપ સપ સપ ચાલે શમશીરો:
વૃષ્ટિમય થઈ વરસે તીરો, નેત્ર કરે નિજ ફર કામ;
પણ નવ ડગડગતી નાર વીરો, ધરી દેયે વિલક્ષણ હામ!
ધન વીર નાર! ધન વીર નાર!

થણ થણ થણ થણ અમ્વો ફરે:
અકચકતી તરવારો ઉટે, ભાલાથી લેદાય આકાશ;
શૂરવીરો અરિદળને ફરે, વર્તાવે નિજ હાક આપાસ:
ધન વીર નાર! ધન વીર નાર!

મર્યુ' ધમસાણુ રણસંઘામે:
શત્રુ પડતા ઠામે ઠામે, વીર નારો ધૂમે અહીં તહાં;
દારણુ યુદ્ધતણા પરિણામે, ભાગે કાયશઓ કહીં કહીં!
ધન વીર નાર! ધન વીર નાર!

૬.

વન વન ભાગે હિંસક પ્રાણી,
નવાગતણો કારમો ડેર બાણી, ઘર ઘર હો પક્ષી વિશ્રામ;
જોશે અઢયુ' હોહી ઇશની, ત્યાં કેમ રહે નિર્બળવુ'નામ!
ધન વીર નાર! ધન વીર નાર!

૭.

પણુ દંવકોપ એકદમ થયો ત્યાં:
નાર એકનો ઉડી રહ્યો ત્યાં, મુખવટો કરી તન પ્રત્યક્ષ;
લોર સઘળો ફૂટી ગયો ત્યાં, ખેંચાયું શત્રુનું લક્ષ:
ધન વીર નાર! ધન વીર નાર!

૮.

હો હો કરતા ભીલ ધસમસ્યા,
અબ્રજાલોહીના થઈ તરસ્યા. રે રે'ધિકક ધિકક હુમર!
પગદેપોશ વીરો ણસ ફસ્યા, થયો તેમનો બહુ સંહાર:
ધન વીર નાર! ધન વીર નાર!

૯.

રોમ રોમ રાખનારી શુચિતા,
હતી સઘળી સુંદર વનિતા, કરવા શિકતણું રક્ષણ;
પાવન કરી તાપી સરિતા, અર્પણુ કરી નિજ શુદ્ધ તન!
ધન વીર નાર! ધન વીર નાર!

૧૦

જયજયજયજયજય વીર નારો!
સૌ કાઢે આફ્રીન ઉદ્ગારો, દેખી તમના કામ અદ્ભૂત;
જગકાચ્યો સી ધર્મ ખ્યારો, વધાવી સાનંદ ચમદત:
ધન વીર નાર! ધન વીર નાર!

૧૧.

જે. એમ. હોરમસંદ.

અર્ચાપત્ર.

શાહનદી જેષુનિસા.

(૨૧૦ ૨૧૦ ઠંકુર નારાયણ વિસનજીના લેખમાંથી.)

(નવરંગના ગતાંકમાં પ્રકટ થયેલી શાહનદી જેષુનિસાની પ્રેમકથા પ્રતિ વાંચકોનું લક્ષ્ય જેથીને સત્ય ઇતિહાસ ત્રિપે માહિતી આપવાની આવશ્યકતા હોવાથી લખવાની જરૂર નાણી છે. શાહનદી જેષુનિસાની પ્રેમકથા ઘણાઓએ આજ ધોરણે લખી નાખી છે, પણ તેમાં લેખકોનો વધુ દોષ નથી; કારણ કે મૂળ લેખના આધારે અનુવાદ થઈ આ કથાનો પૃથાર થતો જાય છે. '૨૧૦. ૨૧૦ ઠંકુર નારાયણ વિસનજી'એ 'શુજરાતી'ના સંવત ૧૯૭૭ ના દીવાળીના અંકમાં એ વિષય પર એક લેખ લખી શાહનદી જેષુનિસાનાં આધુનિકકાળમાં પ્રચલિત થયેલાં જીવનવૃત્તાંત પર પ્રકાશ પાડી ઇસ્લામીઓને ઉપદ્રુત કરી સત્ય ઇતિહાસથી શુજર જનસમાજને જાણકાર કર્યો છે. એ લેખ '૨૧૦ દોરાણ બી. કટેલી'એ વાંચ્યો હતો તે તેઓ આ અસત્ય કથા લખવા માટે પરિશ્રમ લેતે નહિ. આ કથાની ઉત્પત્તિ માત્ર ત્રીસ ચાલીસ વર્ષ પુર્વે જ થયેલી છે; તેનો ઉપાદેક લખનાનિવાસી એક મુસલમાન ઉર્દૂ લેખક છે. ઘણાજ ખેડની વાત છે કે અમારા ધર્મ-ગુણના હુસ્ને પોતાની ધર્મ લાંગીનીનાં નામને કલંકિત કરવામાં આગ્યું છે. આ કથાની અસત્યતા સપ્રમાણ સાબિત કરવા '૨૧૦ ઠંકુર'ના લેખમાંથી કેટલોક લાગ આ રચણે ઉતારી તે પવિત્ર આર્ય સાધવી સ્ત્રીના નામને કલંકિત થતું જાણવા વત્ન કર્યો છે—(એમ. એ. વાસિફ)

જેષુનિસા ણાદશાહ ઔરંગઝેબની દિવરાસ ગાનુ બેગમના ઉદરથી જન્મેલી જ્યેષ્ઠ પુત્રી હતી. ઈ. સ. ૧૬૩૮ ના ફેબ્રુઆરી માસની ૧૫ મી તારીખે દક્ષિણમાં હોલતાળાહ નામક નગરમાં તેનો જન્મ થયો હતો. કાશ્મીર નિવાસી ગીરજા શુકલ્લાહની સુશિક્ષિતા તથા પુદ્ગિમતી પત્ની હકિલ મરયમ શાહનદી જેષુનિસાની સુશિક્ષિકા હતી. જેષુનિસાએ ફારસી તથા અરબી ભાષાનો એવો અને એટલો અભ્યાસ કર્યો હતો કે એ વિષયમાં સારા સારા વિદ્વાનો પણ ભાગ્યે જ તેની પ્રતિસ્પર્ધા કરી શકતા હતા. જેષુનિસાએ સમસ્ત કુરાન શરીફ સુખોગત રૂરુ હોવાથી ઔરંગઝેબે તેના ઉપર અતિશય પ્રસન્ન થઈને તેને ત્રીસ હજાર સોના ચોહરો ઇનામ તરીકે આપી હતી. નસ્તલિક, નસ્ખ અને શિકસ્તા નામક ત્રિન્ન શિલ્પ ફારસી લેખનકળામાં તે એટલી નિખળાત હતી કે એ ત્રણે પ-

હતિ અનુસાર ફારસી લિપિમાં તે અતિસ્થ શુદ્ધતા તથા સુન્દરતાથી લખી શકત હતી. તેના ગ્રંથાલય જેવો તે સમયમાં અન્ય કોઇપણ ખાનગી ગ્રંથાલય અસ્તિત્વ ધરાવતો ન હતો. મુલ્લા સદીયુદ્ધીન અદબેલી નામક એક વિદ્વાન શાહજહીના આશ્રયથી આનંદપુર્વક ફારસી જેવાં ઉત્તમ સ્થાનમાં વસતો હતો તેણે 'તદ્દસીર કબીર' નામક અરબી ગ્રંથનો ફારસી ભાષામાં અનુવાદ કરીને પોતાની આશ્રયદાત્રીના નમને અમર રાખવાના ઉદ્દેશથી પોતાના કદેલા તે અનુવાદગ્રંથને 'એયુત્તદ્દસીર' એ પ્રમાણેનું યોગ્ય નામ આપ્યું હતું. એવીજ રીતે તેના આશ્રિત વિદ્વાનોએ લખેલ કેટલાક લઘુ તેમજ મોટા ગ્રંથ (જાહુધા ધાર્મિક ગ્રંથો) સાથે પણ તેનું નામ જોડાયેલું જોવામાં આવી શકે છે. એમ કહેવામાં આવે છે કે શાહજહી જેયુનિસા સારી કવયિત્રી હોવાથી 'મજ્હૂરી' તખલ્લુસથી ફારસી ભાષામાં કાવ્ય કરતી હતી.

અત્યુત્તમ ભારતિય સાહિત્ય ક્ષેત્રમાં જેયુનિસા કેટલીક પ્રેમકથાઓની નાયકા (Heroine) થઈ પડી છે. જેયુનિસાના આકર્ષણના સાથેના પ્રણય સંબંધનો અથવા અન્ય કોઈ પણ પુરુષ સાથેના પ્રેમ સંબંધનો ઔરંગઝેબ બાદશાહના રાજત્વ કાળમાં તેમજ ત્યાર પછીના પચાસ વર્ષના કાળાવધિમાં લખાયેલા ગ્રંથોમાં લેશ માત્ર પણ ઉલ્લેખ નથી. ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિથી આ પ્રેમકથાની પરિક્ષ કરતાં તત્કાળ આપણા જોવા તથા જાણવામાં આવી જાય છે કે શુભ પ્રેમીને દેગમાં નાખીને મારી નાખવાની કથાનો જેયુનિસાની કથા જહાનઆરા સાથે સંબંધ હોવા છતાં એ કથાના સંબંધને જળાત્કારે જેયુનિસા સાથે જોડી દેવામાં આવ્યો છે; કારણ કે 'સ્તરિયા દોમોગોર'ના પ્રથમ ભાગમાં ૨૧૮ માં પૃષ્ઠમાં મનસીએ જહાનઆરાના સંબંધમાં એ કથાનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. તેમજ ગર્નિયરે પણ પોતાના 'Travels in the Mogul Empire' નામક ગ્રંથમાં ૧૩ માં પૃષ્ઠમાં જહાનઆરાના શુભ પ્રેમની એવાજ પ્રકારની કથા આપેલી છે. આ વિરોધની સિદ્ધિના કાર્યમાં પ્રથમ આકીલખાનના સત્ય પરીચયની આવશ્યકતા હોવાથી પ્રથમ આકીલખાનનો પરિચય કરાવવો યોગ્ય ગણાયો.

મીર અન્કરી કે જે પાછળથી આકીલખાનના નામે જાણખાયો હતો તે ઇસ્લામના આફ નામક સ્થળનો નિવાસી હતો; દિલ્હીના વજીરનો પુત્ર ન હતો પાદશાહ શાહજહાનના રાજત્વ કાળમાં ઈ. સ. ૧૬૫૨ થી ૧૬૫૭ સુધી બ્યારે ઔરંગઝેબ દિલ્હીથી સુબેદાર હતો તે વેળાએ શાહજહાન ઔરંગઝેબની સેવામાં તે એક જિલ્લા દાર અધ્યક્ષનાધિકારી તરીકે નિયુક્ત હતો. આકીલખાન એ પૂર્વેજ એક સાવર કવિ તરીકે નામના મેળવી ચૂક્યો હતો. ઔરંગઝેબે ઈ. સ. ૧૬૫૮ માં દિલ્હીના સિંહાસનને ચેળવવા પ્રયાણ કર્યું, તે વેળાએ તેને દાલતાબાદના કિલ્લામાં રાખી ગયો હતો. આકીલખાન ૧૬૬૦ માં દિલ્હીમાં આવ્યો હતો, અને ત્યાર પછી જે મહિના રહીને તેને 'મિયાં હુસાઈન' ફોજદાર ખતાવવામાં આવ્યો હતો; પરંતુ ઈ. સ. ૧૬૬૨ માં એ એકધોળીજ અફરીને આપતાં છુલાઈ ગાસમાં એ પદવીના ઈ. સ. ૧૬૬૨ માં એ એકધોળીજ અફરીને આપતાં છુલાઈ ગાસમાં એ પદવીના ભારથી મુક્ત થયો હતો. પ્રકૃતિની અસ્વસ્થતાના કારણથી નવેમ્બર મહિનામાં બાદશાહે તેને લાહોરમાં જઈ રહેવાની પરવાનગી આપી અને રૂપિયા ૭૫૦ નો માસિક વજરો

(પેન્શન) ખાંધી આપ્યો. ઇ. સ. ૧૬૬૩ નો નવેમ્બરમાં ઔરંગઝેબ પોતાના કુટુંબ સહિત કાશ્મીરથી પાછો ફરતાં લાહોરને રહેતે દિલ્હી જવા નીકળ્યો; તે વેળાએ આકિલખાને તેની લાહોરમાં સારી ખાતિર ગરદાસ્ત કરી. બાદશાહ ઔરંગઝેબ તેને સાથે લીધો. ૧૬૬૪ માં તેને 'દીવાને ખાસ'ના મુખ્ય પેશકારના ઓદ્દાપર નીમી દીધો. ઇ. સ. ૧૬૬૬ માં એથી પણ મોટી પદવી પર ચઢાવવામાં આવ્યો. ત્યાર પછી કાકચોકીના દરોગાનો જોખો અપાયો; પરંતુ ઇ. સ. ૧૬૬૯ માં તેણે એ ઓદ્દાનું સંજનામું આપી દીધું. એ પછીના સાત વર્ષ તેણે કેમ વીતાડ્યા એનો કશો ઉલ્લેખ મળી શકતો નથી. ઇ. સ. ૧૬૭૬ ના અકટોબરમાં તેને માસિક રૂ. ૧૦૦૦ નો પગાર ખાંધી આપવામાં આવ્યો! ૧૬૭૬ ના બાન્યુઆરીમાં દુશ્વર ખાતનચી તરીકે તોફરીમાં સળવામાં આવ્યો, ૧૬૮૦ ના અકટોબરમાં દિલ્હીનો સુબેદાર નીમારો અને એજ ઓદ્દાને ભોગવતો તે ૧૬૮૬ માં જનતતરીન થયો હતો.

આકિલખાનના જીવનચરિત્ર પરથી સ્પષ્ટ બાજુવામાં આવી શકે છે કે તરૂણ આકિલખાનના દેગમાં છુપાઈને બળી મરવાની કથા સર્વથા અસત્ય છે. બાદશાહની ફરતાથી આકિલખાન તારૂણમાં સંસારમાંથી વિદાય થયો હતો એ કથાને સર્વથા નિર્મૂળ કરનારી સત્ય કથા તે છે કે તે પોતે પરણ્યો હતો. સ્ત્રી-તેર વર્ષથી પણ વિશેષ આયુષ્ય ભોગવ્યા પછી તેનો દેહાંત થયો તે વેળાએ તે પુત્રોના પિતાજ નહિ પણ પૌત્રોના પિતામહ થયાના બાબને પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યો હતો, કારણ કે તેના મીત્ર મીરજા બેરીજના કાગજો મળી આવ્યા છે તેમાંના એક કાગળમાં કૈયુમખાનને આકિલખાનના પુત્ર તરીકે જાળખાવ્યો છે. તથા શુકુન્દલાહખાન અને શાહીરખાનને તેના દામાદો-જમાઈઓ તરીકે જાળખાવેલા છે.

વસ્તુસ્થિતિ આવા પ્રકારની હોવા છતાં જેબુન્નિસાના જીવન ચરિત્રનો લાહોર નીવાસી ઉર્દુભાષાસ્ત્રી લેખક મુઝાફુર કહે છે કે દેગમાં જીવતાઈને બળી જતાસ આકિલખાનના મૃત્યુની ઘટનાને ડાક્ટર બર્નીયરે પોતાની દ્રષ્ટીથી જોઈ જ. આ ધ્રુષ્ટતા નહીં તે 'બીજુ' શું? બર્નીયરે એ કથા મનુષીના ગ્રંથમાંથી ઉપાડી લીધી છે એટલે પછી જોવાની વાત ક્યાં રહી વાડ? મળ વિનાની શાખાઓ નહીં તે 'બીજુ' શું?

શાહી ઇતીહાસ દર્શાવે છે કે શાહજહાં અકબરે બાદશાહ વિરૂધ્ધ બળવો જગાડ્યો હતો તે સાથે રાજદોહમાં સામેલ થવાના અપરાધની શિક્ષા તરીકે જેબુન્નિસાને બંદીવાસ આપવામાં આવ્યો હતો; એ વિના શાહજહાંના કારાગૃહવાસનું 'બીજુ' કોઈ કારણ હતું જ નહીં. "નવારે અકબરે જગાડેલો બળવો શાંત થયો અને ઇ. સ. ૧૬૮૧ ના બાન્યુઆરીની ૧૬ મી તારીખે અજમેર પાસેની ઉલ્લહ છાવણીનો કબજો શાહી ફોજે લઈ લીધો તે વેળાએ જેબુન્નિસાના અકબર સાથેના પત્રવ્યવહારનો ભેદ જાણવામાં આવતાં તેને જે વાર્ષિક રૂપિયા ચાર લાખ અપાતા હતા તે બંધ થયા, તેની સ્થાવર તથા જંગમ સંપત્તિ જપ્ત કરી લેવામાં આવી

અને દિલ્લીના સલ્તનમગદનામક કીલ્લામાં તેને બાંધી તરીકે રાખવામાં આવી.” (મીરીરે આલમગીરી; પૃષ્ઠ ૨-૪).

સલ્તનમગદના કીલ્લામાં કયદ થયેલો જેષુનિસાનો તેના જીવન કાળમાં છૂટ-કારો થયો હોય, એમ કોઈ પણ પ્રમાણથી સિધ્ધ થઈ શકતું નથી. શાહી મલી-હાસમાં તેની મરણ ઘટનાને આવી રીતે એક પત્રથી વર્ણવેલી છે: દિલ્લીના એક પત્રથી શાહના નજીવામાં આવ્યું કે શાહનદી જેષુનિસાએ પરવરદિગારના રહમતુ બુકને પકેરી લીધો હતો. (શાહનદી જેષુનિસાના મૃત્યુની ઘટના ઇ. સ. ૧૭૧૦ ના મે માસની ૨૬ મી તારીખે ગની હતી) પોતાની પુત્રીના મરણથી પ્રેમ આધિકા બાદશાહ ઔરંગઝેબના હૃદયમાં એસો તો શોકનો આધાત થયો કે તેના નેત્રા-માંથી તત્કાળ અશ્રુનું વહન થવા લાગ્યું હતું. અંતે તેણે પોતાનો શોક સમાધીને મૈયદ અજમદખાન, શેખ અતાઉલ્લેહ તથા હાફિજખાનને શાહનદીના નામથી ખચરાત કરવાનો તથા પ્રથમથી કરેલા નિશ્ચય પ્રમાણે દિલ્લીના બાલુ લાગમાં આવેલા જહાનઆરાની મિલકત તરીકે ગણાતા ત્રીસ હજાર વૃક્ષોવાળા બગીચા-મકળિશ બંધાવવાનો હુકમ આપી દોધો.

શાહનદી જેષુનિસાના મૃત દેહને દિલ્લીનાં કાણુકી ફરવાન્ત બહારના ‘ત્રીસ હજાર વૃક્ષોવાળા બગીચા’માં ખર્ચદાર આગવામાં આવ્યો હતો અને ત્યાં તેની કબ્ર અને મકળિશ પણ બંધાવવામાં આવ્યા હતા; પરંતુ તે સ્થાન રાજપુતાના માળવા રેલ્વેની વચ્ચે આવવાથી તેને કેટલાક વર્ષોની વાત પર પાડી નાખવામાં આવ્યા છે. એટલે હવે જેષુનિસાની કબર પણ આ કાની દુન્યામાં જોડી રહી નથી; અર્થાત્ જો તેની કબ્ર પણ વસ્તુ બાકી હોય તો તેની પવિત્રતા તથા વિહતાની કીર્તિજ છે; કારણ કે સર્વનાશક કાળમાં પણ કીર્તિના ફગાવે ધરાશાયી કરવાનું સામર્થ્ય નથી, એટલાજ માટે શીષ્ટજનો કહી ગયા છે કે:-

“નામ રહંતા ઠહરં, નાણું નડી રહંત;
કીર્તિ કેશં કોટડાં, પાડયા નડી પડંત!”

(પેન્શન) બાંધી આપ્યો. ઇ. સ. ૧૯૬૩ ના નવેમ્બરમાં ઔરંગઝેબ પોતાના કુટુંબ સહિત કાશ્મીરથી પાછો ફરતાં લાહોરને રસ્તે દિલ્હી જવા નીકળ્યો; તે વેળાએ આકિલખાને તેની લાહોરમાં સારી ખાનિર ખરદાસ્ત કરી. બાદશાહ ઔરંગઝેબે તેને સાથે લીધો. ૧૬૬૪ માં તેને 'દીવાને ખાસ'ના મુખ્ય ચેરકારના ઔદાપર નીમી દીધો. ઇ. સ. ૧૬૬૬ માં એથી પણ મોટી પદવી પર ચઢાવવામાં આવ્યો. ત્યાર પછી ડાકચોકીના દરેગાને ઝોડ્યો અપાયો; પરંતુ ઇ. સ. ૧૬૬૯ માં તેણે એ ઔદાપર રાજનામું આપી દીધું. એ પછીના સાત વર્ષ તેણે કેમ પીતાડયા એનો કશો ઉલ્લેખ મળી શકતો નથી. ઇ. સ. ૧૬૭૬ ના અકટોબરમાં તેને માસિક રૂ. ૧૦૦૦ નો પગાર બાંધી આપવામાં આવ્યો! ૧૬૭૬ ના જાન્યુઆરીમાં દુરૂબ ખાનનથી તરીકે તોમરીમાં રાખવામાં આવ્યો, ૧૬૮૦ ના અકટોબરમાં દિલ્હીનો સુબેદાર નીમાયો અને એજ ઔદાને ભોગવતો તે ૧૬૮૬ માં જનનનશીન થયો હતો.

આકિલખાનના જીવનચરિત્ર પરથી સ્પષ્ટ જણવામાં આવી શકે છે કે તેણે આકિલખાનના દેગમાં છુપાઈને બળી મરવાની કથા સર્વથા અસત્ય છે. બાદશાહની ફરતાથી આકિલખાન તાડવુધમાં સંસારમાંથી વિદાય થયો હતો એ કથાને સર્વથા નિર્મૂળ કરનારી સત્ય કથા તો એ છે કે તે પોતે પરણ્યો હતો. સી-તેર વર્ષથી પણ વિશેષ આયુધ્ય જોગવ્યા પછી તેનો દેહાંત થયો તે વેળાએ તે પુત્રોનો પિતાજ નહિ પણ પોત્રોના પિતામહ થયાના ભાગ્યને પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યો હતો, કારણ કે તેના મીત્ર ગીરજ ભેડીવના કાગજો મળી આવ્યા છે તેમાંના એક કાગળમાં કેયુમખાનને આકિલખાનના પુત્ર તરીકે જોખખાવ્યો છે. તથા શુકુલ્લાખાન અને શાકીરખાનને તેના દામાદો-જમાઈઓ તરીકે જોખખાવેલા છે.

વસ્તુસ્થિતિ આવા પ્રકારની હોવા છતાં જેખુન્નિસાના જીવન ચરિત્રનો લાહોર નીવારો હર્દુભાષાલીન દેખક ધૂષાપુર્વક કહે છે કે દેગમાં ગુંગાઈને બળી જનારા આકિલખાનના મૃત્યુની ઘટનાને ડાકટર બનીયરે પોતાની દ્રષ્ટીથી જોઈ છે. આ ધૂષ્ટતા નહીં તો બીજું શું? બર્નિયરે એ કથા મનુષીના અંધમાંથી ઉપાડી લીધી છે એટલે પછી જોવાની વાત ક્યાં રહી વાડ? મળ વિનાની શાખાઓ નહીં તો બીજું શું?

શાહી ઇતીહાસ દર્શાવે છે કે શાહુબંદા અકબરે બાદશાહ વિરુદ્ધ બળવો જગાડ્યો હતો તે સાથે રાજદોહમાં સમાવે થવાના અપરાધની શિક્ષા તરીકે જેખુન્નિસાને બંદીવાસ આપવામાં આવ્યો હતો; એ વિના શાહુબંદાના કારણહવાસરૂ. બીજું કોઈ કારણ હતું જ નહીં. "જ્યારે અકબરે જગાડેલો બળવો શાંત થયો અને ઇ. સ. ૧૬૮૧ ના જાન્યુઆરીની ૧૬ મી તારીએ અજમેર પાસેની ઉજ્જડ છાવણીનો કબજો શાહી ફોજે લઈ લીધો તે વેળાએ જેખુન્નિસાના અકબર સાથેના પત્રચલકારનો ભેદ જણવામાં આવતાં તેને જે વાંકીક રૂપીઆ ચાર લાખ અપાતા હતા તે બંધ થયા, તેની સ્થાવર તથા જંગમ સંપત્તિ જપ્ત કરી લેવામાં આવી

શુરગીન ગયો અને હવે પારસનો શાહ અદ્દશીર વીચારના ધમખામાં ત્યાં જોવા રહ્યો. આજે સહવારનો ચીકારની શોધમાં નીકળેલો તે જોને ફાંક તુફાનના બાજેસથી છેક અહુરમઝદના મેદાન સુધી આવી આવ્યો હતો, કે જ્યાં લક્ષ્યના હીંગામ સીવાય તેનું કદી બી આવતું થતું નહીં. જો સને તેના મગજમાંથી હવેના ખ્યાલો પસાર થતા હતા. તે એક દાનાવ તે બવા શાહ તરીકે સર્વેમાં જણાયેલો હતો, સમર આ તરફની હુરદરાજ પહેલી તેની રંક સંધ્યન પશુ તેમજ માનની હતી કે કેમ તે બહુવાની તેને હયાં એમએક તલખ શઈ આવી. તેની બહોળી માલેકીના બાજેમથી જાજલન તક કદી તેને તેવી બની તપાસ કરી હતી નહીં અને ત્યારે હવે આજે તેને એક તક નહીં ધારેલી એકએક મળી આવતી હતી તો તે ઉપર આજ સતેજ અમત કરવાનો નેક કસક તેને તુરત મનસે કરી લીધો. જ્યારે એક મરીખ પુછાગરના નાના મહાનમાં તે તે પછી કાળસ થયો ત્યારે તેને આજ સતત તોફાન વાસતે છુદાતા શુકરાનાં કીધા.

તે એક પ્રમાણીક માણસની જેવી તેવી જુ'પડી હતી કે જેમાં એક શાહ તરીકે તે દાખલ થતો ન હતો અને તો પણ પોતાની આમદમા જે દાખલની ખુશતુરી તે તેમને માટે લઈ જતો હતો તે તેઓના કુરખખાં આવકાર ઉપરથી જોઈ લઈ શકતું હતું.

“સુખારક તમારાં કદમ,” એક ચોરતના મીઠા વાખળી જેવા અવાજે તેઓને આવકાર દેતાં કહ્યું. “આજ સતતા તુફાનમાંથી પસાર થતા દરેક સુસાફરનો પ્રુદા નીચેકપાન થાઓ.”

જવાબમાં શાહ અદ્દશીર તરખે અને મનસે વખાસ્તુ કે આવા ખુલખુલી અવાજથી બેલાયેલા સત્યા દીલવા આશીરવાદ તેને પારસની દરબારમાં કાઢીથી બાતુના મુજથી કદીથી સાંભળ્યા હશે કે ? તેને તે પછી તે લક્ષાં કુદ્દેબની દરેક પરખુલ કરી.

“મારું નામ કોળાક છે,” સાહિબ તેને પુછાયલા સવાલમાં જવાબ કરતાં તે બહા પુછાગરે કહ્યું. “અને આ મારો જોઈનો એક મેટો નરી છે.” તેને વધારું. હયાં એક વરસ થોદેકના છોકરાએ પોતાની જોખળના જવાબમાં એક મગર નમન તે શલ્કને કર્યું. વળી તેઓ ખેડુત હતા તે બહુવા પછી તેમના ધધાને લગતી કેટલીક કાળજીવારી પરખુલ પણ તેને કરી કે જે દરઆન ખાલુ તઈવાર હોવાની ખબર તે પુછાગરની નેક નારે તેઓને હવે આપી.

તે સાંભળી તે જાને મહેમાનો અચીત ઘણા અજળ થયા. તેઓએ તે સતને માટે ફક્ત એક છાંયડાનો આસરો માગ્યો હતો કે જ્યારે આ કોઈ ભલાં ખેડુતો તેઓને પોતાના ખાણાનો ગરીબ હીરએ આપીને પોતાની સાચી મહેમાનગદી માખીત કરી આપતાં હતાં.

અબલ શાહ અદ્દશીર અચ્ચ ગયો મગર ઘણુક કલાકોનો જુઓ હોવાથી તેમજ પ્રુદા શુરગીનનો વીચાર થતાં તેને મોટા હેઝાન વચ્ચે તે લલી મહેમાન

દારી કર્ણુલ રાખી. વળી પકેવેવાના હુન્નરમાં પરચીન એક ગરીબ ભરવાડેના સુંદર હાથોએ જનાવેલી નદી રોડી કે નાન ને મુસકું પડ્યું સ્વાદીરટ ખાણું ખાવાની આવી અચ્છી તક હવે પછી તેને છ'દગીમાં ક્યાં મળેનાર હતી ? અને ત્યારે તેઓ મુકરા ઉપર ઠેકા, જવાન નરીને એક ખીદમતગારની અદાથી પોતા પાછળ ઉભેલા નેંધ શાહે રમુજ કરી.

“જેટા, તને મારો ખીદમતગાર થવા ગમશે ?”

“નહી મરદાર.” તે જવાન છોકરાએ તેને કોઈ સરદાર તરીકે માની લેતાં મોટી મગરૂરીથી ના પાડી. “મારા મહેમાનની ખીદમતમાં ‘ખટું’ રહેવામાં મેં મોટું માન હાંસલ થાય છે. મગર ખીદમતગાર તરીકેની એક છ'દગી હું કરી જો ‘પસંદ’ કરું જ નહી.”

“હું સમજ્યો હવે.” રાજાએ તેના બોલવાણી ગમત પામી પાછું કહ્યું, “રાજા કે શાહુજીદાઓની ખીદમતની તું ત્યારે આજુ કરતો હશે.”

તે છોકરાનું સુંદર શીકા માથું તે શબ્દોની અગ્રથી મેટા તોરમાં ઉઘે ઉઘકાયું.

“જરા જો નહી.” તેને તેવાજ તોરથી તો પણ અદગથી જવાબ કર્યો. ‘કોઈ’ શાહોના શરૂની ખીદમતની પણ મેં કરી તદ્દમ કરાં નથી. વળી દર-ગી છ'દગીમાં આજ ને કાલ તો પ્રમાણીક માણસોની કરીખી સલામતી છેજ નહી તો પછી મારા બાપીકા નેક ધંધાને ઠોકરે મારી એક ખીદમતગાર તો થું પણ તેથી અંલા દરજ્જાનો માણસ થવાની પણ હું કરી પરચાડ કરું નહી.”

નાહ અર્દશીર તેના શબ્દોથી ચોંક્યો ને અચરત થયો—તે નાના ગર્યાના મોત્રવામાં ઇંધ ભરગ હતો ખરો ને ત્યારે હવે જે જાણના ને સાંભળના તે ખાટલો મતેબર હતો તેજ તેને અનાયાસે મટ્ટી જતું હતું એ ખ્યાલથી તે મનસે ઘણો ખુશી થયો ને તેજ વાત જતરી રાખી. “લક્ષા કોળાદ” હયાં તેને વળી જરા થોળી પાછું પુછ્યું. “ત્યારે તુંને જો શાહી દરમારનો ને ઉમરાવોનો એવોજ હર છે કે ?”

“તે મને પુછવાની દશી જરૂર નથી, સરદાર. જો તું પારસનોજ રડીશ હશે તો જાણતો હશે કે પારસ તેમજ આપડા શાહને તાબેના ઘણાક શહેરોની સુખ સંતીમાં આજ કાલ રાજા જેવી હજુ સુધીની દખલ થવા પાગી છે.”

ગુરગીન તે સાંભલતાં ફરથી ધુજવા લાગ્યો. આ ગરીબ જુગજો પોતા ઠી પાટીઆત બકબકથી કેવી શીકા આશ્રત પોતાને શર જેથી લેતાં હતાં તે તેઓ જાણતાં હતાં. શાહ અર્દશીર ઘણો ભલો અને માયાળુ હતો ખરો મગર તોળી તે એક શાહ હતો. અને જાજે વજત, એવા મોટા માણસો શું કરી જતાવતા હતા, તે વીશે કાંઈ કહી શકાતું નહી હતું. તે એક ખરેખર તેથી ખાનાખરાઓનો સોદો હતો ને તે ગરીબોના સુખને વાસતે નેક હેતુના તે ભલા જુગર્ગના દીલમાં

પંરેજ ધણી ફર બરગા થઈ-વળી તેજ ખટકો પેલી ભલી જોરવને પંથુ થયો, ને તેથી વધની કાંઈનાં બરાળો ઘાય તે આગમય તેણીએ પોતાના ભાગા ખાવંદને એક નરમ ઠપકાથી ચુપ કર્યા.

“એ ઈસમની વાતચીતથી આપણા મેહમાનેના ખાણમાં તમે મોટી ખલલ કરેલા, ખાવંદ” તેણીએ કહ્યું “વળી રાજકારણારની વાતો કરવાનું કે તેમાં મત આપવાનું કામ આપણું બરાળોનું છેજ નહી, વાહલા-” અને ત્યારે ધણી અજબ થતાં તે ભોગા ખાવંદે તે માફો મીઠો માહણુમની અંખોમાં જોયું.

“તારો ખાવંદ સાચ્યાં દીલનો એક શ્રેષ્ઠ માણસ છે, ખાઈ” હયાં શાહિ વળી રખેને તેણીના ઠપકાથી પોતાના વાતમા ખલલ આવે તેના ડરથી તે ભલા જોડતનો બચાવ કરતાં કહ્યું, “જુરાની રાજનીતીમાં માત આપવાનો ઈરાનના મેદાઓ સીવાય બસતી હક ખીજા ફેરવનો હોઈ શકે વારૂ ? વલી હું જોઉં છું કે તારો ખાવંદ જેટલો ભલો તેટલો ભણેલો છે તો એના જેવા એકનો મત બાણી લોધેલો ફાકટ જશે નહી. એટલા માટે જોલ શાઈ,” અને હયાં તેને કોળાદ તરફ ફરીને ઉમેર્યું, “અને ખીલકુલ અચકાવા પગરજ બોલને કેમજે ઈરાનની દાઝ મારા સીનામા જેટલાં સમાયલી છે તેટલી ભાગ્યેજ કાઈ ખી ઇનશાનના છગરમા હશે-ભલા કોળાદ, ત્યારે બોલ કે ઈરાનની રખતને દુઃખી થવાને શું કારણ મચ્યું છે.?”

“તે પારસનાજ દાખલોથી તું સમજી શકશે” કોળાદે ક્યું-“ચોરી-હુદકદા ઉપરાંત જેટલું યુન પારસની ગઢીઓમાં આજકાલ ચાલુ જાય છે તેટલું આગળ કદી ખી કોઈએ જાણ્યું નથી.”

શાહ તે સાંભળતા એક પણ ચુપ થઈ ગયો. શું ત્યારે આટલી હદ થતી હતી, ને તે પોતે આટલો ખીન માફીતગાર હતો ?

“મગર એને માટે શાહ જવાબદાર નહીં કહેવાય, દોસ્ત.” તેને જરા થોળી પાછું ક્યું. “ઈરાનના બધાજ ચોર હુદારા કે પુનીઓને એકદમ પકડીને સળ કરવાનું કામ શાહનું છેજ નહીં. ખટકે તેનાથી એ જાનેજ નહી-એને વાસ્તે તેને ફર જશે હાકમ ને મુળાઓ સખેલા છે ને એ બધું જોવા કરવાનું કામ તે લોકનું છે.”

“ખણ ત્યારે તેવી નેક તરબચતના ને સસ્તમનશનીના હાકમો નેમવાનું ને રાખવાનું કામ તો શાહનું છેજ કેની ?” કોળાદે પૂછ્યું.

“તે તો છેજ મગર ગમે એટલો ભલો મશદ ખી અગર હાકમીમાં દાખલ થતાં રહેતે રહેતે ઈન્સાફની સહને ખાણુ સુકી ને જુલમગારી ઉપરજ કમર કસતો ધાય, તો તેમાં શાહ ખીચારો શું કરે ?” શાહિ કહ્યું.

“તેને વાસ્તે ધણા રસ્તા છે.” કોળાદે સમજાવ્યું, “એમ સમજ કે એક સખત કાયદો ખુદ હાકમ ને અમીરો વાસ્તે ખી અમલમાં સુકાય. એક એવો કાયદો કે

તેની રૂંદે અમુક વખતમાં એક ગુંડેગારને શોધી કાઢવોજ-જેણે ને તેને ઘટતી સજાએ પોહાંચાડવોજ જેણે-અગર જો તેમ નહીં થાય તો તેની જોખમદારી ને જવાબદારી ખુદ હાકમનેજ શરે રહે તે એટલી હદ સુધી કે અગરજો ચોરી સં-
બંધી તકસીરવારનો પતો નહિ મળી આવે તો તે ચોરાયલા કે છુટાચલા પર્ધસા તે હાકમ ખુદ પોતાના ગીરોથી ભરપાઈ કરી આપે અને ખુન સંબંધી ગુનાહમાં પોતાની ગરદન આપી તે હાકમ પોતાની જવાબદારીથી રીહાઈ પામે. બેશક એ ઘણો સખત કાયદો તને લાગતો હશે, સરદાર, મગર હું ખાત્રી આપું છું કે એમ કરવાથી કોઈની હાકમ પોતાનું સર સહેલાઈથી આપી દેવાના નથી, કે જ્યારે પો-
તાની જોખમદારી ને જવાબદારીની કદર તેઓ બસતીજ કરતાં શીખશે.”

“અને જોવા કાયદા પછી ધસનમાં ફીર્ગો મરદ હાકમી લેવા બહાર પડવાનો હતો, કોખાદ?” શાહે હસીને પુછ્યું.

“તે નહીંજ પડે તો.” કેળાદે તુચ્છકારથી બરી રાખ્યું, “હાકમ ને સરદારોની પસંદગી અગર મોટા મોટાને વગવડીલાવાળા માણસોમાંથીજ થતી રહે, કે-જેઓ રાજની ફેયત રહે તેમાજ સુખ મનાવતા છુવે છે તો તેવાઓમાંથી એવો લાયક ને નેક નર મળી આવે એ તો બેશક માનવું જોત છે, અને જોવા નાલાયકોના હા-
થમાં રાજની લગામ બેકાયદે આપી દેવાથી ઈસની ઇતસાફમાં સદા અંધારજ રહે-
વાનો સંભવ રહેશે એ તારે નહીં માનવું, સરદાર-એટલા વારતેજ હું કહું છું બાઈ કે તેવા ચુંટી કાઢેલા નૌશીરવાન અદલની શોધમા તારા શાહને હવે આગ લોકોમાં નેગાહ પુગાડવાની જરૂર છે. સમજ્યો તું?” અને એ બધું તે લોળો ખુર્ગ દી-
લના ખરા જોસથી કહેતો હતો કે જ્યારે તે સાંભળતાં રાજના છગરમાં તો કાચ-
લાજ પાકતા હતા.

તેને પોતાનેજ એ ખ્યાલ કેમ નહીં થયો? તેની સંક રધયતની જોહેતરી વાસ્તે એ નેક વીચાર તેને પોતાને અબ્બલ કેમ નહીં આવ્યો, તે વાસ્તે ખરાં ગ-
નથી તે ઘણું દુઃખ પામ્યો. કે જ્યારે બસતી રંઝ તો તેને એ થતો હતો કે આ રાસતીની રાહ તેને આજ એક કંગાળ હજી ખેડનાર ખુર્ગ પતાવતો હતો.

“તું એ બધું જોલેજ, રફીક” વળી જરા ઘોળી શાહે પાછું કહ્યું, “મગર પાર-
સની હાકમી તુનેજ આપવામાં આવે તો તું તે કબુલ રાજે કે?”

“કેમ નહીં રાખું? તું ધારે છે તેવો હું છેક જુળજ નથીજ સરદાર મેં રાજ અને તેને લગતી રીતીનીતીનો થોડાક અબ્યાસ કર્યો છે-કારણ હું પોતે એક રધ-
યત તરીકે એ માહીતી મેળવવામાં મારો ધર્મ સમજું છું. અને તેથી અગર જો મને રસ્તે પાડવામાં આવે તો થોડીક મદદ સાથે હું જરૂર એ જોખમદારી બન-
લાઉં-બદકે હાકમ તો હું પણ મારા વતનની સેવા માટે સારા દેશને શુભામ થ-
વાને ખી તર્ધ્યાર થાઉં-પણ તે બનેજ કેમ,” અને હયાં તેણે કહાથી ઉમેર્યું, “મારા જેવા એક અદનાની યાદ પારસના શાહને કદી ખી ધવા પામેજ નહીં. તે તો હાલ કોઈ સુખી શીકરગાહના ખુશ ખાળમાં બેળખર પોઠેલો હશે,” અને એ બધું સાં-

લગતાં પારસનો શાક ખરાં મનથી ઘણું દુખ પામ્યો. એમ કરતાં લગણાં અરધી રાત તમામ થઈ ચુકેલી હતી, એટલે હવે શાક અર્ધશીર દુખી દેખાગે બીછાને ગયો અને ત્યારે આ વખતે કોળાદે પોતાની ગણતરીમાં ગોતું ખાધું હતું ખરું સળળકે જેમ તે પારસો હતો તેમ પારસનો શાક ખુબ શીકારગાહના ખાણમાં તર થયેલો પોતાના આક્રીશન આજોવાનમાં આ વખતે પોઢેલો નહીં હતો મગર જે આજ સને તેને નહું ને નહીં પારેલું સાલજ્યુ હતું તેને માટે છુ પગલાં લેવાં તેના ગંભીર વીચારમાં તે ગરીબ પુત્રગનાજ કંગાલ છાપડાં હેઠળ બગતોજ પડેલો હતો.

પ્રકરણ ૨ છું.

એક માસ વડી ગયો-એક જાણો માસ અને એક ખુશતુમા સહવારે-કોળાદના ગરીબ ઘરનાં આંગણમાં તીરની આધથી ઘોઠો દોડાવતો એક સ્વાર આવીને થોભ્યો, તેના દને તે ખુર્જાને લાકીદે ગોલાવવાનો એક શાહી પેમામ હતો. જે વાંચતાં ને તેના ઉપરની મેહિર તરફ નજર દોડાવતાં તે બહી મનનીના મરદના હોસ તમામ લેવાઈ ગયા. મગર તે ઉપર નીચાર કરવાને કે પોતાની ગભરાયેલી ને ગમ કરતી ચોરતના મનતુ સમાધાન કરવા જેટલેખી તેના પાસ હાલ વખત ફાજલ હતો નહીં એવોજ લાકીદનો ને લાગરતોખનો તે શાહી સહેલો હતો. ને તેટલાં કારણે તે હવે વગર હીલે પેલા મસદની સાથ રવાના થયો-મગર જ્યારે તે તે શાહી મહેલને લગતા એક ચોરડાગા ચોગેલો હતો ત્યારે પેલી રાતના બનાવ વાસ્તે તે ખરાં મનથી ઘણા દુઃખી થયો, પોતાની સરચાઈ વાસ્તે તો નહીંજ મગર પેલા બીગાના વાસ્તે કે જે એક તુંફાની રાતના આસસ પરી તેના નીમકને બે ઇમાન બન્યો હતો. મગર બીજી પળે જ્યારે બાલુના દરવાજામાંથી તેણે તેજ ઉમરાવને આંધી આવતો જોયો ત્યારે તે મનસે બહુજ તાલુબ થયો.

“કેમ રહીક, તું ખુશ તો છીની ?” તેને આવતાં સાથ તે ફકરથી આજેઝ થયેલા તે છુટાયેલા ચેહરા સાચું બેલાં દેખઈતી ગગત પાંમતાં કહ્યું “તું ખુશ તો છીની ? ને મને ખીછામેજ કેની ? ત્યારે જવાબ કેમ નથી કરતો ?”

“સરદાર, જેના સર ઉપર શમશીર લટકેલી છે તેની ખુશ તખ્તની હસી કરતાં તુને જોદાનો હર લાગતો નથી ?” તેને આહ જેહમતે કહ્યું, “હું તુને જોદાજર ખીછાતું છું, તું તેજ જવાન છે કે જેને સાધુના સાહુધામાં છુપાઇને એક ખુર્જાની સુખી છદ્મી ઉપર સીતમનો શીહા જોળો ઉતાર્યો છે.”

“સીતમનો શીહા જોળો.” તેણે જરા અજબ થઈને પુછ્યું. “એમ માનવાને તારા પાસ કાંઈ જોરાવર સળળ છે કે કોળાદ ?”

અને ત્યારે કાંઈપણ જવાબ દેવાને નહલે કોળાદે પેલો મોહતનીજ આમદ પુકારતો કમ્બાજત પેમામ તેની ચરમ સામે ધર્યો.

તે વળી તે જોતાં ગમતનું થોડુંક હત્યો.

“ત્યારે તે મને પીછાન્યો ધરો, ડોળાદ, મગર જો, તારા શાહ તરીકે તે હલ પછુ ધરોગર પીછાન્યો નથી, જો ધરોગર હું કોણ છું?”

“કોણ મારો શાહ? મારો શરતાજ, મારો નામવર.” તે હવે મામલો ચેતી જતાં પોતાના શુંકણપર પડતાં જોલ્યો કે જ્યારે તે રાજવંશીના લંબાયલા જોરાવર હાથ ઉપર તે ગરીબનું સર મોટી ઇજ્જતમાં ઝુમી પડ્યું હતું.

“ઉઠ લલા, ડોળાદ.” શાહે જરા થોળી તેને માયાથી ઉઠાડતાં કહ્યું. “અને મને કહે કે તે રાતે જોલાયલા તારા જોલો મારે તુને પસ્તાવો થાય છે કે?”

તેણે એક શંખળી જોડવા વગરજ પોતાનું સર નમાવેલું રાખ્યું.

“કેમ તું જવાળ કેમ કરતો નથી? શું તું તારા મતને માટે એટલો જાયો શરમીદો થાય છે?” તેને ચુપ જોઈ શાહે પાછું કહ્યું. “નહીં નામવર.” પોતાનું સર આગળથી ઊંચુ કરતાં તેને ઘણી ઇજ્જતથી જવાળ કર્યો. “અગર તું રાસ્તીનોજ શહુમા છે તો મને કહેવા દે. હું મારા તે રાતના શખુનો વાસ્તો જનાખી શરમીદો થતો નથી. નામવર હું મારાં મતને આજે ખી જેટલોને તેટલોજ સાચો છું. શરતાજ જો તું સળ કરવા ચાહતો હોય તો મારું સર હાજર છે. મગર મારા વચનથી હું કદી ફરી શકવાનો નથી.”

“આફરીન છે તારી સચ્ચાઈ ઉપર, ડોળાદ,” શાહે તે સાંભળતાં હવે ધ્રુવો ખુશ થઈને કહ્યું. “તારી ઇમાનદારીથી હું ખચીત ઘણોજ મગર. છું ને હવે મને ઉમીદ છે કે પારસની હાકમી કબુલ કરવાના તારા નેક વચનથી ખી તું કદી પાછો ફરશે નહીં-પેલો અમીર ઉમરાવોને લગતો નવો કાયદો પછુ તારી નેક સલાહ મું જળ હવે જાહેર પાડી આખા પારસને આગાહ કરશ.”

“મગર નામવર, હું:—”

પંજુ શાહ આગળ સાંભળવા થોડોજ નહીં અને એક સોનેરી સીપટી તેના હોઠોને લાગતાંજ તે આરડાને લગતો એક કીરમલ પરદો ખુલ્લો થયો અને થોડાક દરબારીઓ દાખલ થયા.

“પારસના હાકમને નમન કરો.” શાહનો ખુલ્લે અવાજ સંભળાયો અને તુરં તજ તે ફરી વળેલા દરબારીઓના સર તે ખુર્જીગરને માન આપવાને મોટી ઇજ્જતમાં નમતાં થયાં.

“મારી લાયકાતની તપાસ કર, જો શાહ ને મને તારા આશીરવાદ આપ-” ડોળાદે હવે મોટી મીનતમાં શાહના પગ પાસ પડતાં ને માગી લેતાં કહ્યું.

“એક તુફાની રાતે તારી લાયકાતની તપાસ થઈ ચુકી છે, જો ભલ્લ મરુદ અને તારા જેવા સાખુત ઇમાનના ખુર્જીગરોની હાકમીનીજ હવે ઇરાનને ફાજલ

છે-એ મેં બરોબર બોધ લીધું છે-મારા આશીરવાદની અગર તું ને આનું હોય તો લે. હું તે ખુશીથી આપું છું”-એમ કહેતાં તે ઝુગી પડેલા ખડખડા સર ઉપર તેને પાતાને અવેરાતથી અગમ્ય થતો સંસ્કૃતી હસ્ત લખાવ્યો. “પારસના હાકમની છાંટગી અમર રહેજો અને તેની કીર્તીને હંકે બાવેદાન તક વાગતો રહજો.” તેણે કહ્યું.

તે પછી મોટી ઈજ્જત સાથે તે નવા હાકમને વીદા કરવામાં આવ્યો અને ત્યારે સરયામ મોહોતનીજ ફેરે પુગવાની ફકરો વચ્ચે આવેલો તે ભલો ખુશીમર હાકમના જંગમાં સજ થયેલો જ્યારે પોતાના ગરીબ નાના મકાનમાં પાછો ગયો ત્યારે તેની નેક માહબુબ અવળતો તે વાત માનીજ નહીં સકી. તેને સમજ નહીં પડા કે તેનો ખાવદ દીવાનો થઈ ગયો હતો કે તે પોતે-જર્થક શુરગીનની આગાહી ત્યારે આતે ખરી પડી હતી-પેલી સતના દોષાનને તે જે ખુશીમરો પોતાની બાપતે ખુલ્લી તરીકે ખચીત પોતાની જાગીની નોંધમાં નોંધી લીધું હતું-બલકે એનેરી હરફો નોંધી લીધું એમ કહેવામાં કરી જી સહરાગાત નથી.

મકરણ ૩ નું.

કોળાદની હાકમી ઉપર એક સાલ આખર થઈ ચુકું હતું કે જે સાલ પારસની રધયત માટે ખડખડુ ખુબ ને શાતી પાથરતું પુરવાર થયું હતું-તે ખુશીમર હાકમે પોતાનીજ તજેહના ખરા લાયક માણસોની સર્વે ઠેકાણે નેમતુક કરી હતી કે જેઓ પારસ તેમજ તેની આસપાસના ખુબખુબાઓમાં ફરીને રધયતના ખુબ દુખને માટે પોતાંથી બનતું દરેક કરતા હતા. તે રધયત તેથી કોળાદ જેવા હાકમની પતાહ પોસીમાં ખરાંજ ખુબની ખુશાલી મનાવતી થઈ હતી-મગર એક કમળખત બનાવે તેમા ન ધારેલી દખલ કરી-પારસના કાયદામાં રાત્રે બાર વાગતા પછી કોઈ પણ જાતની ગડબડ કરવાની સખત મનાઈ હતી; કે જ્યારે તેનો લંગ કરતો એક જવાન મરદ એક રાત્રે પારસની એક ગલીમાં એક મકાનના દરવાજા ઉપર આવીને થોપ્યો. તેણે અસાધારણ ધાંધલ વચ્ચે તે મકાનના બારણા ગોથા ગગડાવીજ મુકયાં કે જ્યારે એમ કરતો તે મોહોલ્લાને લગતા એક પોહોરગીર સીપાહે તેને જોયો અને અટકાવ્યો મગર તેથી તો તે ચોરખી વધતોજ ઉશકેરાઈ ગયો-તે દેખઈનોજ કોઈ બટખાઓમાનો એક હતો ને તેથી તે સીપાહે તેને ઘણાજ માનથી ત્યાંથી આવી જવાની અરજ કરી.

“તું કોણુ તે મને કહેવાવાલો થાય છે?” તેણે ઘણાજ તુમાખથી તે સીપા-હને કહ્યું.

“હું” રાત્રે આ તરફની શેહરની રજેવાળી કરનાર પોહોરગીર છું, સાહેબ.” તેને જવાબ કર્યો. તે ગયર મરદ ઠકાથી હત્યો.

“શેહરખાની કરીને અત્રેથી ચાલ્યો જા” તેને તુંડાઈથી પાછું કહ્યું. “મારા કામમા તને માથું મારવાની કરી જરૂર નથી.”

“હું કાયદાના નામમા અરજ કરું, કે તમારે અંધારી ધાંધલથી એક-દમ ણાઝ આવ્યું” તે સીપાહે હવે જરા ગરમ થઈ જતાં કહ્યું.

“હું ભરવાડોના કાયદાને માનતોજ નથી.” તેને મોટા તુચ્છકારમાં જવાબ કર્યો. “બાદશાહના કાયદાં સીવાય હું ખીલ કોઈની કાયદાને તાગે થવાને ધાંધલોજ નથી.”

“મગર શાહ પોતે જો એ કાયદાને તાગે થવા કાયદાના નામમા ધાંધલો છે તો તું પોતે સ્વેચ્છા કોણ છે કે પારસના કાયદાનો એમ ઇનકાર કરે?”

“હરગીજ નહી” તેને જીકર કરી, “તું શું એમ કહેવા માગે? કે તું એક અદના સીપાહ શાહ અર્દસીરને કાયદાના નામમા કાઢી કરતો રાકી શકે?”

“જોશક મને તે સત્તા આપવામાં આવેલી છે” તે પેહેરગીરે મજબુતીથી કહ્યું. “તમારે જો અંગર શાહ અર્દસીર હોતે તો તેમને પણ હું કાયદાના નામમા આ દીસાદથી ણાઝ આવવાની અરજ કરી શકતો.”

તે સાંભલતાં તે જવાંમર્દ હદ બહાર ઉસકેરાઈ ગયો અને તેના આવેસમાં તે પેહેરગીરને એક લપકાક લગાવી અને ત્યારે પરીણામમા એજ થઈ કે તેઓ વચ્ચે એક જળારી અપાઝની ચાકુ થઈ કે જ્યારે અનુનમા આવેલા પેલા જવાને પોતાની કમરે લટકતી તલવાર જોતી તે મરીળ પેહેરગીરની છાતીની આરપાર ચલાવી તીધી અને ખીલ પક્ષે કોઈપણ ભ્રેમ કે સાંભલે તે આગમચ તે ત્યાંથી નાસી ગયો.

ઉપલા ણનાવને ધણો વખત વહી ગયો છતાં એ બેઠી ખુનને લગતા શુનાહનો કરોજ પત્તો રહ્યો નહી. હાકમ કોળદે તે સોધી કાઢવામાં કસીજ બાકી રાખી નહી છતાં આ એક એવો બેઠી ણનાવ હતો કે જેને પુગી વલવાનો તે પોતાની હાકમી દરમ્યાન આ પહેલીજ વાર હાર પામ્યો હતો-પારસના તવા ણરપા થયલાં કાયદા શુજળ અગર તે ચોક્કસ વખતમાં એ શુનેહગારને સોધી નહી શકે તો તેના દંડ તેને પોતાના બનથી ભરી આપવાનો હતો. શાહે વટીક તેને એક દીન એ ણાગદ પોતાની હજીર બોલાવ્યો ને કહ્યું.

“હું ધણો દીલગીર છું; હાકમ” તેને મોટા અફસોસમાં કહ્યું. “મારી મદદથી જો તમે કોઈ રીતે તમારી ગરદન ણચાવી શકતા હોવો તો કહો હું તેમ કરવાને તઈયાર છું.”

“તારા હેશાન માટે મારા પાસ પુરતા શબ્દો નથી, ઓ શાહ!” તેને ધણીજ અદળથી તે રાજવંસીનો આભાર માનતાં કહ્યું, “મગર કાયદાની શુગાલમાંથી બેકાચદે ખચી જવાનું મને જરા ખી વાજળી લાગતું નથી. રાસતાજ, એક ખરોજ નેક કાયદો અગર મારા જેવાના તુચ્છ બનથી પારસના ઇતીઆસમાં શરૂઆત પામતો થાય છે તો તે વાસ્તે હું ચોરખી મગફર છું. ફક્ત અફસોસ મને એજ વાતનો રહેશે કે એક શુનેહગારને હું મારા પાછક પારસની વધત વચ્ચે છોડી જવંસ કે જેને આ બોહોલી દુન્યામા જીવવાનો કસોજ હક નથી.”

અને ત્યારે તે સાબલતાં શાહ અર્દસીરે તેના મરદાનગીવાર્યા એહેરા ઉપર ખરીજ તામુખી ને મોટી વખાણમાં બેયું.

આગંદા, તે દીવસ આપી પુગ્યોને ખુનને લગતી તપાસનો સઉથી ઉવટનો દીવસ કે જેની ગદ બેતી પારસની તમામ ખલકની મોટી હતી. તેઓના સર્વેના દીકરા રંછા હતાં કેમજે તે હાકમને માથે આક્રમ હતી કે જે તેઓનો ખરોચ સહખર સાખીત થયો હતો. પારસની કચેરીમાં બંતે પધારવાનું આજે શાહે ખારા કહેવાડયું હતું. તેમ કરવાનો જો કે તેનો ધારો હતોજ નહીં છતાં આજનો ખનાવ હતોજ એવો માહાખરત કે શાહ જેવો ખી તે બંતે જેવો ને તપાસવા પધાર્યો હોય તો તેમાં તામુખ કરનાઈ કયુંજ નહીં હતું. આજેજ હાકમ કોળાદને કાયદા મુજબ પેલા શુનેહગારને પારસની કચેરીમાં બહેર કરવાનો હતો અને અગરજે તેમ કરવા માટે પાછલ પડે તો પોતાની મરદન જલ્લાદને સોંપવાની હતી. તે જ્યારે દરખાસમાં દાખલ થયો ત્યારે હંમેશનાં જેવોજ શાંત અને ખુશગીજાજ હતો જે બેઠ સર્વે તામુખ થતાં હતાં. તે ખુનને લગતી થોફીક વાદવીવાદ કરવા પછી હવે તે મોટા દમામ સાથ પોતાની બેઠકમાંથી ઉભો થયો. તેના હંમેશના શાંત એહેરા ઉપર હવે ઉશકેરણી ખુદલી રીતે બેઠ શકાતી હતી. વસી તે જોડતો તે દરખાસ શાહના એહેરા ઉપર વારમવાર શોકાતુર નજર નાખતો હતો કે જે બેતાં શાહ હર પળે ફીકકો થતો જતો હતો.

“અર્દવાન પેહેરેગીરના ખુનીનો ખતો લાગ્યો છે,” તે હાકમે શરૂ કરતાં કહ્યું, “ને તેને ખુદ્દો પાડતા મારી રજેરગમાં મોડું દુખ પેલા થાય છે.” તે પછી તેને કુજતે અવાજે જેમતેમ પુરું કયું.

“પારસના શાહ અર્દસીરને હું અર્દવાનના ખુની તરીકે બહેર કરું છું” તે એક પલ તે સર્વેને માટે ખરી હેરતીની હતી-તેઓ શું સાંભલતાં હતાં? પોતાને સરે આવેલી મોટી આક્રમના સગળગી હાકમ કોળાદ કંઈ દીવાનો તો નહીં થઈ ગયો હતો? મગર જ્યારે તેઓની ચસમ શાહ અર્દસીર તરફ ફરી ત્યારે તેઓએ માન્યું કે તે ખરું હતું-તે ખાહદુર રાજ્યશી એક જે પલના ખનાવમાં જઈજ જેવો જે તાકાત ખની ગયો હતો.

“તું કાંઈ બુલતો નથી કરતો, હાકમ કોળાદ” તેને હવે જેમતેમ જોખરે અવાજે બેલવાની તજવીજ કરી. “એક શાહની હુરમત ઉપર એક અદના માણસની તરેહ હુમલો તું લઈ જઈ કેમ શકે?”

“કાયદાની ઓંખોમાં રાજા ને પ્રજા એકજ સરખા શુનેહગાર હોય છે, નામદાર,” તે હાકમે શોકાતુર તોપણ મહમ જક્ષમ કર્યો, “પારસની હાકમી શાહે મને સપુરક કરી ત્યારે તેમજો કરમાત કયું હતું કે ઇરાનની ગલીઓને તેના શુનાહુથી સાફ કરી મારે હક ઇનસાફની રોશની બારી કરવી-કાયદાના નામમાં તેથી શાહ અર્દસીર મને તું નામવરને એક નહીં પણ બે શુનાહો માટે તકસીરવાર ઠેક-વવાની કમનસીબ કરજ પડે છે.”

“મગર તેના કાંઈ પુરાવા-કાંઈ સાબેલી?” તે રાજાએ લથડતી જણાને પુછ્યું.

“આ રહ્યા તે મોતુદ છે,” અને હયાં તેને હીરથી ઝલઝલ થતો કમરળાધનો એક ટુટેલો ટુકડો સર્વેના સામે રજુ કર્યો.

તે શાહને તમમર આપી. ગયા-અને ધુજતાં હાથોએ તેને પોતાની જાને આંખો બંધ કરી દીધી.

“હવે ત્યારે બીજો એવો કયો તકસીર છે કે જેને માટે તું તારાં સગની બાકી રહેલી ઇજ્જતની બરખાદી કરવાં ચાહે છે, એ હાકમ” તેને ડુખના ખરા બેસથી કહ્યું કે બ્યારે અફસોસ તેનો એકવારનો હુકમ કરતો ખુલ્લું અવાજ તેના સરદારોને હવે સાંભળેજ સંભલાતો હતો.

“ખુદા મને માફ કરે”-તે હાકમે ખરી મનસનીથી પોતાના બંધે હાથ બેસતાં કહ્યું. “તારી ઇજ્જતને ખાતર માફે” સર આપવા હું કરી બી પાછલ પડતે નહી, એ શાહ મગર મને કયામતનો ડર થયો. તારી હુરમતની પાસણાની ખાતર અગર માફો બન આપતે તો તુંને તેથી કયું બી ચુર્ખું હાંસલ થતેજ નહી-કયામતને દીને જે ખુનના ખોલ સાથે તારા પેશ કરનારની હાથુરમાં તને મોકલવાં વાસ્તે હું કરી બી મને માફ કરી શકતે નહી. વહી તું નામવર મને પુછેય.” તેને જરા થોપી પાછું કહ્યું “કે બીજા કયા તકસીર માટે હું તુંને બખાળદાર ગણ્યું-તો સાંભલ, કે તે ખુનની રાતે અવ્યક્તો તે તારા પોતાના હાથોથી બંધાયલા-તારી રઈયતની સુખ શાંતી બલવનારા નેક કાયદાનો ભંગ કર્યો અને બીજે મરતબે તે કાયદાની બાળવણી કરનાર એક ગરીબ પેઢેરેગીરને બનથી ઠાર માર્યો. આ સાબીતી તું નામવરના તકસીરોને ખરી પાડવાને બક્ષ છે.” ને હયાં વહી તેને ધુજતા હાથોએ પેઢેજ કમરળાધ ઉચકીને જતાવ્યો. “મગર ખુદા સાહેબ છે કે એ મળવા પછી મેં લાખોવાર ખરા મનથી આહું કે તે મને મલીજ નહી હુતે-મગર ખોદાને મંજુર તો, એજ હવું કે જે શાહ રાતદીન રઈયતનો ઇનસાફ કરનાર હતો, તેનો ઇનસાફ એક વખત રઈયતને ફાલે આવે અને તેમજ થયું છે. મેં છેલ્લા થોડા દીવસ તું નામવરને ખાતર કેવા હાંદેસા ને ડુખમાં કાઢ્યા છે તેનો ખ્યાલ કદાચ તુંને કરી બી થવા પામશે નહી. મેં અનેક મરતબા-તારી ઇજ્જતને મારા બન સાથ સરખામણીમાં સુકી ભેઈ છે ને યાદ રાખજે એ શાહ કે હર વખત તે આ તુરખ જાનથી બેકીમતી ને આલાજ પુરવાર થઇ છે. એક ખુર્દગરની છાંદણી શાહની ઇજ્જતને સુકાળલે સુકી કેમ ચકાય ને વહી તે બી તે શાહને સુકાળલે કે જેને તે ગરીબ માલુસને હાકમની ઇજ્જતે પોહ્યાંચાડ્યો છે મગર મને તો તારા આકેળતના સુખનો ખ્યાલ હતો. તેને ખાતર માફથી જે કાંઈ આ થયું છે તેને માટે મને દયાથી દરગુજર કરજે, નામવર અને હવે બોલ કે તારે તારા બચાવમાં કાંઈ બી કહેવાનું છે ?”

“કાંઈજ નહીં” તે સગવંશીનો પીમો મક્કમ અવાજ સંભળાયો, “શાહનો બચાવ કરનાર તેની પોતાનીજ રઈયત છે મગર માફે તો તેમને આસરે બચાવી પણ આપું નહી. હું દેશના કાયદાને તોજે છું અગર તે મારી ગરબન માંગે તો તે પણ આપવાનું તઈયાર છું.”

તે સર્વે સાંભળનારાંઓના જીગર તેના ગમે તેવા તકસીર છતાં તે સાચા હીલના શાહ તરફ જોવાયા કે જ્યારે હાકમ દોળાઈની આંખોમાં તેા આંધુ પચ્છ હતાં.

“દેશનો કાયદો રાજ અને રધયતને એક સરખી રીતે લાગુ પાડી શકાતો નથી, સરતાજ” હાકેમે જરા થોભી શાંતીથી કહ્યું, “જે શર ઉપર પાક યજ્ઞદાએ રાજના આશીરવાદ ઉતારયા છે, તે સરના એક બાલને બી ઈળ કરવાનું કોઈબી ઇનયાનની મકદુરમા નથી એટલા વાસતે એ આલા દરજાના શાહ તારા આ એક તકસીરને માટે પારસનો કાયદો તને કશીજ સજા કરી શકતો નથી. અને એ માસ વીગરોમાં જેઓ એકમતી આપવા ચાહતાં હોય તેમને હું તેઓની શમશીર ઉચકવા અરજ કરું છું.” અને ત્યારે તે માહા દુઃખ પામતા શાહની મોહોટી મગફરી વચ્ચે જાણે તે રાજવશીના સર ઉપર આવેલી મોહોટી આફત મારી હટાડવાની હોય તેમ તે હાજર જહેલા દરેકની શમશીર ઉચકાતી થઈ.

તે પાક ફિઝાગીરીના જવાબમા શાહ અર્દશીર નમ્યો, અને તેનું જીગર મોહોટા ડેશાનમાં ધડકતું થયું.

“એ એક ઘાતકી કાયદા છે કે જે રાજને પોતાની રધયત વચ્ચે નામોશીમા જીવવાની ફરજ પાડે છે.” તે રાજવંશીએ મોહોટાં દુઃખથી કહ્યું. “અને તેમ છતાં માહુરાં સરને જ્યાં તક પારસની ખલકત ધુલ ખાતુ જોશે નહિ ત્યાં તક તેના ખ્યાલ તેઓને કદી પચ્છ આવી શકવાને નથી.”

“તાહરી જીલ છે, નામવર.” હયાં હાકેમે તેને ધીરજથી સમજાવતાં કહ્યું, એક જીંદગીને ખાતર, આખી પારસની ખલકત પોતાના સર ઉપર પોતાના શાહના ખુનનો બોલો કદી બી ઉઠાવી લેવા તૈયાર થયે નહી.”

“ત્યારે તો ઈનસાફની લગામને મને માહુરા પોતાના હાથોમાં લેવી પડશે, અને માહુરા ઈનસાફ મને માહુરા પોતાનાંજ હાથોએ કરવો પડશે” શાહ અર્દશીરે ઘણી મજબુતીથી કહ્યું “માહુરા જન અગર માહુરી રધયતને એટલો ગધો ખ્યારે છે તો હું તેઓને ખાતર જથાવીશ. મનર માહુરી ગેઇજતી આટ-લેઘીજ ખતમ થવી જોઈતી નથી. સાજલો હાકમ આવતી કાલે પારસના મોહોટા યોગાનમાં માહુરું પધરતું આવવું કે જે પારમતા પહેલાં કરવાજ નજદીક મોહોટી ઇજત વચ્ચે મુકવામાં આવ્યું છે તેનો નાશ કરજો. જેમ એક અદલા ખુનીને ગરદન મારવામાં આવે તે કીસમે તેના આજતક માન પામેલા સરનો જલાદોને હાથ નાશ કરાવજો અને એ જાણું પારસની ખલકત સામે થવા દેજો અને પછી તેના દુટ્ટેલા દુકકાઓને, અગ્રલ જો લઈ જઈ પાછા મુકજો, કે જેથી પારસમાં હાખલ થને દરેક અમીર કે ફકીર તેના શાહની અપકીરતીની કાહાણીથી જોણીતો થાય.”

તે હુકમ અમલમાં મુકાયો, અને ઘણો લોજો વખત મુઘી તે શાહના માન પામેલા આવલાના દુટ્ટેલા દુકકાઓને તેજ હાલતમાં રાખવામા આવ્યા, કે જ્યારે તે દરમીયાન શાહ અર્દશીરને પારસમાં કદી બી કોઈએ ખુશાલ કે હુસ્તો જોયો નહિ.

દુનિયાની તવારીખમાં ભાટ લોકોએ બજવેલો

અગત્યનો ભાગ.

અખબાર :—Mr. J. M. Hormusji.

(૧)

"When Athens' armies fell at Syracuse,
And fetter'd thousands bore the yoke of war,
Redemption rose up in the Attic muse,
Her voice their only ransom from afar :
See! as they chant the tragic hymn, the ear
Of the o'ermaster'd victor stops; the reins
Fall from his hands; his idle scimitar
Drops from his belt; he rends his captive's chains,
And bids them thank the bard for freedom and his
strains."

BYRON.

આ તો નિર્વિવાદ છે કે ઐતિહાસિક વસ્તો માનવિત્ત મનમગ્નપર તે માનવવચ્ચી
તે મરણદિશિપર્વત સામન્ય રીતે સમય લગતમાં જેવી રીતની સમગ્ર આકર્ષણ ક્ષમિત
પરજનને સામર્થ્યવાન છે તેવી રીતની અને તેજીન યદિત દેશ પણ અન્ય પ્રધાનો, રિતિ-
અથો—તત્ત્વજ્ઞાનના કહેા, વિદ્યાનના કહેા, કે આત્માત્માજ્ઞાનના કહેા—અવાપિપર્વત પરતી
સાક્ષ્યો નથી અને ભવિષ્યમાં ધરાવી શકે એ સ્વાભાવિક પણ નથી. એનું કારણ એમ દેવ
કે મનોમય શાસ્ત્રોનાં અધ્યયનથી—માનસિક ગ્લાનિ, પરિત્યાગ, હેરા અને હાસિનનાત્મ
નિવર્તન થવાને બદલે વેપાર પણ મન એવાં કુસ્તકોમાં પ્રકટ કરવામાં આવેલાં એ સિદ્ધાંતો
વનગમાં સપડાઈ વધે પોતાની બાકુગતો દુષ્કિમતે ચલા દે છે, જેનાં પરિણામરૂપે હેર
શાસ્ત્રિય મથોપર તેને અધ્યયી અને અભાવ હિંતવ્ય થાય છે, બ્યારે પ્રતિજ્ઞા રીતે હિતકારક
બિજ્જનથી—તેમાં સંભાવનામાં આવેલાં સહસિક હાવચરિત્રો ઉપર મનનચિંતન અને મેર
સ્વયંથી—મનને અનિર્વર્ણનિય શાંતિ અને વિશ્રાંતિ પ્રાપ્ત થાય છે. એટલે કુદરી રીતે
માનવી માનવ મન ઐતિહાસિક વસ્તુઓની સહેલી, સાદી, સુગમ અને સરળ સૈદી અને
શ્રાપ્ત છે. નિસ્સંદેહ મનુષ્યભૂતિમાંથી સેકે હૃદય ક્ષતિકાસના આવકારકમય અવગ્રાસ ઉપર ભા
રાખતો હોય, કારણ જનપ્રકૃતિ સાધારણ રીતે સૂરવીર પ્રશ્નોનાં આમર્ષનનક પરામોનાં ચિત્તાવર્ત
જ્ઞાતોથી મનરંજિત બને છે, અને વર્ણમાં એવા અથોમાં જોતપ્રોત મતો ફેરવે, બધું

આપણાં અંતઃકરણમાં પુનઃ પુનઃ સૌર્ષ સ્ફુરાવમાન કરે છે, જેથી કોઈ પણ જાત પોતાના પૂર્વજોના અદ્ભૂતચરિત્રો વાંચી દોર્બલ અને ઈર્ધિયાર્યોપસેવનના વિસ્તર્યું મહોદધિમાં ડૂબી ન જતાં પોતાનો જાતિય રેક અને પ્રભાવ ટકાવી રાખી શકે છે. આજ મોતેબર સખ્યસર ઇતિહાસને વિજ્ઞાન અને તત્ત્વમય જ્ઞાનનાં દુર્વિદ્વંશ અને શુદ્ધ પુસ્તકો ઉપર મહત્વતા આપવામાં આવે છે, કારણ કે હેઠ્ઠાં જ્યારે વિજ્ઞાનવર્ગના માત્ર અમુક સમૂહોમાં પ્રચાર પામે છે ત્યારે ઐતિહાસિક મંથો શું રાય કે શું રંક, શું નિર્ધન કે શ્રીમંત સર્વ પ્રજાવર્ગને ઉત્તમોત્તમ વાંચનનો ખોરાક આપવાને કારણજૂત થઈ પડે છે। એ પ્રમાણે પદ્યપિ ઇતિહાસ બહુજં અનાદિ સમયથી સકળ જ્ઞાંડના પ્રજાજનોને રોજ-અ-રોજ આનંદ અને મોજનું સાધન થઈ પડ્યો છે. છતાં પણ અનેકાનેક યુગોના વહી જવા છતાં પૃથ્વીની સપાટીપર વીરરસમાં વધુ અને વધુ ઉમરાતો અને વંશપરંપરા વધુ અને વધુ વૃદ્ધિ પામતો આધુનિક કાળ સૂધી તે કેટલી રીતે અસ્તિત્વ ધરાવી શક્યો છે તે જોવાની, જાણવાની કે જૂસ્તેજૂ કરવાની લોકવર્ગને કિંચિત પણ રજકા હોય એવું આપણા દીકામાં આવતું નથી। એ બેશક માનવસ્વભાવમા દૃષ્ટિગોચર થતી સંખ્યાતિત કૃતધ્નતામાંની એક કૃતધ્નતા માત્ર છે, જેની ઉપર ઐતિહાસિક અને નિષ્પદ્ધાત મનોવૃત્તિથી ટીકા કરતાં આપણુ ક્ષમાવૃત્તિથી કે કૃપાદૃષ્ટિથી આપણાં ચર્મચક્ષુઓ એકબીરગી બંધ નજ કરી શક્યે। આપણાં અંતઃકરણો-તે ગમે એવું બજ અને નિર્બૃથુ થઈ ગયું હોય તોપણ-એટલું તો માન્ય કરવું જ જોઈએ કે ઇતિહાસ કંઈ વગર પરિશ્રમે અને આપોઆપ તો લખાઈ શકેજ નહી, અને અમુક પ્રકાર અને પ્રકૃતિનાં મનુષ્યોની સાક્ષતાવિના તે ચોખુટ અને ચીદ જ્ઞાંડમા પ્રચલિત પણ થઈ શકેજ નહીં ત્યારે પ્રશ્ન ઉદભવે છે કે એવી વ્યક્તિઓ કોણ હતી ?—ભાટચારણો।

પબનકો તોલ કરે,	મગનકો મોલ કરે,
રવિકો હિડોલ કરે,	એસો નર ભાટ હે।
પત્યરકો કાંટે સૂત,	બાંઝનકો જનાવ પૂત,
મસાનમે બસે જૂત,	તાંકો ધર ભાટ હે।
બિજલિકો કરે લેવા,	દવનિસુ રાખે દેવા,
રાકુ કો ખવાલે મેવા,	એસો સદ્દર ભાટ હે।
મેધનકો રાખે ઠેરા,	તખ્તકો ભૂટામે ડેરા,
મનકો સંભારે ફેરા,	એસો નર ભાટ હે।

એટલું તો યાદ રાખવું કે જ્યારે જ્યારે અને જ્યાં જ્યાં પણ ઐતિહાસિક વિષયો, રણધીર શુરવીરોનાં જીવનવૃત્તાંતો-તેઓના પરાક્રમે, સાહસકર્મો કે શુણ્ણક્ષણો, કે અમુક પ્રજાની રિદ્ધિસિદ્ધિ અને કળાકૌશલ્યાદિ ઉપર વાદવિવાદ થતો હશે, ત્યાં એ વિવાદનાં ભિત્તરમાં, ઇતિહાસનાં મૂળ કિંવા બીજ રૂપ, જે કંઈ પણ ચક્ષુઓ સમિપ તરી આવશે, તો તે ભાટચારણોજ છે। તેઓ પોતે તો નિઃશ્રિતપણે સ્વસ્થિ અને આત્મપ્રશાધાથી યોજનો ફર ભાગશે-ના, તેઓ પોતાનાં નામકામ અને કામ પણ પ્રસંગવશાત્ આમવર્ગથી મુર્ચ્ચ રાખશે,—પરંતુ પરમકૃપાળુ પરમાત્માએ માનવીમાત્ર પર જ પુલ્કિબળનું દાન કર્યું છે, તેને ઉપયોગમાં લઈ આપણું જોવા અને જાણવાનું કર્તવ્ય છે કે ભાટો વગર ઇતિહાસની હસ્તી પણ હોઈ શકતી નથી। ઇતિહાસમાં

દર્શનવામાં આવેલાં પ્રાંત પ્રતાપી કૃત્યો વાંચતાં કે શ્રવણ કરતાં માનવદહમમાં આનંદાનંદના ઉગળકા છવ.છ રહે છે, પરંતુ એવા વીરચરિત્રો કેટલા અગાધ પરિશ્રમ પંક્તી એમાં કરવામાં આવતાં હશે અને તેઓને કાવ્યમાં કેટલી દુસ્તર વિટવળાઓ પડી રચવામાં આવતાં હશે તેનો અંખો બાસ માત્ર પાંચ વાંચકદ્વંદની કલ્પનાશક્તિમાંથી પસાર થઈ જતો નથી એ ખરેખર શોચનીય છે। ભાટચારણો એક એવી વ્યક્તિ છે કે જે આપણને પોતાની કાવ્યકૃતિદ્વારા આપણા પશરવી પૂર્વજોની સાથે નિકટ સંયોગમાં લાવે છે, આપણાં મનમાં તેઓનું પરમપૂજ્યમાન સ્થરણ જેવું ને તેવું તાજું રાખે છે, આપણાં મન-થંથ મર્ચાં ચૈતન્યને ઉત્તેજિતશક્તિ બક્ષે છે, અને એવી રીતે આપણને આપણાં સ્વદેશાભિમાનનું—આપણાં આંતરિક વ્યક્તિત્વનું આધુ બાન કરાવી આપણી જાતની, આપણા દેશની, આપણા ધર્મની કે રહેણીકરણીની દાનિ થતી—વિધ્વંસ મ્તો અટકાવે છે। એવા ભાટચારણોને આપણુ જીવનભર ઉગ્રકૃત છીએ, એઓનાં કાવ્યોથી કાની ઉપર અચર થવા ન પામે?

શ્રુતે મહાકવેઃ કાવ્યે નયને વદનેચ વાઃ ।

યુગ પચસ્વનોદતિ સ વૃષો મહિવોડધવા ॥

મહાકવિઓનાં કાવ્યોનું શ્રવણ કરતાં જતાં યુગ અને નેત્રમાંથી તત્સમયે “વા” શબ્દનો ઉદગાર નહીં નીકળે તેને વૃષાભ કિંવા બેંસ સમજવો। “વા”નો શબ્દાર્થ “અશ્રુ” તેમજ “ધન્ય” થાય છે.

પૂરાતન કાળથી શુદ્ધિ પર વિચિત્રમાન દરેક દેશો અને પ્રાંતોમાં ભાટચારણોનું મુખ્ય કર્તવ્ય શરવીર યોદ્ધાઓને રજુસંગ્રામમાં પોતાની અત્યોન્તમ કાવ્યકૃતિથી ઉશ્કેરવાનું અને પ્રોત્સાહન આપવાનું હતું. વિચિત્ર પ્રયત્ને કેાઇ પણ પક્ષનો વિજય તેના બાટોનાં વીરસ કાવ્યોની ઉત્કૃષ્ટતા અને તેમાં ઉમરતાં શૈર્ષ્યનાં તત્વ ઉપર જેટલો અવલંબી રહેતો તેટલો ખુદ સામંત શિરોમણિનાં નૈપૂણ ઉપર કે સૈનિકોનાં પ્રાગલ્ભ્ય ઉપર પણ નહીજ રહેતો હતો. આ સિદ્ધાંતની સત્યતાનો સાક્ષાત પૂરાવો હજીવિધાટની યાદવારયણી દર્શાવે દ્રવ્ય થયો હતો, બ્યારે પ્રતાપી પ્રતાપ પોતાના અભેદ અને આજિત રજપૂત ભડવીરો સાથે “હર હર મહાદેવ”ની મગનમંડળ ફાડી નાખે એવી મર્ચના કરતો અસંખ્ય મ્લેચ્છોના ધાડાંની અંદર નિરપણે ધસી જઈ એક વ્યાધિ જેમ અનેક મેઢાંના રાજાની દુર્દશા કરે તેમ લાંબી દહાડીવાળા મુગધોની અંદર ત્રાસ વર્તાવી રહ્યો હતો, અને સહીમતા દરિતપર પોતાનો વીરવાસુ એટક અથ ઠેકવી બામે ફેંકતો હતો ત્યારે રાજઆરોઢ રજપૂત યોદ્ધાઓને ઉત્તેજિત કરતો હતો કે:

સિસોદિયા! શર વાવરો, કરી ધન્ય દંકાર;

ત્રવાર તરવારે કરી, કરો ચતુ સંહાર

ઝાઝા! બાલા વાવરો, કરી કામો કોધ;

સધુઆ! સાવધ રહી, જોરે કરો મહા મેધ।

મહો! નામ અમર કરો, ધરો ન પાડો પાવ;

પ્રતાપ એટક દેશી, દે સહીમ શિર ધાવ।

પુરોહિત પગ પાછો પડે, પિતૃ નહીં લે પડે;
જુદમાં જય કીધા યકી, રહે કીર્તિ નવખંડા
મરવાતું છે મહી વિષે, એમાં ન મળે ફેર;
જુદમાં તન ક્ષત્રિય તમે, મરે ન મરે ઘેર!
આપો જશ પરતાપને, લો કીર્તિનો લાવ;
આ શૂરા સિમોદિયા આળ્યો દુર્લભ દાવ!

આવાં આવેગયુક્ત વેણોથી નવીન સામર્થ્ય સંપાદન કરી મુઠ્ઠીમર રજપૂતો અગણિત અરિદળની અંદર ખેદેહરત ધસ્યા ગયા અને રિપૂઓને માર માર કરી તે દિવસે પોતાનું રજપૂત પથ્થુ સિધ્ધ કરી આપ્યું, કિંતુ તેઓની યોડી સંખ્યાને લીધે તેઓને હલ્લુ પડ્યું. એ યુધ્ધને વિષે જાણા રાજા માનસિંહે પ્રતાપને બચાવવા ખાતર તેનાં શિરપરથી છત્ર જૂંટવી લઈ પોતાને માથે ધરી મોગસદળમાં અદ્રશ્ય યદ્ધ જઈ આત્મભોગ આપ્યો, જે ઉજ્જવળ કૃત્ય આનંદગણ્ય મેવાડના બાટો અભિમાનયુક્ત ગાય છે! જુદા—જયશીખરના યુધ્ધમાં બાટ બોલતો સંભળાયો હતો કે:-

હકત કહી તારું બિરદાવહી બંદિજન રે સુભટા છત્રિચુત જો કદાઓ.

એહિરન તિર્યંબુ ફેરિ કહુ નહીં મિલે લેહી જશ લોક પરશોક આઘો.

પાછા હકનારને બાટ વખાણીને ઉશકેરે છે કે; અરે સુભટા, જો ક્ષત્રિના દીકરા કહેનાઓ તો આ રણરૂપી તિર્યંબુગિ ફરીથી મળશે નહીં માટે આં લોકમાં જશ લો અને પરશોકની આહવા કરો. બાટ આદા દૂરસાજીએ પ્રતાપને માટે ધણી સુદર સોરઠાઓ મારવાડી ભાષામાં જોડ્યા છે જે મેં અન્યત્ર પ્રકટ કર્યા છે. સંક્રાંતિ રામયે બાટચારણો વીરપુરુષોને સંબોધી કહે છે:

આજે પગ તો પત રહે, પાછે પગ પત જન્ય;

ભાગા ખેડે બહાવડે, વાંકુ રંગ ચઢાવ!

બાટની મટાઇ રણગણ્યમાંજ ઉપયોગી યદ્ધ પડે છે એવું કદાચ નથી. જ્યારે દેશ સુસેહ અને શાનિના સાક્ષાત્ સૂત્રેયો હોય છે ત્યારે પણ વપ્ત-અ-વપ્ત બાટચારણોની અનુપમ નૈમર્ગિકતા અદ્ભૂત પરિણામો નિપજાવે છે એ વિષેનાં અનેક ઉદાહરણો આપણુ ઇતિહાસગાથી મેળવી શક્યે છીએ. ત્રાન્સોક્ષિયાના (“માવરા-ઉન-નહર”) અને બોખારાના પ્રગ્નપ્રતિપાળ નસરખીન અહમદ સામાનીની દરખારનો અલકાર રોડકી નામક એક અર્ધ બાટ હતો. જો કે તે બાપડાએ જન્મથી ચર્મચક્ષુઓનો પ્રકાશ બોલ્યો હતો, છતાં પણ આ મંદભાગ્યતાની યથાયોગ્ય પારિતોષિક તરીકે ધન્યરે તેને અતિ ઉચ્ચ પ્રકારની કાવ્યચમત્કૃતિથી નવાજ્યો હતો એકવાર શાહ નસર બોખારાથી મર્વ શહેરના નૃપતિ શાહજેહાનને મળવા ગયો હતો, જ્યાં તેણે ધણો કાળ વ્યતિત કર્યાથી તેના દરખારીઓનાં મન વિકલ થઇ ગયાં અને તેઓએ પરમપ્રિય બોખારા દ્વરત જવાની મનોવાંચના દર્શાવી રાજગારોટ રોડકીને વિશ્વપિત કરી કહ્યું કે તેણે એક એવું શ્રેષ્ઠ કાવ્ય બેઝી-“ઉડ” વાળું ત્રપર શાહની આગળ ગાયુ કે જેથી બોખારા ઝટ પહોંચી જવાની તેને મદત્વાકાંક્ષા ઉદ્ભવે. એક પ્રજાતે સમયાનુસાર રોડકીએ શાહ નસરને ખુશમિત્રાનમાં જોઈ “ઉડ” વાળું ત્રપર ગાયુ કે-

માટે જુએ મહાન આયદ હમી, યુએ મારે મેહરઆન આયદ હમી।
 રીગે આમૂની ઝો દુસ્તીદાએ ઉ, ઝીરે પા ચૂ પર-યાન આયદ હમી।
 આએ છુહુનો શમશીદાએ ઉ, ચગે મારા દરમેઆન આયદ હમી।
 અય યુખારા, શાહ આશી દેરઝી, શાહ નઝદત મેહમાન આયદ હમી।
 શાહ માહસ્તો યુખારા આરમાન, માહ સયે આરમાન આયદ હમી।
 શાહ સર્વસ્તો યુખારા યુસ્તાન, સર્વ સયે યુસ્તાન આયદ હમી।

અર્થાત્ અમને મહાનતાં કરાતું રગરણ થાય છે અને કૃપાવંત મિત્રતા સુગંધ આવે છે. આમૂ-
 નની રેલી અને તેનું વજ્રપણું અમારા પાદનીએ જાણે રેશમી કપડાં જેવું સુવાણું લાગે છે। છુહુન
 નદીનું જળ અને તેના ચમકારો અમારાં વાઘનાં તૂતનસરમાં ખસલ નાળે છે। અય બોખારા।
 તું આનંદ પામ અને દિર્ઘાયુ ભોગવ, સખ્ય કે શાહ નસર તારી તરફ અંદ્ર એક અતિથિ
 તરીકે આવશે। શાહ જાણે ચંદ્રમા જેવો છે, જ્યારે બોખારા આકાશરૂપ છે, ચંદ્રમા ગોપા
 નભોમંડળ પ્રત્યે ગમન કરે છે। પ્રજ્વળિત તે સીદાં સર્વનાં વફા જેવો છે, જ્યારે બોખારા
 એક સુંદર વાદિકા છે. જાણે સર્વનાં વફાનું ઉદ્યાન તરફ આવાગમન થાય છે। આ અદ્વિતિય
 કાવ્યથી શાહ નસરતું ચિત્ત એટલું વિવ્હલ થઈ ગયું અને તેનામાં બોખારાનાં સૌંદર્ય માટે
 એટલું ગર્વભિમાન ઉભરાયું કે માત્ર પહેરણ અને સ્વીપરમર તે ઘોડેસ્વાર થઈ ક્યાંએ પણ
 એક ક્ષણ પણ વિસામે લીધા વિના બોખારા તરફ ભાગી ગયો।। ભાટની બઠાઈ તે એ ખરી।

ઝાલર બાજે ભકતગન, ખંબ બજે રજપૂત;
 એતા ઉપર ના જગે, આઠો ગાંઠ કપૂત।

ભાટચારણો પૌર્વાત્ય પ્રદેશોમાંજ અસ્તિ થરાવી ગયા છે એવી માન્યતા ધારવી એ પ્રમાદ
 છે. યુરોપમાં પણ અત્યંત યુગોથી ભાટલોકોની હરતી જણાઈ છે. યુરોપી ભાષાઓમાં “ભાટ”
 માટેનો શબ્દ “Bard” મળે છે જે વંદ્ય “Bardd” ઉપરથી નીકળ્યો છે, જે પૂરાતન સંસ્કૃત
 બારોડોને લાગુ કરવામાં આવતો હતો. દ્યુકન, ફ્રેટસ, એમ્પાનસ, ગાર્સેલિનસાદિ સંદીપ
 ગ્રેયકર્તોએ “Bardi” શબ્દ ઝાલર અને ચિટનના પ્રાચીન ભાટોને અર્થે વાપરી ગયા છે।
 અનાદિ કાળના યુરોપી પૃથ્વિપતિઓ વર્ષે એકવાર ભાટચારણો પાસે કાવ્યપ્રતિરૂપધાસમેલન
 (“Eisteddfodan”) કરાવી કુશળ ભાટોને યોગ્ય ધનામો આપતા। આ રીતિનો રાણી
 એસીઝાબેથના રાજ્યઅમલમાં ઇંગ્લેન્ડમાંથી પ્રતિષેધ કરવામાં આવ્યો હતો। એન્ગ્લો-સેક્સન
 પ્રજામાં ભાટલોકો “Gleoman” તેમજ “Scop” ને નામે પ્રસિદ્ધિ પામ્યા હતા. સ્કેન્ડીને-
 વ્યન ભાટો “Skald” ને નામે જણાવા હતા. આયર્લેન્ડના બારોડોના ત્રણ વર્ગ હતા
 “Fíleanna” ભાટો ધાર્મિક અને લઘાયક ગીતો બનાવતા; “Breitheamhain” વર્ગના
 ભાટો નાયદાને લગતાં ગાયનો રચતા, જ્યારે “Seanchaoidhe” બારોડો વિશેષે ફરીને રાજ્યના
 ઇતિહાસકારો હતા. આ દેશનો અંતિમ ચારમ્પ હરલો ઝો’ ફેરાયન [ધ. સ. ૧૭૭૦-૧૭૭૭] થઈ
 ગયો છે. ઇસુ ખ્રીસ્તના ૧૧ મા, ૧૨ મા અને ૧૩ મા સદીમાં ફ્રાંસની દક્ષિણે ભાટલોકોનો એક
 ટાળો થઈ ગયો છે જે “Trombadours” ની સંજોગથી વિષવિખ્યાત થયો છે. “ત્રુમ્બોર”
 શબ્દ ધ્રોવ-સમ ભાવાના “troubar” ધાતુ ઉપરથી નીકળ્યો છે જેનો ભાવાર્થ “રચવું”
 એવો થાય છે. “કવિ” શબ્દનો મૂળધાતુ પણ અનેક ભાષાઓમાં એજ રહ્યો પ્રસિદ્ધ

ફરે છે. દૃષ્ટાંત રૂપે, “કવિ”નો મળ સંસ્કૃત “કુ” કિંવા કલ્પનું છે; ઇંગ્લિશ Poet શબ્દ, સ્પેનિશ “Poeta” ગ્રીક “Poietes” અને ફ્રેંચ “Poete” એ સવળા ગ્રીક ધાતુ “Poieo” અને રચવું ઉપરથીજ નીકળ્યા છે, તેજ પ્રમાણે “નટ્યમ” [કાવ્ય]ને મૂળાર્થ “ગાઈવવું” એવોજ નીકળે છે. એ ઉપરથી એટલું તો સિદ્ધ થાય છે કે ભાટચારણો ખરેખરા અને પ્રેરણા કવિ છે. હવે ફ્રાંસની હતરે પણ આચારે એજ સદીઓમા એક ભાટ પ્રજા થઈ ગઈ છે જે Trouvaires કહેવાતી. આ શબ્દ વાલન ભાષાના “trouver” ધાતુ પરથી ઉત્પન્ન થયો છે જેનો અર્થ પણ “રચવું”જ થાય છે. આ તુર્મોડાર ભાટો સહસ્રિક લાપેવાઓ પણ હતા. આ પ્રકારના ચારણોના ત્રણ વર્ગ હતા. “Bufos” “Joculatores.” અને “Troubadours,” એક તુર્મોડારને કવિવ્યપરાયણતા માટે કહેતા ચીતાર્યો છે કે:

“My arm it is my country's right,
My heart is in my true-love's bower;
Gaily for love and fame to fight
Befits the gallant Troubadour!”

જો અખિલ ભારતવર્ષમાં ફાઇપણ ખરેખરા પ્રતિભાશાળી ભાટ થઈ ગયો હોય તો તે પૃથ્વીરાજ ચૌહાણનો છટમિય ચંદ અદર્શ છે. તેણે “પૃથ્વીરાજ ચંસો” નામક એક ઉત્તમ ગ્રંથ લીંદીમા લખ્યો છે જેમાં તે જણાવે છે કે શાહજુદદીન ધોરી પૃથ્વીરાજને કંઈ બનાવી ગીજની લઈ ગયો અને તેને બારે સાઠજોથી આપ્યો. પાછળથી ચંદઆરોહ પોતાના પ્રભુની રક્ષા માટે ગીજની દરબારમાં ગયો અને સુલ્તાનને પોતાની કાવ્યકળાથી દિગ્મુદ બનાવી દીધો, સુલ્તાને પ્રમન થઈ ચંદને પૃથ્વીરાજને મળવાની રજા આપી. આ સ્વદેશભીમાની બારોડે શુકિતપ્રધાનિતથી સુલ્તાનને સમજાવ્યો કે પૃથ્વીરાજ કુશળ શબ્દવેધી બાણીવાળો છે માટે તમારે એને શુકિત આપી એના ધનુષ્યબાણના પ્રયોગોનું નિગ્રહિણ કરવું હવિત છે. પૃથ્વીરાજનું આ પરાક્રમ જોયા શાહજુદદીને એક અખાદો કર્યો. જ્યારે સર્વ સામગ્રી પરિપૂર્ણ થઈ ત્યારે ચંદ લાગ જોઈ પૃથ્વીરાજ (જેની આખો ફાંડી નાખવામાં આવી હતી તે) ને માર્મિકપણે સુલ્તાન શાહજુદદીન ક્યાં બેઠો હતો અને તેના કેવી રીતે નાશ કરી શકાય તે નીચલા દોહામાં કહ્યું:

માર બંસ, ચૌવીસ ગજ, અંશુબ અઘટ પ્રમાણ;
એ તે પર સુલ્તાન હે, મત ચૂકે ચૌહાણ!

આથી પૃથ્વીરાજે બરાબર નિશાન લઈ શાહજુદદીનને હાર કર્યો. પછી તત્કાલ ચંદે ઠટારી કાઢી નિજ પતિના પેટમા મારી તેને દુઃખથી મોઢાજો કર્યો અને પછી પોતે પણ આત્મહત્યા કરી ચમલોક સિંધાચી. ચંદ અને પૃથ્વીરાજને માટે લોકવાયકા છે કે બન્ને પ્રાણપ્રિય મિત્રો એકજ દિવસે જન્મ્યા હતા અને વૈકુંઠવાસી પણ બન્ને એકજ દિવસે થયા હતા. ધન્ય હોજો એવા દેશહિતકારી ચારણોને! “રાસી” જેઝેણે અપૂર્વ રહેવા રીધો હતો તે એના પુત્ર તુર્કને સમાપ્ત કર્યો. એ શુદ્ધ વિશે “નાસી”મા ચંદ કહે છે:

ખૂરાસાન મુસ્તાન ખંધાર મીર,
બલક સોબત તેમ અમ્મુક તીર;

રહ'ગી ફિર'ગી હલ'બી સમાની,
 હી હટ બરસોય દાસ' નિસાની!
 મંજરી ચખી મૂઝખ જમખક દારી,
 હમરી હમરી છકે જોષ બારી;
 તિન' પપ્પર પીકે હંપ જિન સાસ'.
 ફિર'ગી કટી પાસ સુકલાત લાલો!
 નહોં બાધ બાધ મરરી રિછોરી,
 ધનં સાર સમ્મદ અર ચારં ઝોરી;
 ઝોરાકી અરખી પરી, તેજ તાલ,
 તુરકકી મહાબાન કમ્માન બાછી!

તે વળી વધુમાં કહે છે :

ગહી તેગ ચલુવાન દિ'દવાન રાન', ગલ' ભૂંધ પરી કોષ કહરિ' સમાન;
 કરે ફેડ મૂડં દરી કૂબ કરે, બરં સર સામંત દૂકી ગળં બારે!
 કરી ચિદ ચિકાર કરી કપ મજે, મદં તંજિયં, લાગ ઉમંગ મજે;
 દારે ગળં અધ ચલુવાન કરો, કરિય ગીરફં ચિહાં ચકક ફેરો!
 ગીરદદં ઉડી વાન અધાદ રેન', ગઠ સધિ મુળજે નહોં મળજી નૈનં;
 સિરં નાપ કમ્માન પ્રધિરાજ રાલ', પકરિયે સાહિ જિમ કુલિંગ બાળં!
 લેચળો સિતાબી દરી ફારિ ફાન', પરે મિર સે પંચ તહં જેત ધાનં;
 રજ'પૂત પચ્ચાસ જૂલજે અમોરં, બજે જિત કે નદદ-નિસાન ધોર'!

આ મહાકવિની અપૂર્વ કવિતા વાંચતાં આપણને એક સંસ્કૃત શ્લોક સાંભરી આવે છે કે: જે કાવ્યથી પારકાનું હૃદય બેઠાયું નહીં, અને જે તીરે સામા વિરોધીનું ડોકું ઉશ્કર્યું નહીં. તેની કવિતા કવિએ કાંઈ તે જા કામની, અને તેનું તીર ધનુષ ધરનારે માર્યું તે શું હપગે, ગનું? ચંદની કવિતાથી નિર્જન પણ બળિષ્ઠ બને છે।

कि कवेस्तस्य काव्येन कि काण्डेन धिनुष्मतः ।

परस्य हृदये लगनं न निहन्ति च यच्छिरः ॥

વળી ભાટચારણે એક બીજાની પ્રતિસ્પર્ધા કરવામાં પણ પાછી પાતી કરતા નથી. સ્કોટલેન્ડ દેશમાં જાટ શોકોએ અયાગ પરિશ્રમ લઈ એકાં દીધેલાં વીરરસ કાવ્યેનું એક પુસ્તક છે જે "Minstrelsy of the Scottish Border" ને નામે સુપ્રસિદ્ધ છે, તેમાં બે ખાટોનાં હંદપદની એક કથા છે. એકનું નામ તેની અદંતામમાતા હપરથી "Rattling Roaring Willie" એવું છે જ્યારે બીજો "Sweet Milk" ની અતિ અદ્ભૂત સંગ્રાથી વિખ્યાતિ પામ્યો છે. નિવ્યટ નદી આગળ બંને ખાટોને ટટો થયો, જ્યાં તેણે નિર્ણય કરવા બંને તરવાર લઈ એક એકાન્ત બીડમાં ગયા જ્યાં આપડો "Sweet Milk" માર્યો ગયો. જે સ્થળે તેનું ધડ પડ્યું હતું ત્યાં એક કંટકરસ હતું, જેનું નામ આ એકેતેશક હપરથી "Sweet Milk Thorn" પડ્યું. વિશ્વીના પાછળથી જેડખર્ ખાતે ચિરંજીવ

કરવામાં આવ્યો હતો. આ બારેક એક રજૂ થયેલ નામે "Rattling Roaring Typhoon" નો ઉપાદાન કરેલા છે. બારોની અન્વેષણ કર્યાનાં ક્રમમાં ફરતી સાદિયમાંથી પણ મળી આવે છે, રશીદી અને અમાક એ બંને જણ બેબામના સુલતાન સંજરની દર-બાદનાં આબુપણે હતાં, પરંતુ બંનેને એક ખીખા પ્રતે દોગલાય હતો. એકવાર શાહ સંજરે અમાકને રશીદીની કાન્યસુદ્ધિ વિષે પૂછ્યું અમાકે પ્રત્યુત્તરમાં પેટના અખાળા કાઢ્યા કે : રશીદીનાં કાન્યોમાં મીઠું જ હોતું નથી. આ અનુપચન વાગ્યાપુના ઉત્તરમાં રશીદીએ નિજ પ્રતિરુધ્ધિને કહી ઉપાલભોથી તક્તળ વીંધી નાંખ્યો કે :

શઅરહાએ મરા ખી નમકી અમળ કરી, રવા યુવક શાયદ,
શઅરહાએ મન હમ્મ અકરે શહરત, અંદરી દો નમક નેક નાયદ :
શઅરમે બાદશરત ગોરુએ તુ, નમક અપ કુલેતોનાં તોરા બાયદ.

મારાં કાન્યોને તું ખીકાં વગરનાં અલો ખામીયુરુ કરે છે, તે કાલ વ દુરત છે, કારણ કે તેઓ ખાંડ અને મધનાં જેવાં મિષ્ટ છે, જેમાં મીઠું નાખવું જિનહુધીમાં છે. બાર તારી કવિતાઓ તો સરખમ (harap) અને બાકેમાં સાક જેવી છે, મારે એ અધમમતિનાં તમે તો નિમકની અગમ છે.

ચંદ પછી તે કામવણ બોગતભીનાં બુલબુલ જાહેર થઈ મળે હોય તો તે સીવાઈ મહારાજનો બારેક જુલુ છે. બારંગરેખી કુર દમનગીતિ અને અનિતિધરણુ ધર્મોપવણથી તે મગપતી હિંદુ પ્રજા ત્રણ ત્રણ પેઢારતી હતી, પરંતુ જગદિશ્વર તેજ વખતે નિર્દય દુષ્ટાનાં હુલેદ મારેનાં અબુપણે ચોળતોમ રહ્યો હતો. બારંગરેખે સમકોલીન શિવાઈ મહાનષ્ટ્રમાં કાઢાકાર વતીની રહ્યો હતો અને તેનાં ખાલુખળ અને દિગિવત્તપના પ્રવાયે સાકા દખ્ખણનાં કિંજાઓ ઉપર હોંડ ધળ કરકરતી હતી. બારેક જુલુ પ્રથમ શેલાળા ભાવે સાધે મોમલ દરખારમાં હતો, પરંતુ બારણુ દીલ્લીચીતર ચોર અભ્યાસોથી તેને મોમલ સામ્રાજ્ય પર ધિકાર ઉત્પન્ન થયો હતો. પોતે હિંદુ હોવાનું જ્ઞાનિજાન તેનાં ચેમરેખર્મ સામ્રાજ્ય થયું હતું અને તે સ્વગતિ, સ્વધર્મ અને સ્વદેશની ઉન્નતી અને અર્થમાં મારે અમાય ઉત્કંઠ અને અભિલાષા ધરાવતો હતો. એવાય બારંગરેખે દરખારના કવીઓને કહ્યું : "તમે સવળા મારી જુદી યુદ્ધમદ કરે છે-મારા અગત્યને કાલ વર્ણન કરતું નથી" બારણુ અગત્ય જાન માંગી કહ્યું :

કિજેકી કૌર બાપ બાદશાહ સાલજેદોન,
તાકો ફેક કિયો માનો મકે અગમ કાલ હૈ.
માક તો દામનશાહ પકકે ફેક કિયો,
મેહેરક ન અપરી માકો માકો નવો બાઈ હૈ.
ખન્ધુ તો ચુલગલ જાંબ પક કર બેકો,
જિય રો કુરઅન પ્રુદકી કસમ બાઈ હૈ.
જુલન બર્તત હૈકિ ચતકુ બારંગરેખ,
એકે હિ અબલય કિય પાદશાહી માક હૈ.

બૂધણના આ બાહિર્ભત શબ્દપ્રદારથી ઔરંગની રંગરંગમાં કેષાબિનની જવાબી સળગી રહી, પણ અભયવચન આપેલું હોવાથી જોન્ય પારી બેઠો! બૂધણે જોયું નહીં હોય તેમ વધુ ચપકા મૂકવા માડયા:

તસમિ લે હાથમે સુગ્રાત કરે બંદગી પે.
મનમે કપટ સો નપે હૈ નાપ નપ્ય કે!
આગરે મે આપ દારા ચોકમે ચૂનાય દિતો,
માથો નિજ તાત છત્ર છિલ લિતો છપકે!
શાહસરે ઘેર લાગો અદ્ધમ દુવાઈ ફેરી,
નાથ દિતો કુદુમ તમામ ચાપી ચાપકે!
બૂધન મનત શકે હાદિ મતિમંદ ભયો,
નોસો ચૂકા ખાપ કે બિલ્લુષ બેડી તપકે!!

આ કુટુબેણું અવશ્ય કરતાં બાદશાહ તેનો શિરઝેડ કરવા હાથે, પરંતુ સામંતોએ તેને અભયવાનની વાદ આપવાથી તેણે બૂધણને દિલ્લી છોડી જવાનો આદેશ દીધો. આથી બૂધણ પોતાની પવનવેગી કેસરી ઘોડી પર સ્વાર થઈ બાદશાહને નમ્યા વગર ચાલ્યો ગયો. ઔરંગઝેબે તેને પોતાની મસિદમાંથી જોયો અને એક બાટને કહ્યું કે એને પૂછ કે ક્યાં કાણુ કરે છે? આથી તે ખુશામદ ખોરાએ બૂધણને પૂછ્યું:

હે રંગ નૌરંગ શાહકો, ઔર ન દુલો રંગ;
સાત દિપ નૌલ ખંડમે, જૂરે ન કિતે જંગ!

તેને બાદશાહની ખોટી સ્તુતિ કરતો જોઈ બૂધણે મ્હેણું માર્યું કે:
કેતેલ દેશ નિતે દળકે બળ, દબ્બિન દેશકો ચાંપિકે નાખ્યો!
માન સુમાન હયો સુજસતકો, સરત કો રસ ચૂસકે ચાખ્યો!
પંજન પેલી મલેચ મલે સળ, સોલિ બચ્યો જિન દિન વહે બાખ્યો!
સારંગ હૈ શિવરાજ બળી જિન, નૌરંગમાં રંગ એક ન રાખ્યો!

પોતાના યત્નુ શિવાજીની પ્રશંસા સાંભળી ઔરંગઝેબને ઝાલેઝાળ બળી અને બૂધણને પકડી લાવવા તેણે સ્વારો દોડાવ્યા પરંતુ તે નિરર બાટ તો વિધાસુ કેસરીને એક મારી ક્યાંનો ક્યાં ઝાડીમાં અદ્રશ્ય થઈ ગયો હતો!

બાટની બટાહને લગતાં કેટલાંક રણગીતો અત્યંત આકર્ષજનક પરિસ્થિતિમાં લખાયાં હોય છે. વિદ્વંસીને માટે કહે છે કે જ્યાં તે “શાહનલુ” લખવા બેઠો હતો ત્યાં પોતાની આસપાસ ધરાની જંગલદારોની તસ્વીરો મુકાવી હતી, અને પોતાની સમિપમાં દાસ, તરવારાદિ સધળાં અસ્ત્રશસ્ત્રો મુકાવ્યાં હતી, જે સર્વેનું તે નિરિક્ષણ કરતો જતો અને એવી રીતે પ્રેરણાપુરક થઈ આકર્ષક શબ્દો રચતો જતો! છેલ્લાં જગત્પ્રસિદ્ધ પુસ્તક દરમ્યાન ડૉ. જૉન મૅકકેએ “In Flanders’ Fields” નામક રણગીત એક આકર્ષક શીટ ચોરસ ખાદીમાં બેસી નોડ્યું હતું! કાલંકમનાં કહેવા પ્રમાણે સ્કૉટ પ્રજાનું સડાઇનું ઉત્તમોત્તમ ગીત “Scots Who Hae!” છે, જે કવિ બર્નેસ જંગલમાંથી ઘોડેસ્વાર થઈ મુસાફરી કરતાં બતાવ્યું હતું, જે વખતે આકાશમાં ચંદ્રનો ચત્તી હતી અને બિજાની ચમકારા મારતી હતી!! અંગ્રેજી અને ઇંગ્લેન્ડ વચ્ચે વિમલ થયો

ત્યારે ફ્રાંસીસ સ્કૉટ હો નામક દેશપ્રેમી અમેરીકન સિપાહે ફોર્ટ મેક્લેન્ની નામના વિસ્થાપર અમેરીકન સુડો ફરકતો જોઇ "The Star spangled Banner"નું ગાયન જોડ્યું હતું. પ્રત્યેક સેનિકે તે ગોઠે ક્યું હતું, અને તે છેવટે અમેરિકાનું રાષ્ટ્રગીત થયું હતું. "And better than a poets' fame, a little grave without a name" નો લેખક ફ્રાન્સિસ લેન્ગ્વિગ નામનો આર્થિકડોનો કચરાપતિ હતો, જે પાછળથી "I was killing Fusiliers"માં ભાલા ખરકાર થયો હતો, અને જુલાઇ ૧૮૧૭ માં ફ્રેન્ચ સર્જની લશ્કરમાં માર્યો ગયો હતો. એ પ્રમાણે ભાટ લોકો અનેક સ્વર્ગમાં સ્વદેશ, સ્વપ્રભુ, અને સ્વધર્મની અતુલ અને અકથનિય સેવા ખજાણી સ્વભૂમિભક્તિની કેળી પરાકાષ્ટા પ્રદર્શિત કરે છે તેનું પથારીગય વર્ણન કરવા કોઈ પણ કલમ સામર્થ્યવાન નથી. એક સંખ્યાન બારેઘ પોતાની સ્વામિભક્તિ અને કૃતજ્ઞતા દર્શાવતાં પોતાના પાલનદારને સંબોધી કહે છે:—

"Strahni-Bano, ti sokole srpski!

Tvome Diogu i tvome junashtvu

Serw su brodi, dyegody dodyesh vodi!"

“ઓ પ્રભુ આહિન્ય! હું સંખ્યાન બાળ પક્ષી. તારા પોતાના નિમકલસાસ અરુપ કીયોગુ ઉપર સ્વાર થઈ અને તારાં પોતાનાં બાહુબળ પર ફૂસ્તવાર રહી છું. જ્યાં પણ જાવ ત્યાં નિર્ભય રહેજે. એક દિ'હી ભાટ પોતાના દેશ ઉપર દુર્દૈવનું પ્રભુત્વ જોઈ અને તેને અસહ્યતામાં કુળનો જોઈ લલપલાવક ઉદ્ગાર કાઢે છે કે:

વિવાદિ બાટે હું વહાં કેસે કેસે? કલામ આને હું દરમિયા કેસે કેસે!
જહાં દેખિયે મોઝ્ઝ સેના કે હાયે? બિટે નામિયો કે નિશા કેસે કેસે!
બને પદકે ગોરંડે બાપા દિવ્યતિ મુરિદાને પોરે મરાં કેસે કેસે!
બસો મૂર્ખતે દેવિ આર્યો કે નિ મે, છુમ્હારે લિયે હું મકાં કેમે કેસે!
અનુલોભ આલસ્ય સન્તોષ સેવા હમારે બી હૈ મિદરખાં કેસે કેસે!
ન આપ્ત દયા આહા! જો બલિયોંકા, તડપને રહે નિમજ્જાં કેસે કેસે!
વિધાતાને યાં મળિખયાં મારને કો બનાવે હું ખુશર જવાં કેસે કેસે!
અભિ દેખિયે કયા દશા દેશકા હો! બલતતા હૈ રંગ આસમાં કેસે કેસે?
હું નિર્ગન્ધ છસ બારતિ વાટિકા કે યુસે લાલ ઓ અર્ગવાં કેસે કેસે?
હમૈં વહ દુખદ હાપ મૂલા હૈ જિસને તવાના કિયે તાતવાં કેસે કેસે!
પ્રતાપ અપી હોટેલમે નિર્ધનજતા કે મજે લૂટતી હવ ઝગાં કેસે કેસે!

(અપૂર્ણ.)

રમ્ય વિહાર.

ત્રેટક.

(૧)

ગગને સખી ! જો શરી પૂર્ણ ખીલે,
કેં સોલ કળા રસ ઇન્દુ ધરે;
મૃદુ શાન્તજ સૌમ્ય પ્રકાશ થકી,
જડ ચેતનમાં રસ લક્ષણ કરી.

અહ ! મુંદર છે,

સુખ રૂપ જ છે,

ખીલવું તુજ ચન્દ્ર અનપમ છે.

(૨)

ખીલવા અહતું મુજ દિલ હવે,
તુજ શું કેં રમ્ય મુવાસૂ અહો;
રસપૂર્ણ સદા ખીલવું ગમતું,
અવ, મુંદરી સાથ વસી રમવું.

મુજ રમ્ય દલે,

મુવિચાર રમે,

ખમ્મ ! રમ્ય વિહાર અખંડ ગમે.

નલિનીકાન્ત:

:૦:

સ્પેનમાં કોઈપણ યુરોપિય દેશ કરતાં ધણીયે યોગ્ય રાજદા પેપરો પ્રગટ થાય છે. એક ડાકટરનું એવું કહેવું છે કે પદર જણમાંથી ફક્ત એક જાય. ચોતાની બને આંખો સારી હાલતમાં ધરાવે છે.

ત્રણ જાતના કુતરાઓ છે જે કદીપણ બસતા નથી. એક જોરદારીયન કુતરો, ખીન્ને છછપરીયન સેફર્ડ કુતરો અને ત્રીજો તીજોરનો સીંદના જેવું માથું ધરાવતો કુતરો.

સૌથી શરસ અને સૌથી મોંઘી કામતોને આગડાનો સામાન ચીનમાં ચનચનકુ મને બનાવવામાં આવે છે. એ ચામડું સોપ, ગોઠવી, ચાર્ક પગેરના દીલપરથી ઉતારીને અને તેને સાફ કરવામાં આવે છે. એ ચામડુ ધણીયે ટકાઉ અને મજબૂત દોષ છે.

સીસેનમાં એસેતીક એસીક નાલીપેરના કેટલામાંથી બનાવવામાં આવે છે.

સમન.

સંસારનો કંસો.

લખનાર:—દારાં કાષીયા

પ્રકરણ ૨૫.

“તમે મને ખાત્રી આપી શકશો, મીરા ગઝદર, કે તમે માહરાં ધણી-આણીનાં ગુગ થઈ જવા વિષે કશુંજી નાણુતાં નથી?” જેહાંગીરં વાડીયાએ પ્રશ્ન કર્યો.”

“ખચ્ચીતજ, નહિ,” તે મહારીએ અટ જવાણ દીધો; “હું કેમ રીતે નાણી શકું?”

“હું ધાડુંછ,” હવે દીનળાઈ ગઝદર વચ્ચે પડયાં, “કે આપણે વગર ફોટા દનો આપરા વચ્ચે તરખાત મચાવ્યેછ. મીસીસ, હીરજીભાઈ. કેયે ણાહાર નિકળી પડયાં હશે, અને ત્યાંથી ધાર્યાં કરતાં ધ્યાનમાં અને ધ્યાનમાં ઘણાં દુર જતાં રહેલાં હોનાં જોઈયે. કદચ પોતાનો રસ્તોજી ભૂલી ગીયાં હોય; ખર્ચા-એક નહિ પણ અનેક ધખારા ભયાં વિચારે મને આગ્યા કરેછ. મીં હીરજીભાઈ, ભાઈ, જરા ધીરા પડો ને મનને શાંત રખો. માહરી ખાત્રી છે કે સૌ સાડુંજ છે, જરા બુક ખાચકો જમી લેજો; તમે તો કાંઈ ખાધુજી નહિ હોયે, અને પરવરદીગારની મેહુરથી તમે જમી નહિ રહેલા હોશો, તેટલાંમાં તો તમારી ધણીઆણી જીવડું આવીને ઉલીળી રહેલી હોયે. કાંઈ એવણુ નાદુરૂં ણચ્ચું નથી કે ફીકર કરવાની જરૂર હોય. ણાવા; મરી જાઉં, તેથી જરા શાંત પડો. એમ છેક આકરા ગાલરા ણનીને ભાજીતું પાણી ના થઈ જાવો!”

“ખીહવાની કાંઈજી જરૂર નથી,” મની હવે સીપટી થઈ. “કાંઈ તમુને હું મદદ કરી શકું એમ છે, મીં હીરજીભાઈ?”

તે લગરીક નારીપાશ થઈ કે નાનાંની ગેરહાજરી વાસ્તે તેણે જોઈયે તે કરતાં ઘણું વધારે દીલમાં દીધું; પણ વળી તેજ ઘડીએ તેણીએ પોતાને સધારે આપવાની કોશેશ કીધી કે એ તદન કુદરતી હંતું કે તે પહેલો ‘કાક’ હતો અને તેથી તેને એટલું ણધું ખચ્ચીતજ લાગવુંજ જોઈયે. પણ તે તેણીની આપકુસી-જોરી જળાં અને મીઠા મીઠા જોલો તળે પાછો જઈ જરૂર રાહ પર આવી જયે; એવી તે દગાળાજ દદાને ઉમીદ બરેલી ખાત્રી લાગી.

“તું જરા હાલમાં જઈને બેસ, માય, મની,” તેણીનાં દીનળાઈ પુઈએ ફર માંચું. “મરે, જ્યારે જીવ વમાસણુમાં પડેલો છે ત્યારેજ આપરે તાંક કોઈ

આવીને ગેહું છ, નહિ તાહરે દાહરાઓનાં દાહરા સુધી કોઇ કારે ચઢ્યુંની આવે નહિ. બા, મની, તું જરા જમને વાતચીત કર્યા કર; હું ઓચ તાહરી પુથે આવી.”

દીનબાઈ ગઝદરે જેહાંગીર વાસ્તે લોહું મંગાવ્યું અને તેને ધીરો પાડવાને વાસ્તે તેણીએ પોતાનાથી બની એટલી સઘળી કાચેશે કીધી. તેણીએ તે ગાંભરા પડેલા ભરથારને એટલુંજ સમજાવવાના ચાલુ પ્રયત્ન કીધા કે તેની ભારજ દેથે જોડે અને દુરનાં રસ્તે નિકળી પડી હથે, અને તેથી મોડી કે વહેલી જરૂર પાછી ઘેરમાં ફરસે. બીહક કે ધારતીને ઉતપન્ન કરવાની આટલી બી અવશ્યકતા ન હોતી.

પરંતુ જેહાંગીર વાડીયાતું મગજ જરા બી શાંત થઈ શક્યું નહિ. દીનબાઈનાં ગમે તેવા લલાઈભર્યા, ધીરજવંતા સખુને છતાં તેની આકુળતા વ્યાકુળતા તો વધતીજ. ગંધ. તેનાથી એક છુક પણ ગળામાંથી નીચે ઉતારી શકાયો નહિ, અને જ્યારે તે લંલાં જાતુ તેને છોડીને પોતાના ઝોરણમાં ગયાં ત્યારે તેણે પોતાના તપતા છવને હેઠા પાડવાની મક્કસદથી લગભગ અર્ધાં ગલાસ જેટલોં પ્રાન્ડી કાઢ્યો અને બેઘડક કાચો ગટાવી ગયો. તે કશું બી ખાઈ શક્યો નહિ-તેનું તન અને મન બંને તે આખજા દીવસમાં તેને લાગ્યા કરતી કાંઈ લયાનક આગાહી જે સેવટે ખરીજ પુરવાર થઈ હતી તેને દીધે જાહુ દુઃખતું અને ઠળતું હતું તેનું હીલ તેનાં મગજ પરની આકૃતમય ચીંતાથી એટલું ધધણી આવ્યું હતું. કે હવે તેને લાગ્યું કે તે કાંઈ પણ વધુવાર ખમી શકવાનો ન હતો.

જ્યારે રાત્રીના ભુરા ઓળાઓ આકાશ ઉપર દેખાવા લાગ્યા ત્યારે તેની દેહસ્તનો કાંઈ પણ સુમાર ન રહ્યો. તેણે ઘણું નેશથી ચંગ વળકડ્યો ને દીનબાઈ ગઝદરને તાળડતોળ પોતાની આગળ તેડી મંગાવ્યાં.

“કાંઈની કરવુંજ જોઈએ, અને તે બી ઘણી ઉતાવળે !” તેણે રાતો ભુંડ જેવો મારી જઈ બરાડ પાડી. “માહરાઈ હવે ધીલ વધુવાર ખમી શકાવાની નથી.”

આ સાંભળી દીનબાઈ ગઝદરે પોતાનાં સઘળાં નોકર આકરોને તેડાવી મંગાવ્યા અને તે લોકોના હાથમાં લાકડી તેમજ ફાણસો આપી તૈયાર કીધાં.

“હું પણ એ લોકો સાથેજ જવશ,” જેહાંગીર વાડીયાએ કહ્યું. “માહરી ડારલોંગ એમ જાહાર કોણ બંધે શું બી દુઃખ ને આકૃતમાં હોયે તે વખતે હું ઘેરમાં નચીંતાઈથી કબી બી રહી શકવાનો નથી.”

જે આ સઘળા ઉશકેરણીનાં આવેશમાં તેણે ફકટ એકજ વખત પોતાનાં કમમાં જવાનો વિચાર કર્યો હતો તો તે ભેદની આવી તેને એકદમ મળી ગઈ હતે; પણ મોટાં કમનશીબે તેને કાંઈ તેવો ખ્યાલ કરવાતું મુઝ્યું નહિ; અને તે એનું વેલપ તેની સાથે પેલી નાપાકીભરેલી ચીઠ્ઠી ખુદ્યા વગર એગતું એમ પડી રહ્યું. તે બધા નોકર આકરો સાથે જાસો બે કલાક ઘેરની જાહાર રહ્યો, કે ન દરમીયાન

આકાશમાંથી સુર્ય નારાયણનો અંખમાં છાંખેો પણ પડછાયો નાખુદ થઈ ગયો, અને દુન્યા ચુપકીદી ને અંધારામાં ગરક ગઈ, સામી નદીનાં ખાણી પણ ચુપ અને ગુપ્ત બની ગયાં. અવાજ કેમે કરી કેશીએ મેચી આવતો નહતો. સઘળે નજર તાણીતાણીને ફેરવવા છતાં તે રૂપસુંદરીનો મનોવેધક આકાર કેથે ખી નજરે પડ્યો નહિ.

સઘળા નારાજ, નાશીપાથ થયેલા, થાકેલા, કંટાળેલા કથાં પરીણામ વગર ઘરે પાછા ફર્યા જેહાંગીર વાડીયો તો ધાસ્તીથી હીવાના જેવોજ થઈ ગયો હતો; તેની ખાત્રી થવા લાખી કે નાજને કાંઈપણ થયું હતું; પરંતુ એતો તેને વિચાર આવીજ ન શક્યો કે તેની પોતાનીજ બદમાસીનો તે કંગાળ નિર્દોષ લોગ તેને, પોતાની નિર્ભજ નામોશીલરેલી હાલત જાણતાંજ તેજ ઘડીએ ઘણી વળાણવા ભોગ છતા, તે હીંમતથી તણને જતી રહી હતી.

“માહરાં ઘણીઆણીનો તો કાંઈખી પતો નહી મળતો,” ઘેરમાં દાખલ થતાં સમેતજ જેહાંગીરે તો-ઘણાં દુઃખથી બંસડી કહ્યું. “માહરે હવે એકદમ પોલીસ સ્ટેશન ઉપર જઈને આ બીનાંને રીપોર્ટ કરવો ભેઈશે.”

હીનળાઈ આંખમાં આંસુઓ સાથે પોતાના ઓરડામાં જતાં રહ્યાં; જ્યારે મનીએ એક હીંમતજરેલી ખેદરકારી દેખાડવાની કોશેશ કીધી.

“બધું જરા વળાતમાં ખતમ થઈ જશે, અને, જ્યારે એને માલમ પડશે કે હવે નહિ મળી શકે એવી રીતે શુભ થઈ ગઈછ ત્યારે જરૂર એ મને યાદ કરશે,” તે પોતાનાં મનથી બખડી, એ મક્કારી મની ગજદર.

પરંતુ તેણીનાં ચહરાએ તેનો રંજ થોડો ઘણો ખોહી હીધો હતો, તેણીની આંખમાંનું તેજસ્વી નુર થોડું ઘણું ઉડી ગયું હતું. તે જાણતી હતી કે તેણીએ બાપડી નાજને કેવી રીતે રીખાવી ને સતાવી હતી, તથા તેણી શા વાસ્તે તે જવાનનો પલ્લો તણને જતી રહી હતી.

મછી તે બન્યું કે જેનાથી જેહાંગીર વાડીયો ખરેખરી ભયંકર સચ્ચાઈ જાણવાને સામર્થ્યવાન થયો. તે પોલીસ સ્ટેશન ઉપર રીપોર્ટ કરવા જતો હતો; ગાડી પણ તેને ત્યાં જેંચી જવા તદ્દન તૈયાર ઉભેલી હતી, તેટલાં બહારની સરહીનો ખ્યાલ કરી તે પોતાનો ગરમ ઓવરકોટ લેવા તેનાં ઓરડામાં ગયો ત્યાંની બત્તીઓ સળગાવવામાં આવેલી હતી, તે છતાં તે ઓગટા તેને કાંઈ એવો ડરામણો લાગેો કે તેનું જોરાવર હૃદય તે સમજી શકે એટલા બધા મોટા ધગધગાઓ કરવા લાગ્યું. એ શું હતું? તે તે ઓરડામાં દાખલ થયો, અને લગભગ સૌથી પહેલેલીજ નજર પેલાં કમખખતીભર્યાં નાનાં સફેદ એનવેલપ ઉપર પડી અગાધ ધાસ્તીથી તેનાં કપાળ ઉપર પરસેવાનાં ઝરણાંઓ પુરી નિકળ્યાં. યા, પરવરસીગાર! નાજને બધી સાચી વાત જાણી તો નહિ લીધી હોય? ને તેગ થયું તો—

તેનું આખ્યું કપાળ પસીનાથી બધું ભીંજાઈને તરળોર થઈ ગયું. તેણે કુજતા લખલખતા હાથે પેહું કાગજ લીધું, એનવેલપ ઉપરથી ઉખેડી નાખ્યું અને તેની અંદરનો સમાવેશ તેનાં હાથમાં સડી આવી પડ્યો.

તેણે પહેલ્લાં નાનકડાં કાગજ વાંચ્યું. તે બધું જાણવા પાગી હતી અને તેને છોકરીને જતી રહી હતી ! તે પહેલ્લી જે ત્રણ મીનીટ તો સાંવ પત્થરજ થઈ ગયો. અને તે કાગજનાં શબ્દોનાં ગાયેનો ઘણી મુશીબતે ઉઠાવી અને સમજી શક્યો- કે મળી ગઈ હશે આ સાથે જીંદગી ચીકી તેણીને દેખાડી હતી. તેણે તે વાંચી, શબ્દે શબ્દ-તેની પોતાની દેહીયત-અને તેનાં કપાળ ઉપરની નસો બધી પુંગાઈ આવવા લાગી, ત્યાંમુધી કે તેઓ એક જાડા દોરડાંની માફક ખડી થયેલી જણાઈ.

“જો આપ ચીકીનો લખનાર કોણ મુજબ બદલાય છે તે હું જાણતો હતો તો તે નાપેકારને હું જીવતોને જીવતો જ ચીરી નાંખતો.” તે ઘણું ઉશ્કેરાયેલા અવાજે મોટેથી બોલ્યો. “ઓહ, માહરી નાનકડાં ! માઈ ડારલીંગ !”

તેનો પેહલ્લો વિચાર તેણી માટે હતો-તે બાપડીનું દુઃખ, કલ્યાણ, કળતર, નાંમોશી, નિરાશી અને એકલવાયાપણું. ઓહ, તે મધુરી માહાબુળ ! તે મીઠી, મનોહર, રાંક સુંદરતાનું ગેમુલ શુભ-તેણીની સાથે નિષ્કલંક અને જરૂરનાં જેવીજ લોખી આંખો વટી આ બધા લયાનક દોજળી શબ્દો વાંચતાં તે ધારતીથી કેવી કમકમીને ધરણ હશે ? અરે, નાંમોશીનાં માટે શું તે બાપડી મોહતની લગો-લગ આવવા જેટલી ક્યારાઈ ગઈ ન હશે ? અભાગ્યા જેહાંગીર વાડીયાતાં અટવટ અને અકળામણોનો તે ધડીએ જાણે કશે સુમારજ ન રહ્યો.

તે એક એકલગેટો ગરદ હતો. પરંતુ તેની પોતાની નાંમોશીની વાતમાંથી લોખી નાનકડાં જાણવા લેવા વાસ્તે તેણે તેની જીંદગી પણ આવી કીધી હતી. તે લયાનક ચીકી વાંચતાં તેનો દેખાવલો ચેરે એક આતશ માફક જળવા ને જાળવા લાગ્યો. તે આખી નિર્વજ કહાણી કેવી લયકર હતી ! તે ગરીબ કુમળી બાળકીએ એ સઘળું વાંચતી વખતે કેવું સહન કીધું હશે-રે, તે બાપડીએ કેવી કેવી વેદના કાંત પીસીને વેડા હશે ! નાંમોશીથી તે વફાદાર અમુઓ કેવી ક્યામણી રવેશે નીચે જુમી પડી હશે ! તેણીને કેવી જખુનમાં જખુન વેદનાં થયેલી હોવી ભોઈએ કે તે તુરતજ તેને છોકરીને જતી રહી મોહત માંગતી, મોહત માટેજ કળાણકાર કરતી !

જેહાંગીર વાડીયાએ કાંતેકાંત ખીર્યા. જો તે તે કળાણ મુજબ જેને આ ધારકી શબ્દો લખવા જેવી સરકશી કીધી હતી તેને એકજ લાકડીના નિર્દય ફટકે જખેદ કરી શકતો હતો ! કોણે તેની બધી વાતો જાણી હશે ? આ નરમ દીલની ને નિયા લેસ મગજની લોખીજનની વીરૂધ્ધ ફટકો કોણ ચશમચોરના લાશ સાફ મારવામ આજ્યો હશે ? તેમ જા માટે કરવામાં આવ્યું હતું ? સઘળું ગીયું ગરજનમ પરંતુ તે કેવી હદનો મુરખ બન્યો હતો તે તેણી આગળ કોણે દેખાડી આપ્યું હશે ? અલગત, તે મળી ગઈ હતી- તે મીઠી, મધકલી, મીઠી, ઝેરી છરીનું તે કાગ હતું. આ દુષ્ટ ચીકી તેણી ઉપર લખવામાં આવી હતી, તેણી ઉપર મોક લખામાં આવી હતી, અને તેણીએજ તે નિર્દોષ નાનકડાં દેખાડી હતી.

તે કાંઈ તકિ તેની પોતાની આગળ તે લખને આવી અથવા કાંઈ નહિ પોતાનાં પુછને લઈ જઈને દેખાડી ?

જેહાંગીર વાડીયા હવે બધી મકસદ સમજવા લાગ્યો. એ સઘળી મસ્તીનું કારણ શું હતું? અદેળાઈ?

“એ કસકુતમ સાથે પજોટાઈ જઈ અને એને ઘણા લાહરે આપીને મેં જ માહુરી ગરદન મચકાવી નાખીધ,” તે અનંત ધીક્કારથી બરગડ્યો. “પણ આવી કીસમે વસ્તવાનો એનો શું ઇરાદો હોયો જોઈએ તે હું જરૂર જાણીશ.”

પાંચ મીનીટ બાદ, તે ઉશકેરણી અને ક્રોધથી ધમધમી આવેલા ગાલો અને લાલચોળ આંખો સાથે દાંતબાઈ ગંજદરવાજા ‘હાલ’મા આવીને ઉભો હતો. તેણે પેલી જે ખાનાખરાખીની મુગી ગુવાહી પુરતી ચીઠ્ઠીઓ ટેબલ ઉપર ખુલ્લી નાંખી દીધેલી હતી.

“તાહુરાં મનીબાઈને જમને કેહ કે મને અહીં આવીને મળે,” તેણે ઘણાં ઠકરાવેલા સાહદે હોકમ કર્યો—“અને કેહ કે એકદમ આવીને મળે.”

અને એકવાર ફરી મની ગંજદરે તેણીનું સઘળું જોર એકઠું કરી લીધું, ને તેની સામે આવીને ઉભી—હીંમતથી, દમામથી, ખીહધા કે ધુન્યા વગર, પોતાનાં ચેહરા ઉપર તેને માટે મોટી ફીલસોફીનાં બનાવતી દેખાવ સાથે.

“હીયર મીં હીરજીભાઈ,” તે આવતાંને વાર સીપલી થઈ-પરંતુ તે શબ્દો તેણીનાં હોઠો ઉપરજ મરી ગયા. તેનાં ચેહરા ઉપર એકજ નજર નાંખતાં તે પામી ગઈ કે જે જંગ તેણીએ માંચે હોયું હતું તેમાં તે હારી જતી હતી-અલગત, હાલ ને કાજ વાસ્તે.

ત્યાર પછી તેણીએ પેલી જે જીવલેણ ચીઠ્ઠીઓ ટેબલ ઉપર પડેલી જોઈ, અને બધું શું બન્યું હતું તે પામી જતાં તે અકોરીને એક ઘડીને પણ વિલંબ લાગ્યો નહિ. તેણે પોતાની જીભ જે દાંતોની હાર વચ્ચે કચડી-તે મુર્ખ બની હતી; નાજની પેલી ચીઠ્ઠી આખ્યા ને વંચાખ્યા પછી તુરત તેને ફાડી નાંખવી હતી; અને ત્યાં પોતાનાં ચેહરા ઉપર હડહડતી દુરમનાઈનાં દેખાવ સાથે ઉભેલા તે જોરમંદ મરદ સનમુખ જોતાં તે ઘણાં પસ્તાવાથી અટવટ કરવા લાગી કે આખ ચીઠ્ઠી મુંઝ નાજની આપી દેવા જેટલી તે જોવકુદ કેમ બની શકી હતી. અલગત બધી ચીજો કેમ વલાણ લેનાર હતી તે તે કાંઈ જોઈ કે લાંખી શકી હતી નહિ. તે તો નાજ આગળ પાછી ફરવાની આશામાં હતી; અને તેણીને છોડીને જતા રહેવાની તેણીની મકસદ ફકટ એટલી હતી કે એખલી પડતાં નાજ તે ચીઠ્ઠી પુરતા ધ્યાનથી વાંચે અને તેની તેણી ઉપર જરા વધારે સારી અસર થાય. આ બધા તેણીના પ્લાનો હતા-આ બધી તેણીની તદબીરો હતી.

હવે તે જોઈ શકી કે તેણીએ એક ઘણી ગમખવાર ચુક કીધી હતી! તેણીએ પોતે પોતાનો નાશ શોધ્યો હતો; પણ હવે તો જે જોઈ એ ખરી, તેણીને સંજોગોને શરણે જવાનુંજ હતું. જેહાંગીર વાડીયાની કાળી ભમાર આંખો, તેનાં ગુસ્સામાં બિકાળ ને ભયાનક દેખાતી, તેણીનાં ચેહરા ઉપર ચોંટી બેઠેલી હતી;

અને તેણીએ એક વિજળીનાં બટકાનીજ બહુ, હવે કેવી રીતે પોતાની તદખીરને માર્ગે આપવો તે નક્કી કરી લીધું.

“મેહરબાની કરી તમે મને કહેશો,” તેણે ઘણું સખખત, અવાજે કહ્યું, “કે આ નાતરસ, દગાખોર ચીકી માટે તમે શું જાણો છો?”

“કંઈ ચીકી?” તેણીએ પુછ્યું, સાવ નિર્દોષ અભયબીનાં અવાજે.

“એની ભણી નજર ફેરવી ને તમે જોશો?” તેણે કરકાઈથી જવાબ ક્યો—તેનો સાફક ઘણો તોછડો પણ લાગતો હતો.

તે તેને નાતાબેદાર થવાની હીમ્મત કરી શકી નહિ. તેણીએ તે ચીકી ધીમેથી ટેબલ ઉપરથી ઉપાડી અને પછી જાણે એકાએક માલમ પડી આવ્યું હોય તેવા ઢોંગી દેખાવ સાથે તે જેહાંગીર વારીયા ભણી ફેરી.

“કાંય, એ તો માહરી ચીકી છે!” તે જોતી, અને તેણીનો ચહેરો ઝુમી પડ્યો. એક ભલો અચંગ એકત્રેસં પણ આ વખતે એનાં કરતાં વધારે સરસ રીતે પોતાનો લાગ-ભજવી શકી હતે નહિ. “ઓહ મીઠા હીરજીભાઈ, હું કેવી દલગીર થઈ છું કે એ નાપાક ચીકી આખરે તમને પણ દેખાડવામાં આવી.”

“તમારી ચીકી?” તેણે ચીંચવાઈ પુછ્યું, “હા હું જોઉં છું કે એ નિર્લજ્જ હીરજીએ તમારી પરજ લખવામાં આવી છે. તમે કેમ હીમ્મત કીધી એને લઈ જઇને માહરી—” તે ‘પરજોતર’ કરીને જોલવા જતો હતો, પરંતુ તેનાં અંતઃકરણે તેને કંઈ દીધો અને તે શબ્દ તેનાં હોઠો વાટેથી બહાર પડી શક્યો નહિ. “એને લઈ જઇને તે આ નિર્દોષ છોકરીને શા માટે દેખાડી?”

“મેં કાંઈ ખોટું ક્યું?” તેણી જોતી પડી. “ઓહ, આઈ એમ સો સારી. મને કાંઈ પણ વિચાર આવ્યો નહિ—હું કાંઈની ખ્યાલ બાંધી શકી નહિ.”

“નોનસ-સ!” તેણે ઘણું જોશથી પણ જગીન ઉપર પગ થોડી ગજાનાં કીધી, “તું જાણતીજ હોવી જોઈએ કે આ ચીકી તે બાપડીનું આ તો સાવ નિકંદનજ કાઢી નાંખશે અથવા તો તેને દીવાની કરી મેલશે.”

“ઓહ નહિ—ઓહ, નહિ—તમે એમ ગુસ્સો નાં કરો,” તે કરગરી. “સારી ખલતને ખાતરખી હું તમને નાશજ કે ગુસ્સે કરવા સજ નથી—હું તમને રતીભાર બી દુઃખ દેવા ખુશી નથી.”

તેણીએ પોતાનાં હાથોમાં ચહેરો છુપાવી દીધો; મગર હવે આ બધા ઢોંગ માટે ઘણું અસરકારક થયું હતું. જેહાંગીર વારીયાનો ગુસ્સો તેનાં પુર બાહારમાં પ્રગટી ચુકો હતો.

“હું એ જાણવા માંગું છું,” તેણે તેણીને ચઘરાવી—“કે જ્યારે આ કાગજ તમને મળ્યું ત્યારે તમે સીધાં માહરી આગળ કાંય નહિ આવ્યાં?”

તે તેનાં ગુસ્સામાં પોતે પોતાને એટલા ભૂલી ગયો હતો કે તેણી સાથે તે ઘડીકમાં ‘તું તો’ થી વાતો કરતો તો ઘડીકમાં ‘તમે અમે’ થી.

“માહરી-માહરી-હીંમત યઈ નહિ શમી,” તેણીએ તોતરા અવાજે જવાબ દીધો.

“હું મારી શકું છું,” તેણે કહ્યું, “કે એ ચીઠ્ઠી માહરી આગળ લઈ આવવાની તમે હામ લીધી નહિ શક્યાં. પણ માહરી અભયળી તો એ છે કે તે લઈ જઈને એક સાવ નિષ્કપટ છોકરીને દેખાડવાની તમારી હીંમતજ કેમ ચાલી? એ ચીઠ્ઠી એ ળીચારીને દેખાડીને તમે એને શું કીધું છો તેની તમને કશું છે? તમે એનું ખુન કીધું છો!”

“હું જાહુ દલગીર છેઉ,” તે બુમી પડેલી આંખોએ માંડમાંડ સમજી શકાય તેવા સાહદે બોલી. “હું શબ્દો કહી શકે તે કરતાં બીજા જ્યાદા દલગીર છેઉ. હું કશી ઇજા કરવા ધારતી ન હતી; તે કાગજમાંજ લખાયલું હતું કે, જાધુ’ તેણીને જણાવી દેવું. હું જાણતી ન હતી કે જાધુ’ એટલી હદે માંડું બની જશે. ઓહ, જો તમે શુરસે યશો તો માહરો જીવજ જતો રહેવાનો છે! તમે શુરસે નાં કરતા-મને માંક કરો!”

તેણે હીલમાં નહિ વળુંવી શકાય તેવા કોપ ને કમકમાતથી તે ખુણસુરત ખવીસ તરફ દીઠું.

“દયાની વાત છે,” તે ઘણું કડવાસથી બોલ્યો, “કે એ અગાઉનો તાહરો જીવ જતો નહિ રહ્યો!”

પ્રકરણ ૨૬.

મની ગઝફરે તેણીનું લરાવહાર માંચું અભયળીમાં ઉંચકી ઉપર જોયું.

“તમે ઇચ્છો છો કે હું મરી ગઈ હતે,” તે જાણકી. “ઓહ, મીં હીરજી-બાઈ, યુ કેન નોટ મીન થીટ!”

“આઈ હું મીન થીટ,” તે ઘણું ઘોઘારી સાહદે મજબતાઈથી બોલ્યો. “એ કાગજ લઈ જઈને નામને દેખાડવાની તમને સત્તા કેણે આપેલી?” પછી તેણે ચીંચવાયેલા અવાજે વધાર્યું; “તમે કાંઈ એમ ના માનતાં કે આપ કાગજ લખીને તેનાં લખનારે તમને કશી કોમ્પલીમેન્ટસ આપીછ. એથી ઉલટુંજ, તેને કે તેણીને તમારે વાસ્તે કેવું ઉંચું મત હતું તે એ કાગજ તમારા પર આભારથી પુરવાર થાયછ. થેન્ક હેવન, કે કોઈએ બીજો એવું એક કાગજ તે છોકરી ઉપર લખી નથી મોકલ્યું.”

આ ટીકકા-આ તાણાજાણીભર્યા શબ્દો-મનીનાં જીગરમાં એક તોરની માંકક વાગ્યા. તેનો શુરસો-તેનાં કોપાયમાન શબ્દો કરતાંબી વધારે દુઃખની અસર આ તાણાંએ, તેણી ઉપર ઉપજાવી. તે તેની નજરમાં કેટલી હલકી પડી ગઈ હતી તે હવે જોઈ શકી. તેણીએ જોયું કે, તેની નજરમાં, તે નાનાં કરતાં ઘણી ઘણી

ઉતરતી હતી, અને કશોળી જ્યાંદા પ્રોગ્રેસ કરવા અગાઉ તેણીએ પોતાની જગા મેજની લેવાનું ઘણું અવશ્યન હતું.

“હવે ત્યારે હું જોઉં છું,” તે બોલી, જાણે કેવાં એક પ્રશ્નતાપથી હોય તેમ, “કે મેં ખોટું કયું છે. આખું એમ સોરી કે એ મેં લાવીને તમને નહિ આપ્યું; ખરચીત, હું કશીળી ઇજા કરવાનો ઇરાદો રાખતી હતી નહિ. તે ચોટ્ટીમાં ખોટું જોડણું લખેલું હતું કે એ માહરે તેણીનેજ લઈ જઈને દેખાડવી. આખું ડાન્ડ સી હાઉ યુ કેન પ્લેમ મી. એ બાબદની નાનુકાત અને માહરી પોતાની ભ્રમ-હારી તો તમે ‘ઇંગ્લેન્ડ’ નથીજ કરી શકવાનાં, જો એ કાગળમાં લખેલી બીનાં સાચી હોય—અને તે નામુદ્દર જવાને તમે માં તો નથીજ પાડતા—”

“માહરે નામુદ્દર જલું શા માટે જોઈયે?” તેણે વચ્ચે પડી તકાળે કર્યો.

“જો, ત્યારે, તે બીનાં સાચી હોય,” તેણીએ બરી રાખ્યું; આંખોમાં ધાસ્તી વગર તે કોપાયમાન મુવાન તરફ જોઈ, “તો માહરાં, આંદી અને માહરી વચ્ચે એવી એક બાબતે તમારે લાવવીજ ન હતી.”

“હું તમને ખુદ્દુ કેહું છું—જાણે તેમ કરતાં તમે ઇનસાફ લો—પણ તમારી સાથે સરખાવતાં નહીં તો પર્વિત્રાધ ને નિદોષતાનો એક નેકલફ ફરેસ્તો છે.”

જેહાંગીરનાં આ શબ્દોએ તેણીની છાતીમાં બળતરા ઉત્પન્ન કર્યાં.

“એમ કદાપી તમને લાગતું હશે,” તો બી, તે હસીને બોલી. જ્યારે તેણીને ચેહરો તો બધો લાચુકાર લાલ થઈ આવ્યો હતો. “જાણે હું જે ગમે તે પણ હોઉં, તો બી મેં તો સ્વચ્છ અને નિતિવાન બાનુઓ વચ્ચેજ માહરી જગા સહી સલામત રહેવા દીધેલી છે; એને તો એ સલામતી ગુમાવી દીધી છે.”

અયાગ જેહમત વડે જેહાંગીર વાઝીયો પોતાનો ગુસ્સો કાબુમાં રાખી શક્યો; ખુદ તેનાં હોઠો બી કોધથી ઉજળા પુતી જેવા મારી આવ્યા હતા.

“તમે છેક બધું એલારપેલાર મને ગમે તે બોલી જાઓ છું,” તે તુચ્છકારથી બોલ્યો, “આય ઇંગાળ કાગળ સાચું છે એવું ગાની લેવાનો તમને હક છેજ શું? ઇટ મે બી આ દીશ્યુ એન્ડ કોન્ટેમ્પ્ટીબલ લાઈઝ!”

“હું જાણું છું કે તે ખરું છે,” તે ચકોરીએ ચમકતી આંખો અને બીલાડી જેવાં ઝમકતા ડોળાએ દીગ્ધાતથી પરખાવ્યું, “અને તમે પણ જાણો છો કે તે ખરું છે. એક જેન્ટલમેન તરીકે અને કહેવાતા એક આગરહાર માટીદા તરીકે, તમે તે ના નથીજ પાડી શકવાના, તમે જાણો છો કે તમે પોતે જેહાંગીર હીરજીલાઈ વાઝીયા છો. તમે જાણો છો કે જે છોકરીને તમે તમારી ધણીઆણી તરીકે અહીં લઈ આવ્યા છો ત કોઈ નહિ પણ ઉદ્વાદેનાં ડાંગ લીનશાહ પારખની દીકરી નાજ પારખ છે; તમે જાણો છો એને તમે સાથી, દયાહીણ રીતે ઠગેલી છે અને એ તો પોતે પોતાને તમારી ધણીઆણીજ માનતી આવેલી હતી—”

જાખી સખેલા અણુહુદ ગુસ્તાનાં જુરસાઓને લીધે તે જવાનનો ચેહરો વધુ ને વધુ ફીકેકો મારતો ગયો.

“મને કેહ્યો,” તેણે જોખરા અવાજે સવાલ કર્યો, “કે એ બધી ચીજ સાથે તમને નીસળતજ શું છે ?”

“હા, હું કેહીશ.” તેણીએ જવાબ કર્યો, “મને એ સાથે કશી નીસળત રહીજ ન હતો. જો એને તમે કેથે ખીજે ઠેકાણે લઈ ગયા હો તે. હવે જ્યારે તમે એને અહીં લાવીને સખી માહરાં પુર્ણમાયના છાપરાં હઠજ—ત્યારે એ જાણદ સાથે મને નીસળત થઈ લાગવીજ જોઈયે હું કેહું છ કે એથી એક જોરતને આમારા ઘરમાં લાવીને તમે એક સુદ્ધા પ્રહસ્યને શરમાવે તેવી અણુઘટલી હુટ લીધી છ ને એઅઠળી કીધી છ. તમે એને તમારી માથ કે જોહન આગળ કઢી લઈ નઈ શકો નહિ.”

“હું ખાત્રીથી કેહું છ કે મે તેમ પણ કીધું હતો,” તેણે તે તણખલાં જેટલી છોકરીને આવી રીતે પોતાની સામે તકતક બોલી જતા જોઈ પોતાની કમતાકાતી કાખી દેવાની મક્કસથી ઘણું જોરસાથી પ્રકાશું.

“ત્યારે, મને માફ કરજો, તમે એને પહેલાં પરણી ગયાં હો,” મેં ગમ્મદરે જવાબમાં કહ્યું. “હું નથી જોતી કે ફરીયાદ કન્વાને તમને કારણ હોય; હું ધારૂ છ કે ફરીયાદતું કારણ તો આહરી પાસે છે. તમારા મહરપાછ દેખાવ ઉપર આંધળા ઈતખાર સખી માહરાં પુર્ણમાયે તમને પોતાનાં ઘેરમાં લીધા, અને તમે આવી દીસમનાં એક આસામીને લાવીને તેવણ ખીચાસાના તમારા ઉપરનાં આંધળાં વિશ્વાસને શરમભરેલી રીતે ઘાટ કર્યો ખીજે તે વિષે મને વાકેફ કરવામાં આવી—ખુદ તે આસામીને સ્ત્રીધા સવાલો પ્રકાશું કહેવામાં આવ્યું—અને તેણીની તરફથી મને જણાયું કે એ બધું સાચું હતું—સયાનક સાચું. તાજાં પારંગે મોહ-શમાં વિશ્વાસ મુકી એક સાથી સુખાંબરેલી વિજતથી મને વાકેફ કીધી. જો એને એમ કયું ન હતો, તો હું કદી પણ માનતે નહિ કે દુન્યામાં એક જાણા આટલી હઠની ધાટકી અને મુજી રીતે સહુલાઈથી ઠગાઈ શકે છ.”

“એને-એને તમને બધી સાચી ખીજા કહી-તાજાંએ પોતે ? અને હવે હું ધારૂ છ એ જાપડી મેં હવે સોધતીજ કેથે ગઈ હશે, કેમજે તે પોતે પોતાને જીવવા માટે તદન નાલાયક માનતી હશે ?”

“હું તથી જાણતી; હું એને માટે કાંઈ બી જાણતી નથી.”

“મને કેહ્યો, તમારા અને તેનાં વચ્ચે શું બની ગયું હતું તે ?”

તે મક્કસરીએ ઘણી ખુશીથી અને ઘણા સુખથી તેને કહ્યું હતું કે જે અજાણને તે આહુતો હતો તેણી સધળી લયનક વિખતિ જાણીને સાવ ઢાલો પુર્ણ થઈ, કથડાવલી લચકાએલી જોઈયે, તેણીના પગે આગળ ફસકાઈ પડી હતી; પરંતુ જોહાગીર વાડીયાની આંખોમાં કાંઈ એવા ચમકારાઓ જળકયા કરતા હતા કે જેઓએ તેણીને એ પોતાની ખુશાલી ઉપર કાંઈ જોગવા ચેતાવી.

“જાણું થોડું જનવા પામ્યું હતું,” તે બોલી “મેં એને પેલી ચીઠી આપી, અને તે સેવટની આજેરી સુધી વાંચી ગઈ. તે પછી ઘણું કડવાસથી રહી પડી, અને પોતાના લગનની બધી વાત મને કહી સમજાવી; અને એ સમજ મેં તે પોતે કેવી ખરાબ રીતે કઠાણ હતી તે એને સમજાવ્યું. મેં અગાઉ કહ્યું હતું તેમ, પછીથી માહરા પુર્ણમાયે મને બોલાવી અને હું એની આગળથી જતી રહી હતી.”

“અને તું શું એમ ત્યારે કેહવા માંગેછ કે માહરી નિર્દોષ કારણીને પોતે ખાત્ર નાપાક ચીઠી વાંચી હતી?”

“તમારે એની સાથે લગન કરી નાખવાં હતાં, મી. જહાંગીર, ને એનું સાક્ર નામ ટકાવી રાખવાનો તમારો નેક ધરદો હતો તો.”

“માહરી જેરહાજરીનો તે ઘણો હીચકારો લાલ લીધેલો છે, છોકરી,” હવે તે ઉશ્કેરાયો અને પોતાની ઉશ્કેરણીને ખુલાસાથી માર્ગ દેવા લાગ્યો. “હું આગ્યો ત્યાં સુધી તું કાંય નહિ થોળી અને એ કાગળ્યું તે મનેજ કાંય નહિ દેખાડ્યું?”

તે ખુણસુરત મક્કારીનો ચેહરો હવે બદલાઈ ગયો; તેણીની કાળી આંખો તેઓમાંની નાનુક નરમ લાઇદને લીધે મગજ ચક્રમ્મ કરી મેલે તેવી થઈ આવી. તે તેની વધારે નજદીક ગઈ, અને પોતાનો એક હાથ લાંબો કર્યો.

“આહ! ને મેં જોડું કીધું હોય તો મને દરગુજર કરો,” તે ઘણું નરમ અવાજે બોલી. “મેં તમારોજ વિચાર કીધો, તમારો એખંતાનો. મેં એને યાદ નહિ કીધી. ને મેં એક ભુલ કીધી હોય તો તે તમે મને માફ નહિ કરી શકશો, જ્યારે તે ફક્ત તમારે માટેના પ્યાર ખાતર થઈ ગઈ હતી? કદાચ-ખુદા મને મદદ કરે! કદાચ તમે છુટા અને મોકળા હતા તે જણીને કાંઈ હું ઘણી દલગીર નહિ થઈ હતી?”

ને અવાજે તે આ શબ્દો બોલી તે એવો તો મધુર વાગ્યો, ને ચેહરે તેણીએ તેનાં તરફ ઉપર જોયું ને તેની સુંદરતામાં એવો બહુઈ મોહ પમાડનારો હતો, કે ને તેનાથી તે કાંઈ અસર પામ્યો ન હતો તો તે કદાચજ માણસાઈ અવતારમાં લેખી શકાતો. પરંતુ તે ચક્રકર મક્કરે તેનાં ઉપર અસર, ખચ્ચીતજ, કીધી; અને તેનો નરમ થતો અવતાર તેણીએ ઘણી તિશ્વતાથી જોઈ લીધો.

“ને તમે જણતા હો?” તેણીએ ચરીત્ર જતરી રાખ્યાં. “મેં એક ભયંકર ભુલ કરી છે ફક્ત તમારી તરફનાં માહરા પ્યારને લીધે; પણ તે જાની ગયેલી નહિ જનાવવા માટે હું માહરી જહાંગી પણ આપી દેવા તૈયાર છઉં-તમને મદદ કરવા હું-યાંની કોઈપણ ચીજનો લેગ હું સુશીથી આપશ. ને તમારી જગાએ કોઈ બીજો શખશ હોતો તો હું તેને માહરા ખરા અંતઃકરણથી ધીકકારતે અને ફીટકારતે. પણ હું તમને આહયા વગર રહી શકતી નથી. માહરી સાથે ગુસ્સો નાં કરો. કહો કે તમે મને માફ કરો છ!”

તે દેખાઈતી રીતે પરતાતો હોય તેમ લાગ્યો, એ જહાંગીર વાઢીયો. તે તેણી સાથે પાર વીના કાંધે ભરાયો હતો, તેણી ઉપર તેને વર્ણન ન કરી શકાય તેવી

ચીઠ ચઢી હતી; પણ, જો તેણીનાં મનમાં કાંઈ ઈર્ષા કરવાનો ઇરાદોજ ન હતો, જો ફક્ત તેણીએ તેનાં એખલાનોજ વિચાર કર્યો હતો, જો તેને છુટો ને ચોડવો દેખી તે સેકવળી નાશજ ન થઈ હતી—

“હું કહી શકતો નથી કે હું તુને માફ કરું છું,” તેણે કહ્યું. “તે” જ એક કીધું તે વાસ્તે પેહલમાં માફરે વધારે બધું જોઈયે. પેહલથી નજર, મને બધું નહિ માફ કરવા જેવું લાગેછ. હું બિચારાં દીનાંમાથને શું જવાબ દેઉં ?”

“તમારે જે ગમે તે,” મેનીએ જવાબ દીધો.

“માફરે સમ્બાઈમાંનું થોડું એવણને કેહવું પડ્યે” તેણે બરી રાખ્યું.

“તમારા પોતાને ખાતર,” તે બોલી, “હું તમને તેમ નહિ કરવાની સલાહ આપું છું, બીજાં જે ગમે તે લલતું સલતું કહી દેને, પણ સમ્બાઈ તો નાંજ ભગ્નાવતા. માફરાં પુરુષમાંય તમને કદી માફ કરી શકવાનાં નથી, અને એવણ પોતાનાં મનથી અમમાં સુંબાઈ સુંબાઈને દુઃખી થયા કરશે.”

“વાઝું, એને—નાનાંએ—પોતે કયાં બધછ અથવા શું કરવાની હતી તેને વાસ્તે તુને કાંઈ જણાવું હતું ?”

“નહિ, એક બોલખી નહિ; મને જે આંખામાં આંખીખી ખગર હતે તો હું તમને તરત જણાવી દેતે.”

તે જોરકામાં ઉપરથી નીચે લાંબીલાંબી ફલંગે ફેરા ખાવા લાગ્યો, તેનાં ચેહરા ઉપરનો કોઈનો ચીદલો ને શુંયવાડાનો દેખાવ હરપણે ધાડો થતો જતો હતો. તેને સહેજથી ખ્યાલ આવી ન શક્યો કે હવે કેવી રીતે કામ લેવું--શું માર્ગ અપત્યાર કરવો.

મની ટેબલની નજદીક ગઈ, પેલી ચીઠી પોતાની પાસે લઈ લેવાના ઈરાદાથી, પણ તેણે એક ભારી પંજા જેવો હાથ તેના ઉપર મુકી દીધો.

“એને નાં હાથ લગાડતી. એ લેતીજ ના !” તે જાણ્યો. “કેઈ દીવસે એ કાગળ્યુ તો મને ઘણી ઉપયોગી પુરવારી તરીકે કામ લાગશે.”

“એ માફરું કાગળ છે.”

“હા; પણ તેને તેં તાહરા હાથોમાંથી આપી દીધું છું,” જેહાંગીરે તકરારને ખાતર કહ્યું તે થોડાક આંટાઓ ઉપર અને નીચે તે વિચાળ રૂમમાં ફર્યો, અને પછી એકાએક અચકીને ઉભો; “મની” તેણે કહ્યું “માફરે એને ધુંડી કાઢતીજ જોઈયે. હું એનાં વગર છવી શકવાનો નથી હું આજને આજ સુંબાઈ જવશ; એને વાસ્તે અહીં ખોરદોર કરવી ફાકટી છે. હું સુંબાઈ જવશ અને પોલીસના સાથી હુશ્યારમાં હુશ્યાર જોજનને રોકી હું એનો પતો મેળવીશ. માફરે એને થોડી કાઢવી જોઈયેજ, જો કડાખી એની શોષમાં હું માફરી આખખી છાંટી ખરચી નાંખું તોળી; અને, જ્યાંરે હું એને થોડી શકશ, ત્યારે તુરતને તુરત એની સાથે પરણી જવશ.”

“પણ અહીંનીજ પોલીસને કાંઈ નહિ. કામ સોંપી દેતા ? મુખામુજ જતાની થું ખાસ જરૂર છે. તમે એક ડીરેક્ટીવને વાસ્તે, અહીંથી વાયર પણ કરી શકશો.”

“ નહિ; હું તુને કહું છું કે માહરે અહીંથી જતાં રહેવું જોઈએ. જો એ કે જે ઘણે દુર નિકળી, ગઈ નહિ હોતે તો આપણે એને શોધી શક્યા હોતે.”

મની ગઝદર દબાઈ ગઈ તેણીએ પુર જોયથી આશા ખાંધી હતી કે નાનને આલી ગયેલી જોઈ તે હદ બાહારે પુરે યશે. અને તેણીની સહીસલામતી બાબે ભારે સીંતામાં પડશે; પણ પેહલ્લે “એક” નરમ પડી જતાં તે ખી ઠડો પડશે અને એકરકાર બની જશે. એવાં કાંઈક મનમાં તે ચરીત્ર ખોરીએ મલીલા ખાધા હતા-હવે, જ્યારે તેને વધારે કંગાળ બનતો જોઈ પોતાની આશાનું ઉત્ક્રાંધન થતું નિહાળી-તે અનર્થબળીથી સાંવ બુચવાઈ જ. ગઈ. તેણીના ઢોંગ-ધતુરુ, ચકકર મકકર હવે કાંઈ ખી ખાખમાં આવવાનાં ન હતા; હવે તો જે સાથી સરસ સીજ કરવાની હતી તે હાલને કાજતો પાછી પાછી કરવાની હતી. હાલમાં લાંબી ટેડુ કરવાનું તે મક્કારીને નામુનાસેજ લાગ્યું. પછી લાગ જોઈ તેણી પોતાનો ફટકો મારશે.

“ માહરે એને શોધી કાઢવીજ પડશે.” તેણે પાછું કહ્યું; “ અને જો આંખ કાગળનાં લખનાર ગદમાસને શેધી કહાડતાં માહરી છડગીનો એકે એક કલાકખી આપી દેવો પડશે, અને જો માહરી આખખી દોલતળી ખરચી નાંખવી પડશે તો હું તેમ કરશ અને ફર કરશ, તે ચું છું એવ લેવા વાસ્તે !”

ખીલેલી, ફરજેલી, ચમકેલી મની ગઝદર તેની તરફ ટગર ટગર જોવા લાગી; અને જો કે તેણીએ સુરત પોતાના ઉપર કાણ મેજવી લીધો તોખી જેહાંગીરની નજરમાંથી તેણીનો તરખાત છટકી જવા પારયો નહિ. એક ખ્યાલ તેને આવ્યો; તે વિષે તે સુરત ને સુરત કાંઈ પણ જાણ્યો નહિ, અને પાછળથી તેણે તેને અમલમાં મેલ્યો.

“ હું એકદમ જવશ,” તે ઉશકેરાતથી બળાયો; “ સુરતજ મુખામુજ : હમણાં ને હમણાં રાતની ત્રેનમાં.”

“એક, હમણાં હમણાં તો નહિજ !” તે સીપલી થઈ, “હમણાં તો તમે નહિ જમ શકશો.”

“ માહરે જવું જોઈએ. હું આજ જગામાં એક પળખી જોઈએ તે કરતાં નારતી રહી શકવાનો નથી, કે જ્યાં માહરી ડારસીંગનું ખુન કરવામાં આવ્યું છે. જો હું અહીં હવે એક કલાકખી થોભય તો જરૂર મગજથી ભેમગજ થઈ જવશ !”

તેણીનો ચેહરો તદન ઉજળો સપ મારી આવ્યો, અને આંખમાં અગાધ આતુજ સાથે તે તેની નજદીક ગઈ.

“ ના જાઓ ! હું તે ખમી શકવાની નથી,” તે બોલી, અને એક ડચકાંથી તેણીનો અવાજ દબાઈ ગયો, “ના જાઓ !”

“માહરે, જુવે જ નેઈએ. તે તોહરે માંક છે!” તેણે ધણાં ખરખરડા અવાજે કહ્યું.

“કદાચ એ અહીં પાછી બી ફરે-કદાચ તમારા ઉપર કાંઈ કંઈ પવુ મોકલે, અને ત્યારે તો તમે અહીં નહિ હોશો.”

“હું તમારાં પુછને માહરે એડરેસ આપી, જવથ, જેવણ માહરા ઉપર માહરાં કાગળે અને ટેલીગ્રાફ મોકલ્યા કરશે, હું અહીં વસી શકવાનો નથી. હરેક રૂમ મને સતાવશે, જલ્દીથી અને હેરાન સગરદાન કરશે. હું એને હરેક રૂમમાં જોવથ. હરેક ચોરડે મને એનો અવાજ સમજાશે અને હું થોડો થઈ જવથ. હું ચેલાપણામાં મરી બી જવથ નહિ-નહિ-હું અહીં નથી જ રહી શકવાનો. એવા અવતારે જવવા જેટલાં પવિત્ર અતઃકરણનો તો હું નથી.”

“માહરે તો વિચાર કરો?” તે કમળી. “જો તમે જતા રહેશો તો હું શું કરશ-માહરે શું થશે?”

“માહરા આગ્યા અગાઉ ને મધું તે,” તેણે ક્રમા લગભગ તોણકાઈથી જવાબમાં કહ્યું. “હવે હું તમારાં કુશમાયને ચંગ વળતી બોલાવી મંગાઉછ.”

“મને કાંઈ બોલાસો તો કરવા દેઓ! એટલા બધા કંડા ને બેદરકાર, એવા માટછી માહરાં તરફ ના થાઓ. જો તમે મને એવી રીતે છોડીને જશો તો હું જુરીજુરીને મરી જવથ.” તે દયા-ઉપજાવે તે હલે કમળી, અને શું એક આશ્વ આવી પડી હોય તેમ ડસકલાંઓ ખાવા લાગી, કે જેણે જેહાંગીર વાડીયાને શુરેસાથી વધારે ઉશકેર્યો.

“આવા નોનમેનસીકલ સીનસ પછવાડે ખરણાદ કરવા માટે મને શુદ્ધ વખત નથી,” તેણે ધણાં તીખાસથી જણાવ્યું. “હું દીનબાઈને મળી વાતચીત કરું તે અગાઉ તમે અહીંથી જતાં રહો તો વધારે સારું.”

“તમે એવણને કહ્યો તો નહિની?” તે શુંગળાચેલા અવાજે બોલી.

“નહિ, હું તમને ઉઘાડાં નથી પાડવાનો, જેમ તમે મને કીધોછ તેમ,” તેણે કહ્યું.

પછી, એક બોલ બી બોલ્યા વગર, તેણે ચંગ વળાડ્યો, જેનાં જવાબમાં આવી ઉભેલા એક માણસ પાસે તેણે દીનબાઈ મજદરને તેડી મંગાવ્યા. મની ગઝદર વાસ્તે હવે તે ચોરડામાંથી શુપચુપ, વધુ ફેલફીલુર વગર, દાઓળાંએ થઈ જવા વિના બીજો કોઈ બી છુટકો રહ્યો નહિ અને તે ચાલી ગઈ.

પ્રકરણ ૨૭.

“મને માહરી ધણીઆણીની ખબર મળેલી છે, દીનબાઈ,” જ્યારે-તે અન્ય-બીથી બહાવરી બની ગયેલી જાનુ કાકેલી જે II જેહાંગીર વાડીયા આગળ આવી બેસી રહી તેણે તેણે કહ્યું. “ધણી ખરાબ ખરાબ છે,”

“હું એ સમજીને ફાલગીર છેઉં.” તેણીએ કહ્યું.

“મારી ધણીઆણી મને છોડી ગઈછ.” તેણે જારી રાખ્યું—“એક બુલને ખાતર, હું બધું સમું કરી નાંખવાની ને એને શોધી કાઢવાની આશા રાખું છું. તે કારણે સર તો હું આજને આજ રાતોરાત સુરતથી ઉપડી જાઉંછ.”

“એ ઘણું એકાએક કહેવાય,” દીનબાઈ બોલ્યાં, “પણ તમે તંદન વાળાં છેઓ. હું તમારે વાસ્તે ધણી ફાલગીર છેઉં, મીં. હીરજીભાઈ.”

“માહરાં ધણીઆણી માહરે વાસ્તે એક ચીઠ્ઠી પોતાની પાછળ મેલી ગયાંછ,” તેણે શરૂ કરી, “એ મને હું માહરા પોતાનાં રૂમમાં ગયો ત્યાં સુધી મળી ન હતી. એમાં એ પોતે કાંચ ચાલી ગઈછ તે મને લખેલું છે, પણ ક્યાં તે જણાવ્યું નથી. હું અહીં જે બધું હમારું છે તે છોડી જાઉંછ, કેમજે કહાય એમો પાછો બી કર્યો, તમારી રજાથી હવે આપરે આપરા પેસા ટકાની બાગદની વાત કરશું?”

તેણે દીનબાઈ ગજબનાં હાથમાં એક એક સુકથો, અને તે ઉપરની રકમ વાંચી તે બાઈનાં મુખમાંથી એક અન્યમીની ચીસ નીકળી પડી.

“પુષ્કળ ઘઈ ગયા,” તેણે કહ્યું. “હું એ લઈ શકતી નથી, મીં. હીરજીભાઈ.”

“માફ કરજો, જો હું બોંહસ કરૂં તો,” જેહાંગીરે કહ્યું, “હું તો અહીં બીજી વરસથી ઠકાપી તોડી પાડતે, પણ આય નહીં ધારેલું નીકળી આવ્યું. માહરાં ધણીઆણી કહાચ્ય અહીં પાછાં આવે, બીજું માહરી અહીંની દરેક ચીજ એક વરસ દીવસ માટે તો જેમની તેમ રાખવા માંડ્યુંછ. હું તમને માહરું શરનામું બી આપી જવશા. મને વચન આપો કે માહરાં ઠાંધળી કર ઠાગળ્યાં કે તાર તેલીમાસ આવે તે તમે પોતેજ તમારા હાથે ‘રીડાયરેક્ટ’ કરશો—કોઈ ઉપર પણ લેરાંસો ન રાખતાં—પણ તમારા હાથેથીજ એ કામ તમે કરશો. તમે તે વચન આપી શકોછ?”

“બા બુરીથી, બલો મીં. હીરજીભાઈ,” દીનબાઈ ગજબને લાગણીભર્યા અવાજે કહ્યું, તેને માટે તેવણને એટલી જાણી તો લાગણી ઘઈ આવી કે તે ઘડીએ તેની ઉદારતા અને તેને મોઢથી તે સાંભલેલી તેની મોટી ગમખવારીથી તેવણની ચક્ષુઓમાં આંબુઓ ચળકી રહ્યાં.

થોડીક મીનીટ બપોળેગી વાતચીત કરી જેહાંગીર વાડીયાએ તેનાં રીસ વોચ બહી નેયું.

“આઈ મસ્ટ ગો,” તે અધું મનથી અધું માટે બરબઠયો “આઈ હેવ નો ટાઈમ હુ રપેર.”

“માહરી મની દીકરીને શુક્રપાચ કરવા નેટલા બી તમે નહિ ચોખશો?” તેવણે પુછાયું, આવાં દેખઈતાં મુખી નેરાંમાં આવી એકાએક કંઈકારસીક ફાટ પડેલી નેઈ સાવે સકમળકમ ઘઈ જઈ.

“નહિ—તે નહિ બને તેવું છે,” તેણે ઉતાવળે કહ્યું. “માહરી તરફથી તમને

દરા મીનીટમાં તો તે તાપતી હાઉસ છોડીને જતો રહેશે અને જે એકસ તેણે દીનબાઈને આપ્યું તે આ હતું—“મીન, જેહાંગીર હીરજીભાઈ વાડીયા, હોટેલ મેનેજીક, મુંબાઈ.” જો તે અધાર બાઈ આ વાંચી અભયમ થઈ હોય તો તે તે વીથે કશું જોતી નહીં, અને સાચી વાત શું હતી તે જાણવાની જગાસા દેખાડી નહીં. જો કદાપી તેણીએ તેમ કયું પણ હુતે તો—વાંચનારા સાહેબો તમો તો જાણો છો તો ખરા કે એક પૈસાદાર માણસ વાસ્તે તો બધી રીતસાં આખ વીચાગણા થઈ શકે છે. માલિતોબારોનો અધાર પાપો વટીક વીથે ઘણી નરમાશીથી વાત થાય છે. અંગ્રેજીમાં કહેવાય છે કે ફારાં તુઝાં કપડાંમાંથી નાનામાં નાનો વાક પણ લયનાક જણાય છે, જ્યારે એકી અળખાઓ પાપને પણ ઠાંકી દઈ શકે છે !

મની ગજદર હવે પોતાનો વખત માટે ચોક્કસ ધીરજ ધરી બેઠો; તે જોઈએ તે કરતાં હવે કુદાવી ગઈ, અને તેણીએ તે જોઈ, તેણીએ લખેલી પેલી નાપાક ચીઠ્ઠી એક હુન્નરમંદીના નમુનો હતી, પરંતુ નાજના હાથમાં તેને છોડી જવાની ભુલ જલ્દીથી પુરવાર થઈ હતી. તેણીએ આ એક જોડું પગલું ભર્યું હતું, અને તેથી, વળી સઘળી ખીતાને રાહ પર લાવી મુકતા વખતની ઘણી જરૂર હતી, ને તે વખત આવવાની રાહ જોતી હવે તો તે ધીરજથી બેઠો.

મુખ તો પોતાની મુખાઈના અપંગપણામાં તેણીને રાચ્યાઈ ખરા ઉભસમાં દેખાઈ શકી નહીં; જે બધી કડવાસભરેલી તીખ્ખી ચીજો જેહાંગીર વાડયા જોતી ગયો હતો તે તેણીને યાદ આવ્યું નહીં અને જો યાદ આવ્યું તો તેણીએ પોતાને સમજાવી કે તેનાં ધ્યાનમાં કશું હતું નહીં; જ્યારે તે બધા શબ્દો તે જોતી ગયો હતો ત્યારે તેનો જીવ ઉશ્કેરાયેલો અને ગુસ્સાથી ધમધમી આવેલો હતો. પણ તેણીએ પોતાના મગજને ખીલ શબ્દો યાદ કરી મળહ દેવા દીધી—સઘળા નરમ શબ્દો, કે જે તકન વજર અથે જળડવામાં આવ્યા હતા—કે જેમાં ગંભીરાઈ કે સચ્ચાઈ જેવું કશું ન હતું.

તેજ શબ્દો તેણીનાં મગજમાં ઘેળાયા કીધા, જ્યાં સુધી કે તે પોતાની સાધારણ અક્કલ ખી જોહતી ગઈ, જ્યાં સુધી કે તેણી પોતાને એમજ ખાત્રીથી મનાવી શકી કે જેહાંગીર વાડીયા તેણીને ખરેખર ચાહતો હતો. તાજાં ચાહી ગઈ હતી તે વાસ્તેની દલગીરી તેને જમ્મસ બહારથી દેખાડવી પડી હતી, જ્યારે તેનાં બાતેનમાં તો તેવું કશું હતું નહીં. તેણે મોટી ગમખવારી લાગી હતી—અને મનીને લાગ્યું કે તે ગમખવારી ખાલી ઢાંગી ને દેખાડવાનીજ હતી—અને જ્યારે તે પોતે તેની આગળ જઈને ઉભી રહેશે ત્યારે જો બધું પોતાની મેળે દેદે થઈ જશે. તે જે ગમે તે અને જેવા ગમે એવા ખ્યાલોમાં રમવા લાગી. એક અક્કલહીણ, મુખ છોકરી માફક તેનાં ઉપર તે પોતાનો કાણુ ખી જોહી બેઠો. તેણીનું જીગર તેનાં તરફ કોઈ નહીં જણાયેલાં બુરસાઓએ દોડ્યું અને તેણીનાં મગજ ઉપરનો કાણુજ તે સળરહણર જોહી બેઠો.

તે જ્યાહા શાંખી શકી નહીં. તે લાંગા દીવસો કે જે દરમીયાન તે કદી પાછો ફર્યો નહીં—તેણીને જીવતાં દાજબ જેવા લાગ્યા. તે તે સહન કરી શકી નહીં; અને

નાનું જાપડીએ કેવું વેડી લીધું હશે તેનો વીચાર આવતાં તે કમકમી-પોતાનો દાખલો ધ્યાનમાં લઈ તે જગાળ કુંવારીકાનાં અનુભવનો વીચાર આવતાં તેણીને કંપારી છુટી, અને તે બધી ધ્રુલ.

“પુરુષમાય,” મની ગઝદર પોતાનાં પુરુષ આગળ જઈ બોલી, “હું ધારું કે મીઠા હીરણ્ણાઈ તમારી સાથે પોતાનું એકરસ મુકી તો ગયેલા હોવા ભેધએ?” આ સવાલ તેનાં ગયા પછીનાં થોડા દીવસો બાદ તે છોકરીએ કર્યો હતો, “કાંઈ મુંબાઈથી એવણુ માટે એક લેટરોનું પેકેટ આવેલું છે જેની ઉપર ‘અરજ’ટ’ કરી લખાયેલું છે. તમારે બદલે તે હું એવણુ પર મોકલી આપું?”

“દીકરા, તેમ કરી નાજે તો-તો ઘણું જ સાડું,” તે લાયકીવાળી બાઈએ કહ્યું, જેહાંગીરને આપેલું વચન ભૂલી જતાં ને પોતાને એક બળાગતમાંથી દૂર કરવા વાસ્તે મનીની આભારી બનતાં.

જેહાંગીરનાં ગયા પછી- ખાસ કરીને તેણીની સઘળી મુશ્કેલીનાં કોટનો લગભગ નાશ થવા પછી-તેનો ચટકપટક ખ્યાલ કરતી હતી. તે તેનું ઠેકાણું બંધુવા પણ માંગતી હતી-તેણે, તેથી, આ મળેલી તક ઘણી આવકારણીય લેખી, અને જેહાંગીરનું ચરનામું તેણીએ બાંધી લીધું.

વળી પછી તે નાઝનીનને એકાએક મુંબાઈ ચાલી જવાનું ફીક્કે થઈ આવ્યું. વાંચનારા સાહેબો બહે છે તેમ મની ગઝદર સુરત તો ફક્ત પોતાની પુછને મળવા આવી હતી અને તે મોટે ભાગે મુંબઈમાં જ રહી હતી, જેથી ન્યારે તેણે મુંબાઈ જવાનો ખોલ કાઢ્યો ત્યારે તે કુછ જરા બી અજબ થઈ નહી.

તે ગઈ, એ મની ગઝદર, અને જતી વેળા તે ગોરા ખુણસુરત ચહેરા ઉપર કોઈ જોવી ચોબ્બટ દ્રવ્યોનો દેખાવ બ્યાપી રહ્યો હતો કે જે દીનબાઈ પુછની આંખો વધારે ચતુર હોતે તો તેવણ જતા ચેતી જતે અને ચેતી જઈને ઘણી મોટી અભયળી પામતે. પણ તેવણે કાંઈ ભેધું બી નહી, અને અભયળીમાંથી ખાસ તે ચહેરા ઉપર કાંઈ અજબ મક્કમતા ભેવાતી હતી, બહે એક સીપાહ જીતવાના જ નીશ્ચયથી હાથમાં તરવાર લઈ બહાર પડતો હોય તેમ. એ તેણીનો નીશ્ચય શું હતો? એ કારમખી વળી બોળું શું દાખાં ધોળાં કરવા મુંબાઈ વેર ધસડાઈ આવતી હતી?

મકરણુ ૨૮ મું.

જેહાંગીર વાડીયા હોટેલમાં ત્રણ ચાર દીવસ રહ્યો, અને નાનું ને ચોથી કાઢવાની તેની ઉમીદ લગભગ નિરાશાજનક નિષ્ફળતા ટૂંપામી, ને હવે આશા સખરદળર ખોલી બેઠા.

નાનું પોતાની સાથે પર્સ લઈ ગઈ હતી તે તે બહુતો હતો નહિ, અને તેથી, તેણે પોલીસવાળાઓને એમજ સમજાવ્યું કે તે પેસાટકા લીધા વગરજ

નીકળી પડી હતી, જેઓએ, આ ઉપરથી મત આપ્યું કે, તે છાકરી આવા સંભોગે વચ્ચે સુરત છોડીને કેટલે બહાર નીકળી જવા તો નથીજ પામી-તેઓએ, કહ્યું કે તે સુરતમાંજ હતી. તેનું માનવું એ હતું કે તે બાપડી પોતાની ક'ગાળ અવસ્થાનો ખ્યાલ નહિ ખમી શકતાં યાહોમ નદીનાં પાણીમાં જઈને પડી હતી, અને ત્યાંજ પોતાનો હંમેશાગીનો વાસો કર્યો હતો. તે બિચારી દુન્યામાં પોતાનો રસ્તો ઠાપવા વાસ્તે હતીજ એવી નળણી અને નમ્ર, નાચાર અને નાઈલાજ કે આવો રસ્તો તેણે શોધ્યો હોય તેમાં નવાઈ જેવું કશું હતું નહિ. ગરીબ નાનકડો મીઠું નાનકડો એક ભયાનક અને કાળા કલંકી જીવતરે જીવવા કરતાં તે ફરેસ્તા રૂપી મધુરી માટે આ સેવટ હાલદોવાર વધારે સાફ હતું-હાલદોવાર વધારે સાફ!

તે હિવસોમાં તે હંમેશના રંગીલા, રસીલા, નક્કર નવજુવાનનાં ચેહરા ઉપર હરવું કદી જોવામાં આવ્યું નહિ. તે એક કેથે નહિ વાસો પામેલા જીવનની માફક આકુળ વ્યાકુળ, અકળાયેલા ગલગાયેલા, જોયેન, ગાફેલ, મુંગસ માફક અહીંથી તહીં બટકયા ને ભગ્યા કીધો. તેને કેમે કરાર મળી શક્યો નહી. શાંતી, સુખ, સખુરી, સહનશીલતા તે કેમે કરી શોધી કે પામી શક્યો નહી. નાનકડો ચેહરો તેનાં મગજની સપાટી ઉપરથી એક ઘડી જી ખસ્યો નહિ; તે મધુરીએ કેવું સહન કર્યું હશે તે તે પોતાનાં અનુભવથી કહી શક્યો. તે, ખીનખબર બાળકી! તે ભોળી! જાન! તેણી તો પહેલેથીજ આનાકાની કરતી હતી, જ્યારે તેણે તેણીને એમ સમજાવવાની કોશિશ કરી હતી કે માત્ર વચન અને વાણીથી, બાંજ કોઈ કીયા-ઓના ઢાંગધતુરા વગર, તે તેની પરજીતર જની હતી તેને બધું યાદ આવ્યું-તે આતુર, ફીકરમંદ, વિચારમાં પડેલો જગ્યાં સહી ચેહરો, અને પછી તેનામાં એક જી ખતરા વગર મુકી દીધેલો સંપુર્ણ વિશ્વાસ. તે વિશ્વાસનું સેવટ તો આવ્યું-નામોશી, અને કદાપી એક નાલેશીભર્યાં મોહતમાં.

જેમ વધારે ને વધારે તે નાનકડો માટે પસ્તાતો ને જળાપો કરતો, તેમ તેમ વધારે ને વધારે મની ગણદરને તે ધીક્કારતો ને તેણી ઉપર ખીજવાતો જતો હતો. આ તેની ગમખવારી અને વિપત્તીનું મુળ કારણ તેજ કસકુનમ દલા હતી. તેજ-તેજ ખુબસુરતીએ આ જાધી આફતનું લાદણ તેનાં ઉપર આવ્યું હતું.

તે હોટેલનાં રૂમની ઇર્જીચર ઉપર માથે હાથ ઢઈ ઘણાં ગમખવારીભર્યાં ખ્યાલો કરતો તદ્દન એખલો બેઠો હતો, તેટલાં એકે માણસે આવી કહ્યું કે કોઈ બાઈ તેને મળવા માંગતી હતી.

“કોઈ બાઈ!” એક પુટબોલ મીસાલ તે ખુરસી ઉપરથી ઉછળીને ઉભો ન થતાં જે હાથે તે નોકરનાં શબ્દોનો પડઘો પાડ્યો. હેવનસ! તે નાનકડો હોવી જોઈએ! નાનકડો તેની આગળ પાછી આવી!”

“તે બાઈને એકદમ ઉપર મોકલ,” તેણે પુકાર્યું, એવા તો લાગણીથી ધુમ્તા, ખોખરા, ઘાડા અવાજે કે તે વેટર જી તેનાં તરફ અજાણીથી ચમકીને જોવા વગર રહી શક્યો નહિ.

જેહાંગીર વાડીયો ખાવરો બેળાખરો બની ગયો; તેને તો નાનું પાછી આવી હતી એ એક મોજેભેજ લાગ્યો; અને તે નાનુંજ હોવી જોઈએ, બીલું કોઈ હોઈ શકે નહિ. તે ખારણું મુઠી ચાલીને જઈ શક્યો નહિ, પણ લપેરા ખાતો, તે મધુરી માહાંબુખતા દરશન લેવા બુખો આંખે અને તરસ્યાં છગરે, તે ખારણું આગળ ગયો, આહ! દાદર પર થઈને એક સીધો, તતબુખાર, નાનુક, આકાર આવ્યો. તે ખોદ્દી રીતે જોઈ શક્યો નહિ, કેમજે તેની આંખો આંબુઓથી તર થઈ ગઈ હતી. શુક તે ખુદાંતાલાના! તેની મધુરી નાનું તાપતી નદીનાં પાણીમાં જઈને મુતી ન હતી. તેણે બોલવાની કોશેશ કીધી, પણ તેના હોઠો જડક થઈ ગયા અને તે કાંઈ પણ અવાજ કાઢી શક્યા નહી. તેણે તેનો એક હાથ પકડ્યો અને અંદર, ઓરડામાં ગેપી. તેણે તેણીને ઘણું જોયું પોતાના બંને હાથોમાં લઈ લીધી, તેનો ચેહરો પોતાની છાતીમાં દાખો તેના ઉપર તમામ દુન્યાઓનાં ભુસ્સાઓથી કીસીઓ ઉપર કીસી કીધી. તે ખુશાલીથી સર્વાંમ દીવાનોજ બની ગયો!

“માહરી કારલીંગ! માહરા ખ્યાર! ખુદાંતા હજારો હજાર ઉપકાર માનું છું કે તું માહરી આગળ પાછી આવી. માહરા ખ્યાર, માહરી ધણીઆણી!”

તે ધણી વિચિત્ર રીતે ચુપ ઉભી હતી. તેણી તે જોરાવર હાથોની પાથમાં ચરચર ધુજતી હતી. જેહાંગીરની આંખો ધીમે ધીમે સ્વચ્છ થવા લાગી-તેની આગળ કાંઈ કુમસ જેવું ધાધ આવેલું ધીમે ધીમે વિખરાઈ જવા લાગ્યું. ખરચીત, તે આંખો તો કાળી હતી, વાયોલેટ નહિ. તેણે એક નાની બુમ પાડી. તે તો મની હતી, નાનું નહિ. તે તો નાનુંને પોતાનાં ખ્યારથી એકદમ ગુંગળાવી ગભરાવી નાંખી તેણે કીધેલાં એક જાનુ પાપનો ખદ્દો તેણીને આપવા માંગતો હતો, પણ તેને ખદ્દો, આ તો તે કારમુખી તેણીની ગોદમાં પડી હતી કે જે નાનુંની ખરેખરી ખુની હતી.

તેણે કમકમાત સાથે તે પીક્કારભરેલી સુંદરતાને તેનાં હાથોમાંથી અળંગી કરી નાંખી, ખદ્દો અછાડી મુકી, અને મની ગજદરે જાણ્યું કે તેની પોતાની આશા અગદાઈ જતી હતી.

“તું!” તેણે કાંઈ ઘણો ભાંડ શબ્દ વાપડી બરાડ પાડી-“તું! તું શાને વાસ્તે અંદી આવી?”

તે થોડીક મીનીટ ઉભી-ચુપ, નિરાશાનું એક ખુબસુરત પુતળું.

“તું શાને વાસ્તે અંદી આવી?” તેણે પાછું કહ્યું.

“તમારે વાસ્તેનાં માહરા ખ્યાર અને તમે મને આપેલાં વચન સારું,” તે અળગાએ જવાબ, કર્યો.

“વચન કયું?” તેણે તીખાશથી, તુચ્છકારથી, તકોબરીથી નાકનાં કીક્કરાં ફુગાવી સંવાલ કર્યો; “વચન કયું?”

“તમે જોલ્યા હતા કે જો તમે મને નાનાની અગાઉ મળ્યા હોતે તો તમે મને પરણીતે. તમે મને વચન આપ્યું હતું કે જો ‘કદી તમે મને મળો અને તે વખતે તમે મોકળા હોવ તો તમે માહરી સાથે લગન કરશો. હું અહીં તમારા પ્યારનો દાવો કરવા અને મને આપેલાં તમારાં વચનની યાદ અપવા આવી છું.”

તે તેનાં દાંતો વચ્ચે કાંઈ બળકડે; પણ, આ તેણીનાં હાથમાં રહી ગયેલું સોથી છેલ્લું ખાતું હતું અને તેથી, તે પોતાની બાઈ બરાબર બાહોશીથી ખેલવા માંગતી હતી, તે હાલમાં ધીરજ, હીમ્મત અને પોતાની વાક્યચાતુરીને તેનાં બળ ઉપરાંત કસવા માંગતી હતી-અને યહી નહિ તો છેક તરીયાપાવ ઉપર ઉતરી પડી કેમ માર્ગ લેવો તે તે ખુબ રત મૂકારને બરાબર આવડતું હતું.

“તું એવી જાતનાં ‘કુટ્ટીંગ’ને પ્રેમીસ તો નહિજ કહેવાડશે?” તેણે કહ્યું. “એ બધું શોધતી તો તું આવી હથી માહરી જગાએ કોણ પીએ શખ્સ બી હતો તો તેણે બી ત્યારે એક અબળા પોતાનો તરીકો બુઝી જઈ મુલમથી એવું કાંઈ અકલેલીથી જોલાવે તો જોલી બકી જતે. એને વચન કોણ કહે? તું જાણેછ, અને હું પણ જાણું છું કે તે તો માત્ર એક ‘સેન્ટીમેન્ટલ મોનસનસ’ હતું.”

“હું આજ એક ચીજ જાણું છું,” તે ઝોકરીએ જણાવ્યું. “કે જેમ હમણાં છે, તેમજ તે વખતે બી માહરા ખરાં છગરથી ચાહતી હતી.”

“તેમાં કાંઈ માહરો વાંક નથી,” તેણે ટુંકમાં જવાબ દીધો, “મને કહે, તું અહીં ફાંચ ઘસરાઈ લણાઈ આવી છ? મેં તો નાનને માગી અને ધારી લીધી હતી.”

“મને બરાબર સમજી લો,” મળી ગઈરે બાર મેલી કહ્યું-“તેનાં ખભાં ઉપર પોતાનો એક હાથ મેલીને, “ધીરજથી માહરું બધું સમજાવે. હું તમને ચાહું છું, પેલી એક દીંગલી જેવા ચેહરાની ગામડેની જોરી તમને ચાહી શકતી હતી તેનાં કરતાં કદોડો ગણાં વધારે પ્યાર અને જોરો.” તેણીએ જારી રાખ્યું, ઘાઠા લાગણી લઈ અવાજે, ત્યારે મોતીના દાણાં માફક આંખુઓના ટીપાં તે નાબુક કાળી ચમ્પુ-ઓમાં ચમકવા લાગ્યાં, “હું-મને કહેતાં બી શરમ લાગેછ કે-એક ધણી ચાલાકી-બારેલી અને સત્તાવાળી બાઈ છેઉં-એરી કે જેવી આપણી કોમમાં કદાચજ કોઈ હશે. તમારો જેવા એક શખ્સના એક મદદગાર તરીકે હું ઈંચેઈંચ લાયક છેઉં. બધું બર જોહાનમ ગયું, પણ હું તમને એવાં ચીજવત હોતે ચાહું છું અને માહરા ત્યારે હવે એક એવું રૂપ પકડ્યું છું કે તમારે વાસ્તે હું માહરી છુંદગી બી આપી દેઉં. જોહ, જેહાંગીર, તમે સમજો.” તે પ્યારવેલી, મસ્તક બુલેલી માહણુએ હાંકતી છાતીએ થણાં નેસાઓથી લવારો ચાલુ રાખ્યો; “જુઠ માહરી છુંદગી હું તમારે વાસ્તે આપી દેવા તૈયાર છું. તમારે વાસ્તે-તમારે ખાતર-તમને માહરા થયેલા જેવા વાસ્તે-માહરી તરફથી તમે કાંઈ બોગ લેઓ-કાંઈ બી દઈ લેઓ !”

તેણીનાં અવાજમાં ખરેખરો ‘પેશાજ’ હતો; તે ચેહરા ઉપર પ્યારનો એક સાચો સાચો દેખાવ હતો, જેહાંગીર પણ તે વખતે પામી જઈ શક્યો કે તે નાજનીન તે વખતે ટોંગ ધતુરાને બાજુએ મેલી દઈ સંચુર્ણ રીતે બલી રહતી.

“એવી એવી બધી મીઠીંગ વગરની વાતો કરવાનો આય વખત નથી,” તેણે, તોળી, બેઠકારીના હાવણાંને કહ્યું. “હું જરાબી ગેરસંતુકનો થવા આહતો નથી, પણ જો તું હવે અહીંથી ગુપગુપ રૂબસદ લેશે તો હું ઘણો મોટો સંતોષ પામીશ. હું-હું તો ધારતો હતો કે નાનાં આવી. અને તેથી હું ઘણો ઉશકેરાઈ ગયેલો છે, માહરે મગજ હાલમાં મુદલ ઠેકાણે નથી.”

તે મનોહર ચેહરા ઉપરનો ભુસ્સો ધાડો ધંધે, પણ તે લાગણી સાથે કાંઈ, શુસ્સા, ક્રોધ અને થોડો ઘણો કીનાનો આવેશ આમેજ ધરેલો દેખાયો.

“તમારી તરફથી એવીજ ભાષાની માહરે આશા રાખવી જોઈતી હતી.” તે જોલી, “તે છતાં, કેહવાને અભયજન જેવું છે કે, મેં તેમ નથી કીધું. હું માહરે કીસમત જાણી લઈશ-હવે, લગાર જોઈયે તે કરતાં વધારે મોટીથી. શું જે બધા ચપ્પે તમે મને કહ્યા હતા તે ભુલ્યા હતા? શું તમે મને આપેલાં વચનો ભુલ્યાં હતાં? શું તમે જે બાધ્યા હતા તે ખરેખર ‘મીન’ કરતા નહતા?”

“એક જોલ ખી નહિ,” જેહાંગીર વાલીયાએ પ્રતિ ઉત્તર કર્યો, મોટા તુચ્છકારથી, “અને તું તે જાણેછ. તું, જો કે આટલી બધી નાની ને જવાન છે તો ખી, મણી નખરાંખોરી અને તાહરી ખુબસુરતીનો માઠો ઉપયોગ કરનારી નાજનીન છે. હું ઘણો દલગીર છેઉ કે આય બાધું મને તાહરા મોંક ઉપરજ જોલી દેવું પડેછ. માહરી સાથે તેં ગુનદેલો વખત, તું પોતે તો તાહરા મનથી કબુલ કરતી હોવી જોઈએ કે, માત્ર તાહરા શોખને મનહ દેવા વાસ્તે હતો. તુંને ના તો માહરી દર-કાર હતી, ના તો મને તાહરી.”

જ્યારે તે મુંદરીએ પોતાનો ચેહરા ઉંચકી તે જવાન મુખજા ઉપર જોયું ત્યારે તેણીની ચમુઓ આભુઓ વચ્ચે તરતી ને દુખતી હતી.

“હું જાણતી નથી કે તે કેમ શરૂ થયો તો,” તે ધુજતા-રકતા અવાજે લાગણીથી જોલી, “હું કંઈક એટલું જાણું છું કે તે કેમ ખતમ થયોછ. માહરા ઉંઠામાં ઉંઠો ખ્યાર અને સાચ્યામાં સાચી કીદાગરી મેં તમને અર્પણ કરી દીધીછ.”

“અલખર, હું ઉપકારી છેઉ,” તેણે અધીરાઈથી જવાબ કર્યો, “પણ—”

“તમે જોધ્યાતા કે તમે મને આહોછ.”

“નાઉ ખી રીઝનેખલ, મની,” તે મુરીજતે પોતાની ધીરજને કાણુમાં રાખી જોડ્યો, “એક માણસ જ્યારે એક ખુબસુરતી તેની પાછળ પાછળ ભર્યા કરે ત્યારે શું કરી શકે? હું તો તુંને કદી નાપતો આપ્યોજ નથી. તે પોતે શું કંયું? તું પોતેજ આગળ રહીને માહરા રસ્તાઓ વચ્ચે આપ્યા કીધી; તે તાહરી અને તાહરા ખુબસુરત મનોહર અવાજની માહરી સામે તાહરી સઘળી શક્તિથી કસોટી કીધી. તે માહરી અકકલને બાદુ કયું—માહરી હોંચને ફરજોચ બનાવી; પણ તું માહરાં છગરને તો કદી પગી વળી ચકી નથી, અને કોઈ કાળે ખી પગી ચકવાની નથી.”

ખાસ્તી એક મીનીટ. તે એસકુલ આકારે એક જળરદસ્ત ઓહક ખાધો, અને તે મગરૂર, મનોહર મુખડા ઓહત જેવો સફેદ મારી આવ્યો.

“તમારે માહરી દયા ખાવી જોઈયે!” તે ઘણું કગળીને જોલી, “કાંયજો હું તમને ચાહું છું. તમે, દુન્યાનાં ખીભા બધાં લોકોને બાબુએ મેલીને, તમારે તો માહરી તરફ દયા દેખાડવી જોઈયે.”

“હું ઘાતકી નથી,” તેણે જવાબ દીધો, એ જેહાંગીર વાડીયાએ-અત્યાર આગમચ પુરવાર થયેલા તે સફેદ સંસારના ફાંસાએ, “પણ આવાં મોનસ-મની વીરુદ્ધ હું પ્રોટેસ્ટ ઉઠાવું છું. હું ખ્યાર વારતે કાંઈખી જોલવા માગતો નથી, કેમજે માહરી છાતીમાં તેની હસ્તી જેવું કંથું, નથી આપણે તો એક જાતનો નાટક બજવી બતાવ્યો હતો તે હીરોઈન થવાનું પસંદ કીધું ત્યારે હું ‘હીરો’ બન્યો. તું-પ્રુદ તું પોતે ખી-‘તાપેતી હાઉસ’ના બગિચામાં બજવાયેલા થોડાક સેનટીમેન્ટલ સીનજ માં કાંઈખી મીનીંગ જેવું માનતી નહિ હોવી જોઈએ તે બધું ઘણું અકલધી વેગળું ને અર્થ વગરનું હતું.”

“મે તો તેનો ગલીર અર્થ કયો છું,” તેણીએ ધીમા મદ અવાજે ઉતર કર્યો.

“માહરા ખ્યાલો તેથી તદન ઉલટાજ હતા. જો તને ખરીખ ખારીને સાચી વાત કહું તો,” જેહાંગીર વાડીયાએ તદન દયાહીણુપણાથી રેલ્લડેરાકડું પરખાવી દેતાં ઉમેયું, “હું તો એ બધાં પછી ધુમ હસ્યો હતો. ખુદ તે બની ગયેલા સીનજ માંની નાબુદમાં નાબુદ બાબદે ખી મને પુષ્કળ હમાન્યો હતો તે બધા સીનજ એટલા વીંટીકચુસસ હતા-એટલા બનાવતી-કે હું તને ખારી આપુ છું, હું તરતજ નાજા આગળ દોડાયો હતો ને તેણીની પાક નિદોષિતાને બેવડાં ચોવડા હોતે ચાહી હતી.”

આ તો હદ થઇ ગઈ! મની ગજદગ્નો એહરો તપાયેલા અંગાર માફક લાલ-ઘોળ થઇ આવ્યો. આ તો તે ખગી ચકે તે કરતાં ઘણું ન્યાયા હતું.

“તમે માહરી પાછળ હસ્યા હતા!” તેણીએ ઘણાં છતુનથી ચીંચવાઇને પુકાર્યું.

“અલબત્ત, મે તેમ કીધું છું. તું પોતે પણ તારી તરફ હસેલી હોવી જોઈયે, મની.”

“અનફેરસ્યુનેટલી, નહિ. પણ હું એક ચીજનો જવાબ દઈશ-તમે માહરી તરફ હવે કહી હસ્યો નહિ. હું તમને મને અને માહરા નામને ચાદ રાખવાનું જોવું કારણ આપણા, કે જો કે તમે મને હંમેશા કદુ વા દેતા ને આપ બાપતા રેહ્યો તો ખી માહરી તરફ ઠૂકા કરી કહી હસ્યો નહિ.”

“નાઉ ડાન્ટ ખી જોલક, મની આપ અન-સેઝન્ટ ઈન્ટરવ્યુનો હવે છેડા ચાપ, હું તાહરે વાસ્તેની જે સચ્ચાઈ છે તે બરાબર જોલી દેઉં છું. હું તાહરી ખુબસુરતીને વખાણું છું-કાંઈખી તેમ કયાં વગર રહી શકે નહિ એવી તે ચામીંગાં છે, મને તાહરી શક્તિ ખી ગમેછ, જો કે તું બડી પાખંડી છે અને તાહરામ સેક્રાઈથી વિશ્વાસ મૂકી શકામ નહિ તે છતા-સચ્ચાઈ સૌથી સરસ ચીજ છે-દુન્યામાં તું સૌથી છેદલી અળખા છે કે જેને હું ખ્યારથી ચાહી શકું, તાહરી

ધખની છાકરીઓને હું વરસો થયાં જોતો, યાજુતો અને અનુલવતો આવેલો છે ઉ-
હું હવે વરસો થયાં તેઓથી ધરાઈ લરાઈ ગયોછું એક મીનીટ વધારે માહર
સમજ, ને મેં તને ચાહી હતે તો અત્યારે મેં તને વધતીજ ધાંકારી હતે,
કેમજે તે બીચારી નાજને ઘણું મોટું નુકશાન કરેલું છે, તે સળગસર-જોકે મેં
તને માફ કીધીછ, કાંયજે તું જોલીંતી કે તાહરાં મનમાં કશાં બી ખુરાની ધારણા
ન હતી-પાછું કહુંછ કે, તે સળગસર દુન્યાનાં બધાં લોકો કરતાં તું મને સૌથી
ઓછી પસંદ છે.”

“ત્યારે તમારો ખરેખરો મીનીંગ એ હતો? શું સેવંતનો તમારો ઠરાવ બી એ
છે?” હાંત પીસી, સાવ ઠંઠાઈનો ખાહારથી સોગંસેછ, તે રૂપસુંદરીએ પ્રશ્ન કર્યો.
“હા,” જેહાંગીર વાડીયાએ જવાબ દીધો; “અને તે, હું ઈચ્છુંછ કે, તું સારી
રીતે સમજી શકે.”

“હું તમારો ઉપકાર માનુંછ-હું જરાજર સમજી શકુંછ-જ્યાંદા સમજાવવાની
જરૂર રહી નથી. હું જળરાત ક્ષેરાત કે ગાળાગાળીમાં માહરા વળતની નાહક
ખરખાડી નહિ કરશ. પણ આપ હું તમારા મોંડનાં ઉપર કેહુંછ-તમે સૌથી બેવકા
સૌથી ઓછી આગરનાં એક તુદન નાલાયક આસામી છેઓ, કે જેઓ ગૃહસ્થનાં
નામ હેયળ પોતાને સંતાડેછ. તમે એક ગૃહસ્થ આસામી નથી! કદાચ આપ પછી
તમે એક લેસન શીખશે કે અળખા જાતીઓ સાથે તમે લવિષ્યમાં કદી રમત
રમશે નહિ. તમે માહરી સાથે રમતજ રમેલા છેઓ, હું કબુલ કરુંછ કે હું તમને
ચાહતી ઘણછ એમ જણાવી દેવામાં સૌથી મોટો કસુર માહરી એખલીને છે, પણ
તો બી માહરા પ્યારને ઉત્તેજન આપવામાં અને માહરી લાગણીને રમકડું સમજી
તેની સાથે માટકી ગમ્મત કરવામાં તમારો બી કાંઈ ઓછો વાંક નથી. તમે તમારી
છાંદગીમાં એકજ વળત એકજ છાકરીને કાંય નહિ સાંજ્યા રહ્યા? તમે એમ
ચોખ્ખે ચોખ્ખું કાંય નહિ જોલ્યા કે નાજ અને નાજ એખલીનેજ તમે ચાહતા
હતા, ને દુન્યાની બીજી કોઈ બી અળખાની તમને કનવાર કે પરવાહ ન હતી?”

“હું ધાડુંછ કે તેમ કરી દીધાથી વધારે સારું થતે.” તેણે દુઃકમાં કબુલ્યું.
“તમે જોઈ શકોછ કે હવે તેનું પરીણામ શું આવ્યુંછ. તમારે ખાતર-તમને
છતવા વાસ્તે-તમને મોકળા થયેલા જોવા સારું હું કાંઈબી કરવા એકદમ દોરવા
ગયેલી છું.”

“કાંઈ બી કરવા?” તેણે ચક્રીત ઘઈ સવાલ કર્યો. “ત્યારે તે શું કીધુંછ?”
તેણીએ લતચ્યું કે તેણીની જાણ હવે હાથથી ગઈ હતી; હવે આરાઓ અને
સ્વપનાઓ સઘળા સાખુત જમીનદોસ્ત થઈ ગયા હતા. જેહાંગીર વાડીયા તેનાં
મનથી હવે મરી ગયો હતો, પણ તે તેણીની તરફ હમીને ઠહા મશકેરી કદી કરી
શકવાનો ન હતો. તેણે તેની સજ તેની સાથે લેવી જોઈએ.

“ચેલું કાગળ મેં લખ્યું તું” તે ઓલી, પોતાનાં અવાજમાં કુતેદની ગજબગજાત
સાથે. “અને મેંજ માહરે હાથે તેને માહરા ઉપર એકરેસ કરી મોકલ્યું તું.”

તે અળખાએ તો મોટા ગુસ્સા, છુસ્સા અને ગાળમેલના બુમભરાઈની આશા રાખી હતી; પણ તેણીની મસમોટી અભયેળી વચ્ચે, તેણે ફક્ત મોટા ધીક્કારથી પોતાના ખર્ષાંચકાન્યાં.

“સાચી વાત તો એ છે, મની,” તેણે જવાબ કર્યો, “મને એવો તો કાંઈ પહેલેથીજ વહેમ ગયો હતો. તે તરફ તાહરેજ ધરતું અને તાહરેજ લાયકતું કામ છે. વેલ, ઇટ વોજ, એ ગુડ શાટ-અને તેની અસર ખી ધરાબર નીચજવા પામીછ-તે તીરે તાહરી હરીફતું જીગર આરપાર ચીરી નાંખ્યુંછ. ઓહ! નરમ હીલની, કોમળ કહેવાતી બાતુ પણ આતું અઘોર કર્મ કરી શકેછ! જે જીગરો દયાવાળાં, નરમ, લોળા કહેવાયેછ તેઓમાં ખી એકાદ એવું હસ્તી ધરાવેછ કે જે પથર કરતા બદતર અને લોખંડ કરતાં ખી બસ્તી દયાહીણ થઇ શકેછ!”

તેનાં હોઠો બધા ‘નરવસલી’ હાલ્લા લાગ્યા, બ્યારે તેનો રોળદાર ચહેરા આંતરની માફક ઝબક્યો.

“મેં કહ્યું હતું કે જે મને આપ કાગજનો લખનાર મળશે તો તેને હું જીવથી મારી નાખશ તુ તો માહર ગુસ્સાને ખી લાયક નથી, પણ તે માહરો અનંત ધીક્કાર છતી લીધેલો છે.”

“મને લાગેછ કે એ તમારો અનંત ધીક્કાર તમારા ખ્યાર કરતાં એવો ધાસ્તીબરેલો છે,” તે તુચ્છકારથી બોલી.

“ત્યારે કાગજ તેં લખ્યું? યુ આર એ કલેવર બુમન, મની, એન્ડ ધ આપ્રીયા ઈઝ વરખી એક્ આ ફ્રેન્ચ રે વાગ્, આપ બધી ખીનાં, જે હુ જુડી નથી એમ જાર મેલીને કહ્યુંછ તે, તેં કેવી રીતે મેળવી તે મને કહેશે? મને તે બાણવા ગમેછ.”

તે યુગસુરત છોકરીએ કેવાં પરક્રમથી લેહાગીરને લગતી ખાનગી બીનાંઓ વ્તણી લીધી તેનો પુલ્કિતવીલ હેવાલ એકજ પળ અચકાયા કે બીહવા વગર સકમરાત કહ્યો; લેહાગીર વાહયાને કોપથી અગાર માફક જળતો ચેહરો નરમ બન્યો, અને મરજી ઉપરાત તે મનીની આ કળાને વખાણ્યા વગર રહી શક્યો નહિ.

“મેં તમને જખમી કીધા-મેં તમને ઇન કીધી-હુ આગરે તમને પૂગી વળી શકી,” તે બોલી.

“એક ઘણાં નીચ હથાર વટે-એક નવામા કાગજથી, કે જે એવા કામ માટે નથી લાયક હથાર છે,” તેણે તુચ્છકારથી પ્રુદારા માર્યા, અને તેઓ વચ્ચે ત્યાં એકીક મીનીટો ચુપડીદી પંચરાઈ.

તેઓ તે લાખી, ચુપડીદીમાં જાણે એકમેક તરફ જોઈ એકમેકનાં જોર માંપતાં હોય તેમ લાગ્યું; “દમ-આઈ-વોર” હવે રાફ થતી હતી.

“હુ ધાડુંછ,” મનીએ કહ્યું, “કે તમને ગમે તેવા લલચવામાં આવશે તો ખી, હવે તમે માહરી પાછળ હસ્યો નહિ, અને હજી વધારે કેહવાતું છે. હુ માહર”

સટર પેલી તમારી એક બેળીનાં ચેહરાવાળી નાનું આગળ લમ્બ ગર્થ, અને મેં તે એને પાંચી સમજાવ્યું, બોલેબોલ, કે જેથી એ ખરાખર સમજે; અને ન્યારે હું પુરું કરી રહી ત્યારે એને એ પાંચ્યુ—એને પોતે; બોલેબોલ, ને તે કાગળે એનાં ઉપર કેવી અસર કીધી હતી તે તમે જાણશો તો ખીજી અબજાઓની કાંઈ કંઈ કરતાં જાણશો—તેણે તે બિચારીને મારી જ નાંખી! ને હવે પછી કદી એક હસ્તુ ખી એના ખુબમુરત ચેહરા ઉપર જણાશે તો તે મુંડળનાં થઈ થઈ જવા કરતાં ખી વધારે અજાયબી ભરેલું દેહવાશે. એ માહરી આગળ ગુંથણ મંડીને પડી અને ત્યાં તે એમની એમ પડી રહી—તુટેલાં છગરનો એક દુઃખી, ગમખવાર હૃદયલેહક અવતાર! પછી એ બોલી કે તે હવે ત્યાંથી તરતજ ચાલી જવાની હતી, તમારી કંગાળ ખુબમુદ્રા ઉપર એક આંખી નજરથી નાંખ્યા વગર. તે હવે તમારી સીકકલ કદી કદી ખી જોવા ખુશી હતી નહિ. એટલું વધીક તે બોલીતી કે તમારા ગુંથણ ઉપર પડીને ખી ને તમે દુન્યાનાં કાલાવાલા કરશો તો ખી તે હવે તમારી સાથે પરણવાની નથી; કે, જેથી, ને તમે એને શોધી ખી શકો તો તમારે માટે ચાન્સ જેવું કશું રહ્યું નથી.”

“એ જાણદને લગતું બધું તું માહરે હસ્તક રહેવા દે.” તેણે કહ્યું, “હું નથી ધારતો કે કોઈ ખી સ્ત્રીએ એટલું બધું ખચ્યું હશે. પણ એ ધણું અગત્યનું હતું કે તેણી પોતાની ખરેખરી સ્થિતિ જાણવા પામે.”

તે પોતાની ઉપર કેમ કાણુ રાખી ચકચો તે તેને કદી જાણ્યું નહિ. પાછળથી ન્યારે તેણે કરીધી આ ધનંતરચ્યુ યાદ કર્યો ત્યારે, તેની મોટી અજાયબી એ હતી કે તેણીને ત્યાંને ત્યાંજ મારી નાખવામાં તે પોતાનો હાથ કેમ પાંધી શક્યો હશે!

“હવે એ સમજાનાં અહીંજ અંત આવવા દે,” તે ઘોષારી અવાજે બોલ્યો, “તે તાહરાથી બન્યું છ એટલું ભુંડું કીધું છ—હવે ચાલી જા!”

“હા; હું ચાલી જવશ.” મની ગજરે જવાબ હીધો, “જેરાંઓએ—ખલકે નાંજુક, નખરાં કરતી નાજનીનેએ તમને ગગારી ને છગાવી મુકેલા છે, મી. જેહાંગીર વાડીયા. તમે તેઓને લીંગલીઓ તરીકે લેખી છ—તે પ્રમાણેજ તેઓ સાથે રમત રમી છે અને પાછળથી તમારા પગે હેઠળ ચગડી છે. તેઓએ તમને હાથ મારવાને બદલે સારી દુવા આહીછ. હું જુદી ધાતુની છું, અને હું માહરો કીનો લેવાનો વિચાર રાખું છ.”

“લલે, લલે, ભલે!” તે છોક પાકી આવે તેટલી હદની કંડાઈ અને નમ્રકરાઈ બોલ્યો. “અને—અને માફ કરજે, ને હું ઘણી લાંબી ટેંટુ કરતો લાગતો હોઉં તો કે કીનો તાહરે જોઈએ તેટલો લેજે!”

“હમણાં તો તમને એ જોડી દાતી કે જુડી લપકી લાગેછ,” મની અગર, એકાદ ત્રેણક લાજ લજવતો એકત્રેસના ગંભીરપણાંથી હાંફતા અવાજે બોલી, “પણ હું તમારી છાંદગીને ખસણ કરી નાખશ—તમારી છાંદગીની તપાસમાં હું માહરીને ધસીપીસી નાખશ—અને દરેક તક મળતાં તેની ખરાખી શોધતી રહેવશ.”

“તું માહરા ઉપર વેર થા વાસ્તે લેવા માગેછ ?” તેણે પુછ્યું. “ખરેખર તો બીગાડ માહરો થયેલો છે.”

“તમે માહરી છાંડીની સત્યાનાશી વાળી નાખીછ, અને એા, જેહાંગીર, તેથી હું તમને ધીક્કાઉં છું,” તેણીએ ઝનુની અવાજે કહ્યું. “માહરો પ્યાર ધીક્કારમાં બદલાઈ ગયો છે ! હું ધીક્કારનું એક બીજું સ્વરૂપ બની ગઈછ, અને માહરા કીનાથી તમે ચેતેલા ને ચોકેલા ચાલજો !”

“હું તેની તથાકરી બાર બી પરવાહ રાખતો નથી.” જેહાંગીર વાડીયાએ દેખ-ઈતાં તુચ્છકારપણાંથી જવાબ દીધો. “એ બધું એકાદ નાટકના તખ્તા ઉપર તું બોલી ગઈ હતે તો લોકેની તાળીઓનું માન તને રાળી શકતે ! પણ અહીં તો તે તાહરો શ્વાસ નાહકનો શુભાવી દીધોછ. અને હવે, મીસ મમીજેહ ગઝદર, તમે તમારાં કાવત્રાંઓને એકરાર કરેલો છે, તમે મને પુરતી હમદાટી કીધેલી છે, તમે માહરા ઉપર કીનો લેવાનાં સોગંદ લીધેલા છે—બાલે એકાદ ત્રેજેડી કવીન હોય તે માફક—એ બધી મેહરબાનીઓમાં ફકટ એક વધારે ઉમેરો—મને શાતીથી છોડીને જતાં રહો.”

“હા—હું ચાલી,” તે બોલી, “પણ યાદ રાખજો ! એક વખત એવો જરૂર આવશે કે જ્યારે તમે માહરાથી ડરતા ધુજતા કરશે. ત્યાં મુઢ્ઠી તો, ફેર વેડ !”

અને તે જતી રહી. તેણે તે તાજુક ઉચા આકારને ધણા જોશથી બારણુ અકાળીને બોલી નાંખી ચાલી જતા જોયો અને તે ઇઝીચેર ઉપર ખાંછો ફરાગત મઈ પડ્યો.

તે હતો તે કરતાં હવે જતરતી બેકરાર, જોચેન, ગમખવાર બન્યો ને ગલરાતમાં પડ્યો. ગલરાત મનીનીં હમદાટી સાડ નહીં—પણ મધુરી નાનં વાસ્તે. તેને થોડી ઘણી શકડ વકડ મઈ હતી કે, પેલાં નાખાક કાગજ સાથે મનીને કાંઈ લાગતું વળગતું હોતું જોઈયે ખરું, અને હવે તેનો તે શક જરો પડેલો જાણી તે વધારે હીલથી દુઃખી થયો. તેને લાગ્યું કે નાનં ખચચીત મરી ગઈ હતી તે બીચારી આઠળી ગાલારી અને સાવ બેહોશ ને જોચેન બની ગયેલી હોવી જોઈયે, અને કુદરતી છે કે નહીં તરફનો રસ્તો લેતાં મનની અસહ્ય વેદનાં નહીં ખમી શકાવાથી તેનાં પાણીમાં નખાવી દીધેલું હશે; તેણીને દીનપાછ ગઝદરનાં કેટલાંક સાણસોએ તાથી નહીનાં પુલ ઉપર ફરતી જોવા પછી પાછી કોઇના જોવામાં તે આવી હતીજ નહિં. અરેરે, ગરીબ નાનં ! તે બિચારીએ કેવાં દુઃખથી, કેવા તવજાતથી, કેવા ગલરાતથી પાણીમાં પડ્યા પછી તવજાત કર્યો હશે !

“માહરી ગરીબ, મીઠી નાનં !” તેણે ડ બની એક હાથ મારી કહ્યું.

તેણે જો ત્રણ અકવાડીયાંઓ સુખાઈમાંજ અશાંતી વચ્ચે ઝુલ્યાં, અને પછી તે તેનાં કેટલાક મીત્રોની બનેલી એક દોળીને મળ્યો, જેઓ સુરોપની સેહલગાહે જવાની તૈયારી કરતાં હતાં. જેહાંગીર વાડીયાએ પણ તેઓ સાથે મળી એમ

ઉચ્ચાઉચ્ચ ઉપડી જવાની તઈયારીઓ કરી નાખી, કે જેથી તે નાનું અને નાનું સાથે રમાયેલો દગો વિસરી જઈ શકે.

તે મહિના દિવસમાં તો મુંબઈથી ઉપડી બી. ગયો અને થોડાજ વખતમાં રમતા ગમતા, મજાદ મથકેરીની ઉચકેરણીના આવેશમાં પોતાનો ગંભ બી છુટી ગયો ને એક તદ્દન નવોજ માણસ થઈ ગયો. હવે ત્યારે, વાંચનારાં સાહેબો, કયા કરી સ્વભાવિક સવાલ કરશે કે તે સંસારનાં ક્રાંધાનાં ફરેબનો ભોગ થઈ પડેલી પેલી કમનશીબ કામળાંગીનું આપણે તેણીને સેવટની છોડી આપ્યા પછી શું થયું? આવતા પ્રદરણમાં આપણને એજ છેક જવાન વયે-બલકે સાવ નિર્દોષ બાળ વયેજ પોતાની છ'કગી રહ કરી બેઠેલી રમણીનો રંગેરંગ કમનશીબ અને કડ્ડવારસીક દીસો આગળ વાંચવાનો છે.

(અપુણ્ય)

ફેશનેબલ બાનુઓ કાળે ફાંકડું પ્રદરશન.

ફાઇન આર્ટ નીડળવર્ક ડીપાર્ટમેન્ટ

અલબેલી મુંબઈ નગરીની તમામ કામની ફેશનેબલ બાનુઓ અને ભારતની અનેક રાણીઓમાં બેહુદ પંકાયલું બાનુ.

છીક દસબ, રેશમ, સીકવન્સ, જાલી તથા આરીનાં કામમાં બીનહુરીફ છે અમારાં બાતાંમાંથી ભસાયલી સાડીઓ, અને પલાઉઓનું ઉમદા કામ, તેન મનપ્રુથ કરનારી ચોરીજનલ ડીઝાઇનો એક ખાસ સ્પેશીયાલીટી છે. બીજાઓ અમારી ડીઝાઇનોની નકલ કરવાની ફાઇટની કોયેરા કરે છે એજ હમારા ઉત્તમ કામની સાબેતી છે. અમાસ ભાવે અમારી નાદર કારીગીરી તરફ ભેતાં કીકાયત છે. અમારા બાતાંમાં થયલું ભસ્ત કામ નીચલાં ઠેકાણા ચીવાય બીજા કોઇની દુકાને મલથે નહીં.

સ્વદેશી ખાદી ઉપર બહુજ ઉમદા ભસ્તકામ કરી આપવામાં આવે છે. ભેવાથી ખાત્રી થયે. નમુનાઓ તઈયાર છે.

ધનબાઈ ફરદુનજ બનાજ,

નાં ૫, આલનામોંડ રોડ, ખંભાલા હીલ, મુંબઈ.

ટેલીફોન નંબર ૪૩૧૪.

દેશની અધઃપાત.

ગજલ-કંવાલી.

કળીના ફૂલ કંઈ જાગ્યા, વ્યવસ્થા વિશ્વની કરવા;
 સનાતન વધુ સંજ્ઞાને, કુતર્કે સાવ સંહરવા.
 બરાબરી બાજી ભેદોની, બતાવી બોળડે બેજો;
 નરાધમ વંશના નિકળ્યા, સગોત્રી બાળ વરવાને,
 જડાત્મક બાતીમાં મધુ જે, હયાતી છે હમેશાંની;
 ઉકથા ઉરછેડવા એને, તણ ત્રણ લોકની પરવા.
 વિવેકે લોભ્ય વસ્તુના, શ્રમીતને સત્ય ઉપદેશે-
 પુણે પકવાનમાં મુકી, મથુ સમ ચાર ને ચરવા.
 ભવિષ્યની પ્રાપ્તિમાં ભરવી, લકુષ્ઠા લાખ કોડોના;
 છતુ અધ્યય છેડાવી, શીખાડે મોત મધુ મરવા.
 કરી વશ કર કણ અહિના, બળવી ત્યાગ બંસરીએ;
 પિશાવે તાળીઓ પડે, નિકળતાં ફેરીએ ફરવા.
 અધગ ઉસ્તાદીની અંદના, કલમમાં કેર વરસાવી;
 ઉદ્યોગત ઈંદ્રથી માંડે, શુભો તરછોડીને ગરવા.
 પ્રશુભળ પિંખવા સામે, મનોબળની ધરી મસ્તી;
 શીલાના નાવની સાંછે, ઉતારે ઉદધિ તરવા.
 ઉકરડે રત્ન અટવાતું, અહયામાં ગોઘુતા દાખી;
 ઝીંઝીયોમાં ખોળવા દાદે, શુચિતા શુદ્ધ આદરવા.
 અગોચર પંથની આડયે, લખાવી જોતિના બડકા;
 સુધાડે શબ્દની છુટ્ટી, અરણ્ય નીપવારીનું અરવા.
 નરોમાં નાચકી કરવા, નચે નાલાયકી હાંકી,
 દ્વિગુણી કરવેશ ઘઈ દોડે, હરાગી દેશની હરવા.
 યુરાણી પદ્ધતિ પડખે, છુપેલાં છીંદને છુટ્ટાં;
 બંડછનાં બુગલો કુકે, નીતિના મોગથી નરવા.
 કુળાચારોની કીંમત કે, નહીં સત્યાર પર શ્રધ્ધા;
 હરાયા સાંઠે ઘઈ હાલે, પરમને ઝોટીમાં ધરવા.

કાવ ભાષણકરણ વિચારામ મંડિત.

રાણી એલીઝાબેથ

ઈંગ્લેન્ડની આ પ્રખ્યાત રાણી ખુબસુરતીમાં જોટલી પેતે ચઢતી હતી. તેટલી સર્વને રોકા જોવા ઇચ્છતી હતી. જે મરદ કયવા જોરત ખુબ દેખાવ અને ખુબસુરતી સાથે તેણીની હજુરમાં દાખલ થતાં તેઓ ખચીત તેણીની મેહેરમાંની મેળવવાને માગ્યશાળી થતા હતાં. એક બદસુરત માણસને જોતાંવાર તેણી પોતાનાં નાઝકાર નખરાને એવી રીતે કંપાવતી કે સામા જોનારને તે દેખી સુરસાની લાગણી ઉત્પન્ન થતી હતી. ઈંગ્લેન્ડનો પાદશાહ આદમ હેનરીની બીજી બાઈડી એન-એલીઝાને પેટથી અંબતરેલી આ, ખુબસુરત સાદાબદી દુન્યામાં ખુબસુરતી માટે જાણીતી યદ્દ ગંધણી એરતોમાં એકે હતી, એમાં તો કરો શક નહીં. પણ તેણી તે માટે પોતાને મનથી એટલી મગર હતી કે જ્યારે તેનાં ખુબસુરત અને નાનીઆ ઉમરાવો તેણીની મુલાકાતે જતા ત્યારે પોતાના હાથો, કે જે ખરેખર બહુજાન ખુબસુરત, નાનાં તથા નાજુક હતા તે દેખાડવા માટે કાંઈ સેઢો વખત પોતાનાં હાથનાં મોજાં દર્શાવતી હતી.

ઈંગ્લેન્ડની તવારીખમાં આ રાણી જોટલી પોતાની ખુબસુરતી માટે મગર- છે તેટલી જ બસકે તેથી વધુ-ખાસને લગતાં તેણીનાં કાવત્રાંઓ માટે પણ છે, એ સાત અંગણી નથી. તેણીનાં એ છુપાં કાવત્રાં એટલાં છુપાં હતાં કે તેઓમાંથી કેટલાંક આજ સુધી પણ પ્રકાશ પામી શક્યાં નથી. એ બાબત વીશે જે કાંઈ જણાયું છે તે ધણ જુનું છે, તોપણ એ જુનું હુપરથી આપણને ખ્યાલ જાય છે કે કીતરમાં તે બહુ હશે ત્યારે જ એટલાં કાંઈ ધીરજ બાહેર ખાવવા પામ્યાં હશે. આપણે જાણીએ છીએ કે ગાડીએ ખેસનાર જે રાજા કે રાણી કુછદમાં પડ્યાં કે તેમનાં રાંજની માફી અવરયા થાય છે. અને એવા આપણે પણ દાખલા જોવા છે. પણ રાણી એલીઝાબેથ ગમે એવી અંદરખાનેથી હોય પણ બહેરમાં તેણીની રાંજનીતી માટે મુરં જોલાણી નથી. એ નહીં જોલાવાતુ એક મોટું અને મુખ્ય કારણ એ હતું કે રાણી એલીઝાબેથનાં જોએ ખાનગી દસ્તો હતા તેઓ જ બહેરમાં તેણીનાં પ્રધાનો અને મસલનગરો હતા. દરેક રાજ સંજયથી ફરમાં તેણી તેમને ખાસથી ફરમાવતી અને તે જ મોહોખતથી તેઓ તે માન સાથે બળ લાવતા હતા. કે જેથી તેમને અરસપરસ ખ્યાર તથા સાંમે લાણ રેયતતુ સુખ બન્ને સયવયું હતું. રાણી એલીઝાબેથનાં માનીતા ગણનામાં નીચલાં સાત જણોમાં સૌથી વધુ માગ્યશાળી કેહેવાય છે-સર વોલ્ટર રેસે-લોર્ડ સેલબી-સર રાખ-સેસીલ-સર વિલીયમ પિકર્ડીંગ-અધિકારી એલેનકેટ-ઈન્સનો રાજા ત્રીજો હેનરી-અને હેનરી પી એટ.

એ સાત નાંખોમાં સૌથી મરસ અને વધુ મેહેરમાંની મેલવવા, માગ્યશાળી થયે સર વોલ્ટર રેસે હનો, કે જે આ સર્વે જણોમાં સૌથી ખુબસુરત તથા સોદામણી હતો. રાણી એલીઝાબેથને તે એટલો વહાલો હતો કે, આખા દીવસમાં કેલપણ વખતે પોતાનાં મહેલમાં તેણીની ખરવાનગી વગર હડે એક આપવાની રજા માત્ર તેને જ હતી, કે જ્યાં

ખીનઓથી તેણીની રજા વગર મેહેલમાં દાખલ થઇ ચકાતું ન હતું. સર વોલ્ટર રહેઝેએ અમેક્લાં ખ્યાર પત્રોમાના યોગ્ય નાદર પત્રો “હ્યુમ” પોતાની નોટમાં સાચવી ગયો છે જે તેણે મારે જેટલન અને જગ પરથી મેળવ્યા હતાં એમ કહેવાય છે.

એક ખુબસુરત રાણીના વખતમાં હાલમાંની મોટે ખાચરેની યોડીક ઇતર અને ખુબસુરત છોકરીઓમાં એક જાતનું અન્યથા જેવું હડક હાથુ હતું. રાણી એલીઝાબેથ જેથી અને જેમ પોતાની ખુબસુરતી વધારવા માટે પોતાક સજે તેમ અને તેવી રીતે તે ખુબસુરતમાં ગણવાને ઉછાળા મારતી ઉમરાવલદીઓ પોતાના પોતાકો બનાવવા પાછળ ખુબ પૈસો ગુમાવતી હતી રાણી એલીઝાબેથના વખતમાં ત્યાંનાં મોટાં ખાચરાઓમાં હાથેલું હડકુ ખાલ કાપનાની તેણીની ફેશીન ઉપરથી જન્મ પામ્યું હતું. એકવાર એ ખુબસુરતીની સરદાર રાણીએ પોતાના જીવલક્ષ્ય કાળ માલેને એવી સીદતથી વળ આપ્યો કે જેથી તેઓ દરેકા પ્રચીની વગેવાજ વધવા હાથ્યા એ જ્ઞેતાજ ત્યાંની ટટવીક નકલખેરી ઉમરાવલદીઓએ તેની નકલ પ્રવા માંડી, અને જ્યા જુઓ ત્યાં બસ કરચલી વળેલા બાલનીજ વાતો ચાલી રહી જ્યારે એ વાત રાણીને કાને ગઇ ત્યારે તેણીએ તેમની નકલખેરી આદત ઉપર દસી, તેનને ઠોમ્મ લગાડવાનો નીશચ કીધો યોગ માસ વિતવા દધને તેણીએ પોતાના સર્વે બાતો એક મરદ રખાવે એવી રીતે રાખી કાપી નાખ્યા, અને આનાદ એક માંડીડો ખની ગઇ એ ફેશીન જ્ઞેતાજ પેલી ઉમરાવલદીઓએ પણ તેજ રસ્તો લીધો, અને બીજે દીને રાણીએ આપેલી એક ‘ઇવનીચ પારટી’ માં રાણીએ કાટેની ફેશીન મુજબ માંડીડાના આકારમાં હાજર થઇ, કે જે દેખી તેણીની અચરતી અને દસવાનો પાર રહેલો નહી. તેણીએ સર્વે ઉમરાવેને આ ખીનાથી વાકેફ કીધા અને પોતે કીધેથી રમુજથી તેણીએને ધુમ ‘ચાઇ’ બનાવી

જ્યા રાણી એલીઝાબેથ પોતાના ખીન અગણીત ગુણોમાં જે ટટલીક ચોક્સ બોડો હરાવતી હતી તેઓમાં મમત કરવાની બોડ એક હતી એકવાર લેડી લીટલટનના ગર્ભામાં એક સુદર લોકેટ તેણીએ ઝાળવેલી જોઇ જે જ્ઞેવા સાર તેણીએ મોઢે ચઢીને તેણીને મંગળી કરી, પણ તે લોકેટ રાણી એલીઝાબેથથી એક ચોક્સ વારણસર તેણીને છુપી રાખવી હોવાથી આપવા ના પડી એ ઉપરથી રાણીને માહું લાગ્યું, અને તેણીએ કાંઇ પણ તજવીજ તે મેળની જ્ઞેવાનો પોતાના મનસે નીશચ કર્યો તેણીને તે લોકેટ જ્ઞેવાની જોટલી તો જુજાસા ઉત્પન્ન થઇ કે જ્યારે પોતાનું કાઠજ વાચુ નહી ત્યારે તેણીએ પોતાના એક માનીતા નોકરની મદદથી લેડી લીટલટનનાં એક જાણુ લેડુ નોકરને મોટી લાલચ આપી તેને ત્યાંથી ચોરીથી મંગાવી પણ હજી તો ઉઘાડીને જોયજી કે તેના ખુબસુરત મોહાનો રંગ બદલાઇ ગયો, ડોવા પર રતાસ ચઢી આગ્યો અને તેણી જોટલી તો ચીરકાઇ ગઇ કે ધીમકારથી તેણીએ તે ફેકા દીધી તેમાં તો તેણીના ચાહેલા સોફ્ટરી ‘સર રૅખર્ટ સેસીય’નીજ તસવીર મુકેલી હતી. “અરે હુમ્મ્યા હુ તો જાણતી હતી કે તું મનેજ ચાહે છે” એમ બોલી એલીઝાબેથ વાકી વધી અને તે નાખી હાથેલી લોકેટ પાછી ઉચકી લોકેટ, હાથમાં લઇ તેણી ટેબલ આગલ ગઇ—ત્યાંથી કુચી લઇ કબજા પાસે ગઇ,—અને તેમાંથી એક કાળી નડી શીટ કાઢાડી તે લોકેટ તેણીએ પોતાના હાથ પગપર સર્વને દેખાવ એમ બાંધી દીધી.

ન્યારે આ ખખર રાખઈ સેસીલને થઈ ત્યારે પ્રથમ તો તે બહુન ગભરાયો, પણ બીજી જરા દીમત પકડી તે ઉપર તેણે સુંદર ગીત રચ્યું જે : પણ રાણી એલીઝાબેથે નવચીરો મેળવી વાંચ્યું. એમાં તેણે એવો સાર ખેંચ્યો હતો કે—“સેસીલ તું ખરાબ માન્યશાળી છે કે રાણી એલીઝાબેથ જેવી દુનિયામાં પ્રથમુત્તી મારે વખણાતી એક રાણીનાં પગપર તારી તસ્તી રેતી જગ્યા થવા નેરશે તું માન્યવાન થયો છે !”

રાણી એલીઝાબેથનો સ્વભાવ સદા હસમુખો હતો, પણ જેમ એકે રૂતનાં બદલાવાથી ઘુરત હવાનું પ્રમાણ બદલાઈ જાય તેમ તેવો મોક્ષ વળતો ઉપર તેનો સ્વભાવ કાંઈ વેલા એવો બદલાયો જણાતો હતો કે એક નાના સીપાઈથી તે મોટા મોટા અમીર ઉમરાવો પણ તે વેળા તેણીની પાસ જવાની દીમત કરતા નહીં હતા, તેણીનો ખાનગી સેક્રેટરી સર રાખર્ટ સેસીલ રાણીની એ માફી આજ્ઞા મારે અચોક્ષ કરતાં પોતાના એક મીત્ર ઉપર વખેલાં પંતમાં નીચે મુજબ પોતાનો ખોફ જણાવી ગયો છે:-

“Occasionally being more than a man, and in truth, sometimes less than a woman!”

રાણી એલીઝાબેથનાં વખતમાં હાથનાં મોળની રસમને ખાસ કરીને ઉત્તેજન આપવામાં આવેલું કહેવાય છે. એ રાણીના વખતમાં કેટલીક શોખીન, ઉમરાવખાનદીએને નકલ કરવાનો એટલો તો શોખ ચૂને ચેતક લાગ્યું હતું કે એ રાણી જેવો પોશાક પહેરે, જેવી રીતે ખાસોની નવી નવી તરાઈ કાઢે, અને જેવે પગલે તે જાયલે, તેવી સરવે બાબદોની આબેહુમ વાંદરસદી નકલો કરતી, અને તેથી રાણીએ એ મોળની રસમ અખંધમાં તેમની દસી કરવા કેટલીક યુક્તિ રચી હતી.

એ અરસામાં ઇંગ્લેન્ડમાં પગના કસતાં હાથનાં મોળનું વધારે મોટું ઉમરેલું હતું, અને જે બાલુની હાથમાં મોળ દાખ તે મોટી ઉમરાવખાનદી અને મોટા મરતબાં વાલી તરીકે ગણાતી હતી, જેથી રાણી એલીઝાબેથે એક હારસ નવો બનાવ્યો. એક જાહેર મેલાવડામાં યનારી કીવા વેલા તેણીએ પોતાના હાથમાંનાં મોળમાંથી એક હાથમાં મોળનું પેહેડેલું રાખ્યું અને બીજા હાથમાં મોળનું પોતાની છાતી ઉપર એ ટાંચણી વડે લટકાવી મેલ્યું. કિયા ખતાસ થવા પછી રાણી પોતાના મેહેલમાં ગઈ અને સાંદાંને એક મોટી ‘મેવી’ ભરી જેમાં દરબારમાં બેસતા દરેક ઉમરાવોને કુટુંબ સહીત તેડા કીધાં. ત્યાં સાંદાંને મોટી દરબાર ભરાઈ, જેમાં દરેક ઉમરાવખાનદીએ જેઓ તેણીની આબેહુમ નકલ કરવામાં જોયા પોતાની નામદારી અગતી હતી તેઓ-પૂરે કાઠ-માંમાં હાજર થઈ, પણ રાણી એલીઝાબેથ જોયલું કે એક નહીં પણ કાંઈ સેક્રેટરી સેસીલની છાતીએ ઉપર તેમનાં હાથનાં મોળમાંનું એક મોળનું ટાંચણી વડે લટકાવેલું હતું !

હાથનાં મોળ સંબંધી એક ખીલ વાત રાણી એલીઝાબેથ મારે કહેવાયલી છે. યુદ્ધ એક પીઠચર નામના પોતાના એક માનીતા રાજદરબારી ઉમરાવ ઉપર તેની સાલગીરે બેઠે હાથમાં એક બહુન દીમતી વીટી પોતાનાં હીરભેતીથી જડેલાં હાથનાં એક મોળમાં વીટાલીને એકવાર તેણીએ મોહલી, જે વાત જાહેરમાં આવતાં જાસ જ્યાં જુઓ ત્યાં હાથનાં મોળમાંનાં દીમતી બેટોની ગેલા રસમ પડી ગઈ અને તે સગમ એક દાદો મુઠી અમલમાં આવી !

જાણીએ માથાસેની એ ખુબસૂરત રાણીને એટલો તો ધીકાર હતો કે ગમે એવો ક્ય-
વાવાલો, કીર્તિવંત, મોભાવતો રોજેનચાહક કા નહીં હોય તો પણ તેણી કદીયી તેની સુલા-
કાત હોવાને રાજ થતી નહીં. પોતાની હજુરમાં એવા ખુદની ખોડનામાં માથાસેની કાપક નહીં
કરવાને તેણીની સખતમાં સખત વૃક્ષ હતો. પણ એક અચાનક બનાવે એકવાર એણે સમા-
ગમ બની ગયો કે નેણી આ ખુબસૂરતની બાદશાહીનું નામ ઇંગ્લાન્ડની તવારીખમાં અમર
કાળ સુધી કાપક રહી બરો. એ બનાવ તે કહી નહીં પણ જે કાળી ચાંમડીની તેને સુગ હતી
તેજ ચાંમડીએ તેને એકવાર ખુદરતી ખુદસાને લીધે કેવી ગમતા હજુભવી, તે નીચલી બીના
પરથી માથમ પડી:—

રાણી એલીઝાબેથને મેવેશે વાચવાનો ધણો શોખ હતો. એ શોખ આગળ આસાં
એટલો તો વધી ગયો હતો કે દીનસ ને રાત તેણીને તેનું જસ ચેતક વાગ્યું. એક પુરી
કાધી કે બીજી, એમ કાલ સેહેકેકો જાદા જાદા બણીતા લખનારાઓની નામીથી મેવેશે
તેણી વાચતી હતી એ તોરેસોગા પેરીમની છુપી સહી ધારણ કાપક અચકારની મેવે-
શેનો તેણીને એટલો તો ચક્કસ લાગ્યો, અને તેનીજ વાર્તાએ વાચવાનું તેણીએ ચેતક 'ધુ' કે
પેરીમનું નામ તેણીના મોઢમાં રમી રહ્યું હતું. એ કાંઈ કેકો લખાણ સખી કાંઈ વાત મતી
તો પેહેલા તેણી પેરીમની મેવેશેની વખાણ કરતી હતી. એ લખનાર કોણ હતો તેની સાથ
મુલાકાત લેવાને તેણીએ ઘણી શોખ કાધી મજ તે કોણ હશે તે તો નહોતી પણ તે કપાનો
રશીય-ઇંગ્લાન્ડ કે અમેરિકાનો તે પણ તેણી જાણી રાધી નહીં.

હને અને વાંચનારની જાણ માટે જાહેર કરવું જોઈએ કે એ પેરીમનો તખલ્લુસ ધારણ
કરીને લખનાર કોઈ અજાણ સખમ નહીં પણ ખુદ રાણી એલીઝાબેથના પાગના વડા માણી
'જ્યોર્જ' હેમીલ્ટનને હોકારો હતો. જ્યોર્જ પોતે જહઝ ખુબસૂરત બાદશી હતો, પણ તેઓ
સીધા સાથ પરશેશે હોવાથી તેને પેટે મજકુર હોકારો મેલ પડ્યો હતો, કે જે માતા ઉપર
પડીને સીધી જોવા કાળો જનમયો હતો. જ્યોર્જ હેમીલ્ટન સારી રહેશે જાણતો હતો કે તેના
કમનસીએ કાળા પેલા પડેવા રીકરાની મેવેશે રાણીને બહુ પસંદ હતી, પણ તે દેખાવે બહુ
જહઝરત હોવાથી તેણીની હજુરમાં તેને તે રજી કરી રાક્યો નહીં હતો. પેરીમનું 'પર' નામ
આલેસ હતું. એ હોકારો જો કે જહઝરત હતો તોપણ ખુદરતે તેનામાં એવું એક મંચલ જોનું
મેથું હતું કે ત્રણ ૧૬ વરસની નાની ઉમરથીજ તેણે અંધકાર તરીકે કાંઈ સંખ્યાબધ મેવેશે
જાહેરમાં પ્રગટ કરી એક બહોલ લખનાર તરીકે નામ મેલવું હતું.

જ્યોર્જ હેમીલ્ટને પોતાના આ વિદ્વાન બેસને એ વાતથી વાકેફ રીકારો હતો, અને તેને
સખત મનાહ કરી હતી કે તેણે કાંઈપણ દિવસે કાંઈનીથી આગળ પેરીમનો તખલ્લુસ ધારણ
કરીને લખનાર તેજ હતો એમ કેહેવું નહીં; તથા કાંઈપણ દિવસે તેણે રાણીના બગીચામાં
આવવું નહીં, કારણ કે રાણીને ઘણીકર એકાએક બાગમાં આવ્યા સાચવાની આદત હતી,
માટે જો તેણી તેના જોવા એક જહઝરત બાદશીને જોય તો ઘણી આપના પણ એક દિવસે
એણે બનાવ બનાવે કે પેરીમ કે જે પોતાના પિતાના દરેક ફરમાનને તાળે રહેતો હતો તે એક
ખુસુખમાં કીયાણાની લેહેકી ચારતી જાગદાં પોતાના ગિઝાના પરથી જાગી ઉઠેલા ત્યારે તેને
વિચાર આવ્યો કે 'એ ખુસુખમાં સહવારનો ફીલખીર દેખાવ જોવો હોય તો નામદાર રાણીનાં
બાગમાં તેનો ખસા રૂખાવ હશે. જરૂર હું આવેજ પડીએ ત્યાં જાઉં, અને ત્યાંની મેલ જોઈ

તે ઉપર એક સુંદર કવિતા રચું." એમ વિચારી તે હઠી કપડાં પહેરી ઘરની બાહાર નીકળે. પોતાના બાથની શીખામણ તે આ વેળા ભુલી ગયો. તેણે વિચાર્યું કે 'રાણી તો આ વેળા તેણીનાં મેકેલમાં નીંદમાં ગીરફતાર હશે માટે આંખે વંચતે મને ત્યાં જવાની કશી અડચણ નથી.' ત્યાં બાગમાં જતાંજ તે જોયશું કે તેની કલ્પના ખરી હતી. એક બેઠેરતે સમાન સિંચાઈ રેલાં બાગ સાથે ખુદરતની લીલા બધી જઈને ત્યાં કાંઈ એવો દીલપઝીર 'બુ' બની રહ્યો હતો કે પેરીમની કવિતા શકિતએ ત્યાં બેર માર્યું. તેણે તે ઉપર એક સુંદર કવિતા રચી, અને પછી એક લોખંડનાં ખાંડ ઉપર બેઠો કે જ્યાં પવનની ખુશ લેહેડી મારવાથી તે સુધ ગયો. તેની આંખનું લાગવું—અને માત્ર પાંચજ મીનીટ ઘણી તો ગઈ હશે—એટલાં સર વોલ્ટર રેલે સાથે રાણી એલીઝાબેથ ત્યાં હવા ધોરતો આવી લાગી. દુરથી તેમને એક માણસ સુતેલું દેખાયું, અને ધારે જઈ જોયશું કે રાણી જટલી ખુશ મિલનમાં હતી તેટલી કેલિપ્સમાં બની ગઈ. તેણીનાં નાનુક નખરાંઓ કંપવાં લાગ્યાં, અને જો સર વોલ્ટર રેલે તેણીને પકડી પાડત નહીં તો જરૂર તેણી પડી જત.

"મારા ખુદા!" તેણી બવા ચઢવી તપી આવી બોલી. "મારા બાગમાં એક બદ્મુરત આદમી?" એમ બોલતીજ તેણી જરા આગળ વધી, કે જેમ યંતાંજ તેણીની નજર પેરીમની ગતી ઉપર હાથમાં પકડેલી નોંધ—ખુદ ઉપર પડી. તે તેણીએ હજારેથી તેના હાથમાંથી લેરવી લીધી, અને હજી તો બોલીને માંધે શું લખ્યું છે તે જોવા જાય છે એટલાં જ કવિતાને આજ્યા બરાબર ખુદરતી દેખાવ ઉપર રચી હતી તેની નીચે કાંઈક પેરીમની સહી ઉપર તેણીની નજર પડી.

"એ કોણ પેરીમ! મારો બાહોશ અંધકાર!" એલીઝાબેથ અચરતીમાં ગરકાવ થઈ એટલુંજ બોલી શકી, અને વાક્ય પુરું થાય તે આગમ્ય તો તે ખુદરતી ખુદસામાં આવી વાંકી રહી તમા પેરીમના કપાલપર તેનાં એવાં ઉમલ બેજાં માટે એક ચુમી લીધી. ચુમીને બપો પોતાના કપાલપર અચ્છાદ્ય પડતાંજ પેરીમ જગી ઉઠ્યો, અને તે જોયશું કે રાણી તેની સામે હતી. રહી તેને બહુજ ધ્યાનથી જોતી હતી. તે તેણીને જોતાંજ ધરધર ધુલવા લાગ્યો અને કાંઈ જોલવા જતો હતો એટલાં રાણી બોલી "પેરીમ! તારા બદ્મુરત મેહેરા માટે મમરા ના તારી નામીથી નોવેલોથી હું એટલી આનંદ પામેલી છું કે તારી એ ખુદરતી ખામી તે આગળ દેકાઈ જાય છે. આજે સહવારે નવ વાગે મારી સુલ્લાધાન લેજે. તું પોતાને ખરો આગમ્ય સમજ કે મારી આખી જીંદગીમાં એક બદ્મુરત આદમી ઉપર મેં આજેજ મારી મેકેલમાં ઉતારી છે." એમ બોલી રાણી એલીઝાબેથ સર વોલ્ટર રેલેનો હાથ બગલમાં લઈ મારી ગઈ, અને પેરીમ જે સુમાર અચરતીથી તેણીને નીરખતો ત્યાંજ ઉભો રહ્યો.

હા. એ. તારા પોરવાલા.

સુખી સેવટ.

એક ટુંકી વાર્તા.

તે વર્ષત સુધી એક ખુશાલુમાં સવાર હતી, કે જ્યારે જોન હેરટ પોતાના ઓરીસ ફંગમાં કાંઈક વિચારવત બેઠો હતો તેનો સમાર મ્મ બેઠો દાલ કાઈક બધા ઉડા વિચારોમાં મથાલ નજાતો હતો, કે જ્યારે તેના કપાન પર ગુસ્સાની કચળાઓ ચઢી હતી.

એકાએક તે ઊઠ્યો, અને પેપર્સની ખીચોખીચ મરાયલી તે ડેસ્ક પર મૂકેલાં બેવ જોરથી વગાડ્યો જવાનમાં તે પ્રાઇવેટ રમત બારણ ઉઘડ્યું, અને તેના જવાન સેક્રેટરી, રીચર્ડસ ઉપર ઉપર આવી ઉભો.

“રીચર્ડસ, પછી પેના નાના કેમને લગતું કશું જણાયું?” તેણે તે જવાનને પૂછ્યું, “મેં તને શુક્રવાને ઇલાડેનું” તે બાગેની તપાસ માટેનું કહ્યું હતું, પણ હજી તેનું સેરટ તે મને જણાવ્યું” નથી તું માફરો સ્વભાવ નો જણાવની કે હું જરા જોડસીખી જોડાનો કદી સાખી શકતો નથી?”

“હા, સાહેબ, મેં તે બાગેની પુરતી તેહકીક કરી છે,” રીચર્ડસે કહ્યું “એ કશ બધોરેજ ગુન થયો હતો, સાહેબ, અને તેથી મેં” સાજના દરમને છુટવા અગાઉ તપાસ માટે ચોખવા હુકમ કર્યો, પણ તે અગાઉજ એણે તે નીચો હતો, તેણે માફરી આગળ આની પોનાનો નાક કણ્ણ કરી દીધો, અને વધુ વ્રમતમાંથી મને બચાવેા.”

“ઝોહો! એવું તે કાણુ વળી ગાદ્યું” છે? વળી કાંઈ પોપાઓમાનોજ એક છે કે?” રીચર્ડસે ગંભીરપણે ડોકુ પુણાવ્યું.

“નહિ સાહેબ, એથી ઉદ્દુજ છે આ વખત તો છડીકમાંની એકે હીમત કપીનીક એક છોકરી કે ને ફક્ત એ મહીના ચલાજ આપણે ત્યા રહીઠ તમને ધ્યાન છે, તે છોકરી—મીસ મેક્સન કે જેણી વીલસન એન્ડ કપી તરફથી મરસ રેફરન્સીસ પોતા માટે લાગી હતી? મને થયું અજગ લાગેલ કે કેપર્નલી તેણી આટલી રીરપેક્ટેવન છે ને એમ કાવ કીધું હોશે?”

“આહ, કાણુ પેલી પોતાની કાંઈ જુડી માયની સીકનેસને ખારે રોડરા રડતી હતી તે કે? હા, હવે મને યાક આવેલ જરી, જા, તેને હવે બોલાન, રીચર્ડસ મને તો આશાજ છે કે જ્યાં આવશે તેવી અત કરતીજ આવશે તે થયું રડોમી હું એ જાતીને પરતો ઝોળખી મુકાલ, તેણી જો એમ ધારતી હોશે કે હું તેને જવા દેવશ, તો તેમા તેણી અચીત હગારો માફરી તરફથી તો એક પુરુષ શું કે એક સ્ત્રી શું? જાનેને એક સરખોજ છન્સાક મારો, જા, તેણીને એકરમ હયાં આવવા કહે, અને રીચર્ડસ, તું પણ વાતચીત દરમ્યાન હવજ ઉભો રહેશે.” જોન હેરટે કહ્યું.

ડીક રીયર્ડસ વિચારવંત પગલે તે પ્રાઇવેટ રૂમમાંથી બહાર પડ્યો, અને તે મોટા આશીસ રૂમમાંથી મળતે મેડી ટાઇપીસ્ટસવાલા વિભાગમાં આવી ઉભો. ત્યાં ફક્ત તે મશીનોનાં કલોક કલોક સિવાય સંપૂર્ણ શાંત હતું. દરેક ટાઇપીસ્ટ પોતાનાં કામ ઉપર એક રીતે વાંછી મુકીએ મંડેલી હતી, કે જે દરેક પરથી નજર દોડાવતાં તેની આંખો તે સુંદર નમેલાં નાનકડાં સર તરફ જઇ હતી. તે ધડીએ કાંઈક અજબ દોષ તેની છાતીમાં દોડાયા. આહ, તે સુંદરીનું તે સંપત્ત દીક્ષતા આસામી આગળ શું વળવાનું હતું! તેણે વિચાર્યું. તે આખા પાંચ દિવસ દરમ્યાન તેની આંખો આગળથી તે છોકરીનો પોતાનો વાંક કપ્પુલ કરતી વખતનો દેખાવ હજી ખરચો નહિ હતો. તે સુંદર મોટી બ્લુ આંખો દોળ કાંઈક કુખ્યાયક કઢાણી સમાપ્તી તે ખુલ્લી જોઈ શક્યો હતો, અને તેથીજ તે તે સુંદરી માટે અતિ શીકરમંદ બન્યો હતો.

ચોડીક પળેભાં તો તે તે નાનનીન આગળ ગંભીર મુખે જઇ ઉભો.

“મીસ મેશન” તેણે બંતતા લગી ધીરેથી કહ્યું. “મીં હેરટ હવડાં તમને મળવા માગેછે. તમે માહરી સાથ મેહરમાંની કરી આવશે?”

તેણીએ મુગી સુપકાદીમાંજ પોતાનું સર નમાવ્યું. અને તુરત ઉઠી તે જવાનની પાછળ આલી કે જ્યારે તેણીને લાગ્યું કે દરેક આંખો આજના આ અણુધારેલા બનાવથી તેણી તરફ જ આજબખીથી ઉચકાઇ હતી. આથી, તેણી તે કનવારખેરી લેડા ટાઇપીસ્ટસને કાંઈપણ વિચારવાનું કારણ મળેજ નહિ કરી પોતાનું નાનું સર મગરશાઇથી તકુન રાખી પુરતા દમામ થીજ તે રૂમ વતાવી ગઇ.

તેઓ બને તે પ્રાઇવેટ રૂમના બંધ દરવાજા આગળ આવી લાગ્યાં, કે જ્યાં એક પળ ચોમતો રીયર્ડસે કાંઈક લાગણીથી તે છોકરીનાં ખંભા ઉપર પોતાનો હાથ મુકી માયાથી કહ્યું; “તમે જરા બી મજરાતાં કે ખીલતાં ના, મીસ મેશન. મીં હેરટને લીમતથી તમારી દરેક ટ્રબલ જણાવજો, અને હું ધારેછ કે આથી વધુ પુર: બનતો અટકશે.”

તે છોકરીએ અનવખીથી તે સામી માયાજી જુરી આંખોમાં તીક્યું, કે જ્યાં એક ખરીજ દયા મવાનો પ્રકાશ ખુલ્લો પ્રકાશતો જોઈ તેણી ઉપકારી જગરે બોલી;

“ચેન્ક યુ, મીં રીયર્ડસ. તમારી સલાહ માટે હું ઉપકારી હેઉ. જેટલું કહેવા જેમ હતો તેટલું હું બોલે બોલ કહેવડા, પછીતો માંદર નથીજ.”

તેઓ તે નાના રૂમમાં હાખલ થયાં, કે જ્યારે ડેરક આગળ બેઠેલા તે કરડા દેખાવતા શખ્સ પર નજર પડતાંજ તેણીનું જગર કાંઈક કુપી ધારતીથી અંકડી ગયું.

“તમે અને મળવા માગોછ, સાહેબ?” તેણીએ જેમ તેમ લીમત એકથી કરી મુનબ મધુર સ્વરે પૂછ્યું.

“હા, ત્યારે કહાં તમે તે એકના ચોર નીકળ્યાં એમ કે?” હેરટ તે રૂમ રમ મુનબી બાજા તરફ અતિ તીસણાઇથી તીકતા પૂછ્યું.

તે અત્યંત તુચ્છકાર અને ધીકારથી ઉચરાવલા વાક્યથી તેણી જેમલતતી મારી એક પળ હેક દેહ મુકી શીકી મારી ગઇ, પણ બીજાજ પળે તુરતજ લીમતથી બોલી.

“હા, હુંજ તેનો ચોર હોયુ, સાહેબ, અને મેં તે સા માટે લીધા હતો તેનું ખરું કારણ હવે હું તમને જણાવુ છ. માફ કરા મગા—”

“ખુદાને ખાતર તમારી એ અસવચારેની બુની બધવા આગળ ચકાવતાંજ ના. તે બાબતે મને પુરતું ખબર છે. તમારી માતા મરે કે જીવે તેની સાથ મને શું લાગે વળગે? હું પોતે એક સાચવટ પસંદ કરનારો પ્રમાણિક આદમી હોયું, એટલે માફરી સાથ સંબંધમાં આવનારા તમકથી વધુ હું તેરીજ આશા રાખ્ય. તેમાં માફરા તાબા હેઠળના રટાક તરફથી તો ખચીતજ માફરી ઓશીસમાં હું જરામી કમનાજી ચાલવા દેરાશ નહિ. એ તમારી ચાલનો તમને પુરતો બચ્સો મળવોજ જોઈશે કે જેથી તમે ભવિષ્યમાં કાંઈક ચેતીતે ચાલો રીચર્સ, બુદ્ધિ પોલીશ સ્ટેશન પર ફેન કર ને કહે કે એક ઈન્સ્પેક્ટરને લા મોકલો. હું માફરા કીમતી વખત હવે વધુ બરગાદ કરવા માગતો નથી.”

તે છોકરી રમે રમે હુનતી એક નજીકની ખુરશી પર કપકાઢ પડી. તે રૂબરૂતા નીરોવ મુખ કમળ ઉપર મોહત સમાન શીકાશ ફરી વલ્યો હતો.

રીચર્સે તે નીકળી પડતી આખોએ નીરખ્યુ. અને કાંઈ અજબ હીમને મળ્યુતાઈથી તે કરતા શેક તરફ ફરી બોલ્યો.

“સાહેબ, તમારો દુકમ હું અમરમા મુકે તે અગાઉ તમે મીસ મેરાનની હકીકત પુરતી ધીરજથી સાંભળો તો ઠીક. એતા હેઠાણમાં કાંઈની લાયક કારણ છે એવું હું તો ચોક્કસ માનુ છ. આપણી અગાઉ એવણે ચાર વરસ રીવસનને ત્યા કાઢયાછ. અને ત્યા એવણે જે રીતે કામ કયુ છે, તે એવણના રેકર્ડ્સ પરથીજ જણાયછ.”

હેસ્ટ ગુરસાથી તેની તરફ ફર્યો, અને કસકાઈથી બખાળ્યો, “એટલે, તને માફરાં કામની વચ્ચે આવવાની શું સત્તા? જા, હું તાફરા કામ પર જા, મેં તાફરે મન આ બાબદ પર માગ્યું નથી.”

કીક રીચર્સ ઝુનથી હોઈ કરતો જાયી જવા ફર્યો કે બ્યારે તેની આખો એક પણ બેટીની આખો સાથ મળી તે એકજ વળી આખોના મેળાપમાં તેણીએ જે દીલસોછ અને કાંઈક ચોક્કસ લાગણી ત્યાં પ્રકાશની જોઈ કે તેનાથી તેણીને કાંઈ અજબ હીમત અને જોગ મળ્યું.

રીચર્સના મગા બાદ હેસ્ટ પોતાની કેસ આમળથી હાંપો અને પોતેજ તે ટેલીફોન આગળ ગયો. તે રીસીવર હાથમાં લઈ દહતો તે રોંગ કરે તે અગાઉજ તેની નજર તે નીરાશીમાં હુબી બેઠેથી તે છોકરીના ચેકરા ઉપર ચેક્સ પડી, અને તે ચોંકર્યો, આહા! તે ચેકરે જણે તેના કોઈક માનીતા મળના વિશેકનેજ હુબહુ મળતો હોય એમ તેને એકએક ઢાંસ લાગ્યુ. આબેદુન એજ ચેકરાની પ્રતીયો વરસેથી તેના અંતરમાં કાતરાઈ રહી હતી, જેની બાદ તે સામે બેઠેલો ચેકરા હાત આપતો હોવાથી તેનું જીવર કોઈક દુખનાં અચણ્ય આચકાઈથી વળ ખાઈ ગયું. એ છોકરી કોણ હશે? તેણે વિચાર્યું, અને પછી કાંઈક ધમ્પપધ્પ મને તે રીસીવર હાથમાંથી પાછુ મુકી દીધું.

“મીસ મેરાન, કહો મને તમારી વાત હું તે સામળણ, ચેકરાબાની કરી કાંઈની છુપાવતા ના.” તેણે ફરી પોતાની મેકે લેનાં આખર કહ્યું.

બેઠીએ અત્યંત આનંદપથીથી તે શબ્દ તરફ જોયું. એ અત્યાર સુધીની તેની કરાઈ એમ એકાએક બદલાઈ કેમ ગઈ તે તે બાપડી કહી શકી નહિ.

“દયા વરસની વાત પર માદરા પણ જિયારા બેઠરત પામ્યા, કે બપોરે હું ફક્ત તુ વરસની હતી.” તેણીએ હવે કાંઈક હીમતથી તકી-યત્તાં શરૂ કર્યું. “આથી, માદરાં જરીબ મમાની ઉપર મને પાળવાનો તેમજ કેળવવાનો બોલો આવી પડ્યો. પાંચ છ વરસ હમેંએ ધણીજ સખ્તીનાં કાંઠયાં પણ પછી માદરી કેળવણી પુરી થવાથી મેં કાંઈક સરતીસમાં બેઠા વાનો વિચાર દીધો, પણ માદરી નની ઉંમરને લીધે મને કેયેબી કાંઈ ‘પ્રીકર’ કરવું નહિ, તેટલાં સારા નશીબે વીલસન જોન્ડ કંપનીમાં એક ટાપ્પારીટની જગા ખાલી પડવાથી મને ત્યાં આન્સ મળી ગયો, અને ત્યાં મેં ચાર વરસ ધણી સારી રીતે કાંઠયાં. એ ચાર વરસ દરમ્યાન હું માદરાં બદલાનાં મમાને કાંઈક સખમાં રખી શકી. પણ ફરી દયા માદરાં નશીબે મને દેખા દીધો. માદરા મમા જિયારા એકાએક સખત માંછીને બીજાંજો પડ્યાં; કે જે માંછી આજ છ મહીના થયા તોપણ દેદે યદ નથી. એમની માવજત ખાતર માદરી તે સખની નોકરી મને ફરજિયાત હોયતી પડી, અને ચાર મહીના એમની આગળ મને ધ્યાન આપવું પડ્યું. પણ પછી માદરી આવક કે જે ઉપરજ ખાસ હમારો આધાર હતો, તે ખસે થઈ પડવાથી હમેં એક પેલીનાબી મોદતાજ યદ ગયાં, અને સાથુ કરજ વધી ગયું. આથી મને ફરી નોકરી શોધવાની જરૂર પડી અને પરીણામમાં તમે સાહેબની નોકરીમાં બે મહીના થયાં દર પડીછ. પણ તે કેવી રીતે ? હું બપોરે દયાં આવુછ ત્યારે માદરા સધળો જીવનન માદરા પર તરફજ જલ્દે મુકીને આવુછ. માદરા મમા જિયારા કાંઈનાબી આસરા ટેકા વગર બીલકુલ એકલાં બીજાંજો ટવલે કે બપોરે હું દયાં બેસીને કાંમ કરું.” તે સુદર જાણાએ આશોસનો એક હડો દમ ભર્યો “આહ, માદરાં જીવરમાં શું-શું થાયછ તે તમને ક્યાંથી ખબર હોય સાહેબ ! આ બોલકી નાકદર ધરતીપર આ અતિ હેતવંતી માતા સીવાય માદરા બીજુ કાણ છે ? ને તેનેજ એમ દુઃખમાં સખડતી મુકીને આવતાં માદરાં જીવર પર કેવી છરી ફરેછ ! પણ લાયકાતે તેમ કયાં વગર માદરા બીજો છુટકોજ નથી; કારણ પેમા વગર હું તેણીને દવા દારની મદદ કેમ આપી શકું ! પણ માદરા સધળો વગર એમની પાછળજ અર્થાં ભતો દોવાથી માદરા ધરતું બાકું. પણ મહીનાથી ચલકી ગયુંછ, અને જો આ શુકરવાર મુધી તેવું બીલ ચુકતે નહિ કરું તો હમારો સખાન ધરની બહાર કાઢવાને ધરવાળાએ સખત નોટીશ મોકલી હતી. હું જાણુછ કે માદરાં મમાની આવી દાલતમાં તે દાવ તેવું મોદત લાવવાને પુરવું હતું, અને વેધીજ તેમને ખાતરજ મેં તે એક ટેબલ ઉપરથી લઈ લીધો હતો, એક વિચારતાં કે તે જગ્યાએ આવે તે અગાઉ હું માદરા વગરમાંથી બરપાઈ કરી દેવશ, પણ જે જોઈછ કે માદરી મોટી કમનસીબીએ એવી દલદુન જન્યુછ.” અને દયાં તેણી આંખમાં આંશુઓ સાથ અટકી.

જોન હેરટે તે સામે બેઠલા શીઝ એદરા તરફ આતુરતાથી ટીક્યું.

“ખીસ મેથન, તમે તમારી આ દકીકન સધળી પુરવાર કરી આપો તો હું તમને કાંઈ આન્સ આપશ. તમારી માતાને માદરી સાથ મેળવો. અને તમારી સાથ તમારે ધરે દવડાંજ સધ સામે. જાઓ, તમારી ટાપી પહેડી લેઓ.” તેણે કાંઈક ઉત્કેષેતથી કહ્યું ત્યારે ફક્ત.

પાંચ મિનિટમાં તો તેઓ બને તે જાણીશ છોકરી બહાર પડ્યા, અને એક ટેકસીમાં
છેરની બહારના તે નાના ઘર આગળ આવી પુચ્યા

‘તેન હેસ્ટ તે બહારના નાના સંક્રાંતિદાર રૂમમાં ચાલ્યો કે જ્યારે બેગીએ તે બીજા
રૂમનું બહાર બહાર ધીરથી ઉઘાડી અંદર ડોકાવ્યું’ ત્યાં તેણીની માતા સગડી નજીક એક
છોકરીએ હાથ સાત હાથમાં પડી હતી તેણીએ તે શખ્સને ઘસારત કરી બહાર આવવા કહ્યું

‘તે તરત અંદર આવ્યો, અને કેટલીક પગો સુધી તે દુખથી ઢાંહેલી મારી ગયો. પણ
આંતર સુદર તે પાસે ઉભેલી છોકરીને જ આજેકુમ મળતો એકરો બહુજન ધ્યાનથી લાગણીથી .
ધ્રુવતે જીગરે એક લાની સુપકીદીમાં તપાસી

‘‘આલો, આપણે આ બીજાનું રૂમનું જાણ્યું’’ તેણે ધીરથી કહ્યું ‘‘હું તમારી સાથે
વાન કરવા માંડ્યું પણ તે વાતથી તમારા મગને ‘ડીસ્ટન’ નહિ મરના જોઈએ’’

અને તે તે રૂમમાં એક ખુરશી ઉપર ઠપઠપ પડ્યો તેનું આખું શરીર કોંઈક અણુકોં
‘લાગણીઓની અસર હેઠળ ધ્રુવ રહ્યું હતું બેગીએ તે સર્વ જોયું, અને તેના બાએસ માટે
અત્યંત અન્યથા યદ્ય. તેણી બીલકુલ સમજી શકી નહી કે આ એક સખત હૈયાનો શખ્સ
આટલી હદે આ કારણથી આખા શરીરે ધ્રુવતો હશે

‘‘તમારા મગનું’’ નામ એવણુ પરણ્યા તે અગાઉ માર્કેટ નીલમન હતું વાર’’ તેણે
કેટલીક પળ બાદ આખર ધ્રુવતા સાહે પુર્યું

‘‘હા, સાહેબ, તેજ તેવણુ નામ હતું’’ બેગીએ વધતી અચરતીથી કહ્યું ‘‘શુ, તમે
એવણુને જોળખતા હતા એમ ?’’

‘‘જોળખતો હતો પુછેછ ? એજ એક જાણદ હતી કે જેને મને માહરી જીવાનીબી
હોજી કહાડી અને આવ ફટાઈ અને સખત જીગરનો બનાવ્યો’’ હેસ્ટ અત્યંત ઉત્તરતથી
પ્રકાર્યું, ‘‘એમો હયા, મીમ મેરાન-મેગી, હયા માહરી નજીક એસ, અને તે અમરી કહાણી
ધીરજથી સમજ. ધણી વરસેલી એ વાત છે કે જ્યારે તાહરા મમા કુવારો હતા, અને
ત્યારથીજ હમે બને એકમેકને જોળખતા હતા જોળખતા હતા એવુંજ નહિ પણ હમે
બને એકમેકને ખુબ ખારથી આહતા હતા અહ, તે સુખી આગળા સિવસો. તે થેડાક સમયની
માહરી અનંત સુખીની યાદ મને મરતા પુછી રીહાઈ ગસનાર નથી તે વખતે હું એક બીલકુલ
નહી જેવો સુકીમ શખ્સ હતો અને હા તેજ હમારા કુખનું કારણ થઈ પડ્યું. તહરો મમાવો એ
પાછ સ્વમાવનો તેમજ વેસાનો અત્યંત લોભી જુડો હતો તેણે હમારા જોડાણ માટે પોતાની
મજુરી જાક્ષી નહિ, અને તાહરી માતાને અત્યંત જોર જીનજી તહરા બાપ સાથે વરસી.
આદ્ય તે વખતની માહરી અને તે બાપડીની નીરાણા. તેણી તે વખતે પોતાની ઉમરમાં ન
હોવાથી પોતાની મરજી મુઆકેક વરતવાને છુગી ન હતી જ્યારે મે તે સગદીત ડોસા પાસે
ફક્ત ત્રણ ચાર વ સની મુદત માગી એવું જણાવતા કે એટલા વખતમાં તો હું મહરી
‘ટેકન’થી બહાર પડી નામ કાઢી શક્ય, અને માહરી પ્રીવાને પુરતા સુખમાં રાખી શક્ય
પણ નહિ, તેણે તે સખત હૈયું પીગણું નહિ. અને પરીણામમાં હમે બનેને છુટા પડવું પડ્યું
હતું-તે દિવસથી આ મરણી દુનવી મોજમજલ જેવી શુ ઝીન છે તે મે’ ગાણી નથી, તેજ
બીડીથી મે મગતાડ છોડ્યું અને એસેનીઆ ગયો, કે જ્યાં માહરા જખમને તાજે ને તાજેજ

સખના જાણે ચાહતી હોય તેમ નશીનદેવી માહરી પર એટલી પ્રશન્ન થઈ કે જનેબી હું હાથ લગાડું તે સોનામાં ફેરવાઈ જવું. આહ, મને એટલો અફસોસ થતો કે તે પૈસા હવે મને શું કામના હતા કે જ્યારે તેની ખરી અગત, હતી ત્યારે તે માહરીથી દુરના દુર માહરતા હતા. એખી એક કીરમતનીજ વાતમાં કેટલાં વરસો બાદ હું ધંગસાંડ બાહો ફર્યો, અને તાહરાં મમાંની મેં ધણી શોધ કીધી, એવું જાણવા કે તેણી સુખી હતી કે નહિ. પણ તેમાં કું નિષ્ફળ નીવડ્યો. તું તાહરી માતાની એક દુઃખદ પ્રતીમાજ છે. બેટી, અને તેથીજ આજે તાહરાં એકરો ધ્યાનથી નીહાળતાં મને કાંઈક સન્સાધનો ખતકો ધર્યો. જ્યો ખરી જીના શું છે તે જાતે નીહાળવાને તપાસવા હું આજે હાથ આગ્રેણ. આહ, તે કીરતારે આજે મને માહરાં ખમ્યાં બારનો બદલો આટલાં વારસો બાદ વાળી આપ્યો, એમજ સમજું છું." હેરટે અત્યંત જુરસાથી પોતાની બીનાં ખતમ કરતાં કહ્યું.

જ્યારે બેટી—તેથીની શું હાલત હતી? તેણી તો આ અજબ જેવી એક ખાતીમાંજ વાંચે તેવી કહાણી સાંભળીને અકીતજ થઈ ગઈ. શું એ સમજું ખરું હશે? અને હોહન સ્તોએ, કારણ તેણી નાનપણથી અત્યાર સુધી જોતી આવી હતી કે તેણીની માતા કાંઈ કોઈ વખત એકલી પડતાં કાંઈક ધણીક દર્મદ ખાણીમાં ઉતરી પડતી હતી, અને તે ખાણી આ માટેના હતા તે હવે તેણી આજે સમજી શકી. તેણીએ ધર્મીક વખત પોતાના નાન્યુક કરો નાંખી તે દીકંગીરીને બાથેક પુછ્યા હતા, પણ "તું એમાં નહિ સમજે, માહરી બન્યાં" એમ આંખમાં આંસુ સાથ કહી તેણી તેણીને વ્હાલથી બકી લઈ ઉડાવતી હતી. આહ! તે બે વ્હાલાઓએ પોતાની જુદાઈ દરમ્યાન કેટલું ખમ્યું હશે? બેટીએ હાલ પોતાનાં જીવરમાં ઉછળી નીકળેલી કોઈક નવીન લાગણીની અસર હેઠળ અતિ ગમગીન બની વિચાર્યું.

"બેટી," ફરી હેરટે લાગણીવંત સાહે કહ્યું: "તાહરાં મમા હો તેટલાં કું હાથેક ચોમવા માંડું છું, પણ તું પાછી ઓરીસપર જ, કે જ્યાં એક જીવ હું ધાંકું કે તાહરે માટે અધીરતાની તાપમાં બળતો તને જોવાને બેટી હશે. તાહરાં મમા સાથ પુરતો ખુલાસો થયો બાદ કું તને જ્ઞાન ફરજ. જા, ડીવર, હવે તમે બંનેને માથેથી સંતાપનો ઓળો દૂર થયો એમજ સમજજો."

"આહ, પણ માહરાં ધ્યાનમાં તો હજી ઉતરતુંજ નહિ, મીં. હેરટે! શું આ સમજું ખરું છે, અને તે કેટલું અજબ જેવું! માહરાં વ્હાલાં મમા, રખે એવણને કાંઈ આવી નખળી તેખીયતમાં આ અજુબારી ખુશાલી અને અજબગીથી ઘાંક લાગે! પણ હવે માહરી જવું નિષ્કર્યે. હું તમારી તરફના પેગામ માટે અધીરતાથી તપતી રહેતી. મીં. હેરટે માટે મને જલદીજ જ્ઞાન ફરજે." અને તેણી ખુશાલ દલમાં જીવરે ત્યાંથી બહાર પડી.

ડીક રીડર્સ પોતાનાં વડાની ઉરકપરના સપ્તજાં પેપર્સ ફાંલે જ્યાં કરતો ખડો હશે, કે જ્યારે તેનું જીવર તો ઉરકેરાતથી ઉડડ યતું દ્રવ્ય. તેનો વડો બેટીને ક્યાં લઈ ગયો હશે, અને તેથીતું શું થયું હશે? તેજે ધમકતાં જીવરે વિચાર્યું કે, જ્યારે તેજ પડીએ તે કમવું મારણ ઉપડ્યું, અને બેટી અંદર ચાલી આવી. તેજે પોતાની શીકરમદ ચમતો ને સામા ખુશાલ ચળકતા મુખડા તરફ ઉઠાવી, કે જ્યારે તે પોતાની આંખેને ભાગ્યેજ માની શકે. કોડાક વખત ઉપરની તે નાન્યુક એકરો ઉપરની દીકંગીરી અને ઉઠાવી ક્યાં ઉડી ગઈ હતી કે જોની જગા હાલ અપાર મુખ અને સતોષે લીધી હતી.

“જોહ, મીસ મેચન, તમે ક્યાં હતા?” તેણે હુમ્તાથી પૂછ્યું.

તે અવાજમાં સમાચાર ગરજત અને ઉરેરાતે તેથીના હાથને કાઢી અજમ થોકે આપ્યો.

“અરે, મી. રીચર્ડ્સ, હું તમને શું કહું? અતે જે ઉપરાસાપરી બનાવો બન્યા તેથી માહર અંતર આજેન બન્યું. તમારા મારા પછી મેં સખણીનીના બીજને વીરનારીને કહી, એથી તેવણુ માહરે ઘર માહરા મગાને જોવા આવ્યા, અને તેવણુને જોવા જ્યો. એવણુ દેશ માહરે મગાને અગાઉ ઘણા અગત મીત્ર હતા, પણ કોઈક કમનસીબ બનાવથી તેઓ છુટા પડ્યાં હતાં માહરે એકરે માહરે મગાને બીજકલ મગતો આવતો હોવાથી એવણને પોતાની તે આવતી પીછાણીની યાદ થઈ, અને તેથી એવણુ પોતાની આત્રી ફરવા માહરી સાથે ઘેર આવ્યા, અને ત્યાં મગાને જોઈ હમને બેસામર આજખર્મ, હામ તેઓ બને તેઓની અમલી પાછળી યાદ કરતા મુકાને હું દયા આવી.” તેણીએ હરને મુખે પ્રસારી ક્યો.

“ચેન હેવના” રીચર્ડ્સે હુમ્કરનો એક દમ બરતાં કહ્યું “હું હયાં પાછો આ રમ્યા અજબે, અને તમે અનેને દયા તદિ જોએ” હું તો એમજ સમજ્યો કે કોઈમી અતિ” છુર બન્યું હોવાનું જોયે.”

દયા એકાએક જોડી લાખા કરેલા હાથે સાથ તેની નજીક આવી.

“મી. રીચર્ડ્સ, અને તમારો ઉપાર માનવા દેઓ” અજતો દિવસા હું કહી હુમ્કર નહિ, આને જયારે સખણી બીનાં અખરતમા હવાયની હતી-એક મીત્ર માહરી વીરખા હતી, ત્યારે કંઈક એકલા એક તમેજ હતા કે જ્યો માહરી તરફ દીક્સેજી પતાવી માહરી હકકિત ગામી દનીક કલ્ક-અવિધમા” હું આવા રાખું કે એકોમી એકાદ હલોડે આવમે કે જયારે તમારી ભાજખે બહો વાળી આપખને હું સામર્થયાન ધવરા.” તેણીએ હમને પોતાની સ્ત્રીન મગનો નીચે નમીની દેતાં કહ્યું.

કોક અતિ આગુતથી તે સમો ધરેતો સુદર નાજુક કર પોતાનામાં ભીષો, અને અધ્યત સાગણીથી જોલો, “જેની, તે કુરના અવિધમા મર્મ હવડાન કાય નહિ બની શકે” આ જે મહીના રમ્યાન મેં તમે આપ કોઈક અજમ લાગણીઓ વચ્ચે તપાસી, કે જે લાગણીએ, હું અત્યાર સુધી સમજ શકતો નહિં હતો, પણ આજ જયારે તાદા નાજુર સર પર લટકતી મેંનીર મુકકેલી” મેં બહુ, તમે” જોએ તે અજલ મને પોતાને એકેવધી પડતી હોય” તેમજ માહરે હેસ અંદરથી બહુ કુછ રહ્યું. આહા ત્યારે મેં જાણું કે તમેને મેં એક બાલ બી વાકો થતો હું સેકલી શકું નહિ, એકલું માહરે હમર તાદલી તરફતા લુકલ પ્યારમાં તણુધ મણુ છે. તો કહે અને જેની કે હું જરાબી અને આહવાની કોશેશ કરશે.”

જેનીએ એક પણ ધડકતે હમરે તે બારી બહાર દીક્યું, કે જયારે તેણીના સુદર મુખે એકેવધી લાગણીઓએ એક રાત્રી સુવામ મીસાનનો બને હને. એક જે કસાક અગાઉ તે તેણીનું અવિધ કેટલું સીદા હતું. જયારે હવેના આજના ઉપરા સાપરી બનાવોથી તેણીનું સુદર મગનો સુખ અને હવેના આજુએથી બરાબ ગણ.

“હા, કોક, તેણીએ માંદ માંદ સમજી શકે તેવા રતરે કહ્યું “તમને આહવાની કોશેશ કરવા જેવું હવે કાળજ રહ્યું નથી, કે જયારે હાલ તમને હું માહરા હમરથી પુરતા ગણી શકુ.”

“માહરી ડારલીંગ!” ડીક ખુશાલીના એક-પ્રકાર સંહીત તેણીને નરમાસથી પોતાં પાસ ખેંચી અને તે મધુરો મુખડો પતીત્ર ખુશદ લાગણીથી ચુમ્યો. ત્યાર પછીના એક બે દવાક દીક્ષાખુશ પ્યારવંતા તાહેલામાં કેમખી પસાર થઇ ગયાં તે તે બે જ્ઞાણાંઓ નાણી શક્યાં નહિ, કે જ્યારે એકાએક ટેલીફોનનો રીંગ તેઓને ચોકાવ્યાં.

બેટી તરત દોડી, અને રીસીવર હાથમાં લઇ દાને લગાડ્યું. તેણી તુરત સમજી જ ગઇ કે તે હેસ્ટ તરફનો જ હશે.

“હસે! તું છે કે બેટી?” એક ખુશાલ અવાજ પેસે ઊડેથી પુછ્યું. “હયાં સંપણું” સેટલ થઇ ગયું, ડીપર, અને તાહરાં મમાં અને હું તાહરી રાહ જોતાં અને માટે ચોખ્ખાં. તું વહેલી આવ. અને હા ખરા પેલા માહરા સેક્રેટરી રીચર્ડ સાહેબની થું ખબર છે? તેવજુખી હયાં આવનાર છે કે કેમ?”

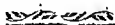
બેટીએ ખુશાલીથી ચમકડી ચસમોએ ડીકન્ટરફ જોયું.

“એ તો ચીફ તરફનો છે, જ્ઞાણા ડીક, તેવજુ મને ખરે જોસાવેલ, અને તમને પણ તેડેલ તમારે માટે હું જવાબમાં શું કહું, ડીપર?” તેણીએ પુછ્યું.

ડીક વહેસાજ તે ટેબલ નજીક આબે, અને પોતેજ જોડ્યો, “એલરાઇટ સર, તમારો લુકમ મોટી ખુશીથી માયે ચલાયોલ, હું અને જ્ઞાણી બેટી ચોડાજ વખતમાં તમો નજી આવે પહેાંચેલ.” અને પેસે ઊડેથી તે ખુશાલ મરદાનગીમયો અવાજ સાંભળી જોત હેસ્ટ અને મીસીસ મેથન-સુંદર બેટીની માતા સતોપથી હસ્યાં.

(મીસીસ) તેહમીના ખાણુ.

સંગીન વાંચનના શોખીનો માટે નાદર તક.

નવરંગના પહેલાં સાલની કન્વેલીટ ફાઇલ, સુંદર બાઇન્ડીંગ કરેલી. કીમત રૂ. ૨૫

નવરંગના બીજાં સાલની કન્વેલીટ ફાઇલ, સુંદર બાઇન્ડીંગ કરેલી. કીમત રૂ. ૧૫

નવરંગના ત્રીજા, ચોથા, પાંચમા છઠ્ઠાં અને સાતમાં સાલની કન્વેલીટ ફાઇલો

સુંદર બાઇન્ડીંગ કરેલી દરેકના રૂ. ૭

ગણતરીનીજ ફાઇલો હાવાથી એલેમાસ કરવામાં આવે છે કે તાકીદે મંગાવી લેશો.

પોસ્ટેજ જુદું પડશે. ત્રરકચુલેટીંગ સીસ્ટમ ઉપર વાંચવા આપણે નહીં લખો:—

મેનેજર,

નવરંગ,

બજારગેટ, કોટ, સુબઈ, નં. ૧.

તે દિવસો.

આછી ચન્દની વિશ્વ બધું ચળવાળતી,
હૃદય અને રજનીને અમૃત ધારતો !
મૃદુ સમિરે સુરભિ શી ફુલડાં વેરતાં !
ઢહુકે કૌયલડી પેલે સહકારતો !!!
એવાયે દિવસો, પ્રિય જીવન વહી ગયા !

પરમિજ લેતાં આપણુ પણુ ભ્રમતાં હતાં !
કર કર મહિમી શુન્ન કરતાં સાથતો !
ધીમે ધીમે અશ્રુ છવાયો આંદલો !
તુજ મુખ ચંદ્ર વિચાર થકી છવરાયતો !
એવાયે દિવસો પ્રિય જીવન વહી ગયા !

હર દખાવી ધીમે ધીમે પુછતાં !
તું જોલી આ શો ? અધાર છવાય તો ?
આંદલીએ હુખ્યો કે શું અસ્તાયતો !—
પ્રાણુ ગયો તે મુજને ના સ્મરનાય તો !
એવાયે દિવસો પ્રિય જીવન વહી ગયા !

એવાં એવાં કુતુહલ કરતાં આપણે—
વેલવતાં રમ કિંચ અનેશ પ્રાણુને !
કમલિની જાન્ય ! સમિર વીણુ શાને ટાલતો ?
અકિત જની પુછે નીરખી જળ માંડતો !
એવાયે દિવસો પ્રિય જીવન વહી ગયા !

સાંજ સંમે રસ લોગી જમરો શુન્નતો—
મેઢો વિકસીત ક્રમજ વિષે રસ લુપ્તતો !
સુર્ય જતાં ગિરાર્ધ પાંદડિ-કેઢમાં—
જમર બિડાયો-ભુલીને શુદ્ધ ભુદ્ધતો !
એવાયે દિવસો પ્રિય જીવન વહી ગયા !

શારે વાંસ ઠઠણુ પણુ ક્રમજ ન છેદતો !
પ્રમાથકી પરવશ એ, ભુંગે સુલલુતો !
ક્રમજ વિષે મુઝાયો હલવે એહને !
તેથી ધુજે માનીની માફ માનતો !
એવાયે દિવસો પ્રિય જીવન વહી ગયા !

ઝોહા ! એવી અટપટી વ્હાલા પ્રિતિડી !
 દિવ્ય પ્રભુતા-ભર નવ પાર પમાયજો !
 તું પણ રાખી મુજ પર નિત્ય નિભાવજો !
 એવું બોલી-સ્મરણુ હવત કાંઈ થાયજો ? !
 એવાયે દિવસે શું હવત વહી ગયા ? ! !

પાદરાકર.

એક કાંકરે એ પક્ષી !

કલાક-વળી સાહેબ, મારો પગાર વધારી આપશો તો તેમાં તમેને પોતાને બી લાભ છે.
 શે-અન્યથાથી) એટલે, તે શું ?
 કલાક-મારો પગાર જે તમે સાહેબ વધારશો તે પક્ષી હું તમારી એક પુરી દીકરી
 સાથે પરણવાની ઓફર ખી કરશ, કારણ કે તેણી મને એક છે.

પાછલો પસ્તાવો.

ધણીઆણી-(કપકાથી) તમે જન્મ્યા ત્યારથી હમણી સુધી અર્ધાજ ભૂતભર્યા કામ કાપ્યા.
 ધણી-હા, અને તેમાં સાથી એક ભૂતભર્યા કામ એ થયું કે હું તમે પરણ્યો.

આવ્રાય, એ શું થોટાળો ?

મમા-(અદારથી આવીને) કેમ દીકરા જેમી, ડાકટર આવ્યા ગયા કે ?
 જેમી-(ઉમ્મર વધ સાત) હા મમા, ઘેરમાં કાંઈ નહિ-હવું તે અને બેસાડીને મારી
 નાક જોઈ, હમ જોઈ અને કદયું કે પેટમાંની બોખાર બધી ઉપર આવીય કરીને હવા આપી
 અને વળી કદયુંય કે રતિ પાછો ફેરો મારીને ખસર-લેવી પડશે.

મમા-ઓવાય, એ તેવજુ શું થેલાં કદાચે ? મેં ક્યાં તારે વારતે તેડાવ્યા તા ને ? મેં
 તો બેળીને વાસ્તે બોલાવ્યા તા અને તુને જોઈને થાની હવા આપી ગયા ?

ભાપાની ભૈલમભૈલ.

માસ્તર-અત્યા જોજન બોમ, "વખત ધરો યોડો છે" તેને દિંદુરયાની ભાપામાં
 કેમ બોલવાનું ?

બેજન-સાહેબ, બહોળ કમખખત હશે.

સર્તોપી બંધવો.

મેહસ્તેર-(એક ખીસાડાતરને) બંધવા, તું તારા ગુજરાત માટે શું કરેછ ?

બંધવો-મને ને, મજેઠ તે દુ-ગનીમત કરે છું, સાહેબ !

મેહસ્તેર-તારે તો એક વર્ષની સમય કેકખાનાની સભા તને મજેઠ, તેથી

ગનીમત કર.

નેશાકરો કેમી.

કોણ સાચી—

આણં કે જાણં ?

લખનાર—ગોગળ બી તાતા

તે હતી તો જીવો તેજ જુ આખોની મીઠા શીકા ગુલાબી રખમારો સ્વચના બરેલા
ગોદાની દીતજી અમવા-આ નના કામા-મગર મુદલીસ સાતપીતાને ત્યા અવતરી અને
ઉપરેલી હોવાથી પૈસા વગર તે ગીયારી ઉચકાની કે દર વગીક પડતી ન હતી જાણું ધણું
ચીખેલી હતી, પણ આજકાત કલાસોમા સોમાયુ શી મતી જગનમા ચોપડી લઈને જનારી મોટું
અને ખોટું ખરોડ અને કામ રાખનારી ધત્તર છોકરીઓ જેવી નહીં પણ નમાની, ગરવી
અને સાવાણ હતી, પોતાનો નડો કાત નિર્ગમન કરવા આ કામાની જાનુ કોટની એક નીરા-
લમા શીકાક હતી, અને રાત્ર પોતાને ઘરે આટરે થી ત્રાગમા અવતી હતી, પોતાની ગરીબ
બીધવા માતા માથે તેણી તે તરફ એકાદ એકીના નીચેના એક ગાસામાં રહેતી હતી તેની
બીધવા માતા તેના ડોના સિયાએ તે આગમજ આ ગધુરી બાનાનું માથુ ઘોષ નાખવાનીજ
રંગ અને જીરમા પડી હતી, મગર તેટલી રકમ તે મુદલજ ફાજલ પાડી ચકતી ન હતી, ક્રમિ
કે રીતની બીખ માંગનારા કમાત બીમુએ રીતમા દમ પદર દબાર માંગના હતા, જમાનો
વલસાએ છે, અને દાન મામનરો યાતો તેકરી ચાકરી વિના પડ્યા પાડ્યા ધચમજીઓ સાગની વખતે
બેકમે મા નો સેવાગી ઉપર મુરોખન રજાઈતમા ફરનારાઓ વડીક પાંચ દસ હજારનો હુ મકો
માગે છે, તો પછી જાણું જેવી ગરીબ લોકો દર કયાથી પડે ?

રાએટા મુજમ એક સહચારે તે ગનોદર છેકરી કોટમા આવવા ત્રામમા ભેડી, ત્રામ ઉતા
કુઓથી નીકાર હોવાથી તેણીને છેક પાલતા બાજટ ઉપર એક જગા મતી, થોડીક મીતીટ પછી
કંડકટર ટીકીટના પૈસા માંગવા આવ્યો, અને જાણું પોતાનો ગમવામા હાથ નાખ્યો, તેજ
હડીએ એ જુવાન ચાલતી ત્રામે ચડી ઉપર આવ્યો કમનશીએ જાણું પૈસા બૂલી આવેલી
હોવાથી ગમગાટથી બોની “ત્રામ ઉભી રાખ. હું પાકીજન બૂલી આવીજ,” હજીતો કંડકટર
ધની વળડી ત્રામ રોમાડે તેટલાજ તુર્તનો ત્રામ ઉપર ચડેલો જુવાન બારણા આગલથી
બોલેનો અદર આવ્યો “જો, આણાં કેમ-શું છે ? પૈસા બૂલી—”

એકાકથી લાલ યજેલી જાણું પાછળ ફરી જોયુ, અને પરોમાનીની ધણે તે જુવાન-
જાણ નરીમાન-મીઠાસથી બોલ્યો, “જો ! હું દલગીર હેઉ, બાધ, હું તમને મારી આવા સમજ્યો.”

“કંઈ નહીજ,” એમ બોલી તે ખુબસુરત છેકરી બોલી, અને કંડકટર ત્રામ ઉભી કરવાથી
જાણું ઉડીને જવા કરતી હતી જેવામા જાણ નરીમાન બોલ્યો “તમે પાકીટ બૂલી બીચો એમ
કંડકટરને તમે કહ્યું તે મે સામજ્યુ, બાઈ અથે રસ્તે તમે ઉતરી પડી કયા મેર આસરો,
મિસોજ, હું હાલતુડીક આપણ, નહીર-એમાં જોમકાવોજ શુ કામ ? મિસાદ શું છે ?”

અને તે જીવનનું યજ્ઞ હતાં મારી આત્મા બેઠી, અને તેની બાજુમાં તે દીવસોઝ જીવાન બી બેઠો; તેણે બે દીવસ વીધી, અને એક મનુષ્ય આપી, જેથી ફરીથી તે બોલી છોકરીએ તેનો આભાર મન્યો.

“માફ કરજે,” ને ગીઠાસથી બોલી. “તમને ત્રણ પડી; તમે બ્યાર ત્યાર ત્રામમાં આવોજ તે હું જોઉં, તેથીજ હું” એક આત્મા—”

“નહીંજ; તેમ ના કરતાં;” ત્યારે વચ્ચે બોલી વધી લીધી. “એક આત્મા ખેરાટ કરસો, હું રોજ બાપખલાથી કાઢતા મારી આરીમમાં જાઉંજ, ને કાઢ કાઢ વેલા મારી આલંખી, સાથે આવેજ; એ છોકરી મારી સાથે જોડવાવાની છે, તમારે સાહાજ આપ્યા મારી આલંખાં જેવાજ મલતો હોવાથી ત્રામમાં ચડ્યો ત્યારે તમે પેસા ભુલી જવા માટે બોલ્યા, તે હું એમજ સમજ્યો કે મારી આલંખા છે.” તે મોટેથી હમી પડ્યો. “અને આવો ઘોંટાલો થયો.”

તે શરમાલ છોકરીએ બાજુને રસને કાઢી વાંત કાઢી નહી અને કાઢમાં પોતાની નીશાલ આવતા સાહેબજી કરીને ઉતરી પડી.

તે પછી ચારે દીવસ સુધી નરીમાનનો જાલ જે ત્રામમાં જાણ આવતી હતી, તેમાંજ કાઢ બણી આવતો હતો, મગર તેની માથે હમેશ ગરર અને કરતાબાજ દેખાવની એક છોકરી આવતી હતી, જે છોકરી જાણે પેટેલીવાર જણાવ્યું હતું તેમ આલં કાગા હતી જેની સાથે તે શ્યાદીથી એક ચનાર હતો; આલં બહુ અપ કુ દેટ હતી, અને જાણા જાણને આજ નાખવાન ખુબ દરેક કરતી હોએ એમજ ગરીબ જાણને લાગું.

વચમાં આ દીવસ પડી ગયા, જે અરસામાં રોજ તેઓને જાણ સાથેજ ત્રામમાં જોતી હતી, જે પછી ચાર દીવસ તેણીએ કાઢને જોયાં નહીં. એક દીવસે પોતાને મહેકથી જાણ ત્રામ ઉપર ચડ્યો જે વેલા તેની આંખે પાટો બાંધેલો હતો, અને આંખને કાંઈ છતા ચપ હતી એમ જાણએ માન્યું. બોલી જાણાનું પુછવાનું મન થયું ચડ્યું મગર જાણ તેની જગ્યાથી ધણે દુર બેઠો હોવાથી તેમ પુછવાની બધા ઉનાજીના દેખનાં તેણીની હાંમત ચાલી નહીં. તે પછી તે જાણએ જાણને સુદસન કાઢવા દીવસ તુલીક દોઢો નહીં. પણ તેની સાથવાલી શીશ્યારીઓ અને કરસાબાજ છોકરી આલંખો તો બજે વેલા ત્રામમાં તે જોતી હતી; તે એખલી જતી ન હતી, પણ કાઢ તેના જેવાજ હમેશ પોતામાં મજ યજેલા હયમજ જીવાન સાથે જતી હતી, જેની સાથે ત્રામમાં આખો ચખત હમી હમીને ખુબ દોહવા ચલાવતી હતી.

ગરીબ જાણ આ ગરર અને દીવસોમાજ આવતો બેઠ ઉઠવાની શક્તિ નહી. તે બીચારી રોજ પેલા બોળા જીવાન જાણને જેવાની આરજી ધરાવતી, મગર તે દીવસે તુલીક ન દેખાવાથી તે નેકચલજ છોકરી જેટલી અધીરી તેટલીજ નાસીપાસ અને ગમગીન થઈ.

આખરે એક દીવસે ત્રામખી આલં જે જગા ઉપર બેઠી હતી, તેની બાજુમાં જાણને જગા મળી અને તે રકનો લાખ લઈને ને બીહમીલી હરણી મીમાન તેણીએ અમામયા અજ માટે સલાહ કીધી.

“કાણ જાણ કે?” ગરર જાણએ દીવસ ચડવી ત્રામખમાં જવાજ વાડ્યો, જે વેલા પોતાની શીશ્યારી દેખાવવા અને ગરીબ જાણને આંજ નાખવા પોતાના મધમધમાં સેટલી નાખવા તેમજ રમાયે મોડ નાખવા પડી. “હવે અમજ પડી; જાણે તારી સાથે એક વચ

વાત કીધેલી, નહીં વાર ? બુધમાં જશે અને ધારીતી તે તુંજ કે, કાંપકે તારો સાહેબ આપાદ મારાજ જેવો છે.” અને જલમાં છુપી અધીરાધી હાને જાણવા વાલ્યો.

“તેને તો ખડું ગંભીર બનાવ ખબરોજ,” બેદીજ અદાથી આમાંએ ખુલાસો કીધો. “એની તો બેઠે આંખો જતી રહેવાની, અને સદાને અપંગ થઈ જવાનો. હાલ તો એ અપંગ જેવો છે. ડોક્ટરો એને સાચે કરી શકતા નથી.”

આ ખાતેખરાળ સમાચાર સાંભળી બોલી નાહુની આંખો આંસુથી તરી આવી, અને તુમાખી આમાં તેણે ફેરવી તેને ટીકવાજ પડી.

“પણ ખીચારા આવું દુઃખ એખલા કેમ સહન કરતાં હોશે.” દયાથી ઘમી જતાં બોલી.

“કરે શું ? પડ્યું તે પગરવાનું.” તે બેદીજ છોકરીને નરીકરાધી જવાબ આપતાં બેઠે મરીબ જલમાં બાતેનમાં બેદીજ દુઃખ બરપાવ યયું. “એ ખીચારો બામખલા રોશનની સામેની એલીપર રહેજ ; અધુરામાં ખુંડે એ સત્તામાં પચાસ હજારની શુભાવી બેઠોજ, ને, આખા વરખો થઈ ગીયોજ.”

“તમે રોજ ત્યાં જતાં હોસોજ,” જલમાં વધતી ધતેનરીથી ખીજખીજને પુછ્યું. “કાંપકે તમે તો—તો તેવજ સાથેજ ભવીપમાં ગોઠવાવાના હતાંની.”

“હું રોજ જઈને શું સેકો ટાંજ ?” તે બેવજા છોકરીએ બેદીજ અદાથી જવાબ વાલ્યો. “છેદશે જ્યારે જોશે ત્યારે તો કીક હતો, પછી તો બેઠે આંખો બોલી બેઠોજ. એવા અપંગ સાથે પરણીને શું હું મારો આખો ભવ બાહુ ? કે ? એવા આંધળા ને પૈસા વગરનાને પરણી હુખી હતી બાંખે આંધરી યાહ ? કે ? હું તો મારા લવજ માલખર સાથે પરણ્યાની છેહ.” અને તેનો માલખર શેક્યો આગળની બેઠક ઉપર બેસીને તેની તરફ ડોઠાં કરી જોતો હતો તે તરફ આંગળી કરી ધ્યાન ખેંચ્યું, જે ચળકતો જીવાન પોતાની પાસેની બેઠક ખાલી હોવાથી ચળકતી આવ્યાને તે તરફ આવવા પ્રસારત કરતો હતો. “લે, એ મારો લવ અને ત્યાંજ બેઠાવેજ,” એમ બોલી આમાં ત્યાંથી ઉડીને પૈસા ફાંક્યા જીવાન આગળ જઈ બેઠી.

તે અજાણ્યા જીવાનની આવી દુર્દશા યજેલી જાણી દાવસોઠ જલમાં બેદીજ રંજ પામી, અને પૈસા ઉપર મરી શીટલી બેદીજ અને બેવજા આમાં તે દુઃખી જીવાનની અપંગ સ્થીતી જોઈ તેને સહાની તજ ગઈ હતી તે જાણી ઘણી અફસોસ કરવા પડી. આખો દીવસ તેણીને કમનસીબ જાલ નરીમાનનાજ વિચારો ચલા કીધા. તે રાત્રે જ્યારે ધર પાછી ફરી ત્યારે અપંગ થવાનું કેવું હતું તે અનુભવવા તેણીએ વારંવાર મજબુત પોતાની આંખો ટાંકી દીધી. ખીજે દીને તેણીએ લીંમત એકરી કીધી અને જલમાં ધર તરફ ગઈ.

એલીના ઉપરના ખુશાના એક ઓરડામાં જઈ રહેતો હતો, અને બારણાં આમલજ એક અખલા નોકર તેને સાંખી મળી જોને જાલને માટે હકીકત પુછી. તે નોકર—અમીના—દયાજનક સ્થીતીએ બોલી ; “શેક ખીચારા, બેઠે આંખે આંધરા થયાય, ખાહ. શેકતો એક દોસ્ત ડાક્ટરને માટે સહવાર સાંજ આવી નજોજ, ને તે સીવાય ખીજું કોઈ નથી, તમે ખાહ એલખીતાં કે દોસ્ત હોય તો અંદર જઈને બેસીને દીવાસો કાંપ નહીં આપતાં ? દયા કીધેલી કેહવાસે. આંખે ઓરડામાં વચમાં ખાંચું છે તેમાંથી પાસેના ઓરડામાં જાઓ, ત્યાં ખીચારો આખો વખત

આંખપાણી કરતો અફસોસ કરતો પડ્યો; શેઠ આગલ જાહેને વાંચો કે વાત કરો કે શેઠ પોતાનું દુઃખ જરાસતી બૂલે.”

દુઃખનો નિશ્ચય ફેંકી ઠોકાનો ઠોકો કરી, ધડકતી છાતીએ જ્યાં અંદર ગઈ, બને બારણાંમાંથી આજુના ઓરડામાં ગઈ. અલગાં કદમે નજીકે તે બોલી છોડી, દગમગતાં જીગરે વિચાર કરતી હતી, કે તેને પોતાને માટે માદ કરાવના કેવી તરકીબ વાપરવી જોઈએ. મગર ને ધડીએ તેણી બોલી, તેજ ધડીએ દુઃખથી નર્દ મારી ગયેલો શીકો મેહેરો લગાર ખુશીથી ‘મમમી રહ્યો.’

“ઓ, આમાં કીયર !” પોતાના બંને હાથો પોહાલા કરી તે અપંગ જીવાન બોલ્યો. “ઓ, આવી કીસમે નાખી ને વફાદાર રહેવાનું બહુ સારું કહેવાયું છે. એવું આવાડયું, તું છેલ્લી આવી ગઈ, તે પછી મેં રાત દીસ વિચાર કર્યાજ છોડ્યો કે હવે મને તું સહનો વા પર વખાનો નાખેલ કે શું ? મને તજી જાયેલ કે કેમ ? એક આંધલા સખ્ત માથે રહેવાનું તું ખમી ન શકે એવીજ અદાથી તે વાતો કીધી, કીયર. હું જાણું કે મને આંધલો જાણી તું બેવશ થઈ, પણ મોહાબન તુને પાંડી અંદી લાવી.”

જમીન સાથે ચીટકી ગઈ હોય એવી કીસમે જાંઘાં રતખંધ થઈ હતી. તેણીના સરખા અવાજથી અપંગ જાહે જાણતો ફરફારી પોતાની વાહાથી આજાંજ બૂલમાં ધારી અને માની લીધી. તેના મેહેરા ઉપર પ્રગટી નીકળેલી ખુશાલીજ, તેની ધીરજ અને સતોપની ધંધાણી હતી, કે ને કરોડ ધડીએ તેના દીસાજન અને વફાદાર પ્યારની તે આજુ ધરાવતો હતો, તે ધડીએ તેણી તેને મુલતજ તજી ગઈ હતી નહીં.

તેણીના ધુજતા હોઠો બોલવા માટે જુટા થયા. તે દુઃખી અપંગને તેણી કહેવા જતી હતી કે તે કાંઈ તેની વાહાથી આજાંજ ન હતી. મગર તે બેઠે ખુલ્લો થતાં તે બીચારોને કેવું લાગશે, તેના વિચાર તે અભાગળી સદન કરી ચકી, નહીં. તેના મીઠા એકસરખા અવાજે તેને પાંડી તરોતાજગીની રેશની જરવા થઈ. ફરીથી શું તેણી તેના જીગર ઉપર પડછાયો નાખી શકે ?

ને પછી તેણી ખીજી આજતો માટે બોલી, કાંપજ પોતાના મનનું સમાધાન માટે તે ફકરમંદ અદાથી બીઠધી-જાણની પાટા બાંધેલી આખો જાજાં સરજજ દીસતી થયે જોતી હતી, કાંપકે તેનું માથું તેણીના વાસવી જવા અવાજ તરફ ફેરવાયેલું હતું. તેના હોઠો વધ્યા, અને દુઃખનો નિશ્ચય ફેંકી, ગંભીર અદાથી તે બોલ્યો “મમની હમતી ચા, ડારલીંગ ! દયાને માટે હું કાંઈ પ્રજનો નથી, પણ છેલ્લું અંકાડયું મારે મનમે કેવું માલોમારત દુઃખમાં ગયું તેનો તું ખ્યાલ કરી શકનાર નથી, મારી આખોખી યુમાવવાની અને જીવેખી સમે જોહાવાની ! કેવું બેવડું દુઃખ ! મેં જીવે દુઃખી યુમાવી નથીજ એમ જાણાવ, આજાં ! હું આંધલો થયો તે કારણસર તે મારી માંબે પીર મરડી તે વિચારો સદન કરવાના કરતાં આ અપંગ સ્થિતી હું સેહેવાઈથી બેહેન રીતે ખમી શકય. આજે તું અગાડ મારૂં ધણી વાન નહીં કરતી; એટલી સુખ દાય, આજાં !”

અને તે અપંગ જીવાનની વાહાથી ચાહેલી ઓઢીના હોઠો ચમચેલી જવા મીઠા શબ્દો નીકળે તેવાજ શબ્દો એવીજ જાણાંએ બાહાર કાઢ્યા. તેની બેવશ આજાં ને કહી શકતે તેનું

બમાં કેહેતી હતી; પણ ખરેખર તો તે નેકચલણ અને દયાળુ અબલાનું પોતાનું સાચું જીવન તે મુજબ બોલ્યું.

“આજે તું, છેક રહી રહીને દસેક દીવસ પછી આવી, પણ મને કંઈખી રીતનું બધું કંઈ નથી,” હાથ મારી બલ બોલ્યો. “આપણે જ્યોતે જ્યોતખેજ તે બધાં કેમ છે?”

અમાગણી બમાં ધાર્તીથી ધુલ. તનમદનથી ધુજતી તે સવાલ તેણીએ બાળુએ મુક્યો અને તેબલ ઉપરથી ચોપડી તેની આગલ વાંચવા માટે લીધી. જાણે, તેણીને વાંચવા કહ્યું, જે વેળા શું હવે બનશે તે માટે તે બેઠક તાજુમ થઈ. જે આ ખુલ્લી ઠગ્યાજી તે શોહાધી દાટે તો તેણીએ તેનાં જીવનમાં આશા, પાછી જમીનદોરત કરવાને ઉછેરી હતી એમ બાળી તેને કેવું લાગશે? માયાણુ બનવાને બદલે તેણી શું સંગદીલ થઈ હતી?

“આમાં કીપર, તું મને કાંઈખી કરી એક જણને વાસ્તે તો જણાવ,” જાણે કાંકુદી કાંધી. “બેલી ત્રામમાં મારી નાની ફેન્ડ પદ્મા વીસરી આવેલી, જે આપણે બ્યાર ત્યાર ત્રામમાં જતાં જોતાં, જોને હું બુલગો તુંજ સમજ્યો, તે કેમ છે તે દેખાએજ કે? કંઈ વેળા, હું તે ગરીબ છોકરીને ખ્યાલ કરજી. તે હજી ખીચારી રોજ કોટમાં જાએજ કે?”

બમાંની નાંક જોસથી ધબકી, તેનું જીવન જોરથી ધબક્યું. તે અપંગ તેણીને પોતાની “નાની ફેન્ડ” ગણાવતો હતો. તે બંધો તેણીના વિચાર કરતો અને યાદ કરતો હતો. ધુજતા અવાજ સાથે તેણીએ કંઈ જવાબ વાલ્યો, અને ગમગીન અર્થાર્થ તે આંધલા જીવાનને છોડી ગઈ.

ખીજી સહવારે ત્રામમાં એતેકક ગરર આમાં મલી જતાં આગલા દીવસની હકીકત બોલી બમાંએ કહી સંબલાવી. તેણીએ સાચો એકરાર ને તુમાખી બેદીલ છોકરીને કીધો. તેની તરફની માત્ર દયાને ખાતર તે અપંગ જીવાન આગલ પાછી જવા બોલી બમાંએ કાંકુદી કાંધી મગર તે ગરર છોકરી મસ્કેરીથી હસી પડી અને એટા કરતી બોલી: “તે” કદી મારી જગા લીધી કે! ચાલો, સારું થયું! તુંને એ અપંગ બલ મુખારક! એક આંધલા સખસને તું તદન લાએકની છે એમજ હું ધારી શકું. તુંજ જ્યા કરજે! મારી બલા જાણે, હું એવા આંધલાને પરણીને શું તેને પકડીને દે દાતા કરીને ફરીને મારો ભવ બાળું કે!”

જેએક દીવસ પછી બમાંએ પાછી તે કમીની છોકરીને વીનવી, મગર તેણીએ સાફ ના પાડી તેની સાથે બહુ ચુસ્તે થઈ, અને તે પછી તેણીએ જવાને કંઈ ખી કાઢું આપ્યું નહીં.

આ બેવકા છોકરીનાં અવિચારી લક્ષણથી નાસીપાસ થઈ મનોહર બધાં અપંગ બલને મલવા ગેઈ, અને તે તેની વાહાલી આવાંજ હતી એવોજ ખ્યાલ તેને ખરપા કરાવ્યો. તે રખે ને કંઈ સવાલ પુછે જોનો તે જવામ ન આપી શકે તે માટે સવશે વખત તે સાચી છોકરી ખીલધી. તેને પાછી આવેલી જોઈ બસ તે તો બેઠક ખુશી થતો હતો. બમાં કંઈ વાતોથી તેનું મન રીઝવતી તેથી તે અપંગ સખસ ધણે ખુશી થતો, અને હજી ખી આગેવાન રોકટરની સારવારથી તેની આંખોનું દુર કાયમ રહે એવી આસાઓ તે બોલી છોકરી આપતી.

આવી ઠગ્યાજી કેટલા દીવસો તુલકિ ચાલી રેહી; તે અપંગ સખસમાં બમાં અને મુખને ખાતરજ તે નેકચલણ છોકરીને આવો દોગમયો ભાગ બજવી બતાવવાની ફર્ પડતી.

હતી, જેમાં તે કરો બી જાણુન અપરાધ ખુદ કીરતારની પાક નગરમાં કરતી ન હતી એમજ તેણીએ નક્કી માન્યું.

એક દીવસે આંધલા જાણે તેની સાથે પરણવા માટે કાકડુદી કીધી.

“મને એક ક’પેન્યનની આ કટોકટ ને ગંભીર વખતે ખાસ અગત છે, તે વેલા તું શું મારી સાથે પરણશે નહીં?” જાણે મીનતભરીથી પુછ્યું. “સાચી મોહોખતની કસોટી આજેજ છે, ડારલીંગ. બોલ, મને તું પરણવા ખુસી છતી?”

ઓ ! તે જોણી છોકરી શું જવાબ દે ? તે યોડીક પલ બેહદ ગુચવાડામાં પડી, જે પછી કાંઈક દરાવ સાથે નરમાસથી તેણીએ જવાબ વાલ્યો:—

“એકદમ હવડાંજ હું પરણુશ નહીં, જાણ. પણ જો કોકટરો તમારી આંખ સાંજ કરવા બીવકુલ નિષ્ક્રમ નિવડે, અને બાકીની જીંદગી ત્વંન અપંગ સ્વીતીમાં જાણે એમોજ તે સોંક અબીપ્રાય આપે તો હું તમને તાબરતોખ પરણીશ. તે વખતે, તમે મને માંગશો તો હું તમારી મોહોરદાર થવશ.”

તે કમનચીખ જુવાને ખુલાસાનો લાંબો દમ જેમ્મો, અને જાણીને કામલ કર પોતાના હાથમાં લઇ યોડીક પલ દાખી તે ઉપર વાહાલથી પોતાના હોઠો દાખ્યા. તેને સાહેબજી કરી તે બકી છોકરી જ્યારે વિદાય થઈ ત્યારે તે હસતો હતો.

ખીજ વખતે જ્યારે જાણે તેને મુલબા ગેઇ, ત્યારે તેણીને એવું કહેવામાં આવ્યું કે તે આંખના મોટા કોકટરની સલાહ માટે કાક મીત્ર સાથે ગયો હતો. તેજ દીવસે પાછી પેલી બેવડા આંધાં તેને ત્રામમાં મલી, અને તે અપંગ શખ્સની સારવાર કરવા સાચીની ખાસ અગત હતી, અને તે પજુવાની ઉતાવલ કરતો હતો, માટે હજીખી પોતાની સાચી મોહોખતથી તેની સાથે પરણવાનાં આપેલા કાલને વફાદાર રહી તેની આગલ જઈ તેની મરજી મુજબ તેની સાથે પરણી જવું, મગર તે ગરર છોકરી ગુરસાથી બેહદ ચીચવાઇ પડી, અને તે તો યોડા દીવસમાં જરદાર લવજ માતખર સાથે પરણી જનાર હતી એમ જણાવી તેના આંધલા સાથે જાણીને પરણવા કેહી મિલજથી તે મોહું મરડી બજડીને ચાલી ગેઇ; બોલી જાણીએ અફ-સોસની સદ હાથ મારી.

આંખના નામાંકીત કોકટર મેજર વીલસને અપંગ જાણની આંખો ઉપર ઑપરેશન કરવા માટે પોતાની ખાનગી ઑસ્પીતાલમાં રહેવા સલાહ આપી. તેની આંખો ઉપર એક છેવડું ઑપરેશન કરવાનો અખત્રો તેણે અજમાવી જોયો, અને જો તેમાં તે કુચલ તખીય ફતેદમદ નહોં નિવડયો, તો પછી હુન્યાનો કાકખી તખીય તેની આંખો સાંજ કરી ન રાકવાનો, અને જીંદગી ભર આંખનું અમુક્ય રનન બોલી બેસવાનો એવુંજ મન તેણે આપ્યું.

દુકેમાં આક દીવસ બારીક તપાસ કીધા પછી તે આગેવાન તખીયે જાણની આંખો ઉપર ઑપરેશન કીડું. પોતાના ફરસુદના વખતે બકી જાણે આંખો આંતરે જાણે ધર જઈને અમીના પાસેથી જાણની ખખર મેલવતી હતી; અમીના જ્યારે ઑસ્પીતાલમાં જની ત્યારે અપંગ જાણ જાણની ખખર પુછતો હતો, અને તેને ધીરજ આવે તે માટે રોજ ખખર કહે વાડવા જાણે કખુલાત આપી હતી એમ તે મોકરે જાણને જણાવ્યું. ઓ ! તે જો પાછો જોઈ

ચરો, તો તે મલી છોકરીની આવી ઇગાઇ માટે તે શું કહેશે, તેના વીચારોની ધારતીથી જાણાં ધુન્નવા પડી.

લગભગ એક મહીનો પસાર થયો, જે પછી એક દીવસે જાણાં અપંગ જાણની ખચર પુછવાં તેને ધરે ગાઇ.

“જાણ, તું અહીં ચોસ,” અમીના જોલી, “હું અંદરના ઝોરડામાં જઇ પુછી આઉં.” એમ જોલી તે અંદર ગઇ.

ચોડીક મીનીટ પછી જાણના ઝોરડામાંનાં બારણાંમાંથી એક અજણા ધસારાખંધ તેની તરફ આવી ઉભી અને ઈસ્સામાંજ નેણુ ફેરવી જોલી. “કેમ રે, છોકરી, જોલી” શું માંગેલ ? શું કરવા આવીય ?”

તે કોઇ નહીં પણ એવજા આલાં કોંગાં હતી. તે બધી સેંટમાં મધમધતી હતી, અને નવીજ સાડી અને ખસાઉકમાં ઢેરો કરી નીકળી હતી. આ બેદીલ અજાણને ત્યાં જોઇ તેણી બહુ તાજુબ થઇ, અને તેની મિલજી અને તોહડી વર્તણુકથી જાણાં ખાતેનથી ચુસ્કા સાથે જોતી ઉભી.

“તે ખચર માંમળી કે, જાણ,” આલાં મિલજીથી જોલી. “જાણેજર છમરની આંખ સાજ થઇ, ને એવણ અગાઉ માફક પાલા જ્વેતા થયાયજો ?”

“તે સાંમળીને હું ધણી ખુશી છેડ.” જાણાંએ ખુશી બતાવી. “હું તો શતદીસ એવણ માટે હુઆ એવીજ ગાંગતીતી.”

“એમ કે ! મરેરે !” અજુકા કરતી હાથ સાથે હાથ જોડી તે કમીની અજણા જોલી. “આખને નહીં લાણું, તેણું કાખને લાણું, ! વાર, ચાલ, એ બધી વાત હવે વીસરી જાણે, હુકતી; એ તો રાઇના પાડ રાતે વહી ગીયા, સમજી. બીચારા જાણેજરની બેક લાંગી પડવાથી પંદર હજાર રૂપ્યા ગીયાંતા, પણ હવડાં ચીનમા એવણુના કાકા ચુજરી જવાથી પાંચ લાખનો દલો મળ્યો, એમ હોંગકોંગથી કોઇ સોલીસીટરોએ જણાવ્યું, તું હવે મીડો ગાયો મુકજે, ”

“અંદાં હું સમજી” જાણાં કરડા દેખાવે જોલી. “દાક્ષતના છવ ઉપર તમે પાણાં પસડાઇ આવ્યાંજ; જાણ, જાણો, મારો ઉપકાર માનો કે મેં તમારે નામે ઇગાજી ચલાવી, આવો ટોંગ બજવી બતાવી એવણુની નજરે તમને વફાવરજ ધારેલી રાખીજ. આવી વર્તણુક એક અજણાના સંજીવને જરાખી ધાજતી નથી. તમે તો પેલા કોઇ લવજી માતખર સાથે પજુવાના—”

“અંપા ચૂપ !” આલાં વચે જોલી હકી, “તે મુતલું નામખી ના દે ! તે તો ખરો ખલેગાડ નીકળ્યો ! જે બેકમાં ઉતો ત્યાં હજારેતું દોહોરું દોહોલ્યુ, અને જે રાતે નાહાસી જવાતો તે રાત્રે મારી પાસની દમ હજારની બધી જનસે સાફ કરાવવા લાઇ જવાતે મસે લખને સદાનો વટેણા વાવી ગયો. પણ અહીં આવ, છોકરી, તુંને અલખસે કાંઇ કહેડ.” એમ જોલી તેતું પાંખર પકડી આજાં તેને એક જાણુ લાઇ ગઇ, અને તેના કાનમાં અલખસે જોલી.

“જોરે, હુકતી ! તારું કીધું તું જણે કાંઇખી લાંબી હુકી જાજ આગળ કીધીજ, ને પેલા લવજી સાથે હું ફરતીતી તે વાત કહી દીધીય તો ! જાવ હવડાં જોરખીટાસમાંથી સાજા થઇ

ડો. એચ. એલ. ખાટલીવાળા સન્સ એન્ડ કુંઁ લીમીટેડની

સ્વદેશી દવાઓ.

ખાટલીવાલાનું એચ્યુમીક્ષયર.
 ખાટલીવાલાની એચ્યુની ગાળીઓ.
 ખાટલીવાલાનું (ટોનિક સીરપ) ખાલામૃત.
 ખાટલીવાલાનું (કથોર ઓય) ખામ.
 ખાટલીવાલાનું સંએરીયા (કોથોરોલ) મીક્ષયર.
 ખાટલીવાલાની કચુનાઇન ટીકડીઓ.
 ખાટલીવાલાની ટોનિક પીલ્સ.
 ખાટલીવાલાનું સ્કિંગવરમ ઓઇન્ટમેન્ટ.
 ખાટલીવાલાનું દાંતનું મંજન.

તથાળધ વેપારીઓને ક્રીકાયત લાવ.

ટેલીગ્રાફ એડરેસ—ખાટલીવાલા વરલી મુંબઇ.

પી. ઓ. વરલી, મુંબઇ ૧૮.

ગ્રાંટરોડ વેરથી તમારે મારકીટ વેર ધકેલા ખાતા
 જવાની કંઈજ જરૂર નથી.

જામ, જેલી, બીજ્જીટ, સારડીન, કોકો, ચોકલેટ, ઇ. વેલાતી
 ખોરાકી; સેન્ટ, લવન્ડર, કોલોનવાંટર, સાબુ, તેલ, હેરઓઇલો,
 જાતજાતના મેકરોના; જેપાનીઝ અને આઇનીઝ કટલરી, તથા ભેટ
 સોગાટને લાયકની હમા ચીઝો; પેટન્ટ મેડસીનો, અને પરફ્યુમરી.
 મારકીટ ભાવે અમો વચ્ચે છીએ.

ભેસાન્યાની કું.

સ્લેટર રોડ, ગ્રાંટરોડ, મુંબઇ.

પીરિજશાહ અને ખરશેદજીની કુંઁ

હમારે ત્યાંથી નવમારીની ડસ્તી, નાશં, થી. ખાડ, મેવો, દરેલો મચાસો, ચાહે, કોશી, મુંબઇ,
 લોખાન, અગર, ખચ્ચાના રમકડાં, નવાં વરસના ત્યા જયદે ઠાઠો, ભેટ
 આપવા લાયક ચીજો, ત્યા દરેક જાતનો વિનાયતી માલ, પેટન્ટ
 દવાઓ, વિગેરે ક્રીકાયત ભાવે મળશે.

૬૦—તાખ્યા બીલ્ડીંગ, રેલ્વે હોટલની સાંખે ચર્નીરોડ જરૂરાન, મુંબઇ.

૫૦૦૦ વર્ષ પહેલાં લખાયેલો

જ્યોતીપનો મહાન ગ્રંથ!!!

<p>હિંદુતાનના મહાન કવિઓમાં ભૃગુ પીતૃ નામ જગ મગલુર છે</p>	<p>પંડિત કાશીવાળા ને મળ્યો.</p>	<p>આ મહાન રૂપાણુ લખેલું તાલુળીલર કું પુસ્તક 'ભૃગુ મહિતા' અમારી પાસે મોલુદ છે.</p>
<p>માચીન જ્યોતીપ શાસ્ત્રની 'સત્યતા લુગ્યો.</p>	<p>કેમના નામદાર રાઓ છ. સી. આઇ. ઇ. ફીરજશા મહેતા, ગોખલે, મં ગાંધીજી, લોન તલક, માવજી ગોવિંદજી શેઠ ' અને</p>	<p>આ અથમાંથી તમે ત નીચે જણાવેલી તાલુળી લરેલી નિ ગતો મળજે.</p>
<p>સુમધના જાણીતા આ ગેનાને શ્રીમતો આ ખાતાને વખ લઇ સુકયા છે</p> <p>એટલુંજ નહિ પણ સુમધમાં મહાન મણુ તા જ્યોતીપના પં કીનેતો પણ આ તાલુળીમરેતો અથ એવાને ફરોડો પડે છે</p>	<p>જીન નામાકિત આમામીઓની જન્મ કુડનીઓ તેમના જીવનની સાચી વિગતો સકિત આ અથમાંથી નીકળી છે</p> <p>ખહારમાંના ઘટકોએ કુડની સાથે રૂ ૧૦ અગાઉથી મોકલવા મજકુર અથના આધારે સમગ્ર જીવનનું વૃતાત રૂ ૧૦ ની વી પી થી મોકલવામાં આવશે એટલે એકઠર રૂ ૩ ૨૦ થશે</p>	<p>તમે સાથે લખના કુડની નકલ તમા તકયર જેમો-</p> <p>કુડની આધારે ત માની જાણી ની જ મથી મુતક સુધીની તેમજ મુતકનો ટાઇ મ વગેરે તાલુળી લરેલી વિગતો તમે જેમો</p>
	<p>પંડિત કાશીવાળા ભૃગુ જ્યોતીપ કાર્યાલય. ૨૯૨-૯૪ બીજે માળે-કાલણાદેવી રોડ, દાદી શેઠ અગ્યારી ગલીને નાકે સુભાઈ ૨</p>	

મુંબઈમાં આજે ઘેર ઘેર અને ઓફીસે ઓફીસ
આ નામ વરગતું થઈ પડ્યું છે.

ધી ડાયમંડ જુબીલી વોશીંગ ડું.

હમમ સીટ, કોટ, મુંબઈ.

જરીના, અને કસબનક દુપડાં ધોવામાં આજે વર...
અમારો અનુભવ છે, હિંદુસ્તાનમાં આ એક જ ખાતું છે
જે લુગડાં ધોવામાં, સરોઈમાં, અને તવા જેવા
ખર્નોવવામાં એકે અવાજે વખણાય છે.

ટ્રાય કરવા ભલામણ છે.

એક સટ અથવા જરીના ઝબલો, સોડી દુપટો
કે પાઘડી ધોવડાવી ખાત્રી કરશો.

આ "નવરંગ" મિલિ બજારોટ સીટ, કોટ, મુંબઈ મધે આવેલા "નવરંગ પ્રીન્સીપલ
સેલ" માં તેના માલિક અને અધીપતી અરેશર ખરેશર દેશાઈને